Volum coordonat de

GÉRARD CHALIAND, ARNAUD BLIN

ISTORIA TERORISMULUI

Din Antichitate până la Daesh

POLIROM

Volum coordonat de

GÉRARD CHALIAND, ARNAUD BLIN

ISTORIA TERORISMULUI

Din Antichitate până la Daesh

Traducere de Giuliano Sfichi

POLIROM
2018

Histoire du terrorisme. De l'Antiquité à Daech, sous la direction de Gérard Chaliand et Arnaud Blin

Histoire du terrorisme de Gérard Chaliand et Arnaud Blin
© Librairie Arthème Fayard, 2015

© 2018 by Editura POLIROM, pentru ediţia în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-7248-6
ISBN PDF: 978-973-46-7249-3
ISBN print: 978-973-46-7188-5

Coperta: Radu Răileanu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Autorii

Gérard Chaliand este specialist în probleme politice și strategice ale lumii contemporane, în special în gherile și terorisme. Profesor invitat la Harvard, UCLA și Berkeley, a mai predat la Ecole Nationale d'Administration și la Collège Interarmées de Défense și a condus Centrul European de Studiere a Conflictelor, dar mai presus de toate a fost prezent pe diverse terenuri de conflict în Asia, Africa și America Latină. Este autorul a numeroase lucrări, printre care *Anthologie mondiale de la stratégie* (Robert Laffont, 2009), *Atlas du nouvel ordre mondial* (Robert Laffont, 2003), *Les Guerres irrégulières. Guérillas et terrorisme* (Gallimard, 2008).

Arnaud Blin, specialist în relații internaționale și studii strategice, a studiat la universitățile Georgetown și Harvard. În prezent, conduce Forumul pentru o Nouă Guvernanță Mondială și asociația Modus Operandi. Cercetător asociat la Institut Français d'Analyse Stratégique, este mai cu seamă autorul unor lucrări ca *Tamerlan* (Perrin, 2007), *Les Batailles qui ont changé l'histoire* (Perrin, 2014) și, împreună cu Gérard Chaliand, *Dictionnaire de stratégie militaire* (Perrin, 1998) sau *America is back* (Bayard, 2003).

François Géré este istoric și specialist în geostrategie. Fondator al Institut Français d'Analyse Stratégique, este totodată director de cercetări la Universitatea Paris III și coordonator de proiecte pe lângă Institut des Hautes Etudes de Défense Nationale. Este autorul lucrărilor *Les volontaires de la mort* (Bayard, 2003), *La nouvelle géopolitique. Guerres et paix aujourd'hui* (Larousse, 2005) și *Pourquoi le terrorisme?* (Larousse, 2006).

Rohan Gunaratna, specialist în terorismul internațional, conduce Terrorism Research Institute for Defence and Strategic Studies din Singapore. Este autorul lucrării (apărută în franceză) *Al Qaida. Au cœur du premier réseau terroriste mondial* (Autrement, 2002).

Olivier Hubac-Occhipinti este specialist în conflicte și piraterie. A colaborat la lucrarea *L'Arme du terrorisme* (Audibert, 2002).

Ariel Merari este profesor invitat la Harvard în științe politice. Conduce Political Violence Research Unit la Universitatea din Tel Aviv.

Philippe Migaux, conferențiar la Institut d'Etudes Politiques din Paris, a publicat printre altele *Le terrorisme au nom du jihad* (André Versaillé, 2009) și *Al Qaida, sommes-nous menacés?* (André Versaillé, 2012). A colaborat la lucrări coordonate de Gérard Chaliand, printre care *Les stratégies du terrorisme* (Desclée de Brouwer, 2002) și *Les Guerres irrégulières* (Gallimard, 2008).

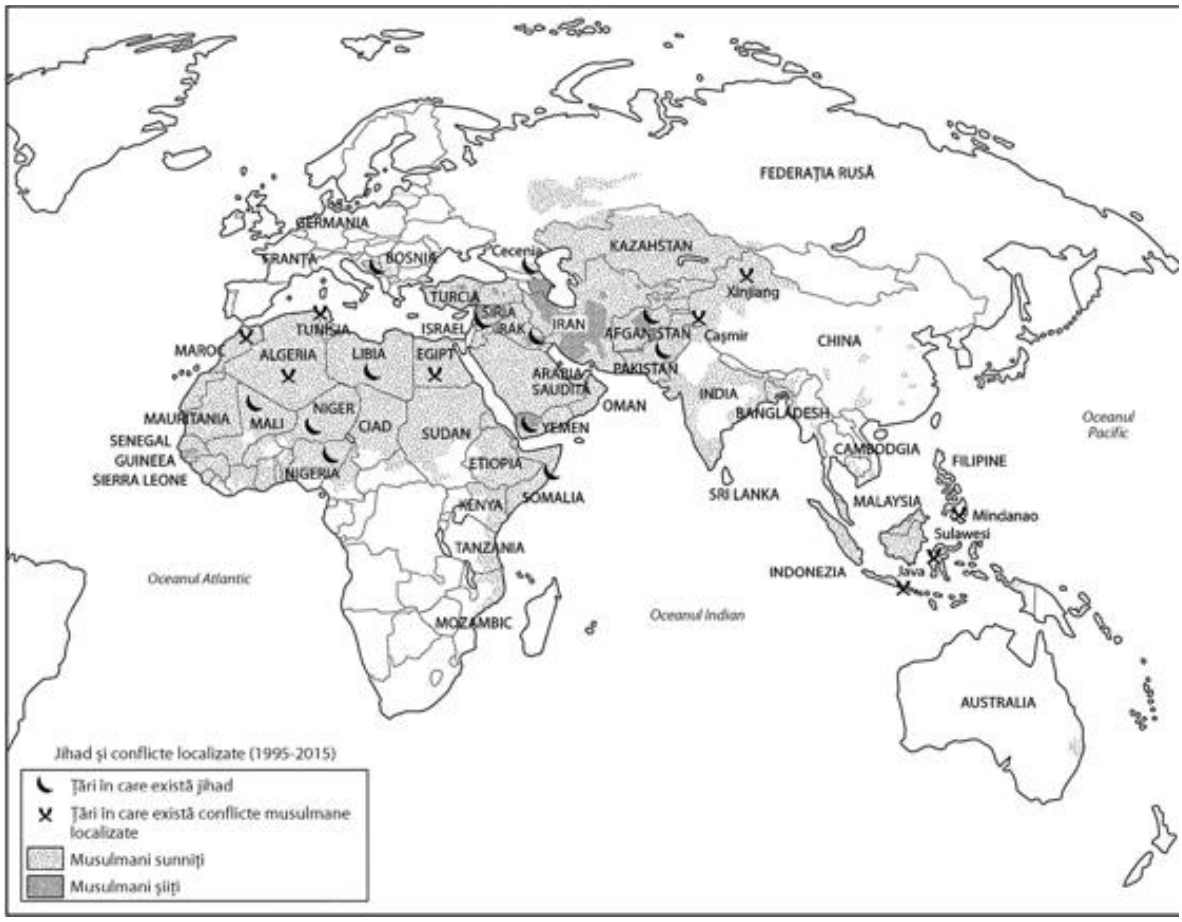
Yves Ternon este istoric. Este autorul unor lucrări ca *Du négationnisme* (Desclée de Brouwer, 1999), *Empire otoman. Le déclin, la chute, l'effacement* (Le Félin, 2005) sau *Guerres et génocides au XXe siècle* (Odile Jacob, 2007).

„Trebuie să înăbușim dușmanii dinăuntru și din afară ai republicii ori să pierim împreună cu ea. Or, în această situație, cea dintâi maximă a politicii voastre trebuie să fie că poporul se conduce prin rațiune, iar dușmanii poporului, prin teroare. Dacă resortul guvernării populare pe timp de pace este virtutea, resortul guvernării populare în vreme de revoluție îl constituie simultan virtutea și teroarea; virtutea, fără de care teroarea e funestă; teroarea, fără de care virtutea e neputincioasă.”

Maximilien de Robespierre, *Discurs în fața Convenției* din 5 februarie 1794

„Teroristul este nobil, teribil și exercită o fascinație irezistibilă, căci îmbină în el cele două culmi sublime ale măreției umane: martirul și eroul. Din ziua în care jură, din adâncul inimii, să-și dezrobească poporul și patria, știe că e sortit morții.”

Serghei Stepniak Kravcinski, *Rusia clandestină* (1863)

FEDERAȚIA RUSĂ
GERMANIA
FRANȚA
BOSNIA
Cecenia
KAZAHSTAN
Xinjiang
TURCIA
SIRIA
IRAK
IRAN
AFGANISTAN
Caşmir
CHINA
TUNISIA
ISRAEL
MAROC
ALGERIA
LIBIA
EGIPT
ARABIA SAUDITĂ
PAKISTAN
INDIA
OMAN
BANGLADESH
MAURITANIA
MALI
NIGER
CIAD
SUDAN
YEMEN
SENEGAL
GUINEEA
SIERRA LEONE
NIGERIA
ETIOPIA
CAMBODGIA
FILIPINE
SRI LANKA
SOMALIA
KENYA
MALAYSIA
Mindanao
Sulawesi
TANZANIA
INDONEZIA
Java
Oceanul Atlantic
Oceanul Indian
Oceanul Pacific
MOZAMBIC
AUSTRALIA
Jihad şi conflicte localizate (1995-2015)
Țări în care există jihad
Țări în care există conflicte musulmane localizate
Musulmani sunniți
Musulmani șiiți

Introducere

Gérard Chaliand, Arnaud Blin

> „Dintre toate pasiunile care pot antrena voința omului, nu există vreuna mai puțin compatibilă cu rațiunea și libertatea decât fanatismul religios.”
>
> Maximilien de Robespierre[1]

Totul se întâmpla la Washington, cu prilejul unei conferințe despre terorism – sau, mai exact, despre contraterorism –, organizată de serviciile de informații ale Pentagonului, The Defense Intelligence Agency (DIA). În marea lor majoritate, participanții lucrau pentru diversele (și numeroasele) servicii de informații americane, care se implicaseră toate, mai mult sau mai puțin, în lupta antiteroristă. Cei mai mulți dintre acei lucrători în umbră se reconvertiseră după Războiul Rece în acest sector deosebit care aparținea de acum categoriei mai largi a „noilor amenințări”, amenințări ce cuprindeau și proliferarea nucleară, armele de distrugere în masă (ADM) și crima organizată. Congregația aceea ciudată de oameni îmbrăcați toți la fel asculta cu atenție discursurile vorbitorilor ce se succedau pentru a trata despre esența luptei antiteroriste. La finalul zilei, când audiența obosită se pregătea să-l asculte pe ultimul vorbitor, a apărut un personaj straniu care a înaintat cu pași mari spre tribună, ducând o

valiză și o geantă. Cu părul lung, pălărie neagră, barbă stufoasă, ochelari cu lentile întunecate, pantaloni rupți și vestă de piele, bărbatul contrasta cu birocrații din serviciile de informații. Dintr-o singură mișcare, deschizând geanta și valiza cu viteza fulgerului, necunoscutul a aruncat două grenade asupra mulțimii și a îndreptat o pușcă de asalt M16 spre audiența încremenită.

Nu s-a produs nici o explozie, iar arma M16 a rămas tăcută. Calm, bărbatul a trecut la microfon și și-a început discursul. Sala, sau cel puțin o parte din ea, a recunoscut imediat o voce familiară. În realitate, era vorba despre directorul DIA – un general deci –, care, deghizat în „terorist", voise să arate „turmei" sale cât de ușor putea să intre un terorist în clădirea în care avea loc colocviul (în Universitatea George Washington, unde nu fusese instituit nici un control de securitate) și să elimine crema contraterorismului american. După ce și-a pus din nou uniforma, generalul a rostit aceste cuvinte profetice: „Într-o zi, niște teroriști vor ataca o clădire ca aceasta, la Washington sau la New York. Vor provoca moartea a sute de oameni și un șoc psihologic fără precedent. Problema nu este să aflăm dacă un asemenea act va avea loc pe teritoriul american, ci când și unde. Dumneavoastră, domnilor, trebuie să vă pregătiți. Securitatea teritoriului nostru e în mâinile voastre". Colocviul avea loc în 1998. Trei ani mai târziu, 19 oameni hotărâți făceau 3.000 de victime în cel mai spectaculos atentat terorist din istorie, lovind New Yorkul și Washingtonul. Chiar și Pentagonul, sediul DIA, a fost lovit. Din cauza neglijenței lor, serviciile americane de informații nu putuseră să împiedice această operațiune.

Astăzi, această punere în scenă pare aproape suprarealistă. Mai întâi, din cauza cuvintelor rostite de șeful serviciilor de informații ale Pentagonului. Apoi, din cauza incapacității acelor oameni de a-i urma

sfaturile, deși erau atât de exacte. La toate acestea se adaugă decalajul dintre imaginea desuetă a unui marginal fanatic gata să arunce totul în aer – practic identică cu acele desene umoristice care prezintă un anarhist înfășurat într-o pelerină neagră, ținând o bombă în mâini – și discursurile despre iminența unui terorism supertehnologizat, acel „hiperterorism" împotriva căruia se pregătesc politicienii. Conceptualizarea fenomenului terorist este mai complexă decât pare la prima vedere. Interpretările ideologice, dorința de a introduce atunci când este folosit termenul, mai ales de către state, o conotație diabolizantă, totul face ca lucrurile să devină neclare. Poate că ar trebui să începem prin a aminti că folosirea terorii servește la a teroriza – istoricește vorbind, acesta era rolul forței organizate, stat sau armată, cel puțin în cazul regimurilor despotice. La fel stau lucrurile și astăzi în țările nedemocratice. În celelalte, pe timp de război, teroarea poate fi considerată legitimă, inclusiv împotriva civililor. În perioada contemporană, putem da ca exemple bombardamentele de la Coventry, Dresda sau Tokio[2] și folosirea bombei atomice asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki.

Teroarea în numele religiosului, teroarea sacră, este un fenomen istoric recurent. Exemplul cel mai notoriu este, în iudaism, cel al zeloților, numiți și sicari, în secolul I. Această sectă ucigașă a contribuit la provocarea unei rebeliuni împotriva ocupației romane, printre ale cărei consecințe s-a numărat și distrugerea celui de-al doilea Templu (în anul 70). Secta ismailită a asasinilor[3] se distinge în această privință în sânul islamului. Timp de două secole (1090-1272), ea a practicat asasinatul politic cu armă albă împotriva demnitarilor musulmani. Nici o sectă creștină nu a utilizat teroarea cu rezultate atât de răsunătoare. Putem să-i menționăm însă pe taboriții din Boemia (secolul al XIV-lea) și pe anabaptiști (secolul al XVI-lea) sau să amintim de antiiudaismul activ al

cruciadei I (1095), ca să nu mai vorbim despre devierile Inchiziției. În orice caz, mișcările mesianice vehiculează teroarea și se hrănesc cu ea[4].

Mesianismul postulează că într-o zi – nu prea îndepărtată – lumea va fi total transformată de o venire care va marca sfârșitul istoriei. În sânul creștinismului din primele secole, credința într-un sfârșit apropiat ce va marca a doua venire a lui Hristos (Parusia) a fost întâlnită frecvent. Ideea de apocalipsă este intim legată de diferitele mesianisme, și asta nu numai în rândul religiilor revelate. Aztecii credeau că patru sori (patru lumi) deja pieriseră. Erau bântuiți de groaza unui posibil sfârșit apropiat în cazul în care soarelui nu i se aducea ofrandă sângele unor sacrificii umane.

Sentimentul mesianic a rămas viu în sânul iudaismului (mișcarea lui Sabattai Zevi, în secolul al XVII-lea, de exemplu). Întoarcerea pe „Pământul făgăduinței" a produs, imediat după victoria israelienilor în războiul din 1967, o renaștere a mesianismului prin crearea mișcării Gush Emunim și nu este străină de dinamismul mișcării de colonizare a Iudeii și Samariei (Cisiordania). Astăzi, mesianismul în sânul creștinismului este manifest în rândul anumitor secte protestante fundamentaliste care datează din secolul al XIX-lea. Dintre acestea, puternicul curent evanghelist este deosebit de sensibil la victoriile Israelului, ale cărui progrese constituie, din punctul lor de vedere, o condiție prealabilă a Parusiei. Islamul cunoaște și el mișcări de această natură, mai ales prin venirea așteptată a Îndrumătorului (Mahdi, echivalentul lui Mesia al creștinilor). În șiismul duodeciman (Iran), prin așteptarea celui de-al doisprezecelea imam, mesianismul ocupă un loc central. Deși este vorba despre un conflict politic, evenimentele și antagonismele care alimentează astăzi opozițiile violente dintre islamiștii radicali și Statele Unite, precum confruntarea israeliano-palestiniană, au și o dimensiune mesianică. Contrar unei idei destul de larg împărtășite, nu este vorba despre o

„ciocnire a civilizațiilor”. Antagonismele sunt la fel de puternice și în interiorul societăților, așa cum o demonstrează, de pildă, atacarea de către radicali sunniți în majoritate saudiți, în 1979, a Marii Moschei cu prilejul pelerinajului anual; sau, în 1995, asasinarea lui Yitzhak Rabin, vinovat de a fi acceptat abandonarea Iudeii și Samariei (Cisiordania), de către un membru al sectei Gush Emunim[5].

Terorismul religios este conceput ca un act cu caracter transcendental. Justificat de autoritățile religioase, el le dă toată libertatea actorilor, care devin astfel instrumente ale sacrului. Numărul și identitatea victimelor nu mai au importanță. Nu există judecător mai presus de Cauza pentru care teroristul se sacrifică. Autorii primului atentat împotriva complexului World Trade Center, reușit doar în parte (1993), obținuseră în prealabil o fatwa de la șeicul Omar Abdel-Rahman, aflat astăzi în închisoare în Statele Unite.

Această scurtă digresiune legată de religios – sau cel puțin de unul dintre aspectele lui – nu ne îndepărtează decât în aparență de subiectul nostru, care este terorismul și care, pentru cititorul contemporan, se reduce foarte adesea la terorismul islamic. Să amintim în această privință că islamul leagă strâns între ele problemele teologice și cele politice. Explicația acestei specificități a islamului ține de geneza lui. Conducătorul suprem, ca să folosim un vocabular mai apropiat de al nostru, era lider religios și totodată politic. Ulterior, acest model ideal nu a fost urmat. Până la un anumit punct, s-au constituit un aparat politic și un aparat religios și juridic, dar în mințile musulmanilor idealul era o structură unică, islamul fiind, de la un capăt la altul al Coranului, religie și cetate (*Dar we Dawla*). Condițiile în care s-a născut Biserica au fost diferite. Chiar și atunci când, în secolul al IV-lea, creștinismul devine religia Imperiului, cele două aparate, cel religios și cel politic, rămân

distincte, deși pentru scurt timp, în Evul Mediu, pentru Biserică a existat tentația de a se impune în fața liderilor temporali.

Fragmentarea în secte este o constantă în cadrul mișcărilor religioase. Mișcările schismatice au proclamat întotdeauna că sunt deținătoarele adevăratei interpretări a crezului inițial.

Astăzi, curentele sectare legate de islamismul radical, după ce au apelat la gherilă, se manifestă prin apelul la acțiuni cu caracter terorist care se alimentează din religiosul interpretat astfel încât să suscite mobilizarea și angajarea în slujba unor scopuri politice.

Nu vom insista aici asupra lungului șir al regimurilor despotice care, în China, de la întemeierea statului chinez în secolul al III-lea înaintea erei noastre și până la Mao Zedong, au marcat istoria, nici asupra celui al societăților din Orientul antic sau din India – decât pentru a ne arăta surprinderea că a putut exista un suveran care se străduia să se conformeze preceptelor budismului, precum Așoka –, nici asupra celui al imperiilor musulmane care, ca toate puterile, preferau nedreptatea în detrimentul dezordinii și dintre care ultimul, Imperiul Otoman, a știut, până la căderea lui, să folosească fără scrupule teroarea. Nici Occidentul nu e mai prejos, cel puțin până la apariția unor embrioni de democrație în Elveția, Olanda, Anglia, Statele Unite și Franța, unde democrația s-a transformat în Teroare în numele virtuții. Aceasta atinge apogeul odată cu legea din 22 prerial, anul II (1794), care îl priva pe acuzat de martori și avocați și îi dădea tribunalului libertatea de a condamna pe baza unei convingeri.

Istoria – sau, mai precis, cronicile învinșilor, pe baza cărora s-a impus o anumită imagine istorică – păstrează despre mongoli și despre invazia lor din secolul al XIII-lea ecoul unei terori generale pe care o egalează doar Timur Lenk cu piramida lui de capete umane înălțată după cucerirea

Bagdadului. Cât despre secolul XX, care a produs nazismul și teroarea stalinistă, el este prin excelență secolul genocidelor, de la cel al armenilor din Imperiul Otoman (1915-1916) la cel desfășurat în Rwanda (1994), în indiferența generală a statelor, și trecând prin cel al evreilor și țiganilor (1942-1945). Și, de asemenea, secolul masacrării unor categorii sociale particulare: culaci, contrarevoluționari reali sau presupuși, rase numite inferioare etc.

Sectele religioase sau alte grupări învestite cu o misiune mai mult sau mai puțin sacră care au folosit din plin teroarea sunt și ele foarte numeroase. Putem menționa secta așa-numiților *thugs* care, începând din secolul al VII-lea, i-a terorizat pe călători în India până când a fost lichidată la mijlocul secolului al XIX-lea. Era vorba despre o sectă de sugrumători ai cărei membri erau inițiați foarte de timpuriu, cel mai adesea în familie. Secta își îngroșa uneori rândurile cu copii foarte mici pe care îi captura. Pe la 10-11 ani, aceștia puteau să-i însoțească pe ucigași și, sub conducerea unui tutore, să privească de la distanță ca să se familiarizeze cu activitățile sectei și, mai ales, ca să învețe să tacă. La pubertate, luau parte la acțiuni. Secta o cinstea pe Kali, zeița hindusă a morții. Potrivit acestor *thugs*, ca să lupte împotriva demonilor, zeița crease cu sudoarea subțiorilor ei doi bărbați care o ajutaseră într-o confruntare; drept răsplată, le spusese că puteau să ucidă fără remușcări, cu condiția să nu verse sânge. Tradiția religioasă a sectei pretindea că, pe vremuri, zeița făcea să dispară cadavrele devorându-le. Dar, într-o zi, un novice s-a întors și a văzut-o pe zeiță în timp ce mânca. Drept pedeapsă, aceasta a refuzat din acel moment să mai facă victimele să dispară. Le-a poruncit credincioșilor ei să le taie în bucăți și să le îngroape, după care să țină o ceremonie rituală.

Până la începutul secolului al XIX-lea, mii de călători dispăreau în fiecare an. Atunci când un *thug* era făcut prizonier, autoritățile mogule îl zideau de viu ori puneau să i se taie mâinile și nasul. Începând din 1830, autoritățile britanice au făcut eforturi să răărească rândurile sectei, care până la urmă a dispărut.

Terorismul este înainte de toate un *instrument* sau, dacă preferați, o *tehnică*. Iar această tehnică este la fel de veche ca practica războiului, contrar ideii răspândite potrivit căreia terorismul se naște odată cu naționalismele moderne din secolul al XIX-lea. Este adevărat că s-a produs o confuzie din cauza apariției târzii a acestui termen, odată cu Revoluția Franceză și cu Teroarea.

Ca toate fenomenele politice, terorismul se definește prin dualitatea ce opune, pe de o parte, idealurile proclamate și, pe de altă parte, punerea lor în aplicare. Și, ca toate fenomenele politice, terorismul nu există decât într-un context cultural și istoric. Timp de trei decenii, impactul ideologiei marxiste asupra mișcărilor teroriste a fost proporțional cu succesul acesteia; astăzi, grupurile teroriste care invocă marxismul sunt minoritare, pe când în anii 1970-1980 erau predominante. Situația este aceeași pentru întreaga istorie a terorismelor, ale căror forme se definesc în raport cu contextele politice în care acestea se nasc, trăiesc și mor. Căci, dacă terorismul este un fenomen care se reînnoiește necontenit, trecerea ștafetei de la o generație de teroriști la alta marchează adesea o ruptură profundă.

Importanța componentei culturale este reliefată astăzi de mișcările teroriste de inspirație religioasă chiar în mai mare măsură decât de mișcările naționaliste sau care se reclamă strict de la o ideologie politică. Aceste mișcări fac să se vorbească cel mai mult despre ele. Hamas și al-Qaida, în mod special, îmbină aspirațiile politice sau pseudopolitice (distrugerea Israelului sau a Statelor Unite) cu o bază religioasă care

servește mai ales pentru recrutare și care se înrudește astfel cu elementul ideologic al altor mișcări. Să notăm că terorismul de la început practicat de palestinieni era esențialmente politic și laic și că după revoluția iraniană, în anii 1980, s-a produs o alunecare spre religios.

Totul sau aproape totul opune o organizație teroristă aparatului de stat. Natura acestei opoziții definește adesea caracterul mișcării teroriste. Acolo unde statul apare ca fiind mai cu seamă rațional, sfera de influență teroristă pare să aibă un caracter puternic emoțional. Acolo unde aparatul de stat modern funcționează după principiile unei politici „realiste" și pe baza înțelegerii raporturilor de forță, mișcarea teroristă face să intervină în politica ei un puternic curent moral (al cărui cod variază în funcție de ideologia folosită) și o strategie a celui slab împotriva celui puternic care se sprijină în principal pe efectele psihologice produse asupra adversarului. Raymond Aron avea această frază fericită care surprinde esența fenomenului: „O acțiune violentă este denumită teroristă atunci când efectele ei psihologice sunt disproporționate în raport cu rezultatele ei pur fizice".

Ceea ce se înțelege astăzi prin „terorism" constituie ceea ce specialiștii numesc terorismul „de jos". Or, terorismul „de sus", adică terorismul practicat de aparatul de stat, se impune în fața celuilalt de-a lungul istoriei. Acest terorism va cunoaște vremuri bune în secolul XX odată cu întronarea totalitarismelor. În ceea ce privește victimele, terorismul „de sus" va fi făcut mult mai multe pagube decât cel „de jos".

În contextul lucrării de față, ne vom interesa în principal, dar nu exclusiv, de terorismul „de jos". Ca instrument, teroarea, indiferent dacă vine „de sus" sau „de jos", urmează aceleași principii strategice: să frângi voința adversarului afectându-i capacitatea de rezistență. Până nu demult, nu se vorbea de „terorism de stat". Terorismul de stat, așa cum este înțeles

astăzi, se aplică mai ales sprijinirii de către anumite regimuri (Libia sau Iranul, de exemplu) a unor grupuri teroriste. Însă terorismul de stat îmbracă multe alte forme. Este și un instrument folosit în mod sistematic de regimurile totalitare. Terorismul unui stat se manifestă și prin doctrina militară a armatelor sale. Doctrina „bombardamentelor strategice" dezvoltată în Occident în anii 1930, de pildă, era bazată exclusiv pe teroarea pe care o puteau exercita bombardamentele masive asupra populației civile, pentru a face guvernele să cedeze. Din această doctrină au rezultat bombardamentele asupra Dresdei sau lansările de bombe atomice asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki.

Granița dintre terorismele „de sus" și „de jos" este adesea imprecis definită: să ne gândim la Lenin dinainte de 1917 și la acel Lenin care ia puterea. Teroristul de azi, se știe foarte bine, va deveni poate șeful de stat de mâine, altfel spus cel cu care un guvern sau altul va trebui să trateze pe cale diplomatică. Menahem Begin și Yasser Arafat (sau alt palestinian) pot ilustra această metamorfoză caracteristică.

Tradiția occidentală nu consideră legitimă decât violența practicată de stat. Această concepție restrictivă asupra folosirii terorii nu acordă mare importanță celor care nu dispun de alte mijloace pentru a încerca să schimbe radical o situație considerată opresivă. Căci legitimitatea unei acțiuni teroriste se manifestă prin intermediul obiectivelor agenților săi. E suficient să vizionezi câteva interviuri cu foști teroriști ca să înțelegi că ideea că „scopul scuză mijloacele" stă la baza majorității acțiunilor teroriste. Mai curând cauza mișcării teroriste decât modul de acțiune al acesteia este susceptibilă să fie considerată morală. În cadrul războaielor de eliberare națională din anii 1950 și 1960, actele teroriste sunt deseori apreciate pozitiv deoarece au accelerat eliberarea unor populații oprimate. Acei agenți ai terorismului – în Algeria sau în Indochina – sunt niște eroi.

Cei mai mulți dintre ei n-au nici un regret. Până la urmă se revine la considerațiile despre „războiul drept” care legitimează o acțiune violentă.

Or, în Occident, dar și în alte părți, există tendința de a califica o acțiune drept teroristă atunci când ea este considerată ilegitimă. Tocmai această confuzie, mereu periculoasă, între interpretarea morală a unei acțiuni politice și acțiunea însăși ne încețoșează viziunea asupra fenomenului terorist. Un act este considerat de obicei „terorist” dacă e impregnat de fanatism sau dacă obiectivele celor care îl săvârșesc nu par nici legitime, nici coerente. Observatorul aproape că se pierde în labirintul mișcărilor teroriste, care cunosc variații de-a lungul secolelor, cu atât mai mult cu cât contextele istorice și culturale sunt diferite. Altă confuzie: ideea că actul terorist este prin definiție un act ce are drept țintă populația civilă[6]. Or, populația civilă este o țintă a strategiei indirecte din momentul în care soarta ei ca victimă potențială poate modifica deciziile conducătorilor. A considera că soarta populației civile afectează în mod necesar acțiunea liderilor politici reprezintă o viziune modernă asupra politicii. Căci, după cum bine se știe, conceptul de suveranitate populară, în numele căreia se justifică de altfel teroarea de stat, nu apare decât odată cu Epoca Luminilor. Puțin mai târziu, terorismul politic va urma evoluția mentalităților: populiștii ruși[7]* din secolul al XIX-lea, de pildă, sunt puternic influențați de tradiția romantică.

Dacă în practică terorismul modern îi are ca țintă principală pe civili, acest fenomen decurge în fapt din evoluția generală a structurilor politice și din apariția mijloacelor de comunicare de masă. Din 1789, în Occident, structurile politice au evoluat spre democrație. Mass-media moderne, care constituie o componentă esențială a democrației liberale, își fac apariția în același moment. Or, prin definiție, legitimitatea politică a unei democrații și a aleșilor săi se sprijină pe cetățeni. Așa se explică de ce arma

terorismului e folosită cu mai multă eficacitate împotriva țărilor democratice decât împotriva dictaturilor. Nu atât pentru că, așa cum se tinde să se creadă, dictaturile ar fi mai eficiente în găsirea și pedepsirea teroriștilor – deși în acest domeniu ele au o marjă de manevră mai mare decât în democrație –, cât mai degrabă pentru că impactul unui atentat nu este același într-o țară liberă ca într-o țară unde populația nu are dreptul să-și exprime opinia și unde mass-media sunt în slujba aparatului de stat sau controlate de acesta. Nu este deci fals să se afirme că terorismul modern e, în parte, o consecință a democrației.

Totuși, asta nu înseamnă că fenomenul terorismului ar fi neapărat legat de democrație, folosirea terorii datând de mult mai multă vreme decât apariția statului democratic modern. Numai că – și tocmai aici apare riscul de confuzie – terorismul „predemocratic" apărea sub alte forme, care, la prima vedere, sunt foarte diferite de cele pe care le cunoaștem astăzi.

Una dintre primele manifestări ale tehnicii teroriste trebuie căutată în ceea ce se numea cândva „tiranicid", termen căzut de mult în desuetudine. În mod tradițional, atentatul împotriva tiranului era comis în numele dreptății. Tiranicidul este forma cea mai răspândită a terorismului în perioada premodernă. Organizația teroristă cea mai redutabilă din această perioadă, care acționează în numele purității ideologice, este secta asasinilor; ea operează în secolele al XIII-lea și al XIV-lea și amintește fără doar și poate de unele organizații teroriste contemporane.

Nici o societate nu deține monopolul terorismului și, de-a lungul istoriei, actele teroriste au marcat numeroase arii geografice și culturale. Zeloții (sau sicarii) și membrii sectei asasinilor, de exemplu, acționează în zona Orientului Mijlociu, care adăpostește și astăzi marile organizații teroriste. La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, statul Israel s-a

impus prin intermediul unei strategii care utiliza tehnicile terorismului. Astăzi, palestinienii folosesc aceleași tehnici împotriva Israelului. Asia Centrală și Orientul Mijlociu au fost expuse vreme de mai multe secole terorii exercitate de diferite armate nomade, printre care și cele ale lui Ginghis Han și Timur Lenk. Începând din secolul al XIX-lea, Rusia a fost scena a numeroase acte de teroare, printre care și teroarea de stat pe care s-a bazat întreg edificiul sovietic timp de șapte decenii. Astăzi, în Rusia, terorismul este din nou un terorism „de jos", mai apropiat de tradiția populistă a secolului al XIX-lea. În Europa, Războiul de Treizeci de Ani (1618-1648) demonstrează că tehnica terorii nu le era necunoscută armatelor ce se înfruntau cu violență. Mai recent, Europa a cunoscut diverse valuri de terorism: anarhiști, terorism irlandez, grupuri ideologice precum Brigăzile Roșii sau Fracțiunea Armata Roșie vest-germană și, la ora actuală, mișcarea independentistă bască sau cea corsicană.

Statele Unite au cunoscut la sfârșitul secolului al XIX-lea atentatele anarhiste. Pe de altă parte, asasinarea de personalități politice (Lincoln, McKinley, John și Robert Kennedy), apropiată de tradiția tiranicidului – asasinul lui Abraham Lincoln strigă „Moarte tiranului!" înainte de a-l ucide pe președintele american –, este ancorată în istoria lor. Acțiunea unei organizații semi-clandestine precum Ku Klux Klan-ul se bazează și ea pe tehnica terorii, prin intermediul practicii linșajului. Organizațiile de extremă dreaptă, într-un fel urmașe ale Ku Klux Klan-ului, continuă astăzi să folosească tehnica teroristă (atentatul din Oklahoma City), însă cu mijloace tehnice din ce în ce mai sofisticate. Multă vreme cruțate de terorismul internațional pe propriul teritoriu, Statele Unite au fost lovite dramatic pe 11 septembrie 2001.

Africa Subsahariană, care în mod tradițional părea cruțată de acest fenomen, este de câțiva ani victima terorismului practicat de armate

regulate, trupe neregulate și bande înarmate. Afirmația este valabilă mai ales în cazul regiunii marilor lacuri (3.000.000 de victime, majoritatea din rândul civililor, în conflictul din Congo). Folosirea terorii în Africa la ora actuală amintește cu siguranță de episodul Războiului de Treizeci de Ani. În contextul globalizării, Africa a devenit, indirect, o țintă a terorismului, așa cum o dovedesc atentatele împotriva ambasadelor americane din Tanzania și din Kenya. La rândul ei, America Latină a fost scena pe care au apărut numeroase focare de gherilă, inclusiv urbană. Luptătorii de gherilă au folosit în mod firesc tehnicile terorismului, mai cu seamă în gherila urbană (Tupamaros).

În 1979, islamismul radical apare în mod spectaculos în versiunea sa șiită, în Iran. În același an, grație Statelor Unite, Arabiei Saudite și Pakistanului, războiul din Afganistan permite ascensiunea islamismului radical sunnit. Acest curent, la care participă elemente venite din majoritatea țărilor musulmane, cu excepția Africii negre, se întoarce împotriva Statelor Unite după retragerea URSS-ului din Afganistan. Încă de la mijlocul anilor 1990, ostilitatea față de Statele Unite se materializează printr-o serie de atentate. Cel de la 11 septembrie 2001 marchează apogeul acesteia și determină expediția de pedepsire condusă de Washington împotriva regimului talibanilor și a ceea ce este desemnat sub eticheta de „al-Qaida”. La inițiativa administrației Bush, Irakul este acuzat că deține arme de distrugere în masă, că are legături cu al-Qaida și că reprezintă o amenințare pentru pacea în lume și pentru securitatea Statelor Unite.

După căderea regimului ba’athist, acest război – decis în mod unilateral, cu sprijinul aproape exclusiv al Marii Britanii, și dus în principiu împotriva terorismului – s-a dovedit a fi aducător de dificultăți pe care Pentagonul nu le prevăzuse.

Nu poate exista condamnare unilaterală a fenomenului terorist decât dacă este condamnată orice violență, indiferent care ar fi ea. Trebuie cel puțin să se examineze de ce și de către cine este practicat terorismul. La fel ca în război, și poate chiar în mai mare măsură, terorismul se folosește de mințile și voințele oamenilor. La prima vedere, democrațiile se arată extrem de vulnerabile. Însă, dacă provocarea devine serioasă sau chiar fundamentală, capacitatea populației de a face față acestei strategii bazate pe tensiunea psihologică se dovedește a fi mult mai mare decât lasă să se vadă primele reacții.

Ca ultim mijloc eficient, terorismul este justificat. Or, în lumea actuală, cei slabi nu au altă armă împotriva celor puternici. În trecut l-au utilizat multe mișcări, care au fost ulterior legitimate. Cât despre state, deținătoare ale violenței legale, acestea au vocația și datoria de a se apăra.

În general, folosirea terorismului ca tehnică de presiune de către o mișcare care are o anumită profunzime socială vizează să-i smulgă statului concesii și o soluție negociată. În cazul islamismului combatant, caracteristica particulară ce distinge această nebuloasă de toate mișcările care au precedat-o face să nu existe nimic de negociat. În realitate, este vorba despre o luptă pe viață și pe moarte.

Ca fenomen internațional, terorismul este mai curând un factor nociv considerabil decât o forță cu adevărat destabilizatoare, mai puțin din punct de vedere psihologic. Terorismul este prețul – în definitiv, modest – pe care Occidentul și îndeosebi Statele Unite îl plătesc pentru hegemonia lor. Totuși, trebuie să ne străduim ca, prin inteligență politică, să nu-l alimentăm pretinzând că îl combatem.

1. Jean Artarit, *Robespierre ou l'impossible filiation*, La Table Ronde, Paris, 2003, p. 71.

2. Bombardamentul de la 10 martie 1945 a cauzat moartea a 80.000 de oameni.

3. Bernard Lewis, *Les Assassins*, prefață de Maxime Rodinson, Berger-Levrault, 1987.

4. Norman Cohn, *Les fanatiques de l'Apocalypse*, Payot, 1983.

5. Ehud Sprinzak, *Brothers against Brothers*, Free Press, New York, 1999. De același autor, vezi și „Fundamentalism, Terrorism and Democracy", în *Journal of Strategic Studies*, mai 1987.

6. Este mai ales cazul lui Caleb Carr, din a cărui perspectivă acțiunea teroristă îi vizează exclusiv pe civili, ceea ce ar exclude așadar, după părerea lui, din sfera terorismului toată istoria sectei asasinilor. Caleb Carr, *The Lessons of Terror, A History of Warfare against Civilians*, Random House, New York, 2003, pp. 66-67.

7* Cunoscuți și sub denumirea de „narodnici" (n.tr.).

Despre terorism ca strategie de insurecție[1]

Ariel Merari

Trebuie să precizez ce înțeleg prin „terorism politic”. Această expresie a fost utilizată de către guverne, mass-media și chiar universitari pentru a zugrăvi niște fenomene care au puține puncte comune. Astfel, pentru unii, terorismul înseamnă acte violente comise de niște grupuri împotriva unor state, pentru alții, opresiunea exercitată de un stat împotriva propriilor cetățeni, iar pentru alții, în fine, niște acte belicoase comise de state împotriva altor state.

Găsirea unei definiții a terorismului politic care să poată fi acceptată de marea majoritate se lovește de un obstacol foarte important, cel al conotației emoționale negative a acestei expresii. „Terorism” a devenit mai degrabă un termen care implică pur și simplu o discreditare decât un termen care descrie un tip specific de activități. În general, oamenii îl folosesc pentru a-și exprima dezaprobarea față de o varietate de fenomene care le displac, fără a se preocupa să definească precis ceea ce constituie un comportament terorist. După câte mi se pare, trebuie să privim terorismul mai curând ca pe un mod de luptă decât ca pe o aberație socială sau politică și să abordăm acest fenomen dintr-un punct de vedere mai degrabă tehnic decât moral.

O definiție operațională a terorismului

Semnificația cuvântului „terorism” variază de la un individ la altul. Terminologia necesită întotdeauna o punere de acord pentru a ajunge la o înțelegere comună. Nu are nici un sens să căutăm definiții bazate pe logică pentru niște termeni care aparțin domeniului științei politice sau științelor sociale, mai ales atunci când acei termeni îmbracă o conotație emoțională negativă. Statele Unite nu pot nicicum să dovedească *logic* că atentatele finanțate de Libia împotriva aeroporturilor de la Viena și Roma în 1985 erau acte de terorism, în afară de cazul în care unele dintre ipotezele de bază și semantica necesară pentru definirea terorismului sunt acceptate de toată lumea. Afirmația Statelor Unite este cu siguranță logică dacă ținem seama de definiția lor privind terorismul, dar colonelul Muammar al-Gaddafi poate cu toate acestea să susțină că termenul de „terorism” ar trebui să fie rezervat actelor de tipul raidului de pedepsire întreprins de Statele Unite contra Libiei (aprilie 1986) și că atentatele de la Roma și Viena ar trebui considerate mai curând niște acte de violență revoluționară, de luptă armată sau de luptă pentru libertate.

Totuși, pentru cei ce studiază violența politică, clasificarea fenomenelor care intră în această categorie generală este un prim pas esențial pentru cercetare. Obținerea unui consens în privința semnificației termenului „terorism” nu este un scop în sine decât, poate, pentru lingviști. Pe de altă parte, este necesar să facem o diferențiere între diversele condiții ale violenței și să distingem diversele tipuri de conflicte, indiferent cum ar fi numite, dacă vrem să înțelegem mai bine originile lor, factorii care le afectează și să învățăm să le facem față. Intențiile,

condițiile și metodele implicate în violența unui stat împotriva propriilor cetățeni sunt total diferite de cele ce caracterizează violența exercitată de state împotriva altor state sau de grupuri care se răzvrătesc împotriva unor guvernări. Aplicarea termenului de „terorism" acestor trei situații creează confuzii și dăunează atât cercetării universitare, cât și acțiunii politice. Atâta timp cât termenul de „terorism" va semnifica pentru cel care îl întrebuințează doar un comportament violent ce trebuie deplâns, el va fi mai util propagandei decât cercetării.

Doi cercetători olandezi de la Universitatea din Leiden, Alex Schmid și Albert Jongman, au adoptat o abordare interesantă a problemei definirii terorismului. Ei au cules 109 definiții ale termenului de la universitari și funcționari și le-au analizat pentru a găsi principalele lor componente. Cei doi cercetători au descoperit că violența figura în 83,5% dintre definiții, iar obiectivele politice în 65% și că 51% dintre ele aveau ca element central teama și teroarea. Doar 21% dintre definiții menționau arbitrariul și țintele alese la întâmplare și numai 17,5% includeau victimizarea de civili, necombatanți, persoane neutre și elemente exterioare.

O analiză mai fină a acestui ansamblu de definiții citate de Schmid și Jongman arată că definițiile date de funcționari sunt cu adevărat similare. Astfel, forța operațională (*task force*) a vicepreședintelui Statelor Unite (1986) definea terorismul ca „utilizarea ilegală a violenței sau amenințarea cu violența contra unor persoane sau bunuri, în slujba unor obiective politice și sociale. Scopul este în general acela de a intimida sau de a constrânge un guvern, niște indivizi sau niște grupuri să-și modifice comportamentul sau politica". Definiția Biroului pentru Protecția Constituției Republicii Federale Germania este următoarea: „Terorismul este lupta de durată dusă pentru atingerea unor obiective politice […] care utilizează mijloace cum ar fi atentatele contra vieții și bunurilor

oamenilor, săvârșind îndeosebi infracțiuni grave precum cele detaliate în articolul 129a, secțiunea I din Codul Penal (în principal crime, omucideri, răpiri cu cerere de răscumpărare, incendieri voluntare, folosire de explozibili) sau cu ajutorul altor acte de violență ce servesc la pregătirea unor astfel de acte criminale". O definiție oficială britanică conține aceleași elemente sub o formă mai succintă: „Pentru legislația noastră, terorismul este «folosirea violenței în scopuri politice și include orice întrebuințare a violenței pentru a provoca teamă în rândul publicului sau al unei părți oarecare a publicului»". În aceste definiții găsim trei elemente comune: folosirea violenței, obiectivele politice și intenția de a semăna teama în rândul unei populații-țintă. În comparație cu definițiile terorismului date de funcționari, cele propuse de universitari sunt mai diversificate, ceea ce nu este deloc suprinzător, dar în ele regăsim cele trei elemente-cheie din definițiile guvernamentale. Înainte să ne bucurăm de consensul care se degajă în privința terorismului, să ne amintim că eșantionul de definiții oferit de Schmid și Jongman reflectă în general percepțiile și atitudinea unor universitari și funcționari occidentali. Opiniile sirienilor, libienilor și iranienilor asupra a ceea ce constituie terorismul sunt total diferite și, foarte probabil, la fel stau lucrurile și în cazul multor alte țări din Lumea a Treia. Probabil că majoritatea popoarelor lumii nu împărtășesc consensul care se degajă treptat la occidentali în privința esenței terorismului.

Mai mult, cele trei caracteristici de bază ale terorismului admise de obicei și enunțate mai sus nu sunt suficiente pentru a stabili o definiție utilizabilă. Ca definiții de lucru, cele ale funcționarilor citate mai sus sunt prea puțin precise; într-adevăr, nu găsim în ele elementele care ar permite să se facă o distincție între terorism și celelalte forme de conflicte violente, precum gherila sau chiar războiul convențional. Evident, atât

războiul convențional, cât și gherila folosesc violența în scopuri politice. Bombardamentele masive și sistematice asupra populației civile efectuate în războaiele moderne au în mod explicit drept obiectiv să semene teama în rândul populațiilor vizate. De exemplu, un manifest lansat asupra orașelor japoneze de bombardierele americane în august 1945 era redactat în acești termeni:

> Acești fluturași sunt lansați pentru a vă aduce la cunoștință că orașul dumneavoastră face parte dintr-o listă de orașe care vor fi distruse de puternica noastră aviație militară. Bombardamentul va începe în 72 de ore. […]
> Aducem la cunoștință acest lucru clicii militare pentru că știm că nu poate face nimic ca să stăvilească forța noastră considerabilă, nici hotărârea noastră de neclintit. Vrem să constatați cât de neputincioși să vă apere sunt militarii dumneavoastră. Vă vom distruge sistematic orașele, unele după altele, atâta timp cât vă veți urma orbește liderii militari…

Și lansarea de bombe atomice asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki, care a pus capăt celui de-al Doilea Război Mondial, poate fi considerată un exemplu ce corespunde acestor definiții ale terorismului, deși la scară foarte mare. Era vorba despre niște acte de violență comise în scopuri politice, cu intenția de a semăna teama în rândul populației japoneze.

Istoria gherilei oferă și ea numeroase exemple de victimizare sistematică a civililor în încercarea de a controla populația. În timpul războiului pentru independența Algeriei, Frontul de Eliberare Națională (FEN) a asasinat aproape 16.000 de cetățeni musulmani și a răpit alți 50.000 care n-au mai fost văzuți niciodată; în plus, numărul de membri ai FEN uciși cu ocazia epurărilor interne este estimat la 12.000. O directivă dată de Viet Cong în 1965 era foarte explicită în privința categoriilor de persoane care trebuiau „reprimate”, adică pedepsite sau ucise: „Țintele reprimării sunt elementele contrarevoluționare care încearcă să pună stavilă revoluției și lucrează activ pentru inamic și pentru nimicirea

revoluției". Ceea ce includea, printre altele: „Elementele care luptă activ împotriva revoluției în partide contrarevoluționare ca Partidul Naționalist Vietnamez (*Quoc Dan Dang*), Partidul Marelui Vietnam (*Dai Viet*), Partidul Muncii, Partidul Personalităților (*Can Lao Nhan Vi*) și elementele-cheie ale organizațiilor și asociațiilor înființate de partidele reacționare, imperialiștii americani și guvernul-marionetă". De asemenea, trebuiau „reprimate" „elementele reacționare și recalcitrante care profită de diversele religii, precum catolicismul, budismul, caodaismul și protestantismul, pentru a se opune activ revoluției și a o distruge, precum și elementele-cheie ale unor asociații și organizații înființate de aceste persoane". Un exemplu mai recent este cel al Cărării Luminoase din Peru, care asasinează și mutilează țărani vinovați că s-au dus la vot.

Dacă putem aplica definiția terorismului atât războiului nuclear, cât și războiului convențional sau gherilei, acest cuvânt nu mai este decât un simplu sinonim al intimidării violente într-un context politic, un termen depreciativ ce descrie un aspect cumplit al unor conflicte violente, indiferent care ar fi importanța și natura acestora, pe care omenirea le-a cunoscut întotdeauna, sub toate regimurile. Dacă atacarea în plin zbor a unui avion de linie pe timp de pace de către un mic grup de insurgenți și bombardarea strategică a unei populații inamice de către o superputere în cursul unui război mondial sunt calificate amândouă drept „terorism", atunci cercetătorii din științele sociale, oamenii politici și legiuitorii nu pot decât să ofteze. În cazul în care dorim să utilizăm termenul de „terorism" într-o analiză de științe politice, ar trebui să-l rezervăm exclusiv descrierii unui tip de fenomen mai specific, distinct de celelalte forme de violență politică. În ciuda ambiguităților și dezacordurilor evocate mai sus, conceptul de terorism este mai adesea asociat în utilizarea sa modernă unui anumit tip de acțiuni violente, înfăptuite mai

degrabă de indivizi sau grupuri decât de state și care se produc mai curând pe timp de pace decât cu prilejul unui război convențional. Deși, la origine, utilizarea acestui termen într-un context politic a făcut referire la violența și represiunea de stat („domnia Terorii”, perioadă a Revoluției Franceze), dintr-un punct de vedere practic recenta definiție dată terorismului de către Departamentul de Stat al Statelor Unite este mai operațională. Conform acestei definiții, terorismul este o violență premeditată, motivată politic, comisă contra unor ținte necombatante de către grupuri naționale marginale sau de către agenți clandestini ai unui stat al căror scop este în general să influențeze un anumit public. De aceea, din rațiuni practice, vom folosi cuvântul „terorism” pentru a desemna mai curând violența insurecțională decât violența de stat.

Cum se inserează terorismul în gama violențelor politice? Așa cum am afirmat mai sus, utilizarea modernă curentă a acestui termen face referire, cel puțin în Occident, la acțiuni precum atacarea în plin zbor a unui avion al companiei Pan Am (zborul 103) în decembrie 1988, atentatul împotriva pasagerilor din aeroporturile de la Viena și Roma din decembrie 1985 sau ocuparea ambasadei Arabiei Saudite de la Khartoum în martie 1973. Aceste acțiuni reprezintă o formă de violență politică diferită de gherilă, de războiul convențional sau de revolte. Atunci când sunt întreprinse în mod sistematic, acțiunile de acest gen constituie o strategie aparte de insurecție. Strategia aceasta ar trebui să aibă un nume, indiferent dacă îi vom spune „terorism” sau dacă vom folosi orice alt termen, dar reținerea celui de „terorism” prezintă avantajul familiarității[2]. De fapt, practicienii și susținătorii acestei forme de luptă l-au folosit și ei adesea pentru a-și descrie metodele. Totuși, definițiile acestui termen lasă mai multe probleme în suspensie.

Terorism și gherilă

Termenii „terorism” și „gherilă” sunt de multe ori folosiți fără a face nici o diferență între ei. Exceptând o anumită neglijență în utilizarea terminologiei tehnice din partea mass-media, a oamenilor politici și chiar a universitarilor, această sinonimie reflectă o confuzie în ceea ce privește definirea termenului „terorism” și, adesea, dorința de a evita conotația negativă pe care a căpătat-o. Termenul „gherilă” nu atrage nici o conotație infamantă și, de aceea, numeroși autori par să considere că are un aer de obiectivitate. Așa cum subliniază Walter Laqueur, utilizarea foarte răspândită, dar improprie, a expresiei „gherilă urbană” a contribuit probabil la confuzie. Această expresie a fost utilizată de revoluționari pentru a descrie o strategie de terorism care ar fi o extindere a gherilei sau substitutul său.

Totuși, în calitate de strategii ale insurecției, terorismul și gherila sunt absolut distincte. Diferența cea mai importantă este că, în opoziție cu terorismul, gherila încearcă să-și instaureze controlul fizic asupra unui teritoriu. Acest control este uneori parțial. În unele cazuri, luptătorii de gherilă controlează terenul noaptea, iar forțele guvernamentale îl controlează ziua. În alte situații, forțele guvernamentale sunt capabile să asigure securitatea principalelor axe rutiere, dar teritoriul gherilei începe câteva sute de metri mai la dreapta sau mai la stânga. În multe cazuri, luptătorii de gherilă au reușit să controleze total o porțiune învecinată de teritoriu pentru lungi perioade de timp. Necesitatea de a controla un teritoriu este un element-cheie al strategiei gherilei insurecționale. Teritoriul aflat sub controlul gherilei servește drept rezervor uman pentru

recrutare, drept bază logistică și, ceea ce este mai important, drept teren și infrastructură ce permit crearea unei armate regulate.

Strategia teroristă nu caută să controleze material un teritoriu. Independent de faptul că teroriștii încearcă să-și impună voința unei întregi populații și să acționeze asupra comportamentului ei semănând teama, această influență nu are linii de demarcație geografică. Terorismul, ca strategie, nu se sprijină pe niște „zone eliberate" ca etapă de consolidare și de extindere a luptei. Ca strategie, el rămâne în registrul influenței psihologice și este lipsit de elementele materiale ale gherilei.

Alte diferențe practice dintre aceste două forme de război accentuează și mai mult diferențele de bază dintre cele două strategii. Aceste diferențe țin de domeniul tacticii, dar în realitate sunt produsul unor concepte strategice divergente prin însăși esența lor. Ele se referă la dimensiunile unităților, la armele și la tipul de operațiuni ale gherilei și terorismului. De obicei, luptătorii de gherilă întreprind acțiuni militare în unități de dimensiunile unui pluton sau ale unei companii, uneori chiar ale unor batalioane și brigăzi. Se cunosc chiar și exemple istorice în care luptătorii de gherilă au utilizat în confruntări formațiuni de dimensiunile unei divizii[3]. Teroriștii, în schimb, operează în unități foarte mici, care merg în general de la asasinul izolat sau de la persoana singură ce confecționează și plasează un dispozitiv exploziv de fabricație artizanală până la o echipă de luare de ostatici cuprinzând cinci persoane. Echipele cele mai mari numără între 40 și 50 de persoane[4]. Totuși, ele se întâlnesc foarte rar. Astfel, în termeni de dimensiuni ale unităților operaționale, limitele superioare al teroriștilor sunt limitele inferioare ale gherilei.

Diferențele în privința armamentului utilizat în aceste două tipuri de război sunt și ele ușor perceptibile. În timp ce luptătorii de gherilă utilizează cel mai adesea arme de război de tip obișnuit, precum pușți,

mitraliere, mortiere și chiar artilerie, armele tipice ale teroriștilor sunt bombe de fabricație artizanală, mașini-capcană și dispozitive sofisticate declanșate de presiunea barometrică, menite să explodeze în avioane în zbor. Aceste diferențe în ceea ce privește dimensiunile unităților și armele sunt pur și simplu corolarul faptului notat mai sus, anume că, din punct de vedere tactic, acțiunile gherilei sunt similare cu modul de operare al unei armate regulate. Deoarece teroriștii, contrar gherilelor, nu au bază teritorială, ei trebuie să se amestece cu populația civilă ca să nu fie imediat reperați. Este și motivul pentru care, de obicei, teroriștii, spre deosebire de luptătorii de gherilă, nu-și pot permite să poarte o uniformă. Pentru a simplifica întru câtva comparația, în timp ce gherila și războiul convențional sunt două forme de război diferite ca strategie, dar similare ca tactică, terorismul este o formă aparte de luptă atât în materie de strategie, cât și de tactică.

Metodă și cauză: teroriști și luptători pentru libertate

Grupurile teroriste se descriu în general pe ele însești ca mișcări de eliberare națională, ca luptători împotriva opresiunii sociale, economice, religioase sau imperialiste ori ca o combinație între toate acestea. De cealaltă parte a barierei, într-o încercare explicabilă de a discredita

terorismul, oamenii politici au prezentat termenii „teroriști” și „luptători pentru libertate” ca fiind contradictorii. Astfel, președintele Bush scrie: „Diferența dintre teroriști și luptătorii pentru libertate este uneori neclară. Unii spun că un terorist pentru unul este un luptător pentru libertate pentru altul. Resping această opinie. Diferențele filosofice sunt absolute și fundamentale”.

Fără a dori să formulăm vreo judecată asupra descrierii pe care o face despre sine orice grup particular, încercarea de a prezenta termenii „teroriști” și „luptători pentru libertate” ca excluzându-se reciproc în general este falacioasă din punct de vedere logic. „Terorism” și „luptă pentru libertate” sunt termeni care descriu două aspecte diferite ale comportamentului uman. Primul caracterizează un mod de luptă, iar al doilea o cauză. Cauzele grupurilor care au adoptat terorismul ca mod de luptă sunt la fel de diverse ca interesele și aspirațiile umanității. Printre cauzele proclamate de grupuri teroriste figurează schimbările sociale, indiferent dacă ideologiile sunt de dreapta sau de stânga, aspirațiile asociate unor credințe religioase, revendicările etnice, problemele de mediu, drepturile animalelor și cauze specifice cum ar fi avortul. Unele grupuri teroriste luptă în mod incontestabil pentru autodeterminare sau eliberare națională. Pe de altă parte, nu toate mișcările de eliberare națională utilizează terorismul pentru a-și susține cauza. Cu alte cuvinte, unele grupuri insurecționale sunt atât grupuri de teroriști, cât și de luptători pentru libertate, altele sunt ori una, ori alta, iar altele nu sunt nici una, nici alta.

Terorism și morală

Acest erou al abordării morale a terorismului este un rus pe nume Ivan Kaliaev. Kaliaev era membru al „organizației de luptă” a Partidului Social-Revoluționar clandestin, care adoptase ca principală strategie în lupta sa împotriva regimului țarist asasinarea de funcționari. Kaliaev fusese ales de organizație să-l asasineze pe marele duce Serghei. În ziua de 2 februarie 1905, cu o bombă ascunsă sub manta, el aștepta sosirea acestuia din urmă. Dar, când trăsura ducelui s-a apropiat, Kaliaev a observat că victima desemnată era însoțită de cei doi copii ai săi de vârste fragede. Și-a asumat responsabilitatea de a nu arunca bomba, pentru a nu răni nevinovatele vlăstare ale ducelui. Două zile mai târziu, Kaliaev și-a îndeplinit misiunea, a fost prins, judecat și executat. Prin faptul că a definit riguros țintele permise ale violenței revoluționare, Kaliaev a dobândit un statut de sfânt în evanghelia analiștilor moraliști ai terorismului și a devenit un fel de referință care permite identificarea rapidă a ceea ce este bine sau rău în violența revoluționară.

Analiza cea mai concisă a problemei moralității terorismului a fost oferită probabil de Walzer. Poziția sa de bază poate fi rezumată în următorul citat:

> În manifestările sale moderne, teroarea este forma totalitară a războiului și a politicii. Ea anulează convențiile războiului și codul politic. Ea suprimă limitele morale dincolo de care nu mai există altă limitare posibilă, căci, în interiorul unor categorii precum cele de civil sau de cetățean, nu există grup mai mic pentru care să se poată pretinde imunitate. […] Oricum, teroriștii nu au asemenea exigențe; ei ucid pe oricine.

Testul de moralitate, în opinia lui Walzer, rezidă în responsabilitatea victimelor aflate la originea unor acte care sunt obiectul reproșurilor atacatorilor. În conformitate cu acest criteriu, el propune ceea ce s-ar putea numi o scară sumară a asasinabilității: funcționarii guvernamentali care aparțin aparatului presupus opresiv sunt asasinabili. Victima lui Kaliaev intră în această categorie. Alte persoane aflate în serviciul guvernării, care nu au nici o legătură cu aspectele opresive ale regimului (cadre didactice, personal medical etc.), formează o categorie discutabilă. Potrivit verdictului destul de ambiguu al lui Walzer, din cauza „extraordinarei diversități a activităților subvenționate și plătite de statul modern […] pare excesiv și extravagant să consideri că toate aceste activități sunt tot atâtea pretexte de asasinate". A treia categorie, cea a persoanelor private, nu poate fi în nici un caz asasinabilă, după Walzer. Acestea nu-și pot salva viața schimbându-și comportamentul. În consecință, uciderea lor este, fără nici un echivoc, imorală.

Analiza lui Walzer lasă fără răspuns satisfăcător anumite probleme de principiu. Cea mai importantă se referă la însăși esența judecății morale. Problema fundamentală este aceea de a afla dacă normele morale în general și normele războiului în particular sunt absolute, imuabile în timp și identice în toate societățile sau dacă ele constituie reflectarea schimbătoare a condiției umane și, în consecință, sunt variabile în funcție de societăți și modificate necontenit pentru a se adapta la situații noi. Dacă normele morale țin de o natură absolută, atunci nu pot să derive decât din două surse: dintr-o lege divină sau dintr-o trăsătură psihologică universală, comună bărbaților și femeilor din toate societățile și din toate timpurile. În primul caz, nu există subiect de discuție: regulile divine nu sunt negociabile, ele reprezintă o chestiune de credință. Pentru cei care cred în originea lor divină, ele sunt niște reguli fixe ce reglementează

natura umană, imuabile în timp. Walzer admite că tratatul lui se bazează pe tradiția religioasă occidentală, dar nu se știe dacă este vorba despre afirmarea unei identificări culturale sau despre proclamarea unei convingeri religioase personale. Normele culturale sunt în mod incontestabil o sursă puternică ce influențează atitudinile, opiniile și comportamentele și pot fi descrise ca matrița în care sunt confecționate valorile personale. Dar, pentru a putea rafina statutul de valoare absolută al rasei umane, este necesar să arătăm că această valoare e împărtășită de toate culturile. Dată fiind extraordinara diversitate a culturilor, afirmarea și universalitatea unei valori trebuie să se bazeze pe aserțiunea că această valoare derivă dintr-un ansamblu de atitudini și emoții care se regăsește în toate societățile.

În ceea ce privește subiectul specific pe care îl examinăm, adică valorile morale în relație cu violența politică, afirmarea universalității acestora nu poate fi susținută. Dovada este faptul că divergențele referitoare la codul moral al războiului, pe care Walzer îl prezintă totuși ca pe un absolut, sunt atât de curente. Încălcările flagrante ale regulilor lui Walzer în epoca modernă nu se pot explica doar prin nebunia personală sau imoralitatea unor indivizi care s-au trezit în fruntea unor regimuri totalitare ce le-au permis să acționeze împotriva voinței populației. În multe cazuri, violările moralei au fost susținute de majoritatea populației din țara care le comitea. Încălcări grave ale legilor războiului au fost comise chiar de către democrații, un tip de regim în care acțiunea unui guvern este limitată de voința publică. Astfel, bombardamentele masive asupra populației civile japoneze, menite să afecteze moralul acesteia, și distrugerea totală a orașelor Hiroshima și Nagasaki cu bombe atomice în cursul celui de-al Doilea Război Mondial erau, fără nici o îndoială, susținute de majoritatea poporului american.

Este clar că, în aplicarea lui actuală, codul moral în general, inclusiv legile războiului, este produsul nevoilor oamenilor, al percepțiilor și al confortului lor și este tributar unor influențe circumstanțiale și culturale. Diferențele culturale în ceea ce privește statutul necombatanților sunt evidente în utilizarea ostaticilor, de exemplu. În timp ce majoritatea occidentalilor considerau că utilizarea de către irakieni, în 1990, a unor ostatici civili – bărbați, femei, copii – ca scuturi umane împotriva posibilei bombardări a unor ținte strategice era un act respingător și imoral, multe persoane din lumea arabă socoteau că era un act legitim și justificat din punct de vedere moral. Totuși, se pare că o serie de factori legați de situație joacă un rol mult mai important decât diversitatea culturală în conducerea războiului. Forma de guvernământ este, poate, singurul factor cu adevărat important. Violările cele mai grave ale drepturilor omului din istoria modernă au fost comise de regimuri totalitare occidentale. Necesitatea, așa cum este ea percepută, joacă un rol la fel de important. De fapt, toate statele au încălcat în repetate rânduri regulile războiului. În aproape toate războaiele moderne, populația civilă a fost victimizată în mod intenționat, iar amploarea transgresării a fost determinată de capacitate și de nevoie în aceeași măsură ca și de principiile morale.

Terorismul nu diferă de celelalte forme de război atunci când ia necombatanți drept ținte. Cu toate acestea, el încalcă sistematic regulile războiului recunoscute pe plan internațional, în mai mare măsură decât toate celelalte forme de război. Gherila și războiul convențional ignoră adeseori aceste legi, însă terorismul le violează atât refuzând să facă distincție între combatanți și necombatanți, cât și, atunci când este vorba despre terorismul internațional, neținând seama de limitele zonelor de război. Contrar războiului convențional și gherilei, terorismul nu are statut

legal conform legii internaționale (pentru legea națională, toate insurecțiile sunt tratate ca niște infracțiuni). Din acest motiv, terorismul în calitate de strategie și teroriștii în calitate de partid combatant nu pot spera să obțină un statut legal. Așadar, putem descrie terorismul fără să greșim ca pe o formă ilegală de război, însă caracterizarea lui drept o formă de război imorală nu are sens. Teroriștii duc războiul după propriile norme, nu după cele ale inamicilor lor. Regulile de comportament ale fiecăreia dintre cele două părți derivă din capacitățile și necesitățile lor și suferă schimbări din motive care sunt prin esență pragmatice. Cu siguranță, popoarele și statele formulează o judecată morală cu privire la justificarea războaielor și a anumitor acte de război particulare. Totuși, judecata lor nu reflectă altceva decât, în cel mai bun caz, propriile norme culturale și, prea adesea, o viziune partizană influențată de interese imediate. Cu toate acestea, morala, deși nu poate fi tratată în mod coerent ca o valoare absolută, este la un moment dat, într-o societate și un context date, un fapt *psihologic* și, în consecință, politic. Oamenii emit judecăți morale cu privire la persoane, organizații și acțiuni. Ei reacționează în acord cu niște norme morale, indiferent cât de emoționale și irațională pot fi acestea. De fapt, mai degrabă componenta emoțională decât cea logică dă o asemenea putere atitudinilor bazate pe morală.

Morala este un cod de comportament care prevalează într-o societate dată la un moment dat. Ca atare, morala corespunde riguros legii existente, însă aceasta din urmă are avantajul clarității, preciziei și formalității. Ca reflectare a normelor curente, terorismul este o formă imorală de război pentru societățile occidentale ale secolului XX. Totuși, puterea acestei reprezentări este slăbită de faptul că în practic toate războaiele moderne codul moral de comportament (și, bineînțeles, legile războiului) a fost atacat, pe scară largă, de toate părțile implicate, cel puțin

atunci când au fost luați drept ținte civili. În această privință, diferența dintre terorism și celelalte forme de război este o chestiune de înțelegere. În timp ce teroriștii recuză de obicei legea în ansamblul ei, fără să se prefacă măcar că ar respecta-o, statele arată respect față de lege și de norme și nu le încalcă decât în condiții extreme.

Schimbările de reglementări în ceea ce privește lupta contra terorismului sunt o dovadă suplimentară a relativității moralei. Deși legea reflectă normele morale ce prevalează într-o societate dată, este interesant de notat că toate statele confruntate cu amenințarea unei insurecții au edictat legi de excepție sau reglementări de urgență permițând forțelor de securitate să acționeze într-un mod care în vremuri normale ar fi considerat imoral. Și, în aceste condiții, statele tind chiar să arate o anumită clemență în sancționarea încălcărilor acestor legi de către forțele de securitate sau, în cel mai bun caz, în pedepsirea unor asemenea „excese”.

Terorismul ca strategie de insurecție

În practică, inventarul operațiunilor întreprinse de teroriști este destul de limitat. Ei plasează încărcături explozive în locuri publice, asasinează adversari politici sau lansează atacuri la întâmplare cu arme ușoare, iau ostatici deturnând avioane sau baricadându-se în imobile. În majoritatea cazurilor, mijloacele lor sunt destul de modeste. Să luăm drept exemplu

un grup celebru, cum ar fi Fracțiunea Armata Roșie din Germania de Vest (mai cunoscută sub numele de „banda Baader-Meinhof”). Numărul membrilor săi activi nu a atins niciodată 30 de persoane. Ei au reușit să asasineze mai mulți funcționari și oameni de afaceri, să răpească două asemenea persoane și să organizeze o luare de ostatici. Cum și-au închipuit că își vor putea atinge obiectivul politic final, și anume răsturnarea guvernului vest-german pentru a instaura un regim marxist? Aceeași perplexitate stârnesc și organizații mult mai importante, precum Armata Republicană Irlandeză (Irish Republican Army, IRA), ai cărei membri activi au fost estimați la 200-400 de bărbați și femei și ai cărei simpatizanți se spune că ar fi mult mai numeroși. Cum pot ei să câștige bătălia împotriva Marii Britanii? Voi examina așadar principalele elemente și variațiile terorismului ca strategie, încercând să explic cum cred teroriștii că pot acoperi prăpastia dintre slabele lor mijloace și obiectivele lor extreme.

Elementul psihologic

Terorismul este o strategie esențialmente bazată pe impactul psihologic. Numeroși autori au remarcat importanța elementului psihologic în terorism. De fapt, această strategie a fost recunoscută și în definițiile oficiale ale termenului. Referirea la intenție, care este „de a influența un public”, în definiția dată terorismului de Departamentul de Stat american sau la scopul său, care este de a „provoca teamă în rândul publicului sau

al unei părți oarecare a publicului”, în definiția oficială britanică din 1974 trimite la efectele psihologice ale acestui tip de război.

În realitate, toate formele de război au o componentă psihologică importantă, care vizează pe de o parte să șubrezească moralul inamicului semănând teama în rândurile lui, iar pe de alta să întărească încrederea în sine a propriilor forțe și dorința lor de a lupta. În faimosul său tratat *Strategy: the Indirect Approach*, sir Basil Liddell Hart, unul dintre cei mai eminenți teoreticieni ai strategiei din secolul XX, merge până acolo încât afirmă că în aproape toate marile bătălii din istorie „învingătorul avea avantajul psihologic asupra inamicului încă dinainte să fi avut loc ciocnirea”. De fapt, o idee similară a fost exprimată cu circa 2.500 de ani în urmă, sub o formă foarte concisă, de către strategul Sun Tzu din China antică.

Totuși, războaiele convenționale reprezintă în primul rând o ciocnire masivă între forțe materiale și sunt câștigate în general prin epuizarea fizică a capacității de rezistență a inamicului, prin distrugerea forțelor sale combatante și a infrastructurii sale economice sau prin ambele fenomene în același timp. Chiar dacă afirmația lui Liddell Hart este justă, impactul psihologic al manevrelor decisive ale strategiei indirecte provine din convingerea inamicului că, din motive materiale, orice rezistență este inutilă. Deși în multe cazuri această concluzie este rezultatul surprinderii și confuziei conducerii militare și nu reflectă adevăratul raport de forțe, ea se sprijină totuși pe estimări materiale, oricât ar fi acestea de eronate. De aceea, turul de forță psihologic descris de Liddell Hart poate fi caracterizat ca o fentă rapidă, asemenea unei prize de tip jiu-jitsu, care reușește să-l dezechilibreze pe inamic. Bazele psihologice ale strategiei terorismului sunt de o natură total diferită. Ca și gherila, terorismul este o strategie de luptă prelungită. Totuși, gherila, lăsând deoparte componenta

ei psihologică, este înainte de toate o strategie bazată pe întâlnirea fizică. Deși teoreticienii gherilei din secolul XX au pus accentul pe valoarea de propagandă pe care o au operațiunile de gherilă răspândind cuvântul revoluției, atrăgând simpatizanți, trezind opozanți ai regimului din somnul lor și oferindu-le rețete pentru a rezista, importanța acestor elemente psihologice rămâne secundară. Toate doctrinele gherilei insurecționale insistă asupra faptului că, în realitate, câmpul de bătălie împotriva forțelor guvernamentale este mediul rural. Însăși ideea de a duce lupta în zone rurale, departe de prezența mass-media, slăbește forța factorului psihologic.

Desigur, impactul psihologic este elementul esențial în terorismul înțeles ca strategie. Validitatea acestei generalizări se sprijină pe condițiile de bază ale luptei teroriste. Grupurile teroriste sunt mici, de la câteva persoane la câteva mii, iar cele mai multe dintre ele nu cuprind decât între câteva zeci și câteva sute de membri. Chiar și cea mai slabă guvernare dispune de forțe combatante infinit mai importante decât cele ale teroriștilor răzvrătiți. În asemenea condiții, insurgenții nu au cum să spere că vor câștiga fizic bătălia. Descrierea strategiei terorismului ca o formă psihologică de război nu explică în mod specific cum speră teroriștii să câștige în felul acesta (prin război psihologic). Cu toate că teroriștii au fost rareori atât de clari încât să formuleze un plan strategic complet și coerent, este posibil să discernem mai multe idei strategice pe care teroriștii le consideră conceptul practic esențial al luptei lor. Aceste idei, deși prezentate ca noțiuni distincte, nu se exclud neapărat între ele, iar unii teroriști le-au adoptat adesea împreună.

Propaganda prin acţiune

Esențialul a ceea ce constituia bazele psihologice ale luptei teroriste nu s-a schimbat decât puțin din secolul al XIX-lea, când scrierile anarhiste au formulat, cele dintâi, principiile acestei strategii. Ideea de bază era „propaganda prin acțiune”. Acest precept semnifica faptul că actul terorist este cel mai bun mesager al necesității de a răsturna regimul și făclia care va arăta calea de urmat pentru a face acest lucru. Teroriștii revoluționari sperau că, grație atentatelor lor, vor trece de la un mic cerc de conspiratori la o vastă mișcare revoluționară. Într-un sens, conceptul originar de propagandă prin acțiune, așa cum a fost el explicat și pus în practică de revoluționarii din secolul al XIX-lea, era mai rafinat decât utilizarea lui modernă de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial încoace. În timp ce primii utilizatori ai acestei idei aveau grijă să aleagă cu atenție ținte simbolice, precum șefi de stat, guvernatori și miniștri infami și opresivi, cu scopul de a atrage atenția asupra justeții cauzei lor, versiunea actuală a ales atacurile fără discriminare ce provoacă numeroase victime. Acționând astfel, valoarea propagandistică a justificării a fost dată la schimb pe valoarea de șoc maximă ce asigură o masivă acoperire mediatică. Această schimbare pare să reflecte adaptarea strategiei la epoca televiziunii. Oricum, acest concept de bază privind natura luptei teroriste nu constituie o strategie completă. La fel ca în cazul altor concepții asupra terorismului, în ideea propagandei prin acțiune terorismul este presupus a fi doar prima etapă a luptei. El reprezintă un mecanism menit să înalțe un drapel și să recruteze, un preludiu care ar trebui să le permită insurgenților să dezvolte alte moduri de luptă. Prin el însuși, terorismul nu este destinat să răstoarne o guvernare.

Intimidare

După cum arată acest termen, un alt element psihologic proeminent al strategiei terorismului este intenția de a semăna teama în rândurile inamicului. Noțiunea este simplă și nu necesită o expunere detaliată. Pentru regimul și înalții săi funcționari a căror existență este pusă în pericol de către insurgenți, lupta este o chestiune de viață și de moarte și, în general, este puțin probabil să o abandoneze din cauza amenințărilor teroriste. Totuși, unii teroriști au reușit câteodată, printr-o campanie sistematică de asasinate, mutilări sau răpiri, să intimideze anumite categorii selecționate de persoane (judecători, jurați sau jurnaliști). O extindere a acestei idei de terorism coercitiv se aplică populației în general. Nu numai funcționarii și angajații guvernamentali sunt pedepsiți de teroriști, care îi lovesc și pe toți cei ce cooperează cu autoritățile și refuză să-i ajute pe insurgenți. Se pot da ca exemplu pentru utilizarea pe scară largă a acestei strategii asasinările de colaboratori reali sau presupuși ai autorităților de către Viet Minh și Viet Cong în Vietnam, de către FEN în Algeria și de către „grupurile de șoc" palestiniene în teritoriile ocupate de israelieni. O utilizare și mai extensivă a acestui tip de intimidare are scopul de a obliga populația să se implice. De fapt, toate aceste acțiuni sunt menite nu atât să-i intimideze pe adevărații adversari, cât să-i afecteze pe cei care rămân neutri și care, în multe cazuri, constituie marea majoritate a opiniei publice. Home notează că în Algeria, în primii doi ani și jumătate ai războiului dus de FEN împotriva francezilor, această mișcare a asasinat cel puțin 6.352 de musulmani, față de numai 1.035 de europeni. Masacrele erau adesea oribile pentru a maximiza efectul de teroare.

Unele organizații insurgente formulează câteodată exigențe ridicole față de populație, fără alt obiectiv decât acela de a-și exercita și demonstra controlul. În timpul revoltei arabe desfășurate în 1936-1939 în Palestina, insurgenții au cerut populației urbane arabe să nu mai poarte fes[5] (acoperământul de cap popular printre orășeni) și să-l înlocuiască cu așa-numitul *keffiyeh*. Cei care nesocoteau ordinul erau aspru pedepsiți. În aceeași ordine de idei, în 1955, Frontul de Eliberare Națională algerian a pretins populației musulmane să nu mai fumeze. Celor care nu se supuneau li se tăiau buzele cu foarfecele. Din nou, e greu să găsești vreo logică în acest ordin, dacă nu cumva este vorba despre o demonstrație de putere cu scopul de a controla populația.

Provocarea

Ideea de provocare este un element important al strategiei teroriste. La fel ca în cazul propagandei prin acțiune, regăsim această temă în scrierile revoluționarilor din secolul al XIX-lea[6]. Ea a dobândit totuși o importanță deosebită în *Mini-manualul gherilei urbane*, de Carlos Marighella, publicat în 1969. Marighella, autorul unuia dintre cele mai influente ghiduri despre terorism (deși el însuși a eșuat ca practician al terorismului), descria astfel rezultatul atentatelor teroriste:

> Guvernarea nu are altă soluție decât să intensifice represiunea. Rețelele polițiste, perchezițiile de domicilii, arestările de nevinovați și de suspecți, blocările de străzi fac ca viața în oraș să fie insuportabilă. Dictatura militară se angajează într-o persecuție politică masivă. Asasinatele politice și teroarea polițistă devin rutină… Poporul refuză să colaboreze cu autoritățile, iar

sentimentul general este că guvernarea e nedreaptă, incapabilă să rezolve problemele și a recurs pur și simplu la lichidarea fizică a opozanților săi.

Ideea este în general simplă și e valabilă nu numai pentru mediul politic al dictaturilor latino-americane, ci și pentru cel al multor democrații liberale. Atentatele teroriste vizează să antreneze din partea oricărui regim răspunsuri represive care, inevitabil, afectează și fracțiuni ale populației care nu sunt asociate cu insurgenții. În replică, aceste măsuri fac ca guvernarea să fie impopulară și sporesc astfel susținerea acordată de opinia publică teroriștilor și cauzei lor. Atunci când acțiunile antiteroriste ale guvernării sunt nu numai draconice, ci și ineficiente, sentimentele antiguvernamentale ajung să devină și mai puternice.

Un caz particular al acestei doctrine a provocării se poate aplica unui conflict care are o dimensiune internațională. Când insurgenții reprezintă facțiunea naționalistă radicală a unei entități politice mai mari sau sunt susținuți de un stat, ei pot spera că acțiunile lor teroriste vor declanșa un război între țara pe care o iau drept țintă și statul care îi susține. Aceasta era concepția strategică inițială a mișcării Fatah. Khaled al-Hassan, un important ideolog al acestei mișcări, o explica astfel:

Tehnica luptei armate era de o simplitate vădită. Numeam această tactică „acțiuni și reacții", pentru că noi aveam să lansăm acțiuni, israelienii urmau să reacționeze, iar statele arabe, potrivit planurilor noastre, aveau să ne susțină și să intre în război împotriva Israelului. În cazul în care conducerile statelor arabe n-ar fi intrat în război, popoarele arabe ne-ar fi susținut și ar fi silit conducerile arabe să facă la fel. Voiam să creăm un climat de spirit combativ în sânul națiunii pentru ca ea să se ridice la luptă.

Strategia haosului

Stupiditatea unei guvernări poate fi utilizată și ca bază a unei alte pârghii psihologice în strategia anumitor grupuri teroriste. Am putea să o numim „strategia haosului” și este folosită în mod tipic de insurgenți de dreapta. Ea face referire la încercarea teroristă de a crea un climat de haos pentru a demonstra incapacitatea guvernării de a impune legea și ordinea[7]. Insurgenții speră că, în asemenea condiții, opinia publică va cere ca guvernarea liberală prea „slabă” să fie înlocuită de un regim puternic. În scopul de a crea un climat de dezordine și insecuritate, teroriștii au recurs la atentate fără discriminare în locuri publice. Astfel, grupul neofascist italian Ordine Nero a pus o bombă într-un tren pe 5 august 1974, ucigând 12 pasageri și rănind 48. Un alt grup italian de extremă dreaptă, Nucleele Revoluționare Armate, a fost acuzat că a pus o bombă în gara din Bologna în august 1980, care a cauzat moartea a 84 de persoane și rănirea altor 200. Aceeași idee i-a motivat, după câte se pare, pe teroriștii germani de extremă dreaptă ce au detonat o bombă în mijlocul mulțimii care celebra într-o atmosferă de veselie sărbătoarea berii, Oktoberfest, la München pe 26 septembrie 1980. Bilanțul exploziei: 13 morți și 215 răniți. O tactică similară a fost utilizată de un grup terorist belgian de extremă dreaptă care, din 1982 până în 1985, a asasinat, în cursul unor furturi din supermarketuri, aproape 30 de persoane trăgând la întâmplare asupra mulțimii. Nu exista nici un motiv aparent pentru aceste masacre în afară de acela de a semăna panica în rândul populației. Asemenea celorlalte concepte strategice ale terorismului prezentate mai sus, strategia haosului nu constituie un plan de ansamblu pentru luarea puterii. Este doar un mijloc de a crea o stare de spirit în cadrul opiniei publice care, speră

insurgenții, le va oferi posibilități mai bune de a-și continua lupta într-un mod nespecificat.

Strategia de uzură

Unele grupuri de insurgenți consideră terorismul o strategie de luptă prelungită, destinată să epuizeze adversarul. De altfel, este singurul caz în care terorismul e considerat mai degrabă un mijloc suficient pentru a obține victoria decât complementul sau preludiul unei alte strategii. Insurgenții sunt perfect conștienți de slăbiciunea lor ca forță combatantă în fața puterii regimului și, contrar concepțiilor de luptă descrise mai sus, nu speră să devină într-o bună zi suficient de puternici pentru a învinge guvernarea printr-o confruntare fizică. Totuși, ei consideră că sunt mai rezistenți decât guvernarea și că, dacă persistă, aceasta va ceda până la urmă. Deoarece această strategie presupune că insurgenții pot învinge mai curând datorită unei perseverențe mai mari decât prin constituirea unei forțe superioare, ea este evident adaptată unor conflicte a căror miză nu are importanță vitală pentru guvernare.

Dacă guvernarea consideră lupta o problemă de viață și de moarte, nu va ceda în fața hărțuirii teroriste, oricât de neplăcută și de lungă ar fi aceasta. Mai mult, atunci când luptă pentru propria supraviețuire sau pentru existența statului, o guvernare are mai puține scrupule și uzează de toate mijloacele necesare pentru a reprima insurecția, ignorând restricțiile și controalele impuse în mod normal acțiunii forțelor de securitate sau instituind legi excepționale și reglementări care suspendă asemenea

restricții. Într-o confruntare cu mâinile goale, un grup de insurgenți care utilizează terorismul ca strategie nu are decât foarte puține șanse să învingă atâta vreme cât forțele de securitate rămân loiale regimului. Totuși, dacă guvernarea consideră că acest conflict are legătură doar cu serviciile publice, nu și cu apărarea propriei existențe, ea va aborda problema în termenii analizei pierderilor și profiturilor. Va cântări pierderile politice, economice sau strategice pe care riscă să le sufere dacă cedează în fața exigențelor rebelilor, comparându-le cu prețul pe care va trebui să-l plătească dacă lupta continuă.

Acest proces de analiză a costurilor și profiturilor nu este decât rareori – sau poate nu este niciodată – o evaluare lucidă și metodică a situației și perspectivelor. De obicei, guvernarea acționează mai degrabă prin tatonări, cu toate fluctuațiile posibile, rezultat al presiunilor politice, dezacordurilor și dezbaterilor în sânul opiniei publice și la nivelul analiștilor și decidenților. Totuși, ceea ce poate determina decizia este importanța relativă a luptei atât pentru guvernare, cât și pentru insurgenți, precum și costul și persistența prejudiciului cauzat de teroriști.

Terorismul expresiv

Până în prezent, terorismul a fost tratat ca o strategie, implicând un plan elaborat pentru realizarea unui obiectiv politic – în general, luarea puterii. Cu toate acestea, în mai multe cazuri, terorismul a fost un răspuns emoțional, fără obiectiv strategic clar, deși actele de violență au fost comise de un grup într-o manieră organizată din punct de vedere tactic.

Această constatare, așa cum admite toată lumea, ne duce spre teritoriul misterios al raționalității teroriștilor și a terorismului.

Dacă facem o judecată retrospectivă, putem spune, având în vedere succesele modeste pe care le-a obținut terorismul în realizarea obiectivelor sale politice declarate, că acesta nu este o strategie eficientă, iar teroriștii pot fi în general considerați niște oameni iraționali. Totuși, în unele cazuri, lupta teroristă pare chiar un act disperat, în măsura în care iraționalitatea sa este extrem de frapantă.

Terorismul moluchez din Olanda, în anii 1970, constituie un exemplu în acest sens. Comunitatea moluchează din Olanda este un vestigiu al epocii coloniale olandeze. După retragerea olandezilor din coloniile pe care le dețineau în Asia de Sud-Est, în 1950 a fost instaurată o Republică a Molucelor de Sud, care a fost însă repede cucerită de Indonezia. În jur de 15.000 de sud-moluchezi, dintre care cei mai mulți fuseseră asociați cu fosta administrație olandeză, și-au găsit refugiu în Olanda. Frustrările politice și sociale au dat naștere în sânul acestei mici comunități unui grup terorist (Mișcarea de Tineret a Molucelor de Sud Libere), care a organizat în Olanda mai multe atacuri spectaculoase. Cele mai cunoscute au fost capturarea simultană a ambasadei Indoneziei și a unui tren de pasageri în 1975, apoi cea a unei școli și a altui tren, tot simultană, în 1977. În schimbul eliberării ostaticilor, teroriștii cereau ca guvernul olandez să recunoască statul lor inexistent și să le elibereze camarazii arestați cu ocazia unor operațiuni anterioare.

Un exemplu similar este cel al terorismului armean din anii 1970 și 1980. Principalele două grupuri teroriste armene, Armata Secretă Armeană pentru Eliberarea Armeniei (ASAEA) și Comandoul Justițiarilor Genocidului Armean (CJGA), au executat numeroase atentate teroriste între 1975 și 1985, majoritatea îndreptate asupra unor diplomați turci. În

spatele tuturor acestor acte se afla dorința de a răzbuna masacrele comise de turci în 1915, în cursul cărora se estimează că au pierit 1,5 milioane de armeni. Aceste grupuri teroriste le cereau turcilor să-și recunoască oficial responsabilitatea în masacrele respective, ceea ce conducerea Turciei a refuzat întotdeauna să facă. Pe lângă această exigență explicit emoțională, ASAEA cerea și restaurarea unui stat armean independent care să cuprindă vechile provincii armene din Turcia. În prezent, în Turcia trăiesc doar aproximativ 50.000 de armeni, dintre care foarte puțini în regiunea armeană istorică. Aproape patru cincimi dintre armeni trăiesc în fosta Uniune Sovietică, majoritatea lor în fosta Republică Sovietică Socialistă Armenească. Cu toate acestea, activitatea teroristă armeană a fost îndreptată în principal contra Turciei.

Atât terorismul moluchez, cât și cel armean sunt exemple evidente de *terorism expresiv*. Motivația dominantă care a împins niște tineri și tinere să se implice în acte de violență ține mai degrabă de registrul emoției decât de domeniul unei planificări politice raționale. În aceste cazuri, terorismul exprimă o stare emoțională și nu este un instrument utilizat în cadrul unei strategii a insurecției. Desigur, elementul emoțional intervine ca forță motrice și în spatele activităților celorlalte grupuri teroriste. Totuși, în majoritatea cazurilor, aspectul disperat al revendicării politice nu este la fel de evident ca în exemplele moluchez și armean, ceea ce face imposibilă o judecată exterioară cu privire la ponderea factorului emoțional.

Până la ce punct este terorismul încununat de succes?

Evaluarea succesului terorismului ca strategie depinde de felul cum definim succesul. Majoritatea grupurilor teroriste caută să răstoarne guvernarea existentă și să ia puterea. Conform acestui criteriu al succesului, dacă luăm în considerare numai insurgenții care au utilizat terorismul ca strategie principală, doar câteva grupuri anticolonialiste și-au atins pe deplin obiectivul. Lupta dusă împotriva autorității britanice de Ethniki Organosis Kypriahou Agoniston (EOKA) în Cipru și de Mau-Mau în Kenya, precum și lupta dusă de Frontul de Eliberare Națională algerian împotriva Franței sunt exemple bine cunoscute.

Majoritatea zdrobitoare a miilor de grupuri teroriste care au existat în a doua jumătate a secolului XX au eșuat jalnic. Nu întâmplător succesele terorismului s-au limitat la categoria luptelor anticoloniale. Numai în cadrul acestei categorii miza este mult mai importantă pentru insurgenți decât pentru guvernare. Ceea ce și explică fenomenul. Atunci când lupta organizației teroriste are drept obiectiv schimbarea naturii politico-sociale a regimului, ca în cazul insurgenților de dreapta sau de stânga, guvernarea existentă luptă pentru propria supraviețuire și este gata să ia toate măsurile necesare pentru a zdrobi insurecția. Pentru guvernele francez, italian sau vest-german, lupta împotriva Acțiunii Directe, a Brigăzilor Roșii, respectiv a Fracțiunii Armata Roșie era de tipul totul sau nimic. Nu era loc de compromis, iar succesul teroriștilor ar fi însemnat moartea guvernării existente.

Acest lucru este la fel de adevărat pentru majoritatea luptelor separatiste, în care aspirațiile insurgenților sunt percepute de către guvernare ca o amenințare pentru suveranitatea și integritatea teritorială a statului, cum se întâmplă în cazul luptei separatiste basce în Spania. Diferențele de grad în succesul teroriștilor separatiști se bazează în principal pe răspunsul la întrebarea până la ce punct secesiunea părții disputate a țării apare, pentru majoritatea cetățenilor statului, ca o atingere adusă trupului și sângelui lor. Pentru Franța, de pildă, să abandoneze protectoratele Tunisiei și Marocului sau coloniile Mali și Madagascar era mult mai puțin dureros decât să renunțe la autoritatea ei asupra Algeriei care, din punct de vedere legal, făcea parte din Franța și număra peste 1 milion de francezi în populația sa cu majoritate musulmană; iar să renunțe la Bretania sau la Normandia ar fi ceva de neconceput. În acest sens, succesul separatismului terorist în realizarea obiectivelor sale este măsura care ne permite să aflăm până la ce punct teritoriul disputat este într-adevăr o entitate separată.

Totuși, este adevărat și că o cauză naționalistă îi motivează pe oameni mult mai puternic decât problema socială și, în consecință, în condițiile în care toate variabilele se mențin constante, intensitatea violenței născute din sentimente naționaliste este în general mai mare decât amploarea violenței generate de doleanțe socio-economice.

Dacă se întâmplă rareori ca niște insurgenți să-și realizeze pe deplin obiectivele, în schimb teroriștii au reușit mai des să-și atingă unele obiective parțiale. Putem discerne patru tipuri de reușite teroriste parțiale: recrutarea unui sprijin intern care le permite teroriștilor să atingă un nivel de insurecție mai ridicat; sensibilizarea opiniei internaționale cu privire la doleanțele lor; dobândirea unei legitimități internaționale; obținerea unor concesii politice parțiale din partea adversarului lor.

Am menționat deja că noțiunea de bază a terorismului ca strategie este cea a „propagandei prin acțiune”, care consideră că acest mod de luptă este un instrument ce permite răspândirea cuvântului de ordine al insurecției, lărgirea bazei sale populare și, în felul acesta, utilizarea ei ca pârghie și preludiu la o formă de insurecție mai avansată. Totuși, pentru majoritatea grupurilor teroriste, nici măcar această doctrină elementară nu a funcționat. Deși actele lor de violență le-au făcut o publicitate enormă, aceste grupuri n-au reușit să-și atragă simpatia și sprijinul publicului și să dea naștere marii insurecții populare pe care sperau să o promoveze. Așa a fost, de exemplu, cazul mișcărilor radicale atât de dreapta, cât și de stânga din Europa Occidentală și din Statele Unite în anii 1970 și 1980.

Există însă și cazuri în care terorismul a ajutat, după toate aparențele, la producerea scânteii ce a declanșat o mișcare mai amplă. Un exemplu în acest sens este cel al socialist-revoluționarilor ruși de la începutul secolului XX. Deși socialist-revoluționarii nu au reușit să-și transforme propriul aparat clandestin într-un instrument politic capabil să cucerească puterea – și independent de faptul că Revoluția din Octombrie 1917 a fost făcută în realitate de bolșevici, care aveau o bază mai largă și mai bine organizată –, acțiunile lor teroriste au avut probabil o contribuție importantă la întreținerea înflăcărării revoluționare. De-a lungul anilor în care social-democrații (bolșevici și menșevici) își construiau infrastructura clandestină fără acțiuni de răsunet în măsură să aprindă entuziasmul oamenilor, socialist-revoluționarii, asasinând miniștri ai statului opresiv și alți funcționari guvernamentali, menținеau vii spiritul și ideea de luptă în rândul potențialilor revoluționari. Ca o ironie, se pare că terorismul socialist-revoluționar atât de criticat și ridiculizat de către social-democrați le-a permis acestora din urmă să ajungă în 1917 la capacitatea de a cuceri puterea.

Rezultatul cel mai obișnuit al terorismului internațional este conștientizarea pe plan internațional a doleanțelor teroriștilor. În sine, această conștientizare nu este suficientă pentru a antrena schimbările dorite de insurgenți și uneori produce efecte negative pentru cauza teroriștilor. Totuși, atunci când condițiile sunt favorabile, ea le oferă insurgenților o „scară" cu ajutorul căreia se pot cățăra mai sus. În țările occidentale, prima reacție la o campanie teroristă este, invariabil, condamnarea vehementă. Însă, după această primă reacție, opinia publică dă adesea dovadă de bunăvoință, este gata să examineze cu atenție poziția teroriștilor și se arată chiar dispusă să le privească favorabil doleanțele. În mod paradoxal, opinia publică poate în cele din urmă să aprobe cauzele, denunțând totodată procedeul prin care i-a fost atrasă atenția.

O astfel de atitudine binevoitoare față de teroriști se naște foarte probabil în societăți care suferă din cauza atentatelor, dar care nu au nimic de pierdut dacă exigențele teroriștilor sunt satisfăcute. În acest caz, furia inițială face repede loc dorinței de a vedea că problema dispare. Atunci când o atitudine politică față de cauza teroristă este pozitivă și pare în măsură să aducă pacea, guvernele își adaptează deseori politica, astfel încât să-i îndemne pe teroriști să dea dovadă de bunăvoință. În psihologie, acest fenomen se numește „disonanță cognitivă" și nu este neapărat conștient. La bază, implică găsirea unei scuze acceptabile pentru o linie de conduită care ar putea să antreneze un conflict deoarece contrazice anumite principii sau anumite credințe. Pentru o guvernare sau pentru public este cu siguranță mult mai plăcut să creadă că, în definitiv, teroriștii au dreptate decât să admită că au cedat presiunii teroriste.

Atunci când voința de a face să înceteze atacurile teroriste se conjugă cu alte presiuni și interese, precum cele de a câștiga bunăvoința influenților protectori ai teroriștilor, există mai multe șanse de a vedea că

o guvernare sau o opinie publică adoptă o atitudine mai favorabilă cauzei teroriste. Răspunsurile occidentale date terorismului internațional palestinian sunt un exemplu frapant pentru acest proces. Atentatele teroriste palestiniene în Europa Occidentală au început în 1968 și au atins apogeul în 1973. Au fost ferm condamnate de comunitatea europeană. Și totuși, în doar câțiva ani, Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP) i s-a permis să-și deschidă reprezentanțe în practic toate țările europene, iar în 1974, la aproximativ un an după ce Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC) a impus un embargo pe petrol și creșterea prețului acestuia, președintele OEP, Yasser Arafat, a fost invitat să ia cuvântul în fața Adunării Generale a Națiunilor Unite și OEP a obținut un statut de observator la acest forum internațional.

Martha Crenshaw remarcă foarte just că „prima dificultate atunci când vrei să evaluezi rezultatele terorismului este că el nu e niciodată factorul cauzal unic care produce rezultate identificabile. Întrepătrunderea efectelor politice și sociale cu alte evenimente și tendințe face ca terorismul să fie dificil de izolat”. Incontestabil, este imposibil să izolezi aportul pe care l-a avut terorismul în procesul de legitimare a OEP și să estimezi cu precizie contribuția lui relativă, comparativ cu alți factori cum ar fi presiunile economice și politice ale statelor arabe. Totuși, nu încape nici o îndoială că, în ultimă instanță, terorismul a avut un efect mai curând pozitiv decât negativ asupra legitimității OEP.

Cazul OEP este unic în sensul în care celelalte mișcări insurecționale naționaliste și separatiste nu au beneficiat de sprijinul unor protectori puternici. Kurzii, croații, populația din Caşmir, adepții sikhismului, ca să dăm doar câteva exemple de mișcări separatiste care au fost active în ultimii 20 de ani, nu au câștigat atâta legitimitate și sprijin pe plan

internațional, cu toate că doleanțele lor sunt cel puțin la fel de convingătoare ca ale palestinienilor. Pe de altă parte, este adevărat și că aceste mișcări nu au utilizat terorismul internațional nici pe departe la fel de mult ca palestinienii (ceea ce se poate explica prin absența unui stat „sponsor").

Unele grupuri teroriste, care nu au fost capabile să-și materializeze obiectivele politice, au reușit totuși să obțină de la adversarii lor concesii semnificative. Exemplul bascilor din *Euskadi ta Askatasuna* (ETA) este tipic. Lunga și violenta lor de campanie pentru a obține separarea de Spania nu le-a adus independența la care aspirau, însă a reprezentat, fără nici o îndoială, un factor major în decizia Spaniei de a acorda o largă autonomie provinciilor basce. Alt exemplu este cel oferit de IRA, în Ulster. Deși nu s-a făcut încă nici un pas real spre schimbarea statutului Ulsterului, în Marea Britanie lumea se arată din ce în ce mai grăbită să scape de problema irlandeză și să găsească o soluție care să pună capăt violenței. Acordurile anglo-irlandeze din 1985 garantau că Ulsterul va deveni parte a Republicii Irlanda dacă un vot popular decidea astfel. Deocamdată, Irlandei i s-a dat posibilitatea să-și exprime opinia în problemele Ulsterului în cadrul unei conferințe anglo-irlandeze. Este evident că aceste schimbări în politica britanică au fost impuse de lupta dusă de IRA.

Formele mixte de ridicare la luptă

Diferitele strategii de ridicare la luptă au fost tratate în general ca entități sau fenomene separate. Într-o analiză teoretică, această separație este necesară dacă vrem să înțelegem esența unei strategii și caracteristicile ei. Lumea reală este însă întotdeauna mai complexă decât clasificările academice. În realitate, uneori este dificil să faci distincție între terorism și gherile, chiar și cu criteriile propuse mai sus. Conform acestor criterii, strategia de bază utilizată de IRA, de exemplu, intră în categoria terorismului: IRA nu încearcă să cucerească un teritoriu pentru a stabili acolo „zone eliberate", iar tactica acestei organizații intră în mod tipic în registrul caracteristic terorismului, mai precis asasinatele și utilizarea de dispozitive explozive amplasate în locuri publice. Totuși, pentru unele dintre operațiunile sale, cum ar fi atacarea cu mortierul a unui comisariat de poliție sau aruncarea în aer a unor poduri, acest grup a folosit o tactică și arme care sunt asociate de obicei cu gherila. Alt exemplu este cel al grupurilor palestiniene. Aceste organizații au continuat să exercite un control teritorial în Liban (și, în perioada 1967-1970, în Iordania), dar teritoriul pe care îl controlau se găsea în afara teatrului principal de operațiuni. Deși au folosit regiunea pe care o dominau pentru a recruta, antrena și constitui o forță regulată conform obiectivelor clasice ale gherilei, oamenii pe care îi recrutau proveneau mai curând din diaspora palestiniană din aceste țări decât din populația teritoriilor ocupate de israelieni. În plus, cu câteva excepții, ele au utilizat mai degrabă tacticile terorismului decât pe cele ale gherilei. În operațiunile lor din Israel sau din teritoriile ocupate, au folosit mai ales încărcături explozive plasate în

supermarketuri, imobile rezidențiale, stații de autobuz și alte locuri publice. Chiar și incursiunile lor în Israel erau în general efectuate de mici echipe trimise să organizeze operațiuni ce implicau luări de ostatici sau atacuri în care trăgeau la întâmplare asupra unor localități rurale unde se aflau doar civili.

Lăsând deoparte faptul că uneori este greu de stabilit o distincție clară între tacticile teroriste și tacticile de gherilă, confuzia este cu atât mai ușor de făcut cu cât, în multe cazuri, grupurile insurgente combină în mod sistematic cele două strategii. În Peru, Cărarea Luminoasă a utilizat o strategie de gherilă clasică în regiunea muntoasă Ayacucho, unde a ocupat orașe, a atacat posturi de poliție și convoaie militare și a controlat zone întinse. În același timp, a dus totuși o campanie tipic teroristă în orașe, unde a comis asasinate și atentate cu bombă și a răpit persoane. Regăsim o combinație similară în activitățile multor alte grupuri latino-americane, precum Armata de Eliberare Națională, M-19 și Forțele Armate Revoluționare în Columbia, Frontul de Eliberare Națională Farabundo Marti în Salvador și Armata de Gherilă a Săracilor în Guatemala. Această strategie dublă de gherilă-terorism a caracterizat unele grupuri și în alte părți ale Lumii a Treia. Insurecțiile conduse de Viet Minh și, mai târziu, de Viet Cong oferă o mulțime de exemple în care războiul clasic, strategia gherilei și terorismul au fost folosite împreună. Exemple similare, deși la o scară mai mică, abundă în Asia și în Africa.

O analiză mai aprofundată arată că, de fapt, coexistența strategiei gherilei și a strategiei terorismului nu este accidentală. După câte se pare, toate organizațiile insurgente care au adoptat ca strategie principală gherila au utilizat la fel de regulat și terorismul. Unii pot să afirme că mișcările de rezistență care înfruntau armate de ocupație constituie o excepție notabilă de la această regulă generală. Această rezervă se sprijină

totuși pe baze discutabile. Luptătorii care se ridică în țara lor împotriva unei armate străine, precum Rezistența franceză și partizanii ruși, iugoslavi și greci în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, atacau doar aparatul militar și oficial al inamicului pentru simplul motiv că pe teatrul de operațiuni nu existau civili de aceeași naționalitate ca inamicul. Faptul de a nu lua drept țintă inamici necombatanți nu era produsul unei alegeri, ci reflectarea unei imposibilități. Mișcările clandestine atacau în schimb civili de aceeași naționalitate cu membrii lor – colaboratori reali sau presupuși. În plus, deși în multe țări, ca Uniunea Sovietică sau Iugoslavia, strategia preferată de partizani a fost de departe cea a gherilei, cu mari unități care operau pornind din zone eliberate sau semi-eliberate, în țările din Europa Occidentală precum Franța strategia insurgenților poate fi caracterizată în cel mai bun caz prin acțiuni situate în zona gri dintre gherilă și terorism. Luptătorii francezi din clandestinitate nu au putut instaura nici un control teritorial, iar operațiunile lor constau în atentate contra unor membri izolați ai forțelor de ocupație sau în aruncarea de poduri în aer, punerea de mine și alte acțiuni similare, specifice gherilei. Probabil că mulți cititori se vor simți insultați de această clasificare care îi plasează pe luptătorii antinaziști mai curând în categoria teroriștilor decât în cea a luptătorilor de gherilă. Trebuie să le reamintesc că termenii „terorism” și „gherilă” sunt folosiți aici pentru a descrie strategii de război care pot fi utilizate în slujba unor diferite cauze, drepte sau nedrepte, și că ei nu implică nici o judecată morală.

Lipsa unei autentice mișcări antinaziste de gherilă în Europa Occidentală în cel de-al Doilea Război Mondial ne reamintește și că printre numeroasele organizații insurgente care au operat în această zonă începând din anii 1960 nu a existat nici o organizație de gherilă. Faptul este extrem de frapant dacă îl comparăm cu abundența de organizații de

acest tip în țările Lumii a Treia. Cum îl putem explica? Să fie din cauză că insurgenții occidentali au decis cu toții că preferau terorismul în defavoarea gherilei ca alegere strategică? Răspunsul este, bineînțeles, altul. În Europa Occidentală, ca și în America de Nord, nu a existat alegere posibilă pentru insurgenți. Singura opțiune care putea, cel puțin temporar, să pară judicioasă a fost terorismul. Să ne imaginăm că IRA, în Ulster, sau Brigăzile Roșii, în Italia, încearcă să lanseze o campanie de gherilă creând zone eliberate și efectuând atacuri cu trupe de proporțiile unei companii contra unor instalații militare. Dacă ar fi optat pentru această strategie, ar fi fost, incontestabil, cea mai scurtă gherilă din istorie. Pentru forțele guvernamentale, zdrobirea insurecției n-ar fi fost decât o chestiune de zile.

Mai multe exemple din istorie arată foarte clar ce se întâmplă atunci când un grup de insurgenți țintește prea sus în alegerea unei strategii. Exemplul cel mai dramatic din a doua jumătate a secolului XX este probabil cel al aventurii boliviene a lui Ernesto (Che) Guevara. Guevara, unul dintre conducătorii gherilei din Cuba între 1956 și 1959, a tras niște concluzii eronate din circumstanțele destul de particulare care i-au dus pe insurgenți la succes. În toamna anului 1966, a luat cu sine 15 oameni în Bolivia pentru a începe o campanie de gherilă în stil cubanez. Însă gherila nu a reușit niciodată să demareze. Deși terenul a fost favorabil gherilei, Guevara nu a izbutit să obțină suficient sprijin popular. Chiar dacă eficacitatea forțelor guvernamentale a fost mult sub normele occidentale, superioritatea lor numerică a fost suficientă pentru a încercui și zdrobi insurecția într-un an.

Pe de altă parte, deși celor mai mulți oameni li se poate părea cu neputință să provoci o schimbare politică prin terorism, acesta este un mod de luptă care cel puțin nu este imediat suicidar, chiar și atunci când

circumstanțele nu le sunt favorabile insurgenților, și poate dura foarte mult timp. Este verosimil că insurgenții din Europa Occidentală ar vrea să poată adopta gherila ca strategie principală. Se poate afirma că toate grupurile teroriste doresc să se transforme în grupuri de gherilă atunci când se măresc[8]. Nu pot să o facă însă din motive practice. Gherila are nevoie de un teren care să fie favorabil unor mici bande de insurgenți și defavorabil forțelor guvernamentale mecanizate și aeropurtate. În Europa Occidentală nu găsești acest tip de teren – junglă deasă sau munți întinși și abrupți, inaccesibili mijloacelor de transport motorizate. Uneori, luptătorii de gherilă se pot aventura pe un teren care este departe de a fi perfect, cu condiția să poată profita de alte avantaje, în special de niște forțe guvernamentale ineficiente și slab echipate, pe de o parte, iar pe de altă parte, de un sprijin popular masiv. În secolul XX, nici o țară occidentală nu întrunește aceste condiții, iar terorismul este singura alegere strategică pe care o pot face niște insurgenți hotărâți să recurgă la violență pentru a-și promova cauza.

Mai rămâne de explicat motivul pentru care cei ce *pot* să ducă o campanie de gherilă recurg în același timp la terorism. Încă o dată, răspunsul rezidă în diferența care există între clasificările academice și viața reală. Într-un sens, distincția dintre gherilă și terorism este artificială. Desigur, este o diferențiere pertinentă, dar numai ca observație făcută din exterior. Niște universitari pot, fără să se miște din fotoliul lor, să clasifice în categorii diferitele strategii ale insurecției. Problema este că, în ceea ce-i privește, insurgenții fac rareori acest lucru atunci când ajung să ia decizii referitoare la propriile acțiuni. Deși rebelii și-au descris adesea conceptele strategice, argumentele lor au fost aproape întotdeauna de natură practică. Problema lor este să determine ce trebuie să facă pentru a-și promova cauza politică. Ceea ce nu implică o încercare de face ca acțiunile să

coincidă cu un cadru doctrinar rigid. Ei iau în considerare în primul rând capacitatea și utilitatea. Deoarece este cea mai de bază și cea mai puțin exigentă dintre toate formele de insurecție, terorismul a fost întotdeauna utilizat simultan cu alte strategii. Importanța relativă a terorismului într-un conflict depinde de circumstanțe, însă el face parte întotdeauna din acesta. Un exemplu în acest sens îl constituie lupta palestinienilor. Abu Iyad, unul dintre principalii conducători ai OEP, notează în memoriile lui:

> Nu confund violența revoluționară, care este un act politic, cu terorismul, care nu este așa ceva. Resping actul individual realizat în afara contextului unei organizații sau fără o viziune strategică. Resping un act dictat de motivații subiective care pretinde să ia locul luptei de masă. Pe de altă parte, violența revoluționară face parte dintr-o mare mișcare structurată. Ea servește ca forță de sprijin și contribuie, într-o perioadă de regrupare sau de înfrângere, la generarea unui nou avânt al mișcării. Devine de prisos atunci când mișcarea populară obține succese politice pe scena locală sau pe cea internațională.

De fapt, terorismul a fost utilizat mereu de palestinieni în lupta lor încă de la începutul anilor 1920. Citatul din Abu Iyad face referire la perioada 1971-1973, în cursul căreia principala organizație a OEP, Fatah, a dus o campanie intensivă de terorism internațional sub acoperirea organizației Septembrie Negru. Abu Iyad însuși era, se spune, unul dintre principalii șefi ai aparatului clandestin de terorism internațional ce a organizat o serie de atentate teroriste spectaculoase, printre care și luarea de ostatici la Jocurile Olimpice de la München din 1972. Decizia mișcării Fatah de a se lansa într-o campanie de terorism internațional spectaculoasă venea după expulzarea OEP din Iordania de către regele Hussein în septembrie 1970 (eveniment de la care și-a luat numele organizația Septembrie Negru). Valul de terorism internațional era menit să ridice moralul membrilor OEP după dezastrul din Iordania, din cauza căruia au pierdut această țară ca bază de operațiuni.

Terorismul internațional palestinian s-a dezvoltat în mod similar în ajunul războiului din 1982, în cursul căruia OEP a pierdut majoritatea bazelor pe care le avea în Liban. Totuși, în interiorul Israelului și în teritoriile ocupate, terorismul a fost întotdeauna considerat parte integrantă a luptei de către insurgenții palestinieni. Schimbările în ceea ce privește numărul de atentate teroriste au reflectat, în consecință, mai degrabă capacitatea decât motivația lor. Nu s-a pus niciodată problema de a afla dacă terorismul trebuia să continue, ci ce alte mijloace puteau fi utilizate. În cei 70 de ani de luptă violentă, palestinienii au fost capabili, în anumite perioade, să practice atât gherila, cât și terorismul, cum s-a întâmplat cu prilejul revoltei arabe din 1936-1939, dar cel mai adesea terorismul a rămas singurul tip de violență aflat la dispoziția lor. Ocazional, pe parcursul acestei perioade au izbucnit răzmeriță care s-au transformat uneori în revolte populare de mare anvergură ce utilizau simultan mai multe forme de violență.

Intifada (literal, „zguduirea”) este cea mai recentă dintre aceste mari mișcări de revoltă, chiar dacă nu și cea mai intensă. La fel ca în Algeria, în Africa de Sud, în Azerbaidjan, în Armenia sovietică și în lupta evreilor pentru independență din anii 1930 și 1940, *Intifada* nu este o formă pură de violență insurecțională. Găsim în ea atât componente violente, cât și altele nonviolente. Printre elementele violente ale *Intifadei* se numără răzmerițele, folosirea de cocteiluri Molotov, aruncarea cu pietre asupra unor vehicule civile și militare, precum și clasicele atentate teroriste, ca utilizarea de încărcături explozive și asasinatele. Elementele nonviolente sunt grevele lucrătorilor și comercianților, blocarea drumurilor și încercările de a boicota produsele israeliene și serviciile guvernamentale. S-ar fi putut presupune că lansarea oamenilor în proteste de masă în timpul *Intifadei* avea să antreneze o reducere a atentatelor teroriste, formă

de luptă mai puțin elevată și mai puțin eficientă. S-a întâmplat însă exact invers: frecvența incidentelor teroriste și numărul de victime au crescut considerabil. Astfel, *Intifada* nu a fost o strategie distinctă, ci o combinație a mai multor moduri de luptă, inclusiv terorismul.

Faptul că nu a existat vărsare de sânge în 1989 cu prilejul schimbărilor de regim care s-au produs în mai multe țări din Europa de Est pară să respingă aserțiunea potrivit căreia terorismul face parte din orice mare mișcare de revoltă. Dacă o examinăm după niște criterii stricte, această rezervă este cu siguranță justificată. Ar trebui totuși să ne amintim că regimurile din țările-satelit ale Uniunii Sovietice din Europa de Est își trăgeau puterea dintr-o sursă exterioară, mai precis URSS. De îndată ce menghina sovietică și-a slăbit strânsoarea, totul s-a prăbușit. Cu alte cuvinte, schimbările din Europa de Est nu sunt rezultatul unei adevărate mișcări de revoltă interioare, ci consecința unei capitulări a conducerii de la vârf. În cazul în care conducerile Cehoslovaciei, Bulgariei și Germaniei de Est ar fi fost mai hotărâte să reziste acestei mișcări pașnice de revoltă, lupta ar fi degenerat probabil într-o campanie îndelungată, în care terorismul ar fi fost folosit ca mod major de insurecție. De fapt, același proces s-a produs și în mai multe republici ale Uniunii Sovietice.

Ca să rezumăm, forma pe care o ia o insurecție – terorism, gherilă, protest de masă sau orice combinație între toate acestea – este în principal determinată mai curând de condițiile obiective decât de concepțiile strategice ale insurgenților. Factorul cel mai important este capacitatea. De obicei, insurgenții utilizează toate modurile de luptă posibile care le pot promova cauza. Deoarece terorismul reprezintă nivelul inferior al luptei violente, el este utilizat întotdeauna în insurecții. Adeseori, pentru că insurgenții sunt puțin numeroși, terenul nu este favorabil gherilei, iar guvernările sunt eficiente, terorismul constituie singurul tip de insurecție

pe care cei dintâi îl au la îndemână. Uneori, rebelii sunt capabili să ducă o luptă de gherilă, deși continuă să utilizeze în același timp terorismul. Forma pe care o îmbracă contestarea se determină în cadrul unui proces continuu de fricțiuni cu realitatea dură, iar terorismul face parte aproape întotdeauna din acest proces.

1. Pentru rigoarea și originalitatea problematicii sale, am ținut să republicăm în prezentul volum această contribuție deja apărută în G. Chaliand (ed.), *Stratégies du terrorisme*, Desclée de Brouwer, Paris, 1999.
2. Revoluționarii din secolul al XIX-lea au folosit adesea cu mândrie termenul de „terorism". În a doua jumătate a secolului XX, majoritatea organizațiilor insurecționale care au adoptat terorismul ca strategie au evitat totuși acest termen și l-au înlocuit cu tot felul de eufemisme. Cu toate acestea, o autoritate modernă în materie de doctrină teroristă, Carlos Marighella, scrie: „Terorismul este o armă la care revoluționarul nu poate niciodată să renunțe".
3. În bătălia de la Dien Bien Phu (1954), Viet Minh-ul a desfășurat patru divizii împotriva forțelor franceze care numărau în jur de 15.000 de oameni. Bătălia a fost dusă ca un război regulat, deși a fost declanșată în cadrul general al unei lupte de gherilă.
4. Echipele teroriste care au mobilizat cei mai mulți oameni au fost utilizate cu prilejul unor incidente ce implicau luări de ostatici. De exemplu, 50 de membri ai Ligii Populare 28 Februarie au participat la ocuparea ambasadei statului Panama la San Salvador pe 11 ianuarie 1980; 41 de membri ai grupului columbian M-19 au ocupat palatul de justiție din Bogota pe 6 noiembrie 1985.
5. *Keffiyeh*-ul era acoperământul de cap tradițional al sătenilor, iar unii autori consideră că obligația de a-l purta pentru populația urbană era un semn al revoltei sociale împotriva burgheziei, dincolo de elementul naționalist care constituia principalul motiv al rebeliunii. La vremea respectivă, bandele răsculate erau compuse în principal din săteni. Independent de adevărata origine a exigenței rebelilor, *keffiyeh*-ul a devenit simbolul rebeliunii, iar insurgenții l-au impus populației ca simbol al adeziunii sale.
6. Walter Laqueur, de exemplu, notează că revoluționarii armeni din anii 1880 și 1890 au adoptat o strategie bazată pe provocare; ei presupuneau că atacurile lor împotriva turcilor vor provoca măsuri brutale de represalii care, drept răspuns, vor antrena radicalizarea populației armene și, poate, vor determina țările occidentale să intervină (*The Age of Terrorism*, Weidenfeld & Nicholson, Londra, 1987, p. 43, nota 9).
7. Aceeași idee de bază a fost numită și „strategie a tensiunii".
8. Chiar și Carlos Marighella, susținătorul cel mai popular și mai modern al terorismului, considera că terorismul („gherila urbană", conform terminologiei sale) este o etapă necesară pentru a

permite dezvoltarea gherilei rurale. „Este o tehnică al cărei obiectiv e dezvoltarea gherilei urbane și a cărei funcție va fi să epuizeze, să demoralizeze și să distragă forțele inamice pentru a permite apariția și supraviețuirea gherilei rurale, care este destinată să joace un rol decisiv în cadrul războiului revoluționar.”

Partea întâi

Preistoria terorismului

Zeloți și asasini

Gérard Chaliand, Arnaud Blin

Zeloții

Istoria a consemnat una dintre primele manifestări ale terorismului organizat în Orientul Mijlociu, mai precis în Palestina, în secolul I al erei noastre. Secta zeloților constituie unul dintre primele grupuri care au practicat tehnica terorii în mod sistematic și despre care avem astăzi o urmă scrisă. Într-adevăr, cunoaștem lupta dusă de zeloți prin intermediul relatării pe care a făcut-o despre ea Josephus Flavius în *Antichități iudaice*, publicate în anii 93-94, și al relatării aceluiași despre *Războiul evreilor*, lucrare mai scurtă, publicată între anii 75 și 79 și dedicată preamăririi lui Vespasian și Titus, pe lângă care Josephus a lucrat în calitate de consilier pentru problemele evreiești. Josephus folosește cuvântul *sicarii* pentru a-i desemna pe zeloți, termen generic utilizat de romani și care vine de la *sicarius*, „cel care ucide cu un pumnal”.

Cauza imediată a rebeliunii evreilor împotriva Romei a fost recensământul întreprins de autoritățile romane în imperiu în primii ani ai erei noastre. Acesta a fost resimțit de evrei ca o umilire, în măsura în care demonstra clar că evreii erau supuși unei autorități străine. Lucrurile s-au încins exact în anul 6, adică la opt ani după moartea lui Irod cel Mare, eveniment ce a marcat o cotitură decisivă în istoria evreilor, care, de mai bine de un secol (129 î.Hr.), putuseră să profite de un anumit grad de independență și de prosperitate. Semnele premergătoare ale unei revolte apăruseră încă din anul 4 î.Hr., dar zeloții se organizează pentru a înfrunta autoritățile imperiale în anul 6. Evreii, care, sub domnia lui Irod, considerau deja că gradul de independență de care dispuneau era insuficient, nu voiau să scape o ocazie de a-și câștiga cu adevărat independența. Or, acum se profila exact situația inversă față de cea la care sperau. În consecință, focare de insurecție spontane s-au aprins aproape pretutindeni în regiune. Ca să folosim un limbaj modern, s-ar putea spune că evreii se aflau într-o dinamică anticolonială de război de eliberare.

După primele răzmerițe, guvernatorul Siriei, Varus, a trimis două legiuni romane pentru a sprijini garnizoanele puse în dificultate de revoltă. Varus a reușit să-i zdrobească pe rebeli și a hotărât să dea un exemplu crucificând 2.000 dintre ei. Această acțiune avea scopul să provoace un asemenea șoc psihologic populației, încât să o descurajeze să mai continue revolta. A fost prima utilizare a terorii în acest război care a durat mai multe decenii.

După spusele lui Josephus, zeloții reprezentau una dintre cele patru secte „filosofice” din Iudeea și cea care se bucura de cel mai mare succes în rândul tineretului. Doctrina filosofică a zeloților era apropiată de a fariseilor, care respectau cu cea mai mare strictețe Tora și care au fost acuzați în Evanghelii de dogmatism și ipocrizie. În raport cu celelalte

mișcări religioase evreiești din epocă, zeloții se comportau ca niște reformatori și considerau că nu aveau de dat socoteală decât lui Dumnezeu; după Josephus, ei aveau o „dragoste de libertate de neînvins”. Zeloții erau însuflețiți de o credință de nezdruncinat, care îi stârnea admirația chiar și lui Josephus, el însuși membru al sectei fariseilor și cel mai violent dintre detractorii lor.

Deși Josephus se referă adesea la zeloți sau *sicarii* ca la niște „tâlhari”, relatarea sa despre războiul dus de membrii acestei secte îl face să apară clar ca o acțiune care, la bază, este politică și religioasă. Autoritățile confruntate cu o organizație teroristă fac sistematic referire la aceasta ca la o organizație criminală. Consideră că ea acționează în afara legilor și că înseși obiectivele ei sunt criminale și imorale. Scopul autorităților este să-i facă pe teroriști să apară ca niște inamici ai societății foarte hotărâți să o distrugă. Conform relatării lui Josephus Flavius, elitele evreiești vedeau cu ochi răi activitățile zeloților, care le amenințau statutul și securitatea. În schimb, zeloții dobândiseră o popularitate considerabilă în sânul claselor populare și în rândul tinerilor. Se pare că fondatorii și conducătorii sectei zeloților – despre care se știu foarte puține lucruri – erau oameni cu carte, deci proveneau probabil din clase sociale avute. De asemenea, s-ar părea că zeloții au încercat să-și recruteze „militanții” din păturile populare[1].

Fondatorul sectei a fost un anume Iuda din Galileea, a cărui acțiune inițială s-a dovedit a fi un eșec în fața represiunii romane. După acest început dificil, dăm din nou de urma zeloților în anii 60, fără să se știe exact ce s-a întâmplat cu ei timp de mai bine de jumătate de secol. Cert este că au reușit să rămână în activitate după eșecul inițial. Știm și că urmașii lui Iuda s-au menținut în fruntea mișcării, deci că aveau un anumit grad de organizare. Încă de la început, zeloții și-au afișat dublul

obiectiv. Ca organizație religioasă, au încercat să impună, adeseori cu forța, o anumită rigoare în practicarea religiei. I-au atacat, de exemplu, pe unii coreligionari care, după părerea lor, nu-și practicau religia cu destulă rigoare. Zeloții au început să folosească teroarea. Ca organizație politică, aveau obiectivul să smulgă Romei independența țării lor. Obiectivele religioase ale acestei organizații erau indisociabile de obiectivele ei politice.

Aici își face apariția ideea de puritate – religioasă și politică. Vom regăsi această dinamică în aproape toate mișcările de acest tip. Ideea de puritate îl va anima și pe Robespierre, de pildă. Cât despre combinația religie-politică, ea este aproape sistematic prezentă, sub o formă sau alta, în majoritatea mișcărilor care fac uz de terorism. În secolele al XIX-lea și XX, religia seculară, adică ideologia – marxistă, trotkistă, maoistă, fascistă, nazistă etc. –, a fost omniprezentă înainte ca religiosul tradițional să revină la sfârșitul secolului XX. În general, organizațiile teroriste exclusiv politice sunt rare în istorie, cum rare sunt și grupurile religioase de revendicare care nu au nici un scop politic. Maxime Rodinson sintetizează bine această sinergie politico-ideologică:

> Mișcările ideologice se situează la confluența a două serii de lupte, de conflicte, de aspirații. Există pe de o parte dinamica politică, cea a eternei lupte pentru putere pe care o descoperim oriunde găsim o societate umană… și chiar în anumite tipuri de societăți animale. Pe de altă parte, găsim aspirația la fel de eternă de a fi ghidat în viața privată și publică de un sistem de norme, de reguli, care să te scutească de nesfârșita trudă de a-ți construi în fiecare zi și cu fiecare ocazie un model de conduită pe care să-l urmezi, de a repune mereu totul în discuție. Acest sistem poate fi numit ideologie[2].

Această aspirație, individuală sau colectivă, combinată cu o dorință arzătoare de a cuceri puterea sau – ceea ce este totuna – cu voința de a-l împiedica pe altul să exercite o putere asupra ta, conduce în mod logic la

extremism politic și la corolarul său, fanatismul ideologic sau religios. La fel de logic, extremismul și fanatismul conduc adesea la o anumită formă de violență mai mult sau mai puțin organizată.

În cazul care ne preocupă, partida zelotă a știut să canalizeze violența latentă născută din umilirea generală resimțită de poporul evreu ca să organizeze această violență, iar apoi să o îndrepte împotriva „invadatorului" roman, precum și împotriva acelor membri ai comunității evreiești considerați trădători în raport cu cauza națională. Tocmai în acest sens poate fi considerată partida zeloților cu adevărat o organizație. Căci dacă această partidă este, prin anumite aspecte, apropiată de sectele milenariste contemporane, ea se distinge de acestea din urmă prin proiectul politic subiacent acțiunilor sale, care explică sprijinul popular de care a beneficiat și hotărârea de care au dat dovadă membrii săi în momentele dificile.

Într-o schemă clasică ce s-a repetat de multe ori de-a lungul timpului, zeloții s-au regăsit de la bun început în contextul unei strategii a celor slabi împotriva celor puternici, cu două opțiuni: organizarea unei rezistențe de tip gherilă, cu obiectivul de a învinge adversarul printr-o abordare (militară) indirectă, sau o strategie indirectă vizând destabilizarea adversarului printr-o campanie esențialmente psihologică.

Totuși, documentele referitoare la acest episod arată că tehnica adoptată de zeloți ar fi fost mai degrabă cea a terorismului, fie și numai prin faptul că autoritățile romane i-au botezat *sicarii*. După toate probabilitățile, zeloții au trebuit să organizeze o luptă armată care a luat forma unei gherile, poate inclusiv a unei gherile urbane, și au recurs și la o strategie psihologică bazată pe arma terorismului. Dat fiind că acțiunea lor s-a întins pe mai multe decenii, ne putem gândi și că strategiile au evoluat cu timpul și în funcție de circumstanțe.

În ceea ce privește tehnicile folosite de zeloți, Josephus Flavius nu este foarte elocvent, preferând să descrie în detaliu organizarea armatei romane care lupta împotriva sectei. Totuși, reiese că strategia lor era destul de elaborată. În anul 66, de exemplu, zeloții au comis mai multe asasinate cărora le-au căzut victime personalități politice și religioase. Dar, mai cu seamă, au atacat depozitele unde se aflau arhivele, inclusiv toate înscrisurile legate de împrumuturi, obiectivul fiind să câștige sprijinul păturilor populare copleșite de datorii. Se știe că *sicarii* își ucideau victimele cu pumnalul și că acționau de multe ori în mulțime, de pildă în piețe. Acest tip de operațiune dovedește că doreau să inspire un sentiment de vulnerabilitate întregii populații, tehnică clasică a teroristului până în ziua de azi. *Sicarii* puteau acționa oricând și oriunde. Aici stătea forța lor.

Cealaltă sursă a puterii zeloților trebuie căutată în voința membrilor sectei de a-și înfrunta adversarul în pofida gravelor pericole la care se expuneau, ceea ce le-a asigurat un anumit grad de susținere din partea populației. În această privință, mărturiile sunt elocvente, inclusiv cele ale lui Josephus. În mai multe rânduri, armata romană a capturat sute de rebeli pe care i-a pus la cazne înainte de a-i lăsa să agonizeze în chinuri groaznice. Departe de a potoli înflăcărarea luptătorilor zeloți, acțiunile de genul acesta par să fi sporit forțele acestor bărbați și femei. După distrugerea Templului în anul 70, o mie de bărbați și femei, în frunte cu conducătorul lor, Eleazar, au rezistat trei ani în fortăreața Masada (73). Încolțiți de trupele romane, au preferat să se sinucidă decât să cadă în mâinile adversarilor.

Secta asasinilor

Zeloții și membrii sectei asasinilor constituie cele două exemple clasice de organizație teroristă. Există, în mod incontestabil, paralele între cele două secte, deși lipsa de informații despre cei dintâi ne împiedică să realizăm un studiu comparativ riguros. Dacă posedăm puține texte despre zeloți, istoria sectei asasinilor, în schimb, este destul de bine documentată. Această istorie, care se întinde pe două secole, se desfășoară într-o perioadă deosebit de bogată pentru cultura arabo-musulmană, deci abundentă în documentație. Istoria sectei asasinilor prefigurează în mod remarcabil dinamica majorității mișcărilor care au făcut apel la tehnica terorismului de-a lungul secolelor. De aceea, ne vom strădui să analizăm în detaliu mecanismele acestei organizații redutabile.

Istoria marilor religii monoteiste – iudaism, creștinism, islam – este inseparabilă de ideea de luptă. Ca în cazul oricărei organizații sociale, partida religioasă este la început un rival natural al puterii politice. Această luptă este și mai puternică din momentul în care aceste religii au și o vocație universalistă, cum se întâmplă în cazul creștinismului și al islamului. Religiile universaliste (care cuprind și budismul) se constituie în mod natural în „comunități ideologice”[3], adică îi includ pe toți indivizii care le acceptă dogmele și îi resping pe toți cei care nu le acceptă. Construite în jurul unui crez, aceste comunități definesc întreaga organizare a societății căreia îi aparțin membrii lor. La origine, organizațiile de acest tip se interesează în principal de problemele de ordin religios sau filosofic. Pe măsură ce se măresc sau câștigă încredere, influența lor se extinde și asupra altor domenii ale organizării sociale, iar

ele ajung să râvnească la controlul suprem asupra societății: puterea politică.

Din momentul în care partida religioasă pune mâna pe putere sau se grefează pe puterea politică, putem vorbi, precum Maxime Rodinson, de un stat ideologic, „adică de un stat care își proclamă adeziunea, fidelitatea față de crez, voința de a impune respectarea regulilor de existență în comun care sunt deduse din acesta. […] Ca multe state neideologice, încearcă să se extindă când crede că o poate face, fără să riște prea mult. Însă aici el proclamă că nu este vorba doar despre extinderea dominației unui anumit grup de indivizi sau chiar a unui întreg popor, ci despre lărgirea pe fața pământului a zonei unde Adevărul își poate exercita cel mai bine efectele benefice”[4].

Dintre marile religii monoteiste-universaliste, islamul este aceea care a știut cel mai bine să integreze în aceeași structură problemele strict teologice cu considerațiile de ordin politic. În acest sens, islamul este religia care se apropie cel mai mult de marile curente ideologice ale secolelor al XIX-lea și XX. Creștinismul a fost întotdeauna preocupat în mod prioritar de problemele teologice, așa cum o atestă nenumăratele dispute cu care a fost presărată istoria sa. Sinergia dintre religios și politic care se observă în islam își află izvorul în originea lui istorică. În contextul politic tribal al Peninsulei Arabice, primii musulmani au trebuit, din rațiuni de simplă supraviețuire, să se organizeze într-un ansamblu apropiat de modelul tribului, adică într-o organizație în care puterea religioasă și politică se afla în aceleași mâini. Acest model inițial determină religia musulmană.

Această dihotomie care separă creștinismul de islam este fundamentală. Ea ne permite să înțelegem de ce o sectă precum cea a asasinilor a apărut în lumea musulmană, în timp ce în istoria

creștinismului nu există nici urmă de asemenea mișcare. Exemplul islamic, în special cel al asasinilor, ne permite, de asemenea, să înțelegem logica violenței în contextul modern al marilor ideologii universaliste contemporane. *A fortiori*, istoria sectei asasinilor ne conduce logic la realizarea de comparații cu organizațiile teroriste de astăzi, inclusiv cu cele care își află originea și structura ideologică în lumea islamică.

În lumea creștină, cazul care se apropie cel mai mult de cazul islamic este în mod evident cel al Reformei, unde granița dintre politic și religios devine mult mai puțin clară, așa cum o atestă Războaiele Religioase și îndeosebi Războiul de Treizeci de Ani. Însă, chiar și în acest exemplu precis, granița există, în ciuda unor numeroase suprapuneri. Or, istoria Europei și a creștinismului arată limpede în ce măsură cele două puteri, cea a Bisericii și cea a statelor, sunt distincte și totodată compatibile. Într-un cuvânt, ele pot coabita.

În cadrul islamului, în schimb, nu orice încercare de contestare se poate reduce la o contestare spirituală sau religioasă. Partida contestatară își găsește rațiunea de a fi în opoziția față de puterea conducătoare, adică față de puterea statului. Așadar, este prin forța lucrurilor un „partid politic”. Secta asasinilor nu face excepție de la această regulă. Asasinii făceau parte dintr-o organizație care se înscria în logica unei lupte pentru puterea politică. Combinația pe care o găsim în secta asasinilor între o misiune religioasă și o ambiție politică conduce, la fel ca în cazul zeloților, la niște alegeri strategice și la folosirea violenței. Pentru asasini, arma terorismului a constituit, la fel ca pentru *sicarii*, o alegere logică. Prin eficacitatea sa, ea a devenit arma predominantă în arsenalul lor strategic și, în cele din urmă, a ajuns să definească însăși esența acestei secte pentru posteritate. Contrar confuziei născute din terminologia asociată cu numele sectei, terorismul practicat de asasini este mult mai

apropiat în realitate de terorismul modern decât de practica tiranicidului, această ramură aparte a genealogiei teroriste. Asasinii își îndreptau atacurile împotriva personalităților asociate cu puterea într-o optică teroristă tocmai pentru că acestea erau personalități, și nu pentru că ei ar fi purtat pică unui individ în particular, cum s-a întâmplat în general când au fost asasinați conducători politici, de exemplu Henric al IV-lea, Lincoln sau Kennedy.

Secta asasinilor a prins rădăcini în două regiuni, Iran și Siria. Ea a făcut din folosirea terorii în scopuri psihologice instrumentul său preferat și a luat drept țintă, printre altele, o putere străină creștină (cruciații). Teroriștii înșiși erau însuflețiți de o credință de neclintit, care le permitea să se sacrifice de bunăvoie în cursul misiunii lor cu certitudinea că vor ajunge direct în paradis[5]. Totuși, trebuie observat că unele dintre aceste asemănări sunt fortuite. Constatăm, de exemplu, că lupta împotriva cruciaților, care pare centrală în scrierile occidentale, nu constituia în realitate decât o parte evident secundară a acțiunii asasinilor. Istoria sectei asasinilor ne permite să înțelegem unele dintre mecanismele subiacente tuturor terorismelor practicate în numele ideologiei. În acest sens, această istorie – sau, mai exact, această protoistorie – prezintă un ideal-tip al terorismului așa cum este el practicat de grupuri ideologice. Odată cu Revoluția de la 1789, fenomenul ideologic va atinge o nouă dimensiune, care va modifica aceste mecanisme, fără să le înlocuiască totuși complet. Tocmai de aceea istoria asasinilor ne interesează și astăzi.

Originile sectei[6]

Islamul a cunoscut prima sa criză de succesiune încă de la moartea profetului Mahomed în 632. Din momentul în care Abu Bakr a fost numit calif, adică *succesor*, unii musulmani au contestat această alegere, preferând-o pe cea a lui Ali, vărul și ginerele lui Mahomed. Partizanii lui Ali au format Shi'atu' Ali, adică „partida lui Ali", care a dat naștere curentului șiit. Numit calif în 656 după moartea violentă a celui de-al treilea calif, Ali a fost asasinat la rândul său în 661. Omeiazii, grație abilului Muawiya – el însuși vizat de asasinii lui Ali, kharidjiții –, au luat puterea, pe care au păstrat-o timp de un secol datorită instaurării unui sistem ereditar. Husayn a încercat să o cucerească, cu sprijinul Fatimei, fiica Profetului, însă tentativa s-a soldat cu un eșec. Moartea lui Husayn, a familiei sale și a partizanilor săi de mâna Omeiazilor a servit drept mit fondator mișcării șiite, ca și altă încercare zadarnică de luare a puterii în 687. Treptat, ceea ce era la început o clasică luptă pentru putere a căpătat un aspect ideologic.

Imamul a devenit o figură emblematică a mișcării șiite. El avea misiunea de a răsturna tirania și de a întrona dreptatea. Încă de la sfârșitul secolului al VII-lea, șiiții și-au afirmat dorința de a lua din nou puterea în califat cu scopul de a instala la conducere un imam. Mai general, aveau ambiția să devină stăpânii lumii islamice și să restaureze „adevăratul" islam. Atunci a apărut problema legitimității imamului. Acesta trebuia să fie descendentul lui Ali sau, și mai bine, al lui Ali și al Fatimei, deci al Profetului. Stabilirea unei filiații între Profet și figura imamului a reușit să tempereze mișcarea șiită, care, în prima jumătate a secolului al VIII-lea, a asistat la apariția unui grup de secte, în special în regiunea sudică a

Irakului și pe coastele Golfului Persic. Mișcarea șiită a prins rădăcini în Persia, fiind însoțită foarte de timpuriu și în mod durabil de un conflict aproape permanent între moderați și extremiști. Acest conflict endemic a dat naștere primei mari sciziuni șiite. Moartea celui de-al șaselea imam, Jafar, în 765 a antrenat o criză de legitimitate, succesiunea sa opunându-i pe doi dintre fiii săi, Ismail și Musa, și mai ales pe partizanii acestora. Partizanii (majoritari) ai lui Musa au format în cele din urmă șiismul duodeciman, care a fost recunoscut începând din secolul al XVI-lea ca religia de stat a Iranului. Ismailiții, mai puțin moderați decât șiiții duodecimani, au constituit o sectă secretă bazată pe organizare, hotărâre, disciplină și coeziune internă. Organizația asasinilor s-a dezvoltat în sânul mișcării ismailite.

Secta ismailiților se asemăna cu numeroase organizații contestatare, fie ele religioase sau nu. Regăsim la ea caracteristicile mișcărilor de Reformă europene, precum respectul față de Carte, în acest caz Coranul, și față de tradiție. La fel cum se întâmplă și la protestanți, ismailiții puneau accentul pe dimensiunea filosofică și morală a vieții comunității și își îndreptau atenția către învățătura clasică a grecilor. Dar, acolo unde protestanții se inspiră din școala stoică, ismailiții împrumutau din filosofia neoplatoniciană. La învățătura religioasă și filosofică, ismailiții adăugau un formidabil mecanism politic care prezenta o structură solidă și totodată coerentă, în măsură să susțină acest ansamblu în care fiecare putea găsi un beneficiu: mistici și intelectuali, nemulțumiți și exaltați. Putere religioasă, putere intelectuală, putere politică: acestei organizații nu-i mai lipsea decât o ramură militară ca să devină o veritabilă entitate politică, socială și teocratică. Această ramură militară a devenit apanajul asasinilor, ale căror strategii și instrumente s-au adaptat la caracterul secret și minoritar al sectei ismailite.

Timp de aproximativ 150 de ani după înființarea sectei, ismailiții au dus o existență retrasă. În secolul al IX-lea, slăbirea puterii califilor abbasizi la Bagdad și scleroza sistemului lor au lăsat calea deschisă altor mișcări, iar cele care erau mai bine organizate au profitat, îndeosebi cele două grupuri șiite. Ismailiții au avut zelul misionar al tuturor mișcărilor universaliste. S-au implantat în diferite regiuni: sudul Irakului, Siria, Yemen. Bagajul teologic și filosofic de care dispuneau și care s-a putut dezvolta de-a lungul deceniilor constituia un formidabil instrument de propagandă și de convertire ce le permitea să convingă populațiile să li se alăture. Susținuți de Imperiul Fatimid din Egipt, ismailiții s-au infiltrat aproape peste tot, mai ales în marile centre universitare precum Cairo. Influența lor a crescut exponențial. Au devenit un pericol din ce în ce mai amenințător pentru puterea de la Bagdad. Totuși, diverși factori exteriori au ajutat în cele din urmă tabăra sunnită, în special sosirea turcilor, care, odată convertiți, au devenit apărători înverșunați ai cauzei sunnite. La toate acestea s-a adăugat pericolul venit din Apus, care a permis puterii sunnite să se reorganizeze și să se consolideze. Aceste elemente i-au ajutat pe sunniți să întoarcă situația în favoarea lor.

Succesul obținut de sectă datorită Fatimizilor a fost și cauza regresului său atunci când Imperiul Fatimid s-a prăbușit. Criza a antrenat la sfârșitul secolului al XI-lea o sciziune în sânul sectei ismailite între, pe de o parte, mustailiți, care s-au pierdut la periferia lumii islamice, și, pe de altă parte, nizariți, care, pornind din Persia, au jucat un rol important în nucleul său central. Odată cu cuceririle turcilor selgiucizi, care au început în 1040 în Iran și au continuat pe tot parcursul secolului al XI-lea, și cu Alp Arslan (care i-a învins pe bizantini la Manzikert în 1071), ismailiții le-au oferit o portiță de scăpare tuturor celor nemulțumiți de regim, printre care și vechile elite marginalizate de noua putere.

Ismailismul construise baze teologice și filosofice solide de-a lungul celor două secole care au precedat această criză. Abordarea sa universalistă a servit activismului său misionar. Dar, într-un context care, așa cum am văzut, nu poate separa misiunea religioasă de puterea politică, ismailiții tot nu construiseră o bază politică pe măsura pretențiilor lor teocratice. Pentru asta, era nevoie de un personaj providențial care să poată îndruma revoluția ismailită. S-ar putea spune că lumea musulmană se afla într-o situație de criză latentă pe care ismailiții au încercat să o exploateze.

Cum se întâmplă în toate revoluțiile, și aceasta a avut un organizator genial. Hasan Ibn Sabbah era fiul unui șiit duodeciman de origine yemenită stabilit în Persia. Hasan s-a născut probabil pe la mijlocul secolului al XI-lea. O întâlnire providențială l-a îndemnat să adopte credința ismailită și Hasan s-a trezit însărcinat cu o misiune la Cairo, unde se pare că i-ar fi întâlnit pe vizirul împăratului selgiucid, Nizam al-Mulk, și pe matematicianul și poetul Omar Khayam (amândoi persani ca și el), cu care s-ar fi împrietenit. Nizam al-Mulk a fost arhitectul politic și birocratic al vastului imperiu care a modelat timp de aproape o mie de ani organizarea statală a unei mari părți a lumii musulmane. Fondator al Universității din Bagdad, Nizam al-Mulk a realizat împreună cu urmașii săi unitatea religiei sunnite. Până la apariția științei politice occidentale, *Tratatul despre arta guvernării* al lui Nizam al-Mulk a servit drept manual de bază pentru administratorii și conducătorii politici din Iran și din imperiile otoman și mogul. O parte importantă a acestui tratat a fost consacrată tehnicilor de contrainsurecție la care Nizam al-Mulk a trebuit să apeleze pentru a-i combate pe ismailiți. Asasinat de aceștia din urmă în 1092, a fost una dintre primele victime dintr-o lungă listă de înalți demnitari uciși de membrii sectei asasinilor.

În Egipt, Hasan a avut probleme cu autoritățile locale și a fost întemnițat înainte să fie surghiunit. După acest episod, a început o lungă misiune care i-a dat ocazia să călătorească mult, mai ales în Persia. Acest periplu i-a permis să întâlnească populații diverse și comunități numeroase, inclusiv în regiuni izolate. A putut să aprecieze diferitele calități ale acelor comunități și să determine locurile unde misiunea lui avea șanse să găsească un teren fertil. O regiune i-a atras în mod deosebit atenția.

Munții din regiunea Dailam, în nordul Persiei, adăposteau o populație formată din oameni aspri, duri, care țineau mult la independența lor și care n-au fost niciodată supuși prin forță. Regiunea, unde ordinea fusese restabilită fără vărsare de sânge în momentul pătrunderii islamului, a fost atrasă foarte de timpuriu de religia șiită. Aici a decis Hasan să-și manifeste întreaga energie. Populația, receptivă la misiunea ismailită, mai avea un avantaj, acela de a aparține unei culturi războinice. În plus, Dailamul oferea o topografie interesantă pentru cine căuta un loc protejat. Or, Hasan nutrea ambiția de a răsturna în cele din urmă puterea selgiucidă. Pentru asta, trebuia să găsească un loc izolat și protejat în mod natural de unde putea să-și pregătească proiectul politic și militar.

După mai mulți ani de prospectare, în timp ce autoritățile începeau să se intereseze cu îngrijorare de cazul lui, Hasan a ales fortăreața Alamut, în masivul Elburz (situat la nord de actualul Teheran, nu departe de Marea Caspică). Alamut era așezată pe un pisc care avea aproximativ 2.000 de metri altitudine și domina o vale. Greu accesibil, acest punct strategic îți permite să vezi de departe un adversar care se apropie. Fortăreața aparținea unei căpetenii locale și Hasan a trebuit mai întâi să pună la cale cucerirea ei. Cu ajutorul unor convertiți din partea locului pe care i-a strecurat în incintă, acesta a izbutit să pună mâna pe castel (1090). L-a

transformat în cartierul său general și nu l-a mai părăsit până la moarte (1125).

Strategia terorii

Pornind din Alamut, Hasan a decis să câștige controlul asupra întregii regiuni. În acest scop, a încercat mai întâi să-și asigure sprijinul populației. Strategia sa în acest sens a fost identică cu cea pe care o vor folosi diversele mișcări revoluționare în secolul XX. Populația rurală și săracă, aflată sub jugul unor mici seniori locali, era gata să îmbrățișeze cauza ismailită. Activitățile misionare erau prioritare, iar munca de propagandă era susținută. După ce a obținut sprijinul popular, Hasan a încercat să-i convingă pe seniorii locali să-i cedeze controlul asupra castelelor și fortărețelor din împrejurimi. Atunci când nu izbutea să-i convingă, Hasan era necruțător, recurgând la orice mijloace pentru a pune mâna pe fortărețe, inclusiv la provocarea de tulburări pe căi ascunse sau folosirea forței. În astfel de situații, făcea uz de teroare pentru a-i convinge pe ceilalți seniori să nu opună rezistență. Treptat, Hasan a pus stăpânire pe toate punctele strategice din regiune. Pe măsură ce câștiga teren, tehnicile sale militare se rafinau, la fel ca și abilitatea sa politico-strategică.

Aceste prime succese l-au încurajat să-și continue acțiunea pe alte teritorii. Încă din 1092, a trimis o misiune în altă regiune, Kohistan, lângă actuala graniță dintre Iran și Afganistan. A găsit și aici un teren prielnic. Această regiune, care constituise înainte unul dintre ultimele refugii ale

zoroastrismului, adăpostea o populație care ținea mult la independența ei religioasă și politică față de autoritatea centrală și era primitoare cu minoritățile religioase disidente precum ismailiții. La vremea aceea, populațiile se arătau ostile față de puterea selgiucidă și de vasalii ei. Omul lui Hasan în Kohistan, Husayn Qa'ini, a știut să exploateze peste orice așteptări această nemulțumire și a preluat controlul asupra regiunii, inclusiv asupra orașelor. Cucerirea lui Hasan a continuat în alte regiuni, în general muntoase (Fars, Khuzestan). Pornind de la aceste capete de pod strategice, Hasan și-a desfășurat armatele de misionari, care au încercat treptat să se infiltreze în zonele aflate sub controlul puterii selgiucide. Confruntarea dintre autorități și agenții lui Hasan era inevitabilă. Scena primului incident înregistrat a fost orașul Sava.

Ismailiții încercaseră să-l convertească pe muezinul orașului la cauza lor. Dar, pentru că acesta refuzase, l-au asasinat. Răspunsul vizirului Nizam al-Mulk nu s-a lăsat așteptat: cel responsabil de asasinat a fost prins, executat, iar cadavrul i-a fost târât pe străzile orașului. Era vorba de primul asasinat organizat de ismailiți și, în același timp, de prima replică dată de autorități. Această primă confruntare avea să provoace un conflict armat între trupele sultanului și ismailiți, cu o dublă ofensivă asupra Alamutului și Kohistanului. În același moment, Hasan pregătea o acțiune de anvergură care îl avea drept țintă pe marele vizir în persoană, Nizam al-Mulk.

Oare Nizam al-Mulk se gândea deja la această confruntare când și-a scris *Tratatul* cu câțiva ani mai înainte (1086)? Fragmentul următor ne lasă să credem că trebuie să se fi gândit deja la eventualitatea unor tulburări interne:

> Suveranul împiedică toate excesele, toate tulburările, toate răzvrătirile. El face să pătrundă în toate inimile respectul și teama născute din măreția pe care o arată tuturor privirilor pentru ca

> supușii lui să se bucure de siguranță deplină și să dorească să vadă că domnia sa durează cât mai mult. Dar spiritul de revoltă ajunge să se manifeste la acest popor, iar dacă i se va întâmpla să disprețuiască legea sfântă și să nesocotească îndatoririle statornicite de religie, dacă va încălca poruncile divine, Dumnezeu va voi atunci să-l certe și să-i dea pedeapsa pe care o merită purtarea lui. […] Fără doar și poate, efectele nefaste ale unei astfel de răzvrătiri vor atrage asupra poporului mânia cerului și-l vor face să fie părăsit de Dumnezeu. Un principe bun va dispărea, săbiile trase din teacă se vor ridica unele împotriva altora și sângele va curge. Cel care va avea brațul mai tare va face tot ce va dori, iar făpturile hărăzite păcatului vor pieri în această tulburare și în această vărsare de sânge.

Dacă, așa cum spune dictonul, un om avertizat face cât doi, strategia preventivă pe care o preconiza marele vizir ar fi trebuit să-l apere de tentativa de asasinat pe care Hasan o pregătea împotriva lui. Tot în *Tratatul* său, Nizam al-Mulk recomanda următoarele măsuri de precauție:

> Iscoade vor trebui să bată necontenit drumurile provinciilor, deghizate în negustori, călători, sufiști, spițeri etc., și să facă rapoarte amănunțite despre ceea ce aud, pentru ca nimic din ce se petrece să nu rămână în vreun fel neștiut. Dacă (potrivit informațiilor culese astfel) ar urma să se producă unele evenimente, trebuie să se ia numaidecât măsuri în consecință. Căci foarte adesea guvernatori, vasali, funcționari, comandanți militari s-au arătat înclinați spre împotrivire și revoltă și au nutrit intenții rele față de suveran. Dar iscoada ce s-a grăbit spre curte a dat deja de știre principelui, care a și sărit în șa, și-a pus trupele în mișcare și, atacându-i pe rebeli pe neașteptate, a putut să le înăbușe complotul în fașă[7].

Marele vizir nu și-ar fi dus ofensiva contra lui Hasan dacă n-ar fi fost informat despre activitățile lui clandestine. Și totuși, Nizam al-Mulk nu a știut să se protejeze suficient ca să dejoace complotul pus la cale împotriva sa. Numele lui Nizam al-Mulk va fi asociat pentru totdeauna cu secta asasinilor. Asasinarea sa de către un agent al lui Hasan, pe nume Bu Tahir Arrani, în timpul ramazanului (16 octombrie 1092), a constituit unul dintre cele mai mari atentate teroriste din toate timpurile și a avut în epocă

un răsunet cel puțin egal cu cel pe care l-au avut asasinarea arhiducelui Austriei sau atentatele de la 11 septembrie 2001 în lumea contemporană.

Nizam al-Mulk era un personaj cu o reputație fără egal în lumea musulmană a secolului al XI-lea. Locul său în istorie era deja asigurat prin ceea ce realizase în timpul vieții. Prin moartea sa, Nizam al-Mulk deschidea fără să știe unul dintre capitolele hotărâtoare din istoria terorismului. Pentru o primă încercare, Hasan nu putea visa la mai mult. Aflând de moartea victimei sale, a exclamat: „Uciderea acestui demon este începutul fericirii". Acest eveniment a marcat începutul notorietății lui Hasan și al organizației sale care, datorită acestui act fondator, a dat numele său actului comis împotriva vizirului, ce avea să devină în scurtă vreme marca ei de fabricație: asasinatul.

La fel ca în cazul atentatelor de la 11 septembrie, autoritățile își văzuseră serviciile de poliție internă și de informații prinse pe picior greșit, în ciuda eforturilor pe care cârmuirea acceptase să le facă pentru a se înzestra cu servicii de securitate performante. Asasinul lui Nizam al-Mulk, deghizat în sufist, reușise cu o banală armă albă să provoace un șoc psihologic de o amploare necunoscută până atunci într-un imperiu condus cu mână de fier. La sfârșitul secolului al XI-lea, Imperiul Selgiucid era o putere de prim ordin. Asasinarea marelui vizir a fost unul dintre primele mari atentate teroriste consemnate ca atare. Ea a survenit într-un moment propice pentru Hasan. Pe frontul militar, acesta reușise în cursul aceluiași an să respingă două atacuri întreprinse împotriva lui de armatele selgiucide.

Atacul cel mai serios, acela împotriva Alamutului, deci împotriva lui Hasan însuși, ar fi trebuit să aducă beneficii din punct de vedere militar trupelor sultanului. Într-adevăr, Hasan s-a trezit încolțit în fortăreața sa împreună cu vreo 60 de oameni. Ca întotdeauna în acest gen de situație –

cu un asediat slab –, singura scăpare consta în a găsi în exterior întăriri capabile să-i sprijine pe asediați. În acest domeniu, politica lui Hasan avea să se dovedească foarte profitabilă. Munca de propagandă pe care o dusese ani de zile i-a adus sprijinul populațiilor din jur. Văzându-și conducătorul în dificultate, misionarii s-au mobilizat. Au reușit să strângă o mică armată care, mizând pe efectul surprizei, le-a picat în spate asediatorilor.

Ascensiunea spectaculoasă a lui Hasan a contribuit cu siguranță la criza de succesiune care a avut loc în 1094, în cursul căreia ismailiții din Persia s-au eliberat de sub tutela egipteană. În același moment, Imperiul Selgiucid era pradă unei crize de putere care a facilitat ofensiva dusă de Hasan. Acesta a continuat în aceeași direcție, dotându-se cu tot mai multe fortărețe și controlând tot mai multe puncte strategice. Cucerirea de către ismailiți a cetății Shahdiz, aflată nu departe de Isfahan, a constituit o încercare militară și psihologică serioasă pentru autoritățile selgiucide. Tot în această perioadă, ismailiții au început să aplice tehnici de subversiune prin campanii de teroare îndreptate împotriva populației urbane. La Isfahan, care era în plină criză politică, ismailiții au încercat să provoace haos printr-o astfel de campanie de teroare. Însă aici, ca și în alte orașe, campania s-a întors împotriva celor care o organizaseră și care au fost victimele ridicării la luptă a populației terorizate.

Foarte de timpuriu, ismailiții au avut un proiect politic bine definit și au dezvoltat o strategie pe măsura ambițiilor lor. Aceasta viza sufocarea prin diverse mijloace a puterii centrale. Aceste mijloace cuprindeau propaganda, cucerirea militară a unor puncte strategice, campania de teroare împotriva populațiilor și a personalităților politice și religioase. Baza filosofico-religioasă dezvoltată în prealabil de secta ismailită susținea această strategie multidimensională din ce în ce mai rafinată. În

sânul sectei ismailite implantate în Persia, folosirea terorii a ocupat un loc tot mai important în alegerile strategice. Mai întâi, pentru că teroarea se îmbina cu alte aspecte particulare ale sectei, cum ar fi predilecția pentru secret, și apoi, pentru că în anii de tranziție teroarea, în special cea care avea drept țintă elitele, a fost încununată de succes. Persoanele însărcinate să comită asasinatele, „devotații" (*fida-i* sau *fidaiyin*), formau un fel de corp de elită în sânul sectei.

Secta ismailită din Persia, care avea să se dezvolte curând în afara Iranului, era pe cale să devină faimoasa sectă a „asasinilor". Termenul „asasin", care desemnează în multe limbi un ucigaș, este derivat de la numele sectei. Etimologia cuvântului este incertă. Ar putea să-și aibă originea în cuvântul „hașiș", care desemnează iarba sau, mai specific, canabisul. Asasinii ar fi așadar „hașa-șinii": cei ce consumă canabis, explicație care poate are o anumită valoare, dar nu este coroborată de nici o dovadă care să menționeze consumul de canabis în rândul asasinilor. Ar putea fi vorba despre o expresie disprețuitoare și deci care nu ar fi bazată pe un consum ipotetic de canabis: termenul „asasin" s-a răspândit în Siria pentru a desemna o sectă care, la început, era compusă din străini (perși).

Astăzi pare evident că secta ismailiților nu avea practic nici o șansă să alunge de la conducere dinastia turcilor selgiucizi. Or, una dintre caracteristicile multor mișcări teroriste este și faptul că atacă indirect o putere politică deși au o poziție extrem de slabă, care nu le permite în nici un caz să acapareze puterea sau să anihileze puterea existentă. Acest gen de organizație poate cel mult să ducă o campanie de hărțuire, fiind în același timp suficient de organizată ca să facă față ofensivelor militare conduse de autorități.

Din această perspectivă, cazul sectei asasinilor nu este fundamental diferit de cel al organizației al-Qaida din ziua de azi. Din adăpostul lui

secret din munții Afganistanului, Osama bin Laden a dus contra Occidentului o campanie asemănătoare cu cea a lui Hasan împotriva Selgiucizilor, cu tehnici uneori foarte similare, cum ar fi folosirea de arme albe. Campaniile de propagandă sau recrutarea și antrenarea teroriștilor erau întreprinse în ambele cazuri într-un mod destul de asemănător, adesea în sânul acelorași pături de populație și în zone topografice similare (mediu rural, regiune muntoasă, populații călite în luptă). La fel ca Hasan, nici Osama bin Laden nu putea să spere că își va vedea adversarul desemnat – în cazul său, Occidentul sau Statele Unite – prăbușindu-se în urma unui singur atac terorist, de orice natură ar fi fost acesta. Totuși, cum se întâmplă și cu al-Qaida în ziua de azi, organizația lui Hasan știa să speculeze slăbiciunile puterii (selgiucide) – dezordini legate de conflictele de succesiune și de luptele pentru putere – pentru a-și slăbi adversarul și a vedea propria mișcare prosperând. Astăzi, al-Qaida exploatează atât unele slăbiciuni ale sistemului democratic occidental, cât și psihologia mulțimilor (dorința omului occidental de a trăi în condiții de securitate absolută) pentru a contesta ortodoxia religioasă în lumea musulmană cu speranța de a face să cadă anumite regimuri.

Această relație complexă între niște obiective ideologice nerealizabile, pe de o parte, și niște obiective realiste de mai mică anvergură, pe de alta, va determina acțiunea asasinilor în cele două secole de activitate ale sectei. După victoriile obținute asupra asediatorilor selgiucizi în 1092 și consolidarea punctelor strategice în Persia, Hasan a decis, cu ajutorul emisarilor săi, să-și extindă activitățile spre Siria. De ce Siria? La urma urmei, Irakul frontalier era mai apropiat, iar Egiptul mai important. Însă Hasan și partizanii lui gândeau strategic. Siria era o țară muntoasă care nu-și construise niciodată cu adevărat unitatea culturală. Diverse confesiuni musulmane putuseră să înflorească pe teritoriul ei, printre care

și unele grupuri ce erau apropiate de ismailiți. La rândul lor, ismailiții reușiseră să se implanteze în mod durabil în anumite regiuni. La fel ca în nordul Persiei, populațiile erau receptive la învățătura răspândită de oamenii lui Hasan. În plus, sirienii se confruntau cu cruciații veniți din Europa. Această prezență europeană, deci extramusulmană, a servit intereselor asasinilor în munca lor de propagandă în rândul populațiilor și a permis Europei, prin intermediul relatărilor făcute de cruciați, să cunoască această sectă, apoi să contribuie la notorietatea ei.

Oamenii Alamutului și-au început activitatea în Siria undeva la cumpăna secolelor al XI-lea și al XII-lea. Misionarii erau în marea lor majoritate persani, deci de cultură străină într-un univers arabofon. Inițial, lupta lor a fost mult mai dificilă decât cea pe care o duseseră în Persia, unde succesul nu se lăsase foarte mult așteptat. În Siria, dimpotrivă, primele campanii s-au soldat cu eșecuri repetate. Și totuși, strategia folosită era aproape aceeași ca în Persia. Oamenii lui Hasan aveau misiunea să cucerească puncte strategice, adică din nou fortărețe din regiunile muntoase, și să înceapă o primă campanie de teroare împotriva elitelor din Siria. În plus, activitatea pur misionară era și aici extrem de susținută.

La început, propaganda ismailită a avut un impact modest. Îndreptată împotriva străinilor (turci și occidentali), era totuși orchestrată de alți străini, ceea ce punea până la urmă o problemă serioasă de legitimitate. Cu toate acestea, asasinii au știut să profite de o serie de rivalități interne pentru a câștiga susținători importanți printre anumiți lideri politici, inclusiv în rândul turcilor, care s-au folosit de sectă ca să-și elimine unii rivali. Cu timpul, asasinii au încorporat elemente arabe. Au dobândit susținători printre conducătorii din Alep și Damasc, ceea ce le-a permis

să-și organizeze activitatea pornind de la aceste două baze urbane. Totuși, ca întotdeauna, și-au mobilizat trupele în zonele rurale izolate.

Primul asasinat comis în Siria a avut loc în 1103, adică la 11 ani după asasinarea lui Nizam al-Mulk. Tehnica a fost identică cu cea care fusese utilizată împotriva marelui vizir și care, în acest scurt interval de timp, devenise rituală, arma albă fiind privilegiată. Asasinii își aflau rațiunea de a fi în sacrificiul final, căci majoritatea își găseau moartea după ce săvârșeau crima. De-a lungul secolelor, acești voluntari ai morții vor face parte integrantă din istoria terorismului, așa cum putem constata și astăzi dacă observăm statutul de care se bucură în anumite medii cei 19 teroriști sacrificați la 11 septembrie 2001 sau voluntarii morții palestinieni ori tamili.

Asasinii ucideau doar cu pumnalul – asemenea zeloților – și își organizau asasinatele în locurile de rugăciune sau în piețe (unde folosirea unor arme ce puteau fi lansate de la distanță, de exemplu, ar fi fost mai ușoară). La primul lor asasinat din Siria, asasini deghizați în sufiști s-au aruncat înarmați cu arme albe asupra unui demnitar din Homs pe când acesta se ruga. Mai mulți dintre ucigași și-au găsit moartea în atentat. La fel ca în Persia, acest prim atentat a fost un succes și a atras după el multe altele.

La început, asasinii au primit un sprijin deloc neglijabil din partea unui senior selgiucid, Radwan. Datorită lui au putut să atace în 1106 fortăreața Afamia, un fel de Alamut siriană, stăpânită totuși pe atunci de un ismailit (dar nu unul aliat cu ismailiții din Persia), care pusese mâna pe ea cu 10 ani înainte în dauna lui Radwan. După un îndrăzneț atac prin surprindere în cursul căruia pătrunseseră deghizați în incintă, asasinii au pus stăpânire pe fortăreață. Totuși, reușita lor a fost de scurtă durată.

Profitând de situația de criză, cruciații, conduși de regentul Antiohiei, Tancred, au cucerit la rândul lor fortăreața.

Situația complexă din Siria a dăunat cauzei asasinilor. Paralizați din punct de vedere militar, ei trebuiau să compenseze printr-o lovitură de răsunet. În 1113, autoritățile selgiucide trimiseseră un corp expediționar în Siria pentru a organiza riposta împotriva cruciaților. Această sosire masivă de trupe în Siria nu simplifica deloc problemele asasinilor, deja impopulari în Alep. Atunci, aceștia au decis să-l asasineze pe șeful grupului expediționar, Mawdud. Atentatul, organizat la Damasc, a reușit. Efectul nu a fost însă cel scontat. Aliatul lor, Radwan, și-a găsit și el moartea, iar succesorul său a fost silit să-i abandoneze pe asasini în momentul în care conducătorii sectei au fost arestați și executați.

Totuși, profitând de rivalitățile politice din Siria, asasinii au reușit să-și exercite activitățile subversive, consacrându-se totodată practicilor politice tradiționale ale celor care încearcă să răstoarne *statu-quo*-ul. Este epoca alianțelor de circumstanță, printre care și cele încheiate de asasini cu turcii. În 1126, ei participă chiar la o acțiune comună împotriva cruciaților (care se soldează cu un eșec).

Însă asasinii, a căror strategie se baza în principal pe exploatarea conflictelor de succesiune, au fost ei înșiși victimele acestor războaie. În 1128-1129, de pildă, când moare protectorul lor turc de la Damasc, ei sunt supuși unor represalii populare orchestrate de milițiile locale. Între 6.000 și 10.000 de membri ai sectei au fost executați sumar în ceea ce a constituit una dintre cele mai grele încercări prin care a trecut aceasta. Conducătorii de la Alamut au ripostat punând să fie asasinat responsabilul pentru acest masacru, însă fără să-și recâștige totuși poziția la Damasc. Neutralizați în Siria, asasinii și-au îndreptat pentru un moment atenția

spre Egipt, unde au dus o campanie de teroare împotriva califului fatimid, inamic declarat al ismailiților.

Încă o dată, asasinii organizează o serie de atentate, printre care și cel încununat de succes căruia i-a căzut victimă însuși califul (1130). Perioada care urmează, puțin documentată, lasă să se creadă că asasinii au încercat să nu se facă remarcați și au făcut o nouă tentativă de a se implanta în Siria. De data aceasta și-au atins scopurile, recuperând un anumit număr de fortărețe ocupate anterior de cruciați.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XII-lea, celula siriană a sectei asasinilor și-a găsit în sfârșit conducătorul providențial. Rashid ad-Din a fost pentru asasinii din Siria ceea ce fusese Hasan pentru ismailiții din Persia. Născut în Basra, petrecuse mai mulți ani în Alamut înainte să primească misiunea de a readuce lucrurile sub control în Siria. Ajungând în Siria după o lungă călătorie (pe care a făcut-o incognito), Rashid ad-Din a început o vastă acțiune de consolidare a punctelor strategice. A cucerit noi spații și a devenit un mare constructor. Domnia sa îndelungată de 30 de ani i-a permis să efectueze o muncă în profunzime care a dat roade. Succesul lui a fost atât de mare încât i-a atras chiar invidia puterii centrale de la Alamut, care a încercat să-l asasineze, însă fără a izbuti.

Dominația politică a lui Rashid ad-Din a corespuns ascensiunii spectaculoase a unui mare conducător și unificator al islamului: Saladin. Născut în Irak dintr-un tată kurd, acesta îi urmase unchiului său în funcția de vizir al Egiptului. Saladin, care studiase teologia, și-a pus toată energia în slujba apărării religiei sale, atât împotriva creștinilor, cât și a ereticilor. Cunoscut ca spaima Apusului – îl zdrobește pe Guy de Lusignan și își face intrarea triumfală în Ierusalim pe 2 octombrie 1187 –, a fost și adversarul cel mai neînduplecat pe care au trebuit să-l înfrunte asasinii în secolul al XII-lea. Saladin, care își reorganizase armata de uscat și flota,

amenința prin campania sa de unificare să elimine pericolul reprezentat de asasini. În fața primejdiei cât se poate de reale pe care o constituiau armatele lui Saladin, Rashid ad-Din a decis să recurgă la rețetele sectei și a pus la cale un asasinat după toate regulile.

Prima tentativă, în momentul în care Saladin asedia Alepul (1174), a fost dejucată atunci când oamenii lui Rashid ad-Din au fost identificați. A doua tentativă a avut loc în 1176, când Saladin era în campanie, dar ucigașii n-au reușit să-l atingă. După aceste două tentative, Saladin a devenit foarte circumspect și a fost foarte greu să se mai apropie cineva de el. A organizat o ripostă împotriva asasinilor, apoi, fără să se știe cu adevărat care au fost motivele precise, se pare că a încheiat cu Rashid ad-Din un pact de neagresiune. Probabil că Saladin obosise să tot trăiască cu o sabie a lui Damocles deasupra capului și poate considera că secta asasinilor nu reprezenta, pe ansamblu, un real pericol pentru marele său proiect de unificare. În momentul când a încheiat acest acord încă nu zdrobise armatele france și războiul cu cruciații constituia obiectivul său principal. În ceea ce-l privește, Rashid ad-Din a avut probabil inteligența de a înțelege că Saladin era mai puternic și că va avea mai mult de câștigat dacă și-l va face „aliat” decât dacă îi era dușman. Oricum, acordul a fost parafat, iar Saladin nu i-a mai neliniștit pe asasini, ceea ce nu i-a împiedicat pe aceștia din urmă să instige la alte asasinate împotriva unor personalități de mai mică anvergură.

În 1192, asasinii aveau să facă din nou să se vorbească despre ei. În acel an, pe 28 aprilie, la Tyr, un grup de asasini s-au deghizat în călugări creștini. Conform tehnicii lor obișnuite, s-au apropiat de victimă și i-au străpuns inima cu o lovitură de pumnal. Marchizul de Montferrat, regele Ierusalimului, era mort. A fost una dintre puținele victime creștine ale sectei asasinilor. Făcea parte acest atentat din campania de teroare a

sectei? Sau era vorba despre un asasinat plătit? Se zice că, în cursul mărturisirii lor, ucigașii ar fi recunoscut că acționaseră pentru coroana Angliei. Alte surse avansează numele lui Saladin ca finanțator al asasinatului. Ambele teze sunt credibile, căci asasinarea lui Montferrat pica bine atât pentru regele Angliei, cât și pentru Saladin.

Asasinii se comportau înainte de toate ca o organizație politică – o organizație neobișnuită, cu siguranță, însă care era gata să-și calce în picioare principiile ca să încheie alianțe de circumstanță. După moartea lui Rashid ad-Din, puterea sectei a fost centralizată din nou la Alamut, care controla celula siriană după trei decenii de independență necontestată. Considerând că membrii lor se cam înmuiaseră, stăpânii de la Alamut au impus o nouă politică, axată pe reconcilierea cu califatul de Bagdad. Așa se explică probabil de ce, la începutul secolului al XIII-lea, atentatele împotriva personalităților au fost organizate mai curând împotriva unor occidentali decât a unor musulmani, ceea ce a dus la o măsurare a forțelor între cruciați și asasini, arbitrată de calif. Această confruntare i-a opus pe asasini în special Cavalerilor Ospitalieri și Sfântului Ludovic, cu care cei dintâi au ajuns, după câte se pare, la un acord. Tot atunci, asasinii au hotărât să-și valorifice „priceperea” în materie de terorism, cerând de la musulmani și cruciați tributuri în schimbul cărora promiteau să-i lase în pace (însă au trebuit și ei să plătească pentru scurt timp un tribut Cavalerilor Ospitalieri).

Acest derapaj nu este neobișnuit. Astăzi regăsim o situație asemănătoare în Columbia, cu cele două gherile (FARC și ELN) care, din mișcări puternic ideologizate în anii 1960 și 1970 – inspirate din mișcările de eliberare națională marxist-leniniste –, s-au transformat încetul cu încetul în organizații esențialmente teroriste, care exploatează teroarea în scopuri aproape exclusiv economice (amenințări, răpiri, atentate de toate

genurile). În perioada interbelică, Organizația Revoluționară Internă Macedoneană (ORIM) și Ustașa croată aveau la început un proiect politic, dar s-au transformat treptat în organizații semi-criminale. În cazul sectei asasinilor, ca și în cazul Columbiei în prezent, se pare că aceste organizații au fost cuprinse de o anumită lehamite după mai multe decenii de lupte fără rezultate. În condițiile în care obiectivul mărturisit al unei organizații teroriste este să răstoarne *statu-quo*-ul, eșecul în acest domeniu tinde să împingă o astfel de organizație la activități apropiate de criminalitate, cel puțin atunci când conducătorii ei decid să nu depună armele.

Declinul

Încetul cu încetul, asasinii dobândiseră un anumit statut în sânul societății, însă această normalizare politică, bazată pe puterea pe care o exercitau prin intermediul unei strategii ce recurgea la amenințare, șantaj, persuasiune și descurajare, avea să fie de scurtă durată. O amenințare mai puternică decât tot ce cunoscuseră în cele două secole de când existau avea să-i șteargă de pe fața pământului dintr-o singură lovitură: mongolii.

Sub presiunea mongolă, turcii, originari tot din Asia Centrală, se deplasaseră spre vest. Din acest moment, mongolii, unificați de Ginghis Han, ajungeau și ei în Asia Mică și băteau la porțile Europei. În secolul al XII-lea, Imperiul Selgiucid din Iran se prăbușise în timp ce Selgiucizii fuseseră slăbiți de disputele politice și de războiul împotriva cruciaților. În Iran, Horezmul își instaurase dominația peste ruinele Imperiului

Selgiucid, cu capitala la Samarkand. Oamenii Alamutului au profitat o vreme de această schimbare politică. Între 1210 și 1221, Jalal al-Din, noul conducător al sectei, a imprimat o nouă direcție mișcării care, cu tatăl său, urmase o linie ideologică mai dură. Dorind să se apropie de ortodoxia musulmană, Jalal al-Din și-a înmulțit soliile și a ieșit el însuși din Alamut. În locul tacticilor teroriste, a preferat o strategie militară clasică vizând consolidarea succeselor deja obținute. Sfârșitul domniei sale a coincis cu sosirea mongolilor.

În 1220, oastea mongolă pătrundea în imperiu și punea stăpânire pe Buhara, apoi pe Samarkand, care nu a rezistat decât vreo zece zile, mongolii luându-i sclavi pe bărbații valizi. Asasinii nu se puteau măsura cu mongolii și au fost primii care au trimis solii la han pentru a încerca să găsească o cale de înțelegere. Hulagu, nepot al lui Ginghis Han, supusese definitiv Persia și întemeiase dinastia mongolă a Persiei (1256). Încă de la începutul campaniei în Persia, acesta își stabilise drept obiectiv să-i slăbească pe ismailiți și să pună stăpânire pe fortărețele lor. Relațiile dintre ismailiți și mongoli au fost marcate de perioade de calm diplomatic întrerupte de confruntări militare. Totuși, în fața mongolilor, ismailiții aveau puține cărți de jucat în afară de cea a tergiversării. Alamutul a fost asediat de mongoli, iar puterea centrală a fost anihilată. Ici și colo, o serie de pungi de rezistență au reușit să se mențină o vreme (în 1275, ismailiții chiar au recuperat pentru scurt timp fortăreața Alamut), însă pe ansamblu războiul era pierdut.

Pătrunderea mongolilor provocase agitație și în Siria. Acum, țara se afla sub controlul mamelucilor din Egipt, cu care secta asasinilor era în relații bune la început. De la Saladin încoace, asasinii perseveraseră în apropierea lor față de autorități, ceea ce le permisese să-și continue mai liber opera misionară.

Sultanul mameluc Baybars era urmașul spiritual al lui Saladin. Dar, pe lângă cruciați, trebuia să scape și de amenințarea mongolă. După ce a cerut ajutorul asasinilor pentru îndeplinirea acestei sarcini, a hotărât să se debaraseze de ceea ce nu constituia pentru el decât o bandă de eretici și de ucigași care stătea în calea ambiției lui de a reunifica lumea musulmană pe bazele unei ortodoxii religioase. Încă din 1260, când asasinii erau deja foarte slăbiți de anihilarea sectei în Siria, Baybars a decis să treacă la acțiune.

La început, sultanul a exercitat presiuni economice pe care asasinii au fost siliți să le accepte, ceea ce demonstra deja slăbiciunea lor. Apoi, Baybars și-a folosit puterea pentru a influența deciziile luate de asasini. Rapid, a preluat el însuși controlul sectei, desemnând un nou șef după ce s-a debarasat de cel anterior (1271). Dar, după ce a intrat într-o dispută cu noul conducător, a hotărât să destrame mișcarea. Din acest moment, secta asasinilor a încetat să mai existe. Baybars s-a folosit pentru scurt timp de membrii sectei pentru a comite atentate împotriva unor rivali (Eduard al Angliei, Philippe de Montfort) sau pentru a-i amenința pe alții (contele de Tripoli). Însă, foarte repede, despre sectă nu s-a mai auzit decât în legende.

Secta asasinilor nu a fost prima societate secretă care a recurs la asasinate sau la teroare. Dar, în acest domeniu, ea fost multă vreme – și de foarte departe – grupul „terorist” cel mai bine organizat și cel mai durabil. Fără să ajungă niciodată să dețină puterea centrală, secta asasinilor a jucat totuși un rol considerabil pe scena geostrategică a Orientului Mijlociu pentru nu mai puțin de două secole, ceea ce este remarcabil în sine, mai ales dacă luăm în considerare contextul politic în care acționa. Bine implantați în regiuni propice unor mișcări de acest gen, asasinii au pus la punct o strategie eficientă a celor slabi împotriva celor puternici. Ei au

recurs la o strategie indirectă ce se baza mai curând pe amenințare și pe tehnicile de persuasiune decât pe un război clasic și au știut să găsească mijloacele de a exercita această amenințare. În tehnica atentatului, asasinii erau aproape imparabili. Aici stătea „avantajul comparativ" al asasinilor, pe care aceștia au știut să-l transforme în bani cu promptitudine, folosindu-și priceperea pentru a-și consolida prestigiul și reputația, despre care se știe că sunt esențiale pentru a reuși în politică.

Strategia indirectă este o caracteristică esențială a strategiilor care s-au dezvoltat de-a lungul secolelor în lumea arabă și care au contrastat cu cele occidentale. Strategia indirectă, care a cunoscut o revenire răsunătoare în secolul XX după epoca războaielor revoluționare, privilegiază alte mijloace decât cele militare pentru a înfrunta adversarul. Ea funcționează extrem de bine articulată într-un context în care s-a ajuns la o sinergie între scopurile politice și mijloacele strategice. În Occident, unde granița dintre domeniul politic și cel militar tinde să fie închisă, acest gen de abordare a fost respinsă în favoarea unei strategii care asociază victoria politică cu victoria militară. Nu e de mirare că strategia indirectă s-a dezvoltat în contextul cultural arabo-musulman, unde totul, inclusiv religia, se confundă cu politica.

Asasinii au știut să edifice un regim centralizat solid care a putut să conducă de la Alamut o organizație complexă ce se întindea pe două teritorii distincte. Sistemul de succesiune ereditară a funcționat destul de bine, iar disidenții au contestat autoritatea centrală doar spre sfârșit, în momentul prăbușirii finale. Autonomia de care a beneficiat celula siriană a fost suficientă pentru ca puterea centrală să nu-și piardă decât rareori autoritatea. Dimensiunea religioasă a sectei, ai cărei conducători au propovăduit în mod sistematic o rigoare desăvârșită a membrilor, a reușit să imprime un grad ridicat de legitimitate unei mișcări care, cu toate

acestea, a păstrat mereu un caracter extremist. Totuși, această mișcare milenaristă, marginală și neortodoxă s-a bazat pe o politică realistă. Arhitecții ei au știut să profite de raporturile de forță complexe ce caracterizau această regiune a lumii și de multe ori au fost cu un pas înaintea adversarilor lor. Cu toate acestea, la capătul a 200 de ani de activitate, secta n-a reușit niciodată să pună în pericol ortodoxia sunnită, nici să se extindă dincolo de frontierele perse și siriene pentru care optase la începutul activității sale militante. Idealul ei politic – instalarea unui imam în fruntea unui imperiu musulman de inspirație ismailită – a servit drept fir călăuzitor unui militantism care nu a fost prins niciodată pe picior greșit.

În ceea ce-i privește pe adversarii asasinilor, aceștia au reușit să le împiedice extinderea, însă fără a izbuti niciodată cu adevărat să-i elimine. Exemplul asasinilor arată cum o astfel de organizație, cu un sprijin popular regional, poate să se instaleze în mod durabil și să se insereze în viața socială a unei comunități. Ca orice organizație tradițională, și aceasta avea preoții, soldații, diplomații și învățații ei. Diviziunea riguroasă a muncii și ierarhia activităților, combinate cu zelul fanatic pe care îl alimentau un activism teologic dinamic și o fidelitate de neclintit față de conducători, au făcut din secta asasinilor un actor marginal, dar care trebuia luat în seamă. Teroarea inspirată de tentativele lor de asasinat era fără margini de vreme ce puteau să atace pe oricine, oriunde. Chiar și în Europa, unii șefi de stat implicați în cruciade se temeau pentru viața lor, deși erau protejați în castelele lor din Franța sau din Anglia (și nu există nici o sursă care să demonstreze că asasinii ar fi plănuit asemenea atentate). Însă forța teroriștilor stă în frica irațională pe care ei o inspiră, disproporționată față de capacitățile lor reale de a face rău. Timp de două secole, asasinii au supraviețuit datorită acestei frici pe care au întreținut-o

magistral și care îi afecta pe șefii de stat cei mai puternici și cel mai bine protejați din epocă, poate chiar din orice epocă. Obiectivele teroriștilor din secolul XXI nu sunt fundamental diferite, chiar dacă teama pe care o inspiră prin amenințarea cu atentate nu-i afectează doar pe puternicii acestei lumi. Într-un context democratic, un atentat asupra civililor poate schimba însă rezultatele unor alegeri. Astăzi, deși terorismul nu a intrat încă în era tehnologiei de vârf, subconștientul nostru colectiv ne-a făcut deja să pătrundem în lumea terorismului de distrugere în masă. Pentru a ilustra acest fenomen, din 2001, majoritatea măsurilor luate de administrația americană împotriva terorismului privesc armele de distrugere în masă, câtă vreme, în realitate, teroriștii utilizează în principal arme explozive clasice. „Cyber-terorismul" (care ar utiliza mijloacele tehnologiei informatice), de exemplu, a cărui apariție ne este anunțată de către experți de ani întregi, nu a produs până în prezent decât un singur atentat serios[8], care n-a făcut nici o victimă.

Istoria zeloților, și chiar în mai mare măsură cea a sectei asasinilor, ilustrează un fapt ocultat de majoritatea analiștilor terorismului contemporan, și anume acela că terorismul nu este un fenomen recent.

Terorismul, deși a evoluat și și-a schimbat forma de-a lungul secolelor, nu s-a născut în secolul al XIX-lea, cum lasă prea adesea să se creadă experții în terorism[9]. Or, astăzi, istoria asasinilor nu este mai îndepărtată de anumite fenomene contemporane decât experiența nihiliștilor sau a anarhiștilor din secolul al XIX-lea. De asemenea, istoria asasinilor invalidează o altă prejudecată foarte răspândită la ora actuală, și anume că terorismul este o consecință directă a injustiției sociale, economice și politice care domnește în lume și care reproduce la scară mondială lupta de clasă din ideologia marxistă. După 11 septembrie, numeroase voci s-au ridicat pentru a acuza Statele Unite, Occidentul,

sistemul capitalist, liberalismul sau mondializarea că au creat condițiile pentru dezvoltarea terorismului în societățile defavorizate care nu au nici un alt mijloc de a se opune imperialismului (american, occidental, capitalist etc.). Această analiză este, bineînțeles, falsă. Ea implică o altă idee la fel de falsă, și anume că eradicarea nedreptăților este singurul răspuns care poate fi dat terorismului. Ideea că terorismul reprezintă o consecință a nedreptăților sociale și economice este legată de faptul că terorismul e asociat cu originile lui europene într-un context ideologic marcat de doctrinele politice moderne (anarhism, marxism, nihilism, fascism) care contestă, toate, ordinea „burgheză" întruchipată astăzi de sistemul capitalist și de mondializare. Fenomenul terorist nu se reduce la o interpretare modernă – și subiectivă – a fenomenului. Și chiar dacă fiecare grup terorist este deosebit, anumite trăsături similare par să afecteze toate organizațiile teroriste, care au în comun mult mai mult decât folosirea unei simple tehnici de luptă. Or, trebuie să constatăm că la zeloți și asasini găsim numeroase trăsături comune cu teroriștii din secolul XXI.

1. Vezi S.G.F. Brandon, *Jesus and the Zealots, A Study of the Political Factor in Primitive Christianity*, Manchester University Press, Manchester, 1967, p. 56.
2. Maxime Rodinson, prefață la Bernard Lewis, *Les Assassins, terrorisme et politique dans l'islam médiéval*, Editions Complexe, Bruxelles, 1984 și 2001, p. 8.
3. Rodinson, *op. cit*, p. 11.
4. *Ibidem*, p. 11.
5. Bernard Lewis, *The Assassins, A Radical Sect in Islam*, Basic Books, 2003, p. XI (ediție a cărții publicate în 1967, cu o nouă prefață a autorului).
6. Vom utiliza în principal două surse pentru această analiză: Bernard Lewis, *op. cit*., și M.G.H. Hodgson, *The Order of the Assassins*, Haga, 1995.
7. Nizam al-Mulk, *Siyar al-Mulk* (*Sayassat nameh*), introducere, note și comentarii de Hubert Dorke, Teheran, 1968.

8. În Australia, în anul 2000, un hacker a reușit, prin modificarea unui program informatic în care intrase, să determine deversarea de deșeuri în apele unor râuri, cauzând moartea peștilor (lucrase el însuși la instalarea sistemului în care a pătruns și a întâmpinat multe dificultăți în comiterea acestui act).
9. Totuși, americanul Walter Laqueur face excepție în acest domeniu. Vezi *A History of Terrorism*, Transaction Publishers, Londra, 2002 (1977).

Manifestări ale terorii de-a lungul istoriei

Gérard Chaliand, Arnaud Blin

Tiranicidul

Am văzut că asasinarea de personalități politice și religioase a fost tehnica de bază folosită de secta asasinilor și că zeloții au recurs și ei la această tehnică. În secolele al XIX-lea și XX, asasinatul politic va face parte din panoplia strategică a mai multor organizații teroriste. Asasinatul politic nu este apanajul teroriștilor. Iar dacă o organizație comite asasinate politice, ea nu acționează neapărat ca un grup terorist. Totuși, dintr-un punct de vedere filosofic, asasinatul politic, în interiorul sau în afara cadrului terorist, își are originile în Antichitatea greacă și romană prin susținerea tiranicidului. De ce am vorbi despre tiranicid în contextul terorismului? Într-adevăr, e greu să vezi vreo legătură între filosofia lui Aristotel și niște organizații menite să semene teroarea. Și totuși, această legătură există, mai întâi pentru că, atât în Occident, cât și în lumea arabă, gândirea politică a fost puternic influențată de moștenirea greacă. Apoi, pentru că

influența, directă și indirectă, pe care au putut să o aibă susținătorii tiranicidului asupra grupurilor care practicau asasinatul politic a fost importantă de-a lungul secolelor. Susținerea adusă de filosofie (sau teologie) este adesea considerată o sursă de legitimitate apreciabilă de către niște revoluționari gata să recurgă la acțiuni violente. Or, tiranicidul a fost multă vreme unul dintre mijloacele legitime pentru a lupta împotriva despotismului.

Într-un context nedemocratic, asasinatul politic constituie practic unicul mijloc de a contesta autoritatea politică. Acesta este simultan un mijloc de a protesta, un mijloc de a destabiliza un regim politic ori un mijloc de a scăpa de un șef de stat sau de un lider politic (sperând, poate, la un înlocuitor mai bun). Oricum, din moment ce nu se poate avea în vedere o mișcare de revoltă populară – ceea ce, în majoritatea societăților, este norma –, asasinatul politic rămâne singurul mod de a ataca puterea. Noțiunea de asasinat politic este legată în primul rând de cea de despotism. Majoritatea asasinatelor politice își găsesc justificarea, pentru cei care le organizează, în lupta împotriva despotismului. Acest lucru este valabil și în cazul teroriștilor, care își justifică aproape sistematic acțiunile ca pe o luptă împotriva despotismului, oricare ar fi forma acestuia și chiar dacă în fond adversarul cu care se luptă ei nu este cu adevărat un despot (Occidentul, Statele Unite sau guvernul spaniol, de exemplu). Secta asasinilor justifica uciderea de personalități prin intermediul obiectivului său afișat de a răsturna regimul despotic al turcilor selgiucizi. Faptul că majoritatea grupurilor teroriste au drept obiectiv înlocuirea unui regim despotic cu alt regim despotic nu prea contează până la urmă, de vreme ce scopul primordial este de a angaja mai întâi o luptă.

În realitate, orice sau oricine poate fi calificat drept „despotic”. În timpul războiului din Irak din 2003, în Franța era greu uneori să observi în

mass-media o diferență între un tiran ca Saddam Hussein și președintele american George W. Bush (acesta din urmă, oricâte rezerve am putea avea în privința lui, este departe de a poseda calificările ce i-ar permite să aspire la titlul de tiran, fie și numai pentru că e obligat să înfrunte un partid de opoziție la alegerile prezidențiale). În aceeași ordine de idei, Statele Unite sunt adeseori percepute ca o putere despotică gata să facă orice pentru a-și impune restului lumii propria voință. La fel își justifică și teroriștii corsicani acțiunea împotriva unui stat francez calificat drept „opresiv", câtă vreme principalul defect al acestuia din urmă este de a fi prea laxist față de respectivii teroriști. În acest context de subiectivitate necontrolată, orice acțiune inițiată contra unui regim politic se poate justifica astfel printr-o luptă împotriva despotismului sau a tiraniei.

La filosofi, noțiunea de despotism sau de tiranie este mult mai precisă. La Herodot, tirania se opune monarhiei prin faptul că este lipsită de calități ce țin de prudență și de moderație. Pentru Platon, tirania este o consecință a derapajelor anarhice ale sistemelor democratice care, în fața propriei delăsări, sunt obligate să recurgă la un tiran; acesta, fiu al poporului, nu ezită să-și lovească propriul „tată". Căci, potrivit filosofilor, tirania se caracterizează printr-o dinamică apropiată de relația părinți-copii. Regăsim această interpretare la Aristotel, care vede în tiranie o corupere a sistemului politic reprezentat de monarhie, dar în care tatăl este întruchipat mai curând de monarh sau de tiran decât de către popor. Această viziune asupra politicii este caracterizată de o interpretare morală a sistemului (care este bun sau rău). Or, căutarea unui sistem drept – și căutarea dreptății este scopul politicii – implică distrugerea unui sistem nedrept. Schema politică tripartită a lui Aristotel – monarhie/tiranie, aristocrație/oligarhie, timocrație/democrație –, care a servit drept referință secole întregi, presupune că versiunea coruptă a fiecărui sistem

îndepărtează o societate de dreptate. Și, prin urmare, că este de datoria cetățenilor să restabilească sistemul corespunzător, curățându-l de orice corupție. În clar, că eliminarea fizică a unui tiran ține într-un fel de îndatorirea civică. Așa se naște un întreg curent politic care va aproba, dacă nu chiar va încuraja, această practică și care va lua numele de „tiranicid", adică de paricid politic.

În cultura greacă, asasinul tiranului se înalță la rangul de erou. Potrivit lui Aristotel, cine îl ucide pe tiran este un erou pentru că îl elimină pe cel care s-a făcut vinovat de exces. Dimpotrivă, cine îl ucide pe hoț nu este un erou pentru că infracțiunile acestuia din urmă se datorează doar nevoilor sale vitale. Aristotel disociază deja tiranicidul de simpla crimă. Această distincție filosofică nu va avea prea mare valoare în dreptul civil, însă va constitui o caracteristică importantă a culturii politice antice și a celor care se inspiră din ea în Europa și în lumea arabă. Romanii, care sunt frapați de exemplul lui Brutus, par fascinați de această noțiune. Appianus, Dio Cassius și Plutarh utilizează acest exemplu pentru a justifica tiranicidul. Cicero, contemporan cu Brutus, afirma că, dacă asasinatul este cea mai condamnabilă dintre toate crimele, tiranicidul este în schimb cea mai nobilă acțiune, cea care scapă omenirea de „cruzimea unei fiare sălbatice".

În Evul Mediu, John of Salisbury (secolul al XII-lea) preia ștafeta și analizează fenomenul tiranicidului în termeni similari, discutând totodată problema legitimității unui asemenea act din punct de vedere religios. Pentru John of Salisbury, este just să te debarasezi de tirani pentru a „elibera poporul ca să-l poată sluji pe Dumnezeu". Totuși, mijloacele întrebuințate trebuie să concorde cu morala: „Cât despre folosirea otrăvii – spune el –, deși constat că a fost utilizată imoral de către necredincioși, niciodată n-am citit că ar fi fost îngăduită cândva de vreo lege"[1]. Această

justificare a tiranicidului, însoțită de o voință de a face să concorde un asemenea act cu legea și de a-i alătura anumite reguli de morală, este apropiată de doctrina războiului drept, prin intermediul căreia folosirea violenței găsește o justificare în cazuri foarte precise, deși supuse interpretării. Unul dintre părinții doctrinei războiului drept, Sfântul Toma de Aquino, va menționa actul tiranicidului în termeni apropiați, afirmând că numai nevoia de protejare (deci de autoapărare) îl poate justifica. La începutul secolului al XV-lea, cel de-al XVI-lea conciliu ecumenic de la Konstanz[2]* abolește oficial tiranicidul. Cu toate acestea, filosofii, atât catolici, cât și protestanți, continuă să apere dreptul de a ucide un tiran. Este mai ales cazul protestantului Duplessis Mornay, care își semnează cu un pseudonim (Junius Brutus) lucrarea *Vindiciae contra Tyrannos*, pentru care, la fel ca John of Salisbury, extrage din Vechiul Testament situațiile ce justifică tiranicidul. În același an, 1579, apare încă un pamflet despre tiranicid, scris de data aceasta de un umanist scoțian, George Buchanan. Lucrarea a stârnit scandal și a fost interzisă de Parlament. Tot în secolul al XVI-lea, iezuitul spaniol Juan de Mariana, autor al tratatului *De rege et regis institutione* (1598), încearcă la rândul lui să găsească justificări religioase, morale și politice pentru tiranicid, însă se pierde în detalii despre probleme precum folosirea otrăvii (pe care o condamnă) – o problemă care ni se pare astăzi relativă ca importanță, dar care i-a preocupat mult pe cei care au scris despre tiranicid la vremea aceea (textul său a fost interzis de Sorbona după asasinarea lui Henric al IV-lea). Juan de Mariana anticipa tratatele politice bazate pe ideea unui contract social (Hobbes, Locke, Rousseau) prin legitimarea tiranicidului pornind de la o analiză asupra originii și naturii statului, care se sprijinea pe conceptul de „stare naturală” ce prefigurează societatea umană. O jumătate de secol mai târziu, englezul Edward Saxby a publicat un pamflet în Olanda

(1657), *Killing no Murder*, care s-a bucurat de mare succes, inclusiv, mult mai târziu, în Franța, în perioada revoluționară. Italianul Vittorio Alfieri a redactat cu puțin înainte de Revoluția de la 1789 un document, *Della Tirannide*, care va avea o mare influență în secolul al XIX-lea. Potrivit scriitorului și poetului italian, numai voința populară sau cea a unei majorități pot menține un tiran la conducere, după cum pot și să-l distrugă. Alfieri lărgea noțiunea de tiranie pentru a îngloba și ceea ce el numea „tiraniile moderate", mult mai periculoase deoarece nu par atât de violente, capabile să nimicească un popor încet și cu cruzime, storcându-i în fiecare zi „câteva picături de sânge". Alfieri, care a fost foarte citit de grupurile revoluționare, anunța în mod paradoxal sistemele totalitare pe care aveau să le instaureze unii dintre acești revoluționari.

În cele mai multe dintre aceste documente despre tiranicid regăsim originile îndepărtate ale unui concept pe care Jean-Jacques Rousseau îl va plasa fără echivoc în centrul filosofiei politice: voința populară. Voința populară îi antrenează pe oameni și le dă dreptul să se revolte împotriva unui tiran hotărât să-și distrugă poporul. Juan de Mariana, deși atât de preocupat de metodele folosite pentru a-l ucide pe tiran, aprobă nu numai asasinarea acestuia, ci și nesupunerea civică, din momentul în care ea este justificată de alte rațiuni decât cele personale și de către autoritățile competente (și nu de către un individ sau un grup izolat). Începând din secolul al XVI-lea, tiranicidul nu mai este, ca în Antichitate, fapta eroului, a individului ce se sacrifică pentru a scăpa poporul de despotism. Această sarcină trebuie să și-o asume poporul însuși sau unul dintre reprezentanții săi. George Buchanan justifică acțiunea propovăduind un război împotriva tiranului care, pentru că a încălcat legile societății, poate fi considerat un dușman al poporului și al țării și tratat ca atare. Pentru Saxby, opozant al lui Cromwell, asasinarea tiranului este întreprinsă în numele onoarei, al

siguranței și al binelui public. Tiranicidul reprezintă o îndatorire pe care individul sau poporul o transpun în faptă pentru ai lor și chiar pentru omenire, cu binecuvântarea lui Dumnezeu. Pentru Saxby, care se deosebește în această privință de Juan de Mariana, toate mijloacele sunt bune pentru a-l elimina pe tiran, scopul justificând mijloacele.

Edward Saxby evoluează însă într-un context politic radical diferit. Textul său este publicat la vreo zece ani după semnarea Păcii din Westfalia (1648) care a pus capăt Războiului de Treizeci de Ani și a deschis calea unei noi ordini europene. Este epoca politicii realiste, *realpolitik*, cum i se va spune mai târziu, și a rațiunii de stat, în care considerațiile morale nu mai au drept de cetate. Aceste transformări radicale ale peisajului politic european merg mână în mână cu aplicarea unui principiu fundamental care va guverna relațiile internaționale până la sfârșitul secolului XX: neamestecul în treburile interne ale celorlalte state. Acest principiu stipulează că fiecare stat este responsabil de propria administrare politică, indiferent de natura regimului său, și dispune de deplină libertate în acest domeniu, inclusiv de libertatea de a-și tiraniza propriul popor. Abia la sfârșitul secolului XX principiul neintervenției în treburile interne ale altui stat este repus în discuție. În practică, statele cele mai puternice nesocotesc acest principiu (războaie coloniale, războaie preventive) în detrimentul statelor slabe de la periferie, dar o fac în numele unui interes superior: securitatea, națională și internațională. Astăzi, dreptul sau îndatorirea de ingerință este invocat(ă) pentru rațiuni morale aproape identice cu cele pe care le regăsim în textele filosofice care justifică tiranicidul. Este semnificativ că războiul din Irak din 2003, după ce a fost „vândut” inițial de liderii politici americani și britanici în numele securității (nimicirea armelor de distrugere în masă și stăvilirea amenințării teroriste), s-a bucurat de un ecou mai bun în rândul publicului

din momentul în care propaganda s-a fixat pe eliminarea unui dictator, ceea ce ar fi fost de neconceput cu câțiva ani mai înainte. Pe de altă parte, instituirea unui tribunal penal internațional pentru crimele din Rwanda și fosta Iugoslavie, urmată de crearea unei curți penale internaționale, pune la dispoziția dreptului internațional un instrument permanent și legitim care permite judecarea de conducători politici (detronați) pentru crime împotriva popoarelor lor, deci judecarea prin lege a unor foști tirani.

În consecință, secole întregi, până foarte recent, tiranicidul a constituit un fenomen marginal pe care doar câțiva teologi și filosofi l-au apărat în numele unei morale în dezacord cu practicile politice. Totuși, marginalizarea despre care vorbim a servit probabil interesele acestei filosofii în raport cu mișcările revoluționare care au apărut aproape peste tot odată cu sfârșitul secolului al XVIII-lea. Susținut de teoriile lui Rousseau despre voința populară, tiranicidul s-a ivit din nou, inspirându-se dintr-o serie de texte, clasice și moderne, descrise mai sus și mai ales din modelul Revoluției de la 1789, marcată de execuția lui Ludovic al XVI-lea și a Mariei-Antoaneta. Dar, în secolul al XIX-lea, tiranicidul nu mai este doar un mijloc de a scăpa de un tiran și de a reda poporului libertatea. Executarea tiranului este simbolică, deoarece permite o purificare a sistemului politic și creează posibilitatea unui nou început, obiectivul nemaifiind doar schimbarea regimului politic, ci și transformarea societății. Această nouă interpretare a tiranicidului, deși condamnată de moraliștii precum Immanuel Kant, va marca întreg secolul al XIX-lea. Populiștii ruși au fost partizani ai tiranicidului. Pentru ei, însăși natura unui regim despotic necesita eliminarea fizică a autocratului, unicul mijloc de a asigura transformarea și regenerarea sistemului politic. Lenin va aplica acest principiu la finalul Revoluției din 1917, punând să fie executată fără proces familia imperială rusă. Pentru numeroase grupuri

revoluționare și organizații teroriste, tiranicidul este un element central al filosofiei. Dar, așa cum vom vedea mai târziu, tiranicidul servește și ca justificare pentru terorismul de stat, adică pentru teroarea folosită de aparatul de stat împotriva poporului, a cărei origine modernă se găsește în Revoluția de la 1789, deci tocmai revoluția care și-a construit mitul în jurul asasinării suveranului.

La originile terorismului de stat: cuceririle mongole

Vom mai vorbi ceva mai încolo despre Revoluția Franceză, căci ea a marcat și un nou punct de plecare în domeniul terorii, fie și numai prin faptul că a adus lumii termenul de „terorism”. Însă nici terorismul „de sus”, adică cel practicat de stat, nu datează din 1789. În cursul secolelor ce precedă marile mișcări revoluționare dintre secolele al XVIII-lea și XX, teroarea este practicată mai ales în perioadele de război și aproape întotdeauna prin exploatarea mai curând a resurselor aparatului militar decât a celor ale poliției. În Occident – și în general în societățile sedentare –, armata a fost rareori folosită ca o armă teroristă. Doar cazul particular al războiului civil, în care populația face parte integrantă din război, se abate de la această regulă. În Europa, cumplitul Război de Treizeci de Ani a fost probabil singurul conflict în care teroarea a fost

utilizată sistematic. Însă acest război s-a născut în parte din conflictele religioase care au zguduit Europa în secolele al XVI-lea și al XVII-lea și a păstrat mereu unele caracteristici ale războaielor civile, deși a implicat aproape toate marile națiuni europene ale epocii (cu excepția Angliei, confruntată cu propriul război civil, și a Rusiei). Cazul Războiului de Treizeci de Ani, pe care îl vom analiza puțin mai departe, este unul aparte în istoria modernă și prefigurează, în secolul al XVII-lea, marile conflicte ale secolului XX. Acestea din urmă marchează epoca războaielor totale și corespund totalitarismelor ce le însoțesc, adică unui sistem care se hrănește cu teroare.

Înainte de instaurarea totalitarismelor moderne, războinicii nomazi au practicat cu o eficacitate redutabilă terorismul la scară mare. Dintre toate aceste triburi, cel al mongolilor a fost cel mai bine organizat, cel mai de temut și mai devastator. La apogeul său, Imperiul Mongol a devenit cel mai întins imperiu din toate timpurile, cuprinzând aproape tot continentul eurasiatic.

Sub Ginghis Han, mongolii dispuneau de un instrument militar superior tuturor armatelor din vremea lor. Superioritatea lor provenea din modul lor de viață spartan, din practicarea luptelor corp la corp fără arme de la cea mai fragedă vârstă, din organizarea lor militară, din mobilitatea lor și din superioritatea lor incontestabilă în materie de rigoare și de disciplină. Ei mai aveau însă un atu, și anume practicarea sistematică a terorii împotriva populațiilor. Niccolò Machiavelli a identificat foarte bine în *Discursurile* sale deosebirea dintre tipul de războaie practicat de societățile sedentare și cel practicat de armatele nomade:

> Se pot distinge două feluri diferite de războaie pe baza originii lor diferite. Unul se datorează numai ambiției principilor sau republicilor care caută să-și extindă stăpânirea: așa au fost cele ale lui Alexandru cel Mare, războaiele romanilor și cele pe care le poartă în fiecare zi două

puteri între ele. Aceste războaie sunt primejdioase, dar nu merg până acolo încât să alunge locuitorii unei provincii. Într-adevăr, supunerea popoarelor îi este de ajuns învingătorului; cel mai adesea, el le lasă să trăiască în casele lor și să-și păstreze legile și bunurile. Al doilea fel de război are loc când un întreg popor, silit de foamete sau de război, își lasă pământurile, casele, copiii și pleacă să caute un nou sălaș, nu ca să-l supună, precum cei despre care am vorbit mai sus, ci ca să-l stăpânească individual, după ce i-a înfrânt și alungat pe foștii locuitori. Acest fel de război este cel mai cumplit, cel mai crud. […] Neamurile acestea ies din țara lor, cum am spus, mânate de foame, ori de război, ori de vreun soi de urgie ce le copleșește și le silește să pornească în căutare de noi teritorii. Uneori, ele sunt atât de numeroase, încât se revarsă năvalnic peste pământurile străine, le măcelăresc locuitorii, pun stăpânire pe bunurile lor, întemeiază un nou imperiu și schimbă chiar numele țării.

În comparație cu societatea sedentară, societatea nomadă este foarte slabă din punct de vedere demografic. Superioritatea războinicilor nomazi nu rezidă deci în număr. Nomazii speră să-și înfrângă adversarul datorită concentrării forțelor și prin intermediul efectului surpriză. Și, de asemenea, datorită șocului psihologic pe care îl provoacă unor populații prea puțin pregătite să înfrunte acest gen de flagel. În consecință, ei se bazează pe teroarea pe care o inspiră populațiilor și armatelor pentru a evita ridicările la luptă după trecerea lor. Teroarea devine așadar un instrument fundamental al strategiei cuceritorului nomad.

Pentru nomazi, rațiunea de a fi a strategiei lor rezida în anihilarea fizică a adversarului. Nu era suficient să obțină o victorie militară, ci trebuiau să o exploateze cât mai bine cu putință, eliminând adversarul, pentru ca voința lui de a rezista să fie anihilată și pentru ca el să nu poată să se refacă și să lupte din nou.

Utilizarea sistematică a terorii a fost instituționalizată de Ginghis Han, care, în paralel, a reorganizat armatele mongole. Însă odată cu Timur Lenk folosirea terorii atinge un rafinament neegalat până atunci. Timur Lenk (Timur Șchiopul) se voia urmașul spiritual al lui Ginghis Han. Și, într-adevăr, a fost un demn succesor al marelui han mongol, cu toate că

opera sa de cucerire a fost mai puțin durabilă. Timur Lenk era un turcofon musulman impregnat de cultură persană, care dorea să impună islamul păstrând totodată moștenirea mongolă și codul ei cutumiar (*yassa*). În termeni militari, Timur Lenk a fost egalul lui Ginghis, toate acțiunile sale fiind încununate de succes chiar dacă a înfruntat în mai multe rânduri aceiași adversari.

Ceea ce caracterizează acțiunea sa este faptul că el atacă adesea mari zone urbane: Damasc, Bagdad, Alep, Delhi, Ankara. Adversarii lui nu sunt dintre cei mai neînsemnați. Fostul său protejat nomad Tuqtamiș este un războinic formidabil, cum este și otomanul Baiazid. Folosirea sistematică a terorii împotriva orașelor face parte din arsenalul strategic al lui Timur Lenk. Atunci când asediază un oraș, predarea la prima somație îi permite populației să scape cu viață. În schimb, un refuz este dur sancționat prin masacrarea civililor, adesea în condiții atroce. Odată încheiată jefuirea orașului, Timur Lenk pune să se înalțe piramide din capete retezate. La cucerirea Isfahanului (1387), observatorii estimează la 100.000 sau 200.000 numărul de victime, într-un oraș care număra poate o jumătate de milion de locuitori[3]. După masacru, Timur Lenk a pusă să fie înălțate aproximativ 50 de piramide, fiecare alcătuită din 1.000-2.000 de capete. Procedând în felul acesta, spera că celelalte orașe asediate se vor preda la prima somație. Tehnica nu a funcționat însă întotdeauna și numeroase orașe au refuzat să se predea. Totuși, după ce a trecut prin foc și sabie Isfahanul, Timur Lenk s-a îndreptat spre Șiraz, care n-a opus nici o rezistență. Din punctul lui de vedere, această abordare permitea să se evite vărsarea de sânge, cel puțin în cazul celor care aveau chibzuința să depună armele fără luptă. Tehnica terorii rămânea întotdeauna metodică, iar Timur avea grijă să cruțe elitele: teologi, artiști, poeți, ingineri, arhitecți.

Cei care practică teroarea pe scară largă invocă în general rațiunea de stat și o etică justificată de consecințele ultime ale acțiunilor lor (pacea). Dar îl putem oare compara pe Harry Truman, care a luat decizia de a bombarda Japonia, cu ferocele Timur Lenk? Unul dintre paradoxurile terorismului este că ceea ce apare ca un lucru abominabil pentru unii este uneori văzut ca un act eliberator de către ceilalți. Iar motivul este poate tocmai acela că folosirea terorii e mai degrabă un mijloc al politicii decât un scop în sine. Terorismul găsește întotdeauna o justificare, spre deosebire de genocid, care este un scop în sine. Exemplul lui Timur Lenk ilustrează convingător modul în care un cuceritor se servește de teroare pentru a-și atinge obiectivele. Căci cuceritorul nu trebuie numai să învingă niște armate și să zdrobească aparatul de stat al inamicului, ci și să supună niște populații. Or, din momentul în care civilii sunt luați în calcul, folosirea terorii nu e niciodată foarte departe.

Teroarea în război: Războiul de Treizeci de Ani

În vreme ce mongolii și turcii practicau o strategie de cucerire care includea folosirea terorii, Europa Occidentală era în bună măsură ocolită de acest fenomen. În Evul Mediu, războiul era în Europa un eveniment puternic ritualizat al cărui ideal – care, ce-i drept, nu era întotdeauna atins

sau respectat – funcționa conform unui cod în care etica ocupa un loc important. Influența Bisericii, importanța culturii cavalerești și omogenitatea culturală a Europei contribuiau la limitarea efectelor războiului. Armatele, costisitoare, erau mici. În timpul conflictelor, populația civilă era departe de a fi cruțată. În primul rând, ea era cea care finanța războiul prin intermediul taxelor. Apoi, tot ea suporta consecințele obișnuite ale conflictelor: perioade de foamete, jafuri, devastări. Dar, într-un univers în care viața unui om din popor nu valorează practic nimic și în care populația este în mare majoritate rurală, nu există nici un motiv pentru ca civilii să fie ținte militare. Războiul este deci în principal o problemă ce privește statele, suveranii lor și armatele, care sunt de multe ori întreprinderi private. Războiul evoluează începând din secolul al XIV-lea, cu revenirea în prim-plan a infanteristului, care necesită noi baze de recrutare, dar rămâne o problemă limitată. În orice caz, nu există nimic comparabil cu dezvoltările pe care le cunosc Asia Centrală și Orientul Mijlociu.

Situația strategică va fi modificată de un eveniment religios, odată cu Reforma și Contrareforma. În scurt timp, civilul se află în inima conflictelor dintre catolici și protestanți. Din punct de vedere strategic, Reforma aduce artei războiului o dimensiune morală provenită din etica protestantă și din cultura umanistă de care sunt impregnați strategii protestanți. Regele Suediei Gustav-Adolf, de exemplu, aplică o anumită etică în organizarea armatelor sale. Cu toate acestea, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, practica războiului se va dovedi deosebit de crudă.

Războaiele religioase, războaiele civile și războaiele „de opinie” au toate un punct comun: implică populația civilă. Războaiele religioase care lovesc Europa în secolul al XV-lea se disting de războaiele „cavalerești” prin violența lor și mai ales prin lipsa lor de „discriminare”, care face ca

necombatanții, contrar tuturor preceptelor „războiului drept” stabilite de Biserică, să fie niște ținte privilegiate. Războaiele religioase au două caracteristici. În primul rând, armatele implicate sunt modeste. Apoi, ele se concentrează înainte de toate pe supunerea unor orașe stăpânite de inamic. Între 1579 și 1585, guvernatorul Țărilor de Jos, Alessandro Farnese, practică o „strategie a accesoriilor”[4] care constă într-o succesiune de asalturi asupra unor orașe rebele, însoțite de distrugerea zonelor rurale cu scopul de a elimina sursele de aprovizionare. Indiferent că este vorba de Țările de Jos, Franța sau Anglia, conflictele religioase se limitează înainte de toate la operațiuni militare de intensitate scăzută: armatele costă scump și sunt preferate alte mijloace, mai puțin costisitoare. Astfel, eforturile se concentrează asupra populației, soldații alegând să „bată drumurile”[5], adică să scoată inamicul din sate, să incendieze recoltele și să măcelărească (sau să fure) turmele de animale. Numărul de operațiuni de mică anvergură este invers proporțional cu numărul de bătălii în care armatele stau față în față. Violența este omniprezentă și poate oricând lovi pe oricine. În aceste condiții neobișnuite, nici măcar sacrosanctul armistițiu de pe durata iernii nu este respectat. Masacrarea populației devine o armă strategică: în 1562, François de Beaumont, locotenent al lui Condé, comite „patru mii de crime cu sânge-rece” în cursul campaniei pe care o duce în Provence, cu scopul de a anihila orice voință de a opune rezistență.

Războaiele religioase iau drept țintă civilii, dar provoacă și participarea lor la lupte. În Munții Ceveni, calviniștii răsculați comit atentate împotriva misionarilor catolici. În Bavaria, țăranii se organizează în gherile. Însă, cel mai adesea, civilii sunt victimele masacrelor. În Franța, în deceniul dintre 1562 și 1572, au loc zeci de masacrări de civili. În 1572, anul Nopții Sfântului Bartolomeu (24 august), se înregistrează în

jur de 10.000 de victime între lunile august și octombrie[6]. Această perioadă este bogată și în tiranicide. Toate aceste masacre și tiranicide nu țin de o campanie de teroare organizată. Multe masacre sunt comise de civili împotriva altor civili. Caracterul lor este pasional: se observă că cei care le săvârșesc se înverșunează asupra cadavrelor. Pe de altă parte, masacrele atrag după ele alte masacre. Totuși, teroarea este și un instrument de stat, acesta utilizând-o cu lipsa de remușcări a celui care nu se îndoiește că are dreptul să o facă. Cât despre tiranicide, ele nu au caracterul terorist al tiranicidelor comise de secta asasinilor, ci vizează mai curând să elimine un șef de stat anume, din motive pasionale sau politice.

Pe scurt, folosirea terorii în cadrul războaielor religioase nu este decât un fenomen secundar pierdut într-o mare de violență generalizată. Războiul de Treizeci de Ani (1618-1648) se înscrie la început în continuarea războaielor religioase și nu privește, în primă fază, decât treburile interne ale Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Însă Europa se mișcă și puterile în ascensiune precum Franța și Suedia tulbură visul de hegemonie imperială al Habsburgilor. În cele din urmă, ciocnirea dintre puterile imperiale și opozanții lor se grefează pe războiul civil care cuprinde Germania. Faptul că incendiul german va exploda literalmente este deci perfect logic. Violența inerentă războaielor civile își va găsi o nouă sursă de energie odată cu armatele masive care sosesc din toată Europa. Aceste armate se prezintă sub două forme distincte. Armatele private formate din mercenari, dintre care cea mai redutabilă este cea condusă de Albrecht von Wallenstein, un ceh în serviciul imperialilor, înfruntă pe teren armatele naționale moderne, dintre care cea mai faimoasă este cea a lui Gustav-Adolf. Pe acest teritoriu devastat de conflict coexistă două lumi, două epoci, două abordări ale războiului.

Contrar războaielor religioase din secolul al XVI-lea, Războiul de Treizeci de Ani aduce în scenă armate uriașe, de proporții nemaivăzute până atunci în Europa (această mărire exagerată va continua după război, mai ales în Franța, sub Ludovic al XIV-lea).

Ca o consecință a combinării acestei violențe necontrolate cu această masă militară, civilul se află în centrul luptelor și este prima lor victimă. În cele din urmă, populația germană, care numără în jur de 20 de milioane de locuitori la începutul conflictului, scade cu 50-60% în cele trei decenii cât durează războiul. În majoritatea lor, civilii sunt în primul rând victime ale „daunelor colaterale" ale războiului, cum li se spune astăzi, adică epidemiile, perioadele de foamete și consecințele deplasărilor masive de populații. Apoi, civilii sunt victimele directe ale armatelor regulate sau ale bandelor înarmate (formate de dezertori) care bântuie în zonele rurale unde anarhia s-a instalat prin forța lucrurilor. În sfârșit, civilii sunt și victime ale campaniilor de teroare organizate de armate în scopuri strategice, exact ca în cazul armatelor lui Timur Lenk.

În acest domeniu, toate armatele angajate în conflict au partea lor de responsabilitate. După decenii de lupte, generalii, sătui de campanii militare, se gândeau că vor accelera procesul terorizând inamicul. Ca întotdeauna, aceste campanii au fost organizate în cadrul unor atacuri asupra orașelor. Există numeroase exemple de campanii de teroare. Cea mai cunoscută – și cea care a făcut cea mai multă vâlvă în epocă – a fost devastarea Magdeburgului la 20 mai 1631. Armata imperială a lui Tilly a somat atunci orașul Magdeburg să se predea. Imperialii se temeau ca rezistența acestuia să nu încurajeze alte orașe din nordul Germaniei să se alăture Suediei. În timp ce magdeburghezii încercau să tergiverseze, imperialii au asediat orașul, care, în pofida ajutorului dat de suedezi, nu era în măsură să reziste. Odată ce au pătruns în oraș, soldații lui Tilly,

îndemnați de mâna dreaptă a acestuia, Pappenheim, au masacrat întreaga populație. Consecințele acestei fapte aveau să se întoarcă împotriva autorilor ei. Șocați de măcelul care tulburase întreaga Europă, protestanții, până atunci dezbinați, au găsit în el resursele psihologice necesare pentru a se uni și a înfrunta împreună armata imperială. Tilly, care se bucura până atunci de o reputație excelentă, și-a pierdut-o definitiv. Avea să fie afectat pentru totdeauna de urmările acelei decizii. Dimpotrivă, după cotropirea Magdeburgului, suedezii și-au regăsit energia.

Imperialii nu erau însă singurii care recurgeau la aceste tehnici. Celebrul roman al lui Grimmelshausen *Simplicius Simplicissimus*, care are drept cadru Războiul de Treizeci de Ani, prezintă în detaliu toate ororile la care puteau supune populația civilă soldații din ambele tabere. Franța nu era nici ea mai prejos. Un exemplu printre altele: în timpul campaniei din Lorena, marchizul de Sourdis, la ordinele lui Richelieu, a luat cu asalt micul oraș fortificat Châtillon-sur-Saône. În ziua de 4 iunie 1635, Sourdis a zdrobit garnizoana de 400 de soldați loreni și croați ce aveau misiunea să apere orașul. Odată ajuns în interior, și-a pus soldații să dea un exemplu care să terorizeze întreaga regiune. Oamenii săi au masacrat fără formalități soldații care scăpaseră cu viață din luptă, apoi au constituit un tribunal de campanie în fața căruia au fost aduși locuitori, cei mai mulți dintre ei luați la întâmplare. Printre condamnați se număra și magistratul din oraș, un anume Pierre Vernisson, în vârstă de 95 de ani! După ce și-a spânzurat victimele de copacii unei păduri din vecinătate, Sourdis a ordonat ca trupurile neînsuflețite să fie lăsate să atârne în șireang. În felul acesta, credea el, șocul avea să fie și mai puternic, iar vestea avea să se răspândească și mai bine și mai departe. Pentru această ispravă care nu a trecut neobservată, Sourdis a primit o scrisoare de felicitare semnată de Richelieu.

Atrocitățile Războiului de Treizeci de Ani aveau să dea naștere faimoaselor acorduri semnate în Westfalia în 1648, care puneau capăt conflictului. Deși s-a ajuns greu la semnarea lor, tratatele de la Münster și Osnabrück aveau să producă unul dintre cele mai reușite acorduri de pace din toate timpurile. Războiul nu era eliminat de pe scena europeană, dar nu aceasta era intenția arhitecților păcii westfaliene, pentru care recurgerea la arme era un instrument al menținerii generale a echilibrului geopolitic. Departe de idealismul arogant de care erau impregnate spiritele la sfârșitul războiului din 1914-1918, război ce „trebuia să pună capăt tuturor războaielor", spiritul de care erau animați diplomații din Westfalia se concentra înainte de toate pe ceea ce am numi astăzi drepturile omului. Violența și teroarea ce însoțiseră tot Războiul de Treizeci de Ani reprezentau pentru diplomați un flagel care trebuia obligatoriu eliminat. În acest scop, au apelat la două principii de bază. Principiul echilibrului se baza pe menținerea *statu-quo*-ului geopolitic, garantând prin intermediul unor mecanisme complexe, dar fiabile, că nici un stat nu va putea să le domine pe toate celelalte. Principiul neingerinței stipula că nici un stat nu se putea amesteca în treburile interne ale altuia. Dat fiind că, potrivit tratatelor din 1648, fiecare țară respecta principiul *cujus regio, ejus religio* („religia principelui este și religia poporului"), mai puțin rigid comparativ cu catastrofala Pace de la Augsburg din 1555, fiecare religie avea să înflorească în deplină libertate, în fiecare dintre spațiile ce-i erau rezervate. Contrar interpretării contemporane a principiului neingerinței, în cadrul căreia acesta este văzut ca opunându-se respectării drepturilor omului, acest principiu era considerat în secolul al XVII-lea un progres uriaș în domeniu. Într-adevăr, Pacea din Westfalia a marcat o încetare completă a războaielor religioase și a campaniilor de teroare ce le însoțeau. Practica terorii a reapărut abia în 1789. Însă, de

această dată, teroarea a căpătat o cu totul altă dimensiune. Ea nu mai era un instrument secundar al aparatului militar, ci un instrument fundamental al aparatului de stat modern. Odată cu Revoluția Franceză se naște teroarea modernă, iar odată cu ea, și termenul de „terorism”.

1. *The Statesman's Book of John of Salisbury*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1963.

2* Conciliul de la Konstanz (1414-1418) este considerat ecumenic doar de către Biserica Catolică (n.tr.).

3. Jean-Paul Roux, *Tamerlan*, Fayard, Paris, 1991, p. 98.

4. Vezi David El Kenz și Claire Gantet, *Guerres et paix de religion en Europe, XVIe-XVIIe siècles*, Armand, Colin, Paris, p. 20.

5. *Ibidem*, p. 21.

6. *Ibidem*, p. 24.

Partea a doua

Epoca modernă, din 1789 până în 1968

Inventarea terorii moderne

Gérard Chaliand, Arnaud Blin

> „Revoluționarul este un om dinainte pierdut. El nu are interese particulare, afaceri private, sentimente, legături personale sau proprietate, nu are nici măcar nume. Totul în el este absorbit de o singură preocupare ce o exclude pe oricare alta, de un singur gând, de o singură pasiune – revoluția. În adâncul ființei sale, nu doar în vorbă, ci și în faptă, a rupt orice legătură cu ordinea publică și cu întreaga lume civilizată, cu toate legile, convenințele, convențiile sociale și regulile morale ale acestei lumi. Revoluționarul îi este dușman neîmpăcat și continuă să trăiască în ea doar ca să o distrugă cu mai multă certitudine.”
>
> Serghei Neceaev, *Catehismul revoluționar*[1]*

Revoluția Franceză este o perioadă de tranziție în istoria terorismului. Acum își face apariția termenul de „teroare”, pentru a desemna un fenomen care poate fi numit și „terorism de stat”, prefigurând o practică ce se va dezvolta considerabil în secolul XX odată cu instalarea totalitarismelor și a violenței pe scară largă. Bineînțeles, termenul „terorism” provine din experiența Terorii care a făcut ravagii în 1793 și 1794. Secolul Luminilor a dăruit umanității ideea suveranității populare.

În numele său, Revoluția propune apărarea acesteia prin intermediul unei terori de stat în care scopurile scuză mijloacele, inclusiv pe cele mai violente.

După Teroare, secolul al XIX-lea marchează o lungă paranteză pentru terorismul de stat, care nu reapare cu adevărat decât în 1917. Între timp se dezvoltă o nouă formă de terorism politic, care se va perpetua până în zilele noastre. Terorismul îndreptat împotriva statului nu este un fenomen nou, așa cum am constatat atunci când am vorbit despre zeloți și despre membrii sectei asasinilor. Totuși, terorismul modern este diferit. În primul rând, el nu mai este religios – religiosul nu reapare în contextul terorismului decât în cea de-a doua jumătate a secolului XX. Mai exact, dimensiunea lui religioasă, definită în termeni clasici, este aproape inexistentă. Apoi, acest terorism este practicat de grupuri adeseori marginale care nu au întotdeauna obiective politice clar definite. Ele participă la diverse curente – anarhiste, nihiliste, populiste, marxiste, fasciste, rasiste etc.

Teroriștii de la sfârșitul secolului al XIX-lea sunt influențați de tradiția romantică, tot așa cum Robespierre era urmașul Luminilor.

Acest nou terorism se dezvoltă într-un context geopolitic și strategic foarte particular. În primul rând, secolul al XIX-lea este un secol de repunere în discuție zguduit de mai multe valuri revoluționare. Este un secol violent, în care războiul a devenit un fenomen de masă ce nu mai are legătură doar cu șefii de stat și cu armatele, ci cu societăți întregi. În sfârșit, tehnologia și industrializarea fac ca violența să aibă de acum un potențial de distrugere fenomenal. Progresele realizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în materie de tehnică a explozibililor vor contribui simțitor la apariția unor mișcări teroriste care, prin definiție, constituie o formă de luptă cu cost scăzut și cu un potențial de randament invers

proporțional cu mijloacele angajate și, de multe ori, și cu riscurile implicate.

Pe plan geopolitic, secolul al XIX-lea marchează prăbușirea treptată a ordinii westfaliene, a echilibrului puterilor, și mai ales dezagregarea câtorva imperii istorice. Este, de asemenea, epoca revendicărilor naționale. Balcanii constituie o scenă geopolitică extrem de fragilă, deoarece regiunea se găsește la intersecția a două imperii în declin: cel austriac și cel otoman. Aici se vor naște numeroase mișcări independentiste la sfârșitul anilor 1870 – atunci când Imperiul Otoman își pierde teritoriile europene –, care se vor perpetua până în perioada decolonizării, încheiată aproape un secol mai târziu. Asasinarea arhiducelui Austriei în 1914 intervine în acest context politic care depășește cadrul regional, căci aceasta este scânteia care declanșează Primul Război Mondial. Anterior, terorismul se manifestă în Franța și în sudul Europei prin mișcările anarhiste care propovăduiesc „propaganda prin faptă", precum și în Rusia, unde anarhiștii, nihiliștii și populiștii se exprimă în sânul unei societăți în plină criză. Până la urmă, cei care se impun sunt bolșevicii. Lenin utilizează teroarea de stat pentru a-și instaura puterea și a o consolida odată ce revoluția a fost declanșată. El marchează primele repere ale unui terorism de stat practicat la o scară nemaicunoscută până atunci. Succesorul lui în fruntea imperiului sovietic, Iosif Stalin, exploatează un sistem terorist deja bine instalat grație unui aparat politic care îi stă la dispoziție încă de la începutul anilor 1930 și instaurează o putere absolută în centrul căreia se află el însuși. Modelul sovietic își va găsi imitatori în lume, mai ales în China și, până în anii 1970, prin Khmerii Roșii, în Cambodgia.

Cazul irlandez este un alt model terorist care va fi preluat de numeroase mișcări naționaliste din întreaga lume. În fața democrației

britanice și în plin război, IRA smulge o victorie politică, obținând independența Irlandei (Eire) imediat după Primul Război Mondial. Irlandezii sunt primii care înțeleg mecanismele complexe ce definesc disproporția dintre potențialul strategic extrem de redus al armei teroriste și beneficiile politice potențial foarte ridicate. IRA și strategul ei Michael Collins reușesc să dezechilibreze Anglia cu mijloace limitate, dar cu o organizare de prim rang. Această experiență va întreține speranțele multor mișcări independentiste din Europa și din alte părți.

În perioada interbelică, terorismul este în general asociat cu mișcări independentiste, precum și cu mișcări teroriste de extremă dreaptă, cum ar fi Ustașa croată a lui Ante Pavelici, care a ajuns pentru scurt timp la putere cu sprijinul Germaniei hitleriste. Unele state europene manipulează anumite mișcări pentru a-și slăbi rivalii sau adversarii. Este o perioadă deosebită de cea anterioară, în care politica internațională se caracterizează printr-o voință împărtășită de a dezechilibra sistemul și de a schimba *statu-quo*-ul. În jocul acesta, organizațiile teroriste constituie niște elemente perturbatoare formidabile. Să menționăm în această privință asasinarea ministrului de Externe german Walter Rathenau în perioada Republicii de la Weimar.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, terorismul este adesea mai mult decât o forță de sprijin pentru unele dintre mișcările de rezistență. După război, diverse mișcări independentiste vor urma calea trasată de irlandezi cu un sfert de secol înainte. De data aceasta, cursul istoriei este favorabil organizațiilor care revendică independența, căci imperiile coloniale și-au pierdut legitimitatea în cursul celui de-al Doilea Război Mondial. Mișcările de eliberare, naționaliste sau marxist-leniniste, atunci când sunt obligate să lupte pentru a cuceri independența, apelează mai ales la gherilă și, în mod secundar, la arma terorismului.

La periferia sionismului oficial incarnat de Haganah, două grupuri ce propovăduiesc violența – Irgun, apoi grupul Stern, care se desprinde din cel dintâi – utilizează terorismul atât pentru a-i sili pe englezi să se retragă, cât și împotriva palestinienilor. Douăzeci de ani mai târziu, palestinienii vor utiliza la rândul lor arma terorismului pentru a lupta împotriva statului israelian în cadrul unui conflict care, încă de la origine, este teritorial.

În 1947, Marea Britanie se retrăgea din India după ce organizase împărțirea țării. Totuși, tocmai în India s-a dezvoltat la începutul secolului XX „filosofia bombei", o abordare a terorismului ce combina elemente ale culturii indiene și ale culturii occidentale a violenței și în care teroriștii indieni s-au inspirat inițial din experiența rusă de la cumpăna secolelor al XIX-lea și XX.

În anii 1950, britanicii trebuie să facă față în Kenya mișcării Mau-Mau, pe care reușesc să o înăbușe. Dimpotrivă, în Europa, în Cipru și în Peninsula Arabică, la Aden, ei nu pot învinge niște organizații teroriste care au înțeles că bătălia decolonizării se decide în principal pe scena politică, și nu pe teren militar. Franța, altă putere colonială, are aceeași soartă în Algeria, unde Frontul de Eliberare Națională folosește terorismul pentru a se impune ca mișcare principală a rezistenței algeriene. Generalul de Gaulle, ca și omologii săi britanici puțin mai înainte, este suficient de inteligent ca să înțeleagă că, în acest context, bătălia politică este dinainte pierdută.

Sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960 marchează tranziția între războaiele de eliberare națională și mișcările teroriste contemporane care se inspiră atât din această experiență, cât și din ideologia leninist-maoistă adoptată de majoritatea mișcărilor independentiste. Începând din 1968,

terorismul publicitar își face cu adevărat apariția și semnalează debutul unei noi etape a istoriei terorismului.

1* Autorii studiilor ce alcătuiesc volumul folosesc diferite variante ale *Catehismului revoluționar*. Am urmat în traducere varianta utilizată de fiecare autor în parte (n.tr.).

Așa cum am văzut, folosirea terorii în scopuri politice sau militare nu s-a născut odată cu Revoluția Franceză. Iar teroriștii existau cu mult înainte ca termenul să fie inventat cu prilejul Terorii din 1793-1794. Totuși, folosirea cuvintelor „terorist" și „terorism" se generalizează foarte repede în limbajul curent. Dicționarul Academiei Franceze din 1798 descrie fenomenul terorismului ca „sistem, regim al terorii". Însă utilizarea acestui termen trecuse deja Canalul Mânecii: încă din 1795, Edmund Burke îi descria în felul următor pe revoluționarii francezi: „*thousands of those hell hounds called terrorists*". Toate mișcările teroriste din secolul al XIX-lea își au originea în ideile proclamate la 1789, iar Revoluția Rusă din 1917 înseamnă începutul a ceea ce va constitui apogeul aberant al politicii moderne de teroare.

Războiul total, totalitarismul și terorismul se nasc în același timp și în același moment cu libertatea, drepturile omului și democrația. Acești poli par atât de opuși încât dau impresia că sunt dificil de reconciliat. Revoluția Americană din 1776 tinde spre polul libertății și al democrației liberale. Revoluția Rusă constituie cel de-al doilea pol, cu totalitarismul și terorismul de stat. Revoluția Franceză se situează la mijloc. Ea a dat naștere revoluției drepturilor omului și a inventat teroarea de stat în numele virtuții, de unde complexitatea ei și dificultatea inerentă de a interpreta diversele elemente ce o compun.

În general, Teroarea este înțeleasă mai degrabă ca o perioadă a Revoluției[1]* decât ca o „formă a politicii revoluționare", care ar putea fi definită ca „folosirea constrângerii și a violenței în scopuri politice și în condițiile în care legile nu spun nimic în acest sens"[2]. Interpretarea Terorii

a evoluat în funcție de capriciile modelor istoriografice și de instrumentele utilizate de diferitele școli, cum ar fi interpretarea socio-economică a Revoluției de către Jaurès și Albert Soboul sau aceea, recentă, a istoriei culturale, care tinde să evidențieze rădăcinile antropologice ale violenței, de exemplu, reducând totodată la minimum caracterul pur politic al fenomenului. Medicina a făcut recent o incursiune interesantă în istoriografia Revoluției prin biografia lui Robespierre scrisă de psihiatrul și istoricul Jean Artarit[3]. Pe de altă parte, analiza Terorii a polarizat adesea diversele interpretări, opunând, de pildă, analizele „reacționare" ce descriu Teroarea ca pe o ilustrare a iraționalității revoluționare anumitor analize marxiste care văd în spatele acestui moment o culminare a luptei de clasă, în timp ce curentul liberal percepe Teroarea ca pe un „derapaj"[4].

Așa cum se întâmplă în cazul întregii istorii a terorismului în general, istoricii au vrut prea adesea să explice teroarea revoluționară prin fanatismul câtorva indivizi. Și, la fel ca în cazul sectei asasinilor sau al teroriștilor islamici de astăzi, această explicație, deși răspândită, este departe de a fi satisfăcătoare. Ea tinde să minimalizeze acțiunea teroristă descriind-o ca pe un moment de rătăcire psihologică ce scapă categoriilor noastre raționale. Așa cum sintetizează Patrice Gueniffey: „Teroarea nu este nici produsul ideologiei, nici o reacție motivată de circumstanțe. Ea nu poate fi imputată nici drepturilor omului, nici emigraților din Koblenz și nici măcar utopiei iacobine a virtuții: este produsul dinamicii revoluționare, poate al oricărei dinamici revoluționare. În această privință, ea ține de însăși natura revoluției, a oricărei revoluții"[5].

Într-adevăr, niște revoluții atât de diferite precum revoluția bolșevică din 1917 sau revoluția iraniană a ayatollahilor vor produce regimuri bazate pe o politică teroristă. Revoluția iraniană inaugurează o strategie

teroristă care se întinde dincolo de frontierele naționale și care va îmbina cu abilitate o politică revoluționară de teroare cu o practică a terorismului religios căreia îi putem trasa genealogia până la secta asasinilor.

Din punct de vedere istoric, Teroarea începe pe 5 septembrie 1793, sub Convenție, și se termină pe 27 iulie 1794, odată cu căderea lui Robespierre (9 termidor), deci este vorba despre o perioadă de mai puțin de un an. Totuși, acte de teroare – desigur, mult mai puțin cumplite – sunt comise și după termidor[6]. Dacă Teroarea nu se termină cu adevărat în termidor, se poate afirma oare că ea începe abia pe 5 septembrie 1793, când par să existe toate elementele pentru practicarea ei? Originile Terorii sunt greu de descris cu precizie. Desigur, masacrele și apelurile la violență în scopuri politice încep încă de la declanșarea Revoluției, în 1789. Dar oare este vorba cu adevărat de acte teroriste? Ne lovim din nou de dificultatea de a găsi o definiție satisfăcătoare a terorii și a politicii teroriste. Pentru a ne simplifica demersul, vom aborda teroarea ca pe un fenomen *politic*. De altfel, majoritatea dicționarelor o definesc din această perspectivă, dar adesea și pe baza experienței istorice de la 1789.

De pildă, dicționarul *Robert*: „(Începând din 1789.) Teamă colectivă care este făcută să domnească asupra unei populații sau a unui grup pentru a-i învinge rezistența; regim, procedeu politic bazat pe această teamă, pe folosirea unor măsuri excepționale și a violenței”. De aici decurge definiția terorismului: „guvernare prin teroare”. Pentru dicționarul *Larousse*, terorismul este „folosirea sistematică a violenței în scopuri politice”.

Să consultăm dicționarele specializate de politică și strategie: *Dictionnaire de la pensée politique*, care nu are intrare pentru conceptul de terorism, ne dă următoarea definiție a terorii: „Perioadă în care sunt

puse în practică măsuri menite să înspăimânte și să nimicească inamici și, mai general, ansamblu de măsuri ce vizează aceste scopuri”[7].

Și *Dictionnaire de stratégie* pornește de la experiența de la 1789 pentru a defini conceptul de terorism: „«Teroarea» este o stare, o teamă exacerbată, pe când terorismul este acțiune. Cele două noțiuni tind totuși să se suprapună în măsura în care, începând de la Revoluția Franceză, teroarea este și un regim politic, ba chiar un procedeu de guvernare care permite înfrângerea cu ajutorul spaimei colective a celor ce se opun, în timp ce terorismul, depășind adesea inițiativele punctuale pentru a deveni «strategie», postulează folosirea sistematică a violenței”[8].

În sfârșit, *Dictionnaire de la pensée stratégique* definește terorismul înainte de toate ca pe un fenomen politic: „Acțiune spectaculoasă și violentă, dar de amploare limitată, vizând să reducă voința de a lupta a adversarului. […] Fenomen temporar și limitat în spațiu, terorismul constituie un mijloc în slujba unui scop”[9]. Această definiție, singura care nu este legată de 1789, stipulează totuși o limitare a actului terorist, atât în termeni de mijloace, cât și de spațiu și de timp.

Mai precis, putem adăuga că, pentru ca terorismul să dureze în timp, trebuie obligatoriu să fie limitat în ceea ce privește mijloacele și rezultatele. Dimpotrivă, terorismul cu mijloace nelimitate nu durează în general decât puțin: fie este învins, fie își atinge obiectivele. Chiar și marea teroare stalinistă, care durează mult în comparație cu celelalte exemple istorice, nu atinge un nivel paroxistic, ca în 1937, decât pe niște perioade limitate. Pentru ca folosirea terorii să fie eficace, statul trebuie să-și „dozeze” campaniile teroriste și să pună în practică „alternarea”, exact cum fac torționarii în timpul unei ședințe de tortură, lucru pe care Iosif Stalin l-a înțeles perfect.

Teroarea constituie actul fondator al terorii de stat moderne și, în același timp, modelul pe baza căruia se definește și se înțelege utilizarea strategică a violenței de către aparatul de stat. „Teroarea este pe ordinea de zi”, afirmă Convenția, care pretinde astfel că „terorizează dușmanii Revoluției”. Să facem distincția între violența colectivă care se constată în special la începutul Revoluției și teroarea „strategică”. Aceasta din urmă prinde și ea rădăcini încă de la primele ridicări la luptă revoluționare, odată cu crearea Comitetului pentru Cercetări al orașului Paris, comitet al cărui arhitect este Brissot și care anunță viitorul Comitet de Siguranță Generală din 1793. Comitetul pentru Cercetări, creat la 21 octombrie 1789, are misiunea să dejoace comploturile împotriva Revoluției. El va merge chiar mai departe, inventând comploturi fictive[10]. Pentru dejucarea comploturilor, acest comitet se bazează pe denunțuri. El se străduiește deci să instaureze o întreagă politică de delațiune și le promite membrilor săi că „și-ar asigura, în caz de nevoie, persoane denunțate, le-ar interoga și ar strânge probele și dovezile”[11]. Membrii comitetului au acces la fonduri care permit remunerarea delatorilor proporțional cu importanța informațiilor oferite. Pentru a se menține în activitate – căci detractorii săi sunt numeroși –, comitetul acționează ca toate instituțiile de acest tip: născocește și creează comploturi și inamici. Într-un cu totul alt context, organisme precum CIA vor acționa la fel și invocând aceeași rațiune, cea a statului sau a Revoluției: „Scopul scuză mijloacele”[12]. După crearea acestui comitet și a Comitetului pentru Cercetări al Adunării Naționale sunt organizate instituțiile care vor permite utilizarea terorii, precum Tribunalul Revoluționar și Comitetul Salvării Publice. În 1791, Adunarea Legislativă ia aceeași direcție, avându-i drept ținte și victime pe emigrați. Din 1792, la sfârșitul verii, crearea unui tribunal penal extraordinar

permite arestările în masă și execuțiile sumare de prizonieri. Mecanismul terorist a intrat în funcțiune.

În 1793 și 1794 se face încă un pas atunci când teroarea este instituționalizată de către puterea centrală, care o transformă în politica Revoluției. 1794 marchează apogeul politicii de teroare în momentul în care guvernul își pune în practică strategia de exterminare a „dușmanilor poporului", pe care o ilustrează campania dusă în Vandeea și care îi pune pe contrarevoluționari pe același plan cu o națiune străină inamică. În fața unei națiuni inamice, folosirea forței într-o perspectivă de autoapărare se justifică chiar și pe plan moral. „Teroarea – afirmă François Furet – este guvernarea fricii, pe care Robespierre o teoretizează ca guvernare a virtuții."[13] Căci Teroarea însoțește Revoluția: „Născută pentru a extermina aristocrația, Teroarea sfârșește ca mijloc de a-i împuțina pe cei răi și de a combate crima. Ea este de acum înainte parte integrantă a Revoluției, inseparabilă de aceasta, pentru că numai ea permite crearea într-o bună zi a unei republici a cetățenilor. […] Dacă republica cetățenilor liberi nu este încă posibilă, explicația este că oamenii, pervertiți de istoria trecută, sunt răi; prin Teroare, Revoluția, această istorie inedită, complet nouă, va făuri un om nou"[14].

Teroarea prefigurează sistemul pe care îl regăsim în marile revoluții, mai ales în cea bolșevică: exploatare a fanatismului ideologic, manipulare a tensiunilor sociale, campanie de exterminare contra unei fracțiuni revoltate (a țărănimii)[15]. „Coloanele infernale" au făcut zeci de mii de morți în Vandeea, între 140.000 și 190.000 conform anumitor estimări[16]. 2.625 de persoane sunt executate la Paris și 16.600 în întreaga Franță[17]. La aceste cifre oficiale ale terorii „legale" se adaugă și alte victime ale Terorii, adică cel puțin încă 20.000 de victime. În total, Teroarea ar fi provocat moartea a 200.000-300.000 de persoane (dintr-o populație de 28

de milioane de locuitori)[18], cifră modestă în comparație cu campaniile de teroare orchestrate în secolul XX, dar cu toate acestea ridicată.

Terorismul de stat nu trebuie confundat cu genocidul, chiar dacă teroarea poate uneori să producă un număr considerabil de victime. Trăsătura specifică a terorii nu este aceea că face un număr mare de victime, ci că este selectivă. Genocidul vizează exterminarea.

Robespierre însuși era conștient că eficacitatea Terorii se baza înainte de toate pe alegerea țintelor, și nu pe acumularea victimelor. Răspunzând dosarului de acuzare împotriva girondinilor prezentat de Comitetul de Siguranță Generală (3 octombrie 1793), el a rostit aceste cuvinte: „Convenția Națională nu trebuie să încerce să mărească numărul vinovaților, ci trebuie să se preocupe de capii facțiunilor; pedepsirea capilor îi va înspăimânta pe trădători și va salva patria".

Logica unei campanii teroriste îți cere să lovești în anumite locuri și să cruți totodată altele, să privilegiezi anumite ținte în raport cu altele fără ca în spatele acestei alegeri să existe totuși un motiv „rațional" sau vizibil. Victima terorii nu știe de ce este vizată ea, și nu altcineva. Revoluția Franceză nu face excepție de la această regulă. Teroarea este aplicată în moduri diferite. Unii sunt loviți în plin, precum locuitorii din Vandeea. În alte părți, unele regiuni nu sunt atinse aproape deloc de teroare, ca Languedoc și Dauphinois. Pentru restul, teroarea este departe de a fi egală: în Lyon sunt ghilotinați 2.000 de locuitori, dar în Tarbes sunt executați numai cinci. În general, vestul Franței, cu orașe ca Bordeaux și Nantes, este de departe zona cel mai crunt lovită. Cu toate acestea, în Calvados, de exemplu, nu se pronunță decât 13 condamnări la moarte.

Această disparitate arată în primul rând că teroarea este un fenomen ce are legătură cu toate nivelurile aparatului de stat, de la aparatul central până la autoritățile locale, care au o anumită libertate în aplicarea

directivelor venite de sus. Teroarea este deci *nedreaptă*, iar aceasta este chiar una dintre caracteristicile fundamentale ale terorii, oricare ar fi forma ei și în orice perioadă. Ironia acestei nedreptăți inerente terorismului de stat este că teroarea a fost adesea utilizată de regimuri care propovăduiau egalitatea. Episodul Terorii arată, de asemenea, că un stat, chiar și unul autoritar (sau totalitar), nu controlează neapărat în totalitate instrumentul terorismului. La diferitele niveluri ale ierarhiei statale, deciziile luate de indivizii aflați în poziții de putere contează la fel de mult ca deciziile luate la vârful ierarhiei. Acest aspect particular încurajează abuzul de putere, mai ales la ființele mediocre al căror zel compensează celelalte carențe, și favorizează propagarea terorii. În Uniunea Sovietică, puterea i-a terorizat chiar și pe indivizii însărcinați să aplice teroarea.

În domeniul organizării teroriste, Franța din epoca Terorii este departe de a atinge rafinamentul pe care îl vom observa mai târziu, în secolul XX. Cum spune foarte just Roger Caillois:

> Intensitatea războiului nu se datorează nici îndrăznelii, nici spiritului de agresiune, nici ferocității. Ci gradului de mecanicizare al statului, capacităților sale de control și de constrângere, numărului și rigidității structurilor sale. De-a lungul istoriei, puterea statului profită în mod regulat de război. Și, reciproc, numai creșterea puterii statului schimbă treptat natura războiului și îl îndreaptă spre ceea ce începe să fie numit, din zorii secolului al XIX-lea, ființa sa absolută[19].

Practica modernă a terorii este indisociabilă de fenomenul totalitar *și* de apariția a ceea ce se va numi mai târziu „războiul total”. Toate marile revoluții care au generat teroarea pe scară largă au fost angajate pe frontul războiului și au cedat tentației totalitare, fie că este vorba despre Franța, Uniunea Sovietică, Germania nazistă, China sau Iran.

Avem prea adesea tendința de a separa fenomenul războiului de cel al terorii. Ca și cum ar fi vorba despre două elemente pe care numai o

coincidență legată de circumstanțele istorice a putut să le asocieze. Însă războiul se află întotdeauna la originea acțiunii teroriste a statului revoluționar – sau totalitar. El servește la legitimarea acțiunii violente a statului împotriva unei puteri străine, apoi îi permite să substituie abil această luptă împotriva străinilor cu o luptă împotriva inamicilor revoluției. În cele din urmă, poliția se substituie la rândul ei armatei ca aparat de represiune internă și devine vectorul principal al terorii. Tranziția este greu observabilă. Statul totalitar contează pe sprijinul maselor, pe care reușește să le manipuleze grație unui alt instrument fundamental din arsenalul totalitar: propaganda.

Revoluția Franceză ilustrează toate aceste mecanisme caracteristice ale statului totalitar, dar nu este decât o manifestare incompletă a acestuia, fiindcă tot edificiul se prăbușește practic odată cu executarea lui Robespierre. De aceea teroarea din 1793-1794 poate fi interpretată ca o derivă a Revoluției și, în același timp, ca evenimentul ce anunță fenomenul totalitar. „Teroarea totală", scrie Hannah Arendt, este „ușor confundată cu un simptom al tiraniei deoarece în fazele lui inițiale regimul totalitar trebuie să se comporte ca o tiranie și să elimine granițele stabilite de dreptul oamenilor"[20]. Însă teroarea totală nu se mulțumește să elimine aceste granițe care îi protejează pe oameni unii de alții și în raport cu statul. Menirea ei nu este să permită unui despot să-și exercite puterea, caz în care spațiul dintre oameni rămâne un spațiu de libertate, fie el și restrâns. Teroarea totalitară are misiunea să creeze un om nou, accelerând prin voința guvernării cursul firesc al istoriei[21]. Ea se înscrie cu forța în cursul firesc al unei istorii pe care aspiră să o modeleze și se distinge astfel de teroarea pe care o poate exercita un stat autoritar, care este un instrument de represiune ce-i permite regimului să se mențină. Teroarea totalitară ia atunci forma unei campanii de eliminare a opozanților reali

sau potențiali ai puterii. Asasinatul „politic” și tortura sunt principalele sale instrumente de represiune. Acesta a fost tipul de campanie pe care a organizat-o, de exemplu, generalul Pinochet în Chile după lovitura de stat din 1973.

În 1793-1794 se poate observa un fenomen cu totul diferit. Ideea de regenerare a ființei umane își are originea în filosofia Luminilor, în special în scrierile lui Rousseau. Viziunea sa asupra educației, așa cum o găsim în *Emile*, enunță condițiile care fac posibilă crearea unei ființe noi. Iar *Contractul social* expune condițiile politice ale acestei transformări: „Fiecare dintre noi își pune în comun persoana – scrie el – și toată puterea sub conducerea supremă a voinței generale; și îl primim în acest corp pe fiecare membru ca parte indivizibilă a întregului”. Influența gândirii rousseauiste asupra revoluționarilor francezi este bine cunoscută. Însă un alt curent de gândire, cel al „filosofiei istoriei”, va produce două viziuni asupra istoriei, una liberală, iar cealaltă hegeliană, a doua fiind foarte prezentă la Marx.

La Marx, filosofia istoriei are drept rezultat un progres în etape care, prin intermediul luptei de clasă, este marcat de apariția dictaturii proletariatului ce va duce la declinul statului. Este o viziune deterministă asupra istoriei, care va marca secolele al XIX-lea și XX și de care totalitarismele de inspirație marxistă se vor servi pentru a-și legitima acțiunile, inclusiv folosirea terorii. Chiar în momentul în care Teroarea face ravagii în 1793-1794, Condorcet își scrie capodopera, *Schiță a unui tablou istoric al progreselor spiritului omenesc*, a cărei inspirație este direct asociată cu proiectul kantian (*Idee a unei istorii universale din punct de vedere cosmopolitic*, 1784).

Însă filosofia istoriei, precum cea a lui Kant și cea a lui Condorcet (sau cea a lui Turgot, care publică încă din 1751 remarcabila sa lucrare

Despre istoria universală), este întemeiată pe libertate: prin diferitele etape ale istoriei pe care le străbate, omul reușește să se elibereze. Această eliberare își găsește consacrarea la Condorcet, care o va asocia cu progresul general al umanității. Odată cu Hegel, progresul istoriei nu mai este asociat cu libertatea, ci se definește printr-un alt concept: lupta. Marx preia această interpretare și o rafinează: ea devine faimoasa luptă de clasă. Libertatea, care constituia baza acestei filosofii a istoriei, este complet abandonată în favoarea ei. Grație acestei epurări, filosofia marxistă a istoriei pare conformă cu politica marxistă de care se prevalează revoluționarii în secolele al XIX-lea și XX. În aceste condiții, instaurarea unei politici de teroare atunci când se consideră că este necesar nu generează, cel puțin temporar, contradicții cu doctrina de care se prevalează revoluționarii.

Din punct de vedere filosofic, libertatea constituie una dintre bazele Revoluției în 1793, ca și ale interpretării istorice subiacente acțiunilor pe care le-au întreprins principalii săi protagoniști, printre care și Robespierre. Dar, paradoxal, puterea are nevoie de Teroare, pe când Revoluția nu se poate împlini cu ea. În cele din urmă, impasul duce la eliminarea fizică a lui Robespierre, care pune capăt campaniei de teroare.

Franța are șansa să pună capăt campaniei de teroare orchestrate de Incoruptibil, însă exemplul său lasă deja să se întrevadă modul în care un stat revoluționar antrenat într-o logică a violenței ajunge la un sistem politic de teroare. Or, Teroarea nu este o perioadă de represiune trecătoare ce ar servi la menținerea direcției revoluționare.

În 1793, Franța se află într-o situație dezastruoasă din punct de vedere militar, atât în exterior, cât și în interior, în Vandeea. Situația politică este și ea precară. Pe de altă parte, în sânul Parlamentului, balanța se înclină decisiv în favoarea radicalilor. În sfârșit, presiunea pe care strada o

exercită asupra Convenției este considerabilă[22]. Pe 25 septembrie, Robespierre face bilanțul situației:

> Unsprezece armate de condus, povara întregii Europe de purtat, pretutindeni trădători de demascat, emisari plătiți cu aur de către puteri străine de contracarat, administratori infideli de supravegheat, de urmărit, peste tot de netezit obstacole și piedici în calea aplicării celor mai înțelepte măsuri; toți tiranii de combătut, toți conspiratorii de intimidat […]: acestea sunt funcțiile noastre.

Să recapitulăm pe scurt evenimentele majore ale acestui an și ale celui care urmează (schimbarea calendarului are loc în octombrie 1793). Anul 1793 începe cu executarea lui Ludovic al XVI-lea la 21 ianuarie (Maria-Antoaneta este ghilotinată pe 16 octombrie). În cursul primelor trei luni, Convenția declară război Angliei, Olandei și Spaniei. Pe 11 martie, adică la două zile după crearea Tribunalului Revoluționar care marchează debutul Terorii, începe războiul în Vandeea. Pe 16 martie, francezii sunt bătuți la Neerwinden, iar pe 1 aprilie are loc trădarea lui Dumouriez. Pe 6 aprilie este creat Comitetul Salvării Publice. Ziua insurecțională împotriva Girondei are loc pe 31 mai, iar o nouă manifestație împotriva Convenției, pe 2 iunie. Constituția este adoptată de Convenție la 24 iunie. Pe 10 iulie, Comitetul Salvării Publice este refăcut, iar Danton este înlăturat, cu trei zile înainte de asasinarea lui Marat. Robespierre este ales în Comitetul Salvării Publice pe 27 iulie. La 1 august, Convenția decretează aducerea la ordine a Vandeei prin violență armată. Pe 24 august se dă decretul cu privire la înrolarea în masă, eveniment de o importanță considerabilă, deoarece în cele din urmă va bulversa complet practica războiului și va revoluționa strategiile pentru următorii 150 de ani. Sanchiloții manifestă pe 5 septembrie. Pe 9 septembrie este creată Armata Revoluționară.

Legea cu privire la suspecți din 17 septembrie inaugurează a doua perioadă a Terorii, în cursul căreia vandeenii suferă o primă înfrângere la

Cholet, pe 17 octombrie, înainte de a fi învinși din nou pe 23 decembrie. Această fază este marcată de judecarea și executarea hebertiștilor (21 și 24 martie 1794) și a partizanilor lui Danton (2 și 5 aprilie).

A treia perioadă a Terorii începe la 10 iunie 1794 cu legea privitoare la suspecți (22 prerial) și se termină cu executarea lui Robespierre (și a lui Saint-Just, precum și a vreo 20 de partizani ai lui Robespierre) pe 28 iulie.

Revoluția amenință să ducă la dezintegrarea venerabilului sistem de echilibru stabilit prin Pacea din Westfalia în 1648 și, odată cu el, a Europei Vechiului Regim. Miza este considerabilă. Războiul din Vandeea combină pasiunile ce caracterizează războiul civil cu mijloacele unui război clasic. Și aici, mizele sunt enorme. Prin înrolarea în masă, cetățenii sunt de acum înainte cei care formează corpul armatei, marcând apariția naționalismului modern. Ea dă naștere conceptului de națiune înarmată, apoi celui de război absolut, al cărui ideal duce violența la paroxism, și, în sfârșit, celui de război total, adică aplicării pe teren a principiului războiului absolut. În 1793, încă nu s-a ajuns atât de departe. Dar procesul a început.

În acest context de insecuritate aproape totală și al unei lupte pentru putere care atinge paroxismul sunt create Tribunalul Revoluționar și Comitetul Salvării Publice. Robespierre, care va reprezenta chipul Terorii pentru posteritate, fusese ales în respectivul comitet pe 27 iulie. Cum notează Jean Artarit,

> totul anunța această evoluție, pe care circumstanțele o permiteau. Posibilitatea de a efectua asupra Națiunii, în metaforă, uriașa operațiune de epurare pe care o desfășura dintotdeauna în interiorul lui nu putea decât să fie sursa unei plăceri imense și inimaginabile. De altfel, ar fi cu totul inoportun să situăm începuturile Terorii la o dată precisă. Ea își făcea loc de multă vreme în mințile oamenilor, nu numai în cea a lui Robespierre[23].

Tulburările din septembrie au constrâns Convenția să declare Teroarea „pe ordinea de zi” în data de 5 a acestei luni. Votarea legii cu privire la suspecți, pe 17, era bazată pe o definire a suspecților care permitea eliminarea tuturor opozanților regimului. Decretul din 20 septembrie a dat puteri depline Tribunalului Revoluționar pentru a întocmi lista acestora. Mecanismul terorist era declanșat.

Pe 10 octombrie, Saint-Just propune un decret Convenției pentru instaurarea unui regim excepțional: „Este imposibil ca legile revoluționare să fie puse în aplicare dacă guvernarea însăși nu este constituită în mod revoluționar”. Primul articol al decretului declară că „guvernarea provizorie a Franței este revoluționară până la instaurarea păcii”. Comitetul Salvării Publice este însărcinat de acum înainte cu supravegherea întregului aparat de stat. Instituțiile precum Tribunalul Revoluționar, care au acționat până în acest moment cu reținere – 260 de acuzați și 66 de condamnări la moarte –, vor putea de acum să dea întreaga măsură a caracterului lor represiv. Tribunalul este reorganizat în patru secțiuni. Fouquier-Tinville este acuzatorul public. Comitetul Salvării Publice și Comitetul de Siguranță Generală propun lista jurații lor Convenției, care își asumă sarcina de a-i numi. Numărul acuzărilor și al condamnărilor crește considerabil: 371 de puneri sub acuzare și 177 de condamnări la moarte între lunile octombrie și decembrie. Girondinii sunt ghilotinați la 1 noiembrie, în timp ce arestările organizate de Comitetul Salvării Publice se înmulțesc. Pentru Robespierrre, care îl urmează pe Danton, Teroarea este un mijloc limitativ de a evita niște masacre îngrozitoare. Limitată sau nu, justificată sau nu, practica Terorii generează politica Terorii.

Confruntată cu contrarevoluționarii din Vandeea, Convenția a decis să utilizeze toate mijloacele pentru a zdrobi regiunea rebelă, conform

decretului din 1 august 1793 care preconiza și evacuarea forțată a populației. Era o strategie a pământului pârjolit care viza să reprime – prevenind totodată printr-o politică de teroare – orice dorință, în Vandeea sau în alte părți, de a organiza lupta armată împotriva Revoluției. Primul decret nu avea în vedere, cum voia Barrère, „stârpirea acestui neam răzvrătit", dar punerea în practică a unei asemenea strategii pe teren a fost înlesnită și apoi încurajată de Comitetul Salvării Publice încă din octombrie, apoi din nou în februarie (1794), când comitetul a susținut strategia teroristă prin intermediul campaniei de exterminare. Aceasta s-a prelungit și după sfârșitul luptelor, prin coloanele infernale ale generalului Turreau.

La 5 septembrie 1793, Robespierre, președintele Adunării, apără libertatea în numele poporului: „Brațul poporului s-a ridicat, justiția îl va face să se abată asupra capetelor trădătorilor, conspiratorilor, și nu va rămâne nici urmă de acest soi nelegiuit; pământul libertății, întinat prea multă vreme de prezența acestor oameni ticăloșiți, trebuie curățat de ei".

Însă apologia cea mai sângeroasă a Terorii este cea a lui Saint-Just, care, pe 10 octombrie, în numele Comitetului Salvării Publice, se exprimă în următorii termeni:

> Nu se poate spera la nici o prosperitate câtă vreme ultimul inamic al libertății va mai avea suflare. Trebuie să-i pedepsiți nu doar pe trădători, ci chiar și pe indiferenți; trebuie să pedepsiți pe oricine e pasiv în republică și nu face nimic pentru ea. Căci, de când poporul francez și-a manifestat voința, tot ce i se opune este în afara suveranului; iar tot ce este în afara suveranului e inamic… Cei care nu pot fi guvernați cu dreptatea trebuie guvernați cu sabia: tiranii trebuie oprimați.

Această declarație nu era un simplu exercițiu de retorică. După discursul lui Saint-Just, Convenția a declarat că guvernarea Franței va fi „revoluționară până la instaurarea păcii", că miniștrii și generalii vor fi

din acel moment sub supravegherea Comitetului Salvării Publice, iar Constituția era suspendată. Comitetul Salvării Publice devenea *de facto* acel instrument fundamental al mașinăriei pe care îl vom regăsi mai târziu în epoca totalitarismelor, printre care și cea a faimoaselor „comitete centrale" dragi regimurilor comuniste din secolul XX, lucrând de această dată în numele „dictaturii proletariatului".

Campaniile de teroare orchestrate de regimuri totalitare acordă un loc generos punerii în scenă politice, în general sub forma proceselor unor personalități. Teroarea din 1793 prefigura această regulă prin procesul Mariei-Antoaneta. Femeie, regină și străină, Maria-Antoaneta reunea toate elementele necesare pentru a face din acest simulacru de proces o formidabilă reușită a Terorii în materie de propagandă. Ea este adusă în fața instanței de judecată pe 14 octombrie. La capetele de acuzație politice – în graba cu care este organizat procesul, nu au putut fi strânse dovezile în favoarea trădării sale –, sunt emise acuzații care pun în discuție virtutea reginei. Hébert o acuză că ar fi întreținut relații incestuoase cu fiul ei. Nu este eronat să conchidem că Maria-Antoaneta a fost „judecată pe baza fantasmelor pornografice ale unui întreg popor"[24].

Legea din 22 prerial marchează apogeul Marii Terori. Pe de o parte, această lege permite acuzarea oricui ca fiind un dușman al revoluției. Pe de altă parte, ea distruge toate garanțiile justiției care supraviețuiseră până atunci.

Guvernarea revoluționară care se reconstruise în momentul în care statul se prăbușea era bazată pe o centralizare și o autoritate absolute ce depășeau regimul monarhic din Vechiul Regim. De altfel, acesta se liberalizase destul de mult în ultimii ani ai existenței sale (ceea ce constituise una dintre cauzele Revoluției, după Tocqueville). Odată cu Comitetul Salvării Publice, se terminase cu separația tripartită a lui

Montesquieu – putere executivă, legislativă, respectiv judecătorească – invocată la 1789. De acum înainte, Comitetul Salvării Publice deținea toate puterile. El nu depindea, ca pe vremea monarhiei, nici măcar de autoritatea divină. Celebra formulă a lordului Acton definește perfect datele acestor evenimente: „Puterea corupe; puterea absolută corupe în mod absolut".

Robespierre incarna atunci această nouă putere. Confruntată cu el, Adunarea își găsise stăpânul și nu îndrăznea să i se opună nici măcar după eliminarea lui Danton. După ce a lichidat toate persoanele care i-ar fi putut contesta puterea, Robespierre și-a pus apropiații în posturile-cheie, printre care și pe fratele său, Joseph-François, însărcinat cu cenzura.

Teroarea își pierduse legitimitatea inițială din momentul în care restabilise situația pe plan intern și extern. Într-adevăr, guvernarea reușise să îndeplinească aceste două sarcini și, dacă ar fi să rămânem la logica din 1793, Teroarea își pierduse rațiunea de a fi. Între timp, Teroarea se transformase dintr-un instrument temporar de politică de „redresare" într-un sistem de guvernare în care, până la urmă, principala funcție a guvernării ar fi să alimenteze Teroarea.

Robespierre mersese prea departe ca să mai poată da înapoi. Teroarea din iunie și iulie 1794 a făcut peste 1.400 de victime condamnate la moarte, adică de zece ori mai multe decât în lunile precedente. Era vorba oare de un derapaj sau de o acțiune concertată? Legea din prerial era destul de clară în această privință atunci când proclama că „tribunalul revoluționar este instituit pentru a-i pedepsi pe dușmanii poporului". Cât despre Robespierre, discursurile sale demonstrează în mod incontestabil, până la sfârșit, că Teroarea era vectorul domniei virtuții pe care o dorise și a cărei reprezentare era conținută în oligarhia teroristă în fruntea căreia el se afla în posesia puterii absolute.

Pe 8 termidor (26 iulie), în cursul unui discurs înfocat, Robespierre glorifică virtutea: „Această *ambiție generoasă* de a întemeia pe pământ prima republică din lume există”. Tocmai prin această virtute vrea Robespierre să curețe societatea de nebuniile ce o întinează, pentru a lua totul de la capăt pe noi baze. Robespierre nu mai evoluează în universul politicii, ci în cel al moralei. Ruptura este totală în raport cu universul amoral al lui Machiavelli, cel al rațiunii de stat care guverna relațiile politice sub Vechiul Regim, mai ales începând de la Pacea din Westfalia. Politica virtuții nu se limita la eliminarea „dușmanilor poporului”. Ea îmbrăca un caracter misionar, al cărui ideal afișat mai mult sau mai puțin clar era să reformeze ființa umană prin eliminarea viciului din societate. Cultul Ființei Supreme instituit în primăvară constituia actul de legitimare morală a acestei vaste întreprinderi revoluționare ghidate de Providență și care se presupunea că îi va asigura succesul, cauționând în același timp Teroarea ce avea să ducă Revoluția la capăt. Însă Teroarea era întruchipată de Robespierre. Odată ce acesta cade, Teroarea cade împreună cu el (așa cum și virulența ei va scădea, mai lent, ce-i drept, odată cu moartea lui Stalin). Și totuși, Robespierre nu a fost învins de inamicii Terorii, ci de cei care, favorabili ca și el acesteia, erau direct amenințați de puterea lui supremă. Celor care vor considera Teroarea un episod, necesar sau regretabil, legat de evenimentele particulare ale Revoluției Franceze, istoria le va demonstra repede că teroarea de stat este intim legată de fenomenul totalitar atunci când acesta este purtătorul unei ideologii ce preconizează o transformare radicală a societății și a indivizilor care o compun. Totalitarismul modern nu a inventat terorismul de stat, însă i-a înzecit puterea, tot așa cum bomba nucleară a schimbat natura bombardamentelor strategice. Totuși, va trebui să treacă mai bine de un

secol pentru ca, în epoca maselor, mecanismul totalitar să dea întreaga măsură a posibilităților sale.

Între timp, un alt terorism se va dezvolta în secolul al XIX-lea. În mod indirect, și acesta este, parțial, un produs al Revoluției Franceze. El este mascat de apariția populiștilor ruși influențați de ideile Luminilor, de ideea libertății și de cea a dreptății sociale, precum și de curentul romantic. Terorismul contemporan ia naștere în jurul anului 1878 în Rusia. Ulterior, asociat cu diverse proiecte revoluționare, este legat de o altă revoluție, cea industrială. Terorismul modern va exploata mijloacele tehnice ale acestei revoluții și va înțelege rapid că societatea industrială este o țintă formidabilă pentru teroriști. Romanul lui Joseph Conrad *Agentul secret*, prima lucrare literară importantă, alături de *Demonii* lui Dostoievski (printre ale cărui personaje se numără și unul inspirat de Neceaev), ce are drept temă centrală terorismul, făcea legătura tocmai între apariția unei societăți obsedate de progresul științific și apariția unui terorism care vizează să accelereze cu forța progresul umanității.

1* În acest capitol, atunci când apare singur și este scris cu inițială majusculă, termenul se referă la Revoluția Franceză (n.tr.).

2. Patrice Gueniffey, *La politique de la terreur*, Gallimard, Paris, col. „Tel", 2000, p. 13.

3. Jean Artarit, *Robespierre ou l'impossible filiation*, La Table Ronde, Paris, 2003.

4. De exemplu, François Furet, Denis Richet, *La Révolution française*, Fayard, Paris, 1973, p. 125.

5. Gueniffey, *op. cit*., p. 14.

6. Vezi Bronislaw Baczko, *Comment sortir de la Terreur, Thermidor et la Révolution*, Gallimard, Paris, 1989.

7. Dominique Colas, *Dictionnaire de la pensée politique. Auteurs, oeuvres, notions*, Larousse-Bordas, Paris, 1997, p. 253.

8. Pierre Dabezies, „Terrorisme", în Thierry de Montbrial, Jean Klein, *Dictionnaire de stratégie*, PUF, Paris, 200, pp. 581-582.

9. François Géré, *Dictionnaire de la pensée stratégique*, Larousse-Bordas/HER, 2000, pp. 269-270.

10. Gueniffey, *op. cit*., p. 91.
11. *Ibidem*, p. 87.
12. Este ceea ce face Brissot atunci când exclamă: „Cine vrea scopul vrea mijloacele”. Jacques Pierre Brissot, *A Stanislas Clermont, sur la diatribe de ce dernier contre les comités de recherches, et sur son apologie de Mme Jumilhac, et des illuminés*, Buisson, Paris, 1790, pp. 12-13. Gueniffey, *op. cit*., p. 89.
13. François Furet, „Terreur”, în François Furet, Mona Ozouf, *Dictionnaire critique de la Révolution française*, Flammarion, Paris, 1988.
14. *Ibidem*.
15. Vezi Stéphane Courtois, „Pourquoi?”, în S. Courtois, Nicolas Werth *et al*., *Le livre noir du communisme: Crimes, terreur, répression*, Robert Laffont, Paris, col. „Bouquins”, 1998, p. 854.
16. Vezi Gueniffey, *op. cit*., p. 235.
17. Cifră stabilită de Donald Greer, *The Incidence of Terror During the French Revolution: A Statistical Interpretation*, Harvard University Press, New York, 1935.
18. Gueniffey, *op. cit.*, p. 235.
19. Roger Caillois, *Bellone ou la pente de la guerre*, La Renaissance du livre, Bruxelles, 1963, p. 16.
20. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, 1979, p. 465.
21. *Ibidem*, p. 466.
22. Gueniffey*, op. cit*., p. 241.
23. Artarit, *op. cit*., p. 264.
24. Chantal Thomas, *La reine scélérate. Marie-Antoinette dans les pamphlets*, Le Seuil, Paris, 1989, p. 16.

Teroriștii anarhiști din secolul al XIX-lea

Olivier Hubac-Occhipinti

„Ah, bine-așa, bine-așa, bine-așa,
Burghezii toți vor vedea cum e bomba,
Ah, bine-așa, bine-așa, bine-așa,
Pe toți burghezii i-om zdruncina…
I-om zdruncina!”

Refrenul cântecului *La Ravachole*

Terorismul anarhist beneficiază de o reprezentare pozitivă în imaginarul popular. Asemenea omologilor săi ruși, teroristul libertar este perceput ca un revoltat idealist și romantic. Literatura clasică explică în parte simpatia de care se bucură autorii acestor crime totuși extrem de violente. Într-adevăr, unii scriitori, deși condamnă atentatele, resimt fără voia lor un fel de fascinație față de acțiunea anarhistă. Astfel, Emile Zola va evoca „eterna poezie întunecată” a anarhiștilor, iar Mallarmé va vorbi despre „strălucirea decorativă” a dinamitării. Totuși, dacă te oprești la considerații estetice, nu poți să explici sau să înțelegi motivațiile care i-au împins pe niște indivizi să folosească bomba ca mijloc de propagandă, inaugurând astfel terorismul modern.

Nu putem înțelege mai bine importantul val de terorism anarhist din a doua jumătate a secolului al XIX-lea fără să înțelegem doctrina care se

află la originea lui și fără să repunem această mișcare politică în contextul ei istoric.

Un context istoric favorabil apariției doctrinei anarhiste

Doctrina anarhistă își face apariția în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă care a fost propice înfloririi unor doctrine revoluționare. Întreaga Europă și Statele Unite cunosc acum un progres tehnic și transformări economice fără precedent. Sunt exploatate descoperirile „primei revoluții industriale” și, în paralel, se instaurează „a doua revoluție industrială”. În domeniul tehnicii metalurgice, mai cu seamă, descoperirea în 1879 a procedeului Thomas Gilchrist va permite transformarea în oțel a fontei provenite din minereuri de fier fosforoase. Această descoperire va permite exploatarea zăcămintelor de fier din Lorena care fuseseră până atunci inutilizabile. Dar tot acum a avut loc dezvoltarea motorului cu abur, a turbinei hidraulice, a electricității descoperite de Gramme în 1869, a telefonului inventat de Graham Bell în 1877, a motorului cu explozie, a automobilului… Aceste progrese au fost de folos și agriculturii. Apariția industriei chimice va pune la dispoziție coloranți, îngrășăminte, produse farmaceutice și explozibili. Într-adevăr,

inventarea nitroglicerinei și a nitrocelulozei datează din anii 1860 și va permite atentate de un nou tip.

Utilizarea acestor mașini și a acestor procedee tehnice noi, dezvoltarea comerțului, totul concură la o dezvoltare a producției cum lumea nu mai cunoscuse niciodată.

Consecința a fost modificarea profundă a vieții economice. În 50 de ani, progresele comunicațiilor și ale schimburilor cu ajutorul căilor ferate, automobilelor, aviației și vaselor cu abur au făcut comerțul să devină cu adevărat mondial.

Asistăm totodată la organizarea unei noi economii care anunță capitalismul din lumea contemporană. Această perioadă a fost deopotrivă una a prosperității și a crizelor financiare. Criza din 1873, cauzată de o speculație excesivă, a marcat începutul unui nou marasm economic, care va dura aproape 20 de ani.

Această revoluție economică și tehnologică a provocat în epocă o profundă bulversare a condițiilor existenței umane. Pe de o parte, scăderea mortalității a antrenat o creștere notabilă a populației, care a fost totuși puțin marcată în Franța. Pe de altă parte, din motive politice, religioase și mai ales economice, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea zeci de milioane de emigranți europeni au luat calea Vestului american și a Americii Latine. Franța a fost și ea o țară de emigrare pentru numeroși spanioli, italieni, belgieni sau germani. În sfârșit, populația orașelor a crescut considerabil. Într-adevăr, exploatarea cărbunelui, esențial atât ca sursă de energie, cât și ca materie primă a industriei metalurgice, mobiliza un număr important de lucrători. Țăranii săraci, atrași de perspectiva unei vieți mai bune, au populat marile centre urbane. Dezvoltarea mijloacelor de comunicare a accelerat exodul rural, dublând în 60 de ani numărul de locuitori al principalelor aglomerări urbane.

Afirmarea doctrinelor revoluționare se naște din toate aceste aspecte noi ale societății. Societatea a cunoscut, într-adevăr, mutații profunde odată cu nașterea a două mari clase sociale: burghezia, care îi reunește pe cei ce nu trăiesc din muncă fizică, și proletariatul, care îi strânge laolaltă pe muncitorii din industria modernă. Dacă burghezia beneficiază în ansamblul ei de progres, clasa muncitoare, în schimb, se caracterizează mai ales prin formarea unui proletariat industrial cu o situație deosebit de precară și de nefericită. În orașe, problema socială se va pune cu atât mai radical cu cât aceste două lumi se ignoră și trăiesc în cartiere diferite: în vreme ce prima se teme de bulversările sociale, cea de-a doua nutrește un profund sentiment de revoltă împotriva sistemului capitalist.

Ce este anarhismul?

Să definești și să delimitezi doctrina anarhistă nu este o operațiune ușoară. Într-adevăr, așa cum reamintește Sébastien Faure, „nu pot exista nici crez, nici catehism libertare”. Principiul fundamental al anarhismului, care este negarea tuturor formelor de autoritate, exclude totodată orice definiție clar stabilită a acestuia. Putem totuși să afirmăm că punctul pe care îl au în comun diferitele mișcări anarhiste și indivizii care se prevalează de faptul că au acționat în numele anarhismului este negarea principiului autorității sub toate formele sale, refuzarea violentă a oricărui drept de constrângere asupra individului.

Noțiunea de anarhism, în sensul politic al termenului, își face apariția prin Joseph Proudhon (1809-1865) în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Totuși, încă nu este vorba despre distrugerea statului, ci despre organizarea lui într-un mod diferit, astfel încât să garanteze respectarea individului și libera asociere politică și economică. Proudhon propune recurgerea la „mutualism", adică la suprimarea profitului capitalist și gratuitatea creditului pentru a permite răscumpărarea mijloacelor de producție de către popor și a pune capăt nedreptăților sociale. Acest principiu se află la originea creării cooperativelor și societăților de ajutor reciproc. Doctrina propusă de Proudhon este mai curând reformistă decât revoluționară. Ea va influența mult începuturile Internaționalei I, mai cunoscută sub denumirea de Asociația Internațională a Muncitorilor (AIM)[1], înființată în septembrie 1864.

Mihail Bakunin (1814-1876) preconizează libera asociere a indivizilor și postulează că adevărata libertate este suficientă pentru a organiza raporturile politice, sociale și economice. El aduce o critică foarte virulentă religiei, pe care o definește ca „anihilare și aservire a umanității în folosul divinității"[2]. Chiar în mai mare măsură decât Proudhon, Bakunin i s-a opus lui Karl Marx în problema naturii regimului politic care trebuia instaurat pe ruinele statelor burgheze. În timp ce Bakunin vizează distrugerea oricărei structuri statale și respingerea totală a oricărei puteri, Marx postulează că noua societate trebuie să treacă prin dictatura proletariatului. Cu ocazia excluderii lui Bakunin din AIM în 1872 la congresul de la Haga, acest diferend profund va duce la o sciziune în sânul organizației între „autoritari" și „antiautoritari". Această separare este punctul de plecare al realei autonomii a doctrinelor marxistă și anarhistă.

Teoreticianul rus anarhist Piotr Kropotkin (1842-1921) va fi cu adevărat primul care va susține acțiunile violente, chiar dacă va reveni asupra eficacității acțiunii teroriste începând din 1891. Fondator al ziarului *Le révolté* împreună cu geograful francez Elisée Reclus, el îndeamnă la pregătirea revoluției și afirmă că trebuie „să trezim îndrăzneala, spiritul de revoltă, prin glorificarea exemplului". Kropotkin se declară în favoarea recurgerii la „propaganda prin faptă", tactică revoluționară definită în 1877 ca „un puternic mijloc de a trezi conștiința populară"[3]. La scară internațională, congresul de la Londra din 14 iulie 1881, care reunește diferitele organizații anarhiste ale AIM, va proclama că „a venit momentul să trecem […] la perioada de acțiune și să adăugăm propagandei verbale și scrise, a cărei ineficacitate este demonstrată, propaganda prin faptă și acțiunea insurecțională". Iar rezoluțiile congresului adaugă că acesta „recomandă organizațiilor și indivizilor […] să acorde o mare importanță studiului și aplicațiilor [științelor tehnice și chimice] ca mijloc de apărare și de atac". În acest moment, toate condițiile pentru apariția unui nou terorism sunt întrunite.

Anarhiștii italieni: la originea „propagandei prin faptă”

Italia a fost un teritoriu de predilecție al doctrinei anarhiste. Federația Italiană a aderat în 1864 la Asociația Internațională a Muncitorilor (AIM), dar intră în conflict încă din august 1872 cu consiliul general al acesteia la congresul de la Rimini. Ea a luat poziție împotriva eliminării lui Bakunin din AIM la congresul de la Haga. Cu toate acestea, abia la congresul de la Florența, în octombrie 1876, Federația Italiană s-a demarcat cu adevărat în cadrul Internaționalei I, pronunțându-se deschis în favoarea proprietății colective asupra mijloacelor de producție și asupra produselor muncii. Anarhiștii Carlo Cafiero (1846-1892) și Enrico Malatesta (1855-1932), aflați la originea acestei declarații, susțineau că „actul insurecțional” era „mijlocul de propagandă cel mai eficace”. În aprilie 1877, ei au făcut o demonstrație practică în acest sens, care s-a soldat cu un eșec, în provincia Benevento. Anarhiștii au ocupat primăria satului Letino „cu mână armată, în numele revoluției sociale”, și au decretat instaurarea comunismului libertar după ce au ars titlurile de proprietate. Sosirea a peste 10.000 de soldați a pus capăt revoltei. Acest episod a dat naștere „propagandei prin faptă”, atât de dragă teroriștilor anarhiști, înainte ca ea să fi fost dezvoltată teoretic pe deplin.

Începând din anii 1880, mișcarea anarhistă s-a împărțit în două tendințe: primul curent era revoluționar și comunist anarhist, în timp ce al doilea era apropiat de socialismul în vigoare în epocă. În ciuda încercării lui Malatesta și a lui Francesco Merlino (1856-1930) de a apropia cele

două formațiuni în ianuarie 1891 la congresul din Capolago, sciziunea va fi definitivă în 1892.

Anarhismul italian va oscila atunci între două moduri de acțiune pentru a-și disemina doctrina.

Pe de o parte, acțiunea violentă individuală, cu recurgerea la atentat, formă extremă a „propagandei prin faptă", nu s-a bucurat de un real succes. Asasinarea președintelui Republicii Franceze, Sadi Carnot, de către anarhistul italian Sante Caserio în iunie 1894 se înscrie în tradiția anarhistă a asasinatului politic[4] motivat de răzbunare. Într-adevăr, atunci când l-a înjunghiat pe președinte strigând „Trăiască revoluția!" și „Trăiască anarhia!", Caserio răzbuna înainte de toate condamnarea teroristului francez Ravachol. Doamna Carnot a primit a doua zi o fotografie a acestuia din urmă, pe care scria: „E cu adevărat răzbunat!". Asemenea lui Caserio, găsim și alți terorișți italieni foarte activi în afara țării lor. Asasinarea prim-ministrului spaniol Antonio Cánovas de către teroristul Michele Angiolillo în august 1897[5] sau uciderea împărătesei Elisabeta a Austriei pe 10 septembrie 1898 la Geneva de către Luigi Lucheni sunt ilustrarea acestei emigrații italiene raliate la tezele revoluționarilor anarhiști. Teroriștii italieni au vizat și eliminarea propriilor conducători. În ziua de 16 iunie 1894, la Roma, militantul Paolo Lega a tras asupra prim-ministrului italian, însă fără să-l nimerească. Regele Italiei, Umberto I, a fost ținta a trei atentate. Prima tentativă a fost întreprinsă de Giovanni Passanante, care a încercat să-l înjunghie. Anarhistul Pietro Acciarito a reiterat tentativa la Roma, pe 22 aprilie 1897. Dar planul a fost dus cu adevărat la îndeplinire abia trei ani mai târziu. În cursul decernării unui premiu pentru gimnastică în parcul orașului Monza, pe 29 iulie 1900, anarhistul Gaetano Brecci l-a doborât pe Umberto I al Italiei cu trei focuri de revolver. Fapta lui avea drept scop

să-l pedepsească pe suveran pentru că îl susținuse și decorase pe generalul Bava Beccaris, care ordonase să se deschidă focul asupra mulțimii în timpul revoltelor din ianuarie 1898 împotriva creșterii prețului pâinii. Deși uciderea celui mai înalt demnitar al unui regim a fost un mijloc de propagandă foarte apreciat de către revoluționari și anarhiști în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, acest asasinat survine într-o perioadă în care recurgerea la „propaganda prin faptă” într-un mod atât de violent este serios pusă sub semnul întrebării chiar în sânul mișcării anarhiste. Diverse ziare anarhiste, chiar dacă nu-l condamnă pe Brecci, afirmă că de acum înainte trebuie combătut liderul economic.

Pe de altă parte, mișcarea anarhistă italiană, care recursese deja la greve importante, a optat definitiv la începutul secolului XX pentru un sindicalism revoluționar de tip sorelian[6], lăsând în urmă scurta perioadă teroristă. Abia odată cu avântul fascismului se va reface legătura cu tehnica atentatului individual.

Teroriștii anarhiști spanioli: de la revolta armată la regicid

Mișcarea anarhistă s-a bucurat în secolul al XIX-lea de un foarte mare succes în Spania, care nu va fi infirmat în cursul secolului următor.

Fenomenul cel mai marcant a fost utilizarea tuturor manifestărilor posibile ale „propagandei prin faptă” timp de câteva decenii.

Un prim element de explicație pentru acest particularism poate fi reprezentat de rămânerea în urmă a Spaniei în materie de dezvoltare industrială și economică. O gravă problemă socială afecta marea majoritate a populației. Reforma agrară nu dusese nici la crearea unor mari domenii, nici la apariția unei țărănimi care să posede propriile terenuri agricole. Rezultatul era marea sărăcie ce domnea în sânul lumii agricole, cu milioanele ei de *braceros* – lucrători cu ziua care erau prost plătiți și se confruntau cu șomajul. Pe de altă parte, industrializarea era slab răspândită și se afla adesea în mâinile unor proprietari străini. Doar industria ușoară a textilelor din Catalonia știuse să se impună și să întruchipeze astfel „munca națională”. La aceste probleme economice se adaugă slăbirea unității spaniole din cauza tendințelor regionaliste, provinciile bogate nedorind să le susțină financiar pe cele mai sărace.

În acest context dificil, încă din anii 1830, Catalonia a căzut pradă multor răbufniri de violență care nu se prevalau de nici o doctrină politică. Așa se face că, în 1853, muncitorii au distrus diverse mașini și echipamente. În momentul apariției mișcărilor anarhiste, Spania avea deja în spatele ei o lungă tradiție revoluționară.

Într-adevăr, la fiecare tensiune politică ce se producea în Spania, de la un capăt la altul al țării izbucneau insurecții armate sau greve. Așa s-a întâmplat mai ales în timpul primului război carlist (1833-1840), care îi opunea pe Maria-Cristina, regentă în numele fiicei sale Isabela a II-a, și pe Don Carlos, proclamat rege de partizanii săi, pentru accederea la tronul Spaniei. În cursul acestei perioade de instabilitate a fost comis primul atentat social individual la Barcelona. Și, în general, pe tot parcursul secolului al XIX-lea au fost puse la cale numeroase atacuri împotriva

mănăstirilor și a călugărilor, pe care poporul îi acuza, pe drept sau pe nedrept, de toate relele.

Ideile lui Bakunin, introduse în Spania de italianul Giuseppe Fanelli (1827-1877), s-au bucurat imediat de o largă adeziune în sânul populației hispanice. Mișcarea anarhistă s-a dezvoltat foarte rapid încă din anii 1860, iar delegația spaniolă a participat chiar după încheierea congresului de la Haga la Asociația Internațională a Muncitorilor „antiautoritară". Secțiuni regionale ale Federației Anarhiste Spaniole au fost înființate în toată țara. Ceea ce caracteriza organizarea mișcării anarhiste din epocă era legătura foarte strânsă pe care aceasta a păstrat-o cu mediul muncitoresc și agricol. Acest lucru i-a permis, printre altele, să-și păstreze influența la apogeul represiunii.

Anarhiștii au propovăduit recurgerea la „propaganda prin faptă" în Spania săracă, în principal în Andaluzia și Catalonia. Din 1882 până în 1886, grupuri anarhiste, precum *La Mano Negra*, au practicat exproprieri și au asasinat peste 20 de notabilități. Cu prilejul revoltei din 8 ianuarie 1892, orașul Jerez de la Frontera a fost luat cu asalt pe timpul nopții de sute de lucrători agricoli. Acest mod de acțiune violent, care răspunde moțiunii adoptate cu ocazia congresului de la Londra (1881) ce îndeamnă la angajarea pe terenul ilegalității, este condamnat de Federație de la bun început.

Cu toate acestea, timp de mai bine de 20 de ani, acțiunea teroristă va fi frecvent utilizată. În octombrie 1878, deschizând focul asupra cortegiului regelui Alfonso al XII-lea la Madrid, tânărul muncitor Juan Oliva Moncasi realizează prima tentativă de atentat la puterea regală. Atacurile împotriva regelui s-au înmulțit mai ales sub domnia personală[7]* a lui Alfonso al XIII-lea, începută în 1902. La Paris, în timpul vizitei oficiale din mai 1905 a regelui Spaniei în Franța, o bombă a fost aruncată asupra

președintelui Loubet și a regelui Alfonso al XIII-lea, care au scăpat nevătămați din atentat, deși acesta a făcut numeroși răniți. Individul responsabil pentru atentat, un anume Alexandre Farras, nu a fost arestat niciodată. Un an mai târziu, pe când regele își celebra căsătoria cu prințesa Ena de Battenberg la Madrid, anarhistul Mateo Morral (1880-1906) a aruncat dintr-un hotel asupra caleștii nupțiale o bombă ascunsă într-un buchet de flori. Atentatul a făcut în jur de 15 morți și 50 de răniți, dar cuplul regal a scăpat cu viață.

Terorismul fără discriminare își va face apariția în Spania mai ales în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Într-adevăr, pe 7 noiembrie 1893, anarhistul Santiago Salvador a aruncat două bombe asupra publicului adunat la Gran Teatro del Liceo din Barcelona, făcând peste 20 de morți. Atentatul era menit să răzbune executarea teroristului Paulino Pallás, care îl asasinase pe generalul Arsenio Martínez Campos în septembrie 1893. Autoritățile au răspuns la această crimă decretând starea de asediu în oraș și procedând la arestări în masă de anarhiști. Cu toate că mișcarea a fost dur reprimată și s-au făcut numeroase arestări la fortul militar Montjuic, o altă bombă a fost aruncată în cursul procesiunii religioase Corpus Christi, pe strada Cambos Nuevos din Barcelona, în ziua de 7 iunie 1896, făcând peste 40 de victime.

Contrar celorlalte țări europene, unde valul terorist anarhist este oarecum restrâns la o scurtă perioadă, Spania va mai cunoaște numeroase atentate în secolul XX. Acțiunea individuală violentă va coexista cu constituirea unui anarho-sindicalism pacifist și oficial.

În Spania, asasinatul politic vizează suprimarea unui responsabil din sistemul politic, identificat ca atare de către terorist. Regele personifică statul și regimul său. Scopul urmărit nu este însă neapărat un efect destabilizator asupra societății, ca în cazul teroriștilor ruși care voiau să

silească statul să răspundă la aceste atacuri prin represiune, pentru a denunța apoi măsurile polițienești ale regimului. Acest lucru a permis îndeosebi ca atentatului să-i fie asociat, pe lângă numele autorului său, numele doctrinei în numele căruia acesta acționase – într-un cuvânt, ca teroriștii să-i strige în față societății toată furia și revolta pe care le simțeau.

Cazul atentatului lui Pallas e deosebit în măsura în care este prima dată când o mulțime e făcută responsabilă pentru ea însăși. Acest tip de acțiune vizează să terorizeze o întreagă clasă socială identificată drept inamicul cauzei anarhiste. Ea diferă în privința mijloacelor uzitate din moment ce încearcă să suprime orice individ care este actor sau simplu colaborator al sistemului patronal sau statal. În această concepție, orice „burghez” este un inamic care trebuie suprimat, fără a-i recunoaște o responsabilitate anume.

Teroriștii anarhiști nord-americani

Statele Unite nu au fost cu adevărat un teren propice pentru dezvoltarea ideilor anarhiste. În marile centre industriale, avântul capitalismului a dat naștere rapid unei opoziții muncitorești. Totuși, aceasta din urmă nu viza să acuze sistemul capitalist. Ea încerca înainte de toate să-i limiteze efectele negative asupra proletariatului. Fenomenul poate fi explicat de mai mulți factori. Pe de o parte, muncitorilor le era greu să-și unească

forțele din cauza lipsei de omogenitate din interiorul clasei lor sociale. Imensa lor majoritate proveneau din imigrația cea mai recentă. Pe de altă parte, mulți își resimțeau propria condiție socială ca tranzitorie. Nu se simțeau înlănțuiți de condiția lor proletară. În acest context, grupări muncitorești de revendicare ca efemerul Ordin al Cavalerilor Muncii sau importanta Federație Americană a Muncii s-au bucurat de un anumit succes, dar s-au ținut întotdeauna departe de politică. Totuși, doctrinarii anarhiști au reținut într-o oarecare măsură atenția, îndeosebi prin publicațiile lor și prin numeroasele întâlniri organizate de la un capăt la altul al țării. Personalități precum teoreticiana Emma Goldman (1869-1940) sau propagandistul Benjamin R. Tucker (1854-1939), care a tradus în engleză încă din 1876 lucrări ale lui Proudhon și ale lui Bakunin, au contribuit la cunoașterea anarhismului în Statele Unite. Influențat de ideile lui Kropotkin, germanul Johann Most (1846-1906), fost deputat în Reichstag exilat în Statele Unite în 1882, s-a făcut purtătorul de cuvânt al „propagandei prin faptă” în America. El va edita printre altele un mic ghid al atentatorului cu bombă înainte să abandoneze recurgerea la violență pentru a privilegia acțiunea sindicală.

Câțiva anarhiști americani au recurs la asasinatul cu țintă precisă, asemenea teroriștilor europeni, sau la răzbunarea armată.

Totuși, celebrele evenimente de la Chicago țin mai mult de o concepție de autoapărare decât de acțiunea teroristă. La originea acestor evenimente, numeroase greve în favoarea zilei de lucru de opt ore zguduiau țara, paralizând aproape 12.000 de uzine. La Chicago, mișcarea se radicalizase și poliția reprimase violent un miting în favoarea muncitorilor. În ziua de 4 mai 1886 a fost organizată în Haymarket Square o a doua adunare, în cursul căreia forțele de ordine au șarjat mulțimea. Un dispozitiv exploziv a fost aruncat atunci între polițiști, care au ripostat cu

focuri de armă. Și-au pierdut viața mai mult de 12 oameni, printre care și șapte agenți de poliție. Bomba aruncată de muncitori[8] se înscrie aici în cadrul unei confruntări între greviști și forțele de ordine. Această acțiune poate fi asimilată mai degrabă cu o insurecție armată.

Încercarea de asasinare a directorului de la Carnegie Steel Company (Oțelăriile Carnegie), Henry Clay Frick, de către anarhistul Sasha Berkman (1870-1936) sintetizează destul de bine starea de spirit a partizanilor americani ai „propagandei prin faptă”. În acest caz este vorba despre „ațintirea” acțiunii asupra unui individ care simbolizează burghezia și reprimarea mișcării proletare. Într-adevăr, în mai 1892, între muncitorii de la uzinele din Homestead și întreprindere exista un conflict social în legătură cu o cerere de creștere a salariilor proporțională cu creșterea prețurilor de pe piață și cu sporirea beneficiilor trustului. Frick a refuzat orice negociere și a concediat tot personalul pentru a examina separat fiecare cerere de angajare. Uzinele au fost închise pentru moment și familiile salariaților au fost expulzate din locuințele care erau proprietatea firmei. Câteva zile mai târziu, oameni aflați în solda lui Frick au deschis focul asupra muncitorilor care asediau uzinele. S-au înregistrat numeroși morți și răniți. Berkman a decis atunci să-l ucidă pe Frick, pentru ca acesta „să suporte consecințele”[9]. Scopul asasinatului era suprimarea unui personaj către care se îndreptau toate sentimentele de ură ale anarhiștilor, identificat de aceștia din urmă drept un responsabil pentru tragedie. În această concepție apare așadar preocuparea de a evita orice victimă nevinovată. Anarhista Emma Goldman nu concepe că Berkman l-ar fi putut răni în mod voit pe secretarul lui Frick în momentul tentativei sale. Spre deosebire de ceea ce se întâmplă în cazul anumitor teroriști anarhiști francezi, aici nu există o extindere a definiției inamicului

burghez la toți cei care colaborează mai mult sau mai puțin strâns cu sistemul capitalist dominant.

Motivațiile teroriștilor anarhiști americani nu sunt totuși omogene. Deși Berkman speră că acțiunea sa va face cunoscută cauza anarhistă, el acționează înainte de toate pentru a răzbuna moartea muncitorilor din Homestead. Dimpotrivă, Leon Czolgosz, asasinul de origine poloneză al președintelui Statelor Unite William McKinley[10], afirmă pe scaunul electric că a acționat pentru a elibera poporul american. El declară că a vrut să lovească în persoana președintelui „un dușman al clasei muncitoare". Primul a acționat din răzbunare, al doilea a comis un atentat politic. Asasinarea celui mai important reprezentant al statului amintește de atentatele socialist-revoluționarilor ruși, care vizau direct distrugerea sistemului politic și eliberarea maselor oprimate prin intermediul celor mai înalte instanțe ale regimului în vigoare.

Acest ultim atentat anunță sfârșitul „propagandei prin faptă" în Statele Unite. Diferite state americane, apoi și Congresul, votează importante legi antianarhiste care vor da o lovitură dură întregii mișcări. Principalele măsuri au fost scoaterea în afara legii a activităților anarhiste și interzicerea intrării în Statele Unite pentru orice persoană ostilă guvernării instituite[11]. Mișcarea supraviețuiește cu greu din punct de vedere intelectual, în timp ce acțiunea violentă este condamnată de marea majoritate a anarhiștilor americani. Emma Goldman va întâmpina câteva dificultăți în susținerea publică a acestui mod de acțiune.

Deși doctrinele anarhiste au cunoscut un relativ succes în sânul claselor muncitoare din Statele Unite, nu se observă totuși un terorism anarhist în adevăratul sens al cuvântului. Cele câteva acțiuni directe realizate țin mai mult de revolta armată sau de asasinatul politic, ba chiar de regicid, decât de terorism.

Teroriștii anarhiști francezi: recurgerea la dinamită

Dezvoltarea doctrinei anarhiste în Franța este indisociabilă de istoria insurecției pariziene a Comunei (martie-mai 1871). Într-adevăr, un mare număr de discipoli ai lui Proudhon au participat la insurecție și nu le-au iertat niciodată republicanilor și regaliștilor represiunea îndreptată împotriva lor. Majoritatea au fost condamnați la deportare în Noua Caledonie. Dacă în anii 1880-1890 Comuna bântuia mințile anarhiștilor francezi, motivul este acela că ea a fost ridicată la rangul de simbol al sacrificiului martirilor săi revoluționari.

Anarhismul francez a fost influențat de ideile rusului Kropotkin, care propunea comunismul libertar ca formă ultimă a realizării doctrinei anarhiste, adică aplicarea formulei: „Fiecăruia, după nevoile sale". Întoarcerea în 1880 a comunarzilor deportați, printre care și doctrinara Louise Michel (1830-1905), va da un suflu nou mișcării anarhiste. Amnistia fusese deja cerută în zadar de către Victor Hugo și Raspail în 1876. Totuși, foarte repede, în afara congresului ținut în orașul La Chaux-de-Fonds în septembrie 1880, principalele figuri ale anarhismului francez[12] au precizat mijloacele tactice care trebuiau puse în aplicare pentru a grăbi revoluția socială. Acestea preconizau „ieșirea de pe terenul legal pentru a duce acțiunea pe terenul ilegalității". Cu această ocazie a fost enunțată pentru prima oară recurgerea la „științele tehnice și chimice", care avea să fie reluată *in extenso* de congresul din Londra la 14 iulie 1881. Adoptarea „propagandei prin faptă" ca mijloc exclusiv de acțiune va marca mișcarea franceză pentru multă vreme, până la sfârșitul

anilor 1890. În paralel, modul de organizare adoptat de anarhiști a fost grupul, asimilabil unei celule care poate comunica liber cu altele. Totuși, în interiorul lor s-a lăsat un loc important autonomiei individuale. În acest context în care fiecare spera că marea revoluție va veni în scurt timp, grupurile au adoptat nume cu rezonanțe războinice, care nu lăsau prea multă îndoială în privința intențiilor lor de a practica „acțiunea directă". Putem cita aici grupurile „Cu revolverul în mână" din Montceau-les-Mines sau „Pantera din Batignolles" din Paris.

La anunțarea mijlocului de acțiune ce trebuia pus în aplicare, ziarele anarhiste franceze l-au completat cu ghiduri practice de fabricare a dispozitivelor explozive. Astfel, sub diferite titluri, au apărut noi rubrici numite „Produse antiburgheze" sau „Studii științifice". La aceste recomandări tehnice se adăuga sfatul de a incendia terenurile cultivate sau locuințele unor proprietari cunoscuți pentru conservatorismul lor. În 1887 a fost tipărit un manual al atentatorului cu dinamită perfect, mai cunoscut sub titlul de *Ghidul anarhist*, tradus în mai multe limbi (engleză, italiană, spaniolă și germană). Această broșură explica într-un mod ușor de înțeles fabricarea artizanală a nitroglicerinei, apoi transformarea ei în dinamită. Toate acestea nu costau mai mult de 10 franci. Totuși, atunci când examinăm compoziția bombelor folosite de teroriști, dacă ținem cont și de larga răspândire a acestor procedee în mediile anarhiste, suntem nevoiți să constatăm că ele au fost puțin uzitate. Trebuie amintit că manipularea unui explozibil – și cu atât mai mult fabricarea lui – nu este lipsită de pericole. Este nevoie de experiență și prudență, nitroglicerina fiind un produs extrem de instabil. Nu devii peste noapte artificier. Așa se explică de ce unele bombe nu au explodat la momentul potrivit sau au explodat fără să-și producă toate efectele ucigașe. Astfel, unii teroriști au privilegiat alte arme, mai simplu de construit, precum armele de mână sau cuțitul.

Înainte să se declanșeze epidemia de atentate, Franța a cunoscut agitații populare, orchestrate sau deturnate de cauza anarhistă, care au ilustrat o altă manifestare a „propagandei prin faptă” și care au constituit premisele unor acțiuni viitoare mai violente. Punctul de plecare era cel mai adesea greva, care amenința să se transforme în insurecție armată sau în asasinat. Primul episod semnificativ a fost încercarea de asasinare a unui industriaș de către un tânăr muncitor ca urmare a grevei ce a avut loc în Roanne în februarie 1882. Presa anarhistă a salutat gestul ca fiind cel al unui revoluționar. Dar în special evenimentele petrecute la Decazeville în 1886 au fost ridicate de anarhiști la rangul de simbol al actului cu adevărat revoluționar. În ziua de 26 ianuarie, o grevă spontană a izbucnit la Noua Societate a Minelor de Huilă și Topitoriilor din Aveyron. În cursul după-amiezii, un grup de 150-200 de mineri a năvălit în clădirile administrative ale concesiunii. După refuzul de a accepta revendicările greviștilor, inginerul Watrin, director-adjunct al companiei, a fost aruncat pe fereastră de răzvrătiți. Pe de altă parte, în timpul crizei economice din anii 1883-1887, anarhiștii i-au incitat pe șomeri să procedeze ilegal și să se servească singuri. Pe 9 martie 1883, la inițiativa sindicatului tâmplarilor, un număr de șomeri s-au adunat pe Esplanada Invalizilor, la Paris. Ca urmare a dispersării de către poliție a manifestanților, un mic grup, în frunte cu anarhista Louise Michel, s-a îndreptat către Bulevardul Saint-Germain, unde a jefuit trei brutării strigând: „Pâine, muncă sau gloanțe!”. În sfârșit, în vara anului 1882, o societate secretă, Banda Neagră, a făcut ravagii în împrejurimile localităților Montceau-les-Mines și Creusot. Acest mic grup nu era la drept vorbind anarhist, iar acțiunile lui erau insuficient definite. A profanat troițele, numeroase în regiune, iar la jumătatea lui august a comis o serie de atentate împotriva unor edificii religioase. Temându-se de o contagiune revoluționară, guvernul a

reprimat mișcarea. Cu toate acestea, în 1884, Banda Neagră și-a făcut din nou apariția și a comis mai multe atentate cu dinamită. De astă dată, ea s-a declarat explicit anarhistă și partizană a „propagandei prin faptă”.

Valul de atentate individuale din 1892-1894, inaugurat de anarhistul Ravachol, a fost caracterizat de concentrarea într-o perioadă de cel mult doi ani a unor realizări teroriste impresionante și de elaborarea de către autorii lor a unei adevărate doctrine a acțiunii directe.

Totuși, recurgerea la bombă sau la asasinatul politic nu era în sine o noutate. În anii 1880 au avut loc numeroase precedente. Două tentative de asasinat asupra unor personalități de prim-plan, Gambetta în octombrie 1881 și Jules Ferry în ianuarie 1884, au eșuat, autorii lor neputând să se apropie de victime. Personalitatea ucenicilor asasini, chiar dacă aceștia s-au prevalat de doctrina anarhistă, dezvăluia mai curând îndeplinirea unui act de disperare decât punerea în practică a vreunui crez politic. Asasinarea în 1884 unei maici superioare de la o mănăstire din zona Marsiliei de către faimosul anarhist Louis Chaves, grădinar ce fusese recent concediat, corespundea mai degrabă „propagandei prin faptă”. Într-o scrisoare-testament, el îi îndemna pe toți anarhiștii să-i imite gestul, singura practică eficace pentru propagarea ideii revoluționare. Însă modul de acțiune viitor a fost prefigurat mai cu seamă de atentatul împotriva Bursei din Paris. Autorul acestuia, un fost secretar de notar pe nume Charles Gallo (1859-1887), fusese condamnat pentru fabricare de bani falși înainte să adere la tezele libertare. Atunci când a decis, în 1886, să comită un atentat la Bursă, l-a pregătit metodic. S-a dus de două ori să recunoască terenul, a împrumutat un revolver de la un prieten și și-a procurat un flacon de acid prusic. În ziua de 5 martie, de pe galeria superioară, a aruncat conținutul sticlei asupra spațiului circular unde stăteau agenții de bursă și a tras mai multe focuri asupra angajaților. La

proces, Gallo își va exprima regretul: „Din păcate, n-am ucis pe nimeni”. Profitând de ocazia ce i se oferea pentru a-și explica actul, el își va dezvolta teoriile despre necesitatea de a recurge la „propaganda prin faptă”.

Perioada 1892-1894 a reprezentat apogeul utilizării dinamitei în Franța. S-au consemnat în jur de 20 de atentate, care nu au fost toate eficace și nici nu au avut toate același răsunet în sânul opiniei publice. Putem da ca exemple o explozie care a avut loc în 1893 la Marsilia, cel vizat fiind generalul Voulgrenant, sau plasarea în 1894 a unei bombe în fața marelui magazin *Le Printemps* din Paris. Ziarele din epocă au creat o rubrică permanentă cu titlul „Dinamita”. Alarmele false de atentat cu bombă nu erau rare, după cum o atestă desenele umoristice ale lui Michelet în hebdomadarul *L'Illustration*. Populația franceză a trăit într-o veritabilă psihoză a atentatului.

În ziua de 11 martie 1892, imobilul consilierului Benoît, situat la numărul 136 pe Bulevardul Saint-Germain, a sărit în aer. Deși nu a existat nici o victimă, a fost primul atentat important de origine teroristă. Autorul lui, care va fi arestat pe 30 martie, va incarna figura teroristului anarhist francez din secolul al XIX-lea. François-Claudius Koenigstein (1859-1892), zis Ravachol, a avut un trecut de delincvent de drept comun înainte de a-și justifica faptele prin teze anarhiste. El va fi judecat pentru că profanase în 1891 mormântul baronesei de Rochetaillé, în care sperase să găsească măcar câteva bijuterii de valoare, și mai ales pentru uciderea în iunie 1891 a unui bătrân eremit, pe care îl deposedase de bunuri. Căutat de poliție, s-a refugiat în Spania la un tovarăș de exil, Paul Bernard. Probabil că la Barcelona s-a inițiat în fabricarea bombelor. Încă din august 1891, vine la Paris sub un nume de împrumut și pătrunde în mediul anarhist parizian. Cu acest prilej, va face cunoștință cu soția lui Henri

Louis Descamps, un militant arestat în urma manifestației desfășurate pe 1 mai la Clichy. În cursul acestei manifestații, poliția voise să captureze steagul roșu al militanților, iar rezultatul a fost o încăierare violentă. După ce au fost bătuți de forțele de ordine, trei manifestanți au primit pedepse grele cu închisoare pe 28 august 1891. Revoltat de această judecată, Ravachol a hotărât să-i răzbune atacându-i pe dl Benoît, consilier la Curte, și pe substitutul republicii Bulot. A furat cartușe de dinamită de la niște muncitori care lucrau într-o carieră și a fabricat prima sa „marmită infernală”[13], destinată magistratului Benoît, cu un detonator făcut din capsule de fulminat și agrementat cu mitralii. Cea de-a doua a fost fabricată folosind 120 de grame de nitroglicerină, plus salpetru și cărbune pulverizat într-un amestec de acid nitric și acid sulfuric. Ea va exploda pe 27 martie 1891 la domiciliul substitutului Bulot, pe strada Clichy, rănind cinci persoane și provocând mari pagube materiale. Luând cina la restaurantul *Véry*, Ravachol se va da singur de gol prin conținutul spuselor sale, discutând cu chelnerul Jules Lhérot, care îl va da pe mâna poliției câteva zile mai târziu. Va fi condamnat la muncă silnică pe viață pentru atentate și la moarte pentru uciderea eremitului. A fost ghilotinat pe 11 iulie 1892 la Montbrison, la vârsta de 33 de ani. Unii anarhiști au văzut în el „un fel de Hristos violent”[14] ce anunța o eră nouă.

Fidel unei tradiții anarhiste, Ravachol a fost răzbunat de Théodule Meunier, la o lună după arestarea lui, prin aruncarea în aer a restaurantului unde fusese denunțat. Acest atentat a făcut doi morți, printre care și proprietarul restaurantului. La proces, teroristul a fost recunoscut ca vinovat de explozia produsă pe 15 martie 1892 la cazarma Lobau, celebră pentru masacrele de comunarzi ce au avut loc acolo.

Cu toate acestea, faptele lui Ravachol și-au găsit imitatori și chiar l-au inspirat pe anarhistul Léon-Jules Léauthier. În ziua de 13 noiembrie 1893,

înarmat cu un cuțit de cizmărie, acesta l-a ucis „pe primul burghez venit” la restaurantul *Bouillon Duval*, care era dl Georgevici, ministru plenipotențiar al Serbiei.

Alături de aceste atentate care întreținеau un sentiment de insecuritate și de amenințare difuză, bomba aruncată de Auguste Vaillant (1861-1894) la Palatul Bourbon[15]* a suscitat o puternică emoție. Autorul atentatului era un anarhist angajat de multă vreme. După ce a aderat pentru o scurtă perioadă la tezele socialiste, a făcut parte un timp din grupul „Revoltații”. Vaillant a practicat diferite meserii, fără să-și câștige niciodată existența în mod satisfăcător. A plecat în Argentina, visând la un viitor mai bun, dar s-a întors la Paris trei ani mai târziu, în martie 1893. În această perioadă, s-a căsătorit și a avut un copil. Situația sa nu-i permitea să asigure cele necesare familiei, iar el nu putea să suporte acest lucru. S-a gândit să se sinucidă ca să pună capăt unei mizerii din care simțea că nu poate ieși. Totuși, după cum a declarat la proces, își dorea o moarte utilă, care să fie „strigătul unei întregi clase ce-și revendică drepturile și care în curând va îmbina vorba cu fapta…”. Astfel, după ce și-a pregătit bomba într-o cameră de hotel pe strada Daguerre, Vaillant s-a dus pe 9 decembrie 1893 la Camera Deputaților, unde a aruncat-o în hemiciclu de la tribună. Bomba, de mică putere, nu a rănit decât un deputat, dar și-a atins scopul: de acum înainte, guvernul se simțea direct vizat de către anarhiști. La proces, Vaillant va sintetiza destul de bine ura resimțită de anarhiști împotriva nedreptății sociale: „[…] Voi avea cel puțin satisfacția de a fi rănit societatea actuală, această societate blestemată unde poți vedea un om cheltuind inutil sume care ar putea hrăni mii de familii, societate infamă ce le permite câtorva indivizi să acapareze bogățiile sociale […]. Sătul de viața asta de suferință și de lașitate, am dus această bombă la cei care sunt primii responsabili pentru suferințele sociale”.

La cincisprezece zile după executarea lui Auguste Vaillant pe 5 februarie 1894, poliția a fost avertizată prin poștă cu privire la sinuciderea unui anume Rabardy în două hoteluri diferite, unul din mahalaua Saint-Jacques și altul de pe strada Saint-Martin. În realitate, era vorba de o capcană, ușile camerelor fiind legate de câte o bombă menită să-i ucidă pe polițiști. Cele două atentate au fost atribuite unui anarhist belgian, Amédée Pauwels (1864-1894), care era foarte activ în mediile anarhiste din Saint-Denis. Acesta nu va avea ocazia să-și recunoască vinovăția: va sări în aer pe 15 martie 1894, odată cu bomba pe care o transporta, în interiorul bisericii Madeleine din Paris.

Toți acești teroriști invocau faptul că acționaseră în numele anarhismului, însă nici unul n-a știut să exprime atât de bine ca Emile Henry (1872-1894) bulversarea profundă pe care o provoacă terorismul la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Emile Henry teoretizează recurgerea la terorismul de masă

Admis la Politehnică, Emile Henry va refuza să-și continue studiile și se va lansa în propaganda anarhistă. Într-o primă fază, se va opune recurgerii la dinamită și va condamna atentatele lui Ravachol având în vedere victimele nevinovate pe care acestea le generează: „[…] Adevăratul

anarhist […] își va doborî inamicul; el nu dinamitează case în care sunt femei, copii, lucrători și servitori”. Greva minerilor din Carmaux, din august 1892, a fost probabil evenimentul care l-a făcut pe Henry să treacă în tabăra terorismului. Atunci când Compania Minelor a refuzat orice negociere, el a decis că era de datoria lui să-i răzbune pe muncitori, să le demonstreze „că numai anarhiștii erau capabili de devotament”.

După ce a efectuat o recunoaștere a clădirilor administrative, la 8 noiembrie 1892, Henry a plasat o bombă cu întârziere destinată să distrugă birourile Companiei Minelor din Carmaux, situate la Paris pe Avenue de l’Opéra, nr. 11. Dispozitivul exploziv a fost descoperit și transportat de un agent de poliție la comisariatul de pe strada Bons-Enfants, unde a explodat, făcând cinci victime. Acest atentat ține încă de terorismul cu țintă precisă. Henry vizează conducerea unei întreprinderi capitaliste. Totuși, explodând în imobil, bomba sa ar fi putut să rănească sau să omoare trecători. Teroristul își pusese această problemă înainte de a trece la acțiune, spre deosebire de Ravachol, care regretă *a posteriori* că rănise oameni nevinovați. Emile Henry afirmă în cursul apărării sale că „în imobil […] nu locuiau decât burghezi. Prin urmare, nu aveau să fie victime nevinovate. Toată burghezia trăiește din exploatarea nefericiților, toți burghezii trebuie să-și ispășească crimele”.

Al doilea atentat comis de Henry va viza în mod direct burghezia în asamblul ei. În ziua de 12 februarie 1894, el va arunca o bombă asupra orchestrei cafenelei *Terminus* din gara pariziană Saint-Lazare, făcând un mort și circa 20 de răniți, pe lângă importantele pagube materiale. Acest atac terorist se voia a fi răspunsul la măsurile luate de guvern împotriva anarhiștilor imediat după explozia de la Palatul Bourbon. Henry a explicat de ce „lovise în grămadă”: „Burghezia a făcut din anarhiști un singur bloc. […] S-a persecutat în masă [după atentatul lui Vaillant]. Ei bine, de vreme

ce voi faceți astfel un partid răspunzător pentru faptele unui singur om și loviți în bloc, și noi lovim în bloc”.

Emile Henry a fost arestat câteva zile mai târziu și executat pe 21 mai 1894. Crimele sale au fost asimilate de opinia publică cu cele ale unui nebun și blamate de intelectualii anarhiști. Maurice Barrès, care a asistat la ghilotinarea teroristului, va sintetiza destul de bine problema pe care o va pune acest tip de atentat și mijloacele de luptă care ar fi trebuit puse în practică: „Executarea lui Emile Henry a fost o greșeală psihologică. I-ați făurit exact destinul la care aspira […]. Lupta împotriva ideilor se duce cu mijloace psihice, nu cu accesorii [expedientele pe care le aduc politicianul și călăul]”.

Sfârșitul epocii atentatelor individuale în Franța va fi marcat de asasinarea lui Sadi Carnot în iunie 1894. Mișcarea anarhistă constituia obiectul unei puternice represiuni de la adoptarea de către autorități a „legilor scelerate”[16] și procesul Celor Treizeci[17] din august 1894. Majoritatea doctrinarilor libertari au condamnat principalele atentate din această perioadă. Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, anarhistul Emile Pouget (1860-1931) îndemna la abandonarea „propagandei prin faptă” în favoarea unor mijloace de acțiune mai puțin violente.

Terorismul anarhist din secolul al XIX-lea prezintă unele caracteristici foarte aparte. În primul rînd, este vorba despre un terorism individual care nu beneficiază deloc – sau beneficiază doar în foarte mică măsură – de mijloace logistice (finanțare, antrenament etc.). Nu au existat rețele capabile să „gândească” o strategie de teroare la nivel național sau internațional. Fiecare terorist acționa în funcție de emoții care îi erau specifice. Condamnarea unei mișcări muncitorești putea să declanșeze la unul trecerea la acțiune și să nu genereze nici o reacție la altul, care va fi mai curând sensibil atunci când va veni vorba de răzbunarea unui

camarad. Apoi, recurgerea la „propaganda prin faptă” a fost cu adevărat internațională. Pe lângă numeroasele atentate franceze, spaniole și italiene, limbajul bombei a fost exportat cam peste tot în lume unde se puteau găsi focare anarhiste, mai ales în Germania, Belgia sau Argentina. În sfârșit, terorismul anarhist a beneficiat pentru prima dată de o acoperire mediatică excepțională din partea presei de mare tiraj, de unde și importantul decalaj dintre numărul de victime – 11 morți în Franța între 1892 și 1894 – și publicitatea făcută atentatelor.

În zorii noului secol, eficacitatea unei asemenea demonstrații de violență a fost pusă la îndoială de ansamblul gânditorilor libertari. În Europa și în cele două Americi s-a observat aceeași evoluție a manifestării revoltei anarhiste: de la „propaganda prin faptă”, cu un ocol prin reluarea ei în mod individual – adică furtul justificat prin anarhism –, la adoptarea definitivă a anarho-sindicalismului de către diferitele federații libertare.

1. Cu ocazia Expoziției Universale de la Londra din 1862, delegația muncitorilor francezi și englezi a decis să creeze legături pentru a se ajunge la o solidaritate internațională și la o organizare proletară autonomă. Aceste întâlniri au condus la întrunirea internațională ce a avut loc pe 28 septembrie 1864 la Londra, în Saint Martin’s Hall, reunind delegații muncitorești din numeroase țări, care au înființat Internaționala Întâi.
2. Bakunin, *Oeuvre*, 6 vol., Editions Max Nettlau et James Guillaume, 1895-1913.
3. „La propagande par le fait”, Paul Brosse, în *Bulletin de la Fédération jurassienne*, datat 5 august 1877.
4. Asasinatul politic trebuie înțeles în tot acest articol ca fiind crima cu mobil politic, și nu în sensul juridic, care nu reține mobilul respectiv pentru a defini asasinatul politic.
5. Asasinarea lui Cánovas este probabil motivată de răzbunare. El este, într-adevăr, responsabil de condamnarea la moarte a cinci anarhiști spanioli pentru atentatul din 7 iunie 1896.
6. Georges Sorel (1847-1922), teoretician francez, preconizează ca mijloc de acțiune greva generală, ilustrare a violenței revoluționare.
7* Până în 1902, când Alfonso al XIII-lea împlinește 16 ani și este declarat major, mama sa, Maria Cristina de Austria, deține regența (n.tr.).

8. Este vorba despre originea zilei de 1 mai. În urma acestor evenimente, poliția a procedat la arestarea a opt anarhiști notorii, al căror proces a fost controversat. Anarhiștii l-au perceput ca fiind procesul mișcării anarhiste, iar socialiștii au creat o zi comemorativă.

9. Emma Goldman, *Living my Life*, Knopf, 1932.

10. Președintele McKinley a fost împușcat în 1901, în cursul unei băi de mulțime, la Expoziția Panamericană din Buffalo (statul New York).

11. Prima lege care i-a vizat pe anarhiști a fost *The Criminal Anarchy Law* a statului New York.

12. Raportul de poliție din epocă îi citează pe Kropotkin, Elisée Reclus și Pierre Martin din Vienne.

13. Acest tip de bombă era numită astfel deoarece învelișul ei era constituit dintr-o marmită de fier cumpărată din comerț.

14. Se poate consulta cu titlu de exemplu numărul din mai 1894 al publicației *Le Père Peinard*, ziar anarhist în argou, care îl zugrăvește astfel în medalion.

15* La momentul respectiv, Palatul Bourbon era sediul Camerei Deputaților (n.tr.).

16. Prima lege, din 11 decembrie 1893, viza presa anarhistă, iar a doua, din același an, se referea la asociațiile libertare. Ultima lege, din iulie 1894, instituia un delict de anarhism.

17. Este vorba despre procesul a treizeci de anarhiști, acuzați de asociere în vederea săvârșirii de infracțiuni. Printre ei se regăsesc câteva figuri importante ale mișcării libertare, alături de delincvenți de drept comun.

Terorismul rus (1878-1908)

Yves Ternon

În Rusia, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, terorismul constituie o componentă târzie a mișcării revoluționare. Cei care propovăduiesc folosirea terorismului sunt convinși de necesitatea lui și îl includ într-o panoplie de mijloace care merg de la propagandă până la insurecția armată. Unii îl percep ca pe o tactică, alții ca pe o strategie, dar, pentru toți, actul terorist este simultan ideologic, politic și etic. El este rareori rezultatul unei decizii individuale și cel mai adesea rodul unei munci în echipă, ceea ce presupune un complot, o luare de decizie și o pregătire îndelungată. Cel (sau cea) care este desemnat(ă) de grupul revoluționar să lovească se află pur și simplu în cea mai favorabilă poziție pentru a o face. Toți cei care participă la o acțiune teroristă sunt conștienți că riscul este considerabil și că finalul cel mai probabil este moartea. Într-adevăr, poliția țaristă este de o eficacitate redutabilă: tentativele de asasinat eșuează mai adesea decât reușesc. În fine, efectul urmărit – deșteptarea poporului rus – nu este obținut. Asasinatul politic nu face să apară scânteia care să aprindă Rusia și nu prea îndeamnă puterea să întreprindă reforme. Dimpotrivă, declanșează represalii din ce în ce mai dure. Autocrația este însă zdruncinată de loviturile repetate ale teroriștilor. Chiar dacă nu constituie cauza sa directă, ele nu sunt străine de prăbușirea bruscă a acesteia în 1917.

Această istorie trebuie interpretată cu prudență. Istoriografia sovietică i-a deformat imaginea. Ea ţinea să scrie o istorie liniară a mișcării revoluționare ruse și să-i prezinte pe bolșevici drept singurii moștenitori legitimi ai acestei mișcări. Istoricii sovietici au șters ceea ce nu le convenea și au imprimat idei luate de-a gata. La origine, social-democrația era opusă terorismului, pe când principalul ei adversar politic, Partidul Socialist-Revoluționar, fusese în mai multe rânduri favorabil recurgerii la terorism. De fapt, terorismul nu este utilizat ca mijloc de luptă decât în două momente ale mișcării revoluționare ruse, de către două grupuri care se înscriu unul în continuarea celuilalt: *Narodnaia Volia* și Partidul Socialist-Revoluționar. Aceste două grupuri s-au născut dintr-o scindare a mișcării revoluționare ruse în două fracțiuni, dintre care a doua va conduce la Partidul Social-Democrat. Prima idee luată de-a gata este aceea de a vedea Partidul Socialist-Revoluționar ca pe un partid de teroriști. A doua este cea de a reduce opoziția față de țarism – înainte de apariția social-democrației – la terorism, pe când ea a luat de fapt forme multiple. Nihiliștii, propagandiștii care „merg în popor” sau primii anarhiști ruși nu sunt teroriști. Țăranii care îndeamnă la răzmeriță sau care se răscoală, muncitorii răzvrătiți, soldații și marinarii revoltați nu sunt teroriști. Teoreticienii socialismului rus și ai revoluției ruse nu au propovăduit decât rareori recurgerea la terorism ca mijloc privilegiat pentru răsturnarea autocrației, iar atunci când au făcut-o, asemenea lui Bakunin, nu au îmbinat vorba cu fapta. În sfârșit, teroristul rus este un ateu. El își sacrifică viața pentru ceilalți și nu așteaptă o răsplată în lumea de dincolo.

Mișcarea revoluționară rusă este un vast ansamblu în care teoriile și ideile deschid căi diferite ce se despart repede după un traseu mai mult sau mai puțin sinuos. Aceste căi sunt jalonate de grupuri, asociații și

cercuri. Membrii acestor organizații trec cu ușurință de la una la alta în funcție de convingerile lor de moment. Unii rămân în afara terorismului, alții se fixează în cadrul acestuia sau îl părăsesc, uneori pentru a denunța utilizarea lui. Parcursul teroristului se încheie de obicei prin moarte, deportare sau exil și mulți revoluționari n-au participat niciodată la o acțiune teroristă. Astfel, Vera Zasulici[1], care deschide perioada teroristă rusă printr-un act spontan, și nu la ordinul unui grup, este o fostă camaradă a lui Neceaev, apoi o propagandistă populistă. După atentatul pe care îl comite, ea se opune terorismului în cadrul unui organism numit *Ciornîi Peredel* („Reîmpărțirea neagră"), care precedă Partidul Social-Democrat, apoi devine una dintre fondatoarele acestui partid, adversar hotărât al terorismului, pentru a rămâne în cele din urmă în fracțiunea menșevică. La polul opus, parcursul Sofiei Perovskaia este exemplar pentru o evoluție spre terorism. Această tânără aristocrată devine propagandistă, apoi teroristă și rămâne fermă în convingerile ei până la eșafod. În jurul teroristului gravitează personaje care spionează, provoacă sau trădează, manipulate ori plătite de poliție, precum și numeroși ideologi care îndeamnă la recurgerea la teroare, fără să o practice ei înșiși, ca nihiliștii sau primii anarhiști. Istoricul terorismului rus pătrunde într-o lume complexă. Această complexitate ține în egală măsură de mentalitățile actorilor și de derularea evenimentelor. Însă axa centrală a terorismului rus rămâne lupta împotriva despotismului împăratului. Iar discursul este același cu cel pe care îl vor ține teroriștii secolului XX. Ei pretind că opun o justiție imanentă terorii de stat care beneficiază de o impunitate totală și că o exercită împotriva celor ce întruchipează această teroare, pe care îi condamnă ca pe niște călăi ai poporului. Este legitim să ne punem întrebări asupra dreptului moral de a acționa astfel, dar nu am putea să-i condamnăm ca fiind niște ucigași orbi. Această istorie a

terorismului rus nu încearcă nici să justifice crimele, nici să-i reabiliteze pe autorii lor, ci să povestească ce s-a întâmplat în Rusia în perioada respectivă și să analizeze ce a însemnat în această țară, în toată diversitatea ei, mișcarea revoluționară, precum și rolul pe care l-a jucat aici terorismul.

Populiștii

În istoriografia pe care a comandat-o, Stalin a rupt continuitatea mișcării revoluționare ruse. El a operat o triere între revoluționarii pozitivi, precursori ai social-democrației, și revoluționarii negativi, o masă amorfă care include toți teroriștii. La polul opus, în Occident, o serie de istorici au încercat să creeze o tradiție liberală opusă tradiției populiste și revoluționare. Aceasta din urmă era acuzată că a făcut ca Rusia să-și rateze șansa de a accede la democrație. Aceste viziuni divergente nu pot să șteargă însă o realitate: din 1848 până în 1881, socialismul rus este populist, iar populismul se sprijină pe țăranul rus. Miza diferitelor curente revoluționare ruse este comunitatea țărănească, numită *obșcina* sau *mir*. Comuna țărănească este o moștenire a vechilor structuri slave. Ea are două fețe și nici un curent revoluționar nu va reuși să depășească această ambiguitate. Într-adevăr, *mir*-ul vine din iobăgie, iar această condiție feudală este întipărită în mentalitatea țărănească. Totuși, el este egalitar și conține germenele unui socialism țărănesc.

Revoluțiile ruse din 1917 constituie finalul logic al unei mișcări a cărei primă manifestare publică este revolta decembriștilor din 14 decembrie 1825. Această insurecție este în parte consecința războaielor napoleoniene. O seamă de tineri ofițeri ruși, aflați cu trupele de ocupație la Paris, descoperă ideile Revoluției Franceze. Unul dintre ei, Pestel, este primul revoluționar care propune o schimbare radicală a sistemului țarist pe o bază republicană și socialistă: solidaritatea membrilor comunei țărănești. Pestel este radical în alegerea mijloacelor, căci susține suprimarea familiei imperiale. După eșecul insurecției și condamnarea lui la moarte, el nu exprimă decât un singur regret: acela de „a fi vrut să strângă recolta înainte să se facă semănăturile".

Această primă manifestare îndreptată împotriva despotismului deșteaptă inteligheția rusă. Însă cei 30 de ani ai domniei lui Nicolae I, care urmează după revolta decembriștilor, sunt marcați de o represiune necruțătoare. Redutabila poliție politică a Secțiunii a Treia a Cancelariei imperiale supraveghează tot ce se spune și se scrie, iar ideile despre libertate nu se prea pot exprima decât în străinătate. Sub domnia lui Nicolae I nu a existat decât un singur proces politic, cel al membrilor cercului condus de Petrașevski (1849), de inspirație slavofilă și, în același timp, utopistă fourieristă. „Semănăturile" sunt făcute în emigrație. Jurământul de a-și consacra viața cauzei libertății făcut de Herzen și Ogariov pe Dealul Vrăbiilor din Moscova se materializează în străinătate. Aleksandr Herzen este fondatorul populismului rus. El realizează o sinteză între Lumini și tezele decembriste. Și pune inteligheției ruse o întrebare care va rămâne în centrul reflecției sale: iobagii trebuie eliberați cu pământ sau fără pământ? El se demarcă astfel de slavofili și de utopiștii francezi, care reprezintă cele două curente originare ale socialismului rus înainte de 1848. Herzen crede că în Rusia este posibil să

se dezvolte, pornind de la *obșcina*, un socialism specific rus și să se sară peste etapa revoluției burgheze pe care o pregătesc revoluțiile europene de la 1848. Pentru Herzen, unica soluție este eliberarea cu pământ: pământul și libertatea. Aceasta este tema pe care o va dezvolta, cu ajutorul lui Ogariov, în revista sa *Kolokol* (*Clopotul*). Tipărită la Londra începând din 1857, această revistă este larg difuzată în Rusia. Războiul Crimeii (1853-1856) – care opune Rusia unei coaliții anglo-franceze și otomane – se încheie cu un dezastru pentru ruși. Societatea trebuie reformată neîntârziat. Aceasta este concluzia pe care noul împărat, Alexandru al II-lea, o trage din înfrângerea suferită de Rusia – tatăl său, Nicolae al II-lea, a murit în 1855. Actul de emancipare de la 19 februarie 1861 desființează iobăgia[2]. Țăranii pot să răscumpere pământurile pe care le cultivă. Herzen cere intelighenției să explice la țară că această răscumpărare, deși îi ruinează pe țărani, îi costă totuși mai puțin decât o revoltă. El îndeamnă tineretul universitar să „meargă în popor” pentru a-i demonstra că dobândirea pământului și a libertății nu este suficientă: trebuie să mai dobândească și instrucție. Însă Herzen a pierdut contactul cu realitatea. La țară, primii care ar putea fi deșteptați sunt cei ce știu deja să citească, iar aceștia sunt membri ai sectelor.

Aceste două mișcări, cea a intelectualilor și cea a sectelor, sunt incompatibile. Fondul țărănesc rus este impregnat de spiritul rus vechi. El este naționalist, religios, reacționar, xenofob, antisemit și barbar. Pentru că Herzen nu a sesizat această contradicție, influența lui scade. El continuă să privilegieze reformele sociale în locul reformelor politice profunde pe care le cere mișcarea populistă pe care a lansat-o.

Cel care trasează liniile de acțiune ale populismului este Cernîșevski. Vechea revistă înființată de Pușkin, *Sovremennik* (*Contemporanul*), la

care acesta colaborează pentru a-i deveni apoi director, este în anii 1860 tribuna liberalismului. Cernîșevski îi rezumă programul într-o singură întrebare: va putea socialismul să izbândească în Rusia înainte de dezvoltarea capitalismului? Ar fi inutil, explică el, să se suprime *obșcina* pentru a o reconstitui după victoria socialismului. Încă din 1859, Cernîșevski știe că această cale pașnică nu va duce nicăieri. Într-o *Scrisoare din provincie* adresată lui Herzen și al cărei autor, rămas neidentificat, este probabil Dobroliubov, concluzia se impune: „Ați făcut tot ce se putea pentru a colabora la o soluționare pe cale pașnică a problemei. Acum, schimbați tonul! *Clopotul* dumneavoastră să nu mai cheme la rugăciune! Să dea alarma! Chemați Rusia să pună mâna pe topoare!”[3]. În jurul revistei *Sovremennik* se adună mici grupuri clandestine care se ridică împotriva curentului reformist ce începea să se contureze în sânul nobilimii. Cu toate că își afirmă voința democratică, acești primi populiști vor să creeze o organizație revoluționară puternică și propovăduiesc recurgerea la violență. Romanul lui Cernîșevski *Ce-i de făcut?*, scris în 1862 în fortăreața Petropavlovskaia, unde autorul era întemnițat, devine cartea favorită a tinerei inteligheții populiste. Eroul romanului este un adversar hotărât al absolutismului. El propune crearea de cooperative de producție și, pentru a se ajunge la acest rezultat, preconizează acțiunea. Dobroliubov, care moare la vârsta de 25 de ani în 1861, exprimase deja sentimentele cuprinse în viziunea profetică a lui Cernîșevski. El sublinia importanța schimbării mentalităților politice și necesitatea de a trece de la lumea visurilor pe care o întruchipează romanul *Oblomov* al lui Goncearov la cea a acțiunii, dar și de a gândi înainte de a acționa. Operând ruptura între generații, între copii și părinți, Dobroliubov și Cernîșevski le deschideau intelectualilor calea către popor.

Studenții îi furnizează populismului primii săi militanți. În 1853, nu erau mai mulți de 3.000 în Imperiul Rus, dar lumea universitară s-a schimbat după moartea lui Nicolae I. Porțile universității s-au deschis, permițând și accesul primelor tinere. Studenții țin întruniri, scriu ziare. Se naște o conștiință corporativă și se discută politică. Desfășurarea unei primei manifestații, în 1861, antrenează închiderea mai multor universități considerate focare de activitate subversivă. Ele sunt redeschise în scurt timp și dezordinile încetează până în 1869. Prima *Zemlia i Volia* („Pământ și Libertate"), o organizație creată la sfârșitul anului 1861 de un tânăr nobil, Mihail Serno-Sovoliovici, este și prima verigă din tradiția populistă. Deviza ei reia formula lui Ogariov. La întrebarea „Ce-i trebuie poporului?", acesta răspundea: „Pământul și libertatea". Manifestul organizației *Zemlia i Volia* este publicat în 1862 în *Tânăra Rusie*. Din acel moment, Rusia a intrat într-o perioadă revoluționară. Această organizație clandestină, cea dintâi apărută în Rusia după decembriști, este un ansamblu de grupuscule care se dezvoltă mai întâi în provincie. Mai multe dintre aceste mici grupuri se îndepărtează de tradiția populistă și adoptă poziții anarhiste și libertare. În martie 1863, cercul studenților din Moscova originari din Kazan își îndeamnă militanții să se îndrepte către popor. În cursul acestor peregrinări, tinerii răspândesc manifeste, însă nu stabilesc vreun contact cu poporul. Totuși, pe acest grup se sprijină comitetul polonez pentru a declanșa în Rusia o revoltă țărănească. Conjurații sunt denunțați Secțiunii a Treia și arestați. Zdrobirea insurecției poloneze de către armata rusă pune capăt speranțelor pe care le trezise actul de emancipare din 1861. Voința reformatoare a țarului se epuizează odată cu reformele administrative (*zemstvo*) și judiciare întreprinse în 1864, iar puterea continuă rusificarea Imperiului.

Organizația lui Ișutin (1864-1866) se plasează mai direct în perspectiva revoluționară a romanului *Ce-i de făcut?* al lui Cernîșevski. „Terorismul [rus] își are rădăcinile în această convergență a machiavelismului revoluționar cu acest populism integral”[4]. Studenții din cercul lui Ișutin consideră – și acesta este machiavelismul lor – că mișcarea revoluționară nu este pregătită să înlocuiască statul și că doar executarea țarului autocrat ar provoca o revoluție socială. Societatea secretă pe care o formează ia numele de „Organizația”. În centrul acestui cerc, Organizația constituie un nucleu, „infernul”, care are drept funcție practicarea unui terorism îndreptat împotriva cârmuirii și a proprietarilor de pământ. Membrii „infernului” sunt asceți: ei rup orice legătură cu exteriorul și trăiesc într-o clandestinitate totală, supraveghind totodată restul „organizației”. Ideea unui atentat împotriva țarului câștigă teren. Un văr de-al lui Ișutin, Dmitri Karakozov, își anunță tovarășii că a luat hotărârea să-l ucidă pe Alexandru al II-lea. Aceștia obiectează că poporul nu e pregătit, că țarul rămâne un personaj mitic pentru popor, care, de la manifest[5]*, îl consideră eliberatorul său, și îl sfătuiesc să renunțe. Karakozov nu ține seama de sfat. În ziua de 4 aprilie 1866, el trage asupra lui Alexandru al II-lea în momentul în care acesta urcă în trăsură. Un țăran amețit de băutură care trecea prin zonă face ca glonțul să devieze. Este primul atentat al unui om din popor împotriva împăratului tuturor Rusiilor. Reacția, inițiată de „spânzurătorul” din Varșovia, Muraviov, este violentă. „Teroarea albă” nimicește în solul inteligheției ruse rădăcinile încă firave ale unei mișcări revoluționare. Așa se face că, în primii 20 de ani ai domniei lui Alexandru al II-lea, din 1855 până în 1875, mișcarea revoluționară, care abundă în idei, proclamații și proiecte, continuă să-și caute un sens și nu izbutește să pătrundă în lumea țărănească. În această

perioadă se dezvoltă nihilismul și mișcarea anarhistă, două curente diferite de populism, și tot acum apare Neceaev.

Nihilism și anarhism

Nihilismul este o mișcare filosofică și literară dezvoltată în Rusia în anii 1860 de revista *Ruskoie Slovo* (*Cuvântul rus*) a lui Dmitri Pisarev. Ideea care animă această mișcare este un individualism absolut, „negarea, în numele libertății individuale, a tuturor obligațiilor impuse individului de către societate, familie sau religie”[6]. Nihilismul atacă tot ce nu are drept fundament rațiunea pură. Termenul de „nihilist” este creat cu o intenție polemică de Turgheniev în romanul său *Părinți și copii*. Eroul său, Bazarov, denunță prejudecățile și nu crede decât în rațiune și în știință. Populiștii nu sunt nici frații, nici copiii lui Bazarov, care disprețuiește poporul. Nihilistul nu crede în nimic, nu recunoaște nici o autoritate și neagă toate valorile recunoscute, în vreme ce revoluționarul crede în popor și luptă pentru drepturile omului. Nihilismul conduce la radicalismul politic. El constituie una dintre sursele anarhismului rus și ale iacobinismului lui Tkaciov.

Anarhismul este, la fel ca liberalismul și socialismul, o replică la centralizarea impusă de dezvoltarea capitalismului, însă reprezintă o a treia cale. Anarhiștii cheamă la o revoluție care să abolească orice autoritate și să creeze o societate bazată pe cooperarea voluntară între

indivizi liberi. Inspiratorul ei este Mihail Bakunin. Doctrina sa este influențată de Proudhon: negarea statului, colectivizarea mijloacelor de producție, prezervarea libertății individuale. Bakunin concepe revoluția totală ca pe o mare ridicare la luptă în orașe și sate a tuturor oprimaților, care nu au nimic de pierdut în afară de lanțurile cu care sunt încătușați. În Rusia, anarhismul este produsul despotismului lui Nicolae I, dar are antecedente în cadrul sectelor. Idei apropiate de ale anarhismului au fost propagate și de slavofili, care se opun unui stat centralizator și birocratic, precum și de socialismul lui Herzen, care refuză să sacrifice libertatea individuală în favoarea unor teorii abstracte. În ciuda acestei bogate tradiții țărănești ruse, „nici o mișcare revoluționară anarhistă nu a luat naștere în Rusia înainte de secolul XX”[7]. Neînțelegerea care a asimilat populismul cu nihilismul și anarhismul a fost creată de episodul „neceaevismului”.

„Importanța lui Neceaev nu trebuie măsurată după influența pe care a exercitat-o el – aceasta a fost scurtă, episodică și fără urmări –, ci după viziunea lui pătrunzătoare și profetică asupra luptei revoluționare.”[8] Situat la întretăierea drumurilor dintre populism, anarhism și nihilism, Neceaev anunță dictatura unui mic cerc de revoluționari. Personajul este o figură importantă a revoluției ruse. Prin el, revoluția intră într-o fază activă, iar terorismul devine un mijloc al acestei acțiuni. *Catehismul revoluționar* pe care îl scrie în 1869 împreună cu Bakunin poartă pecetea sa și exprimă, duse la extrem, ideile aflate în germene în cercul lui Ișutin. El cere să se treacă la acțiune și îi ridiculizează pe „doctrinarii de cabinet”, „produse ale corupției universitare”, care îndeamnă la revoltă, dar nu sunt în stare să o înfăptuiască:

> Paragraful I. Revoluționarul este un om pierdut. El nu are interese proprii, nici cauză personală, nici sentimente sau obișnuințe, nici bunuri. Nu are nici măcar un nume. Totul în el este absorbit

de o preocupare unică și exclusivă, de un singur gând, o singură pasiune: revoluția[9].

Neceaev îl face pe Bakunin să accepte, în *Principiile revoluției*, terorismul ca pe unul dintre mijloacele de a netezi calea revoluției. Atunci când se întoarce la Moscova în 1869, el adună un mic grup, „societatea toporului", a cărui singură acțiune de răsunet este uciderea unuia dintre propriii săi membri, studentul Ivanov, acuzat în mod neîntemeiat de delațiune. Pentru a se sustrage justiției după această crimă, Neceaev fuge în Europa. Este extrădat în 1872 și închis pe viață în fortăreața Petropavlovskaia, de unde va continua să țină legătura cu revoluționarii populiști. După asasinarea lui Ivanov, Bakunin realizează că s-a lăsat înșelat de Neceaev, pe care îl acuză că e un mistificator și un șantajist și îl consideră foarte periculos. Neceaev chiar și este așa, precum Șigaliov din *Demonii* lui Dostoievski, care, în numele libertății nelimitate, scuză toate mijloacele. Însă Neceaev nu este precursorul teroriștilor ruși. Formula sa „totul e permis" va da naștere revoluțiilor totalitare din secolul XX, în care unii oameni vor institui teroarea de stat și vor justifica milioane de crime prin intermediul ideilor, în vreme ce teroristul rus, dimpotrivă, ucide și plătește pentru crima lui. Neceaev anunță dictatura preconizată de Tkaciov. Piotr Tkaciov este unul dintre primii care fac cunoscut în Rusia materialismul istoric al lui Marx și îl introduc în polemica dezvoltată în cercurile populiste. Discipol al lui Cernîșevski, pe care îl consideră părintele fondator al Partidului Social-Revoluționar din Rusia, el se află în contact cu grupurile care activau în Sankt-Petersburg în anii 1860, printre care și cele ale lui Karakozov și Neceaev. Viziunea politică pe care o dezvoltă este centrată pe ideea că revoluția socială nu este posibilă în Rusia decât întrerupând dezvoltarea capitalismului. Dacă puterea ar fi răsturnată, Rusia nu ar mai trebui să meargă pe calea țărilor occidentale.

Revoluția se face în două etape: prima este, cu siguranță, distructivă, însă a doua este constructivă. Iar aceste două etape nu pot fi duse la bun sfârșit decât de către o organizație omogenă, disciplinată, ierarhizată, care acționează după un plan dinainte conceput și care este singura în stare să însuflețească poporul. Tkaciov se situează așadar la polul opus față de individualismul lui Bakunin, însă mișcarea populistă, obsedată de deriva lui Neceaev, nu-i acceptă iacobinismul, așa cum nu acceptă nici anarhismul lui Bakunin. Populiștii vor să meargă în mijlocul poporului. Curentul îi poartă în această direcție.

Propagandiștii

Atunci când mișcarea populistă, lovită de „teroarea albă", renaște la începutul anilor 1870, se inspiră dintr-un alt ideolog, Piotr Lavrov. *Scrisorile istorice* ale lui Lavrov le explică studenților că trebuie să meargă în mijlocul populației de la sate, să se amestece cu ea pentru a-i explica socialismul, dar că nu trebuie uitată nici populația muncitorească, fiindcă solidaritatea lucrătorilor este esențială. Lavrov este și el partizanul unei revoluții sociale în etape. Prima fază este formarea în rândul inteligheției a unor militanți socialiști revoluționari, care vor merge apoi prin sate ca să adune cele mai bune forțe ale poporului. El dezvoltă acest program în revista sa *Vperiod* (*Înainte*), al cărei prim număr apare la Zürich în august 1873.

Mișcarea revoluționară rusă redevine așadar activă în anii 1870. Comuna din Paris este scânteia care face socialismul rus să treacă din cabinete și cercuri în ateliere și la sate, adică să intre într-o fază activă. Dacă populiștii s-au despărțit de Bakunin și Tkaciov, ei nu sunt totuși nici discipoli necondiționați ai lui Lavrov. Acești tineri sunt nerăbdători și vor să se pună imediat în slujba poporului. Un prim grup este format de Marc Natanson în Academia de Medicină și Chirurgie din Sankt-Petersburg. După arestarea lui Natanson în noiembrie 1871, ștafeta este preluată de un tânăr de 20 de ani, Nikolai Ceaikovski. *Ceaikovți*, cum sunt numiți membrii cercului său, nu au decât un singur scop: să facă propagandă în mediul țărănesc și muncitoresc. Ei sunt primii care afișează prioritatea eticii în cadrul acțiunii revoluționare: vor să trăiască în conformitate cu idealurile lor; aspiră la puritate și sunt gata să sacrifice totul. „Să fii curat și limpede ca o oglindă”, cere Ceaikovski.

Ceaikovți se răspândesc în provincie, la Moscova, Odessa și Kiev. 37 de provincii sunt „contaminate” de propaganda revoluționară. Grupul este definitiv constituit în 1871, odată cu sosirea Sofiei Perovskaia, care se consacră editării și propagandei, a lui Dimitri Klements, care asigură difuzarea cărților, și a surorilor Kornilov. Una dintre caracteristicile acestui grup este locul acordat femeii. Lupta pentru emanciparea femeii începuse la Zürich, atunci când în orașul elvețian se refugiaseră sute de studenți, victime ale represiunii, și în special tinere, cărora porțile universităților le erau închise. În 1873, pentru a frâna această mișcare de emigrație, cârmuirea rusă dă un ucaz care îi scoate în afara legii pe supușii ruși ce nu vor pleca fără întârziere din Zürich. Studenții se întorc atunci în masă și furnizează militanți revoluției. În vara anului 1874, „vara nebună”, sute, poate chiar mii de tineri părăsesc orașele, singuri sau în mici grupuri, pentru a merge din sat în sat, mai ales în ținuturile de unde

au pornit marile răscoale ale lui Stenka Razin și Pugaciov, spre sud și de-a lungul marilor fluvii. Vor să instruiască poporul, dar și să vadă cum trăiește acesta, să se instruiască alături de el, să învețe o meserie și să o practice la sat. Această cruciadă către popor se face la lumina zilei. De altfel, nici n-ar putea să fie clandestină într-un mediu în care nu poate fi păstrat nici un secret. Cârmuirea o distruge fără nici o dificultate prin arestări în masă: o întreagă generație de revoltați este astfel secerată.

Cea de-a doua *Zemlia i Volia*

Cruciada dusă de propagandiști în mediul țărănesc era sortită eșecului. Ei nu realizaseră că, de fapt, cultura lor și cea a satelor se aflau în opoziție și că nu aveau în comun cu țăranii decât limba. Tocmai asta le explică Turgheniev în romanul său *Pământuri virgine* (1877). Aceasta a fost ambiguitatea „mersului în popor”. Caracterul colectivist și egalitar al *mir*-ului îi înșelase pe populiști. Ei împodobiseră *mir*-ul cu toate virtuțile libertare, pe când acesta era infiltrat de sectele de credincioși de rit vechi, constituia o lume zăvorâtă, închisă în credința și superstițiile ei, iar mitul țarului izbăvitor era în continuare puternic în sânul lui, la fel ca pe vremea lui Pugaciov.

Se obține un singur succes, la Cighirin, lângă Kiev, unde trei militanți au ideea de a plăsmui un fals manifest al țarului pentru a-i face pe țărani să creadă că împăratul le încuviințează cererea și îi îndeamnă să formeze

o organizație ca să lupte împotriva proprietarilor și să pună stăpânire pe pământ. „Legiunea secretă” pe care o formează recrutează până la 2.000 de persoane înainte să fie descoperită în 1877. Dimpotrivă, în mediul muncitoresc, propaganda care începe să se contureze în anii 1860 se dezvoltă în anii 1870. Acest succes este mai întâi consecința unei mutații realizate prin trecerea de la corporatism – moștenire a artelului țărănesc – la o organizare pe bază sindicală, iar propagandiștii sunt cei care îi ajută pe muncitori să se desprindă de mentalitatea lor țărănească. Însă, la prima sa apariție, Uniunea Muncitorească din Kiev este nimicită. Ea se reconstituie la Zürich sub forma unei organizații social-revoluționare panruse care își axează acțiunea pe propaganda și agitația în mediul muncitoresc și care își stabilește drept obiectiv crearea unei structuri capabile să strângă laolaltă mișcările spontane. Întorși la Moscova, membrii acestei organizații sunt arestați în 1875.

Eșecul propagandei în mediul țărănesc și distrugerea organizațiilor muncitorești îi determină pe populiști să-și regândească modalitățile de acțiune și să se unească într-un partid care acționează în strictă clandestinitate. Un prim grup de supraviețuitori dintre *ceaikovți* se organizează la Sankt-Petersburg în jurul lui Marc Natanson, scăpat din surghiun, al soției sale Olga și al lui Aleksei Obolești ov. Aleksandr Mihailov, care li se alătură, aparține altei generații, celei care era prea tânără ca să meargă în popor. Pentru a-și sublinia caracterul clandestin, conspiratorii își spun „troglodiții”. Ei se reunesc cu grupuri din provincie și devin conștienți de necesitatea de a forma un partid în adevăratul sens al cuvântului. Programul Partidului Social-Revoluționar, care reia vechiul nume de *Zemlia i Volia*, este elaborat încetul cu încetul. Troglodiții reiau ideile rușilor vechi despre *raskol* și, după ce intră în contact cu sectele, studiază perspectivele unui terorism agrar. Ei plănuiesc să provoace

răscoale țărănești. Programul lor este revizuit în mai multe rânduri înainte de redactarea sa definitivă în primăvara anului 1878. Partidul preconizează recurgerea la teroare politică pentru a dezorganiza cârmuirea. De fapt, din 1876 până în 1878, *Zemlia i Volia* nu numără mai mult de 35 de membri.

Încă din 1875, ei trec la acțiune, ajutându-și să evadeze tovarășii întemnițați, printre care și Kropotkin, viitorul anarhist. Între 1875 și 1877, cei care evadează se numără cu sutele. Mai multe dintre aceste operațiuni sunt organizate de Sofia Perovskaia. În *Vperiod*, Lavrov consacră evadărilor o cronică regulată. Dacă evadările sunt un succes, în schimb „demonstrațiile" trebuie repede abandonate după arestările masive de manifestanți făcute în Piața Kazan din Sankt-Petersburg în decembrie 1876. Arestații sunt judecați și condamnați în ianuarie 1877. Ca și precedentul, procesul celor 193, început în octombrie 1877 și încheiat în ianuarie 1878, dezvăluie publicului curajul și generozitatea acestor fii ai poporului rus. Deși sunt ținute cu ușile închise, aceste procese sporesc prestigiul revoluționarilor în societatea rusă.

În paralel, cârmuirea organizează judecarea propagandiștilor. Primul proces, al celor 50 de membri ai Organizației din Moscova arestați în 1874, se ține în februarie-martie 1877. Spre deosebire de precedentele, este un proces public, ceea ce permite opiniei publice din Rusia să descopere că acești tineri sunt gata să se sacrifice. „Propagandiștii nu voiau nimic pentru ei. Erau personificarea celei mai pure abnegații […]. Dacă nu putea schimba [societatea], trebuia să dispară. Și un altul îi lua deja locul", scrie Stepniak[10].

Presa rusă clandestină informează publicul și despre situația deținuților din închisori, precum și despre violența poliției – prima tipografie este înființată la Sankt-Petersburg de către Zundelevici. Un

incident survenit într-o închisoare declanșează o mișcare de protest: unul dintre manifestanții din Piața Kazan, Bogoliubov, este biciuit la ordinul guvernatorului din Sankt-Petersburg, Trepov, pentru că nu l-a salutat când acesta vizita închisoarea. Organizația are în vedere o acțiune împotriva lui Trepov, dar, fără să informeze pe nimeni, o tânără, Vera Zasulici, vine la palat, se amestecă printre petiționari și trage asupra lui Trepov, care e rănit. Tânăra este judecată fără întârziere de o curte cu juri. La proces, sala este arhiplină: miniștri, generali, scriitori. Avocatul apărării, Aleksandrov, acuză cârmuirea. El denunță cruzimea lui Trepov și justifică gestul clientei sale: „Călăul lui Bogoliubov nu avea nevoie de geamătul suferinței fizice, ci de acela al sufletului omenesc batjocorit, al demnității umane călcate în picioare. Sacrilegiul s-a înfăptuit. Sacrificiul rușinos a fost dus îndeplinire. S-a organizat în mod solemn apoteoza rusească a vergilor”[11]. Vera Zasulici este achitată în unanimitate. Sala aplaudă verdictul. Eliberată, tânăra izbutește să scape de jandarmii care, la porunca împăratului, încearcă să o aresteze la ieșirea din tribunal.

Focul de revolver tras de Vera Zasulici zguduie nu numai Rusia, ci și Europa. Cu acest gest începe „sezonul atentatelor”.

> Atentatele rusești se situează undeva la mijloc între războiul de partizani și gestul anarhistului; ele constituie o tentativă, cel puțin parțial reușită, de a declanșa o luptă politică și de a deschide calea revoluției; sunt o expresie a „propagandei prin faptă”, și nu niște gesturi de protest izolate. „Terorismul” rus nu este, în definitiv, decât un aspect al formării unui partid socialist-revoluționar și al declanșării unei crize generale a societății ruse.[12]

Valul terorist vine din sud. Terorismul ia pentru prima oară o formă organizată în Ucraina. La Kiev se naște, în sânul Partidului Social-Revoluționar, primul comitet executiv. Creat în februarie 1878 de Valeri Osinski, acest comitet decide să dezorganizeze cârmuirea lovind

instrumentele opresiunii și pe trădători. Manifestul său, răspândit în mai multe orașe din Rusia, are în partea de jos un sigiliu: o secure, un pumnal și un revolver încrucișate; de jur-împrejur, o inscripție: „comitetul executiv al Partidului Social-Revoluționar”. Comitetul ordonă executarea lui Matveiev, rector al universității, și a baronului Hegking, comandant-adjunct al jandarmeriei. În august, la Sankt-Petersburg, Serghei Kravcinski – cunoscut sub pseudonimul de Stepniak – îl înjunghie pe generalul Mezențov, șeful Secțiunii a Treia, iar Barannikov trage asupra aghiotantului său, după care amândoi se fac nevăzuți cu o trăsură condusă de Adrian Mihailov. Acest atentat este comis la două zile după executarea la Odessa a unui terorist pe nume Kovalski. „Moarte pentru moarte”, va scrie Kravcinski, care reușește să scape, cum am spus, într-o trăsură rapidă. Kravcinski este un veteran al cercului condus de Ceaikovski. S-a refugiat în Europa, unde a participat în 1876 la insurecția din Herțegovina, apoi la mișcarea de revoltă din Benvenuto, în Italia. Ulterior, s-a întors în Rusia pentru a lua contact cu partidul *Zemlia i Volia*. Cârmuirea publică o declarație în care denunță „banda de indivizi rău intenționați” și instituie o comisie specială formată din ministrul Justiției și ministrul de Interne, șefii Secțiunii a Treia și ai jandarmeriei. Ucazul din 8 august 1878 autorizează poliția să aresteze pe cine vrea ea.

Încă de la înființarea sa, Partidul Social-Revoluționar a fost divizat în privința terorismului. În revista sa clandestină, *Zemlia i Volia*, Klements se arată îngrijorat văzând că teroriștii forțează mâna partidului, câtă vreme ei au fost definiți ca o echipă de protecție. Totuși, pentru majoritatea militanților, represiunea guvernamentală nu lasă deschisă decât o singură cale: dezvoltarea terorismului. Partidul a trecut de la faza conjurației la cea a revoluției, iar crima politică apare ca singurul mijloc de apărare. La începutul anului 1879, comitetul executiv meridional este lichidat:

Osinski și grupul lui sunt arestați; cei care au luat armele în mâini sunt spânzurați în mai, după un proces rapid. Aceste arestări nu pun capăt atentatelor: pe 9 februarie 1879, Goldenberg îl ucide pe guvernatorul Harkovului, Kropotkin, vărul prințului anarhist; la Odessa, în martie, colonelul Knoop este ucis; la Moscova, spionul Reinstein este executat; pe 13 martie, la Sankt-Petersburg, Leonid Mirski trage asupra noului șef al Secțiunii a Treia, Drenteln, însă nu-l nimerește și fuge. Partidul deschide tipografii clandestine și decide să recurgă la jafuri cu mână armată pentru a-și finanța activitățile: acestea sunt primele „exproprieri”.

De la atentatul ratat al lui Mirski, Aleksandr Soloviov a decis să atenteze la viața țarului. Ține să acționeze singur, dar cere părerea a doi dintre conducătorii partidului, Kviatkovski și Mihailov, care ezită, apoi se înclină în fața hotărârii tânărului. În dimineața zilei de 2 aprilie 1879, la ora la care împăratul își face plimbarea, Soloviov trage cinci focuri de revolver asupra lui Alexandru al II-lea, fără să-l nimerească. Arestat, încearcă să se sinucidă în închisoare înghițind otravă. Primește rapid îngrijiri, supraviețuiește și este judecat. La proces, face o lungă declarație în care își descrie parcursul. „Noi, socialiștii revoluționari – spune el –, am declarat război cârmuirii.” Pe 28 mai, Soloviov este spânzurat în fața unei mari mulțimi în care se găsesc și corespondenți ai presei internaționale. Într-un opuscul publicat anonim la Geneva, Piotr Kropotkin evocă ziua execuției acestuia: „Orașele murmură. Iar în depărtare, pe întinsele câmpii udate de sudoarea plugarului rămas rob, în cătunele întunecate unde mizeria ucidea toate speranțele, focurile de revolver ale lui Soloviov devin cauza unei agitații nedeslușite: insurecția, precursoare a revoluțiilor, își face deja auzit vuietul”[13]. În realitate, lucrurile nu stau deloc așa și, ca de obicei, cârmuirea răspunde acestui act de terorism prin instituirea unui regim de teroare. În șase regiuni unde s-a

dezvoltat mișcarea revoluționară, în Sankt-Petersburg, Moscova, Harkov, Kiev, Odessa și Varșovia, puterea este încredințată unor dictatori militari care exercită o justiție sumară. Condamnările la moarte se înmulțesc, mai ales la Odessa, unde Totleben face prăpăd.

De la atentatul lui Soloviov, partidul *Zemlia i Volia* își pune mai acut problema oportunității terorismului. Conflictul, până atunci latent, devine fățiș. Se impune o întrunire a partidului, adică a grupurilor din nord și din sud. La congresul clandestin de la Lipețk, din 15-17 iunie 1907, se reunesc 25 de revoluționari, cei mai mulți dintre ei membri ai comitetului executiv al *Zemlia i Volia*: Morozov face apologia terorismului; Plehanov își arată dezaprobarea; Mihailov rostește un violent rechizitoriu împotriva țarului. Este format un nou comitet executiv. La puțin timp după aceea, membrii partidului se reunesc la Voronej, unde se întâlnesc cu vechi populiști. Sunt 19 la număr care ascultă pledoaria lui Andrei Jeliabov în favoarea terorii. Jeliabov fixează un obiectiv imediat: răsturnarea absolutismului prin uciderea autocratului. Plehanov părăsește atunci întrunirea. Programul partidului *Zemlia i Volia* este citit și adoptat fără modificare. Proiectul de atentat împotriva împăratului este supus votării și întrunește o majoritate de voturi. Comitetul executiv pronunță condamnarea la moarte a lui Alexandru al II-lea abia pe 26 august. Totuși, după congresul de la Voronej, mai mulți membri ai partidului revin asupra concesiilor făcute terorismului. Popov și Vera Zasulici îl urmează pe Plehanov. Ruptura se produce, iar pentru *Zemlia i Volia* este sfârșitul. Partidul se scindează în două fracțiuni: *Ciornîi Peredel* („Reîmpărțirea neagră”) și *Narodnaia Volia* („Voința poporului”). Activele sunt împărțite între cele două grupuri: *Ciornîi Peredel* păstrează tipografia clandestină. „Reîmpărțirea neagră” se înscrie în continuarea populismului: simbolul său este împărțirea egalitară a pământurilor între iobagi – „negrii”. Ea

constituie totuși o punte între propaganda socialistă din anii 1870 și social-democrația pe care Plehanov o va întemeia mai târziu. Poziția lui Plehanov este clară: el consideră că situația nu se pretează insurecției și că nici revoluționarii, nici poporul nu sunt pregătiți. Este și punctul de vedere al lui Akselrod și Aptekman: în caz de insurecție, masele țărănești nu ar susține mișcarea revoluționară. Dacă revolta ar triumfa, ea ar înlocui o orânduire cu alta, iar revoluționarii ar lucra pentru burghezie.

Narodnaia Volia

Teroristul de la 1880 nu mai este un om singur. El este membru al unei organizații care îl include într-o operațiune clandestină concepută în comun și care îi încredințează o misiune precisă. Teroristul din *Narodnaia Volia* știe că este hărăzit morții și își acceptă soarta ca pe o condiție a eliberării umanității. Stepniak, care îl idealizează, îl definește drept „un socialist convins" care nu are decât un singur scop: „să doboare acest despotism cumplit, să dăruiască țării sale condiția tuturor popoarelor civilizate, adică libertatea politică. Abia atunci va putea să lucreze în deplină siguranță la programul său izbăvitor"[14]. Pentru *Narodnaia Volia*, statul rus este un monstru care are în proprietate privată peste jumătate din teritoriul Imperiului. Mai bine de jumătate dintre țărani sunt fermierii săi. Cu acest monstru vrea să se lupte *Narodnaia Volia*, pentru a-l împiedica să-și transmită puterea burgheziei. Lupta trebuie începută neîntârziat.

Cuvântul de ordine este „Acum ori niciodată”. *Narodnovolți* sunt convinși că „lovitura dată la centru”, adică uciderea țarului, va face ca statul să ajungă în mâinile poporului. Ei au rămas niște populiști și concep în continuare revoluția ca fiind cucerirea pământului de către *obșcina* și a uzinelor de către muncitori. Nu își dau seama că mijlocul pe care l-au ales pentru a atinge acest scop – un terorism utilizat de un nucleu de clandestini – limitează răspândirea ideilor lor în sânul inteligheției și că, în lipsa acestui releu, actul lor nu va fi înțeles de popor.

În toamna anului 1879 și iarna dintre 1879 și 1880, *Narodnaia Volia* își concentrează toate eforturile asupra asasinării lui Alexandru al II-lea. Organizația și-a schimbat tehnicile. Ea renunță la atentatul individual cu revolverul sau cu pumnalul și alege dinamita. Kibalcici a inventat o bombă care poate fi aruncată asupra obiectivului. Tot el propune să se sape galerii pe sub unele străzi pe unde trece trăsura împăratului, care să fie umplute cu explozibili. Galeriile ar trebui începute din clădiri de pe marginea acestor străzi. Prima galerie este săpată în mai 1879 sub banca din Herson, pentru a asigura finanțarea operațiunilor. În noiembrie, comitetul executiv organizează o serie de atentate pe calea ferată pe care trebuie să treacă trenul imperial care îl aduce pe țar înapoi din Crimeea – unde se află în vilegiatură – la Sankt-Petersburg. Trei linii sunt minate: un post de paznic de barieră în apropiere de Odessa – atentat organizat de Kibalcici, Kviatkovski și Vera Figner –, dar țarul se întoarce la Odessa pe mare, și nu cu trenul pe această linie; la Aleksandrovsk, lângă Moscova – echipa este condusă de Jeliabov –, însă explozia nu se produce; și mai aproape de Moscova – un grup condus de Aleksandr Mihailov, care cuprinde nouă persoane, printre care și Sofia Perovskaia –, dar sare în aer al doilea tren din convoi, pe când țarul se afla în primul. Stepan Halturin, tâmplar la Palatul de Iarnă, își oferă serviciile comitetului executiv, care le

acceptă. În ziua de 5 februarie 1880, el aruncă în aer una dintre sălile palatului, însă țarul nu se afla acolo. Explozia face 11 morți și 56 de răniți.

Alexandru al II-lea se teme. Ezită între două modalități de a replica: una liberală, alta represivă. În realitate, le alege pe amândouă. El dizolvă Secțiunea a Treia și numește o „comisie executivă superioară" prezidată de un liberal, Loris-Melikov. Noul „dictator" controlează poliția și organismele de securitate, dar introduce în comisia sa o majoritate de liberali și solicită sprijinul societății ruse pentru misiunea reformatoare pe care vrea să o înceapă. Cu toate acestea, comitetul executiv al organizației *Narodnaia Volia* nu-și schimbă linia. Forțele sale se epuizează odată cu arestarea mai multora dintre membrii săi, însă el continuă să recruteze adepți nu numai din mediul studențesc, ci și din mediul muncitoresc și din armată. Ofițeri, soldați și marinari de la baza din Kronstadt sunt gata să ajute comitetul: este o întoarcere la izvoarele mișcării decembriste. O mică lume subterană se dezvoltă în jurul teroriștilor, care se închid însă într-o clandestinitate totală. Una dintre piesele esențiale ale acestui aparat clandestin este „tăinuitorul" (*ukrivatel*). Acest „tovarăș de drum" poate fi la fel de bine un aristocrat sau un burghez, un funcționar sau un polițist. Sarcina lui este să ascundă obiecte și oameni. Portarii (*dvornik*) sunt cel mai adesea informatori ai poliției, însă cei care lucrează pentru revoluționari sunt deosebit de eficienți: ei cunosc topografia orașului și casele cu două ieșiri. Poliția ripostează infiltrând informatori în sânul organizației. Aceștia sunt rareori descoperiți. Unul dintre primii infiltrați, Oklațki, informează poliția din 1880 până în 1917 și nu este identificat decât în 1924.

Comitetul executiv este în continuare hotărât să-l ucidă pe țar. El refuză propunerea lui Mlodețki de a schimba ținta și de a-l asasina pe Loris-Melikov. Mlodețki nu ține seama de acest refuz și, pe 20 februarie

1881, trage de la mică distanță asupra „dictatorului”, fără să-l nimerească. Arestat pe loc, este judecat a doua zi, condamnat la moarte și spânzurat pe 22 februarie, în pofida intervenției lui Loris-Melikov, care îi cere împăratului să-i comute pedeapsa. În aprilie 1880, Loris-Melikov i-a prezentat împăratului un prim raport despre starea Rusiei, în care a propus măsurile pe care le considera necesare pentru a o ameliora. Alexandru al II-lea a aprobat acel raport, ca și pe următoarele, depuse în august 1880 și în ianuarie 1881. În ziua de 1 martie, cu două ore înainte de a fi ucis, el semnează convocarea unei comisii generale însărcinate să redacteze o Constituție pentru Imperiu.

Deși Loris-Melikov pregătește reforme liberale, el înăsprește represiunea. Condițiile de detenție ale deportaților din colonia penitenciară de pe râul Kara, în Siberia, se înrăutățesc. Militanții din *Narodnaia Volia* cad unii după alții: Aleksandr Mihailov este arestat în noiembrie 1880. Însă pregătirea atentatului continuă: pe 16 august 1880, o galerie este săpată sub podul Kamennîi de către Jeliabov și Teterka; în timpul iernii, *narodnovolți* lucrează, pornind dintr-un magazin de brânzeturi pe care l-au cumpărat, la săparea unei galerii pe sub strada Malaia Sadovaia, pe care trebuie să treacă țarul. Zvonul cu privire la un atentat împotriva împăratului se răspândește. Presa vorbește despre acest lucru, iar poliția își intensifică supravegherea. Pe 27 februarie, Jeliabov este arestat. Pe 28, membrii comitetului executiv care au scăpat arestărilor stabilesc că atentatul pregătit de luni întregi va avea loc a doua zi. Planul ales îmbină detonarea galeriei de sub strada Malaia Sadovaia cu aruncarea de bombe. În ziua de 1 martie, la amiază, împăratul trebuie să se ducă la manej trecând pe strada Malaia Sadovaia, unde mina este plasată sub șosea. În eventualitatea unui insucces, purtătorii de bombe sunt plasați pe traseul probabil al trăsurii. La sfatul soției sale morganatice, Alexandu al

II-lea își schimbă itinerarul. „Aruncătorii” sunt deplasați de Sofia Perovskaia, care controlează operațiunea. Sunt trimiși la Canalul Ecaterina, unde așteaptă întoarcerea împăratului după vizita acestuia la manej. La semnalul convenit, Rîsakov aruncă prima bombă. Convoiul imperial se oprește. Alexandru este nevătămat. Atunci se apropie al doilea aruncător, Grinevițki, și detonează bomba între el și împărat. Amândoi sunt răniți mortal. În zilele următoare, majoritatea conjuraților sunt arestați, pe bază de denunțuri: pentru a-și salva viața, Rîsakov, arestat ca aruncător de bombă, divulgă toate detaliile complotului; un alt terorist „pocăit”, Merkulov, face turul străzilor capitalei și îi indică poliției pe toți revoluționarii pe care îi zărește. Jeliabov mărturisește singur că a participat la pregătirea atentatului și este inclus în grupul acuzaților judecați în cadrul unui proces public. Deși sunt apărați de cei mai buni avocați din capitală, cei șase acuzați – Jeliabov, Sofia Perovskaia, Kibalcici, Rîsakov, Mihailov și Ghesia Ghelfman – sunt condamnați la moarte pentru regicid. O serie de liberali, precum contele Lev Tolstoi și filosoful Vladimir Soloviov, încearcă să-l înduplece pe noul țar, Alexandru al III-lea. Pe 12 martie, comitetul executiv al organizației *Narodnaia Volia* publică o scrisoare deschisă, scrisă de Tihomirov și Mihailovski, în care îi cer țarului o amnistie generală și convocarea unei adunări constituante. Alexandru al III-lea nu cedează. În ziua de 3 aprilie 1881, cinci dintre condamnați sunt spânzurați în Piața Semionovski, printre care și Sofia Perovskaia, prima femeie executată în Rusia. Doar Ghesiei Ghelfman, însărcinată în luna a opta, i se comută pedeapsa.

Discursul pe care îl ține Jeliabov la proces rezumă istoria mișcării revoluționare ruse. Visătorii, explică el, au devenit pozitiviști; ei au trecut de la propagandă la fapte, de la vorbe la luptă; evenimentul de la 1 martie se înscrie în prelungirea anului 1878, un an de tranziție în care se impune

doctrina „moarte pentru moarte”. Și Jeliabov conchide: „Țelul meu, țelul vieții mele, a fost să contribui la fericirea comună. Multă vreme, am mers pe calea pașnică. Prin convingerile mele, aș fi renunțat la această ultimă formă de luptă [terorismul] dacă ar fi existat o posibilitate oricât de mică de a izbuti prin luptă pașnică”[15]. Pentru Albert Camus, Jeliabov este simbolul teroristului care s-a răscumpărat: „Cel care ucide nu este vinovat decât dacă acceptă să mai trăiască sau dacă, pentru a continua să trăiască, își trădează frații. Faptul de a muri, dimpotrivă, anulează culpabilitatea și chiar crima însăși”[16]. Karl Marx nu-i condamnă pe autorii atentatului. Dimpotrivă, într-o scrisoare către fiica sa Jenny, datată 11 aprilie 1881, el scrie:

> Ai urmărit procesul autorilor atentatului? Sunt niște oameni esențialmente onești, fără atitudine melodramatică, simpli, realiști, eroici. Zbieratul și acțiunea constituie contradicții ireconciliabile. Comitetul executiv din Sankt-Petersburg, care a acționat atât de energic, publică niște manifeste de o moderație rafinată […]. Ei încearcă să explice Europei că au un *modus operandi* care este o manieră de a acționa specific rusească, inevitabilă din punct de vedere istoric; iar în privința asta putem moraliza la fel de puțin ca în privința cutremurului de pământ din Chios…[17].

Socialiștii revoluționari

Comitetul executiv al organizației *Narodnaia Volia* a eșuat. A mizat totul pe un singur act, regicidul, însă uciderea împăratului nu putea să antreneze o insurecție a poporului rus nici în orașe, nici la sate. În logica

sistemului imperial, fiul mai mare îi urmează la tron tatălui asasinat. Alexandru al III-lea răspunde imediat la uciderea tatălui său prin instituirea unei terori de stat. Această teroare, la fel ca odinioară reacția lui Nicolae I în fața insurecției decembriste, zdrobește mișcarea revoluționară. Această domnie de 13 ani începe cu un val de pogromuri. Între 5 aprilie și 25 decembrie 1881, zona de rezidență, unde legislația rusă închide milioane de evrei, este devastată. Pogromurile sunt orchestrate de un grup de aristocrați, „Legiunea Sfântă" sau „Drujina Sfântă", o primă schiță a viitoarei organizații de extremă dreaptă Uniunea Poporului Rus. Evreii sunt acuzați că ar fi responsabili de moartea țarului. Desemnarea unui țap ispășitor îi permite puterii să abată asupra evreilor resentimentul popular. Împăratul este la început surprins de tulburări și le pune pe seama revoluționarilor. Apoi ajunge la concluzia că această mișcare populară este spontană, când de fapt tulburările antisemite sunt atent programate de Legiunea Sfântă. El decretează atunci o serie de legi excepționale care înrăutățesc condiția evreilor în Imperiul Rus. Pogromurile declanșează o emigrare masivă a evreilor din Rusia, în special către Statele Unite. Principala consecință a asasinării lui Alexandru al II-lea este deșteptarea antisemitismului în Rusia.

Instituirea unui regim de represiune în timpul domniei lui Alexandru al III-lea stăvilește mișcarea revoluționară. În aceeași perioadă, dezvoltarea economică a Rusiei, îndeosebi prin industrializare, contribuie la deșteptarea proletariatului. În uzine se formează sindicate și izbucnesc primele greve. O societate secretă, Proletariatul Muncitoresc, înființată în Polonia în 1882, adoptă în programul ei recurgerea la teroarea politică. Grevele apar însă ca un mijloc mai eficace decât recurgerea la violență. Ele constrâng cârmuirea să promulge legi care să reducă durata zilei de lucru și să reglementeze munca femeilor și a copiilor. Această mișcare

muncitorească precedă formarea Partidului Social-Democrat, pregătit în emigrație încă din 1883 de membri ai organizației *Ciornîi Peredel*. Satele nu rămân tăcute. Cumplita foamete din 1891-1892, care afectează 30 de milioane de ruși, face 100.000 de victime. Ea este urmată de o epidemie de holeră care, venită din Persia pe Marea Caspică, urcă pe cursul Volgăi. Foametea și molima provoacă răscoale ale țăranilor care sunt reprimate fără milă. Sectele sunt atunci persecutate, ceea ce duce la apropierea lor de mișcarea revoluționară, un rezultat pe care populiștii nu reușiseră să-l obțină.

Alexandru al III-lea se înverșunează să distrugă ce mai rămâne din reformele liberale ale tatălui său. El se bazează pe miniștrii săi pentru organizarea acestei politici reacționare: Pobedonoștev, procuror general al Sfântului Sinod, și contele Dmitri Tolstoi, fost ministru al Învățământului. Tolstoi consideră că educarea poporului este cauza directă a mișcării revoluționare. El obține promulgarea unor legi care îndepărtează din învățământul secundar copiii săraci și care reduc autonomia universității. La 30 mai 1882, cel mai reacționar om din Imperiu devine ministru de Interne.

Formarea Partidului Socialist-Revoluționar

Deși reacția este violentă, terorismul nu încetează sub domnia lui Alexandru al III-lea. Desigur, *Narodnaia Volia* nu-și revine după arestările care au decimat-o după 1881. În mai 1881, toți conducătorii săi au fost arestați sau au fugit în străinătate, cu excepția Verei Figner, care îi

regrupează pe supraviețuitori și transferă organizația la Moscova. Cu toate acestea, *Narodnaia Volia* slăbește treptat și dispare ca partid în 1887. În această perioadă s-au ivit mici grupuri. În 1885, la Sankt-Petersburg, „o secțiune teroristă din *Narodnaia Volia*" plănuiește să-l asasineze pe Alexandru al III-lea. Conspiratorii sunt arestați înainte de a fi apucat să acționeze: 42 de persoane sunt judecate, 15 condamnate la moarte și cinci spânzurate, printre care și Aleksandr Ulianov, fiu al unui consilier de stat și frate mai mare al lui Vladimir Ulianov, viitorul Lenin. În 1888, un grup de ofițeri aflat în legătură cu un cerc terorist din Zürich pregătește un atentat împotriva împăratului. Legătura este asigurată de o studentă din Sankt-Petersburg, Sofia Ghinsburg. Planurile sunt descoperite, iar așa-numitul cerc al „militariștilor" este anihilat.

Loris-Melikov a părăsit Ministerul de Interne în mai 1881. A fost înlocuit de contele Ignatiev, care centralizează activitățile poliției și jandarmeriei și creează unități speciale pentru anchetarea delictelor politice la Sankt-Petersburg, Moscova și Varșovia. Aceste unități primesc numele de „secții de protecție" (*ohranîie otdeleniia*). Folosirea cuvântului „Ohrana" pentru a desemna ansamblul poliției ruse sub ultimii doi împărați datează de la înființarea acestor unități în 1881. Când devine ministru de Interne, Dmitri Tolstoi se sprijină pe directorul departamentului poliției, Viaceslav Plehve, care este promovat în 1884 ministru-adjunct la Interne. Plehve își păstrează postul sub ministeriatul lui Tolstoi și sub cel al succesorului său, Durnovo (1889-1895). Ohrana primește sarcina să organizeze „cercetările politice". Această tehnică de cercetare se bazează pe prezența unor colaboratori secreți care informează poliția cu privire la mediile în care s-au infiltrat. Ei se numără cu sutele și sunt plătiți lunar. Atunci când datorită lor este prevenit un complot, este descoperită o tipografie clandestină sau o fabrică de bombe, încasează o

primă specială[18]. În plus, Ohrana inaugurează o metodă mai subtilă de luptă contra terorismului: formarea de agenți provocatori. Generalul Gherasimov, șeful Ohranei din Sankt-Petersburg între 1905 și 1909, va oferi o definiție precisă a provocatorului: „provocatorul este cel care mai întâi incită oamenii să comită acte revoluționare și apoi îi dă pe mâna poliției”[19]. Revoluționarii și polițiștii țes împreună ochiurile unei plase fine în care încearcă să se prindă unii pe alții. Așa se face că Zubatov, fost revoluționar recrutat de poliția secretă, devine șeful Ohranei din Moscova, iar Piotr Racikovski, fost student care s-a compromis cu revoluționarii, devine cel mai bun polițist din Rusia și recrutează personajul cel mai ambiguu din istoria terorismului, Evgheni Filipovici (Evno) Azev. Această tehnică de transformare bruscă și completă a revoluționarilor are uneori un efect de bumerang: primul șef al Ohranei din Sankt-Petersburg, locotenent-colonelul Grigori Sudeikin, este asasinat pe 16 decembrie 1883 de Serghei Degaev, pe care el însuși l-a recrutat. Trimis la Geneva pentru a-l contacta pe Tihomirov și a-l atrage în Rusia, Degaev îi mărturisește totul lui Tihomirov; acesta îi propune să se răscumpere ucigându-l pe Sudeikin, ceea ce Degaev și face, după care reușește să se îmbarce pe un vas spre America, unde devine profesor într-un colegiu.

Sub domnia lui Alexandru al III-lea, numărul deportaților în Siberia crește. Viața în aceste colonii penitenciare este insuportabilă. La Iakuțk, în 1889, o răzmeriță este reprimată printr-un masacru. În același an, în colonia penitenciară de pe râul Kara, deschisă în 1875, deportații se sinucid în masă după o revoltă. Colonia respectivă este închisă în 1890. Loviți de represiune, supraviețuitorii mișcării populiste reușesc treptat să se organizeze în provincie și în capitală. Sunt deschise tipografii clandestine, însă ele sunt descoperite și confiscate în mod regulat. Tracturile și manifestele sunt atunci editate în alte părți, iar propaganda

populistă se dezvoltă în uzine, în ciuda atacurilor social-democraților care consideră că proletariatul muncitoresc le este rezervat în exclusivitate. Scindarea mișcării revoluționare ruse, produsă după congresul de la Voronej, a fost dusă până la capăt în cadrul emigrației. În 1881, Plehanov înființează „Eliberarea muncii", primul grup marxist rus, însă abia în 1892 este constituit Partidul Social-Democrat. Acest partid glorifică rolul revoluționar al proletarului, pe care îl opune mujicului conservator. Încă de la crearea sa, social-democrația condamnă acțiunea celor pe care îi numește peiorativ populiști, în vreme ce aceștia își spun socialiști și revoluționari. Ea îi acuză că au vrut să ia puterea nesocotind voința poporului. De asemenea, unii foști populiști își fac autocritica și aduc acuzații terorismului. În 1888, Lev Tihomirov publică o broșură în care explică de ce a încetat să mai fie revoluționar și denunță recurgerea la teroare:

> […] teroarea are efecte negative asupra păturilor de jos, asupra revoluționarilor înșiși și pretutindeni unde influența ei se face simțită. Teroarea propovăduiește disprețuirea societății, a poporului, a țării; ea propovăduiește spiritul discreționar incompatibil cu orice regim social. Dintr-un punct de vedere strict moral, ce putere poate fi mai rea decât aceea a unui om asupra vieții altui om? Mulți (și cu siguranță nu cei mai răi) refuză să acorde această putere societății. Și iată că o mână de oameni și-o însușește. În ce constau deci aceste asasinate? În faptul că o cârmuire legitimă, recunoscută de popor, refuză să satisfacă exigențele unei mâini de oameni, care simt în așa măsură că sunt o minoritate neînsemnată încât nici măcar nu încearcă să pornească o luptă pe față împotriva acestei cârmuiri […]. Viața teroristului este negativă. Este o viață de lup hăituit. […] Ne putem aduce aminte și că personalitățile lui Jeliabov, Mihailov sau Perovskaia nu s-au făurit prin terorism și că ei au pierit prea devreme ca să mai apuce să simtă influența luptei ce începea, luptă care, pentru dânșii, era infinit mai vastă decât pentru mărunții lor urmași[20].

După moartea lui Alexandru al III-lea și urcarea pe tron a lui Nicolae al II-lea în 1894, printre foștii populiști se conturează o mișcare sub

impulsul lui Viktor Cernov, care cere dreptul la autodeterminare al indivizilor și instaurarea unui stat federalist descentralizat și autoadministrat. În 1895, bătrânii revoluționari se întorc din Siberia fără să-și fi pierdut convingerile. Relatările lor înflăcărează tineretul. De la Londra, Vladimir Burțev îi dă un ultimatum noului împărat: dacă nu acordă Constituția, revoluționarii vor folosi teroarea. Între 1895 și 1900, micile grupuri provenite din *Narodnaia Volia* preiau cuvintele-cheie ale populiștilor și își spun socialiste și revoluționare. Între 1897 și 1899, ele încearcă să se regrupeze într-un partid, cu prilejul unor conferințe ținute la Voronej, Poltava și Kiev. Acest nou partid oferă încă de la crearea sa două chipuri: programul său are drept obiectiv elaborarea unui regim democratic; în paralel, el construiește o mașină de război care, din 1900 până în 1908, lansează un al doilea val terorist. Socialist-revoluționarii (SR sau „eserii") sunt hotărâți să continue activitatea de propagandă în mediul muncitoresc – numărul proletarilor a crescut de la 700.000 în 1870 la 2.800.000 în 1900 – și printre intelectuali. Contrar afirmațiilor istoriografiei sovietice, care îi va reduce la acest unic rol, socialist-revoluționarii îi neglijează pe țărani. Dintre teoreticienii Partidului Socialist-Revoluționar, doar Cernov consideră prioritară chestiunea țărănească. El rămâne convins că partidul trebuie să-și găsească un dublu punct de sprijin la oraș și la țară. Această analiză este confirmată de fapte: țăranii suferă efectul crizei industriale care lovește Rusia din 1900 până în 1903 și satele încep să se răzvrătească. La Paris este înființată în 1900 o Ligă Socialistă Agrară. Devenită Uniunea Țărănească, ea se alătură Partidului Socialist-Revoluționar în 1902. Problema terorii agrare este ridicată, însă este imediat respinsă. Social-democrații (SD) și socialist-revoluționarii se opun în privința chestiunii muncitorești. Socialist-revoluționarii nu vor să controleze mișcarea muncitorească, așa cum nu

vor să controleze nici mișcarea țărănească. Ei consideră sfaturile (sovietele) muncitorești drept adevărata incarnare a proletariatului și sunt favorabili dezvoltării sindicatelor. Se tem de efectele unei centralizări a statului. După ani întregi de pregătire, Partidul Socialist-Revoluționar este în sfârșit constituit în 1900 prin reunirea grupului din sud, care a inițiat mișcarea revoluționară, a grupului din nord și a cercurilor din emigrație animate de Cernov. În cursul acestei perioade de comasare într-un partid unic se formează grupul terorist care își ia numele de Organizația de Luptă a Partidului Socialist-Revoluționar.

Atentatul împotriva lui Plehve

Partidul Socialist-Revoluționar se structurează în anii 1902 și 1903. În fruntea sa se află un comitet central care controlează comitetele locale – în jur de 10 la număr în 1902, peste 35 în 1903 –, definește activitatea partidului, editează și distribuie literatura de propagandă. Comitetul central controlează propaganda și „agitația" – mitinguri, manifestații – atât în mediul muncitoresc, cât și în mediile militar – printre ofițeri și recruți –, universitar și țărănesc – populista Ekaterina Breșko Breșkovskaia, revenită din Siberia, răspândește în sate broșurile și tracturile revoluționare.

Tulburările studențești au început în 1899 și au fost dur reprimate de poliție. În ziua de 14 februarie 1901, un fost student, Piotr Karpovici, îl asasinează pe ministrul Învățământului, Bogoliepov. Arestat, se declară socialist-revoluționar. La puțin timp după aceea, un membru al

comitetului zemstvelor din Samara, Laguski, trage în ferestrele apartamentului lui Pobedonoșțev, procurorul Sfântului Sinod. Și el afirmă că aprobă programul socialist-revoluționarilor și consideră că e necesară folosirea terorii împotriva principalilor reprezentanți ai puterii. Acestea sunt acte individuale, dar au asupra Partidului Socialist-Revoluționar același efect precum gestul Verei Zasulici asupra mișcării populiste. În toamna anului 1901, la inițiativa lui Grigori Gherșuni, comitetul central decide formarea unei Organizații de Luptă. Mihail Goț asugură legătura între această organizație și comitetul central. Organizația de Luptă primește directive de la comitetul central, care îi fixează obiectivele, dar își păstrează autonomia în ceea ce privește alegerea membrilor săi și modalitățile de acțiune. Ea cuprinde între 12 și 15 membri. Mai mulți dintre ei sunt recrutați de Ekaterina Breșko Breșkovskaia, care le verifică fidelitatea. Prima țintă desemnată de comitetul central pentru Organizația de Luptă este ministrul de Interne, Sipiaghin. Comitetul central îl condamnă pentru responsabilitatea lui într-un masacru comis în 1901 la Sankt-Petersburg. Verdictul este dus la îndeplinire pe 15 aprilie 1902 de Stepan Balmașev, fiul unui militant din *Narodnaia Volia*. Acesta pătrunde în Palatul Marinski din Sankt-Petersburg îmbrăcat în uniformă de aghiotant. Trage de la mică distanță asupra lui Sipiaghin și îl ucide. După acest asasinat, comitetul central se refugiază la Kiev și pregătește următoarea operațiune: un atentat împotriva prințului Obolenski, guvernatorul Harkovului. Teroriștii vor să răzbune victimele unor atrocități comise cu ocazia reprimării la ordinul guvernatorului a unor răscoale țărănești. În ziua de 29 iulie 1902, executantul desemnat de Gherșuni, Toma Kaciura, trage cu revolverul asupra lui Obolenski. Primele două gloanțe nu-și ating ținta, însă al treilea îl rănește: gloanțele sunt otrăvite cu stricnină. Organizația de Luptă lovește din nou pe 6 mai

1903, la Ufa. Într-o grădină publică, Egor Dulebov îl ucide pe guvernatorul Bogdanovici, care a ordonat în martie împușcarea unor muncitori la Zlatoustov. La scurt timp după aceea, Gherșuni este arestat la Kiev. E condamnat la moarte, dar pedeapsa îi este comutată și e transferat la fortăreața din Șliselburg, o mică insulă situată acolo unde Neva pornește din Lacul Ladoga. Această fortăreață este închisoarea rezervată celor mai periculoși teroriști. Între 1884 și 1905, aici sunt deținute 68 de persoane: 13 sunt împușcate sau spânzurate, patru se sinucid, iar 15 mor în temniță.

Secundul lui Gherșuni, Evno Azev, îi urmează acestuia la conducerea Organizației de Luptă. Două personaje domină istoria terorismului rus: Neceaev și Azev. Primul se situează la periferia procesului, dar întruchipează opțiunea extremă a fanatismului, lipsa oricărui prag moral în alegerea mijloacelor. Azev, dimpotrivă, ridică terorismul la nivel de strategie. Informator al poliției, el este totodată revoluționar. Omul are două fețe, fără să fie un agent dublu în adevăratul sens al cuvântului. Este recrutat la Paris de Piotr Racikovski, care conduce din 1884 până în 1902 secția străină a Ohranei, e un fost membru al Drujinei Sfinte și se află la originea plăsmuirii lucrării antisemite *Protocoalele înțelepților Sionului*. Racikovski îl trimite să se infiltreze în Partidul Socialist-Revoluționar. Azev devine un apropiat al lui Mihail Goț, care îl introduce în comitetul central al partidului. Gherșuni îl ia în Organizația de Luptă. În iulie 1902, noul ministru de Interne, Plehve, și directorul poliției din Sankt-Petersburg, Lopuhin, îi cer să pătrundă în centrul Partidului Socialist-Revoluționar, fără să știe că a făcut-o deja și că nu a dezvăluit planurile de atentat împotriva lui Sipiaghin și Obolenski, deși era informat despre pregătirea lor. Pentru a păstra încrederea pe care Ohrana o are în el, Azev rafinează delațiunea, dând pe mâna poliției câțiva militanți din comitete

locale. În Ohrana, Azev este omul lui Racikovski, care face parte din clica guvernatorului general al Sankt-Petersburgului, Trepov. Racikovski și Trepov complotează împotriva lui Plehve. Or, comitetul central i-a ordonat lui Azev să pregătească asasinarea lui Plehve. Pe de altă parte, ministrul este responsabil de pogromul de la Chișinău, săvârșit în zilele de 19 și 20 aprilie 1903, iar Azev este evreu, cum sunt 15% dintre membrii Partidului Socialist-Revoluționar.

Atentatul împotriva ministrului de Interne este minuțios pregătit de o mică echipă condusă de Boris Savinkov. Teroriștii preiau metodele de pregătire a atentatului împotriva lui Alexandru al II-lea. Supravegherea deplasărilor ministrului este făcută de niște falși vizitii. Ei decid să recurgă la aruncarea de bombe: patru aruncători sunt plasați pe traseul pe care trebuie să-l urmeze ministrul. Explozibilii sunt pregătiți de Pokotilov, care, pe 31 martie, este ucis accidental într-o explozie. Savinkov descrie cu minuțiozitate fragilitatea materialului:

> Bombele noastre erau prevăzute cu două tuburi încrucișate cu dispozitive de aprindere și detonatoare. Primele se compuneau din tuburi de sticlă umplute cu acid sulfuric, cu baloane și greutăți de plumb. Aceste greutăți, la căderea bombei, în orice poziție, spărgeau tubul de sticlă. Vărsându-se, acidul sulfuric aducea la incandescență un amestec de clorat de potasă și zahăr. Acest amestec aprins determina mai întâi explozia fulminatului de mercur, iar apoi a dinamitei cu care era umplută bomba. Pericolul, imposibil de evitat la încărcarea bombei, rezulta din faptul că tubul de sticlă se putea sparge cu ușurință în timpul manipulării[21].

Azev avertizează poliția că Organizația de Luptă pregătește un atentat împotriva lui Plehve. În același timp, le explică oamenilor săi că operațiunea este pripită. După două eșecuri – ministrul nu o ia pe traseul prevăzut la ora prevăzută –, supravegherea este reluată, iar echipa lui Savinkov primește întăriri. Sunt integrați patru noi membri: Dora Briliant, care se ocupă de explozibili; Sazonov, un discipol din *Narodnaia Volia*;

Kaliaev, prieten din copilărie al lui Savinkov; Egor Dulebov, ucigașul lui Bogdanovici. Albert Camus și-a pus multe întrebări asupra personalității acestor „ucigași delicați”, iar memoriile lui Savinkov l-au determinat să dezvolte analiza cu privire la personalitățile lor. Într-adevăr, la acești teroriști găsim cele mai mari preocupări etice: „Sunt oameni exigenți. Ultimii în istoria revoltei, nu vor refuza nimic din condiția lor, nici din drama lor. Deși au trăit în teroare, «deși au crezut în ea» (Pokotilov), au fost necontenit sfâșiați. Istoria oferă puține exemple de fanatici care să fi suferit de scrupule până și în vălmășagul luptei”[22]. În memoriile sale, Savinkov încearcă să analizeze motivațiile tovarășilor săi. Dora Briliant:

> Taciturnă, modestă și timidă, Dora nu trăia decât prin credința sa în acțiunea teroristă. Iubea revoluția, suferea profund din cauza eșecurilor ei, recunoștea necesitatea asasinării lui Plehve, dar se temea în același timp de acest asasinat. Nu putea să se împace cu ideea de a vărsa sânge. Mai ușor i-ar fi fost să moară decât să ucidă… Și apoi, socotea că era de datoria ei să treacă pragul dincolo de care începe participarea efectivă la faptă. Pentru Dora, ca și pentru Kaliaev, acțiunea teroristă devenea mai frumoasă în primul rând prin jertfa pe care i-o aducea teroristul[23].

Egor Sazonov:

> …era tânăr, sănătos, voinic. O forță a tinereții emana din ochii săi strălucitori și din chipul său îmbujorat. Entuziast și prietenos, cu un suflet iubitor și blând, scotea și mai mult în evidență prin bucuria lui de a trăi tristețea blândă a Dorei Briliant. Credea în victorie și o aștepta. Pentru el, acțiunea teroristă era înainte de toate o jertfă personală, o faptă măreață. Dar se îndrepta spre această jertfă, se îndrepta spre această faptă măreață liniștit și vesel, ca și cum nu s-ar fi gândit la ea, așa cum nu se gândea nici la Plehve[24].

Serghei Kaliaev

> …iubea revoluția cu acea iubire duioasă și adâncă pe care o simt pentru ea doar cei care-i dăruiesc întreaga lor viață. Dar, poet din născare, iubea arta. Atunci când nu se țineau întruniri

> revoluționare, când nu se discutau probleme de ordin practic, vorbea despre literatură, vorbea mult, cu entuziasm, cu un ușor accent polonez[25].

Azev și Savinkov pregătesc cu minuțiozitate atentatul. Data fixată este 8 iulie, apoi atentatul este amânat pentru 15 ale lunii. Azev abate atenția Ohranei dezvăluind pregătirea altui atentat și anunțându-l pe cel împotriva lui Plehve, fără nici o altă precizare. Pe 15 iulie 1904, Azev se află la Varșovia, ceea ce îi oferă un alibi. În acea zi, Plehve e ucis de primul aruncător, Sazonov. Bomba cântărește șase kilograme; are formă cilindrică, iar teroristul o ascunde sub un ziar. O aruncă asupra trăsurii lui Plehve; ministrul este sfârtecat de explozie, iar Sazonov, rănit, este arestat.

Dezvoltarea Organizației de Luptă

După uciderea lui Plehve, Azev se duce la Geneva, unde ceilalți opt membri ai Partidului Socialist-Revoluționar îl primesc ca pe un erou. El exploatează succesul, cere și obține o independență totală a Organizației de Luptă. Statutele acesteia, stabilite în august 1904, sunt adoptate de partid:

> Articolul 1: Organizația de Luptă are drept scop să lupte împotriva autocrației cu ajutorul actelor teroriste. Articolul 2: Organizația de Luptă se bucură de o independență completă din punct de vedere tehnic; ea posedă fonduri separate și este legată de partid prin intermediul comitetului central[26].

Azev este ales director al Organizației de Luptă. Savinkov este locțiitorul său, iar comitetul de organizare, „organul suprem”, este alcătuit din Azev, Savinkov și Maksimilian Schweitzer. Organizația de Luptă instalează la Paris un laborator pentru a produce dinamită și a-i iniția pe viitorii teroriști în fabricarea explozibililor. Azev recrutează noi militanți și formează trei echipe care sunt însărcinate să execute verdictele pronunțate de comitetul central al partidului împotriva a trei guvernatori generali:

Echipa lui Schweitzer reunește 15 militanți și trebuie să-l ucidă pe Marele Duce Vladimir Aleksandrovici, guvernator general al Sankt-Petersburgului.

Echipa lui Savinkov cuprinde cinci membri și trebuie să-l ucidă pe Marele Duce Serghei Aleksandrovici, guvernator general al Moscovei.

A treia echipă, condusă de Borișanski, este însărcinată să-l asasineze pe guvernatorul general al Kievului, generalul Kiepels.

Cele trei echipe pleacă spre Rusia în noiembrie 1904. În acest timp, Azev continuă să-i furnizeze agentului de contact al Ohranei, Rataiev, informații eronate, punându-l pe piste false.

Aceste preparative se derulează în timpul războiului ruso-japonez și înainte de evenimentele din 1905. Pe de altă parte, strategia Ohranei s-a schimbat din 1895, sub influența lui Zubatov, director al secției din Moscova. Zubatov speră să-i despartă pe muncitori de revoluționari creând uniuni muncitorești legale și împingându-i pe revoluționari spre radicalism și teroare. Cariera lui Zubatov ia sfârșit odată cu asasinarea lui Plehve, care îi susținea acțiunea, dar „societățile Zubatov” îi supraviețuiesc. Așa se face că organizația muncitorească ce controlează la Sankt-Petersburg greva din ianuarie 1905 acționează sub protecția poliției. Condusă de preotul Gapon, ea numără în 1905 între 6.000 și 8.000 de

membri. Duminică, 22 ianuarie 1905, un cortegiu de 8.000 de persoane se îndreaptă spre Palatul de Iarnă pentru a-i înmâna o petiție țarului. În fruntea lui se află Gapon. În dreapta acestuia se găsește Piotr Rutenberg, membru al Partidului Socialist-Revoluționar. Marele Duce Vladimir dă ordin să se tragă asupra mulțimii: 1.600 de persoane sunt ucise și câteva mii rănite. Trântit la pământ de Rutenberg, Gapon scapă nevătămat. Amândoi reuşesc să fugă. Masacrul din „duminica roșie" constituie începutul Revoluției din 1905. Inteligheția rusă este bulversată de această crimă și se arată favorabilă revoluționarilor: Șaliapin cântă imnuri revoluționare pe scena teatrului imperial, iar scriitorul Leonid Andreev își pune apartamentul la dispoziția comitetului central al Partidului Social-Democrat (sic!). Împăratul trebuie să accepte unele reforme. Autonomia universitară este decretată în august 1905. Contele Serghei Witte devine prim-ministru. Războiul se încheie. Manifestul din 17 octombrie dă Rusiei un organ legislativ, Duma imperială. Aceste reforme nu frânează totuși dezvoltarea partidelor revoluționare, în special a Partidului Social-Democrat. Comitete locale ale acestor partide se ivesc de la un capăt la altul al țării. Partidul Socialist-Revoluționar nu joacă în realitate decât un rol secundar în mișcările greviste care se dezvoltă printre muncitori, studenți și marinari.

În ciuda bulversărilor politice produse în 1905, cele trei grupuri ale Organizației de Luptă pregătesc atentatele cu care sunt însărcinate. Savinkov și echipa sa supraveghează deplasările Marelui Duce Serghei. Grupul cuprinde cinci membri: Savinkov, Kaliaev, Dora Briliant, Boris Moiseienko și Kulikovski. „Supraveghetorii" sunt deghizați în vizitii: ei stabilesc unde și când pleacă de acasă Marele Duce. Dora Briliant pregătește bombele. Pe 2 februarie, Kaliaev renunță la acțiune: observă că Marele Duce este însoțit de soție și nepoți, copiii Marelui Duce Pavel. El

își explică gestul în fața tovarășilor săi, care îl aprobă. Organizația de Luptă nu mai pusese niciodată până atunci problema victimelor nevinovate: „În același timp, acești executori, care își pun viața în joc fără nici o rezervă, nu se atingeau de viața celorlalți decât cu conștiința cea mai scrupuloasă”[27]. În ziua de 4 februarie, Kaliaev își aruncă bomba la o distanță de patru pași, drept înainte, din alergare. Marele Duce Serghei este ucis. Arestat, Kaliaev e transferat la închisoarea Butirka. Câteva zile mai târziu, este vizitat de Marea Ducesă Elisabeta, care îi dă o icoană și îi spune că se va ruga pentru el. Lunga pledoarie rostită de Kaliaev la procesul său, pe 5 aprilie 1905, explică poziția acestor revoluționari care opun unui terorism de stat răzbunarea: „Suntem despărțiți de munți de cadavre, de sute de mii de vieți zdrobite, de o mare de lacrimi și sânge care înecă întreaga țară în șuvoaie de indignare și groază. Voi ați declarat război poporului. Noi am acceptat provocarea. […] Sunteți gata să recunoașteți că există două morale: una pentru simplii muritori, care spune «să nu ucizi, să nu furi», iar cealaltă, politică, pentru cârmuitori, cărora le permite totul”[28]. Condamnat la moarte, Kaliaev este transferat la Șliselburg și spânzurat pe 10 mai.

În martie 1905, Maks Schweitzer este ucis de explozia bombei pe care o pregătea în hotelul *Bristol* din Sankt-Petersburg. Ca urmare a informațiilor furnizate de Tatarov, revoluționar pe care poliția l-a făcut să-și schimbe convingerile, tot grupul este arestat. Al treilea grup, cel de la Kiev, renunță la acțiune. În cursul anului 1905, grupuri locale independente ale Organizației de Luptă comit atentate împotriva unor șefi ai poliției sau a unor comisari de poliție în Odessa, Viatka, Nijni-Novgorod, Dvinsk, Vitebsk, Samara, Tiflis, Lubni, Kreslavl, Rostov pe Don, Belostok, Krasnoiarsk, Chișinău, Gomel. Câțiva informatori sunt executați la Baku și Vilno[29].

Ca să se răscumpere, Azev dă pe mâna Ohranei rețeaua din Bulgaria, dar îi ascunde existența laboratorului din Villefranche, care este transportat apoi la Geneva. Partidul Socialist-Revoluționar realizează că poliția politică și-a infiltrat oamenii adânc în interiorul său. Într-adevăr, încă din 1904, departamentul de poliție are câteva sute de agenți în partidele de opoziție, mai ales în Partidul Social-Democrat și în Partidul Socialist-Revoluționar. Numai pentru orașul Sankt-Petersburg, generalul Gherasimov, care va conduce Ohrana din capitală începând din 1906, numără în 1908 între 120 și 150 de agenți infiltrați printre social-democrați, socialist-revoluționari, anarhiști și membrii Partidului Constituțional-Democrat (KD sau „cadeții"). Încep chiar să circule informații despre Azev, însă, pentru tovarășii săi, acesta rămâne deasupra oricărei bănuieli.

Anarhiștii ruși (1903-1907)[30]

Primii anarhiști ruși apar la Belostok în primăvara anului 1903 (grupul *Borba* [„Lupta"], cu o duzină de membri), apoi la Odessa și în regiunea Cernigov. Mișcarea anarhistă se dezvoltă mai ales după 1905: în provinciile din vest, în micile *shtetl*-uri (orășele unde se țineau târguri în zona de rezidență acordată de Rusia evreilor) și mai cu seamă în sud, la Odessa și Ekaterinoslav, apoi în Ucraina, în Crimeea și în Caucaz. Procesul este pretutindeni același: niște socialist-revoluționari sau social-

democrați dezamăgiți formează un mic cerc anarhist. Aceste organizații au drept scop distrugerea statului și a capitalismului, însă membrii lor nu reușesc să se pună de acord asupra mijloacelor de a-l atinge și îndeosebi asupra rolului terorii.

În această nebuloasă anarhistă greu de identificat pot fi individualizate două grupuri principale: *Ciornoe Znamia* („Drapelul negru") și *Beznacealie* („Respingerea oricărei autorități").

Ciornoe Znamia este de departe grupul anarho-terorist cel mai important din Imperiul Rus. Își recrutează membrii mai ales dintre tinerii evrei din zona de rezidență. În vara anului 1904, la Belostok, Nisan Farber, un anarhist în vârstă de 18 ani, îl rănește grav prin înjunghiere pe Avraam Kogan, proprietarul unei filaturi, în timp ce acesta se ducea la sinagogă în ziua de Yom Kippur. Câteva zile mai târziu, Farber aruncă o bombă „macedoneană" de fabricație proprie într-un comisariat și este ucis de explozie. Alte atentate au loc în uzine sau în apartamentele unor patroni, la Belostok, la Varșovia și mai ales în sudul Rusiei, unde *ciorno-znamenți* creează secțiuni de luptă, fabrică bombe, atacă uzine și fac numeroase exproprieri și sabotaje. Un grup disident, așa-numiții *bezmotivniki* („cei fără motiv"), îndeamnă masele să se revolte, iar în 1905 detonează bombe la hotelul *Bristol* din Varșovia și la cafeneaua *Libman* din Odessa.

Beznacealie este un grup mai restrâns, dar la fel de fanatic. Acționează la Sankt-Petersburg, iar majoritatea membrilor săi sunt studenți. Aceștia se declară anarho-comuniști, căci vor să construiască o federație de comune. Fondatorul grupului, Nikolai Romanov (sic!), își spune Bidbei. În realitate, grupul se consacră mai mult propagandei decât acțiunii teroriste, în ciuda apelurilor sale frenetice la o teroare de masă. Alte grupuri ascund sub masca anarhismului activități de jaf și tâlhărie.

După Revoluția din 1905, anarhiștii sunt hăituiți de poliție. Represiunea este necruțătoare, iar justiția, expeditivă. Sute de tineri sunt condamnați la moarte sau executați de către temnicerii lor. Adeseori, nici nu au împlinit 20 de ani. Mai mulți dintre ei se sinucid sau se sacrifică. Cei mai norocoși reușesc să fugă în Europa Occidentală și în Statele Unite. Cele mai spectaculoase două procese sunt, în decembrie 1905, cel al anarhiștilor din Odessa (cafeneaua *Libman*), iar în noiembrie 1906, cel al grupului *Beznacealie*.

Conform estimărilor lui Paul Avrich, între 1905 și 1907 ar fi existat în Rusia 5.000 de anarhiști activi. Mișcarea dezvoltă aceeași controversă ca și celelalte mișcări revoluționare în Rusia: terorismul trebuie plasat sau nu în centrul acțiunii revoluționare? După 1907, perioada teroristă ține de trecut, iar anarhismul evoluează spre sindicalism, adică spre propaganda și organizarea în mediul muncitoresc. Visurile anarhiștilor vor părea să se poată realiza abia în 1917, când se va dezlănțui o a doua furtună anarhistă.

Partidul Socialist-Revoluționar după 1905

După manifestul din 17 octombrie, Partidul Socialist-Revoluționar, rămas la remorca evenimentelor din 1905, iese din clandestinitate. Comitetul central părăsește Geneva și se întoarce în Rusia. Problema terorismului este dezbătută din nou. În ciuda exigențelor lui Azev și Savinkov, care cereau păstrarea Organizației de Luptă, comitetul central o dizolvă pentru

a o reconstitui sub altă formă. El decide să pregătească revolta armată în Sankt-Petersburg. În acest scop, creează un Comitet de Luptă, pe care îl încredințează lui Azev și Savinkov. Proiectul de revoltă eșuează însă. O serie de percheziții duc la confiscarea de arme și explozibili, precum și la arestări. Dimpotrivă, la Moscova, în decembrie, organizațiile revoluționare pregătesc o grevă generală, iar socialist-revoluționarii participă la ea. Sovietul deputaților muncitori din Moscova proclamă greva generală pe 6 decembrie. Sunt înălțate baricade, dar soldații și poliția înving, iar greva se încheie în ziua de 18. Regimentul de gardă Semenovski, comandat de generalul Mien, și regimentul Lodarski, venit de la Varșovia, pun capăt revoltei și curăță ultimele cuiburi de rezistență în cartierul Presnia. În provincii, comitete locale participă la greve și la mișcările de revoltă. În ciuda hotărârii comitetului central de a întrerupe actele teroriste, o duzină de atentate sunt comise împotriva polițiștilor. Revenit în Rusia, comitetul central convoacă primul congres al Partidului Socialist-Revoluționar, care are deja patru ani de existență. Congresul se ține în Finlanda, la Imatra, între 25 decembrie 1905 și 4 ianuarie 1906. El decide să „intensifice teroarea politică centralizată” „până ce libertățile de fapt vor fi definitiv dobândite, și numai după aceea comitetul central va putea să suspende acțiunile teroriste”[31]. Partidul renunță însă la teroarea agrară, decizie ce provoacă desprinderea aripii sale stângi, favorabilă acestui mijloc de acțiune. Din 1904, această fracțiune consideră că teroarea țărănească ar fi mijlocul de luptă cel mai eficace. La congres, „agrarienii” cer socializarea imediată a pământurilor și uzinelor. Cererea lor este respinsă, iar ei se separă de partid pentru a constitui o organizație independentă, Uniunea Socialist-Revoluționarilor Maximaliști, condusă de un agronom originar din Saratov, Sokolov, supranumit Medved („Ursul”).

Partidul Socialist-Revoluționar decide lichidarea a doi trădători: Gapon și Tatarov. În februarie 1906, Gapon încercase să-l facă pe Rutenberg să-și schimbe convingerile, dar îi destăinuise în același timp că se afla în slujba poliției și că avea sarcina să descopere conspirațiile împotriva țarului, a prim-ministrului Witte și a ministrului de Interne Durnovo. Gapon îi propusese să se întâlnească cu Racikovski. Rutenberg avertizase imediat comitetul central și ceruse instrucțiuni. Azev și Cernov îl îndeamnă să accepte o întâlnire cu Gapon și Racikovski și să-i omoare. Rutenberg îl lasă așadar pe Gapon să creadă că e dispus să colaboreze cu poliția. Acțiunea este amânată de câteva ori. Racikovski nu vine la întâlnirile stabilite. Azev se enervează, iar Rutenberg hotărăște să acționeze singur. Închiriază o vilă în Golful Finic și îl invită pe Gapon să vină acolo pe 28 martie 1906. Câțiva muncitori care sunt membri ai partidului, ascunși în vilă, pun mâna pe Gapon și îl spânzură. Partidul nu recunoaște această execuție. Tatarov, care a vândut grupul lui Schweitzer, este executat pe 4 aprilie 1906 la Varșovia, unde se refugiase la părinții săi. Acest asasinat fusese propus de Savinkov comitetului central, care îl acceptase. Savinkov alcătuise atunci o echipă de cinci oameni, printre care și Nazarov, care îl ucisese pe Tatarov cu lovituri de cuțit, dar o rănise și pe mama acestuia.

Oamenii lui Azev pregătesc un atentat împotriva lui Durnovo. Cei care supraveghează casa ministrului sunt reperați și, la jumătatea lui aprilie 1906, Azev este arestat la Sankt-Petersburg de niște polițiști care nu știu de apartenența sa la Ohrana. Racikovski, care, după ieșirea la pensie a lui Rataiev, este ofițerul de contact al lui Azev, dar care nu se mai află în relație cu el, îi explică noului șef al Ohranei din capitală, generalul Gherasimov, că Azev se numără de multă vreme printre agenții săi. Generalul încheie atunci un acord cu Azev: acesta va informa serviciile

secrete cu privire la pregătirea de atentate, va continua să primească un salariu, iar poliția îi va aresta pe membrii grupului său înainte ca atentatele să fie comise, pentru ca pedeapsa să fie mai ușoară. Acordul este respectat: „Azev s-a dovedit a fi cel mai bun colaborator al meu timp de câțiva ani. Cu ajutorul lui, am reușit să paralizez în foarte mare măsură activitatea teroriștilor”[32]. Gherasimov este hotărât să neutralizeze terorismul socialist-revoluționarilor și aplică metode noi. În memoriile sale, el judecă aspru stângăcia predecesorilor lui: „O armă atât de valoroasă și atât de eficace ca poliția secretă nu trebuie utilizată decât cu cea mai mare circumspecție, fiindcă este o armă cu două tăișuri, extrem de periculoasă pentru cei care se folosesc de ea fără să știe cum se mânuiește”[33].

Savinkov primise de la Azev în februarie, deci înainte ca Ohrana să-l readucă pe acesta sub controlul ei, misiunea de a-l ucide pe guvernatorul general al Moscovei, amiralul Dubasov, organizatorul represiunii din decembrie 1905. Atentatul fusese amânat de mai multe ori, deoarece guvernatorul nu urmase traseul prevăzut. De fiecare dată, Boris Voinarovski, care trebuia să arunce bomba, se ducea la locul pe unde trebuia să treacă guvernatorul, cu un pachet de trei kilograme învelit în hârtie. După fiecare tentativă nereușită, bomba trebuia dezamorsată, ceea ce implica riscuri. Pe 10 aprilie, o bombă explodează în mâinile unei tinere teroriste, Benevskaia, care este rănită și arestată. Atentatul împotriva lui Dubasov are totuși loc pe 23 aprilie, după ce planul a fost acceptat de Azev. Voinarovski, care aruncă bomba, este ucis, ca și aghiotantul lui Dubasov, contele Konovnițov, însă guvernatorul este doar rănit.

După dizolvarea primei Dume, pe 9 iulie 1906, Partidul Socialist-Revoluționar, până atunci în așteptare, cheamă din nou la revoltă armată.

El își dezvoltă munca de organizare, împarte provinciile în sectoare și formează noi comitete care se reunesc pe regiune. Înființează ziare și emite proclamații. Se infiltrează în armată, în special în flota Balticii. Cea mai activă dintre organizațiile sale este însă cea a marinarilor din flota de pe Volga, care se desfășoară de la Nijni-Novgorod până la Astrahan. Revoltele marinarilor din Sveaborg și Kronstadt eșuează. Aceste eșecuri întăresc convingerea socialist-revoluționarilor că ridicarea la luptă este prematură și că partidul trebuie să revină la vechea tactică, cea a terorii de masă, atât în capitală, cât și în provincie. La ordinul comitetului central, Azev îl însărcinează pe Savinkov să-l ucidă pe amiralul Ciuhin, comandant al flotei Mării Negre, care a condus represiunea împotriva marinarilor. Este formată o echipă și se organizează o supraveghere, dar „luptătorii" sunt ei înșiși filați. Fără știrea lui Savinkov, comitetul local al Partidului Socialist-Revoluționar din Sevastopol organizează un alt atentat împotriva comandantului fortăreței din Sevastopol, generalul Neploiev. În cursul unei treceri în revistă, pe 14 mai 1906, este aruncată o primă bombă, care nu explodează; o a doua bombă omoară șase persoane, printre care și pe terorist. Savinkov este arestat în razia ordonată după acest atentat, ceea ce constituie o grea lovitură pentru Organizația de Luptă. De aceea, comitetul central acceptă propunerea lui Lev Silberberg de a organiza evadarea lui Savinkov. Pe 15 iulie, un temnicer îl scoate din închisoare pe sub nasul gărzii. Zece zile mai târziu, un ofițer de marină, Boris Nikitenko, îl ajută să iasă din țară.

În toamna lui 1906, Azev propune asasinarea primului-ministru, Stolîpin. De fapt, la instigarea lui Gherasimov, el încearcă să distrugă Organizația de Luptă centrală. Partidul realizează că aceasta are un „ghinion nemaipomenit": nici una dintre țintele care îi sunt indicate nu este atinsă, în timp ce comitetele locale, independente de ea, rămân active

și eficiente. Într-adevăr, în primele opt luni ale anului 1906, comitetele locale comit numeroase atentate împotriva funcționarilor civili și militari, precum și a denunțătorilor, mai ales în regiunile din nord și de pe Volga: în jur de 30, printre care și asasinarea în august a generalului Mien, comandant al regimentului Semenovski, de către Albert Trauberg. Trei atentate fuseseră programate încă din decembrie 1905 împotriva celor responsabili de niște răscoale țărănești care izbucniseră în Tambov în noiembrie 1905: generalul von der Launitz și cei doi colaboratori ai săi, Bogdanovici și Lujanovski. Viceguvernatorul, generalul Bogdanovici, fusese ucis pe 28 decembrie de către Karpovici. În ianuarie, o tânără de 19 ani originară din Tambov, Maria Spiridovna, îl ucide pe comandantul expediției de pedepsire, Lujanovski. Von der Launitz va fi executat mai târziu.

Comitetul central reia planul de atentat împotriva lui Durnovo, plan care eșuase la Sankt-Petersburg. O tânără, Tatiana Leontieva, pleacă la Interlaken, unde ministrul își petrece vacanța sub numele de Müller. Avertizat, Gherasimov îl sfătuiește pe Durnovo să părăsească stațiunea, iar Leontieva ucide un turist francez pe nume Müller, crezând că e ministrul.

După ce s-au separat de Partidul Socialist-Revoluționar, Sokolov și grupul maximaliștilor condus de el organizează pe 7 martie o „expropriere” care le permite să-și finanțeze operațiunile: jefuirea Societății de Credit Mutual din Moscova. În ziua de 12 august, vila lui Stolîpin de pe insula Aptekarski este distrusă de bombe: sunt ucise 32 de persoane, printre care și cele trei care transportaseră bombele, precum și fiica primului-ministru. Comitetul central al Partidului Socialist-Revoluționar denunță acest act criminal, care contravenea eticii sale și programului său politic. Uniunea Socialist-Revoluționarilor Maximaliști

este dizolvată după arestarea lui Sokolov, pe 1 decembrie 1906, și executarea lui. La Moscova și în provincii s-au format mici grupuri maximaliste, dar în 1907 maximalismul se dezagregă treptat, în timp ce în numele lui se exprimă doar un teoretician rasist, Pavlov, care ține discursuri demente despre teroarea extremă și exterminarea fizică în masă. Ohrana încercase să infiltreze pe cineva în grupul maximalist, dar fusese trasă pe sfoară de pretinsul ei agent. Într-adevăr, în iulie 1906, poliția recrutează un maximalist, pe nume Salomon Rîs. Arestat la Kiev în momentul în care încerca să jefuiască un încasator, acesta îi propune șefului Ohranei locale să lucreze pentru el. În realitate, Rîs este introdus de Sokolov pentru a furniza informații false poliției. Un agent al Ohranei infiltrat în preajma lui Sokolov află de manevrele lui Rîs și îl denunță șefilor săi. Rîs este arestat, judecat de o curte marțială și spânzurat. În cursul procesului, își afirmă convingerile maximaliste.

Eșecurile Organizației de Luptă centrale determină comitetul central să-l elibereze pe Azev din funcțiile deținute și să constituie un nou grup: „Detașamentul de Luptă de pe lângă comitetul central”. Conducerea acestui detașament îi este încredințată lui Silberberg, care își instalează postul de comandă și laboratoarele pentru fabricarea dinamitei la Imatra, în Finlanda, și formează o nouă echipă. El aduce o completare metodei de pregătire a atentatelor: o dublă informare, nu numai asupra deplasărilor țintei, ci și asupra vieții sale private. Pe 21 decembrie 1906, von der Launitz este ucis de Kudriavțev, care se sinucide imediat după aceea. De asemenea, Silberberg organizează trei atentate: asasinarea directorului închisorii Deriabinsk, pe 17 ianuarie 1907, de către Albert Tauberg; un al doilea atentat împotriva amiralului Dubasov, care dă greș; asasinarea procurorului general Pavlov de către Tauberg. Însă poliția a reperat echipa lui Silberberg, care este arestat pe 9 februarie 1907. La conducerea

Detașamentului de Luptă vine Boris Nikitenko, ofițerul de marină cu ajutorul căruia Savinkov a părăsit Sevastopolul după ce evadase. Detașamentul pregătește un atentat împotriva lui Stolîpin, a Marelui Duce Nikolai și a împăratului. Informată de Azev, poliția arestează, în noaptea dinspre 31 martie spre 1 aprilie, 28 de teroriști, printre care și Nikitenko.

Pe 12 februarie 1907, Partidul Socialist-Revoluționar organizează în Finlanda cel de-al doilea congres al său. Gherșuni, evadat din colonia penitenciară siberiană, s-a întors în Rusia după ce a trecut prin Statele Unite. Congresul este prezidat de el. Cei 115 deputați știu că alegerile pentru a doua Dumă le vor aduce între 30 și 40 de locuri de deputați. Gherșuni domină dezbaterile. El obține participarea partidului la viitoarea Dumă și condamnarea recurgerii la exproprieri, deși aceasta este metoda de finanțare a celorlalte grupuri: a anarhiștilor, a bolșevicilor, a naționaliștilor polonezi sau transcaucazieni – în iunie 1907, Kamo va conduce spargerea de la banca din Tiflis. Gherșuni aprobă recurgerea la teroare, dar impune ca decizia partidului să depindă de atitudinea cârmuirii. Dacă aceasta își va menține politica de represiune – pogromuri, maltratări în închisori, arestări arbitrare, dispersarea manifestațiilor –, actele de terorism vor fi reluate. Întrucât cea de-a doua Dumă le respinge propunerile, socialist-revoluționarii aplică dreptatea așa cum o înțeleg ei. Pe 3 iunie 1907, cea de-a doua Dumă este dizolvată. Este aleasă o a treia Dumă, tot cu socialist-revoluționari în componență. Ea își deschide lucrările pe 2 noiembrie.

După dezastrul Detașamentului principal, decapitat prin arestările succesive ale lui Silberberg și Nikitenko, Detașamentul de Luptă volant, condus de Albert Trauberg – cunoscut sub pseudonimul de Karl –, trece în subordinea directă a comitetului central. În august 1907, la Sankt-Petersburg și Pskov sunt uciși directori de închisori. Pe 15 octombrie este

asasinat șeful administrației închisorilor din capitală, Maksimovski. Apoi încep eșecurile. Planurile grupului lui Karl sunt descoperite, în vreme ce grupurile locale care operează independent de comitetul central rămân eficiente. Într-adevăr, grupurile de luptă regionale execută de la un capăt la altul al Imperiului zeci de funcționari civili – mai ales directori de închisori și de colonii penitenciare –, ofițeri și informatori[34]. Vârful de activitate al terorismului organizat de Partidul Socialist-Revoluționar este atins în 1907, în pofida distrugerii grupului central.

În august 1907, comitetul central, refugiat din nou în Elveția, continuă să dezbată oportunitatea recurgerii la teroare. Azev, care este în continuare membru al comitetului, nu numai că susține practica terorismului, ci și propune utilizarea unor noi invenții tehnice, în special detonarea de la distanță a explozibililor și folosirea unor dispozitive zburătoare. Savinkov, care îi rămâne alături, este de părere că sectorul terorist trebuie reorganizat și împărțit pe două niveluri: informarea și acțiunea. Comitetul central respinge aceste sugestii și decide să creeze o nouă Organizație de Luptă, care să pregătească un atentat împotriva lui Nicolae al II-lea. În fruntea acesteia este numit Azev. El și-l ia ca adjunct pe Karpovici. Continuă să-l informeze pe Gherasimov și deconspiră detașamentul lui Trauberg. Apoi încheie un nou acord cu Gherasimov: Organizația de Luptă nu va comite nici un atentat, iar poliția nu va aresta nici un membru al grupului. În consecință, poliția este informată regulat despre pregătirea unui atentat împotriva împăratului și este în măsură să-l protejeze. Acordurile încheiate între Azev și Gherasimov nu sunt cunoscute de polițiști, iar aceștia fac o greșeală grosolană. Evadat din Siberia, Karpovici este căutat de poliție, care îl arestează. Gherasimov pune la cale evadarea lui, dar nu vrea să-i stârnească suspiciunea. Polițistul însărcinat

să-l transfere într-o altă închisoare trebuie să o ia de trei ori de la capăt până ca prizonierul său să valorifice ocaziile pe care i le oferă.

Anihilarea rețelelor teroriste continuă în 1908. Planurile de atentat sunt descoperite, ascunzătorile de arme și explozibili sunt confiscate, tipografiile clandestine sunt distruse, iar grupurile de luptă regionale sunt arestate, de fiecare dată în întregime. Azev, care este parțial responsabil de această situație, își simte poziția amenințată. Ca să recâștige încrederea comitetului central, el pregătește un atentat împotriva țarului, care trebuie să aibă loc la Reval[35]*, unde acesta se întâlnește cu regele Angliei, Eduard al VII-lea, pe 9 și 10 iunie [s.n.]. Însă tot el avertizează Ohrana. Un alt atentat împotriva lui Nicolae al II-lea eșuează în septembrie 1908. Niște marinari de pe crucișătorul *Rurik*, construit în Scoția, anunță comitetul central că țarul va inaugura vasul la sosirea acestuia în Rusia și propun să-l ucidă. Azev acceptă planul și nu-l dezvăluie poliției. Ca să pună capăt zvonurilor despre trădarea lui, care iau tot mai multă amploare, nu are altă soluție decât să lase ca Nicolae al II-lea să fie ucis. Însă, când ajung față în față cu împăratul, cei doi mateloți însărcinați să comită atentatul nu îndrăznesc să tragă asupra lui.

Zvonurile legate de o trădare a lui Azev sunt vechi. De mai mulți ani, vechiul revoluționar Vladimir Burțev, membru al comitetului central, îl acuză pe Azev că e agent al Ohranei. Ceilalți membri ai comitetului nu sunt însă de acord cu el. Gherșuni a respins întotdeauna această acuzație – dar el moare în 1908 –, iar Savinkov îl acuză pe Burțev că încearcă să discrediteze partidul. Este numită o comisie de anchetă, care îl scoate basma curată pe Azev. Burțev nu se dă bătut. Ca să adune probe imposibil de respins, Burțev se întâlnește într-un tren cu fostul director al poliției, Lopuhin, care îi povestește că Azev informează poliția despre activitățile Partidului Socialist-Revoluționar, dar că tot el a organizat atentatele

împotriva lui Plehve și a Marelui Duce Serghei și pregătește un atentat și împotriva împăratului. Acesta riscă să fie ucis dacă Azev nu e arestat și de aceea Lopuhin îl demască. Pentru a se opune acuzațiilor persistente ale lui Burțev și a stabili nevinovăția lui Azev, un juriu format din revoluționari, unii din Partidul Socialist-Revoluționar, alții din afara lui, ca Vera Figner, Lopatin și Kropotkin, se reunește la Paris, la sfârșitul lui octombrie 1908. Depoziția lui Burțev, care se sprijină pe o documentație bogată, impresionează juriul. Gherasimov află atunci că Lopuhin trebuie să meargă la Londra ca să se întâlnească cu câțiva membri ai comitetului central: Cernov, Argunov și Savinkov. El îl sfătuiește pe Azev să vorbească cu Lopuhin, care însă nu cedează. Lopuhin se duce la Londra și le confirmă membrilor comitetului central că Azev este un informator al Ohranei și că acesta a făcut chiar presiuni asupra lui ca să nu-l demaște. Temându-se pentru propria viață, Azev fuge și se stabilește sub un nume de împrumut la Berlin, unde va muri de nefrită în 1918.

Pe 8 ianuarie 1909, comitetul central publică o declarație care îl numește „agent provocator”. În urma acestor dezvăluiri care au avut răsunet în presa din întreaga lume, în Dumă sunt depuse două interpelări. Una acuză guvernul că a organizat asasinarea lui Plehve, a Marelui Duce Serghei și a generalului Bogdanovici în scop de provocare, pentru a-și justifica politica de represiune. Cealaltă îi cere să precizeze că era la curent cu activitățile ilegale ale unora dintre agenții săi. Primul-ministru Stolîpin vine în fața Dumei și recunoaște public colaborarea lui Azev cu Ohrana. Partidul Social-Democrat exploatează scandalul pentru a discredita atât guvernul, cât și pe teroriști. Socialist-revoluționarii, prin intermediul lui Cernov, susțin altă teză: este doar un episod al unei lupte interne între miniștri – la vremea respectivă, Racikovski era omul lui

Trepov. Savinkov cere Partidului Socialist-Revoluționar să depășească această trădare:

> Nu Azev a zămislit teroarea, nu Azev i-a insuflat viață și Azev nu are darul de a nimici templul pe care nu l-a înălțat. Scandalul Azev este o lovitură grea pentru partid și revoluție. Însă nu este o lovitură grea pentru că subminează importanța morală a terorii – teroarea lui Kaliaev e pură –, nici pentru că teroarea ca formă de luptă este imposibilă: Azev va trece, pe când teroarea va dăinui. Lovitura aceasta este grea și cumplită din alt motiv. […] Scandalul Azev îi va zdruncina pe cei slabi și îi poate tulbura chiar și pe cei puternici. Ne trebuie o mare iubire ca să ridicăm vechea noastră flamură, ne trebuie o credință arzătoare. Dar legea fără acțiune e moartă, iar de izbândă nu are parte decât cel ce ia paloșul în mână[36].

Și Savinkov cere menținerea politicii de teroare. Însă lovitura e prea dură: comitetul central demisionează; Organizația de Luptă este dizolvată. O a treia conferință a partidului, ținută în martie-aprilie 1909, pregătește formarea unui consiliu al partidului. Acesta propune suprimarea recurgerii la teroare, apoi revine asupra propunerii sale după o declarație a lui Cernov cu privire la tehnica „războiului terorist”:

> Metodele noastre de a duce războiul terorist trebuie să fie la nivelul tehnicii moderne a războiului. Iar această tehnică nu stă pe loc. […] Nu fac decât să afirm că a reabilita lupta teroristă înseamnă, printre altele, a efectua o serie de noi cercetări tehnice, a dispune în acest sens de unul sau mai multe grupuri tehnice speciale, a căuta să utilizăm ultima expresie a științei pentru țelurile reale ale luptei noastre. Teroarea va fi teroare, în adevăratul sens al cuvântului, numai dacă ea va echivala cu aplicarea revoluționară a celei mai înalte științe tehnice la momentul respectiv[37].

Consiliul partidului alege un nou comitet central, însă partidul rămâne slăbit. Sfârșitul afacerii Azev a marcat sfârșitul terorismului. Declinul Partidului Socialist-Revoluționar continuă între 1910 și 1913, fiind agravat de conflictele dintre persoane și de conflictele de idei. A fost formată o nouă Organizație de Luptă, a cărei conducere este preluată de

Savinkov. Acesta revine în Rusia ca să pregătească regicidul și asasinarea lui Stolîpin. Renunță însă să ducă mai departe aceste acțiuni și teroarea centralizată este abandonată. Uciderea pe 6 decembrie 1909 a colonelului Karpov, noul șef al Ohranei din Sankt-Petersburg, de către socialist-revoluționarul Petrov este singurul atentat notabil. El este de altfel denunțat de către comitetul socialist-revoluționar din capitală. Comitetele locale conduc câteva acțiuni în provincie: doi directori de închisori sunt uciși în 1911. Apoi, organizațiile locale sunt anihilate de poliție. Uciderea lui Stolîpin, asasinat la Kiev pe 1 septembrie 1911 de Dmitri Bogrov, este fapta unui anarhist care colaborase cu Ohrana și care, ca să se reabiliteze în fața tovarășilor săi, era silit să ducă la îndeplinire acest atentat. În cursul procesului său, Bogrov se declară socialist-revoluționar, însă comitetul central al partidului neagă orice implicare în atentat.

Partidul Socialist-Revoluționar va renaște odată cu Primul Război Mondial și cu revoluția din februarie 1917. Majoritar în sovietul muncitorilor și soldaților, hegemonic în sovietul panrus al țăranilor, titular al Ministerului Agriculturii, aliat la dreapta cu populiștii și la stânga cu menșevicii, partidul are pentru un moment, până în octombrie, iluzia că ar construi socialismul democratic autoadministrat la care visează.

Această istorie a terorismului rus este departe de a fi exhaustivă. Ea se limitează la analiza a două mișcări care se situează una în continuarea alteia. Evocă teroarea anarhistă, dar nu menționează numeroasele atentate comise de partide naționaliste – de exemplu, militanții Partidului Socialist Polonez execută câteva sute de persoane în anii 1900 – sau de Uniunea Poporului Rus condusă de doctorul Aleksandr Dubrovin, partid de extremă dreaptă care plănuiește un atentat împotriva primului-ministru, contele Witte, care asasinează mai mulți deputați și care, în 1916,

colaborează la un atentat la fel de simbolic ca regicidul din 1881: uciderea țăranului Grigori Rasputin.

Cutremurele care au zguduit Rusia sub domniile ultimilor trei țari autocrați șubrezeau puterea și pregăteau revoluțiile din 1917. Terorismul nu este decât o componentă a unui ansamblu de violențe – răscoale țărănești, rebeliuni, greve, revolte armate –, dar are o semnificație deosebită. Într-adevăr, istoria populiștilor și a socialist-revoluționarilor este, în mai multe privințe, exemplară. E o tranziție între două epoci. Dar, în primul rând, e o istorie rusă. Deși, ca toți revoluționarii, se prevalează de Revoluția Franceză, Revoluția de la 1848 și Comuna din Paris, acești bărbați și aceste femei sunt ruși. Sub căciula mujicului sau șapca studentului, ei sunt ruși cu trup și suflet, la vorbă și la port, moștenitori cu toții ai unei lungi tradiții ce-și trage rădăcinile dintr-un imens teritoriu friguros. Atât teroriștii, cât și polițiștii sunt ruși, provenind adesea din aceleași straturi sociale, strâns legați prin crimă, unii pentru a o săvârși, ceilalți pentru a o preveni. Clivajul este mai mare de la o generație la alta decât de la o clasă la alta. Teroriștii știu care e prețul vieții. Au conștiința transgresării pe care o comit, iar existența lor abia dacă ajunge pentru a o răscumpăra. Atunci când puterea le oferă o tribună, vorbesc, explică și se justifică. Nu ascund și nu tăgăduiesc, ci își revendică propriile fapte sus și tare. Acești ucigași sunt însuflețiți de un ideal. Ei cred că le este îngăduit să ucidă pentru că și cei pe care îi execută au ucis sau au pus pe alții să ucidă. Sunt mai mult niște justițiari decât niște răzbunători și nu acceptă ca justiția să aibă sens unic, iar agenții statului să beneficieze de impunitate pentru faptele lor. Au acceptat că monstrului rece care este puterea trebuie să-i opui o organizație și că trebuie să te supui unui partid. Este singurul lucru prin care anunță terorismul secolului XX, căci altminteri rămân din altă epocă, veacul al XIX-lea. Aceste femei și acești

bărbați nu sunt prin nimic precursorii totalitarismului din secolul XX și ai terorismului său de stat. Ei se situează într-un anumit moment al istoriei și într-un loc specific, Rusia. Cum scrie Camus: „Totul s-a petrecut ca și cum urmașii lui Neceaev i-ar fi folosit pe urmașii lui Kaliaev și ai lui Proudhon”[38]. Teroriștii erau de bună seamă niște ucigași, dar aveau principii etice: trecuseră un prag, însă nu-și dărâmaseră propriile bariere morale. Alegerea lor rămăsese etică.

Indiferent cum le-am judeca faptele, indiferent dacă ei suscită indignare sau simpatie, nu-i putem disprețui. Cu rare excepții, trebuie să recunoaștem că, în felul lor, au păstrat o etică. Moarte pentru moarte, viață pentru viață, ochi pentru ochi: e un principiu care țâșnește din izvoarele cele mai adânci ale istoriei oamenilor. Unde se găsește pragul care nu trebuie trecut? În „Să nu ucizi!” sau în „Să nu-l lovești pe cel nevinovat!”. În ce mă privește, aleg respectarea celei de-a cincea porunci, fiindcă știu că o analiză a nevinovăției conduce la excesele pe care le-a cunoscut secolul XX și pe care le va cunoaște și secolul XXI. Și mai știu și că vinovăția victimelor este argumentul pe care asasinul îl va invoca întotdeauna ca să ucidă fără să se frământe. De aceea am ținut să amintesc, în încheierea acestui capitol rusesc al istoriei terorismului, că a depăși pragul acesta, chiar dacă nu crezi în Dumnezeu și nu cauți raiul, înseamnă să deschizi pe pământ porțile iadului[39].

1. Vezi Vera Zasulici, Olga Lubatovici, Elizaveta Kovalskaia, Vera Figner, *Quatre femmes terroristes contre le tsar*, Maspero, Paris, 1978.
2. Datele care apar în acest capitol sunt cele din calendarul iulian, cu 12 zile în urmă în secolul al XIX-lea și cu 13 zile în urmă în secolul XX față de calendarul gregorian. Atunci când sunt utilizate datele din calendarul gregorian, acestea sunt completate de mențiunea [s.n.].
3. Franco Venturi, *Les intellectuels, le peuple et la révolution. Histoire du populisme russe au XIX-e siècle*, Gallimard, „Bibliothèque des histoires”, Paris, 1972, 2 vol., p. 341.

4. Venturi, *op. cit*., p. 592.
5* Manifestul de emancipare a iobagilor (n.tr.).
6. Stepniak, *La Russie souterraine*, Jules Lévy, Paris, 1885, p. 16.
7. Paul Avrich, *Les anarchistes russes*, Maspero, Paris, 1967, p. 45.
8. René Cannac, *Netchaïev. Du nihilisme au terrorisme*, Payot, Paris, 1961, p. 19.
9. Venturi, *op. cit*., p. 636.
10. Stepniak, *op. cit*., pp. 50-51.
11. J.W. Bienstock, *Histoire du mouvement révolutionnaire en Russie*, vol. 1 (1790-1894), Payot, Paris, 1920, pp. 204-205.
12. Venturi, *op. cit*., p. 966.
13. Venturi, *op. cit*., p. 1015, n. 2.
14. Stepniak, *op. cit*., p. 66.
15. Bienstock, *op. cit*., p. 270.
16. Albert Camus, *L'homme révolté*, Gallimard, Paris, 1951, p. 214.
17. Léon Poliakov, *La causalité diabolique. Du joug mongol à la victoire de Lénine*, Calmann-Lévy, Paris, 1985, p. 152.
18. Generalul Zavarzin, *Souvenirs d'un chef de l'Okhrana (1900-1917)*, Payot, Paris, 1930, pp. 13-25.
19. Grigori Gherșuni, *Dans les cachots de Nicolas II*, Dujarric, Paris, 1909, p. 223.
20. Christine Fauré, *Terreur, terreur et liberté*, Maspero, Paris, 1979, pp. 224-226.
21. Boris Savinkov, *Souvenirs d'un terroriste*, Payot, Paris, p. 53.
22. Camus, *op. cit*., p. 208.
23. Savinkov, *op. cit*., p. 57.
24. *Ibidem*, p. 18.
25. *Ibidem*, p. 59.
26. General Aleksandr Spiridovici, *Histoire du terrorisme russe (1885-1917)*, Payot, Paris, 1930, p. 187.
27. Camus, *op. cit*., p. 211.
28. Savinkov, *op. cit*., pp. 155 și 157.
29. Jacques Baynac, *Les socialistes-révolutionnaires*, Robert Laffont, Paris, 1979, p. 200.
30. Vezi Avrich, *op. cit*., pp. 43-84.
31. Spiridovici, *op. cit.*, p. 309.
32. Gherasimov, *op. cit*., p. 114.
33. *Ibidem*, p. 105.
34. Vezi lista în Spiridovici, *op. cit*., pp. 480-483.
35* Astăzi, Tallinn (n.tr.).
36. Spiridovici, *op. cit*., p. 563.
37. *Ibidem*, pp. 588-589.

38. Camus, *op. cit*., p. 403.
39. În această privință, se va putea consulta cu folos și L. Feuillade, N. Lazarevici (ed.), *Tu peux tuer cet homme. Scènes de la vie révolutionnaire*, Gallimard, Paris, 1950.

O *Belle Epoque* a terorismului

Gérard Chaliand, Arnaud Blin

În epoca ce se întinde de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la începutul secolului XX apar un anumit număr de mișcări teroriste la scară internațională. Exemplul populiștilor ruși sau cel al anarhiștilor italieni și francezi produc emuli: în Balcani, printre armeni, în India, dar și în alte țări. Tot în această epocă vor apărea la orizont primele mișcări naționaliste și independentiste, dintre care unele dăinuie și astăzi.

Perioada dinainte de Primul Război Mondial, care este cea a așa-numitei *Belle Epoque*, dar și a „primei epoci interbelice”[1]*, este una de profunde transformări politice și economice. Este perioada „revoluției industriale” și a dezvoltării impetuoase a capitalismului, a imperiilor coloniale care se afirmă (Franța, Anglia, Rusia), dar și a imperiilor în declin (Austria și Turcia). Această fază expansionistă ce contrastează cu decăderea marilor imperii este cea pe care Rudolf Hilferding o numește „imperialism”, termen reluat de Lenin, care îl folosește pentru a numi stadiul suprem al capitalismului. Sistemul de echilibru al puterilor, temelie a ordinii westfaliene, se prăbușește odată cu Primul Război Mondial din 1914-1918, care este și evenimentul ce marchează sfârșitul sau începutul sfârșitului hegemoniei mondiale a Europei – proces încheiat definitiv în 1945. Acest sistem nu va putea să oprească ascensiunea naționalismelor care îl pun în pericol.

Apar noi puteri, precum Japonia și Statele Unite, care arată că au ambiții. Europa nu este democratică, dar nu mai este nici Europa Vechiului Regim. Apariția foarte gradată a libertății democratice le-a permis nemulțumiților să-și facă cunoscute revendicările într-o manieră care nu cu mult timp înainte ar fi fost de neconceput. Însă noul vânt de libertate sufla într-un mod limitat și foarte inegal în funcție de țări sau de regimuri, ceea ce legitima aceste mișcări de protest.

În alte părți se are în vedere schimbarea *statu-quo*-ului prin violență. În majoritatea cazurilor, acesta este precar. Ascensiunea naționalismelor și apariția ideologiilor de dreapta și de stânga oferă un teren favorabil unei noi forme de violență: terorismul. Începând de la Revoluția Franceză, termenul a devenit unul de uz curent. Însă el desemnează fenomene care au puține în comun cu terorismul de stat introdus pentru scurtă vreme de Revoluția Franceză și care își va face o reintrare răsunătoare în scenă odată cu Revoluția din Octombrie din Rusia. În această perioadă, terorismul este practicat mai ales de grupuri de extremă stângă și ia cel mai adesea forma unor regiciduri – altfel spus, o versiune modernă a tiranicidului anticilor. Religia este aproape absentă din noua ecuație teroristă. Naționalismul reprezintă unul dintre motoarele sale principale, alături de diverse ideologii, printre care anarhismul și nihilismul. Vor trebui să treacă câțiva ani până ce marxismul, sub diferite forme, să ajungă să domine ideologia revoluționară. Revoluția rusă va fi vectorul succesului său, în timp ce altă revoluție, cea iraniană, va veni mult mai târziu să reintroducă religia în contextul terorist.

Din punct de vedere teoretic, germanul Karl Heinzen este primul care face o apologie a terorismului ca mijloc legitim de luptă revoluționară. Într-un eseu intitulat „Der Mord” („Crima”), pe care îl scrie în perioada surescitării provocate de Revoluția de la 1848, Karl Heinzen pleacă de la

conceptul de tiranicid, pe care îl lărgește considerabil. „Luăm ca principiu fundamental, așa cum ne-au învățat inamicii noștri, faptul că crima, atât împotriva indivizilor, cât și împotriva maselor, este încă o necesitate, un instrument de neocolit în realizarea istoriei.”[2]

Heinzen este primul care integrează, făcându-se apostolul violenței, următoarele trei elemente: filosofia tiranicidului, apariția societății democratice, ideologia revoluționară. Asemenea susținătorilor tiranicidului, el încearcă să concilieze principiile moralei tradiționale (în care crima este proscrisă) cu expedientele politice pe care le justifică revoluția. Rezultatul este cel puțin confuz, însă Heinzen este unul dintre primii care pun bazele filosofice ale terorismului modern, în cadrul căruia populația, și nu numai statele, constituie o țintă legitimă a teroriștilor. De asemenea, este și unul dintre primii care văd în tehnologie un instrument formidabil pentru teroriști, care permite unui mic grup de indivizi să provoace mari pagube în mediul urban. Heinzen nu-și va pune principiile în aplicare, iar atentatele nu vor ajunge la această scară în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ca mulți alții după el, Heinzen face greșeala să creadă că terorismul și distrugerea de masă merg mână în mână. Or, până în ziua de azi, terorismul s-a folosit de populația civilă ca să lovească guvernările, dar, în afara terorismului de stat, populația nu este în general o țintă în sine.

Fapt este că primul val terorist din prima epocă interbelică (1870-1914) se termină cu un atentat – unul cu consecințe colosale! Asasinarea arhiducelui Austriei și a soției sale pe 28 iunie 1914 la Sarajevo declanșează unul dintre cele mai mari conflicte din istorie, care va fi numit de altfel „Marele Război”. Atentatul nu era fapta unor anarhiști, pe care marele public îi asocia în mod automat cu terorismul – așa cum face astăzi cu islamiștii –, ci a unor revoluționari naționaliști sârbi. Epoca

terorismului anarhist se încheiase, cea a naționaliștilor abia începea. Acest atentat nu era cauza războiului, ci scânteia care l-a declanșat.

Atentatul secolului

Cel mai celebru atentat din secolul XX a fost organizat de o mișcare naționalistă sârbă, „Mâna neagră” *(Ţrna ruka*). Militanții din această organizație secretă au ales să-l asasineze pe arhiducele Franz Ferdinand, moștenitor al tronului austro-ungar, pentru că se temeau ca acesta să nu facă niște concesii ce ar fi avut drept efect slăbirea voinței mișcării naționaliste din Bosnia. Tocmai atunci când statele decid să facă concesii, nucleul dur al mișcării teroriste alege să se radicalizeze și mai mult și mărește numărul acțiunilor violente. Vedem acest lucru astăzi în cadrul terorismului din Corsica și din Țara Bascilor spaniolă, unde fiecare concesie, interpretată ca un semn de slăbiciune, este în general răsplătită printr-un val de atentate. „Mâna neagră” era o organizație creată în întregime de serviciile secrete sârbe. În anii care au precedat războiul, ea a devenit foarte activă, atât în Serbia, unde a organizat zeci de atentate politice, cât și în exterior, în contextul conflictelor balcanice.

În Bosnia, naționaliștii sârbi promovau ideea unei solidarități în numele Serbiei Mari, organizând revolta împotriva administrației provizorii instalate de Austria. Pentru a răspunde acestui atac împotriva autorității austriece, împăratul Franz Joseph a decis să anexeze, la 5

octombrie 1908, Bosnia-Herțegovina, profitând, ca și bulgarii – care și-au proclamat independența în aceeași zi –, de șocul provocat de Revoluția Junilor Turci. Pe 24 februarie 1909, Serbia, care făcuse parte secole întregi din Imperiul Otoman, ca și Bosnia-Herțegovina, înainte de dezmembrarea Imperiului Otoman din Europa în 1878[3], reacționa cu atât mai violent cu cât era susținută de Rusia și amenința să anexeze Bosnia-Herțegovina, Croația, Dalmația și Slavonia. Serbia, animată de ambiții panslaviste ce emanau de la Sankt-Petersburg, visa să reconstruiască Serbia Mare din secolul al XIV-lea, în detrimentul Austro-Ungariei, care ocupa acum o mare parte din teritoriile râvnite. Tocmai împotriva Austriei, în zonele frontaliere unde puteau spera să găsească sprijin la minoritățile sârbe, agenții „Mâinii negre” au organizat între 1910 și 1914 o serie de atentate teroriste, vizând în special un guvernator din Bosnia și prefecți din Croația. Pentru Dimitrievici, Serbia aspira în Balcani la un rol reunificator asemănător cu cel pe care îl jucase Piemontul cu prilejul unificării Italiei. În același timp, sentimentul naționalist sârb era exacerbat de conflictul ce opunea Serbia și Bulgaria de la dezintegrarea Imperiului Otoman în regiune. Rusia, care încerca să-și revină după umilința suferită în 1905 în fața japonezilor, miza o mare parte din succesul politicii sale externe pe strategia sa balcanică[4].

Terorismul a constituit o rotiță importantă dintr-o strategie ambițioasă care implica diferiți actori: o mare putere (Rusia), un stat (Serbia) și minorități aflate în exteriorul țării. Cazul Serbiei în anii ce precedă cataclismul din 1914 anunță conflictele extrem de complexe care jalonează secolul XX și care exploatează resorturile unei strategii indirecte ce include folosirea terorismului. În cele din urmă, Orientul Mijlociu va lua locul Balcanilor ca prim focar de instabilitate al lumii. Și el se va contura, la rândul lui, pe ruinele Imperiului Otoman, după

împărțirea acestuia de către anglo-francezi. Intervențiile Turciei în Cipru, ale Pakistanului în Caşmir sau, într-un alt context, ale arabilor în favoarea palestinienilor țin de aceeași logică[5]. În acest tip de situație, arma terorismului este rareori absentă din confruntări.

Asasinarea arhiducelui încheia o perioadă extrem de bogată în comploturi teroriste, mai ales împotriva șefilor de stat și a capetelor încoronate. În pofida numeroaselor atentate eșuate, precum cel care l-a vizat pe Napoleon al III-lea în 1858, succesul obținut de teroriști a fost semnificativ în această perioadă ce amintește de epoca tiranicidelor din secolele XVI-XVII. Anul 1881 inaugurează, într-un fel, epoca regicidelor. În acest an, țarul Alexandru al II-lea al Rusiei este sfârtecat de o bombă a organizației *Narodnaia Volia* (președintele american este ucis de glonț în același an, dar atentatul nu avea nici o legătură cu un complot terorist). O serie de atentate vor fi comise de anarhiști italieni în mai multe țări din Europa. După Sadi Carnot în 1894 (Caserio), primul-ministru spaniol Cánovas del Castillo a fost asasinat de un alt anarhist italian în 1897. În anul următor, anarhistul Lucheni a ucis-o pe Elisabeta, împărătească a Austriei și regină a Ungariei (Sissi). Un alt cap încoronat, regele Umberto I al Italiei, a fost victima unui anarhist italian, Bresci, în 1900. În Statele Unite, după Lincoln și Garfield, un al treilea președinte american, William McKinley, a fost asasinat, de astă dată de un simpatizant – nu și militant – anarhist. În 1908, în Portugalia, regele Carlos și fiul său sunt uciși de doi membri ai unei organizații secrete ale cărei obiective rămân foarte vagi. Trei ani mai târziu, Piotr Stolîpin, prim-ministru al țarului care scăpase cu viață din mai multe atentate anarhiste, a căzut victimă unui revoluționar socialist, Bogrov, în timpul unei reprezentații la opera din Kiev.

Aportul tehnologic

Atentatele cu bombă iau locul celor cu armă albă de odinioară. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, tehnica a rămas aproape neschimbată. În acest sens, terorismul nu a urmat evoluția tehnologică a războiului, iar în 2004 armele de distrugere în masă nu și-au făcut încă apariția pe scena terorismului, deși fac parte din arsenalul strategic al națiunilor din 1945. Cât despre armele chimice, folosite încă din Primul Război Mondial de către beligeranți, ele nu și-au făcut decât o apariție scurtă și limitată cu prilejul atentatului de la metroul din Tokyo de pe 20 martie 1995. Doar inventarea aeronavei la începutul secolului XX a adus o noutate în tehnica teroristă. Însă avionul devine un vector al terorismului abia la sfârșitul anilor 1960[6]. Și totuși, încă de la primele zboruri, unii se gândeau deja să exploateze această tehnologie în scopuri teroriste. În 1906, ingeniosul Evno Azev sesizase foarte de timpuriu potențialul avionului și chiar cumpărase o aeronavă de la un inginer anarhist cu intenția de a o folosi pentru un atentat terorist, pe care n-a avut însă niciodată ocazia să-l organizeze.

Registrul terorismului este politic și psihologic. Efectele acțiunilor sale asupra psihicului populațiilor și asupra regimurilor politice vizate constituie obiectivele unei mișcări teroriste. Pentru atingerea acestor obiective, tehnologia este un factor secundar, căci resursa sa principală este umană și psihologică. Or, încă din secolul al XIX-lea, tehnologia explozibililor este suficient de avansată pentru a servi nevoilor teroriștilor. Astăzi, dificultățile de manipulare a armelor nucleare, chimice, radiologice, biologice și bacteriologice sunt suficiente pentru a descuraja

(temporar) grupurile teroriste să le utilizeze. În fața echipamentelor de detecție tot mai sofisticate care se găsesc de acum aproape peste tot, în special în aeroporturi, teroriștii nu au astăzi decât două opțiuni: să învingă autoritățile pe terenul tehnicii sau să revină la niște procedee care sunt atât de simple încât se situează sub pragul detecției moderne. În timp ce autoritățile care au sarcina să ducă lupta antiteroristă se gândesc necontenit la următoarele etape ale „cursei înarmărilor", teroriștii încearcă să dejoace măsurile de protecție. În domeniul prevenirii, cu cât o armă este mai simplă, cu atât este mai greu de detectat.

Din perspectiva teroristă, marea reușită tehnologică vine din inventarea dinamitei. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu industrializarea, este nevoie de explozibili, mai ales pentru săparea minelor și amenajarea căilor ferate. Inginerii și oamenii de știință se străduiesc să facă explozibilii mai ușor de manipulat, mai eficienți și mai puțin voluminoși. La mijlocul secolului al XIX-lea, praful de pușcă este singurul explozibil folosit, dar prezintă foarte multe inconveniente. Nitroglicerina, descoperită în 1846, este inutilizabilă din cauza pericolelor ce însoțesc folosirea ei. În 1864, un chimist suedez, Alfred Nobel, începe experiențele care îl vor conduce doi ani mai târziu la inventarea dinamitei (nitroglicerină fixată cu pulbere de kieselgur). Unul dintre produsele derivate, „plasticul", este inventat în 1875 (93% nitroglicerină și 7% colodiu).

Dinamita va bulversa tehnologia terorismului și va contribui puternic la avântul mișcărilor anarhiste și populiste în Franța, în Rusia și în alte părți, inclusiv în Statele Unite. Ea oferă multe avantaje pentru un atentat de tip terorist: masă, maniabilitate, utilizare ușoară, fiabilitate. O explozie face mult zgomot și poate ucide un mic grup de persoane, ceea ce corespunde exact scopului pe care îl urmărește teroristul hotărât să

semene groaza. Cu toate acestea, pericolele nu lipsesc și numeroși teroriști sunt ei înșiși victimele exploziilor cu ocazia unor experiențe sau a unor atentate. În Rusia și în Irlanda, de exemplu, teroriștii creează laboratoare de chimie clandestine pentru a-și rafina tehnica și a produce explozibili mai bine adaptați la nevoile lor. Însă, cu toate că inventarea dinamitei revoluționează inițial tehnica teroristă, se dovedește și că ea nu este chiar panaceul descris la început. Deși bombele sunt mult mai ușoare decât înainte, este totuși nevoie de circa 30 de kilograme pentru a dispune de o masă de explozibili suficientă. La atacurile împotriva unor personalități politice care beneficiază de o protecție apropiată, bombele sunt și mai mari, pentru că trebuie să poți distruge un perimetru important pentru a spera să atingi victima. Înmulțirea conflictelor în cursul secolului XX a favorizat nu numai progresele în acest domeniu, mai ales în ceea ce privește miniaturizarea explozibililor, ci și accesul la tot felul de armamente pentru unele grupuri înarmate private. Prăbușirea blocului sovietic în 1991, care a dus la vânzarea masivă de arme și tehnologii către exterior, în special către teroriști, este ilustrarea cea mai recentă a acestui fenomen.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, tehnica explozibililor a avut efecte și asupra doctrinei elaborate de teoreticienii terorismului. Născut în Germania în 1846, Johann Most a început o lungă carieră de activist politic în țara sa natală și în Austria. Silit să-și părăsească patria odată cu ajungerea la putere a lui Bismarck, s-a refugiat în Anglia, unde a înființat o revistă săptămânală, *Freiheit* (*Libertate*), în care a propovăduit doctrina marxistă. În jurul anului 1880, a întors spatele marxismului pentru a îmbrățișa anarhismul lui Bakunin. Această schimbare de direcție l-a făcut să susțină și să încurajeze toate actele de teroare săvârșite în lume, inclusiv în Irlanda și în Rusia. Un editorial despre atentatul împotriva lui

Alexandru al II-lea din 1881, pe care l-a publicat în *Freiheit*, i-a adus expulzarea din Marea Britanie. S-a îmbarcat spre Statele Unite cu revista lui. În anii care au urmat, *Freiheit* a devenit publicația-far a mișcării anarhiste. Cu ajutorul acestui instrument distribuit în câteva zeci de mii de exemplare, Most a elogiat sistematic „propaganda prin faptă". Era suficient să ai un grup de oameni hotărâți și care dispuneau de tehnologia necesară pentru a declanșa o campanie de teroare.

Influențat de doctrinele darwiniste în vogă la vremea aceea, Most era convins că o selecție naturală trebuia să producă o elită de revoluționari ce aveau misiunea să călăuzească masele populare către revoluție. Această elită de revoluționari curajoși nu avea decât o singură cale pentru a ajunge la un asemenea rezultat: folosirea violenței. Tehnologia constituia un progres nesperat care trebuia să-i permită unei mici elite să conteste autoritatea în funcție.

În una dintre broșurile sale cele mai celebre, *Știința revoluționară a războiului*, Most a făcut apologia bombei: „Astăzi, importanța explozibililor ca instrument pentru înfăptuirea revoluțiilor orientate către dreptatea socială este un lucru evident. Oricine poate observa că acest material va fi un factor decisiv în următoarea perioadă a istoriei mondiale. În consecință, este firesc ca toți revoluționarii din toate țările să-și procure explozibili și să învețe tehnicile care să le permită să-i utilizeze"[7].

Johann Most anticipa efectele terorismului publicitar[8]: „Toată lumea știe acum din experiență că, cu cât un foc de armă sau o explozie sunt mai bine plasate, cu cât atentatul este mai desăvârșit executat, cu atât mai mare este efectul propagandistic". Sau: „Am spus de o sută sau de mai bine de o sută de ori că, atunci când revoluționarii moderni își întreprind acțiunile, importante nu sunt numai aceste acțiuni, ci și efectele propagandistice pe care ele sunt în măsură să le producă. Așadar,

propovăduim nu doar acțiunea de dragul acțiunii, ci și acțiunea ca propagandă”[9]. Most merge chiar mai departe, anticipând și campaniile mediatice care vor face parte din arsenalul teroriștilor: „Pentru a obține pe deplin succesul dorit, imediat după ce acțiunea a fost realizată, mai cu seamă în orașul unde a avut loc, ar trebui puse afișe care să explice motivele pentru care a fost întreprinsă, astfel încât să se obțină cel mai mare beneficiu de pe urma ei”[10]. Dar oare a înțeles Johann Most esența terorismului, care este de a crea un sentiment irațional de insecuritate?

Johann Most și-a demonstrat în domeniul tehnologiei imaginația și capacitatea de previziune. A încercat experiențe de chimie pentru a fabrica scrisori-capcană. Și, mai cu seamă, a avut în vedere exploatarea noilor tehnologii legate de zbor în folosul terorismului. Dirijabilul, inventat în 1852 de Henri Giffard (un balon cu un motor cu abur, plasat într-o nacelă la șase metri dedesubt), le-ar permite unor teroriști, în opinia lui Most, să utilizeze efectul de surpriză aruncând explozibili din văzduh, unde ar fi invulnerabili, asupra mulțimii, a armatelor sau a unor personalități.

Probleme de organizare

O altă constantă a terorismului care se dezvoltă începând din secolul al XIX-lea este caracterul limitat al organizațiilor teroriste, pe care Most îl subliniază de altfel în repetate rânduri. Ele sunt limitate în termeni de resurse umane, dar mai ales de resurse financiare. Aceste mici organizații

sunt constrânse să efectueze calcule costuri-beneficii pentru a stabili opțiuni strategice. Majoritatea acestor calcule împiedică investirea resurselor în tehnologie de vârf mai curând decât în domenii în care banii servesc mai bine cauzei lor: recrutarea, antrenamentul, informarea, protecția, clandestinitatea. Dacă astăzi unele organizații teroriste precum al-Qaida beneficiază de ajutoare financiare importante, mișcările teroriste din secolul al XIX-lea, în schimb, erau sărace. Ajutoarele din exterior erau rare. O franțuzoaică bogată i-a dăruit un milion de franci, de pildă, unuia dintre prietenii săi, anarhistul spaniol Francisco Ferrer. Organizația Irish Revolutionary Brotherhood a fost înființată în 1858 cu o donație americană de 400 de dolari. Adeseori, teroriștii trebuiau să se orienteze spre criminalitate ca să găsească fonduri. La începutul secolului XX, teroriștii indieni au încercat, fără succes, să fabrice bancnote false, după care s-au orientat spre furturi prin efracție[11]. În Franța, banda anarhistului Joseph Bonnot s-a specializat în furturi cu mână armată înainte de a cădea în mâinile poliției în 1912.

Abia după Primul Război Mondial organizațiile teroriste încep să primească fonduri ce provin de la guverne, tendință care se accentuează după al Doilea Război Mondial, în contextul Războiului Rece și după șocul petrolier, cu resursele financiare provenite de la țările arabe producătoare de petrol. În contextul politicii de echilibru care a predominat până în 1914, exploatarea unor mișcări teroriste în scopuri politice nu ținea de ideile epocii, ideea generală fiind aceea de a menține stabilitatea și *statu-quo*-ul unui sistem mai mult sau mai puțin omogen din punct de vedere politic. Voința de a destabiliza un adversar nu va apărea decât după prăbușirea sistemului westfalian și mai ales cu ocazia confruntării dintre blocul sovietic și Occident. Vom nota totuși că atentatele de la 11 septembrie au fost realizate cu un buget modest, folosit

înainte de toate pentru pregătirea și antrenarea oamenilor, și nu pentru achiziționarea unor mijloace tehnologice de vârf.

Așadar, la început, teroriștii acționau cu puține resurse și mijloace. Capacitatea lor de a provoca pagube era proporțională cu ingeniozitatea de care dădeau dovadă în conceperea strategiei și cu rigoarea cu care acționau pe teren. În general, riscurile de a fi descoperiți de autorități erau invers proporționale cu mărimea organizațiilor. *Narodnaia Volia*, de exemplu, a cuprins până la 500 de membri, ceea ce, în epocă, era un număr considerabil[12]. Majoritatea organizațiilor teroriste erau mult mai modeste. Adesea operau cu doar câțiva membri, uneori mai puțin de 10. Mișcările teroriste din anii 1970-1980, precum Action Directe (Acţiunea Directă) și grupul Baader-Meinhof, nu vor fi cu mult mai mari. Creșterea unei mișcări, mai ales dacă este rapidă, multiplică riscurile: în anii 1960, Tupamaros, care numărau în jur de 50 de militanți la început și 3.000 cinci ani mai târziu, au fost victimele propriului succes[13]. În cadrul mișcărilor de eliberare națională, dintre care primele se dezvoltă la cumpăna secolelor al XIX-lea și XX, organizarea este în general concentrată în jurul unui nucleu central limitat, dar care posedă o bază foarte largă de susținere, cu numeroși agenți activi, semi-activi sau „adormiți”.

Se observă că atentatele teroriste se produc adesea în valuri, așa cum s-a întâmplat în perioada atentatelor din prima epocă interbelică. După Walter Laqueur, aceste valuri corespund unei schimbări de generație, adică unui interval de circa 20 de ani[14]. Autoritățile reușesc în general în câțiva ani să stăpânească tehnicile de contraterorism adecvate și să infiltreze oameni în sânul mișcărilor, în timp ce așteptările mișcărilor teroriste sunt adeseori mult mai mari decât rezultatele obținute.

Mișcările naționaliste și religioase sunt mai încăpățânate. Ele au o bază de susținere mult mai largă și pot să facă recrutări fără dificultate. Prezența unor refugii este esențială pentru ca o mișcare să poată să dăinuie și să înfrunte crizele inevitabile. Pentru micile grupuri lipsite de mijloace, căutarea unui refugiu se poate rezuma pur și simplu la exil. Dintr-o țară străină, o mișcare poate scăpa mai ușor de autoritățile țării vizate. Acest lucru era cu atât mai adevărat atunci când frontierele erau ușor de trecut, ca înainte de războiul din 1914-1918, când acordurile dintre state în materie de justiție (extrădare etc.) erau puțin dezvoltate, iar comunicațiile între polițiii erau rudimentare. Astăzi, eforturile întreprinse în aceste domenii și progresele considerabile ale tehnologiei informatice sunt încă insuficiente în ceea ce privește cooperarea dintre state.

O mare parte dintre activitățile teroriste sunt legate de organizarea mișcării și de supraviețuirea ei. Urmează apoi pregătirea atentatelor și punerea lor în practică. Dat fiind numărul important de eșecuri cauzat de o pregătire nesatisfăcătoare, de surse de informații eronate (infiltrare de agenți dubli), de o slabă coordonare (în special la nivel temporal) și de o proastă manipulare a armelor, puține atentate reușesc să-și atingă ținta. Acest fenomen s-a observat foarte clar atunci când terorismul s-a dezvoltat la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar există și astăzi. Teroriștii au comis și continuă să comită multe greșeli.

Cu toate acestea, terorismul are particularitatea că se perpetuează chiar și atunci când suferă eșecuri repetate. Ba chiar, de multe ori, eșecurile îndeamnă o mișcare teroristă să-și continue operațiunile în așa fel încât, după un timp, terorismul devine un scop în sine, și nu un instrument în slujba unei cauze. În acest sens, terorismul „de jos” se aseamănă cu terorismul de stat.

Terorismul rus și epoca atentatelor din Franța și din sudul Europei întruchipează în mințile oamenilor terorismul care a făcut ravagii la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Însă ici și acolo apar și alte mișcări teroriste. În Irlanda, de exemplu, odată cu mișcarea naționalistă care dăinuie până în ziua de azi. Tot în Europa, Polonia a fost victima unui val terorist care s-a perpetuat după Primul Război Mondial. În India, colonie britanică, atentatele teroriste au anunțat cu câteva decenii înainte viitoarele războaie de eliberare națională. Înainte să se dezintegreze după război, Imperiul Otoman în plină decădere a trebuit să înfrunte două mișcări teroriste, cea a armenilor și cea a macedonenilor.

Cazul irlandez

Timp de mai bine de un secol, violența din Irlanda și apoi din Irlanda de Nord a alimentat sporadic prima pagină a cotidienelor. În mințile oamenilor, violența irlandeză este asociată cu o organizație, IRA (Irish Republican Army). Aceasta a luat naștere în cursul Primului Război Mondial odată cu fuzionarea mai multor grupuri naționaliste, printre care IRB (Irish Republican Brotherhood) și Irish Citizen Army, organizația lui James Connolly. Regăsim IRA la sfârșitul anilor 1960 în Irlanda de Nord, într-o confruntare complexă cu comunitatea protestantă susținută de Anglia, întreținută de mistica luptei pentru independență. Parlamentul britanic votase pentru *the Home Rule Act* în mai 1914, însă această

concesie ce oferea Irlandei o autonomie sporită era insuficientă pentru naționaliștii care voiau un stat independent.

Lupta ce a dus la independența entității numite Eire în 1922[15] prefigurează cu câteva decenii înainte diversele mișcări de eliberare națională care vor zgudui imperiile coloniale după al Doilea Război Mondial. Organizarea gherilei urbane la o scară nemaicunoscută până atunci va favoriza folosirea sistematică a terorismului în Irlanda. Marea Britanie, care nu a fost învinsă militar în Irlanda, a fost una dintre primele țări ce s-au supus legii unei noi ecuații strategice în care victoria militară nu este echivalentă cu o victorie politică. Celălalt imperiu colonial, Franța, va trebui să treacă prin propria experiență în Algeria pentru a ajunge la aceleași concluzii.

Istoria rezistenței irlandeze este marcată pentru totdeauna de a doua zi de Paști a anului 1916. În acea zi de luni, 24 aprilie, membrii mai multor mișcări independentiste au decis să dea o mare lovitură chiar în Dublin. În fruntea lor se găseau poetul Patrick Pearse și socialistul James Connolly, care revenise în Irlanda pentru cauza independentistă după ce emigrase în Statele Unite. Insurgenții au pus stăpânire pe poșta centrală și au înălțat culorile verde, alb și portocaliu ale viitorului drapel irlandez. Pearse a proclamat Republica Irlanda. Oamenii sperau că atacul lor îndrăzneț avea să determine o ridicare generală la luptă. Armata britanică a reprimat brutal insurecția. Cu ajutorul artileriei, trupele britanice – care cuprindeau un important contingent de soldați irlandezi – au redobândit controlul asupra orașului după lupte sângeroase care au făcut 134 de morți în rândul soldaților Coroanei și în jur de 60 de victime printre insurgenți.

În focul bătăliei, independentiștii ceruseră să parlamenteze, dar generalul însărcinat să reprime insurecția cerea o predare necondiționată. Purtați de avânt, britanicii au decis să-i execute pe capii rebeliunii, printre

care Pearse și Connolly, însă alți conducători, cum ar fi De Valera și Michael Collins, au scăpat de plutonul de execuție. Intransigența englezilor avea să se întoarcă împotriva Coroanei: în ciuda stângăciilor sale, mișcarea independentistă avea de acum propriii martiri. Pierduse bătălia militară, dar se pregătea să câștige războiul politic.

După episodul sângeros din a doua zi de Paști, mișcarea naționalistă se organizează și desprinde concluziile ce se impun în urma evenimentului. Unul dintre arhitecții luptei armate este Michael Collins. El stabilește o structură militară care permite funcționarea autonomă a unităților și, pentru a le înzestra cu cadre, recrutează veterani din Primul Război Mondial. De cealaltă parte a baricadei, englezii își organizează riposta în același fel, creând unități specializate în contrainsurecție, așa-numitele *Black and Tan* („negru și bej", de la culoarea uniformelor lor) și forțele auxiliare ale poliției specializate în lupta antiteroristă. Aceste unități nu ezită să folosească violența împotriva violenței, cu riscul de a stârni ostilitatea populației. Mai bine înarmate și echipate decât forțele neregulate cu care se confruntă, ele pierd totuși bătălia politică fără să se impună cu adevărat pe terenul războiului.

Iar războiul este fără cruțare. Ambele tabere utilizează teroarea. Independentiștii îi atacă pe loialiști – care susțin Coroana – și autoritățile. Poliția practică o politică de represalii ce vizează să descurajeze adversarul, astfel încât acesta să nu-și mai continue acțiunea: pentru un loialist ucis sunt asasinați doi independentiști. La Londra, Lloyd George și Winston Churchill aprobă această strategie. Însă adversarul este tenace. A înțeles că victoria se joacă pe scena politicii, unde opinia publică reprezintă o pârghie esențială. Michael Collins nu atacă niciodată frontal, acolo unde știe că este iremediabil inferior inamicului. El dobândește sprijinul unei părți a populației – inclusiv irlandezii din Statele Unite

participă la finanțarea luptei – și reușește, datorită rețelelor sale de informatori, să câștige bătălia informării, care este esențială și permite păstrarea inițiativei.

În ajunul Paștilor (1920), IRA atacă simultan peste 300 de posturi de poliție. Câteva luni mai târziu, pe 21 noiembrie, Collins face chiar mai mult: elimină la aceeași oră, în opt locuri diferite, 11 ofițeri care lucrau pentru serviciile secrete britanice. Din punct de vedere psihologic, este o lovitură magistrală aplicată în centrul sistemului nervos al inamicului. Britanicii decid nu mult după aceea să riposteze deschizând focul asupra mulțimii în timpul unei manifestări sportive; rezultatul: 14 morți și zeci de răniți.

Michael Collins hotărăște să ducă lupta în Anglia. În același an, pe 28 noiembrie, el trimite un comando la Liverpool pentru a desfășura operațiuni de sabotaj. Doi *Black and Tans* sunt uciși. Din punct de vedere militar, operațiunea de la Liverpool este derizorie, însă din punct de vedere politic este un triumf. IRA a impresionat nu numai opinia publică engleză, ci și pe cea internațională. Statele Unite, câștigătoare necontestate ale Primului Război Mondial și care acced la statutul de putere de prim rang, susțin Irlanda. America adăpostește milioane de irlandezi, dintre care mulți au imigrat recent. Ei îi susțin pe independentiști, iar în Statele Unite opinia lor este importantă din punct de vedere politic. Lloyd George, prim-ministrul britanic, este obligat să negocieze. După aproximativ un an, Eire obține independența. În sânul mișcării independentiste izbucnește o luptă fratricidă între cei care acceptă împărțirea Irlandei, asemenea lui Collins, și cei care refuză acordurile, precum De Valera. Collins nu va avea prea mult timp să-și savureze victoria. Va cădea într-o ambuscadă pe 22 august 1922.

Mai multe elemente s-au conjugat pentru ca mișcarea independentistă să ajungă la victorie – sau măcar la o semi-victorie, de vreme ce Ulsterul rămâne britanic. Cine, în afară de ei înșiși, ar fi putut să creadă în succesul independentiștilor irlandezi cu câțiva ani înainte? Mișcarea naționalistă era dezbinată, slab organizată, iar sprijinul popular era scăzut. Factorii care au contribuit la reușită cuprind sprijinul Statelor Unite, la început financiar, apoi politic, hotărârea naționaliștilor, care nu a slăbit niciodată, în ciuda eșecurilor repetate, și geniul strategic al unor conducători precum Michael Collins. Contextul războiului și oboseala opiniei publice britanice vor face restul. Pe tot parcursul luptei, dar mai ales la început, IRA face greșeli peste greșeli, în timp ce britanicii dau dovadă de o eficacitate redutabilă. Totuși, aceștia comit o greșeală ireparabilă uitând că soarta conflictului se joacă pe scena politicii. Vrând să folosească teroarea pentru a combate teroarea, ei cad în capcana întinsă de IRA.

Pentru o națiune democratică, folosirea terorii nu este o opțiune și conduce la eșec, mai puțin, poate, în cazuri foarte particulare și pe teatre exterioare și îndepărtate (în colonii, de exemplu). Totuși, britanicii se bizuiau pe experiența lor colonială. Mai mult, un supus britanic, C.E. Caldwell, teoretizase cu câțiva ani mai înainte strategia „micului război”[16]. Arhitecții strategiei contrainsurecționale britanice fuseseră confruntați în majoritatea lor cu insurecții în sânul Imperiului. Însă contextul este diferit atunci când violența pătrunde pe teritoriul național. În cazul irlandez, totul se schimbă atunci când violența ajunge în Anglia. La fel vor sta lucrurile și pentru Statele Unite odată cu atacul de la 11 septembrie, deși ținte americane fuseseră lovite până atunci în mai multe rânduri, însă departe de teritoriul național (nu este o întâmplare dacă ambasadele americane au fost vizate în mod repetat, de vreme ce ele fac parte, legal vorbind, din teritoriul național). Or, pe teritoriul național

propriu-zis, scara violenței se schimbă complet: un simplu atentat terorist poate avea repercusiuni enorme.

Nașterea terorismului în India

În timp ce irlandezii atacau Coroana britanică, indienii începuseră și ei să ia în considerare perspectiva unei Indii eliberate de sub jugul englez. Și în acest caz, exemplul Rusiei trecuse granițele, iar teroriștii ruși chiar îi ajutaseră pe indieni să construiască bombe. În India, naționalismul incipient îmbina un melanj de ideologie occidentală cu tradițiile culturale și religioase specifice subcontinentului indian. Majoritatea liderilor naționaliști proveneau din casta cea mai înaltă, cea a brahmanilor (preoților). Bal Ganjadhar Tilak, unul dintre vârfurile de lance ale naționalismului indian și apostol al violenței teroriste la începutul secolului XX, prefera să folosească mai degrabă metoda dură decât strategia nonviolenței ancorată în tradiția indiană. Tradiția tiranicidului era readusă și aici la modă. La fel ca în Irlanda în aceeași perioadă, naționaliștii indieni erau relativ ineficienți înainte de Primul Război Mondial. Cu toate acestea, în 1909, au reușit să asasineze la Londra un membru al guvernului englez.

Vinayak Savarkar, lider al mișcării naționaliste *Hindu Mahasabha* și al ramurii sale militare, RSSS (*Rashitriya Swayam Sewak Sangh*), avea o abordare sectară a luptei naționaliste, conform căreia toți dușmanii RSSS

erau și dușmanii poporului. Lupta pe care o propovăduia era îndreptată împotriva englezilor, dar și a musulmanilor. Unul dintre discipolii lui Savarkar l-a asasinat pe Gandhi în 1948.

Numeroși membri ai mișcărilor teroriste care luptau pentru eliberarea Indiei dezertaseră din mișcarea lui Gandhi. Dezamăgiți de lipsa de rezultate, s-au orientat către mișcări care căutau prin intermediul violenței un mijloc de a face Marea Britanie să cedeze. India se bucura în Occident, dar și în alte părți, de o reputație de nonviolență bine înrădăcinată, grație figurii lui Gandhi. Însă nonviolența, care este asociată și religiilor „pașnice" ale Indiei, nu reprezintă decât un aspect al unei societăți în care violența este considerabilă. În cadrul luptei pentru independența Indiei, aceste două componente ale societății indiene concurau una cu cealaltă. Gandhi era în mod clar împotriva recurgerii la terorism, pe care l-a denunțat public în mai multe rânduri. Dimpotrivă, mișcarea Hindustan Socialist Republican Association, creată la sfârșitul anilor 1920, era clar orientată spre violență și inspirată de doctrina marxistă. Ea propovăduia revoluția ce avea să provoace dispariția capitalismului, a distincțiilor de clasă și a privilegiilor și să instaureze dictatura proletariatului. În 1930, mișcarea a publicat și a răspândit în toată India un manifest intitulat *Filosofia bombei*, în care făcea apologia terorismului; potrivit autorilor, fără folosirea acestuia, revoluția nu era posibilă. „Terorismul – spuneau ei – este o fază inevitabilă și necesară a revoluției. Terorismul strecoară teama în inima asupritorilor și aduce speranța de răzbunare și de izbăvire în rândul maselor asuprite."[17]

În egală măsură pamflet revoluționar și apologie a terorismului, *Filosofia bombei* este mai cu seamă un atac la adresa lui Mahatma Gandhi și a metodelor sale: „Este de plâns că Gandhi nu înțelege și nu vrea să înțeleagă psihologia revoluționară, cu toată experiența unei vieți ca

persoană publică”[18]. Fundamentul moral din spatele *Filosofiei bombei* avea la bază tot vechiul concept al tiranicidului: „Ne vom lua revanșa, revanșa îndreptățită asupra tiranului. Lașii nu au decât să dea înapoi și să se mărginească la compromisuri și la pace. Noi nu cerem milă și nu arătăm îndurare. Războiul nostru e un război dus până la capăt. Până la biruință sau la moarte. Trăiască revoluția!”[19].

În pofida acestor declarații răsunătoare, mișcarea teroristă din India va fi limitată atât ca impact, cât și ca durată. Un alt manifest, răspândit în 1930, a îndemnat la organizarea de atentate împotriva civililor occidentali și a anumitor infrastructuri. Teroriștii au comis câteva atentate ici și colo, dar, în ansamblu, declarațiile lor despre lupta de clasă aveau un efect redus asupra unei societăți care rămânea profund structurată în jurul sistemului de caste. Reacția britanică împotriva mișcărilor insurecționale a fost încununată de succes începând de la mijlocul anilor 1930. La fel ca în Irlanda, tot războiul – de data aceasta, Al Doilea Război Mondial – a provocat reapariția terorismului. Acesta și-a găsit un derivativ și în independență. Principala lui victimă a fost Mohandas Gandhi, tocmai cel care înțelesese de mult că violența generată de practicile teroriste va fi greu de controlat și va sfârși prin a-i lovi pe indieni chiar și după obținerea independenței.

Macedoneni, croați și armeni

Imperiul Otoman, care ocupă de patru secole Balcanii (Sofia cade în 1385, Kosovo în 1389, iar Belgradul în 1520), este contestat de supușii săi creștini din regiune care, în numele naționalismului, vor să se elibereze. Grecia se emancipează în 1830 cu ajutorul puterilor europene. Serbia s-a ridicat la luptă în 1815, iar bulgarii fac la fel în 1878, însă au de îndurat o represiune cumplită, care justifică intervenția Rusiei, protectoarea slavilor. În 1878, Imperiul Otoman se retrage dintr-o mare parte a Balcanilor, dar rămâne pe deplin stăpân peste Albania, Macedonia și Tracia. Rămășiță a Imperiului, Macedonia, populată de ortodocși, dar și de musulmani (albanezi), este revendicată simultan de Bulgaria, Grecia și Serbia.

Macedonia era una dintre regiunile lezate prin acordurile de la Berlin din 1878, în urma cărora Imperiul Otoman fusese alungat dintr-o mare parte a posesiunilor sale europene. Extrem de cunoscută pentru multitudinea ei de etnii și religii, Macedonia se număra printre regiunile cele mai instabile din Balcani.

Vecină cu Macedonia și eliberată de sub jugul turcesc în 1878, Bulgaria le-a oferit un refugiu independentiștilor macedoneni – dintre care mulți erau bulgari din Macedonia – hotărâți să obțină pentru propria țară ceea ce majoritatea vecinilor lor obținuseră cu prilejul Congresului de la Berlin. Lupta macedonenilor, care va continua timp de aproape patru decenii, va deveni de-a lungul anilor un instrument al politicii externe bulgare, ilustrând încă o dată felul în care grupurile teroriste sunt manipulate adesea de unele state.

Organizația Revoluționară Internă Macedoneană (ORIM) a fost înființată în 1893 grație impulsului dat de un învățător, Goțe Delcev. La început, ORIM era o mișcare naționalistă ce avea drept scop să obțină independența Macedoniei. Mișcarea era compusă inițial din civili, după care a evoluat spre o organizație semi-militară permanentă condusă de Todor Aleksandrov.

Comitagiii din ORIM (adică membrii Comitetului, termen preluat din franceză și de la Revoluția din 1789) intră în acțiune în aprilie 1903. Ei aruncă în aer la Salonic o navă franceză care livra arme Sublimei Porți. În locurile frecventate de europeni (cazinouri, cafenele etc.) explodează bombe. Aceste acțiuni nu dau însă rezultatele scontate, adică intervenția marilor puteri. În august același an, schimbând tactica, ORIM atacă o garnizoană turcă în Albania. De această dată, represiunea este sălbatică: victimele se numără cu zecile de mii, în timp ce puterile europene se mulțumesc să ceară reforme pentru minoritățile creștine din Imperiul Otoman. ORIM își continuă totuși activitățile, mai ales cu caracter terorist, până la Revoluția Junilor Turci (1908). Într-o primă fază, aceasta este primită cu entuziasm de populații, mai ales de către cele nemusulmane, creștini sau evrei, egalitatea în drepturi fiind proclamată pentru toți supușii Imperiului.

Mișcarea pornise din Salonic, unde existau numeroase minți luminate care doreau modernizarea Imperiului. Însă, foarte rapid, programul de „otomanism” bazat pe egalitatea tuturor componentelor etnice și/sau religioase este abandonat în favoarea panturcismului. Criza Imperiului se acutizează. De fapt, încă din 1878, Imperiul Otoman era în agonie și nu mai supraviețuia decât pentru că marile puteri, în special Marea Britanie, erau îngrijorate de împărțirea rămășițelor și mai ales de intențiile Rusiei cu privire la Dardanele.

Tensiunile sunt puternice în interiorul Imperiului; acesta este supus presiunilor din partea marilor puteri care, pe plan financiar, au făcut din Turcia o semi-colonie. Imperiul Otoman tocmai a pierdut Tripolitania (regiune istorică a Libiei), care i-a fost smulsă de Italia (1911). În 1912, Bulgaria, Grecia și Serbia declară război Imperiului Otoman și practic îi alungă pe turci din Europa. Constantinopolul nu este cucerit, în parte din cauza rivalităților din interiorul Ligii Balcanice. Albania devine independentă, dar nu-și recuperează teritoriile în care marea majoritate a populației este albaneză (Kosovo și partea de vest a Macedoniei de astăzi). Macedonia, care luptase pentru autonomie, ba chiar și pentru alipirea sa la Bulgaria, este înglobată în Iugoslavia. ORIM își continuă activitățile teroriste încă mult timp după încheierea Primului Război Mondial. Mișcarea se radicalizează, iar lupta împotriva Greciei și mai ales împotriva statului iugoslav a fost și mai violentă decât cea dusă înainte contra turcilor.

Liderii ORIM, care operau în continuare pornind de la baza lor bulgară, au fost abordați de ruși. Devenită sovietică, Rusia continua să aibă un interes la fel de mare în privința Balcanilor. Aleksandrov era ostil unei apropieri față de Moscova și a fost asasinat de o facțiune prosovietică (mai târziu, Albania le-a furnizat arme și bani macedonenilor). La finalul luptei fratricide ce a urmat a apărut o altă figură importantă, Ivan Mihailov, care a luat conducerea organizației în 1928. Mihailov era un administrator și un om de afaceri redutabil. Însă ORIM, ale cărei tentacule deveneau tot mai amenințătoare în regiunile în care acționau (mai ales în partea macedoneană a Bulgariei), s-a transformat treptat într-o organizație mafiotă gata să onoreze „contracte”. Ținută în brațe de Bulgaria și de alte puteri interesate, precum Italia, organizația nu a putut supraviețui atunci când izvorul acestui sprijin a secat. ORIM va comite cel mai sângeros act

terorist din prima jumătate a secolului XX: un atentat în catedrala din Sofia, în anii 1930, soldat cu 182 de morți.

De la sfârșitul anilor 1920, ORIM a dirijat mișcarea naționalistă croată, și ea inamică a statului iugoslav, care a declanșat o serie de atentate (bombe detonate în trenuri, asasinarea unor personalități). Ante Pavelici, avocat croat în exil care pledase în favoarea macedonenilor, s-a asociat cu Mihailov pentru a crea o organizație independentistă demnă de acest nume. Rezistența croată, Ustașa, avea să facă în anii următori să se vorbească despre ea: până în ziua de azi, ustașii simbolizează în mintea oamenilor terorismul interbelic. Stabilit la Viena, Pavelici a fost somat de autoritățile austriece să părăsească țara. S-a îndreptat spre Italia lui Mussolini. *Il Duce* le-a oferit un refugiu ustașilor, care s-au putut antrena în zona rurală a Lombardiei și pe coasta Adriaticii. Ungaria, și ea ostilă sârbilor, i-a oferit lui Pavelici sprijinul său.

La fel ca ORIM, Ustașa a decis să atace ținte civile (spre deosebire de IRA, de exemplu). Prefigurând atacurile aeriene din anii 1970 și 1980, Ustașa a atacat trenuri, inclusiv prestigiosul Orient-Expres, cu scopul de a-și face cauza cunoscută întregii lumi. A fost una dintre primele expresii ale terorismului publicitar, care avea să se dezvolte mai târziu, la sfârșitul anilor 1960. În 1934, rezistența croată a reușit cea mai mare lovitură a sa prin asasinarea suveranului iugoslav, Alexandru I al Serbiei.

Profitând de o vizită la Paris prevăzută de multă vreme, un comando de teroriști plecase în Franța. Era condus de un cadru ustaș, Eugen Kvaternik, și includea un ucigaș macedonean experimentat, „Vlada”, aflat în slujba ORIM. Oamenii coborâseră din tren la Fontainebleau, după care își continuaseră drumul spre Paris pe șosea. De acolo, micul grup se împărțise în două, iar o echipă de trei oameni – printre care și Kvaternik – se îndreptase imediat spre Marsilia, unde regele trebuia să facă o primă

escală. La Marsilia trebuia să aibă loc o primă tentativă. Dacă ar fi dat greș, o a doua tentativă ar fi avut loc la Paris.

Odată încheiate pregătirile, Kvaternik a părăsit Marsilia, lăsându-i acolo pe „Vlada” și pe Krajli, un om de încredere al Ustașei, însărcinat cu treburile murdare. Cei doi dispuneau de pistoale și grenade. Atacul trebuia efectuat de la mică distanță, în timp ce cortegiul trecea pe străzile Marsiliei, oarecum la fel ca în cazul atentatului de la Sarajevo. În ziua de 9 octombrie, la ora 16:15, „Vlada” a sărit fără să ezite pe treapta mașinii în care se afla regele, un cabriolet Delage, și l-a împușcat mortal pe suveran. Asasinul, lovit la rândul lui de o sabie direct în cap, precum și de mai multe gloanțe, a murit în cursul serii. În confuzia creată, ministrul de Externe francez, Louis Barthou, a fost lovit în umăr de un glonț rătăcit, tras de un polițist, care i-a provocat moartea puțin mai târziu. Cei trei membri ai comandoului rămași pe teritoriul francez au fost capturați și au făcut mărturisiri. Caracterul politic al atentatului a provocat intervenția Societății Națiunilor, care s-a hotărât să combată terorismul.

Societatea Națiunilor (SN) adoptă în 1937, pentru prima dată, o legislație internațională cu privire la terorism. Ea formulează o definiție a terorismului.

Convenție internațională semnată la Geneva, pe 16 noiembrie 1937, de 25 de țări (Italia și Statele Unite nu se numără printre statele semnatare):

> Actele teroriste sunt definite ca: „…fapte criminale îndreptate împotriva unui stat și al căror scop sau a căror natură este de a provoca teroarea asupra anumitor personalități, asupra unor grupuri de persoane sau a populației”.
>
> De asemenea: „Faptul de a distruge sau de a deteriora în mod intenționat bunuri publice ori destinate unei utilizări publice, care aparțin altui stat semnatar sau care îi aparțin în exclusivitate”.

Și, în sfârșit: „Faptul de a fabrica, de a-și procura, de a deține sau de a furniza arme, muniții, produse explozive sau substanțe nocive în vederea executării, indiferent în ce țară, a unei infracțiuni prevăzute de prezentul articol”.

Odată demonstrată culpabilitatea Ustașei, organizația nu a putut exploata acest atentat, care a constituit totuși încununarea luptei sale. Iată unul dintre paradoxurile terorismului: atunci când un atentat este prea reușit, organizația care l-a comis este victima turbionului politic pe care l-a provocat propria-i acțiune și care era scopul său de la bun început. Atentatele de la 11 septembrie ilustrează încă o dată acest adevăr: enormitatea atacului asupra New Yorkului (și Washingtonului) a făcut ca riposta americană să antreneze căderea regimului taliban din Afganistan și a dat o lovitură foarte serioasă organizației al-Qaida. Însă oricât de spectaculos ar fi un atentat, nimic nu garantează că efectele lui vor fi cele scontate de teroriști. Moartea lui Alexandru I nu a ajutat cu nimic cauza Croației, iar atentatele de la 11 septembrie nu au cauzat nici prăbușirea Americii, nici pe cea a regimurilor moderate din țările musulmane, cum se aștepta bin Laden. Aproape întotdeauna, teroriștii dau dovadă de aptitudini mai mari în organizarea de atentate decât în prospectiva politică.

Ca și al-Qaida în zilele noastre, Ustașa s-a menținut de bine, de rău în activitate. Ea a pierdut sprijinul pe care i-l dădeau înainte Italia și Ungaria. Ante Pavelici și Eugen Kvaternik au fost arestați de italieni, care au refuzat însă să-i extrădeze. Atentatul a avut un răsunet uriaș în Croația, ca și în mass-media din întreaga lume.

Pentru o vreme, croații au avut și ei parte de evenimente care le-au scăpat de sub control. În 1941, ca urmare a succesului obținut de germani în aprilie în Balcani, statul croat și-a proclamat independența, alături de cea a Bosniei-Herțegovina. Ante Pavelici s-a pomenit la putere cu

sprijinul Germaniei, în timp ce Iosip Broz, zis „Tito”, lua calea luptei de partizani. Reușita a fost de scurtă durată pentru Pavelici, din moment ce soarta Croației depindea de evenimentele legate de război, astfel că în 1945 fostul dictator și conducător al Ustașei s-a refugiat în America de Sud, în timp ce Tito prelua controlul asupra Iugoslaviei.

Dintre mișcările independentiste din prima jumătate a secolului XX, cea a armenilor a avut soarta cea mai tragică. Ca și alte mișcări naționaliste ce luptau împotriva turcilor, a luat avânt la sfârșitul secolului al XIX-lea. Tineri studenți armeni trimiși la Geneva, Paris sau Sankt-Petersburg au fost influențați de ideile născute din iluminism și de idealurile socialismului, iar odată întorși acasă au vrut să lupte împotriva despotismului – unii dintre ei, cu arma în mână. Între 1890 și 1908, câteva mii de *fedai*-și armeni au organizat o luptă armată la scară mică împotriva Imperiului Otoman. Primele grupuri, alcătuite mai ales din tineri urbanizați, au fost lichidate rapid, însă, treptat, în Anatolia Orientală s-au format ici și colo nuclee. Exemplul insurecțiilor balcanice împotriva Imperiului alimenta speranțele. Ridicarea la luptă a Bulgariei, mai cu seamă, părea o pildă de urmat. Numai că Armenia se afla chiar în inima Imperiului, spre deosebire de statele balcanice europene, care se situau la periferia lui. Iar Imperiul Otoman, deși „bolnav”, rămânea o putere militară dotată cu un redutabil aparat de represiune.

Pe 26 august 1896, la Constantinopol, un comando format din 26 de armeni a încercat o operațiune teroristă „publicitară” cu scopul de a atrage atenția puterilor europene. Militanții au luat cu asalt cel dintâi centru financiar al Imperiului, Banca Otomană. Din punct de vedere strategic, lovitura a fost un succes, de vreme ce puterile străine au intervenit pentru eliberarea comandoului, iar guvernul turc a întreprins unele reforme. Asta nu l-a împiedicat însă pe sultan să declanșeze masacre în Constantinopol

și în multe alte orașe din Anatolia, care au făcut între 100.000 și 200.000 de victime. Opinia publică europeană și americană a fost tulburată, iar „chestiunea armeană” a devenit unul dintre dosarele majore ale „chestiunii orientale”.

În 1908, Revoluția Junilor Turci, care proclama egalitatea tuturor popoarelor din Imperiu, a fost primită favorabil. *Fedai*-șii au depus armele. Euforia a fost însă de scurtă durată. Ajunse la guvernare, elementele radicale i-au trimis pe moderați în opoziție. Panturcismul a luat locul otomanismului. Imperiul a pierdut Libia, ba chiar și fidela Albanie. Războaiele balcanice i-au eliminat aproape complet pe turci de pe continentul european.

Marile puteri plănuiseră o reformă favorabilă armenilor, însă Primul Război Mondial a îngropat proiectul. Junii Turci, după o serie de eșecuri suferite în Caucaz în fața rușilor, au decis să rezolve problema armeană prin eliminarea acestei populații. A fost decretată deportarea armenilor, iar o organizație specială a fost însărcinată să vegheze la buna desfășurare a asasinării unui popor. Soldații armeni încorporați în armata otomană au fost lichidați în grupuri mici. La 24 aprilie 1915, inteligheția armeană și notabilii armeni din Constantinopol au dispărut. Populația armeană din întreaga Anatolie a fost eliminată teritorial și jumătate dintre armenii din Imperiu au dispărut în cursul primului genocid al secolului XX.

Înalții conducători turci și înalții responsabili pentru această crimă au fost condamnați în contumacie de o curte marțială otomană în timpul ocupației aliate. Mulți dintre vinovați se aflau în Germania, iar Berlinul a refuzat să-i extrădeze. Atunci, Partidul Socialist Armean Dașnak a organizat operațiunea *Nemesis*, una dintre rarele acțiuni teroriste care au fost menite să răzbune asasinarea unui popor și să facă dreptate.

„Misiunea specială” a acestei operațiuni se situa pe linia tradiției tiranicidului.

Atentatele au fost pregătite de la Boston, Constantinopol și Erevan, cu Geneva pe post de releu, și executate la Berlin, Roma, Tbilisi etc. Puțin cunoscută, această vânătoare de oameni este una dintre cele mai insolite din secolul XX[20]: instrucțiunile erau clare, obiectivul fiind asasinarea responsabililor și numai a responsabililor.

Un prim atentat a avut loc la Berlin pe 15 martie 1921. Ținta lui era Talat, membru al triumviratului june-turc alături de Cemal și Enver. Pregătirile au durat patru luni. Un bărbat în vârstă de 24 de ani care își pierduse întreaga familie în timpul războiului i-a tras un glonț în cap pe strada Hardenberg. Adus în fața tribunalului, autorul atentatului a fost achitat de juriu în unanimitate.

Al doilea atentat a fost comis la Roma pe 5 decembrie 1921. Un tânăr în vârstă de 22 de ani s-a năpustit spre trăsura lui Sait Halim, fost mare vizir în primul guvern june-turc, și i-a tras acestuia un glonț în cap, după care s-a făcut nevăzut. Asasinarea, din nou perfect executată, a lui Bahattin Șakir, unul dintre marii responsabili pentru genocid, și a lui Cemal Azmi, fost prefect al vilaietului Trabzon, a avut loc tot la Berlin. Cemal Pașa, alt membru al triumviratului, a fost ucis în Georgia, în fața cartierului general al Cekăi din Tbilisi, de unde tocmai ieșise. Însă operațiunea *Nemesis* s-a oprit brusc, fără să fi reușit să-i elimine pe fostul șef al siguranței generale din Constantinopol, Aziz Bei, și pe doctorul Nazim, alt responsabil pentru masacre și deportări. Nazim a fost spânzurat câțiva ani mai târziu, pentru conspirație, de către Mustafa Kemal. Cât despre Enver Pașa, acesta și-a găsit moartea în 1922, în Uzbekistan, unde lupta împreună cu basmaciii împotriva bolșevicilor.

Terorismele de extremă dreaptă

În perioada interbelică au fost comise câteva asasinate de personalități care au avut un mare răsunet, printre care asasinarea în 1922 a lui Walter Rathenau, ministrul de Externe german, de către Freikorps, și cea a deputatului italian Giacomo Matteotti, de către fasciști, în iunie 1922. În România, Garda de Fier a reușit să asasineze doi prim-miniștri, Duca în 1933 și Călinescu în 1939. Extrema dreaptă, care se bucura în epocă de un sprijin popular destul de important în multe țări, folosea în special atentatul cu țintă precisă. Teroarea avea drept obiectiv mai ales eliminarea oponenților politici. Cât despre victimele alese, ele făceau parte adesea din grupurile „exogene" în raport cu societatea așa cum o vedeau extremiștii. În Franța, de pildă, extrema dreaptă a exploatat mult mai mult instrumentul presei decât pe cel al terorii, chiar dacă unele mici grupuri marginale, precum Comitetul Secret de Acțiune Revoluționară („Cagula") al lui Eugène Deloncle, susținut de Italia, comiteau și atentate (CSAR a eliminat mai cu seamă doi exilați italieni antifasciști în 1937, dar „cagularzii" au fost repede anihilați). Spre deosebire de sistemul sovietic, pentru care teroarea instituționalizată constituia structura de bază, proiectul fascist avea drept motor violența, a cărei sursă era în egală măsură instinctivă și rațională. La fel vor sta lucrurile și cu național-socialismul. Teroarea de stat atinge aici unul dintre punctele sale culminante.

1* De la războiul franco-german din 1870-1871 până la Primul Război Mondial (n.tr.).

2. Apărut în *Die Evolution*, februarie-martie 1849.

3. În 1875-1876, populațiile din Bosnia-Herțegovina și din Bulgaria se ridicaseră la luptă. William Gladstone, liderul Partidului Liberal britanic, luase partea insurgenților, publicând o broșură răsunătoare: *Orori bulgare și problema Răsăritului*. Congresul de la Berlin din 1878 lăsase Imperiul Turc fără Serbia, Muntenegru, România, Bosnia-Herțegovina, Tesalia, Epir și Basarabia. Pentru a stăvili expansiunea rusă în regiune și a preveni o reunificare a slavilor meridionali, Bosnia-Herțegovina fusese pusă sub tutelă austriacă.
4. Dominique Venner, *Histoire du terrorisme*, Pygmalion/Gérard Watelet, Paris, 2002, p. 37.
5. *Ibidem*, p. 32.
6. Dar, în 1974, IRA utiliza un elicopter pentru a plasa bombe.
7. Johann Most, „The Revolutionary Science of Warfare. Handbook of Instruction Regarding the Use and Manufacture of Nitroglycerine, Dynamite, Gun-Cotton, Fulminating Mercury, Bombs, Arson, Poisons, etc.", în Isaac Cronin (ed.), *Confronting Fear, A History of Terrorism*, Thunder's Mouth Press, New York, 2002, pp. 17-21.
8. *Freiheit*, 13 septembrie 1884.
9. *Freiheit*, 25 iulie 1885.
10. *Ibidem*.
11. Vezi Walter Laqueur, *A History of Terrorism*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 2002 (Little Brown, 1977), p. 87.
12. *Ibidem*, p. 85.
13. *Ibidem*, p. 85.
14. *Ibidem*, p. 86.
15. Independentiștii irlandezi au proclamat independența pe 21 ianuarie 1919. După trei ani de război, Conferința de la Londra a avut ca rezultat tratatul din 21 decembrie 1921, care împărțea Irlanda în două entități. Eire, cu cele 26 de comitate ale sale, devenea independentă; Ulsterul, cu 6 comitate, rămânea britanic. Pe 8 ianuarie 1922, Dublinul ratifica tratatul, în ciuda refuzului lui Eamon De Valera.
16. C.E. Caldwell, *Small Wars*, Londra, 1899.
17. Vezi Walter Laqueur, *Terrorism Reader. A Historical Anthology*, New American Library, New York, 1978, p. 139.
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*, p. 140.
20. Jacques Derogg, *Opération Némésis*, Fayard, Paris, 1986.

Lenin, Stalin și terorismul de stat

Gérard Chaliand, Arnaud Blin

Lenin și terorismul strategic

Terorismul rus, sub diversele sale forme, a contribuit la slăbirea statului rus și la pregătirea Revoluției din 1917. Odată cu aceasta, tehnica terorii avea să se confunde în scurt timp cu statul sovietic. Lenin avea să instaureze un sistem pe care Stalin îl va duce la extrem.

Pentru tânărul Lenin, teroarea nu este decât unul dintre mijloacele revoluției. În 1899, respinge utilizarea ei numai pentru că se gândește că problemele organizaționale sunt la momentul acela primordiale. În 1901, într-un articol din *Iskra*, el scrie că nu a respins „principiul terorii", criticându-i totodată pe revoluționarii socialiști pentru felul cum folosesc terorismul, fără să dea nici o atenție celorlalte forme de luptă.

Pentru Lenin, tehnica teroristă se înscrie în contextul unei strategii politico-militare, iar folosirea ei trebuie făcută cu metodă și circumspecție, lucru pe care nu l-au înțeles revoluționarii socialiști, pentru

care terorismul a devenit, după spusele lui, un scop în sine. Pentru el, teroarea nu este instrumentul principal al luptei revoluționare. În consecință, după părerea lui, ea nu trebuia să devină o „metodă regulată" a luptei armate.

Pentru ca tehnica teroristă să fie eficace, ea trebuia, în opinia lui Lenin, să depășească stadiul atentatelor comise de indivizi sau de mici grupuri. Terorismul maselor populare avea să conducă la răsturnarea monarhiei (și a capitalismului) atunci când forțele armate aveau să se alăture poporului. Lenin era clar ostil terorismului regicid, în care nu vedea nici un viitor. La al doilea congres al Partidului Social-Democrat al Muncii din 1903, el a avut o intervenție virulentă contra terorismului. Cu această ocazie, partidul s-a împărțit în două, cu bolșevicii de o parte și menșevicii de cealaltă.

Lenin este perceput uneori ca puțin favorabil terorismului tocmai pentru că a denunțat în mod sistematic terorismul revoluționarilor socialiști. În realitate, Lenin a fost, încă de la primii săi pași ca activist politic, un apostol al terorii, numai că dintr-o perspectivă complet diferită. El critica aceste „dueluri" cu autoritățile țariste, care nu duceau decât la apatia maselor ce așteptau, ca simple spectatoare, următorul „duel", iar poziția lui va rămâne neschimbată până la luarea puterii de către bolșevici în 1917: „Teroare, dar nu acum". Așteptarea nu va face decât să sporească forța cu care se va dezlănțui teroarea odată ce puterea va ajunge în mâinile lui Lenin. De fapt, el nu critica excesul de teroare. Dimpotrivă. Pentru a fi aplicată eficient, teroarea trebuia să fie o teroare de masă, îndreptată împotriva adversarilor Revoluției.

Încă din 1905 și de la al treilea congres al Partidului Social-Democrat, care are loc în primăvară la Londra – Revoluția din 1905 a izbucnit în ianuarie –, Lenin începe să vorbească despre teroarea de masă, făcând

referire la Revoluția Franceză. Pentru a evita mai multe episoade similare războiului civil din Vandeea, odată declanșată Revoluția, Lenin consideră că executarea țarului nu este suficientă. Pentru ca Revoluția să reușească, trebuie dusă o activitate de „prevenire”, astfel încât să fie ucisă în față orice formă de rezistență revoluționară. În acest scop, tehnica terorii este cea mai adecvată. După părerea lui, pentru a zdrobi monarhia rusă, trebuie să se acționeze asemenea iacobinilor, prin intermediul „terorii de masă”.

Tot în 1905, Lenin își așterne în scris instrucțiunile pentru preluarea revoluționară a puterii. El propovăduiește două activități esențiale: acțiunile militare independente și dirijarea mulțimilor. Lenin încurajează înmulțirea actelor teroriste, dar în cadrul unei perspective strategice, căci continuă să denunțe atentatele teroriste săvârșite de indivizi izolați și fără legătură cu masele populare:

> Terorismul la scară mică, dezordonat și fără pregătire nu are ca rezultat, dacă este dus la extrem, decât risipirea și irosirea forțelor. E un lucru adevărat și nu trebuie în nici un caz să-l uităm. Dar, pe de altă parte, nu am putea în nici un caz să uităm nici că astăzi cuvântul de ordine al insurecției este *deja* lansat. Că insurecția deja *a început*. A porni atacul, dacă se ivesc condiții prielnice, nu este numai dreptul, ci și obligația directă a oricărui revoluționar[1].

Eșecul Revoluției din 1905 a fost cauzat, după el, de o lipsă de voință, de fermitate și de organizare. Trebuie să se meargă mai departe și să se declanșeze violența generalizată. Însă, la momentul respectiv, Lenin este un om neputincios care trebuie să se mulțumească să formuleze în scris critici virulente la adresa revoluționarilor din îndepărtatul său exil (în Finlanda, apoi în Elveția). În 1907, el le trimite următorul mesaj revoluționarilor socialiști: „Terorismul vostru nu este rezultatul convingerii voastre revoluționare. Ci convingerea voastră revoluționară se limitează la terorism”.

În anul următor, el aprobă asasinarea regelui Carlos al Portugaliei (și a fiului său), însă regretă că acest gen de atentat constituie un fenomen izolat și fără scop strategic precis. În ciuda curajului lor, la teroriști se observă aceeași lipsă de viziune strategică. Revoluția din 1917 coroborează avertismentele lui Lenin: într-adevăr, acțiunea directă reușește să schimbe radical direcția evenimentelor în momentul oportun, atunci când situația e suficient de „coaptă".

În momentul izbucnirii războiului, Lenin se demarcă și mai mult de celelalte curente socialiste, cu care refuză orice colaborare. În eseul său clasic *Imperialismul, stadiul suprem al capitalismului*, el își expune poziția: revoluția socialistă se poate înfăptui într-o țară înapoiată economic dacă este condusă de un partid de avangardă gata să meargă până la capăt, adică gata să recurgă la mijloace de o violență extremă și fără să se teamă de o mare vărsare de sânge. Momentul este propice dictaturii proletariatului (adică, de fapt, a partidului de avangardă).

Bolșevicii, cu Lenin în frunte, se pierd în uriașul spațiu care este brusc eliberat prin prăbușirea brutală a Rusiei. În acest vid politic, bolșevicii, cu mai puțin de 25.000 de membri, pun mâna pe putere după ce celelalte mișcări politice revoluționare s-au dovedit incapabile să controleze cursul evenimentelor ce au urmat Revoluției din Februarie.

Istoriografia Revoluției din Octombrie a urmat-o, într-un fel, pe cea a Revoluției de la 1789. De la prăbușirea Uniunii Sovietice în 1991, teza „accidentului" a alimentat școala istorică rusă, după ce școala sovietică a interpretat decenii întregi acest eveniment ca fiind rezultatul istoric al unei revoluții a maselor populare declanșate prin intermediul activității bolșevicilor[2]. Între cele două, teza „derapajului" întrezărește o revoluție întreprinsă de mase și deturnată de un mic grup care abuzează de puterea sa. În ceea ce ne privește, subscriem mai curând la analiza lui Nicolas

Werth, pentru care Revoluția din 1917 „apare ca o convergență momentană a două mișcări: o preluare de putere politică, rod al unei pregătiri insurecționale minuțioase, de către un partid care se distinge radical, prin practicile, organizarea și ideologia lui, de toți ceilalți actori ai Revoluției; o vastă revoluție socială, multiformă și autonomă”[3].

În orice caz, minusculul Partid Bolșevic se trezea dintr-odată în fruntea unei țări imense care se lupta cu o criză ce ducea către războiul civil, în mijlocul celui mai mare război pe care îl cunoscuse Europa până atunci! Însă Partidul Bolșevic era constituit în așa fel încât a putut să reziste șocului combinat al tuturor aceste forțe și a reușit, datorită abilității liderilor săi, să se mențină la putere.

Foarte repede, Lenin și-a dat pe față caracterul și convingerile politice. În momentul în care congresul sovietelor a hotărât să abolească pedeapsa cu moartea (26 octombrie/8 noiembrie 1917), Lenin a considerat „inadmisibilă” această „eroare” și s-a grăbit să o instituie din nou. Puțin mai târziu, aceste câteva rânduri din *Izvestia* anunțau fără surle și trâmbițe crearea unuia dintre cele mai teribile instrumente de teroare din câte au fost concepute vreodată:

> Prin decretul din 7 decembrie 1917 al sovietului comisarilor poporului este creată Ceka panrusă de luptă împotriva sabotajului și a contrarevoluției.
> Ceka își are sediul pe strada Gorohovaia, nr. 2. Deschis zilnic între orele 12 și 17[4].

Astfel era înființată poliția politică sovietică, strămoașa KGB-ului, care, timp de 35 de ani, a trimis milioane de oameni în gulag. După numai câteva luni, un nou decret anunță crearea de „Ceka locale de luptă împotriva sabotajului și a contrarevoluției”, înțelegându-se că aceste Ceka „luptă împotriva contrarevoluției și a speculei, precum și a abuzurilor de putere, inclusiv prin intermediul presei” și că „de acum înainte, dreptul de

a efectua arestări, percheziții, rechiziționări și alte măsuri menționate mai sus aparține exclusiv acestor Ceka, atât la Moscova, cât și pe plan local”[5].

„Teroare” a fost un termen tot mai des folosit de liderii politici, așa cum o demonstrează această scrisoare pe care Lenin i-a scris-o lui Zinoviev după ce aflase că muncitorii amenințau să facă o grevă generală ca urmare a reacției bolșevicilor, marcată de arestările masive (de la sfârșitul lui iunie 1918) de după asasinarea unuia dintre conducătorii lor, Volodarski:

> Tocmai am aflat că muncitorii din Petrograd doreau să răspundă prin *teroare de masă* la uciderea tovarășului Volodarski și că dumneavoastră (nu dumneavoastră personal, ci membrii comitetului din Petrograd) i-ați oprit. Protestez cu fermitate! Ne compromitem: proslăvim *teroarea de masă* în rezoluțiile Sovietului, dar când trebuie să se treacă la fapte frânăm inițiativa absolut întemeiată a maselor. Este inadmisibil! Teroriștii au să ne socotească niște molâi. A venit momentul militarizării. Este indispensabil să încurajăm energia și *caracterul de masă* al terorii îndreptate împotriva contrarevoluționarilor, mai ales la Petrograd, unde exemplul trebuie să fie decisiv[6].

În vara anului 1918, situația era cât se poate de precară. Pentru bolșevici, totul părea că se putea prăbuși dintr-o singură lovitură. Nu numai că nu controlau decât o parte modestă a teritoriului, dar mai erau și nevoiți să se descurce cu trei fronturi contrarevoluționare și au trebuit să treacă prin aproape 140 de insurecții pe durata verii. Pentru a pune capăt crizei, instrucțiunile către deja amintitele Ceka locale au devenit tot mai precise: arestări, luări de ostatici din rândul burgheziei, înființarea de lagăre de concentrare. Lenin a cerut să fie promulgat un decret prin care se stabilea că „în fiecare district producător de cereale, 25 de ostatici aleși dintre locuitorii cei mai înstăriți vor răspunde cu viața lor pentru neîndeplinirea planului de rechiziționare”.

Tot în timpul verii, Partidul Bolșevic începe distrugerea sistematică a protecțiilor legale ale individului. Potrivit unora dintre membrii săi, războiul civil nu cunoaște „legi scrise", acestea fiind rezervate „războiului capitalist". Teroarea funcționează deja, în timp ce puterea este departe de a fi asigurată, și le va permite bolșevicilor să se impună definitiv. Logica revoluționară este aceeași ca în Franța anilor 1793-1794. Lenin va profita de două incidente pentru a declanșa o campanie de teroare. Pe 30 august 1918, două atentate, fără legătură între ele[7], îi vizaseră pe șeful Cekăi la Petrograd, precum și pe Lenin însuși. Primul atentat era un act de răzbunare săvârșit de un tânăr student care acționa în mod izolat. Al doilea, atribuit unei militante anarhiste, Fanny Kaplan – executată imediat, fără să mai fie judecată –, a fost, poate, un act de provocare organizat inițial de Ceka. Totuși, chiar de a doua zi, *Krasnaia Gazeta* din Petrograd dădea tonul: „La moartea unui singur om, spuneam nu demult, vom răspunde prin moartea a o mie. Iată că suntem constrânși să acționăm. Câte vieți de femei și copii din sânul clasei muncitoare nu are pe conștiință fiecare burghez? Nu există nevinovați. Fiecare picătură din sângele lui Lenin trebuie să-i coste pe burghezi și pe Albi sute de morți"[8]. Aceeași opinie se observă și la conducătorii partidului, cu această declarație semnată de Dzerjinski: „Clasa muncitoare să zdrobească, *printr-o teroare de masă*, hidra contrarevoluției!"[9]. A doua zi, 4 septembrie, în *Izvestia* se putea citi că „nici o slăbiciune, nici o ezitare nu pot fi tolerate în instaurarea *terorii de masă*"[10].

De fapt, ceea ce se va numi „teroarea roșie"[11] se conturează în acest moment, odată cu decretul oficial din 5 septembrie: „[…] este imperios necesar ca securitatea din spatele frontului *să fie garantată prin teroare*. […] De asemenea, pentru a apăra republica sovietică de dușmanii săi de clasă, trebuie să-i izolăm în lagăre de concentrare. Toate persoanele

implicate în organizații de gărzi albe, în comploturi sau rebeliuni trebuie împușcate”[12]. Decretul se încheia cu declarația următoare: „În sfârșit, este indispensabil să se publice numele tuturor celor împușcați și cauzele aplicării măsurii împotriva lor”. În realitate, doar o mică parte dintre cei împușcați sunt înregistrați oficial. Cât despre cauzele executării lor, ele vor trebui căutate în arbitrarul rațional al terorii instituționalizate. Nu există cifre exacte în privința terorii roșii, și asta din motive întemeiate. Conform estimărilor, între 1917 și 1921, numărul victimelor terorii s-ar situa între 500.000 și aproape două milioane de morți[13]. După cum se vede, nu a fost nevoie să ajungă Stalin la putere pentru ca teroarea instituționalizată să facă primele ravagii. Cât despre comparațiile cu perioada țaristă, ele sunt și mai elocvente: în primele două luni ale terorii roșii – între 10.000 și 15.000 de execuții – se înregistrează mai mulți condamnați la moarte decât în perioada 1825-1917, adică decât în aproape un secol (6.321 de condamnări la moarte pentru motive politice, dintre care 1.310 în 1906)[14].

Încă de la instaurarea regimului de teroare în septembrie 1918, găsim majoritatea elementelor ce vor caracteriza nu numai teroarea practicată de Lenin – apoi, cu o intensitate complet diferită, de Stalin –, ci și aceea pe care o vor practica alte regimuri politice ce se vor declara moștenitoare ale marxism-leninismului, printre care China lui Mao Zedong, Cambodgia lui Pol Pot sau, mai recent, Coreea de Nord. În secolul XX, terorismul de stat îndreptat împotriva maselor populare va face infinit mai multe victime decât terorismul îndreptat împotriva statului (adeseori, în numele acelorași mase populare). În timp ce bilanțul terorismului îndreptat împotriva statului se ridică la câteva mii de victime, cel al terorismului de stat se cifrează în zeci de milioane. Potrivit autorilor *Cărții negre a comunismului*, teroarea de stat a făcut în Uniunea Sovietică în jur de 20 de

milioane de morți[15]. În China, numărul victimelor ar fi de aproximativ 65 de milioane. În Germania nazistă, într-un interval de timp extrem de scurt, el depășește cu mult 10 milioane.

„Ce este teroarea?", întreabă Isaac Steinberg, care s-a aflat în avanposturi în calitate de comisar al poporului la Justiție între decembrie 1917 și mai 1918. Răspuns:

> Teroarea este un sistem de violență care vine de la vârf, care se manifestă sau este gata să se manifeste. Teroarea este un plan legal de intimidare masivă, de constrângere, de nimicire, dirijat de putere. Este inventarul precis, elaborat și atent cântărit al sancțiunilor, pedepselor și amenințărilor prin care guvernarea seamănă frica, de care aceasta uzează și abuzează pentru a obliga poporul să-i urmeze voința. […] „Dușmanii revoluției" iau proporții gigantice când la putere nu se mai află decât o minoritate temătoare, suspicioasă și izolată. Criteriul se lărgește atunci necontenit, cuprinde treptat întreaga țară și în cele din urmă se aplică tuturor, cu excepția celor care dețin puterea. Minoritatea care conduce prin teroare își extinde mai devreme sau mai târziu acțiunea cu ajutorul principiului potrivit căruia totul e îngăduit față de stâlpii „dușmanilor revoluției"[16].

Însă terorismul de stat, adică terorismul practicat de cel puternic împotriva celui slab, și terorismul practicat de cel slab împotriva celui puternic au multe puncte în comun. Campania de teroare este menită să răspândească un sentiment de insecuritate generală care trebuie să poată afecta oricând pe oricine. După cum se va vedea, cu ocazia marilor epurări staliniste, personaje dintre cele mai sus-puse ale regimului terorist vor cădea victime ale sistemului fără ca nimeni, în afară de Stalin, să fie la adăpost.

Arbitrarul caracterizează aproape toate formele de terorism, cu excepția tiranicidului, din moment ce unele victime sunt luate drept ținte mai curând decât altele. Încă de la instaurarea terorii roșii este instituit un sistem de luare de ostatici arbitrar. La Novosibirsk, de pildă, autoritățile instituiseră o zi de închisoare în mod periodic, pentru ca populația să fie

în arest la domiciliu, iar raziile să se efectueze mai ușor. La Moscova, într-o zi, o razie fusese efectuată într-un mare magazin[17]. Pentru victima terorii sovietice, prima reacție este incapacitatea de a înțelege: nevinovat(ă), el sau ea ar trebui să fie eliberat(ă) odată ce eroarea a fost dovedită. La fel se întâmplă și în cazul victimei terorismului practicat de al-Qaida: cu prilejul unui atac care a avut loc la Ryad pe 9 octombrie 2003, o victimă căreia jurnaliștii îi adresau întrebări și-a arătat neputința de a înțelege în fața faptului că o bombă putea să vizeze mai curând musulmani decât occidentali (scopul operațiunii fiind, în mod logic, să destabilizeze regimul saudit). Aici se găsește toată esența terorismului, fie el „de sus” sau „de jos”, a cărui forță se bazează pe arbitrarul alegerii victimelor. Indiferent dacă se află la putere sau luptă împotriva ei, teroristul urmărește tocmai această psihoză generalizată. Singura diferență: terorismul împotriva statului caută să destabilizeze puterea, în vreme ce terorismul de stat caută, dimpotrivă, să o stabilizeze (destabilizând totodată populația). Adeseori, statul terorist și-a apropriat puterea la capătul unei lupte în care terorismul a jucat un anumit rol. El controlează deci parametrii acestei arme strategice și psihologice. Mijloacele celor două forme de terorism nu sunt aceleași. Statul terorist dispune de toate resursele aparatului de stat. Teroristul „privat” încearcă, dimpotrivă, să exploateze slăbiciunile statului sau ale societății pe care acesta se presupune că o reprezintă și o apără. Într-un fel, statul terorist acționează preventiv, astfel încât să zdrobească în germene orice tentativă de contestare a puterii sale (inclusiv din partea unor teroriști).

Pentru statul terorist, odată dobândită puterea, fosta putere trebuie stârpită din rădăcini – ceea ce bolșevicii și fac, de altfel, acțiune simbolizată de asasinarea țarului și a familiei sale. Al doilea obiectiv: eliminarea tuturor potențialilor candidați la putere și a tuturor opozanților.

Această situație caracterizase și Revoluția Franceză în 1793-1794. Lenin va ști să tragă învățăturile din eșecul lui Robespierre, controlând instrumentul terorii. El se înhamă repede la sarcina de a-și elimina adversarii politici sau ideologici, începând cu anarhiștii, cei dintâi care denunță derapajul revoluției și dictatura bolșevică. Aceștia se numără printre primele victime vizate în mod precis ale terorii roșii. Terorismul antianarhist începe încă dinainte de septembrie 1918 și continuă atunci când aparatul de stat – în special armata – este suficient de puternic pentru a aplica teroarea generalizată. În aprilie, Troțki organizează prima campanie de teroare împotriva „anarho-bandiților". După Rusia, persecuțiile împotriva anarhiștilor se extind în Ucraina. Campania antianarhistă nu este doar o campanie destinată să elimine un adversar politic. În curând, însăși gândirea anarhistă este interzisă. Autoritățile utilizează această campanie de represiune pentru a zdrobi orice voință de a rezista pe care ar putea să o mai aibă alte grupuri.

Teroarea îi lovește și pe indivizii care sunt doar vag asociați cu un anarhist – de exemplu, o rudă îndepărtată. În mod logic, teroarea este îndreptată împotriva tuturor rivalilor politici, începând cu menșevicii și socialist-revoluționarii de dreapta, rivalii lor cei mai periculoși, dar și de stânga (ultimii au părăsit guvernarea după Tratatul de la Brest-Litovsk, în primăvara lui 1918, iar ceilalți au fost expulzați din Comitetul Executiv Central al Sovietelor). Conducătoarea socialist-revoluționarilor de stânga, Maria Spiridonova, a condamnat teroarea și a fost prompt eliminată de către bolșevici în 1919. Condamnată de tribunalul revoluționar, aceasta a fost prima persoană internată într-un azil psihiatric din motive politice (a evadat și a revenit în clandestinitate la conducerea partidului său, interzis la momentul respectiv). Menșevicii și socialist-revoluționarii de dreapta, uneori asociați, au fost luați drept țintă de Ceka începând din 1919.

Nu sunt cruțați nici muncitorii, pentru care, teoretic, fusese înfăptuită revoluția. Este suficient să se producă o grevă și toată uzina e bănuită de trădare. Conducătorii, evident, sunt arestați, apoi executați, împreună cu alți muncitori. În noiembrie, uzina de armament Motoviliha îndură această represiune din partea Cekăi locale, încurajată de autoritățile centrale. În jur de 100 de greviști sunt executați[18]. Același scenariu se observă în primăvara următoare la uzina Putilov. În alte părți, grevele (numeroase) sunt dur reprimate, ca în Astrahan și la Tula. Teroarea antimuncitorească atinge apogeul în 1921 cu prilejul evenimentelor de la Kronstadt, unde, la ordinul lui Troțki, Armata Roșie invadează orașul și îi masacrează pe marinarii revoltați de pe cuirasatul *Petropavlovsk*.

Țăranilor care s-au revoltat și ei, la Tambov sau în alte părți, li s-a aplicat aceeași lege. În unitățile Armatei Roșii, care era alcătuită în principal din soldați proveniți din rândul țărănimii, au izbucnit răzmerițe, reprimate la rândul lor cu brutalitate. Represiunea împotriva cazacilor a arătat că teroarea nu se limita la categoriile sociale și economice, ci putea lovi și anumite grupuri.

Foarte repede, a trebuit găsită o bază juridică pentru internarea prizonierilor, lucru care s-a făcut prin organizarea sistematică a lagărelor de concentrare. Prin decretul din 1919, s-au distins două tipuri de lagăre, lagărele de reabilitare prin muncă și lagărele de concentrare propriu-zise, însă distincția era în realitate pur teoretică. Universul concentrațional, Gulagul, cu milioanele sale de *zek*-i, va deveni unul dintre pilonii regimului politic și simbolul, lăsat posterității de către sovietici, al terorii de stat.

Între 1923 și 1927, țara cunoaște un „armistițiu” care durează până când este asigurată succesiunea lui Lenin (bolnav din martie 1923, acesta a decedat la 24 ianuarie 1924). În sânul guvernului se fac auzite voci care

cer ca sistemul să devină mai puțin rigid. Dar, în contextul luptei pentru succesiune, poliția politică va sluji interesele lui Stalin, care caută să-și elimine rivalii – în primul rând, pe Troțki. Odată asigurată puterea și eliminați rivalii, Stalin și anturajul său și-au putut relua politica de teroare, care, momentan, se relaxase într-o anumită măsură. Suntem la sfârșitul anilor 1920. Sistemul terorist este deja bine ancorat în politica sovietică. Stalin va profita de formidabila trambulină oferită de Lenin pentru a duce mult mai departe limitele stabilite de mai vârstnicul său tovarăș. Doar ororile terorii naziste vor reuși să le oculteze un timp pentru restul lumii pe cele care au loc în URSS. Cum va spune pe bună dreptate Hannah Arendt, „printr-un șiretlic al rațiunii ideologice, imaginea ororilor din lagărele naziste este însărcinată să mascheze realitatea lagărelor sovietice”.

Stalin sau teroarea de stat

La începutul anilor 1930, Stalin a experimentat tehnica terorii împotriva țărănimii, prin faimoasa campanie de „deschiaburire”. Colectivizarea forțată ce a însoțit-o a provocat o foamete care a făcut aproape 6 milioane de victime. Începutul anilor 1930 a marcat, de asemenea, o reluare a terorii generalizate împotriva anumitor segmente ale populației, înainte de Marea Teroare din anii 1936-1937. Stalin a exploatat aparatul de stat impus de Lenin, adică dictatura Partidului, și l-a transformat în

instrumentul de putere al unui singur om. Pentru a impune la rândul său acest sistem, care era pentru el soluția la problemele ridicate de modernizarea și industrializarea țării, Stalin a recurs la singurul mijloc al acestei politici: teroarea. Pe vremea lui Lenin, aparatul de represiune slujea Partidul. Odată cu Stalin, Partidul va sluji aparatul represiv[19].

Teroarea din anii 1930 este organizată în mai multe etape. Epurările din 1933 sunt urmate de armistițiul din 1934. La sfârșitul lui 1934, epurările sunt reluate până la sfârșitul lui 1935. La începutul lui 1936, o scurtă pauză precedă Marea Teroare din 1936-1938, care culminează cu anul 1937. Teroarea stalinistă afectează baza și elita și își îndreaptă atacul, pe de o parte, împotriva țăranilor și muncitorilor, iar pe de alta, împotriva personalităților din fruntea aparatului politic (și militar), precum și a tuturor membrilor Partidului în general. Obiectivul lui Stalin este să creeze un aparat politic complet reînnoit și în întregime devotat cauzei sale. Vechea gardă a supraviețuit până în 1936, după care a fost lovită în plin cu prilejul proceselor de la Moscova.

Aceste mari procese, în care foștii tovarăși ai lui Stalin își mărturisesc „crimele” în fața unui tribunal, vor frapa opinia publică internațională. În realitate, procesele maschează în parte campania de teroare generalizată care face ravagii în întreaga țară și care lovește populațiile din toate provinciile Uniunii Sovietice, fără distincție de clasă sau de naționalitate.

Pentru populație, teama este cotidiană. Teama că cineva îți va bate la ușă în toiul nopții și teama că vei dispărea pentru totdeauna. La nivel colectiv, efectele psihologice sunt teribile și imposibil de măsurat. Insecuritatea, frica, domnia arbitrarului fac parte din viața de zi cu zi. La serviciu și chiar acasă, suspiciunea este omniprezentă. Orice pas greșit, oricât de neînsemnat ar fi, orice vorbă te pot trimite la moarte sau în gulag. Nu se întrezărește nici o speranță ca această situație să înceteze

într-o bună zi. Și nu există nici o garanție că un comportament ireproșabil te va salva. În termeni de victime reale, terorismul stalinist se poate mândri că a eliminat câteva milioane de persoane, fără să se poată cunoaște vreodată numărul exact sau măcar aproximativ[20]. Pornind de la șocul psihologic pe care îl poate provoca asupra unei națiuni un atentat terorist care face câteva zeci de morți, să ne imaginăm efectele asupra unui popor în care toată lumea cunoaște bine cel puțin o victimă a terorii staliniste, o rudă, un apropiat, un vecin, un coleg, dacă nu pe toți aceștia.

Sistemul instaurat de Stalin este de o perversitate fără echivalent: nu numai că el este marele arhitect al terorii generalizate, dar tocmai de la el așteaptă populația să fie protejată de teroarea ale cărei mecanisme îi este greu să le înțeleagă. Stalin e perceput de mulți ca ultimul zid de apărare împotriva arbitrarului terorii[21]. Ca în toate regimurile totalitare, perversitatea ține și de voința conducătorilor de a acoperi cu o aparență de legalitate un sistem bazat pe domnia fricii, a arbitrarului și a ilegalității.

Dintre toate regimurile totalitare, Uniunea Sovietică a fost, între 1929 și 1953, întruchiparea cea mai desăvârșită a terorismului de stat. Nici o altă țară nu mai îndurase atât de sistematic teroarea impusă de un aparat de stat polițienesc. Însă Uniunea Sovietică va face numeroși emuli în Europa și în Asia, care uneori vor rivaliza ca perversitate în aplicarea terorii instituționalizate. Apogeul este atins în Cambodgia anilor 1970, care îmbină terorismul de stat de inspirație sovietică cu setea de exterminare a naziștilor. Tot în această perioadă apare în prim-plan un alt gen de terorism, care invocă și el marxismul. Însă acest terorism provine și dintr-o lungă maturare care își are originile în experiența celui de-al Doilea Război Mondial și a războaielor de eliberare națională ce au urmat imediat după el.

1. V.I. Lenin, „Les tâches des détachements de l'armée révolutionnaire (octobre 1905)", în *Oeuvres choisies*, t. VIII, ed. în limbi străine, Moscova, 1941.
2. Vezi Nicolas Werth, „Un Etat contre son peuple. Violences, répressions, terreurs en Union soviétique", în Stéphane Courtois, Nicolas Werth *et al*., *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Laffont, col. „Bouquins", Paris, 1998, pp. 45-46 (ed. rom. *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, București, 1998 – n.tr.).
3. *Ibidem*, p. 46.
4. *Izvestia*, nr. 248, 10 decembrie 1917, în Baynac, *op. cit*., p. 57.
5. *Izvestia*, nr. 54 (318), 22 martie 1918.
6. V.I. Lenin, *Oeuvres complètes*, Moscova, vol. 35.
7. Vezi Nicolas Werth, *op. cit*., p. 85.
8. Citat de Venner, *op. cit*., p. 61.
9. *Izvestia*, 3 septembrie 1918, în Werth, *op. cit*., p. 86.
10. *Izvestia*, 4 septembrie 1918, în *ibidem*.
11. Prin opoziție cu „teroarea albă", organizată mai puțin sistematic, dar cu tot atâta brutalitate, de către Albi (monarhiști) în același moment, în timpul războiului civil.
12. *Izvestia*, 10 septembrie 1918, în Baynac, *op. cit.*, p. 59.
13. Vezi *ibidem*, p. 75.
14. Werth, *op. cit*., p. 91.
15. Adică în principal execuțiile (prin împușcare, spânzurare, bătaie cu bâta, gazare, otrăvire, accidente), nimicirea prin înfometare sau deportarea. Vezi Courtois *et al.*, *op. cit*., p. 8.
16. Isaac Z. Steinberg, „L'aspect éthique de la révolution", în Baynac, *op. cit*., pp. 363-364.
17. Baynac, *op. cit*., p. 142.
18. Werth, *op. cit.*
19. Vezi Hélène Carrère d'Encausse, *Staline, l'ordre par la terreur*, Flammarion, col. „Champs", Paris, p. 41.
20. Pentru o detaliere a cifrelor Marii Terori după deschiderea arhivelor KGB-ului, vezi Werth, *op. cit*., pp. 216-236. Vezi și Robert Conquest, *La Grande Terreur*, Robert Laffont, Paris, 1995 (Stock, 1968).
21. *Ibidem*, pp. 68-69.

Terorismul în război, de la cel de-al Doilea Război Mondial la războaiele de eliberare națională

Gérard Chaliand, Arnaud Blin

Al Doilea Război Mondial marchează o ruptură strategică în raport cu trecutul și bulversează situația, transformând totodată terorismul în instrument de rezistență. Terorismul contemporan, care ia avânt în anii 1960, își are originile în al Doilea Război Mondial și în războaiele de eliberare națională care izbucnesc după sfârșitul acestuia și continuă în anii 1940, 1950 și 1960 (și chiar mai târziu în cazul Portugaliei). În această perioadă, care marchează și punctul culminant al Războiului Rece, terorismul este înainte de toate un terorism de război ce servește, prin intermediul unei tehnici particulare, o strategie de uzură.

În vreme ce al Doilea Război Mondial constituie concomitent apogeul și sfârșitul epocii războaielor de masă, perioada care urmează este cea a marilor bulversări strategice, cu, pe de o parte, nașterea strategiei nucleare și, pe de altă parte, apariția războiului limitat, cel de-al doilea fiind în parte consecința celei dintâi. Războiul Rece, care începe practic imediat după conflictul mondial, coagulează strategia războiului total și eliberează strategiile războiului limitat și războiului indirect, favorizând totodată

apariția explozivă a tot felul de conflicte numite „de joasă intensitate”. În același timp, confruntarea dintre două blocuri rivale polarizează conflictele ideologice. Războaiele de eliberare colonială profită de această nouă dinamică în cadrul unei scheme clasice în care mișcările de eliberare națională se înscriu adesea în sfera de influență „marxist-leninistă”, din motive ideologice, dar și practice, pentru a-și asigura sprijinul Uniunii Sovietice și al Chinei. Drept consecință, mișcările de eliberare națională vor fi înclinate să exploateze o strategie indirectă bazată pe gherilă și terorism. În urma experienței anticoloniale a acestor mișcări de eliberare națională, dintre care multe au luat naștere în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, apar în anii 1960 majoritatea grupurilor teroriste, o parte dintre ele continuând să existe până astăzi.

Transformarea peisajului strategic

Din punct de vedere strategic, secolul XX este – printre altele și mai mult decât oricare alt secol – cel al războiului psihologic, a cărui cea mai violentă formă este terorismul. Acest fenomen ține de mai multe cauze. În primul rând, războiul total face să apară un nou centru de gravitație: populația civilă. Aceasta se află la originea efortului de război al națiunii și, în consecință, devine și o țintă. Întrucât nu poate fi atinsă fizic și direct decât într-o proporție limitată, ea este supusă propagandei și șocurilor psihologice.

De acum înainte, tehnologia oferă, cel puțin în teorie, instrumente capabile să influențeze moralul unui întreg popor.

Războiul aerian, care a apărut foarte recent, introduce în această privință o dimensiune nouă. Teoreticienii din perioada interbelică dezvoltă o abordare ce conduce la doctrina bombardamentelor strategice, adică la bombardamente asupra civililor menite să provoace un asemenea sentiment de teroare populațiilor, încât acestea să-și piardă voința de a lupta și să-și preseze guvernanții să nu mai continue războiul. De aceste doctrine ține decizia de a bombarda orașele Hiroshima și Nagasaki.

Odată cu inventarea armelor nucleare, în special a bombei cu hidrogen, dimensiunea psihologică a războiului devine primordială. Unul dintre arhitecții cei mai notabili ai strategiei nucleare americane, Albert Wohlstetter, emite în 1959 conceptul de „echilibru al terorii”[1]. Echilibrul terorii se bazează pe principiul disuasiunii reciproce pe care o generează speranța că teroarea inspirată de armele nucleare va fi suficientă pentru a descuraja folosirea lor de către adversar. Confruntarea se va desfășura de acum înainte prin intermediul unor conflicte indirecte care îmbracă diferite forme, printre care și cele ale gherilei și terorismului. Războiul din Coreea (1950-1953) este prima confruntare indirectă dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică. În curând, Războiul Rece cuprinde și alte teritorii, în special coloniile unde britanicii, francezii, olandezii și portughezii trebuie să înfrunte mișcări de eliberare în momentul în care puterile coloniale și-au pierdut aura de invincibilitate după al Doilea Război Mondial. Aceste mișcări sunt foarte adesea susținute de sovietici și de China. Pentru naționaliști, sistemul partidului de avangardă marxist-leninist constituie un instrument de organizare formidabil pentru acest tip de luptă. Pe de altă parte, unele dintre aceste mișcări sunt susținute la început chiar de Statele Unite, ca în Vietnam, de exemplu, unde

americanii încearcă să contreze Franța regimului de la Vichy sprijinindu-l pe Ho Și Min; mult mai târziu, ei vor proceda într-un mod oarecum asemănător cu bin Laden în Afganistan, înainte ca acesta să se întoarcă, la fel ca Ho Și Min, împotriva lor printr-un efect de bumerang.

Marile puteri coloniale europene au devenit în majoritatea lor democrații liberale (cu excepția Portugaliei). De-a lungul deceniilor s-a instaurat așadar un dublu decalaj: pe de o parte, aceste țări nu mai sunt puteri de prim-plan (eșichierul este dominat de Statele Unite și URSS); pe de altă parte, ele propovăduiesc valori contrare celor incarnate de spiritul colonial și imperialist. Guvernanții, a căror tendință naturală este să prezerve avantajele dobândite de națiunea lor asigurând totodată securitatea propriului teritoriu, se vor opune în mai mare sau mai mică măsură exigențelor independentiste. Britanicii se adaptează mai repede decât francezii noului spirit al vremii, ca și olandezii. Franța duce din 1946 până în 1962 două lungi lupte menite să întârzie lucrurile. În sfârșit, dictatura arhaică a Portugaliei duce trei războaie coloniale înainte de a se prăbuși în 1974.

În acest cadru foarte aparte, pe fondul Războiului Rece, al armelor nucleare și al unei mutații a spiritului vremii, în contextul colonial se afirmă un nou stil de război, în care victoria politică nu mai este direct asociată cu victoria militară, cel puțin atunci când conflictul implică un stat democratic. Acest fenomen fundamental este înțeles mai bine și mai repede de către mișcările de eliberare națională, precum cea din Vietnam, decât de către occidentali în general, care au dificultăți în a se adapta la metamorfoza peisajului strategic ce s-a produs într-un interval de timp foarte scurt. Din momentul în care victoria politică se bazează pe războiul psihologic la fel de mult – dacă nu chiar mai mult – ca pe lupta militară,

instrumentul terorismului devine una dintre cheile acestei victorii. Este una dintre lecțiile războiului din Algeria.

Nu vom intra aici în detaliile luptei teroriste din timpul războiului, căci am risca să tratăm parțial despre un subiect care ar merita să facă singur obiectul unui studiu. Dintr-o Anglie izolată, deși apărată de insularitatea ei, doar bombardamentele strategice și focarele de rezistență par în măsură să slăbească Germania, aproape stăpână a continentului, pentru a se putea avea în vedere în cele din urmă o mare ofensivă militară. „Dați foc Europei!", exclamă Churchill pentru a-și rezuma strategia indirectă. Ca să-și procure mijloacele necesare în acest scop, Churchill creează un organism specializat, Special Operation Executive, care, printre alte sarcini, o va avea și pe aceea de a susține mișcările de rezistență, inclusiv în Franța. Ca și în alte părți, în Franța, lupta insurecțională îi atrage pe comuniști. Ei vor juca un rol important în rezistența franceză (cel puțin din momentul ruperii pactului germano-sovietic).

Primul atentat terorist are loc la Paris pe 21 mai 1941, în timp ce 5.000 de prizonieri evrei sunt trimiși spre lagărul din Drancy, care tocmai fusese inaugurat. Un soldat ales la întâmplare, Alfons Moser, este luat drept țintă în stația de metrou Barbès, unde moare după ce primește două gloanțe în cap. Germanii reacționează prin represalii masive împotriva populației, care includ și executarea de ostatici. Represiunea este disproporționată în raport cu atentatul. Populația, luată ostatică, este miza acestui tip de strategie. Efectul urmărit de teroriști este înveninarea relațiilor dintre ocupanți și ocupați. Atentatul din stația Barbès, care face o victimă – în săptămânile următoare vor fi organizate și alte atentate împotriva soldaților germani –, în timp ce mii de soldați germani mor neștiuți de nimeni pe front, ilustrează forța psihologică a unui atentat

terorist chiar și în plin război, chiar și atunci când violența a atins paroxismul.

Sub diverse forme, rezistențe față de ocupația nazistă se manifestă în Europa Occidentală, dar mai ales în Polonia, în Grecia și în mod deosebit în Iugoslavia și Albania.

Etică și terorism

Cazuistica aplicată războiului condamnă aproape unanim actul terorist. Doctrina războiului drept, de exemplu, nu permite o acțiune de război decât dacă aceasta este întreprinsă de un stat legitim. Ea condamnă toate acțiunile întreprinse împotriva unor necombatanți, adică a civililor. În lipsa unei etici bine definite, capabilă să examineze actul terorist în sine, ne limităm la o etică politică ce judecă actul după ultimele lui consecințe. „Teroriștii" din rezistența franceză sunt niște eroi pentru că luptau împotriva naziștilor (și, oricum, adoptaseră o strategie care nu viza direct populația). Miza era de așa natură încât scopul scuza mijloacele. Atentatorii cu bombe din războiul din Algeria nu sunt aprobați de toată lumea, cu toate că lupta împotriva „imperialismului colonial" se înscrie în sensul istoriei. Etica războiului judecă motivele și motivațiile, nu neapărat faptele în sine, care fac parte dintr-un ansamblu. În general, terorismul este mai bine tolerat dacă se înscrie într-o strategie globală care include și instrumente mai tradiționale ale războiului. Însă trebuie să ne mai și

înțelegem asupra definirii războiului. Războiul din Algeria, de pildă, nu era văzut ca un război de către autoritățile franceze, ci mai curând ca o problemă de securitate internă, Algeria fiind franceză. Cât despre tacticile folosite de „rebeli", ele erau descrise ca ținând mai curând de actul criminal decât de actul de război, ceea ce, dintr-un punct de vedere strict juridic, nu era fals. În general, cu cât actul terorist se îndepărtează mai mult de actul de război, cu atât este mai susceptibil să fie condamnat. Termenul de „terorist" este un calificativ cu conotație negativă. Un terorist se definește rareori ca atare. El se percepe mai degrabă ca pe un luptător sau ca pe un revoluționar, de exemplu, obligat să recurgă la terorism într-o logică a celui slab împotriva celui puternic, în slujba unei cauze.

În mod paradoxal, de multe ori adepții unei *realpolitik* pure și dure sunt primii care judecă un act terorist după criterii morale.

De la război la perioada postbelică

Declarația Balfour, care legitimează crearea unui „cămin național evreiesc" în Palestina, era bazată pe o formulare ambiguă de vreme ce, până la urmă, acest cămin nu trebuia să se construiască în detrimentul populațiilor locale. De la bun început, analiza situației făcută de Vladimir

Jabotinsky[2] apare ca expunerea cea mai lucidă și cea mai clar exprimată a realității politice.

> Nici palestinienilor, nici celorlalți arabi nu le putem propune vreo compensație pentru Palestina. Cum o înțelegere militară nu este posibilă, cei care o consideră o condiție *sine qua non* a sionismului pot de pe acum să zică nu și să refuze sionismul. Colonizarea noastră trebuie fie să înceteze, fie să continue împotriva opiniei populației autohtone. În consecință, ea nu poate să continue și să se dezvolte decât cu ajutorul unei forțe de apărare independente de populația locală, un zid de fier de care aceasta să nu poată trece. În asta constă toată politica noastră arabă: nu numai că ea trebuie să fie astfel, ci chiar este astfel în măsura în care nu facem pe ipocriții[3].

În 1920, între cele două comunități au avut deja loc ciocniri. Acestea reîncep în 1929 și mai ales între 1936 și 1939. Este vorba despre acțiuni de gherilă și acte cu caracter terorist de o parte și de cealaltă. Începând din 1937, Irgun se opune violenței arabe și îi răspunde. Pe 27 februarie, Irgun lovește simultan mai multe sate și cartierul arab din Ierusalim. În același an, Marea Britanie, pentru a nu-i face pe arabi să se îndepărteze de ea, decide să blocheze imigrația evreiască în Palestina. În acest moment, Palestina numără în jur de 450.000 de evrei.

La izbucnirea războiului, Agenția Evreiască propune să contribuie la efortul de război constituind o Brigadă Evreiască care să fie plasată sub conducere britanică. Teroriștii închiși în penitenciarele britanice din Palestina sunt eliberați cu condiția să se înroleze în Brigada Evreiască. Printre aceștia se numără și Abraham Stern, care în scurt timp părăsește Irgun pentru a-și constitui propriul grup ce continuă lupta împotriva puterii mandatare. Stern își găsește moartea în februarie 1942. În aceeași lună, după ce îi este refuzat accesul în mai multe porturi din Orientul Apropiat, un vas cu 800 de refugiați evrei la bord se scufundă. Grupul Stern vrea să le răzbune moartea și să-l lovească pe presupusul vinovat,

înaltul comisar britanic, sir H. Mac Michael. Acesta este prea bine protejat, însă grupul Stern reușește ulterior să-l asasineze pe secretarul de stat, lordul Moyne (noiembrie 1944).

Între timp, Irgun proclamă un armistițiu cu ocupantul britanic pe durata războiului. Jabotinsky moare în 1940, iar conducerea organizației Irgun este preluată în scurt timp de Menahem Begin, care sosește în 1942 în Palestina. Acesta restructurează mișcare cu colaborarea comandantului militar al organizației, David Raziel.

În martie 1944, Cartea Albă britanică fixează o cotă de imigrație. Centrele administrative britanice din Haifa și Tel-Aviv, precum și diverse alte clădiri guvernamentale sunt ținta unor atentate.

Atentatul cel mai spectaculos realizat de organizație este cel de la hotelul *King David*, sediu al cartierului general britanic, din ziua de 22 iulie 1946, care face 91 de morți și numeroși răniți, majoritatea civili. Unul dintre conducătorii comandoului este Menahem Begin, mai târziu prim-ministru al statului Israel (1977-1983) și laureat al Premiului Nobel pentru pace împreună cu președintele Sadat, după negocierile de la Camp David (1978). Begin scrie în memoriile sale[4]:

> Originea istorică și lingvistică a cuvântului „teroare” luat în accepțiunea lui politică dovedește că el nu se poate aplica unui război revoluționar de eliberare. O revoluție poate da naștere la ceea ce numim teroare, cum a fost cazul în Franța. Teroarea poate fi, episodic, scopul acesteia, cum s-a văzut în Rusia. Însă revoluția în sine nu este totuna cu teroarea, iar teroarea nu este totuna cu revoluția. O revoluție sau un război revoluționar nu tinde să instaureze frica. Obiectivul său este să răstoarne un regim și să instaleze unul nou în locul lui. Într-un război revoluționar, ambele tabere recurg la forță.

Într-adevăr, lupta de emancipare dusă împotriva colonizării britanice primește nu numai sprijinul comunității evreiești din Statele Unite, ci și pe cel al Congresului. O rezoluție a Congresului american condamnă

„opresiunea britanică” și reafirmă sprijinul Statelor Unite pentru crearea unui stat evreu în Palestina. Tensiunea atinge apogeul în 1947, atunci când, ca represalii la executarea a trei teroriști din Irgun, doi subofițeri britanici sunt spânzurați. Presiunea în favoarea deschiderii imigrării pentru evreii „deplasați” crește în timp ce un Comitet Special pentru Palestina al ONU cere, după anchetă, încetarea ocupației britanice. Cu acordul Marii Britanii, care dorește să se dezangajeze, data creării statului Israel și a împărțirii, în consecință, a Palestinei este stabilită pentru 15 mai 1948. Statele arabe anunță că refuză să accepte această împărțire. Crearea Israelului este totuși recunoscută atât de Statele Unite, cât și de URSS.

Războiul, inevitabil, izbucnește și, datorită armelor furnizate printre alții de Cehoslovacia, este câștigat de statul Israel, care reușește, prin lupte, să mărească substanțial teritoriul ce-i fusese acordat. În septembrie 1948, grupul Stern organizează, sub conducerea lui Yitzak Shamir, asasinarea mediatorului numit de ONU, contele Bernadotte. În urma acestui atentat, grupul a fost anihilat de guvernul israelian. Irgun duce o politică de teroare împotriva satului Deir Yassin, cu scopul de a provoca exodul arabilor. Ca urmare a conflictului, în jur de 700.000 de arabi din Palestina se refugiază în Cisiordania și în țările vecine. ONU creează pentru ei un organism special, UNRWA (United Nations Relief and Works Agency), care, din 1949 încoace, funcționează fără întrerupere. O rezoluție a ONU care îi cere Israelului să-i reinstaleze pe refugiați nu este recunoscută de statul evreu. Egiptul devine mandatar al fâșiei Gaza. Transiordania anexează Cisiordania cu acordul unor notabili palestinieni și se transformă în Regatul Iordaniei, populația sa fiind în proporție de două treimi palestiniană.

Mișcările care au utilizat aproape exclusiv tehnica atentatelor teroriste au fost relativ rare până în 1968. Irlandezii din IRA practicaseră

terorismul pentru că nu aveau altă opțiune. Exemplul lor a inspirat grupurile teroriste evreiești, precum și organizația cipriotă EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston – Organizația Națională a Luptătorilor Ciprioți).

Trebuie să insistăm asupra faptului că cea mai mare parte a mișcărilor de eliberare care iau naștere în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sau imediat după sfârșitul lui sunt în primul rând gherile. Zona rurală este locul privilegiat de acțiune. În general, terorismul nu este utilizat decât marginal, fie ca detonator pentru a declanșa acțiunea, fie pentru a marca faptul că adversarul poate fi lovit chiar și în fortăreața sa. Perioada postbelică se dovedește propice succeselor luptei de emancipare. Voința imperială a puterilor europene nu mai are siguranța calmă de odinioară. Trupele japoneze i-au învins rând pe rând pe americani în Filipine, pe olandezi în Indonezia, pe francezi în Indochina și pe britanici în Malaysia. În plus, oare noua Organizație a Națiunilor Unite nu a proclamat dreptul popoarelor de a-și decide singure soarta? Anii 1945-1965, cu retragerea din ultimele posesiuni coloniale europene – cu excepția Portugaliei –, marchează perioada în care majoritatea mișcărilor de emancipare triumfă pe planul revendicărilor politice. Desigur, se înregistrează și eșecuri, cel mai adesea ale unor mișcări comuniste. Acestea din urmă sunt combătute energic: eșecul organizației de partizani Hukbalahap în Filipine, cel al comuniștilor chinezi în Malaysia sau cel al comuniștilor greci. Alte mișcări, prea slab organizate, sunt reduse la tăcere, precum mișcarea Mau Mau în Kenya. Această țară își dobândește totuși independența (1963).

Mișcări naționale precum cea a evreilor din Palestina, care au utilizat aproape exclusiv arma terorismului din 1944 până în 1947, reușesc să se impună. Este și cazul mișcării conduse de generalul Grivas în Cipru, EOKA.

Grivas, care se ilustrase în lupta clandestină împotriva nazismului, reușește, în fruntea câtorva sute de oameni, să silească Marea Britanie să se retragă din insulă. Aceasta, ocupată din 1878 de Coroana britanică, cere alipirea sa la Grecia (Enosis). O minoritate turcă, susținută de Turcia, se opune. După o pregătire temeinică ce durează aproape doi ani, Grivas începe lupta la 1 aprilie 1955. Deși covârșiți numeric de trupele britanice, o mână de luptători ciprioți organizați în mici celule autonome reușesc să fie activi atât în orașe, cât și în zona rurală. În câteva luni, rezultatele acțiunii acțiunii armate depășesc, prin răsunetul lor, ani întregi de activitate diplomatică. Cipru devine una dintre problemele cu privire la care ONU este sesizată.

Trupele turcești, îngrijorate de progresele făcute de EOKA, debarcă în nordul insulei, în partea unde este prezentă în special minoritatea turcă. În 1956 au loc confruntări greco-turce. EOKA nu obține unirea cu Grecia, însă contribuie la proclamarea independenței insulei, care este de fapt împărțită între turci (în nord) și greci (în centru și în sud). Au loc exoduri ale populației, iar ONU trimite Căștile Albastre ca forță de interpunere. Să citățm în această categorie și cazul Adenului (Yemen), unde Frontul de Eliberare Națională (1964-1967) a obligat Marea Britanie să se retragă. Să observăm că profunzimea socială a mișcărilor ale căror activități teroriste le-am evocat era considerabilă și că acestea au utilizat terorismul ca substitut al gherilei.

În Franța este cunoscut mai bine războiul din Algeria. În cursul acestuia s-au folosit din plin actele cu caracter terorist, alături de o luptă de gherilă dusă în mod activ, mai ales în regiunile unde natura terenului era favorabilă. Frontul de Eliberare Națională (FEN) a utilizat terorismul în scopuri diverse: eliminarea agenților colonialismului, intimidarea populației pentru a-și instaura controlul sau lichidarea mișcărilor

concurente precum Mișcarea Națională Algeriană a lui Messalli Hadj. Bătălia pentru Alger este un moment extrem de dramatic în istoria terorismului[5].

Pentru FEN, atentatele fără discriminare (precum cel de la *Milk bar*) erau menite să radicalizeze situația subliniind clar faptul că adversarul era ansamblul „picioarelor negre”[6]*. De asemenea, europenii din Algeria trebuiau demoralizați. Ofensiva Frontului de Eliberare a Algeriei începe cu patru atentate în Alger, la 30 septembrie 1956. Ele sunt urmate de altele, pe tot parcursul ultimului trimestru al anului. Menținerea ordinii este încredințată armatei, sub conducerea generalului Massu. Prima jumătate a anului 1957 este marcată de recrudescența atentatelor[7][2] și escaladarea violenței. Utilizarea torturii devine sistematică, deși este negată de politicieni. În august 1957, conducătorul FEN din Alger, Yacef Saadi, precum și alți lideri sunt arestați. Datorită arsenalului represiv de care dispun parașutiștii, bătălia pentru Alger este câștigată pe plan militar de către aceștia. Între timp, regimul parlamentar se dezagregă, iar puciul din 13 mai 1958 antrenează căderea sa. Pe plan politic, în 1957-1958, FEN marchează puncte în fața opiniei publice internaționale, iar această dimensiune psihologică dobândește cu timpul tot mai multă importanță. Utilizarea terorismului atinge apogeul la sfârșitul războiului din Algeria (1961-1962), cu cadrilul în care sunt prinse OAS (Organizația Armatei Secrete, creată în primăvara lui 1961), care vrea să păstreze Algeria franceză, regimul gaullist, care vrea să pună capăt acestui război și acceptă o Algerie algeriană, și FEN. Lupta dintre OAS și regimul gaullist este dusă și în Franța, vizându-l printre alții chiar și pe generalul de Gaulle, care scapă ca prin urechile acului din una dintre tentativele de asasinat împotriva lui. Ultimele trei luni ale războiului sunt deosebit de sângeroase. Pe 23 martie 1962, OAS încearcă să preia controlul asupra

cartierului Bab-el-Oued. Armata franceză intervine: 15 soldați francezi sunt uciși. Însă este o luptă pierdută. Puciul din aprilie 1961 a fost un eșec. Pe 18 martie sunt semnate acordurile de la Evian, care consfințesc principiul autodeterminării Algeriei. Politica pământului pârjolit preconizată de OAS grăbește sfârșitul Algeriei franceze, în sensul în care europenii din Algeria nu prea au altă alegere decât să părăsească țara. Terorismul a condiționat conflictul și l-a exacerbat, pentru ca, în ceea ce privește OAS, să se dovedească în cele din urmă contraproductiv.

În perioada ce se întinde de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial până la sfârșitul decolonizării, activitatea teroristă este redusă la o ramură specializată și minoră a activităților militare. Deși unele mișcări, inclusiv cele descrise mai sus, au exploatat cu mai mult sau mai puțin succes arma terorismului, perioada a fost mai curând cea a războiului limitat (războiul din Coreea), a războiului anticolonial și, în mod virtual, a războiului nuclear. Dacă examinăm „literatura" strategică a epocii, constatăm că aceste trei domenii domină copios dezbaterile strategice, în vreme ce terorismul abia dacă este amintit, fiind considerat în cel mai bun caz o ramură subalternă a gherilei și a războiului revoluționar. Însă terorismul s-a menținut de-a lungul epocilor ca una dintre formele constante ale violenței politice tocmai pentru că el și-a dovedit eficacitatea ca armă complementară. Căci, dacă de la sfârșitul anilor 1960 încoace terorismul a avut un anumit succes, datorită unei conjuncturi strategice particulare, precum și instaurării dominației mass-media și a comunicării, istoria tinde să demonstreze că terorismul a fost rareori capabil de unul singur să concretizeze obiectivele politice ale grupurilor care l-au practicat. În acest domeniu, perioada decolonizării a fost deosebit de favorabilă mișcărilor naționaliste și independentiste care au

ales, adesea de nevoie, să utilizeze arma terorismului combinată cu cea a gherilei.

În cursul acestei perioade de mare transformare geostrategică s-a dezvoltat relația complexă dintre democrație și terorism, relație care definește astăzi în mare parte esența terorismului contemporan. Terorismul decolonizării și-a datorat succesul contradicției morale și politice ce se dezvoltase între valorile democratice, caracterizate de apărarea libertății, și exigențele colonialismului, bazat pe dominația asupra Celuilalt. Sfârșitul decolonizării constituie, într-un context istoric foarte specific, creuzetul noilor forme de terorism a căror apariție este marcată de anul 1968.

1. „The Delicate Balance of Terror", în *Foreign Affairs*, 1959.
2. Vladimir Jabotinsky este liderul istoric al mișcării sioniste numite „revizioniste" din anii 1920. În 1937, el înființează organizația de luptă clandestină Irgun Zvai Leumi (Organizația Militară Națională).
3. „La question arabe. Au sujet d'une muraille de fer", în *Rassviet* (*Zorii*), nr. 42/43, 1924. Traducere din limba rusă de Thérèse Naskidashvili-Bitarova.
4. M. Begin, *La révolte d'Israël*, Albatros, 1971.
5. Ilustrat în mod remarcabil de filmul lui Pontecorvo *Bătălia pentru Alger*.
6* Francezii din Algeria (n.tr.).
7. Între 1956 și 1957, numărul de morți în urma atentatelor trece de la 78 la 837.

Partea a treia

Terorismul contemporan, din 1968 până în zilele noastre

Din 1968 până la islamismul radical

Gérad Chaliand, Arnaud Blin

Pentru istoricul terorismului contemporan, patru date marchează rupturi. În primul rând, 1968, cu matricile latino-americană și palestiniană. Cea dintâi inaugurează așa-numita strategie a gherilei urbane, cea de-a doua inițiază terorismul publicitar înainte de a ajunge la violența propriu-zisă. Ambele matrici adoptă, așa cum am semnalat deja, acțiunile cu caracter terorist ca substitut pentru lupta de gherilă pe care nici una, nici cealaltă nu sunt capabile să o ducă.

1979 este un moment de cotitură. Pe de o parte, prin revoluția iraniană, care marchează succesul răsunător al islamismului radical în versiunea sa șiită, cu influență directă (mișcarea Hezbollah în Liban) sau indirectă (adoptarea atentatului sinucigaș facilitată de o tradiție în care martirul este puternic valorizat). Islamiștii radicali sunniți se inspiră din ea (Hamas, al-Qaida etc.). Pe de altă parte, prin intervenția sovietică în Afganistan, pe care americanii o văd ca pe o ocazie ideală de a-i face pe sovietici să sufere un eșec similar cu cel pe care l-au suferit ei înșiși în Vietnam.

Statele Unite, cu ajutorul financiar al Arabiei Saudite și cu colaborarea Pakistanului (releu logistic, loc de refugiu, centru de pregătire), îi sprijină puternic pe afganii hotărâți să reziste. Încă de la începutul războiului, islamiști radicali proveniți din Orientul Mijlociu și din alte regiuni

musulmane vin ca să participe sub o formă sau alta la acest jihad. Mulți dintre ei primesc aici pregătire religioasă și militară. Militanți proveniți din sunnism, ei vor servi totodată, atât pentru Statele Unite, cât și pentru Arabia Saudită și Pakistan, pentru a contrabalansa aura revoluției șiite irakiene.

Să notăm că, dintre diversele mișcări care alcătuiesc rezistența afgană, Statele Unite aleg să-l ajute pe cel mai radical dintre islamiști, Gulbuddin Hekmatyar, liderul organizației Hezbi Islami.

La mai puțin de 10 ani după ce au intrat în Afganistan, sovieticii se retrag din această țară. Mujahedinii afgani se laudă că au învins armata sovietică. Această percepție trebuie serios nuanțată.

Din momentul în care Mihail Gorbaciov ajunge la putere, în 1985, sovieticii nu mai duc decât lupte sporadice. Ei se sprijină pe serviciul afgan de informații (Khad) și speculează rivalitățile tribale în cadrul etnostrategiilor atât de dragi secolului al XIX-lea colonial. Trupele lor numără la început 120.000 de oameni și rămân la același nivel de la un capăt la altul al conflictului, spre deosebire de contingentul american din Vietnam, care crește până la 500.000 de oameni, sau de trupele franceze din Algeria, care sunt de două ori mai numeroase.

În sfârșit, sovieticii nu au desfășurat în nici un moment o contrainsurecție serioasă. În Afganistan se intra fără dificultate. (Câți străini au fost uciși sau făcuți prizonieri în opt ani? O mână de oameni, într-un război extrem de bine ascuns de ochii lumii.) În esență, sovieticii au practicat îndeosebi operațiunile de lovire prin surprindere pentru a lichida cuiburile de rezistență prea active (Panjshir, regiunea Kandahar, Paktia etc.).

Greșeala sovieticilor a fost că au vrut să ducă acest război cu recruți. Aceeași greșeală pe care au făcut-o și americanii în Vietnam. Războaiele

de tip colonial nu trebuie duse decât de profesioniști, de preferință voluntari.

Cât despre luptătorii afgani, sobri, robuști și motivați, aceștia formau niște trupe deprinse să se războiască, însă lipsite de disciplină, fără coeziune de grup și, în definitiv, puțin capabile să se transforme într-o forță combatantă omogenă. După retragerea sovieticilor, le-au trebuit aproape trei ani ca să pună stăpânire pe Kabul, cu tot ajutorul material de care dispuneau!

În acest context, forțele tadjice ale comandantului Massoud reprezentau o excepție, acesta din urmă inspirându-se din tehnicile organizaționale ale leninism-maoismului.

Pe planul terorismului internațional, în acești ani, dacă ne limităm la esențial, trebuie să insistăm asupra importanței în Liban a atentatelor sinucigașe comise în 1983 la Beirut, în special a celor două care au ucis 241 de pușcași marini americani și 53 de parașutiști francezi[1].

Aceste atentate datorate mișcării Hezbollah vor determina plecarea trupelor occidentale și reprezintă succesul major al terorismului internațional între anii 1968 și 2000. Într-adevăr, de această dată, șocul psihologic este continuat, dacă nu și depășit, de *consecințele* atentatelor: retragerea adversarului.

Această lecție nu va fi irosită. Poate că ea făcea parte din calculele lui Saddam Hussein atunci când acesta a refuzat să cedeze în lunile care au precedat primul război dintre Irak și coaliția condusă de Statele Unite (1991). În epoca doctrinei războiului cu zero morți, poate că se puteau provoca suficiente pierderi adversarului pentru ca spatele frontului să se prăbușească.

În Franța, anii 1986 și 1995 au fost marcați de două campanii teroriste sângeroase, prima dusă de iranieni, iar a doua de către GIA (Grupul

Islamic Armat).

Cea de-a treia dată importantă, acum că avem o perspectivă, se situează între 1991 și 1993. Ea corespunde unei mutații care s-a produs în interiorul Afganistanului. Dintr-un instrument utilizat de Statele Unite pentru a slăbi Uniunea Sovietică, islamismul radical, urmându-și propria dinamică și urmărindu-și propriile scopuri, devine, în parte ca o consecință a războiului împotriva Irakului din 1991, o nebuloasă politico-militară independentă cu multiple ramificații.

Această dată este marcată de jihadul început sub cele mai bune auspicii în Algeria și, în scurt timp, de participarea la războaiele din Bosnia (1993-1995), din Cecenia și din Caşmir. 1993 este și anul primului atentat cu mașină-capcană de la World Trade Center, care nu a avut toate efectele scontate, dar a arătat că Statele Unite deveniseră de acum o țintă pentru islamiștii combatanți. Statele Unite vor subestima importanța atentatului comis în 1995 la Khobar, în Arabia Saudită, unde și-au pierdut viața 19 soldați americani. Anul următor, tot în Arabia Saudită, are loc atentatul de la Dhahran, și este tocmai anul în care Osama bin Laden somează Statele Unite să părăsească teritoriul sacru al Arabiei Saudite. Între timp (1994-1996), talibanii, formați și susținuți de Pakistan cu sprijinul Statelor Unite, au devenit stăpâni peste Afganistan. Treptat, influența nucleului bin Laden și a egiptenilor Ayman al-Zawahiri și Mohammed Atef asupra regimului talibanilor începe să producă efecte. În februarie 1998, Osama bin Laden decretează războiul împotriva „cruciaților și evreilor”. Este anul atentatelor împotriva ambasadelor americane din Africa de Est, urmate doi ani mai târziu de cel împotriva distrugătorului *USS Cole*, în largul Adenului.

A patra dată este, evident, cea de 11 septembrie 2001, care marchează stadiul final al terorismului clasic. Această dată determină la rândul ei cea

mai importantă operațiune de contraterorism întreprinsă vreodată: războiul din Afganistan, destinat să eradicheze acest periculos loc de refugiu.

După această dată, administrația Bush, puternic influențată de civilii de la Pentagon, preia inițiativa, considerând că este judicios să ducă până la capăt un „război rămas neîncheiat” în Irak.

Acest război la care s-a ajuns printr-o alegere, și nu ca urmare a necesității, a fost întreprins preventiv, pentru a lupta împotriva unui eventual terorism de distrugere în masă a cărui existență era ipotetică, în ciuda afirmațiilor britanicilor menite să-l încurajeze pe marele lor aliat.

În practică, perioada de după cucerirea Bagdadului se dovedește, cum era și previzibil, mai complexă decât operațiunile militare inițiale. Nimeni nu prevăzuse totuși că în această perioadă care cu greu poate fi numită „postbelică” condițiile vor fi atât de dificile. O parte importantă din responsabilitate îi revine administrației – și îndeosebi Pentagonului – care are în sarcină ocupația. Lipsa de pregătire este stupefiantă și nu este egalată decât de preocuparea, într-o primă fază de circa șase luni, de a duce o politică mare cu prețuri mici. Repunerea în funcțiune a infrastructurilor esențiale a fost neglijată, iar jaful și delincvența nu au fost nici împiedicate, nici ținute sub control. Trecerea treptată a problemelor de securitate în mâinile poliției și armatei a început foarte târziu. Însuși proiectul de a cere Turciei să trimită trupe în Irak arată necunoașterea realităților istorice de către unii dintre factorii de decizie de la Pentagon. Consiliul de Guvernare nu a fost înzestrat nici măcar cu un minim de putere; el pare însărcinat să întocmească o Constituție. În primă fază, bătălia comunicațiilor a fost pierdută. La șase săptămâni după asedierea Bagdadului, americanii nu aveau încă legătură radiofonică sau de televiziune în limba arabă cu populația.

Numărul victimelor luptei de gherilă – rurală și urbană – duse de către cei care se opun ocupației străine nu este deloc neglijabil. Dacă aceste acțiuni durează până în iunie 2004, ceea ce nu este cert, dar este posibil, criza politică creată de situație va fi un test dur pentru Statele Unite. Cea mai mare putere militară a lumii ar avea oare dificultăți în a câștiga un conflict numit „de slabă intensitate”? Tentația administrației va fi probabil de a-și demonstra, în ceea ce privește Siria, capacitatea de a exercita presiune. Și de a continua să invoce creșterea pericolelor și iminența lor. Dacă operațiunile de gherilă vor continua cu aproximativ aceeași intensitate ca în ultimele luni, Irakul se va afla în centrul dezbaterilor la alegerile din noiembrie 2004. Acestea vor fi câștigate probabil de G.W. Bush. Deși, în această privință, America este imprevizibilă.

Concluzia provizorie este că lupta împotriva terorismului începută odată cu intervenția din Irak a suscitat mai mult terorism decât exista în această țară în ajunul războiului.

Dimpotrivă, lupta pentru neproliferarea armelor de distrugere în masă a dat roade (Libia, Iran).

Regimurile împotriva cărora s-au ridicat islamiștii radicali continuă să existe, fie că este vorba despre Egipt, Algeria sau Arabia Saudită. Jihadurile la care au participat sau încă participă unii dintre ei nu au condus la o schimbare de statut.

Problema terorismului ca unic instrument destinat să provoace o schimbare de regim, la fel ca în cazul faimosului *foco* urban nu demult, este capacitatea redusă a unor grupuri absolut clandestine de a dobândi o bază organizată cu o anumită importanță socială. Aceasta este indispensabilă dacă speri ca, în momentul în care circumstanțele sunt favorabile, să destabilizezi un aparat de stat și să pui mâna pe putere.

Viitorul ne va spune dacă sunnismul va putea să reediteze ceea ce s-a reușit în Iran în 1979 îmbinând erodarea puterii cu nemulțumirea unor pături și clase sociale compozite, aliate în mod circumstanțial grație unei personalități carismatice, și cu un aparat religios organizat, fără echivalent la musulmani în afara șiismului.

În ce țară se poate produce un proces revoluționar mai mult sau mai puțin asemănător, sprijinindu-se pe un aparat ce antrenează o parte notabilă a populației sau provenit dintr-o parte a însuși aparatului de stat[2]? Nimeni nu știe cu certitudine. Totuși, pe termen mediu, cel mai amenințat pare statul aflat în epicentrul crizei, Pakistanul. Vom vedea în curând ce loc ocupă Irakul în acest câmp conflictual.

Fețele multiple ale terorismului

În Orientul Mijlociu, 1967 este o dată importantă. Ea marchează în mod spectaculos superioritatea militară israeliană. În Occident, imaginea războiului din 1948-1949 fusese cea a unui stat tânăr care își apără eroic dreptul la existență și smulge victoria împotriva forțelor a trei state arabe. În 1956, Israelul ajunsese fără greutate până la Canalul Suez, însă făcea parte dintr-o coaliție cu forțele anglo-franceze. Victoria din 1967 a fost una fără drept de apel. Iar umilirea statelor arabe a fost totală.

Această înfrângere a statelor arabe a permis însă ieșirea în față a palestinienilor din Fatah, până atunci marginalizați. Oare OEP nu fusese

înființată în 1964, în Egipt, sub egida lui Nasser, care îl pusese în fruntea ei pe Ahmad Shukeiri, a cărui reprezentativitate nu o depășea pe cea a unui notabil?

Înfrângerea statelor arabe i-a readus încă din 1968, odată cu lupta de la Karameh în care s-au distins fedainii, pe palestinieni în prim-plan ca salvatori ai onoarei arabe.

Aceste evenimente au atras atenția asupra fapului că, din punct de vedere teritorial, conflictul israeliano-arab era în esență un conflict israeliano-palestinian. Ele au reamintit totodată că naționalismul palestinian, în ciuda luptei de gherilă duse împotriva colonilor evrei în 1936-1939, nu știuse să dobândească suficientă profunzime pentru a se opune înglobării de către Transiordania a Cisiordaniei (care făcea parte din Palestina aflată sub mandat) sau mandatului exercitat de Egipt asupra fâșiei Gaza.

Printr-o ironie a istoriei, la sfârșitul anilor 1980, OEP era gata să accepte suveranitatea asupra unor teritorii care, din 1949 până în 1967, se aflaseră sub controlul unor state arabe. Tot așa, în 2002, cu trei decenii întârziere, Arabia Saudită propunea în schimbul recunoașterii și al păcii cu Israelul restituirea teritoriilor ocupate după Războiul de Șase Zile.

Conștientizarea deplină a unei stări de fapt pare să fie extrem de lentă în rândul elitelor conducătoare arabe. Evaluarea raportului de forțe pare să fie extrem de vagă. Astfel, la sfârșitul lui 1968 și începutul lui 1969, odată cu promulgarea Cartei Palestiniene, mișcările ce compun OEP și minoritățile sale marginale își fac iluzii.

Pe de o parte, iluzia de a reuși, prin intermediul luptei de gherilă, să învingă Israelul (modelele fiind Vietnamul și Algeria); pe de altă parte, lipsindu-se de orice aliat în rândul partidelor israeliene, iluzia de a obține

crearea unui stat palestinian democratic care să cuprindă toată Palestina, unde evreii nu ar avea decât drepturi de minoritate religioasă.

Aceasta însemna întoarcerea la concepția otomană despre *millet*[3]*, la statutul de *dhimmi*[4]**, problemă la care răspunsul era tocmai crearea unui stat național. Rezistența palestiniană era caracterizată de subestimarea profunzimii naționalismului israelian. Un stat palestinian putea fi imaginat ca posibil *în cel mai bun caz* doar în Cisiordania și Transiordania, cu condiția de a răsturna monarhia hașemită. Strategia adoptată de OEP a fost alta. Ea viza, cu ajutorul lumii arabe, slăbirea prin luptă de gherilă a societății israeliene. Putea fi făcută aceasta din urmă, asemenea europenilor din Algeria, să părăsească țara? A crede așa ceva însemna să te iluzionezi. În realitate, pentru liderii israelieni, la momentul respectiv, dacă palestinienii voiau un stat, n-aveau decât să-l creeze de cealaltă parte a Iordanului. Iar în rândul elitelor politice, cei care nu aveau intenția – fără să mai evocăm cazul Ierusalimului de Est – să revină la frontierele din 1967 erau deja numeroși. Imposibilitatea de a crea condițiile unei lupte de gherilă în Cisiordania, la care s-a adăugat interceptarea aproape tuturor comandourilor trimise din Iordania de cealaltă parte a Iordanului, a determinat organizațiile palestiniene să privilegieze terorismul – la fel cum în America Latină eșecul *focos*-urilor dusese la gherila urbană. Imposibilitatea luptei de gherilă împingea organizațiile palestiniene să adopte, în lipsă de altceva mai bun, acțiunile cu caracter terorist.

În iulie 1968, deturnând un avion al companiei El Al între Atena și Cairo, Frontul Popular de Eliberare a Palestinei crea ceea ce am denumit la vremea respectivă „terorismul publicitar”.

Cauza palestiniană, născută dintr-o deposedare, era adusă în mod spectaculos la cunoștința Occidentului.

Tipologia terorismelor

Pentru a explica termenul de „terorism”, care desemnează un număr considerabil de mișcări și de grupuri puternic diferențiate, este necesar să stabilim o tipologie sumară.

În afară de terorismul de stat, astăzi trebuie să distingem:

– Grupurile teroriste bazate pe o ideologie politică de stânga sau de dreapta. În această privință, este util să reamintim că terorismul este o tehnică și nu are prin el însuși conotație politică.

– Mișcări naționaliste, indiferent dacă sunt separatiste sau autonomiste.

– Secte politico-religioase.

În toate cazurile, terorismul este o strategie politică. Dacă războiul este bazat pe coerciția fizică, terorismul vizează să producă un impact psihologic asupra oamenilor. În raport cu gherila, terorismul înseamnă negare a luptei. Nu mai este vorba de a lovi prin surprindere elementele unei armate regulate, ci de a lovi un adversar neînarmat.

• Putem clasa printre grupurile teroriste cu vocație revoluționară, în special de dreapta, dar și de stânga, următoarele organizații sau grupuscule:

– Weathermen, Symbionese Liberation Army (Statele Unite);

– Rote Armee Fraktion (Germania de Vest), organizație mai cunoscută sub numele de „Baader-Meinhof” (cei doi au fost liderii ei, alături de Gudrun Ensslin și Horst Mahler), precum și – mult mai puțin celebru – grupusculul anarhist „Mișcarea 2 iunie” (Bewegung Zwei Juni sau B2J),

al cărui nume comemorează data la care un student a fost ucis de poliție în timpul unei manifestații ostile față de prezența în Germania a șahului Iranului;

– Brigăzile Roșii italiene (Brigate Rosse) și, la extrema dreaptă, diverse organizații italiene fascizante;

– În Franța și în Belgia, Acțiunea Directă și Celulele Comuniste Combatante (Cellules communistes combattantes) ;

– În Japonia, Armata Roșie Japoneză.

• Dintre mișcările etnice – separatiste sau autonomiste – putem cita în Occident:

– Frontul de Eliberare a Québec-ului (Front de libération du Québec, FLQ), efemer, dar care s-a făcut remarcat prin răpirea și executarea unui ministru;

– Irlandezii din IRA, mișcarea cu cele mai largi baze din această listă;

– Bascii din ETA, ramura militară;

– În fine, cele mai caricaturale, pretinzând că se află într-o situație colonială, mișcările și grupusculele corsicane care profită de laxismul statului francez pentru a mima o mișcare de eliberare.

• Mișcările autonomiste sau separatiste care utilizează și terorismul ar fi clasificate de către administrația americană ca mișcări teroriste. Or, multe dintre ele sunt în primul rând și în esență mișcări de gherilă.

În America Latină, este cazul celor două organizații columbiene, Forțele Armate Revoluționare din Columbia (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*, FARC) și Armata de Eliberare Națională (*Ejército de Liberación Nacional*, ELN), mai puțin puternică, precum și al

organizației Cărarea Luminoasă sau a ceea ce a mai rămas din ea după arestarea liderului său, Abimael Guzmán, zis „Președintele” Gonzalo.

În Orientul Apropiat și în Orientul Mijlociu, a fost cazul Partidului Democratic al Kurdistanului Iranian (PDKI), condus, până la asasinarea sa de către iranieni, de A.R. Ghassemlou. Din 1979 până în 1984, an în care a fost obligată să se retragă în Irak, această mișcare nu a comis nici un act cu caracter terorist. De asemenea, după cunoștința noastră, este și cazul mișcărilor combatante kurde din Irak între 1968 și 1991, fie că e vorba de Partidul Democratic al Kurdistanului sau de Uniunea Patriotică a Kurdistanului.

PKK (*Partiya Karkerên Kurdistan*, Partidul Muncitorilor din Kurdistan), activ pe teritoriul turc din 1984 până la arestarea liderului său Öcalan, zis „Apo”, în 1988, era înainte de toate o mișcare de gherilă. Timp de aproximativ 15 ani, această mișcare ce opera într-o mare parte din sud-estul Turciei a obligat Ankara să mobilizeze 150.000 de oameni pentru a o eradica. Pe de altă parte, PKK a utilizat efectiv terorismul ca mijloc de acțiune. La rândul ei, armata turcă a utilizat escadroane ale morții pentru a lichida orice opoziție, inclusiv nonviolentă.

Palestinienii, indiferent de doctrina căreia îi sunt fideli, nu au altă opțiune decât să utilizeze terorismul.

Cecenii sunt mai dificil de caracterizat decât alții. Pe de o parte, în mod indiscutabil, există în sânul mișcării naționaliști atașați de ideea de independență și care luptă în cadrul unei gherile. Pe de altă parte, Cecenia este unul dintre jihadurile unde se înghesuie islamiști combatanți veniți din diverse țări, cel mai celebru fiind iordanianul Basaev, care a încercat fără succes să antreneze Daghestanul în luptă. De altfel, cecenii (este vorba oare de naționaliști, sau de islamiști radicali?) recurg la terorism, așa cum indică luarea de ostatici de la teatrul din Moscova, în 2002.

Fără umbră de îndoială, organizația cea mai eficientă din lume în materie de terorism este LTTE (Liberation Tigers of Tamil Ealam), Tigrii Tamili. Însă această organizație este în primul rând o mișcare de gherilă, capabilă chiar să întreprindă operațiuni clasice împotriva armatei sri-lankeze.

În Nepal, mișcarea maoistă este o gherilă. Tot o gherilă este, în Sumatra, și organizația care luptă pentru independența regiunii Aceh. Este și cazul unor mișcări mai slabe, dar care duc o luptă armată pe terenul lor în Insulele Moluce și în Papua Noua Guinee.

În sfârșit, în Filipine, Frontul Moro din Mindanao, care reprezintă o minoritate de musulmani (4%) în mijlocul unei majorități zdrobitoare de catolici, revendică de decenii întregi autonomia, ba chiar independența. De-a lungul anilor, această mișcare a fost ajutată de Libia și de alte țări arabe. Astăzi, ea este influențată în mare măsură de islamul combatant. Acestui curent îi aparține grupul Sayyaf.

Întrucât nici o tipologie nu acoperă complexitatea realității, în lipsă de altă soluție mai bună, putem clasa aici o mișcare atipică și fără viitor, cea a armenilor, activă între 1975 și 1983.

• Dintre sectele politico-religioase ce utilizează terorismul – în primul rând, islamiștii radicali combatanți care s-au format în Afganistan și care au participat la diverse lupte armate –, unele nu se limitează în nici un caz la acte cu caracter terorist: Bosnia, Algeria, Cecenia, Caşmir etc.

Putem adăuga aici lunga listă a organizațiilor islamiste, care merg de la câteva zeci de membri până la peste o mie. Aceste mișcări își au originea în aproape toate țările musulmane – cu excepția, în general, a Africii Subsahariene.

Mișcarea Hezbollah din Liban, clasificată drept teroristă de către Statele Unite, este înainte de toate o mișcare politică combatantă. Actele teroriste nu sunt caracteristica ei principală.

În fine, trebuie să semnalăm printre sectele milenariste (nu e singura) *Aum Shinrikyo*, care s-a ilustrat în 1995 prin utilizarea de gaz sarin în metroul din Tokyo, omorând 12 persoane și afectând în diverse grade câteva mii.

Organizațiile islamiste reunesc zeci de mișcări din întreaga lume musulmană.

• În sfârșit, pentru a nu neglija teroarea de stat din aceeași perioadă, să amintim, cu titlu de exemplu, în America Latină:

– Escadroanele morții din Brazilia;

– Reprimarea sistematică a indienilor în Guatemala;

– Excesele militarilor argentinieni, din momentul în care au preluat puterea și până la căderea lor;

– Perioada de început (în mod deosebit) a regimului Pinochet în Chile;

– Contraterorismul și contrainsurecția extrem de feroce în perioada președinției lui Alberto Fujimori în Perù.

În Africa:

– Armata algeriană și metodele ei;

– Folosirea terorii în cei 14 ani ai dictaturii lui Charles Taylor în Liberia;

– Dictaturile lui Macias (Guineea ex-spaniolă) și Idi Amin Dada (Uganda), precum și războiul civil din Sierra Leone ;

– Teroarea exercitată de tutsi în Burundi;

– Genocidul din Rwanda și impactul său asupra statului vecin Congo.

În Orientul Apropiat:

– Teroarea de stat exercitată de Turcia în cadrul contrainsurecției: escadroane ale morții, politică sistematică de deteritorializare în regiunea kurdă;

– Lichidarea la Hama a 10.000 de sunniți de către regimul lui Hafez al-Assad în 1982;

– Utilizarea sistematică a terorii la toate nivelurile de către Saddam Hussein, mai cu seamă împotriva kurzilor (operațiunea Anfal[5]; folosirea de gaze chimice la Halabja în 1988 și represiunea împotriva kurzilor și șiiților în 1991);

În Asia de Sud-Est și Asia de Est:

– Masacre de tip genocidar în Cambodgia;

– Teroare în timpul Revoluției Culturale în China;

– Deși s-a petrecut cu câțiva ani înainte de 1968, să reamintim masacrarea a 300.000 până la 500.000 de comuniști reali sau presupuși de către regimul Suharto (1965) în Indonezia.

Această listă nu este exhaustivă.

În încheiere, să amintim și că folosirea torturii este „forma extremă a terorii individualizate”, ca să reluăm expresia specialistului britanic Paul Wilkinson[6].

Terorism și gherilă

După eșecurile repetate ale *focos*-urilor rurale și moartea lui Che Guvara în Bolivia (1967), Carlos Marighella încearcă să implementeze o nouă strategie în care, în cele din urmă, gherila urbană și gherila rurală să se îmbine. Nu va apuca decât să abordeze gherila urbană. Potrivit lui Marighella, strategia terorismului urban constă în a „transforma criza politică în conflict armat prin intermediul unei serii de acțiuni violente care silesc puterea să transforme situația politică a țării în situație militară”[7].

Planul lui Marighella era ca, făcând autoritățile să reacționeze într-o manieră represivă, să atragă criticile asupra statului. În practică, această represiune a avut ca efect anihilarea organizației revoluționare, fără să suscite decât o susținere pasivă din partea maselor. Ar fi trebuit totuși să cunoască amploarea bazei sociale potențiale a unor asemenea acțiuni și să nu uite că de la simpatie până la susținere organizată e cale lungă.

De altfel, Marighella a observat și el contradicțiile propriei strategii. În manualul său, el semnalează printre cele șapte greșeli ale luptătorului de gherilă urban

> supraestimarea luptei urbane. Cei care se lasă îmbătați de actele de gherilă din orașe riscă să nu se preocupe prea mult de declanșarea gherilei rurale. Ei sfârșesc prin a considera că gherila urbană este decisivă și prin a consacra toate forțele organizării acesteia. Orașul poate deveni obiectul unei încercuiri strategice pe care nu vom putea să o evităm sau să o rupem decât atunci când va fi declanșată gherila brutală. Până când nu va apărea aceasta, inamicul va putea să ne administreze în permanență lovituri grele.

În realitate, strategia de „gherilă urbană” a lui Marighella suferă de mai multe slăbiciuni intrinseci: lipsa unui sprijin popular organizat, ținând seama de caracterul clandestin – și extrem de redus numeric – al mișcării; supoziția că statul este slab sau deja slăbit – ceea ce nu era valabil în cazul statului brazilian, dictatură militară din 1964. Deși respingea strategia *foco*-ului rural, „gherila urbană”[8] a lui Marighella era de fapt un *foco* urban.

Desigur, în America Latină avuseseră deja loc acțiuni teroriste în cursul anilor 1960 – încă din 1963 în Venezuela, unde ministrul de Justiție a fost ucis de Mișcarea Stângii Revoluționare (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*, MIR), și în Guatemala. Însă „gherila urbană” ca atare începe în 1968 în Brazilia, urmată în curând de Uruguay și Argentina.

În Brazilia, procesul violenței urbane este rapid, intens și de scurtă durată. Carlo Marighella, membru al Partidului Comunist, era prezent la conferința OLAS (Organization of Latin American Solidarity) de la Havana. După moartea lui Guevara, el trage concluziile care se impun în opinia lui: înființarea unui nou partid comunist revoluționar și crearea condițiilor pentru o luptă armată adaptată la mediul urban (triunghiul Rio-São Paolo-Belo Horizonte), iar apoi la cel rural, pentru a obliga poliția și armata să-și disperseze forțele.

Acțiunile încep în octombrie 1968 cu asasinarea unui ofițer superior al armatei americane, urmată de o serie de furturi cu mână armată pentru finanțarea organizației și de atacuri împotriva unor instalații de televiziune cu scopul de a obține publicitate. Anul următor, ambasadorul american este răpit, iar 15 prizonieri politici sunt eliberați în schimbul eliberării lui. Carlos Marighella este însă ucis la São Paolo în noiembrie 1969. Anul următor, ambasadorul Germaniei Federale este răpit, apoi dat la schimb contra a 40 de deținuți politici. Camara Ferreira, care asigură succesiunea,

este ucis la rândul lui în octombrie 1970. Din acest an, mișcarea intră în criză fără să fi reușit să abordeze faza gherilei rurale.

În Argentina, trei mișcări intră în acțiune în jurul anului 1970: Armata Revoluționară a Poporului (*Ejército Revolucionario del Pueblo*, ERP), denumire exagerată pentru un grup cu efective atât de reduse, Forțele Armate de Eliberare (*Fuerzas Armadas de Liberación*, FAL) și Montoneros, organizație al cărei nume se inspiră din istoria Argentinei. FAL îl răpesc în mai 1970 pe consulul Paraguayului, apoi pe fostul președinte al republicii, care este executat în urma unor negocieri eșuate.

La începutul anului următor, consulul onorific al Marii Britanii la Rosario este răpit de ERP și eliberat ulterior, după ce în cartierele populare sunt distribuite alimente. Aceeași mișcare reușește în 1972 un furt cu mână armată care îi aduce 800.000 de dolari. Puțin după aceea, ERP îl răpește pe președintele filialei argentiniene a firmei Fiat. Acesta este executat după eșuarea negocierilor cu guvernul, care refuză să îndeplinească cererile mișcării. Drept urmare, represiunea se accentuează. 16 prizonieri politici sunt executați în cursul unei pretinse tentative de evadare. Ca represalii, ERP răpește în jur de 10 oameni de afaceri și încasează răscumpărări considerabile. Situația este de așa natură încât mișcarea peronistă impune în 1973 întoarcerea din exil a lui Juan Péron, conducătorul populist care se aflase în fruntea țării între 1946 și 1955. Cu toate acestea, liniștea nu este restabilită.

Răpirea directorului filialei argentiniene a Esso îi permite Armatei Revoluționare a Poporului să obțină o răscumpărare de 14 milioane de dolari. După decesul lui Juan Perón se dezvoltă un terorism de extremă dreaptă extrem de violent, practicat de Alianța Argentiniană Anticomunistă (ARA). Aceasta din urmă vizează să instaureze dictatura, iar situația haotică determină armata să ia puterea după o lovitură de stat

militară (1976). De această dată, teroarea schimbă tabăra. Ea durează până la căderea regimului militar imediat după înfrângerea din Insulele Malvine (1982).

Mișcarea latino-americană care se prevalează de gherila urbană și care a exercitat cea mai mare influență este cea a așa-numiților Tupamaros din Uruguay. De la ei s-au inspirat în mai mare sau mai mică măsură grupusculele sau mișcările din America de Nord și din Europa Occidentală.

Tupamaros vedeau pe bună dreptate capitala, Montevideo, ca fiind centrul strategic al Uruguayului, în măsura în care în acest oraș era concentrată cam jumătate din întreaga populație a țării. Orașele fac ca aviația și artileria să fie inutilizabile, ceea ce îl privează pe adversar de unele dintre avantajele sale.

Uruguayul este o țară urbanizată în proporție de peste 80%, iar zonele rurale, în principal câmpii, nu puteau servi decât pentru diversiune, în scopul de a reduce presiunea forțelor armate în orașe.

Pentru Tupamaros, Montevideo, ca toate marile orașe, prezenta ținte care se impuneau de la sine: ambasade, sedii administrative, bănci, oameni de afaceri, mijloace de comunicare de masă.

Începuturile mișcării, după o fază de pregătire, sunt promițătoare. În octombrie 1969, pentru a doua aniversare a morții lui Che Guevara, Tupamaros pun stăpânire pe Pando, o localitate de importanță medie, aflată la 25 de kilometri de Montevideo, ceea ce îi face imediat cunoscuți.

Ei efectuează o serie de răpiri și de acțiuni bine puse la punct, fără victime inutile, criticând în același timp, pe o bază populistă, administrarea țării. În iulie 1970, răpesc un expert american delegat pe lângă poliția uruguayană în calitate de consultant: Dan Mitrione. Episodul durează 10 zile frenetice, timp în care Tupamaros negociază cu guvernul

pentru a obține eliberarea a șase dintre ai lor, reușind totodată mai multe furturi cu mână armată spectaculoase. O serie de membri ai mișcării sunt arestați în timp ce agenți FBI sosesc pentru a da ajutor poliției. În vreme ce Tupamaros fac o nouă răpire, unul dintre principalii lor lideri, Raúl Sendic, este arestat. Viețile ostaticilor depind de viața lui Sendic, decretează Tupamaros în timp ce se proclamă starea de asediu. A doua zi este descoperit cadavrul lui Mitrione. Parlamentul suspendă libertățile democratice pentru trei săptămâni. Răpirile continuă însă, mai ales cu aceea a ambasadorului Marii Britanii, eliberat după câteva luni de captivitate (1971). În 1972 se înregistrează alte opt răpiri și evadarea spectaculoasă a mai multor lideri Tupamaros.

Camera Deputaților votează destituirea președintelui republicii. Țara pare să fie în pragul războiului civil. De fapt, totul duce la o lovitură de stat de dreapta.

Tupamaros trec printr-o fază euforică de operațiuni reușite, spectaculoase și aproape fără victime, care le aduc simpatia unei părți a populației. Trebuie subliniat totuși că pe vremea aceea Tupamaros nu se luptau cu o guvernare nedemocratică. Ascensiunea terorismului, destinat potrivit mișcării să demaște o putere bazată pe opresiune, a generat ascensiunea extremei drepte. Cu timpul, din cauza oboselii, operațiunile întreprinse de Tupamaros au parte de ecouri tot mai puțin favorabile în rândul opiniei publice. Mișcarea, care se sprijinea pe o infrastructură de prietenii complice, constată până la urmă că utilizează violența ca substitut al sprijinului popular. Încă o dată, caracterul de *focos* al organizării iese la iveală atunci când mișcarea nu mai are nevoie de simpatie, ci de o susținere organizată. La fel ca brazilienii lui Marighella, rebelii Tupamaros din Uruguay se lovesc de dilema unei organizații armate de mici dimensiuni care este condamnată la clandestinitate: cum să

construiască o infrastructură politică atunci când toți militanții sunt mobilizați pentru îndeplinirea sarcinile militare? Retrospectiv, se dovedește că Tupamaros n-au avut decât foarte puțină priză în păturile populare, inclusiv în ceea ce privește recrutarea de noi membri. În 1971-1972, încercările lor de a crea câteva baze rurale pentru a slăbi presiunea în orașe s-au soldat cu eșecuri. Strategia lor, care consta în a determina autoritățile să reacționeze exagerat pentru a-și atrage simpatia populației, s-a dovedit a fi un joc periculos, în care statul în general – în afară de cazul când este foarte slab – are câștig de cauză.

Ca și gherila rurală, gherila urbană este înainte de toate politică, iar scopul său este să convingă și să mobilizeze populația. Este o sarcină care pare în general secundară pentru niște mici organizații obsedate de clandestinitate, de necesitatea de a avea operațiuni reușite și de a constata impactul lor în mass-media. La limită, executarea operațiunilor și securitatea mișcării sunt de ajuns ca să consume energia și forțele reduse ale organizației. De fapt, populația este mai cu seamă spectatoare. În pofida unui efort considerabil pentru a fi selectivă, utilizarea terorismului devine contraproductivă până la urmă. Oboseala, având în vedere insecuritatea, ia locul entuziasmului din perioada de început. Cu timpul, odată ce trece efectul de surpriză, comentariile admirative despre perfecțiunea unei operațiuni eficiente sau umilitoare pentru forțele de ordine se transformă în reprobare generală față de violență, oricare ar fi aceasta.

La sfârșitul lui 1972, amplificarea contraterorii practicate zdrobește mișcarea Tupamaros. Iar în anul următor, pentru Uruguay începe o perioadă de 12 ani de regim dictatorial.

În Lumea a Treia, utilizarea terorismelor ca tehnică de destabilizare sau ca mijloc de acaparare în cele din urmă a puterii provoacă o

intensificare a extremismelor[9].

Strategia rebelilor Tupamaros, care consta în a folosi violența revoluționară împotriva unei guvernări democratice (dar de clasă) cu scopul de a provoca represiunea ce va dezvălui maselor „adevărata natură" a regimului, duce la luarea puterii de către armată. În Europa, aceeași strategie aberantă nu va pune masele în mișcare, ci va determina statele să mărească arsenalul de legi represive.

Eșecul înscris în însăși concepția acestor grupuri poate favoriza apariția unor facțiuni nihiliste care nu mai au drept obiectiv proclamat obținerea vreunui sprijin popular și recurg la banditism ca mijloc de existență pentru scheletic lor aparat.

Într-o societate democratică pot să opereze și mișcări de extremă dreaptă, cu șanse la fel de slabe să influențeze serios stabilitatea politică a unei țări, exceptând cazul unei crize profunde.

Caracteristica grupurilor revoluționare nord-americane, indiferent că vorbim de Weathermen[10], de Symbionese Liberation Army sau, mai serios, de Black Panthers, este durata lor redusă de viață. Toate au fost anihilate rapid și uneori, ca în ultimul caz, brutal.

Mișcările și grupurile europene și mediteraneene

În Europa, dintre cele cinci grupuscule, grupuri sau mișcări care invocă revoluția, doar două rețin atenția: Brigăzile Roșii italiene, care au avut un impact deloc neglijabil asupra anumitor medii sociale italiene, și Fracțiunea Armata Roșie vest-germană.

În comparație cu acestea, grupusculul anarhist vest-german Mișcarea 2 Iunie, Acțiunea Directă din Franța – a cărei aventură se termină în jurul unui mic număr de indivizi siliți să comită furturi cu mână armată pentru a supraviețui – și Celulele Comuniste belgiene nu reprezintă politic aproape pe nimeni în afară de ele înseși.

Toate aceste grupuri iau naștere imediat după criza din mai 1968, care a avut un impact psihologic important în Europa Occidentală. Tiermondismul, cel puțin până în 1975, e în toi, continuat de maoismul revoluției culturale și justificat de războiul din Vietnam, care intensifică anticolonialismul ambiant. Luptele armate împotriva colonialismului portughez susținut de NATO, opoziția față de rasismul alb în Africa de Sud și în Rhodesia sunt mobilizatoare. Tupamaros și exemplul lor iau locul glorificării gherilei rurale, în timp ce Guevara, erou și martir al revoluției, e transformat în icoană.

Lupta palestinienilor ce se opun ocupației israeliene după Războiul de Șase Zile și aspiră să aibă propriul stat se adaugă la luptele care sunt susținute de curentele revoluționare. Acuzatul principal este America lui Nixon. Pe plan intern, lupta în favoarea imigraților și a condițiilor de trai ale acestora trece în fața glorificării proletariatului.

Cam acesta e climatul în care apar grupurile revoluționare europene dornice să participe la lupta internațională contra imperialismului și a statului bazat pe capitalism. Toate acestea, trebuie să reamintim, se petrec până în octombrie 1973, într-un climat economic extrem de favorabil.

Italia este de departe țara europeană cea mai afectată de activitățile teroriste între 1969 și 1985. Adversarul extremei stângi, ca și al extremei drepte, este sistemul politic italian dominat de partidul Democrația Creștină, căruia i se reproșează imobilismul și corupția sa. De asemenea, extrema stângă îi reproșează Partidului Comunist Italian (PCI), care reprezintă o forță politică importantă, că duce tratative cu majoritatea conservatoare. Extrema dreaptă consideră că centrismul Democrației Creștine favorizează ascensiunea forțelor de stânga și de extremă stângă.

Bilanțul morților pentru deceniul examinat este de 428, cea mai mare cifră din toate țările Europei Occidentale, dar care nu explică frecvența cotidiană, în aceeași perioadă, a actelor de violență politice de tot soiul (atacuri de bănci, răpiri, explozii ce vizează clădiri administrative, sabotaje etc.).

Din perspectiva extremei drepte, problema este aceea de a se opune ascensiunii extremei stângi, mult mai susținută de spiritul epocii. Acest lucru se exprimă prin acțiuni care provoacă numeroase victime: Milano, decembrie 1969: 16 morți; Brescia, mai 1974: 8 morți; atentatul feroviar din august 1974: 12 morți; atentatul de la gara din Bologna, august 1980: 85 de morți; atentatul asupra trenului Napoli-Milano, decembrie 1984: 16 morți. Aceste atentate sunt comise cu scopul de a favoriza un autoritarism a cărui absență îi este reproșată guvernului. Cât despre extrema stângă – în esență, Brigăzile Roșii, dar nu numai –, ea încearcă să trezească clasa muncitoare, deturnată de PCI de la vocația sa revoluționară de a lovi multinaționalele și de a umili statul italian. „Strategia tensiunii” debutează

în decembrie 1969 cu o bombă la Roma și alta la Milano; al doilea atentat, care viza o bancă, a făcut 16 morți și nu a fost revendicat.

În septembrie 1971, Brigăzile Roșii difuzează primul lor comunicat, care se situează pe linia viziunii strategice a mișcării Tupamaros: ideea este de a ajunge prin spirala violență-represiune la o trezire a conștiinței proletariatului, a cărui avangardă se vor a fi Brigăzile.

În martie 1972, Brigăzile îl răpesc pe directorul întreprinderii Fiat-Siemens din Milano; este preludiul unei lungi serii de răpiri: un director de la Alfa Romeo în iunie 1973, un șef de personal de la Fiat în decembrie același an, un judecător în aprilie 1974 – la rândul ei, prima dintr-o serie de răpiri de magistrați. Între timp, editorul Feltrinelli, cunoscut pentru atitudinea lui angajată, își pierde viața în mod accidental încercând să saboteze cu explozibil un stâlp de curent electric.

În acești ani, Brigăzile Roșii au vânt din pupa și pun PCI în dificultate; Renato Curcio, lider istoric al Brigăzilor, și un alt lider sunt reținuți de poliție în septembrie 1974. Totuși, partenera de viață a lui Curcio, Margherita Cagol, ea însăși lideră a mișcării, reușește să-l ajute pe acesta din urmă să scape din mâinile autorităților.

Margherita Cagol este ucisă câteva luni mai târziu, în cursul unei încercări de a răpi un industriaș. Renato Curcio este arestat din nou în ianuarie 1976 la Milano, însă mișcarea are suficientă consistență pentru a merge mai departe fără să-și piardă din vigoare.

Între 1976 și 1978, brigadiștii continuă să-și practice răpirile sau asasinatele într-o relativă impunitate: „executarea” unui procuror general la Genova (iunie 1976), răpirea unui industriaș (primăvara lui 1977), asasinarea unui editorialist de la ziarul *La Stampa* (noiembrie 1977). Între timp, PCI se apropie de putere, ceea ce provoacă o criză acută între cei

care îi reproșează că se compromite și cei care cred că e preferabil să sprijini statul decât să-l vezi prăbușindu-se.

Acesta este contextul în care Brigăzile Roșii reușesc să-l răpească pe Aldo Moro, personalitate politică de prim-plan, fost secretar politic al Democrației Creștine, fost prim-ministru și de mai multe ori ministru. În ziua de 16 martie 1978, Aldo Moro se îndreaptă spre Adunarea Națională pentru a acorda un vot de încredere guvernului Andreotti și a consacra astfel linia sa a „compromisului istoric", care constă în a face PCI să intre în sfera guvernamentală.

Răpit după ce escorta sa este lichidată, Moro rămâne prizonier două luni, timp în care e „judecat" și face obiectul unor intervenții, printre care cele ale papei și secretarului general ONU. În toată această perioadă, Brigăzile Roșii sunt pe prima pagină a actualităților, în timp ce la Torino se desfășoară simultan procesul liderilor istorici ai mișcării. Atentate brigadiste au loc la Torino împotriva fostului primar, un lider al Democrației Creștine, a unor gardieni de închisoare, precum și a unor personalități din industrie și din politică, într-un climat de tensiune în creștere, între jumătatea lui martie și sfârșitul lui aprilie. Pe 9 mai, cadavrul lui Aldo Moro e descoperit în portbagajul unei mașini abandonate la Roma.

Indiferent de aspectul spectaculos al scandalului Moro, obiectivele politice esențiale ale Brigăzilor nu sunt atinse. Statul nu s-a prăbușit, masele populare nu au reacționat. Încă șase asasinate sunt comise în cursul aceluiași an. Cu toate acestea, organizația este vânată mai sistematic de către generalul Della Chiesa, iar clandestinitatea accentuată a Brigăzilor le izolează de populație, cu excepția cercurilor mai mult sau mai puțin intelectuale ale simpatizanților lor. De fapt, declinul nu e departe, în ciuda câtorva acțiuni efectuate într-un ritm mai scăzut în

perioada 1979-1981. O ultimă lovitură importantă este reușită prin răpirea unui general american afectat la NATO, J.L. Dozier, în decembrie 1981. Acesta este eliberat de poliția din Padova după cinci săptămâni de captivitate. Încetul cu încetul, mișcarea tinde să se dezagrege, în pofida câtorva operațiuni duse la bun sfârșit. În 1985, un document al Brigăzilor anunță sfârșitul mișcării. Poliția s-a folosit în mod eficient de cei „pocăiți". Deoarece și-au recunoscut „erorile" sau „rătăcirile", liderii istorici vor beneficia de reduceri de pedepse sau chiar de un regim de libertate supravegheată. Este, după 17 ani de închisoare, și cazul lui Renato Curcio, ultimul dintre brigadiști care a fost eliberat.

În Germania de Vest, reprimarea pe 2 mai 1967 a unei manifestații, în care un student și-a găsit moartea, servește drept detonator. Incidentul determină un mic grup să pregătească condițiile pentru lupta armată. Andreas Baader și Gudrun Ensslin preiau conducerea grupului, dar sunt arestați în cadrul unei agresiuni armate. Cu toate acestea, Ulrike Meinhof, care este personalitatea marcantă a grupului, reușește să-l ajute pe Baader să evadeze. Mișcării 2 Iunie, cu conotație anarhistă, îi succedă *de facto* grupul Baader-Meinhof, care urmează o linie internaționalistă: au loc contacte cu palestinienii, care, în schimbul sprijinului logistic, oferă arme și antrenament.

Acțiunile Fracțiunii Armata Roșie (Rote Armee Fraktion, RAF) îi vizează pe reprezentanții statului vest-german. Acesta răspunde cu un arsenal represiv considerabil. Loialitatea funcționarilor este pusă la încercare, iar prerogativele polițienești sunt mult sporite. După o serie de atentate, Rote Armee Fraktion este decapitată. În mai 1971, Baader este arestat; în iunie, Gudrun Ensslin și Ulrike Meinhof sunt arestați și ei. În noiembrie 1974, unul dintre membri decedează la capătul unei greve a foamei. Imediat după aceea, ca represalii, un judecător berlinez este

asasinat. În februarie 1975, liderul Partidului Creștin-Democrat (Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU) e răpit. Este eliberat după mai puțin de o săptămână, atunci când, în mod excepțional, guvernul vest-german acceptă să elibereze în schimbul lui șase persoane cu funcții de conducere din Rote Armee. Acestea sunt debarcate în Yemenul de Sud, pe atunci marxist-leninist.

Guvernul refuză să mai cedeze vreunui șantaj și, în același timp, face să avanseze procesul liderilor pe care îi deține. În mai, Ulrike Meinhof este găsită „sinucisă" în celula ei, conform teoriei statului vest-german.

În aprilie 1977, un „grup de acțiune Meinhof" îl „execută" pe procurorul general din Karlsruhe. La scurt timp după aceea, procesul membrilor RAF se încheie, după cinci ani de instruire, cu condamnări la detenție pe viață și transferări într-o închisoare de maximă securitate. Drept represalii, președintele Dresdner Bank este asasinat (iulie 1977). La începutul lunii septembrie, președintele asociației industriașilor germani este răpit după ce îi sunt ucise cele patru gărzi de corp. În schimbul lui, membrii RAF cer să le fie eliberați camarazii aflați în detenție. Poliția e la strâmtoare și merge până la a-l aresta pe avocatul teroriștilor, bănuit că ar acționa ca intermediar între răpitori și șefii mișcării aflați în închisoare. La jumătatea lui octombrie, în vreme ce negocierile continuă, RAF deturnează un avion al companiei Lufthansa. Acesta aterizează la Mogadiscio (Somalia), unde este în cele din urmă luat cu asalt de trupe speciale germane consiliate de experți britanici.

Cinci zile mai târziu, trei dintre liderii RAF, printre care Andreas Baader și Gudrun Ensslin, sunt găsiți morți în celulele lor; conform poliției, s-ar fi sinucis. Cu siguranță, pentru a pune capăt șantajului, statul a preferat să termine cu obiectul acestuia. A doua zi, cadavrul patronului german este găsit la Mulhouse (Franța). După aceste evenimente, Rote

Armee Fraktion – care avea contacte cu serviciile est-germane – a mai supraviețuit câțiva ani, dar fără să mai regăsească elanul din deceniul anterior. Brigăzile Roșii au avut mai mult impact în rândul anumitor categorii sociale – dar nu al celor pe care voiau să le mobilizeze – decât Rote Armee Fraktion. Aceasta din urmă s-a lovit însă mai violent de aparatul de stat și de *establishment*-ul vest-german, care s-a dovedit a fi deosebit de ferm, dacă nu chiar brutal, în apărarea intereselor și prerogativelor sale.

În comparație cu aceste două organizații, Acțiunea Directă din Franța pare foarte puțin însemnată. De fapt, cei care au participat activ la evenimentele din mai 1968 și care ar fi putut să ajungă la luptă armată – oare nu s-a susținut pentru scurt timp printre maoiști că trebuia organizată o rezistență împotriva ocupării țării de către burghezie? – s-au abținut să o facă. Acțiunea Directă avea puțină profunzime socială și intelectuală. În mai 1983 sunt asasinați doi polițiști, urmați în februarie 1984 de doi iranieni din opoziția față de Khomeini. René Audran, înalt funcționar din Departamentul Apărării, este asasinat în ianuarie 1985, iar președintele director general al regiei Renault este asasinat și el în noiembrie 1986. Grupul trece rapid la furtul cu mână armată „revoluționar” înainte de a fi arestat. La momentul respectiv, nu mai cuprindea decât câțiva membri.

Pentru cel care observă lucrurile la rece, toate aceste mișcări puternic ideologice au încercat să declanșeze, cel puțin într-o primă fază, un proces care ar fi trebuit să ducă la mobilizarea maselor populare. Strategia tensiunii, destinată să determine, prin intermediul violenței și al represiunii, trezirea conștiinței, rămânea încă o dată o concepție tributară *focos*-ului sau spontaneistă. În plus, era evident că clasa în chestiune nu avea aspirații revoluționare. De altfel, din această luptă s-a născut tiermondismul. De aceea, multe dintre aceste grupuri au colaborat, de

îndată ce condițiile au permis acest lucru, cu mișcări exterioare. Cea mai deschisă pentru o astfel de colaborare s-a dovedit a fi mișcarea palestiniană, indiferent dacă vorbim despre Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei (FPEP) sau despre Fatah. Odată cu izbucnirea războiului civil (1975), Libanul nu mai are stat și devine până în 1982 un loc de refugiu unde este comod și ușor să te antrenezi. La rândul ei, Libia a servit uneori drept releu anumitor grupuri europene. Printre mișcările antiimperialiste de acest tip trebuie să menționăm Armata Roșie Japoneză, care participă, în colaborare cu palestinienii, la un atentat pe aeroportul Lod (Tel Aviv) în 1972. Acest grup a suferit o sciziune, iar cele două fracțiuni s-au luptat fără cruțare între ele până ce întregul curent și-a pierdut vigoarea.

Pe ansamblu, în termeni de succes politic, bilanțurile par slabe. Legea a triumfat, cum se spune – de altfel, ea devine pretutindeni, dar îndeosebi în Germania de Vest, mai represivă.

***

Toate aceste mișcări și grupuri ideologice din țările industriale s-au născut din spiritul epocii – antiimperialism și critică radicală a societății capitaliste –, fără a evalua foarte bine importanța progreselor democratice în țările occidentale, nici povara dictaturilor birocratice în țările care se prevalează de revoluție.

Este adevărat că scena internațională e mai complexă decât pare în cazul în care ne limităm la alegerile maniheiste. Societățile occidentale, cu Statele Unite în frunte, nu sunt doar garantele democrației; Washington-ul este și aliatul unor dictaturi al căror unic merit este acela de a fi anticomuniste. De la loviturile de stat la care participă CIA contra lui Mossadegh în Iran sau împotriva regimului lui Árbenz în Guatemala,

la începutul anilor 1950, până la susținerea șahului Iranului, a lui Marcos în Filipine, a lui Suharto în Indonezia, precum și a multor altora, *realpolitik*-a dusă de Statele Unite se ascunde în spatele unor declarații care sunt foarte departe de realitate. Invers, sprijinul acordat unor mișcări de eliberare națională, începând de la Hrușciov, de către Uniunea Sovietică nu poate disimula faptul că dictatura Partidului oprimă naționalismele – atât pe cel din așa-numitele țări cu democrație populară, cât și pe cele din URSS –, tot așa cum îi înrobește pe ruși în schimbul unei siguranțe mediocre, cu condiția să nu exprime vreo opinie contrară liniei oficiale.

Mișcările stângiste nu prea sunt preocupate de această complexitate. Alegerea este făcută, așa cum se proceda deseori pe vremea aceea, în mod clar și categoric. Astfel, plecând de la niște poziții care nu se discută decât în privința unor detalii tactice, acțiunile cu caracter terorist sunt pe deplin justificate de necesitățile revoluționare.

După Războiul de Șase Zile, palestinienii apar ca forță politică autonomă pentru prima dată de la înființarea mișcării Fatah (1956).

Șocul înfrângerii atrage spre cauza lor militanți de stânga sau de extremă stângă, preocupați până atunci doar de luptele panarabe. Este și cazul Frontului Popular al lui George Habash.

De altfel, tocmai această mișcare îi propulsează pe palestinieni pe prima pagină a actualităților, la 22 iulie 1968, prin deturnarea unui avion al companiei israeliene El Al.

Organizația pentru Eliberarea Palestinei își creează o cartă al cărei scop principal este de a crea un stat palestinian democratic și, pentru atingerea acestui deziderat, în definitiv, de a suprima statul israelian și de a le oferi evreilor un statut de minoritate religioasă. După înfrângerea zdrobitoare din Războiul de Șase Zile, raportul de forțe nu permitea luarea

în considerare a unui asemenea program care ținea de utopie. Palestinienii – oricare ar fi drepturile lor de a avea un stat – se dotau cu un proiect care nu putea găsi nici un sprijin în sânul opiniei publice adverse. Cisiordania și Gaza, aflate sub control arab cu puțin timp în urmă, n-ar fi trebuit oare să devină obiectivele mișcării naționale palestiniene imediat după crearea statului Israel? Așa cum am sugerat la vremea respectivă[11], proiectul unui stat palestinian pe ambele maluri ale Iordanului (Cisiordania și Transiordania) ar fi părut mai realist decât o imposibilă recucerire.

Adversarul nemijlocit al mișcării naționale palestiniene, ținând seama de prezența unor elemente armate în Iordania, era oare Israelul sau dinastia hașemită din Transiordania care, cu sprijinul unor notabili palestinieni, anexase Cisiordania în 1949? În felul acesta, Transiordania devenea regatul Iordaniei. Acțiunile publicitare în privința operațiunilor de comando, cu sau fără victime, desfășurate de cealaltă parte a Iordanului reprezentau majoritatea acțiunilor întreprinse de diversele mișcări. Ceea ce îl frapa pe observator la vremea aceea era extraordinara fragmentare a rezistenței. La începutul anului 1969, în momentul în care era publicată carta, existau: mișcarea Fatah, condusă de Yasser Arafat, cea mai importantă personalitate a Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP) în deceniile următoare; Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei al lui George Habash, situat ceva mai la stânga; o sciziune foarte recentă la extrema stângă, condusă de Nayef Hawatmeh, Frontul Popular Democratic pentru Eliberarea Palestinei (FPDEP), As-Sa'ika, de obedință siriană, Frontul Arab din Palestina, de obedință irakiană, fără să uităm o ultimă mișcare de obedință egipteană. Mișcările se vor înmulți în curând, prin sciziuni precum cea dintre FPEP și CG – Comandamentul General al lui Ahmed Jibril – sau prin grupuri precum cel al lui Abu Nidal, utilizat rând pe rând de Irak, Siria sau Libia.

De la bun început, țările arabe – fie cu finanțe, asemenea Arabiei Saudite, fie cu logistică – au sprijinit și fragmentat totodată o mișcare națională care reprezenta peste trei milioane de persoane la vremea respectivă. Rareori s-a putut contura o linie comună, iar strategiile diferiților actori erau contradictorii.

Frontul Popular comite eroarea de a deturna mai multe avioane americane la Zarqa, pe teritoriul iordanian, și negociază direct cu state străine, punând propriile condiții pentru eliberarea ostaticilor. În septembrie 1970, aceste evenimente îi permit regelui Hussein, sătul să-i tot vadă pe palestinieni că se comportă ca un stat în stat, să reprime organizațiile palestiniene, care se refugiază în principal în Liban.

Pierzând terenul iordanian, unde se găsește o populație care este în proporție de două treimi, dacă nu și mai mult, palestiniană, organizațiile palestiniene pierdeau o bază prețioasă. Exceptând cazul unei intervenții israeliene sau americane, nu ar fi fost imposibil, cu timpul, să răstoarne monarhia hașemită din Iordania, care se sprijină în special pe beduini.

În 1972, palestinienii, mai precis mișcarea Fatah, au reușit cea mai spectaculoasă operațiune a secolului: răpirea atleților israelieni la Jocurile Olimpice de la München. În loc să folosească această tribună extraordinară pentru a explica în mod pașnic opiniei publice occidentale deposedarea suferită de palestinieni, acțiunea se încheie cu moartea atleților și a membrilor comandoului[12]*. Cererile răpitorilor nu erau negociabile pentru statul israelian.

Cu toate acestea, într-un climat în care tiermondismul nu a ajuns încă la capătul drumului, Adunarea Generală a Națiunilor Unite recunoaște în 1974 Organizația pentru Eliberarea Palestinei drept „reprezentantul poporului palestinian” și mai ales îl primește cu mare pompă pe Yasser Arafat la sediul ONU din New York. Treptat, are loc o alunecare dinspre

terorismul publicitar de la început spre un terorism de coerciție diplomatică, teleghidat de state ca Irak, Siria și Libia.

Atâta vreme cât obiectivul esențial era publicitar, terorismul palestinian reprezenta un element deranjant. Instrumentalizarea anumitor grupuri palestiniene de către o serie de state ca elemente ale unei strategii indirecte menite să facă să cedeze unele state europene devine însă îngrijorătoare. De altfel, cu timpul, Europa Occidentală, care – ținând seama de releul democratic reprezentat de mass-media – servise mai cu seamă drept scenă, devine țintă.

Totul îndemna organizațiile politice, fie ele mari sau mici, să utilizeze terorismul în anii 1970. Impactul unei singure acțiuni spectaculoase întreprinse într-o capitală europeană îl depășea cu mult pe cel al unei gherile care lupta de ani întregi. În afară de cazul în care erau implicate trupe americane, ecoul celor mai multe dintre luptele marginale era aproape inexistent. Din când în când, câte un articol reamintea de un „război uitat”. Ce se știa prin 1972 despre cea mai eficientă dintre luptele purtate pe continentul african, cea a Partidului African pentru Independența Guineei și a Capului Verde, condusă de Amilcar Cabral? Zece ani mai târziu, ce se știa despre lupta declanșată împotriva lui Khomeini în Kurdistanul Iranian sub conducerea celui mai remarcabil dintre conducătorii kurzi, A.R. Ghassemlou? Oare nu spunea el însuși cu umor, în cursul unei conferințe de presă ținute la Paris în jurul acestei date (1982), că spera ca mișcarea lui să nu fie penalizată de mass-media pentru că refuza folosirea terorismului?

Pe de altă parte, să reproșezi mass-media că privilegiază senzaționalul și fantasticul este inutil. Asta e situația. Dacă vrei să fii auzit – ceea ce nu înseamnă automat că vei fi și înțeles –, trebuie să lovești obiective care vor ajunge pe prima pagină.

Cazul terorismului armean este interesant în această privință, iar acțiunile întreprinse între 1975 și 1983 au determinat Rand Corporation să semnaleze că în această perioadă „amploarea ariei lor geografice nu este egalată de nici un alt grup”. Într-adevăr, aceste acțiuni au loc în vreo 20 de țări: Statele Unite, Australia, Franța, Elveția, Turcia, Iugoslavia, Bulgaria etc.

Despre ce era vorba?

Lichidarea concertată, în 1915-1916, a tuturor populațiilor armene din Anatolia, efectuată prin intermediul unei deportări masive în cursul căreia majoritatea victimelor erau executate pe drum, nu s-a soldat nici măcar cu o notă de subsol în manualele de istorie occidentale. În 1973, un raport prezentat subcomisiei pentru drepturile omului a Națiunilor Unite menționa că aceste evenimente erau în general considerate ca fiind „primul genocid din secolul XX”. Opoziția Turciei a dus la eliminarea respectivului paragraf, provocând o uriașă indignare în rândul armenilor din diaspora sau al persoanelor de origine armeană a căror memorie păstra ecoul acestei tragedii.

Faptul că acest terorism se manifestă după o perioadă de tăcere de jumătate de secol (punctată de demersuri zadarnice ale partidelor armene pe lângă Societatea Națiunilor, apoi pe lângă ONU) se explică prin spiritul epocii: decolonizare, etnicitate, drepturile omului, terorism publicitar utilizat de alte mișcări etc. De altfel, nu este o întâmplare că activiștii armeni proveneau în marea lor majoritate din Liban.

Acest terorism este îndreptat – mai puțin în 1983[13] – împotriva reprezentanților statului turc în străinătate. Indiferent cum ar fi judecate din punct de vedere moral aceste acte, ele au vizat în esență reprezentanți ai unui stat ce refuză cu încăpățânare să recunoască niște fapte și exercită

chiar presiuni împotriva statelor care ar vrea să recunoască genocidul armean.

Cele două organizații care au întreprins aceste acțiuni exprimă destul de bine forța și limitele terorismului contemporan. Prima, Justițiarii Genocidului Armean (emanație a Partidului Social-Democrat Dașnak), nu aspira decât să obțină recunoașterea genocidului prin intermediul unor acțiuni spectaculoase. Au avut loc atentate chiar și în țări unde era dificil să pretinzi că ar fi fost vorba de atentate antioccidentale (Bulgaria, Iugoslavia).

Pentru a dărâma zidul de tăcere construit în timp (genocidul este considerat o crimă imprescriptibilă), a trebuit să se facă uz de violența teroristă. Retransmis pe alte căi, de data aceasta pe deplin legale și destinate să stabilească faptele în fața opiniei publice (Tribunalul Permanent al Popoarelor, 1984, Paris), genocidul armean a fost recunoscut în 1985 de subcomisia pentru drepturile omului a Națiunilor Unite, iar în 1987 de Consiliul Europei[14].

Linia urmată de Armata Secretă Armeană pentru Eliberarea Armeniei (ASAEA) era tiermondistă și, ca perspectivă pe termen lung, viza nici mai mult, nici mai puțin decât recuperarea teritoriilor care au alcătuit în trecut Armenia sau care au rămas populate de armeni în destul de mare măsură până în 1915.

Fără o bază socială, fără o strategie adaptată la realități (poți oare, în 1975 și contra Turciei, membră a NATO, să revendici în mod rațional teritorii?), mișcarea nu putea decât să alunece rapid spre acțiuni condamnabile. Totuși, la sfârșitul anilor 1980, câteva elemente provenite din această nebuloasă aveau să-și găsească o angajare activă în lupta pentru dreptul la autodeterminare al regiunii Nagorno-Karabah (Monte Melkonian).

Atentatele grupurilor palestiniene continuă în anii 1975-1982, marcați de două evenimente externe: războiul civil din Liban, consecință a imixtiunii palestiniene în fragilul echilibru confesional libanez, și, în 1982, intrarea trupelor israeliene până în suburbiile Beirutului, antrenând eliminarea din Liban a Organizației pentru Eliberarea Palestinei. Cu ocazia acestei incursiuni au loc masacrele din taberele palestiniene Sabra și Shatila, săvârșite de membri ai Falangelor Libaneze (cu girul generalului Sharon).

Între timp, Libanul servește drept placă turnantă și loc de refugiu pentru toate grupurile revoluționare care doresc să beneficieze de un antrenament militar, inclusiv în materie de fabricare a explozibililor. Brigăzile Roșii, Fracțiunea Armata Roșie, ETA, PIRA (Provisional Irish Republican Army, Armata Republicană Irlandeză Provizorie), mișcarea turcă DEV-YOL (*Devrimci Yol*, „Calea Revoluționară"), armenii din ASAEA, Armata Roșie Japoneză și multe alte mișcări fac, la un moment dat, stagii în tabere ale mișcării Fatah sau ale FPEP.

Numărul atentatelor internaționale, limitat la circa 10 pe an înainte de 1968, crește foarte simțitor în câțiva ani: 1970: 110; 1972: 157; 1974: 344; 1976: 415; 1978: 738 etc. Putem totuși să remarcăm (acestea fiind cifrele CIA) că există o diferență considerabilă de calcul între CIA și Rand Corporation. Pentru deceniul 1968-1977, CIA dă cifra de 2.698 de atentate. Rand Corporation, mai puțin înclinată spre manipulare politică, publică cifra de 1.022 de atentate și semnalează că 729 dintre ele nu au făcut victime.

Chiar dacă, din punct de vedere psihologic și publicitar, terorismele au ocupat foarte adesea în cursul anilor 1970 prima pagină a actualităților, bilanțurile sunt nuanțate. Grupurile de extremă stângă suferă un eșec complet atât în America de Nord, cât și în Europa, așa cum se constată la

mijlocul anilor 1980 pentru acelea dintre ele care supraviețuiesc până atunci.

Dimpotrivă, mișcările de tip național, precum IRA în special și, într-o măsură mai redusă, ramura militară a ETA, continuă să fiinţeze. De mai bine de doi ani, ostilitățile au luat sfârșit în Ulster.

Mișcarea națională palestiniană, oricare ar fi erorile ei strategice, regresele ei și dificultățile pe care le-a întâmpinat, are o profunzime socială considerabilă și constituie, în ultimii 35 de ani, mișcarea politică cea mai durabilă, alături de cea irlandeză.

Care a fost în primă fază, înainte ca islamismul să devină central, răspunsul statelor, în special al statelor europene?

Acțiunile care vizau transporturile aeriene au oferit ocazia unor deturnări spectaculoase. În august 1969, doi palestinieni – între care o femeie, Leila Khaled – deturnează la scurt timp după decolarea de la Roma un avion al companiei TWA, pe care îl evacuează și îl aruncă în aer la Damasc. În februarie 1970, FPEP provoacă explozia în plin zbor a unui avion al companiei Swissair cu 48 de pasageri la bord. În septembrie 1970, patru avioane, dintre care unul aparținând companiei El Al, sunt luate cu asalt. În condițiile în care Leila Khaled a fost capturată, un al cincilea avion este deturnat, iar pasagerii lui sunt dați la schimb contra eliberării palestinienei. Trei dintre avioane (Pan Am, TWA, Swissair), evacuate, sunt distruse. În februarie 1973, tot la Roma – în mod clar, un punct slab –, un comando deschide focul asupra unui avion al companiei Pan Am și ucide 32 de pasageri. În 1974, un avion al companiei TWA, care se îndrepta dinspre Tel Aviv spre New York, explodează în zbor cu 98 de persoane la bord.

În fața acestor tehnici, statele multiplică măsurile de precauție legate de îmbarcare, ceea ce va face ca introducerea de arme să devină mai

complicată. În 1976, israelienii refuză să cedeze șantajului încercat de FPEP, care a reușit să deturneze un avion al companiei Air France ce se îndrepta spre Israel via Atena cu 248 de pasageri la bord.

După ce pasagerii non-israelieni au fost debarcați în Libia, avionul aterizează la Entebbe. Israelienii trimit parașutiști care reușesc să elibereze ostaticii și să-i aducă acasă, pierzând doar un ofițer superior.

În ceea ce-i privește pe palestinieni, cele mai spectaculoase două acțiuni sunt München (1972) și Viena (1975), unde membri ai FPEP și RAF năvălesc în sala de conferințe a OPEC. Operațiunea îl scoate în evidență pe venezueleanul Carlos (arestat în Sudan, în 1994).

Organizarea ripostelor

În ajunul Războiului de Șase Zile, cu siguranță nimeni nu s-ar fi gândit că fenomenul terorist va lua o asemenea amploare. Mai bine de 50 de ambasade au fost luate cu asalt. Șase șefi de stat și de guvern au fost asasinați ca în zilele bune ale anarhismului: Aldo Moro (1978), Anwar el-Sadat (1981), Indira Gandhi (1984), Rajiv Gandhi (1991), președintele sri-lankez Ranasinghe Premadasa (1993) și Yitzhak Rabin (1995), fără să mai vorbim despre tentativa de asasinare de către un turc a papei Ioan-Paul al II-lea (1982) sau despre asasinarea de către IRA a lordului Mountbatten (1979).

Victimele terorismului transnațional se cifrează la cel puțin 15.000 (cu aproximație) începând din 1968. Pentru state, terorismul pune probleme de securitate costisitoare: protejarea liderilor politici, ambasadelor, personalităților, locurilor publice care ar putea servi drept ținte, a infrastructurilor sensibile, aeroporturilor etc.

Ce-i de făcut împotriva terorismului? Problema fundamentală este cea a informării. Aceasta rămâne pivotul oricărei acțiuni eficiente (prevenire, infiltrare, neutralizare, manipulare, lichidare). Constituirea unui fișier ar permite cunoașterea ramificațiilor sociale și politice ale grupului: contractele sale, furnizorii săi de arme, de bani, de documente; rețeaua sa socială în general. Informarea are două aspecte foarte distincte: strângerea de informații, sarcină de bază, indispensabilă, care implică un procentaj important de deșeuri, și interpretarea informației, care este mai cu seamă o artă ținând de inteligența sociologică și politică. Aceasta necesită o cunoaștere a adversarului: ideologie, organizare, metode etc. Fișierele informatizate și actualizate regulat ale Republicii Federale Germania sunt considerate un model al genului. În Franța, uneori problema nu este atât obținerea informației, cât circulația ei între servicii. Informarea rămâne apărarea esențială în fața terorismului, împreună cu organizarea necesară pentru a răspunde în mod adecvat surprizei.

Luate pe neașteptate în primă fază, statele democratice au început, îndeosebi din 1972, să lupte mai serios împotriva terorismului și să inițieze o cooperare încă ezitantă.

Au existat puține represalii, exceptând cazul Israelului: acesta a organizat nu numai acțiuni precum intervenția de la Entebbe, ci și asasinarea, de exemplu, de către un comando israelian a trei lideri ai mișcării Fatah în Beirut, în anii 1980. În 1986, ca răspuns la o serie de atentate despre care toată lumea știa că fuseseră finanțate de Libia, Statele

Unite bombardează Tripoli, încercând să-l lovească pe colonelul Gaddafi. Până în ziua de astăzi, cea mai masivă operațiune contrateroristă este cea întreprinsă de Statele Unite împotriva Afganistanului condus de mollahul Omar, imediat după 11 septembrie 2001.

De la începutul anilor 1970, legislațiile în materie de reținere de către poliție, de percheziție de domiciliu etc. au suferit modificări sensibile. În Marea Britanie, de exemplu, unde libertățile au fost întotdeauna apărate cu înverșunare, legislația a fost adaptată la noile realități create de terorism (mai ales de către cel irlandez). The UK Prevention of Terrorism (Temporary Provisions) Act, promulgat în 1974 și revalidat după modificări minore în 1976, legalizează prelungirea timpului de reținere, faptul de a pătrunde și de a face percheziții în locuințe, de a expulza suspecții etc. Marea Britanie decretase interzicerea IRA. Susținerea acestei organizații era considerată ilegală și orice persoană despre care se dovedea că avea legături cu IRA era pasibilă de expulzare. Timpul de reținere de către poliție a fost mărit la 48 de ore, cu posibilitatea de a-l prelungi cu cinci zile în condițiile în care secretarul de stat își dă acceptul. În aeroporturi și porturi, poliția poate reține un suspect timp de șapte zile, cu posibilitate de prelungire dacă secretarul de stat consideră cererea acceptabilă.

În Republica Federală Germania, ținând seama de grava provocare reprezentată de Rote Armee Fraktion, legislația promulgată pentru a lupta împotriva terorismului este cea mai severă dintre toate cele care există în Europa Occidentală. Ea permite ca elementele considerate „indezirabile” (*Berufsverbot*) să nu fie integrate în administrație. Din 1974 până în 1978, Codului Penal i s-au adus amendamente astfel încât autoritățile să beneficieze de cea mai mare libertate cu putință în scopul combaterii terorismului. Cinci ani de închisoare pentru cei care formează o asociație

sau participă, de aproape sau de departe, la o asociație de tip terorist (secțiunile 129 și 129a din Codul de Procedură Penală). Trei ani pentru orice propagandă împotriva Constituției sau împotriva existenței și securității Republicii Federale Germania (secțiunea 88a din Codul de Procedură Penală). Orice avocat suspectat că ar pune în pericol siguranța statului era exclus din ordinul avocaților prin decizie a Curții Federale de Justiție. În cazul în care acest lucru era considerat util, orice contact oral sau scris între avocat și client putea fi suprimat pentru 30 de zile, măsură ce putea fi repetată (*Kontaktsperregesetz*) (secțiunea 48 a Codului de Procedură Penală). Poliția era autorizată să percheziționeze un imobil în întregime dacă bănuia că în interiorul lui se afla un suspect (secțiunea 1031 a Codului de Procedură Penală).

Pericolele pe care le prezintă o legislație antiteroristă care îi vizează pe „suspecți" sunt evidente. Sub pretextul luptei antiteroriste se poate încerca și eliminarea oricărei opoziții considerate indezirabile. Totul depinde de tradițiile democratice ale țării și de independența puterii judecătorești. Marea Britanie a creat și brigăzi speciale (Special Patrol Groups) destinate luptei antiteroriste, pentru a interveni eficient atunci când statul decide luarea cu asalt a unui obiectiv ocupat de un grup terorist. Unele țări europene au creat în acest scop unități speciale: Bundesgrenzschutz în Germania, respectiv GIGN (Groupe d'Intervention de la Gendarmerie Nationale, Grupul de Intervenție al Jandarmeriei Naționale) în Franța, care a intervenit cu ocazia deturnării unui avion de către algerieni din GIA (Groupe Islamique Armé, Grupul Islamic Armat) la Marsilia (1994).

Unele grupuri recurg la șantaje sângeroase pentru a obține eliberarea camarazilor lor încarcerați.

În Franța, așa s-a întâmplat în cazul Organizației Luptei Armate Arabe (OLAA), denumire utilizată de comandouri ale lui Carlos, și al Fracțiunilor Armate Revoluționare Libaneze: atentat fără discriminare comis în septembrie 1974 la Drugstore Publicis Saint-Germain (doi morți), cu scopul de a obține eliberarea unui membru al Armatei Roșii Japoneze încarcerat în Franța, după luarea de ostatici de la ambasada Franței din Haga (Olanda). Eliberarea a fost obținută.

În martie 1982 este utilizat același șantaj pentru eliberarea unor teroriști aflați în detenție: o bombă explodează în trenul Paris-Toulouse (cinci morți). O lună mai târziu, o mașină-capcană explodează la Paris pe strada Marbeuf, chiar în ziua în care teroriștii deținuți sunt judecați. De această dată, sunt condamnați. Pe 31 decembrie 1983, o bombă provoacă moartea a două persoane în gara din Marsilia, iar o alta, în aceeași zi, face trei morți în TGV-ul Marsilia-Paris. Aceste atentate sunt revendicate de OLAA (Carlos), ca și un alt atentat îndreptat împotriva centrului cultural francez din Tripoli (Liban). De data aceasta, șantajul vizează prezența trupelor franceze în Liban.

Problema limitelor sugerate mijloacelor de informare de masă sau stabilite pentru acestea este delicată. Dintre statele democratice, doar Israelul, mai preocupat de securitate decât celelalte, a reușit să facă mass-media să accepte o înăbușire a ecoului asigurat terorismului.

Dezvoltarea cooperării dintre state, mai ales la scara Europei Occidentale, unde spațiul geografic restrâns permite trecerea rapidă dintr-o țară în alta, trebuie accentuată.

În anii 1970, statului italian i-a lipsit în mod clar hotărârea în lupta antiteroristă (contra Brigăzilor Roșii, și chiar în mai mare măsură contra grupurilor de extremă dreaptă). Este ceva ce ține probabil de caracteristicile istorice ale acestui stat. Franța are o tradiție statală diferită

în această privință. Dacă au existat negocieri sau clemență față de o organizație sau alta, a fost nu atât efectul indolenței statului francez – mai puțin în ceea ce privește Corsica –, cât al unei alegeri politice.

Un număr deloc neglijabil de diplomați americani și-au pierdut viața deoarece guvernul federal american a fost consecvent în refuzul său de a negocia. Negocierea poate fi totuși un mijloc de a-ți impune voința adversarului.

În schimb, este evident că a ceda în fața exigențelor impuse de grupul terorist este o invitație la noi exigențe.

Tehnicile de conducere a negocierii au fost dezvoltate și puse la punct fie pentru a ajunge la o negociere oarecare, fie, cel mai adesea, pentru a câștiga timp în cazul luărilor de ostatici (sedii de ambasade, deturnări de avioane). Atitudinea statului francez, de exemplu, în cursul ultimilor 10 ani pare să fi fost dictată nu atât de cererile, cât de natura grupurilor teroriste. În afară de situațiile excepționale, nu se pune problema de a ceda. Statele Unite au consimțit în 1969 să dea la schimb 15 prizonieri politici brazilieni contra eliberării ambasadorului lor. Chiar și israelienii au acceptat de două sau trei ori să negocieze. Dar, în general, scopul negocierii este altul. Pentru stat, este vorba de a oferi fie posibilitatea unei retrageri libere în schimbul ostaticilor, fie un proces politic, ceea ce constituie unul dintre scopurile urmărite de numeroase grupuri teroriste.

Atitudinea fermă a statului, autocontrolul mass-media și educarea opiniei publice ar trebui să meargă mână în mână. În octombrie 1977, în momentul în care palestinienii au deturnat un avion al companiei Lufthansa la Mogadiscio (Somalia), comandoul a aflat din mass-media că, în timpul transmisiilor de rutină, comandantul avionului transmitea informații autorităților. Acest lucru l-a costat viața pe comandant.

Spectacolul violenței pe care îl oferă într-o manieră senzațională mass-media avantajează terorismul în războiul său psihologic. Repetarea acestui spectacol generează un efect de contagiune și o tendință spre imitare. Apogeul a fost atins în Franța în vara anului 1984, când doi tineri au încercat să treacă drept o mișcare politică pentru a face statul să plătească o răscumpărare. În Statele Unite, în 1971, D.B. Cooper sare cu parașuta dintr-un avion deturnat, având asupra sa o răscumpărare de 200.000 de dolari. În aceeași săptămână, alți cinci indivizi, ținând cont de ecourile din mass-media, încearcă să folosească aceeași tehnică.

În general, în cursul anilor 1980, statele și-au sporit în mod apreciabil capacitatea globală de a răspunde terorismului. În timp, un anumit număr de organizații au fost serios slăbite. În decembrie 1983, poliția germană i-a capturat pe unii dintre liderii importanți din Rote Armee Fraktion. În Italia, poliția i-a folosit din plin pe „pocăiți" pentru a obține informații care i-au permis să anihileze o bună parte dintre celulele Brigăzilor Roșii (1982-1983). Rezultatele sunt mult mai puțin concludente în ceea ce privește rețelele teroriste de extremă dreaptă[15], care par să se bucure de simpatii în cercuri foarte înalte ale societății italiene și ale aparatului de stat.

Totuși, nivelul terorismului rămâne, în trecut ca și în prezent, sub cel care ar crea riscuri de destabilizare a societăților occidentale, în timp ce arsenalul represiv nu încetează să crească. Acest lucru este valabil în special după 11 septembrie 2001.

Multă vreme, Europa Occidentală a fost scena sau ținta atentatelor, pe când Statele Unite primeau provocări și lovituri în afara teritoriului lor. Această stare de fapt a luat sfârșit în 1993, odată cu atentatul de la World Trade Center, urmat în 1995 de atentatul împotriva clădirii federale din Oklahoma comis de un extremist american, Timothy Mac Veigh, apoi de

cel comis în timpul Jocurilor Olimpice din Atlanta, în 1996, tot de către un american. Să-l menționăm, de asemenea, pe Unabomber (Ted Kaczynski, 17 atentate) înainte de răsunătorul atentat de la 11 septembrie.

În Statele Unite, măsurile luate pentru întărirea securității au părut, pentru unele organizații preocupate de libertatea cetățenilor, de natură să restrângă uneori în mod ilegitim această libertate.

Să mai semnalăm și că prizonierii islamiști de la Guantánamo nu au nici un statut juridic.

Mișcările minoritare și religioase

Se știe că, în vreme ce Eire își dobândește independența, la capătul unei lupte aprige, la începutul anilor 1920, Ulsterul rămâne, având în vedere majoritatea sa protestantă, legat de Marea Britanie.

În 1969, catolicii sunt cetățeni de rangul doi, atât prin situația economică, cât și prin percepția pe care o au asupra lor protestanții (de origine scoțieni, prezbiterieni, așezați în Irlanda de către englezi în secolul al XVIII-lea). Ei reprezintă 38% din populație, însă procentajul lor crește de-a lungul anilor. Eire își obținuse independența în 1921. Ulterior, IRA, considerând că obiectivele legate de independență nu au fost pe deplin atinse, lansează două campanii teroriste – ambele fără rezultat –, prima în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, iar a doua între 1956 și 1962.

La sfârșitul anilor 1960, refuzarea de către unioniști (protestanți) a oricărei reforme în ceea ce privește minoritatea catolică o radicalizează pe aceasta din urmă. IRA provizorie își face apariția cu dorința de a fi o mișcare de eliberare națională având ca model ceea ce s-a petrecut în lumea colonizată.

Din acest moment, pe plan militar, lupta Armatei Republicane Irlandeze a fost dusă de câteva sute de oameni. Nu numai că recrutarea a fost întotdeauna ușoară, dar, pe deasupra, numărul redus de activiști permitea o selecție bazată pe cea mai strictă clandestinitate. Niciodată, în ciuda eforturilor depuse de forțele contrainsurecționale, IRA nu s-a aflat în situația de a fi anihilată. Faptul de a apăra o cauză percepută ca naționalistă are mai multă consistență socială decât luptele ideologice ale grupurilor stângiste.

În lupta împotriva Armatei Republicane Irlandeze provizorii, guvernul britanic s-a străduit să utilizeze termenul de „terorist”. Prizonierilor li s-a refuzat orice statut politic. În semn de protest, pe vremea lui Margaret Thatcher, o duzină de deținuți au făcut greva foamei. Cum aceasta din urmă a refuzat să cedeze, deținuții și-au continuat greva până la moarte. În Marea Britanie, acest lucru a fost perceput de către o parte importantă a opiniei publice ca o înfrângere morală a guvernului.

IRA este scindată în două ramuri. IRA propriu-zisă, opusă actelor cu caracter terorist și, în general, violenței, militează în favoarea manifestațiilor de masă. Cealaltă ramură, IRA provizorie, constituie de fapt aripa militară a mișcării.

Violența își face din nou apariția la mijlocul anului 1970, atunci când IRA provizorie trage asupra unei manifestații protestante. Această organizație trebuie să se adapteze rapid la o luptă pe două fronturi: pe de o parte, împotriva milițiilor unioniste; pe de alta, împotriva britanicilor.

Anul 1971 este marcat de o escaladare a violenței, în timp ce guvernul britanic dispune încarcerarea fără proces a suspecților sau militanților arestați.

Duminică, 30 ianuarie 1972 (Bloody Sunday), la Londonderry, o confruntare între armata britanică și IRA provizorie provoacă în jur de 15 morți. Aceste evenimente determină guvernul britanic să impună administrarea directă a Ulsterului. Londra devine simultan arbitrul și factorul ce garantează siguranța unei situații unde tot ea exercită și represiunea, având grijă în același timp ca înfruntările dintre catolici și protestanți să nu ia proporții dramatice. Vineri, 21 iulie 1972 (Bloody Friday), IRA provizorie comite o serie de atentate cu explozibil care provoacă în jur de 10 morți și circa 100 de răniți.

Anul următor, IRA provizorie duce criza pe teritoriul Angliei. Au loc atentate la sediul Bursei din Londra, în marile magazine etc. Represiunea se intensifică. Londra propune acordarea unei autonomii extinse Ulsterului. Această măsură avantaja de fapt majoritatea protestantă. În loc de orice alt răspuns, IRA îl asasinează pe lordul Mountbatten, ultimul vicerege al Indiilor, înrudit cu familia regală (1979).

La rândul lor, unioniștii care s-au organizat în miliții armate (Ulster Defense Association, Ulster Volunteer Force etc.) practică expediții de pedepsire în cartierele catolice.

Totuși, oricât de dure ar fi confruntările, bilanțul global al victimelor la capătul a peste 30 de ani de conflict depășește cu puțin 3.000 de morți. În cele din urmă încep negocierile. Violența se estompează, iar IRA politică profită de pe urma răsturnării raportului de forțe pe plan local pe care au produs-o combatanții, puțin numeroși, dar foarte bine organizați, din IRA provizorie. Unioniștii au sentimentul că au pierdut confruntarea, deși statutul final al Ulsterului nu a fost încă stabilit.

ETA (*Euskadi ta Askatasuna*, „Pământ și Libertate”), creată în 1959, se definește ca o mișcare de eliberare națională cu conotație socialistă revoluționară.

În perioada franchismului, adică până în 1975, ETA vizează în special Guardia Civil, iar acțiunea sa cea mai eficace și mai spectaculoasă este asasinarea cu explozibil a numărului doi al regimului, amiralul Carrero Blanco, în 1973. După instaurarea democrației, ETA nu numai că își continuă, dar își și amplifică acțiunile. Autonomia pe care statul spaniol o acordă provinciilor în 1980 și alegerea unei Adunări Basce mulțumesc ETA politico-militară. Nu însă și ETA militară, care revendică independența provinciilor basce: Navarra, Vizcaya, Álava și Guipúzcoa.

Acțiunile mișcării ETA militare devin mai greu de întreprins în momentul în care Madridul obține colaborarea Parisului pentru anihilarea rețelelor constituite în Țara Bascilor. În ceea ce-l privește, statul spaniol utilizează unități speciale clandestine pentru a încerca să elimine militanții și cadrele ETA înainte ca descoperirea existenței acestora să declanșeze scandaluri.

La sfârșitul anilor 1990, în Țara Bascilor, manifestații populare s-au ridicat în mai multe rânduri împotriva continuării atentatelor. După 11 septembrie 2001, deși nu renunță, ETA militară se manifestă mult mai puțin. Terenul de luptă pare să se fi mutat în domeniul propriu-zis politic. Atât în Țara Bascilor, cât și în Catalonia, autonomia pare să ducă la revendicări mai extinse. Cu toate acestea, perspectiva independenței pare exclusă.

Mișcările independentiste corsicane invocă, cu o incultură sau o rea-credință rar întâlnită, caracterul „colonial” al atitudinii statului francez față de Corsica. În Corsica, mișcările de eliberare națională au fost mimate, căci, la mai bine de un sfert de secol după evenimentele de la

Aléria (1975), nimeni nu poate pretinde că o majoritate a corsicanilor[16] doresc independența. Acesta este primul eșec. Al doilea eșec ține de fărâmițarea grupurilor și mișcărilor, precum și de numărul de cadre care și-au părăsit organizația sau au fost lichidate pe parcurs. Al treilea este constituit de deriva mafiotă. Poate că s-ar putea adăuga și un al patrulea eșec: cel al nivelului politic și cultural al unui curent care, în condiții totuși favorabile, nu a progresat și s-a închis într-o viziune extrem de îngustă.

În ceea ce privește statul francez, pusilanimitatea rivalizează cu lipsa de coerență. Decizia de a dizolva Asociația pentru Renașterea Corsicii și de a-l aresta pe liderul acesteia, Edmond Simeoni, în august 1975 era oare justificată? Dimpotrivă, moartea a doi jandarmi în cursul unei confruntări provocate de această decizie trebuia să fie aspru sancționată. Asemenea fapte nu trebuie șterse cu buretele. În Corsica, mai mult decât în alte părți, ca în orice societate bazată pe un anumit cod al onoarei și al curajului, slăbiciunea este interpretată nu ca o atitudine conciliatoare, ci ca o invitație de a-ți mări avantajul. În acest context, trebuie să știi să pedepsești, dar să pedepsești în mod just, fără să dai activiștilor ocazia să exploateze represiunea ce-i are drept obiect.

Terorismul religios

Așa cum am semnalat în introducere, terorismele care invocă în favoarea lor un curent religios nu au nimic nou. Cu toate acestea, ele cunosc o ascensiune indiscutabilă. Nu doar în versiunea islamistă integristă

radicală, care este tratată separat, ci și în legătură cu alte religii. Adepții sikhismului, de exemplu, au dus o luptă religioasă în numele unui ideal național împotriva Uniunii Indiene și voiau să creeze așa-numitul *Khalistan* („Țara celor Puri"). Închiderea în 1984 de către armata indiană a Templului de Aur de la Amritsar (Punjab), locul sacru al adepților sikhismului care revendicau independența, a provocat un conflict în care și-au pierdut viața circa 20.000 de persoane. Gărzile de corp sikh ale Indirei Gandhi au ucis-o pe aceasta în 1986. Ciocnirile dintre musulmanii și hindușii ultrareligioși în legătură cu distrugerea unor moschei sau a unor temple ce urmau să fie construite peste locuri de cult venerate de musulmani s-au înmulțit în anii 1990.

În 1983, un student israelian care frecventa o școală religioasă (*yeshiva*) este ucis de palestinieni. O serie de coloniști care făceau parte din mișcarea religioasă *Gush Emunim* („Blocul Credincioșilor" sau „Blocul Credinței") decid să treacă la represalii. Sanctificat de un rabin care făcea parte din aceeași mișcare, un comando deschide focul la ieșirea dintr-o medresă, în Hebron, făcând trei morți și în jur de 30 de răniți.

În 1994, Baruch Goldstein, născut în Statele Unite, membru al organizației ultraortodoxe Kach, creată de rabinul Meir Kahane care propovăduiește expulzarea arabilor, deschide focul într-o moschee în timpul rugăciunii, într-o zi de Ramadan. Rafalele trase de Goldstein ucid 29 de persoane și rănesc alte 150 înainte ca acesta să fie linșat. Cât despre asasinul lui Yitzhak Rabin (1995), membru al unei mișcări religioase ultraortodoxe, el și-a justificat fapta prin tradiția evreiască: „În clipa în care un evreu își trădează poporul și țara, trebuie ucis".

În Japonia, secta *Aum Shinrikyo*, înființată în 1987 de Shoko Asahara, care se considera conducătorul „Armatei lui Dumnezeu", se face responsabilă în 1995 de atacul cu gaz sarin de la metroul din Tokyo.

Atentatul a provocat moartea a 12 persoane și a afectat alte câteva mii. Secta număra în jur de 10.000 de membri, cu rețele în Australia, Sri-Lanka, Statele Unite, Rusia și Germania, și urmărea nici mai mult, nici mai puțin decât să pregătească inevitabila Apocalipsă.

Fenomenul islamismului radical sub forma sa combatantă nu este izolat. La ora actuală, el constituie însă cea mai importantă dintre toate mișcările politice care își iau inspirația din domeniul sacrului.

În Afganistan s-a format o avangardă internațională de islamiști radicali. Cu rare excepții (Algeria, 1991), aceasta nu prea a prins rădăcini. Participarea la un jihad sau altul (Bosnia, Cecenia, Caşmir etc.) după un model apropiat de cel al Brigăzilor Internaționale nu a dus nicăieri, de-a lungul anilor, la o modificare radicală. Islamismul combatant este handicapat de doi factori:

Pe de o parte, faptul că pentru o organizație clandestină este dificil să se consacre unei activități de conducere în afară de cazul în care dispune de o aripă politică ce efectuează această activitate. Pe de altă parte, internaționalismul nebuloasei islamiste radicale, bazat pe revenirea comunității credincioșilor (*umma*), este limitat de profunzimea naționalismelor locale, care fac ca un tunisian să nu se confunde cu un afgan, și nici un saudit cu un egiptean. La scară populară, fuziunea se dovedește a fi mai greu de realizat decât în sânul unei părți a elitelor sau a declasaților.

Al-Qaida – sau, mai precis, islamismul combatant – se lovește de o contradicție ce a caracterizat numeroase grupuri și mișcări europene de extremă stângă: incapacitatea unei avangarde autoproclamate de a antrena masele dacă acestea nu sunt organizate și conduse. Poate că, în această privință, veriga slabă este Pakistanul.

1. Fără a mai pune la socoteală cei 57 de morți din atentatul împotriva ambasadei Statelor Unite. Să semnalăm, pe de altă parte, capturarea vasului italian *Achille Lauro* în largul coastelor egiptene, în 1985, de către un comando palestinian.
2. Rolul armatei în crizele viitoare din țări precum Pakistan, Indonezia sau Egipt nu trebuie subestimat.
3* Comunitate religioasă recunoscută și protejată pe teritoriul Imperiului Otoman. După reformele Tanzimatului, termenul a fost folosit pentru a numi minoritățile protejate din punct de vedere legal (n.tr.).
4** Cetățean nemusulman al unui stat musulman (n.tr.).
5. *Génocide en Irak*, Karthala, Paris, 2002.
6. Paul Wilkinson, *Political Terrorism*, Macmillan, Londra, 1974.
7. Carlos Marighella, *Pour la libération du Brésil*, minimanual pentru luptătorul de gherilă urban, Le Seuil, Paris, 1970, traducere din portugheză de Conrad Detrez.
8. Nu putem subestima influența exercitată de spaniolul Abraham Guillén asupra lui Marighella și a mișcării Tupamaros. Vezi „La guérilla urbaine et les Tupamaros", în Gérard Chaliand, *Stratégies de la guérilla*, Payot, 1994.
9. Turcia este un exemplu clasic pentru incapacitatea terorismului de a exercita influență altfel decât printr-o dezordine fără perspectivă. Ajungerea la putere a militarilor (1980) și dictatura menită să reinstaureze ordinea pe care au instituit-o aceștia la momentul respectiv sunt consecința ei inevitabilă.
10. „Noi credem că faptul de a duce lupta armată va avea efecte asupra conștiinței poporului în ceea ce privește natura luptei armate; conștiința necesității ei va apărea. Acest lucru este la fel de valabil în Statele Unite ca și în alte țări ale lumii. Acțiunile revoluționare produc o conștiință revoluționară; această conștiință generează la rândul ei acțiunea revoluționară. Acțiunea aduce învățăminte pentru a lupta și a demonstra că lupta armată este posibilă." Broșură clandestină a grupului Weathermen (1974).
11. *La résistance palestinienne*, Le Seuil, 1970.
12* Au fost asasinați 11 membri ai echipei olimpice israeliene. Cinci dintre cei opt teroriști implicați în operațiune au fost uciși, iar trei capturați de poliția vest-germană (n.tr.).
13. Elemente ale ASAEA își îndreaptă atacurile împotriva clienților companiei Turkish Airlines și încearcă să comită atentate contra unor state care nu au nici o responsabilitate în problema genocidului armean. ASAEA se scindează, iar ulterior își încetează activitățile.
14. De atunci, a fost recunoscut de Franța – care a sfidat astfel furia Turciei –, Belgia, Grecia, Federația Rusă, Argentina, Elveția și Vatican. În Statele Unite, lupta prelungită dintre exigențele Turciei și partizanii recunoașterii genocidului armean continuă.
15. Numeroasele grupuri neofasciste au denumiri precum: GAR (Grupurile Armate Revoluționare), Ordinul Negru, Noul Ordin, Roza Vânturilor, Avangarda Națională, Frontul

Național etc.

16. De fapt, 80% dintre corsicani sunt ținuți ostatici printr-o teroare tăcută care se poate transforma oricând în act represiv.

Acest text este dedicat celor 58 de paraşutişti din imobilul Drakkar şi celor şapte călugări de la Tibhirine, cu toţii veniţi pe pământurile islamului pentru a lucra, fiecare în felul său, în slujba păcii.

Rădăcinile islamismului radical

Philippe Migaux

Islamul este ideologie și credință, patrie și naționalitate, religie și stat, spirit și acțiune, carte și sabie.

Hassan al-Banna, 1934

Cel care a îngăduit supraviețuirea noastră cu mâna Sa milostivă și care ne-a făcut să învingem imperiul sovietic poate să ne apere din nou și să ne facă să învingem America, pe același teritoriu și cu aceleași metode, și aceasta este bunăvoința lui Allah. Credem deci că înfrângerea Americii este cu putință, cu îngăduința lui Allah, și că ea va fi mai ușoară pentru noi […] decât a fost înfrângerea imperiului sovietic.

Osama bin Laden, 2001

O, voi cei care credeți! Fiți drepți ca martori înaintea lui Dumnezeu, arătând dreptatea. Ura față de un popor să nu vă împingă la nedreptăți.

> Fiți drepți! Dreptatea este mai aproape de pioșenie! Temeți-vă de Dumnezeu! Dumnezeu este cunoscător a ceea ce faceți!
>
> Coranul, 5, 8[1]*

Născut la începutul anilor 1970, curentul jihadului prin sabie (sau jihadist) s-a sprijinit pe o ideologie cu rădăcini vechi. Aceasta este rezultatul deviant al unei școli de gândire fundamentaliste, bazată pe o viziune mitizată asupra islamului originar. Ea urmărește manipularea exclușilor și a marginalizaților din societățile islamice.

Începând de la finele anilor 1970, această ideologie a fost utilizată de o nouă generație de islamiști radicali pentru a justifica trecerea la o nouă violență politică transnațională, considerată a fi singurul mijloc de acțiune posibil pentru restaurarea califatului (simbioză a politicului și religiosului) și reunificarea comunității musulmane (*umma*).

Manifestarea sa cea mai radicală este terorismul islamic mujahedin de inspirație salafistă. De origine sunnită, acesta constituie astăzi principala amenințare internațională.

Alte două forme ale jihadismului contemporan, marcate de modelul Hezbollahului iranian și de cel al mișcării palestiniene Hamas, vor fi examinate mai sumar, deoarece ele nu răspândesc același mesaj de teroare politică. Într-adevăr, amândouă au un proiect politic care permite la un moment dat – chiar dacă pentru islamismul palestinian încă nu este cazul – să se treacă la negocieri cu adversarul.

• Șiismul combatant s-a născut odată cu crearea Republicii Islamice Iran în 1979. Expansiunea ideologiei sale jihadiste a fost marcată atât de menținerea ambițiilor regionale ale Iranului, cât și de voința mollahilor de a slăbi polul saudit, considerat un rival religios. Ea s-a caracterizat prin ascensiunea spectaculoasă, la începutul anilor 1980, a Hezbollahului

(„Partidul lui Dumnezeu”). Acesta din urmă a găsit în Libanul anilor 1980 un loc de acțiune propice violenței politice. Însă acest model s-a modificat. Șiismul combatant este astăzi în primul rând un protagonist intern al scenei iraniene, pe când Hezbollahul libanez, deși a păstrat până de curând puternice capacități de acțiune teroristă, a devenit un actor politic inconturnabil al scenei locale.

• Islamismul palestinian a fost primul actor al luptei împotriva proiectului sionist, încă din anii 1930, sub conducerea ideologică a marelui muftiu de la Ierusalim. Marginalizat după război prin acțiunea Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP) și prin ascensiunea panarabismului, islamismul palestinian s-a născut pentru a doua oară datorită primei Intifada (1987) și instituționalizării OEP prin crearea unei entități palestiniene rămase neterminate. Totuși, Hamas și Jihadul Islamic rămân deocamdată mișcări locale, ai căror militanți au fost formați într-o matriță autonomă – în taberele palestiniene, nu în Afganistan – și ale căror obiective diferă de cele ale salafismului combatant. Vom observa însă de pe acum că mai mulți conducători de rang înalt din cadrul nebuloasei mujahedine sunt de origine palestiniană.

Tocmai în acest sens a fost privilegiată studierea nebuloasei mujahedine, căci aceasta are la bază un proiect politic utopic. Ea este forma cea mai marginală și cea mai extremă a terorismului contemporan prin faptul că nu are nimic de negociat. Violența politică nu mai este un mijloc de luptă, ci, în definitiv, singurul obiectiv al luptei, condamnându-și astfel combatanții la extincție. În mod foarte logic, aceștia nu mai ezită să se sinucidă, căutând să perpetueze prin exemplul martiriului ceea ce ei percep, probabil, ca fiind o nouă epopee.

În fine, ideologia care stă la baza nebuloasei mujahedine este evocată frecvent prin expresia „islamism jihadist”. Acest lucru face necesară

definirea ei. Într-adevăr, așa cum vom explica mai departe, termenul de „jihad” acoperă o conceptualizare mai vastă decât cea pe care au oferit-o de-a lungul întregii istorii musulmane niște exegeți rigoriști și marginali. Mai util va fi să evocăm „jihadul prin sabie”, prin raportare la deturnarea simplificatoare, dar puternică, efectuată de o serie de gânditori radicali care și-au apropriat alegoria coranică a „paradisului din umbra săbiilor”.

Locul nebuloasei jihadiste în galaxia teroristă contemporană

Între anii 1970 și 1990, se obișnuia ca organizațiile teroriste să fie clasate în trei categorii: revoluționare, identitare și de manipulare.

Pe atunci, terorismul revoluționar era reprezentat în principal de grupurile de extremă stângă europene ca Brigăzile Roșii sau Rote Armee Fraktion. Terorismul identitar era extrem de influențat la nivel internațional de organizațiile palestiniene, cu ideologie laică și de sensibilitate marxist-leninistă; acestea știuseră să-și creeze legături active (pregătire, logistică sau subcontractare a unor misiuni) cu alte organizații identitare, cum ar fi PIRA sau ETA. În sfârșit, terorismul de manipulare, care se identifică cu terorismul de stat – acționând prin propriii agenți sub acoperire sau chiar prin intermediul unor organizații mercenare ori aflate sub control –, era în principal opera unor țări din Orientul Mijlociu sau

din Mashrek, precum Iranul, Siria, Irakul și Libia; de altfel, în cadrul strategiilor lor de putere regională, toate aceste țări utilizaseră serviciile unor grupuri disidente din OEP.

Imediat după prăbușirea blocului sovietic a apărut o dublă tendință: pe de o parte, dispariția aproape completă a terorismului de stat, iar pe de alta, sfârșitul terorismului palestinian de orientare laică, precum și al terorismelor revoluționare europene de extremă stângă. În paralel, a început ascensiunea spectaculoasă a terorismului islamist, ale cărui multiple forme fie au acoperit golurile apărute (acțiunea mișcării palestiniene Hamas pentru a se substitui luptei duse de OEP, care devenise organizație de stat), fie s-au angajat în noi lupte.

Pentru unii observatori, terorismul islamist actual este o nouă formă a luptei antiimperialiste și poate fi clasat în categoria terorismului revoluționar. Pentru alții, terorismul islamic aparține unei a patra categorii, cea a terorismului religios.

Vom preciza de la bun început că acest text nu se vrea a fi nici denunțarea islamului sau a școlilor sale religioase, nici o lucrare savantă despre luptele din societățile musulmane sau în care a pătruns islamul. El este, mai modest, un instrument – să spunem, un filtru – pentru înțelegerea unui fenomen contemporan: violența politică ce se proclamă inspirată de islam.

A pretinde că aceasta este sacră ține de propagandă. A pretinde că este explicabilă doar prin reveniri precise la interpretările religioase și la analizele punctuale este o reducție de specialiști aflați uneori departe de realitățile de pe teren. În vara anului 2002, niște cercetători cunoscuți publicau un opuscul documentat despre fundamentalismele locale pentru a arăta că amenințarea unui terorism jihadist în Asia de Sud-Est era o fantasmă. Pe 12 octombrie același an, *Jemaah Islamiyah* comitea în Bali

cele mai sângeroase atentate săvârșite de la 11 septembrie 2001 până în prezent. Ulterior, lucrarea, de altfel excelentă, a fost reeditată cu o altă încheiere.

Dincolo de amenințările factuale, este necesar să resituăm nebuloasa mujahedină în istoria terorii politice, pentru a înțelege adevărata sa natură și a analiza deci periculozitatea sa reală.

Acest text se înscrie într-un demers diferit de al acelor lucrări apărute de la sfârșitul lui 2001 încoace care privilegiază senzaționalul în detrimentul studierii faptelor. A vedea în atentatele de la 11 septembrie apariția unui hiperterorism, a amesteca niște evenimente prost analizate cu amenințări de domeniul fantasmei apocaliptice e ceva ce ține mai degrabă de argumentul de vânzare decât de reflecția detașată. Ca să mă exprim în același sens ca Gérad Chaliand, care îi denunță pe „vânzătorii de angoasă”, se poate constata că, deși terorismul ucide mulți oameni, le și asigură traiul multor altora, având în vedere numărul de experți cu explicații docte care au prosperat în ultima vreme. Și în acest caz, subiectul – fie și numai pentru respectul datorat victimelor – merită mai multă reținere.

Un lucru este cert: terorismul jihadist nu poate învinge deoarece nu are nici un proiect politic real (spre deosebire de islamism) și nu vrea, în consecință, să negocieze. Scopul său este altul: să îndemne la o radicalizare de masă, într-un demers cvasi-mesianic. În acest sens, mesajul jihadiștilor este în mult mai mare măsură revoluționar decât religios și se înscrie într-o durată mai lungă decât cea care este observată în general.

Supraestimarea fenomenului de către unii autori nu este comparabilă decât cu tăcerea lor în fața ascensiunii spectaculoase a vectorilor săi în cei 10 ani precedenți. Primul dintre atentatele comise împotriva unuia dintre

turnurile de la World Trade Center nu a fost executat cu un avion deturnat pe 11 septembrie 2001, ci cu ajutorul unei mașini-capcană plasate într-un subsol, pe 26 februarie 1993.

A contrario, aceste scheme au fost abordate cu multă perspicacitate de câțiva autori mai serioși, care lucrează în domenii diferite, dar care țin cu toții de abordarea globală a terorismului jihadist. Ei pot fi găsiți în bibliografie. Abordarea multidisciplinară a acestui text le datorează mult.

Câteva precizări terminologice și de ortografie pentru cititor

Vom reaminti că islamismul nu este o doctrină teologică, ci un concept care desemnează utilizarea politică a islamului. În acest sens, islamismul trebuie diferențiat de fundamentalism, care reprezintă voința de întoarcere la textele fondatoare ale islamului. Fundamentalismul se preschimbă astfel în islamism când este utilizat ca ideologie pentru a impune societății și statului dintr-o țară modelul riguros al islamului originar, șaria (legea islamică).

De aceea, în acest studiu vom folosi sintagma „islamism politic" pentru a defini mișcările care vor să utilizeze – cu mijloace legale – islamul pentru a reforma sistemele instituționale și obiceiurile socio-culturale ale unui ansamblu geopolitic dat. Vom împrumuta sintagma „islamism radical" atunci când aceleași mișcări vor încerca să transforme complet respectivul ansamblu geopolitic. Vom alege sintagma „islamism

activist” (sau „islamism combatant”) când acele mișcări au recurs la violență pentru a-și atinge scopul. Sintagma „islamism terorist” (sau „terorism jihadist”) va corespunde unei noi etape din această a treia fază, cea în care islamismul activist folosește tehnicile terorismului (fără discriminare sau, dimpotrivă, cu țintă precisă) pentru a-și impune ideile sau a-și marca identitatea.

Astfel, putem considera că expresia „nebuloasă jihadistă” acoperă un anumit număr de grupuri islamiste activiste care, la început dispersate, au făcut din jihad un mijloc de acțiune înainte de a-l transforma în obiectiv unic. Expresia „nebuloasă mujahedină”, destul de apropiată de precedenta pentru a-i fi adesea substituită, insistă mai mult pe angajamentul individual al militanților săi în ceea ce ei consideră a fi lupta pe – și pentru – calea lui Dumnezeu.

În sfârșit, vom evita orice dispută savantă, care nu-i privește decât pe specialiști. Deoarece ne adresăm unor cititori curioși în privința realităților terorii contemporane, în esență neerudiți în științele islamului, am ales să reducem referința la texte la niște scurte citate, elocvente cu condiția să fie reinserate în contextul lor socio-istoric. Cu toate acestea, în anexă sunt propuse mai multe texte utile pentru înțelegerea fenomenului. În fine, unii vor fi probabil dezamăgiți că am optat pentru cea mai simplă transcriere cu putință a termenilor arabi, care am vrut să rămână inteligibili pentru marea masă a cititorilor. Nu le fie cu supărare puriștilor, dar „Mahomed” este la fel de comprehensibil ca și „Muhammad”. Am ales doar să folosesc forma „mujahedin” și să fac acordul în număr și gen al adjectivului corespunzător acestui termen.

Originile ideologice ale islamului radical: relectura trunchiată și reducționistă a islamului de către exegeți rigoriști și marginali

Nu se pune problema ca în această expunere despre islam să povestim în câteva pagini istoria religiei musulmane. Vom încerca doar să evocăm modul în care circumstanțele creării, apoi ale expansiunii sale și, în fine, ale regresului său, perioade marcate de o extraordinară capacitate civilizatoare, dar și de război și cucerire, au dat naștere unei relecturi trunchiate și reducționiste, care a permis apariția islamismului radical și a derivelor sale combatante.

Nașterea islamului prin luptele Profetului

Mahomed s-a născut în jurul anului 570 d.Hr. Rămas orfan la 10 ani, este crescut de bunicul, apoi de unchiul său, într-un trib beduin războinic de pe teritoriul Arabiei Saudite de astăzi. Pe vremea aceea, majoritatea triburilor arabe erau politeiste, respectând în mod superstițios influența adeseori malefică a djinnilor (duhurilor). Altele fuseseră convertite de mult la cele două mari curente ale monoteismului, iudaismul și creștinismul.

Mecca era centrul religios al acestei lumi păgâne preislamice pe care autorii musulmani o vor desemna ulterior prin termenul acuzator de *Jahiliyya*. Cultul idolilor era manifestat îndeosebi prin prezența unei pietre negre căzute din cer și apoi cioplite, *Ka'aba*, acoperită pe atunci de simboluri păgâne.

Începând din anul 610, Mahomed, după modelul unor cunoscuți de-ai săi creștini și evrei, decide să petreacă anumite perioade de timp departe de lume, în singurătate și reculegere. În aceste perioade de izolare primește revelații divine, care îi sunt transmise de arhanghelul Jibril (Gabriel sau Gavril, a cărui conotație războinică în imaginarul creștin o cunoaștem). Mahomed devine astfel depozitarul noilor principii ale Legii lui Dumnezeu, pe care le transmite într-o limbă arabă care va deveni norma arabei clasice. Aceste învățături vor alcătui corpusul moral și politic al noii religii, prezentată ca forma împlinită a monoteismului. Islamul (supunerea față de Dumnezeu) este, prin însuși acest fapt, apropiat de iudaism și de creștinism, dar superior acestora.

În 622 începe calendarul musulman, odată cu hegira. Noul Profet și partizanii săi (*Al-Ansar*) sunt alungați din Mecca de locuitorii care nu vor să primească noua religie. Refugiat la Yathrib, devenit orașul Profetului (*Medinat al-Nabi*), Mahomed va stabili structurile normative ale islamului. Pe de altă parte, grație unei serii remarcabile de alianțe, el adună într-o primă fază forțele necesare pentru punerea în aplicare a unor operațiuni de gherilă, efectuând atacuri repetate în deșert asupra caravanelor ce asigură bogăția Meccăi. Apoi, deoarece nu izbutește să-i convingă pe meccani printr-un marș pașnic în 628/6, organizează o adevărată armată care, printr-o strategie frontală de amenințare și luptă, reușește în 632/10 să cucerească Mecca fără vărsare de sânge și să obțină supunerea triburilor arabe.

Electrizați de această victorie fulgerătoare pe care o explică prin voința lui Allah, călăreții arabi, sub flamura Profetului, vor cuceri în câteva zeci de ani un imperiu imens. Acesta va fi leagănul celei mai mari civilizații cunoscute între secolele al VIII-lea și al XIV-lea. Datorită luptătorilor săi, lumea musulmană dă naștere unei noi generații de oameni de știință, medici, artiști și filosofi. Datorită puterii sale militare, islamul lansează, începând din secolul al XI-lea, o a doua dinamică de convertire, mai pașnică de această dată, recurgând la prozelitismul activ al corăbierilor și negustorilor săi. Într-o anumită parte a imaginarului musulman, răspândirea islamului, religie superioară, va rămâne legată de forța sabiei.

După moartea lui Mahomed, islamul se organizează în jurul respectării neabătute de către *umma* (comunitatea credincioșilor) a tradiției (*sunna*), care se împarte în două serii de texte sacre:

– Revelația (*Al-Quran*), care reia în 114 sure ansamblul învățăturilor divine transmise lui Mahomed de arhanghelul Jibril. Califul Othman (sau Osman) a pus să fie compilat Coranul în jurul anului 680/58.

– Mărturiile (*hadith*), care evocă ansamblul reflecțiilor și comportamentelor Profetului, relatate direct sau indirect de primii săi tovarăși. Redactarea lor este încheiată definitiv în secolul al IX-lea.

Acest corpus teologic a făcut foarte repede obiectul unor interpretări declarate incontestabile, care au permis sistematizarea unui model juridic definit de șaria (legea coranică). Să amintim și importanța judecăților prin analogie (*qiyas*), menite să rezolve o problemă pornind de la un fapt asemănător relatat în Coran sau în *hadith*-uri, cu precizarea că judecătorii religioși (muftii sau ulemale) pot emite judecăți (*fatwa*) și dispun de opinia lor personală (*ra'y*).

Ulemalele, specialiști în drept (*fiqh*) – care în islam constituie în esență o reflecție asupra surselor și interpretarea lor –, vor deveni repede un substitut pentru cler, care nu există în lumea sunnită. Practicile lor vor duce de-a lungul timpului la crearea a patru școli distincte. Școala hanafită, inspirată de Abu Hanifa (decedat în 716/150), de tendință deschisă, privilegiază raționamentele prin silogism. Școala malikită, inspirată de Malik Ben Anas (decedat în 795/179), a fost preocupată de utilitatea generală și de cutumă. Școala shafită, inspirată de al-Shafi (decedat în 820/204), s-a orientat spre consensul comunității credincioșilor (*ijma*). Școala hanbalită, inspirată de Ahmed Ben Hanbal (vezi p. 251), mai rigoristă și puritană, s-a singularizat prin respingerea oricărei inovații în raport cu ceea ce ea considera a fi fundamentul islamului.

Islamul se definește și prin referință la o entitate, cea a comunității credincioșilor, care abolește frontierele statelor în favoarea unui spațiu geopolitic aparținând poporului lui Dumnezeu.

Viața credincioșilor este centrată pe respectarea a cinci principii fundamentale, cei cinci stâlpi ai islamului:

– Unicitatea lui Dumnezeu, proclamată de mărturia (*shahada*) care certifică faptul că „nu este alt Dumnezeu decât Allah, iar Mahomed este Profetul lui” (*La illaha il Allah – Muhammad rasul Allah*).

– Rugăciunea (*salat*), care se face de cinci ori pe zi, după ce credinciosul se purifică și se întoarce către Mecca. Dacă este posibil, rugăciunea de vineri – zi sacră – la amiază se face în grup, la moschee, locul unde credincioșii se prosternează (*masjid*). În acest caz, ea este condusă de îndrumătorul religios (imam) în fața credincioșilor aliniați cot la cot.

– Pomana dată săracilor (*zakat*), care permite căutarea bogăției, căci Dumnezeu le pune oamenilor la dispoziție bunurile pământești, obligând totodată la solidaritate între credincioși.

– Postul pe durata lunii Ramadanului (*sawm*). Se păstrează cu strictețe de la răsăritul până la asfințitul soarelui, favorizează reunirea în cadrul familiei, între prieteni sau pe criterii caritabile cu prilejul gustărilor pe timpul nopții și are o veritabilă funcție socială.

– Pelerinajul la Mecca (hagialâcul), făcut cel puțin o dată în viață atunci când acest lucru este material posibil. Marele pelerinaj se face în fiecare an la Mecca între zilele de 8 și 13 ale celei de-a douăsprezecea luni a anului și permite iertarea greșelilor. Pelerinul, purificat, primește titlul de „Hagi", care este adăugat numelui său. Micul pelerinaj (*umrah*) se poate face, în particular, în orice moment al anului.

Totuși, celor care vor fi vectorii propagării islamului – luptătorii, negustorii și corăbierii – li se acordă derogări. Pentru nebuloasa jihadistă, ele vor constitui mai târziu justificarea, în contextul luptei împotriva necredincioșilor, unor fapte considerate în mod obișnuit ilicite de către *sunna*.

În sfârșit, o serie de prescripții coranice fixează ansamblul actelor importante din viața musulmanului, cum ar fi nașterea, circumcizia între vârstele de 3 și 11 ani, căsătoria sau căsătoriile, viața familială, moartea și succesiunea.

Epopeea cuceririlor arabe

În mai puțin de un secol, luptătorii islamului vor construi prin război un imperiu. Război de cucerire sau război misionar? În realitate, cele două se îmbină între ele. Călăreții musulmani, grație prăzilor de război, dobândesc bogății necunoscute până atunci în triburile lor, dar în același timp convertesc populațiile supuse acestei voințe a lui Allah care îi face invincibili.

Încă de la primele înfruntări conduse de Mahomed, cele două aspecte ale luptei sunt indisociabile. În primăvara anului 624, Profetul, în fruntea câtorva sute de călăreți, atacă o caravană care se îndreaptă spre Mecca, însă aceasta primește ca întărire 1.000 de soldați kharidjiți. Pentru a-și electriza trupele, Mahomed își anunță credincioșii că ajutorul îngerilor le va aduce biruința și le făgăduiește celor care vor cădea în luptă că vor ajunge în paradis. El își rezervă totodată o cincime din pradă, care va fi împărțită în trei: o parte pentru sine, a doua pentru familia lui, iar a treia pentru săraci și orfani. Pe de altă parte, Mahomed caută mai degrabă să-și supună adversarul decât să-l zdrobească. Deși în 627 pune să fie masacrat tribul evreiesc Banu Quraiza, care rupsese tratatul de alianță cu el, cinci ani mai târziu cucerește Mecca fără vărsare de sânge. Să notăm totuși că, în mai puțin de un an, va interzice definitiv politeismul în acest oraș.

Evreilor și creștinilor li se permite să-și păstreze tradițiile, cu anumite condiții (plata unui impozit către protectorul musulman, interdicția de a construi lăcașuri de cult fără autorizație, interdicția de a purta arme sau de a călări cai și cămile etc.). În schimb, nu li se permite să facă prozelitism. În același timp, orice greșeală a musulmanilor față de propria religie îi condamnă la o pedeapsă severă.

Moartea Profetului în 632/10 consternează comunitatea musulmană, dar și pe tovarășii apropiați ai acestuia, care trebuie să organizeze de urgență o succesiune nepregătită. Ei decid să-l desemneze în locul lui pe unul dintre primii săi tovarăși, capabil să-i continue opera, însă nu vor ca acesta să provină din tribul său. Alegerea se îndreaptă astfel spre Abu Bakr, socrul lui Mahomed, în detrimentul altor membri ai familiei sale, care declanșează o luptă pentru succesiune. Aceasta este câștigată de Abu Bakr, a cărui autoritate de succesor (*khalifa*) este consacrată în câteva luni. La fel ca Profetul, noul calif posedă puteri depline atât pe plan religios, cât și pe plan politic.

Trei dintre primii patru califi vor muri asasinați, victime ale rivalităților interislamice. După Omar și Othman, al patrulea calif ales este Ali, văr și ginere al lui Mahomed, pe care mulți musulmani speraseră să-l vadă urmându-i direct Profetului. El obține în 656/34 „victoria cămilei” împotriva celor credincioși văduvei lui Mahomed, dar este oprit în victoria sa de o cerere de conciliere a războinicilor kharidjiți, care, pentru a sprijini legitimitatea demersului lor, și-au legat coranuri în vârful sulițelor. Impresionat, Ali acceptă arbitrajul. În scurt timp, este dat la o parte prin viclesug, înainte de a fi asasinat de un kharidjit în 661/39. Fiul său Husayn ia conducerea vechilor credincioși ai lui Ali, care își spun șiiți (de la *Shi'Ali*, „partizanii lui Ali”). Husayn este învins în bătălia de la Karbala (680/58) de trupele lui Muawiya, alt descendent al Profetului, care se proclamase calif încă din 658/36 în orașul sfânt Ierusalim, redenumit Al-Quds („Cel Sfânt”), cucerit cu 20 de ani înainte.

Victoria trupelor lui Muawiya duce la întemeierea noii dinastii a Omeiazilor (651-750), care, după ce a restaurat prin forță unitatea islamului, face din Damasc noua capitală a imperiului. Un secol mai târziu, în 750, Omeiazii sunt răsturnați de la putere de Abu al-Abbas,

descendent al lui Abbas, unchiul Profetului. Acesta creează în 750, în numele „întoarcerii necesare” la sursele islamului, noua dinastie, mai rigidă, a Abbasizilor și se instalează la Bagdad. Diviziunile politice interne nu vor întârzia să apară. Încă din secolul al X-lea, turcii selgiucizi, islamizați de curând, încep cucerirea Caucazului, apoi a Armeniei și a Asiei Mici, devenită astăzi Turcia. Succesorii lor otomani își vor exercita demnitatea de califi din Bursa, apoi din Bizanț, actualul Istanbul.

În realitate, slăbirea Abbasizilor va însemna sfârșitul unității geopolitice a islamului, marcată în scurt timp de coexistența în fapt a mai multor califate, toate limitate, pe plan regional, la puterea politică. Mustafa Kemal, noul deținător al puterii reale în Turcia, va sublinia prin abandonarea oficială a califatului în 1924 natura laică și naționalistă a regimului său.

Implozia brutală a islamului în secolul al XIV-lea este cauzată în primul rând de viteza fulgerătoare a expansiunii musulmane.

Într-adevăr, încă din 632/10, armatele musulmane, sub conducerea lui Abu Bakr, apoi a lui Omar, cuceriseră mai întâi Iranul, apoi Imperiul Bizantin, slăbit de un lung conflict cu persanii și de revoltele neîncetate ale unei părți dintre supușii săi. Primiți adesea ca eliberatori de populațiile pe care le supuneau, călăreții arabi realizaseră, în mai puțin de 70 de ani, o cucerire pe două axe: la nord de Arabia sunt anexate Palestina, Siria, Persia și Armenia, iar la vest, Egiptul, Libia, Tunisia, coasta algeriană și Marocul.

Datorită ajutorului furnizat de noi trupe berbere recent islamizate, în 711/89 începe cucerirea Spaniei. Elanul invincibil este oprit în Europa Meridională în momentul în care înaintarea sarazinilor este stopată la Poitiers în 732/110. Creștinii spanioli încep în același timp recucerirea pornind din regatul Asturiilor.

Acest lucru nu împiedică totuși islamul militar să-și desăvârșească unitatea geografică prin anexarea principalelor insule mediteraneene: între 820/198 și 857/235 sunt cucerite Cipru, Creta, Sicilia, Sardinia, Balearele și Corsica.

Pe la 850/228 se va finisa noțiunea de *jihad*, termen format pornind de la rădăcina arabă triliterală *j'h'd'*, care înseamnă „a face un efort". De aici vor rezulta două noțiuni diferite și totuși complementare, marele jihad și micul jihad.

Marele jihad este efortul spiritual pe care orice musulman trebuie să-l facă asupra lui însuși (la urma urmei, el însuși își este cel mai mare dușman) pentru a aplica regulile islamului. Este îndatorirea permanentă de a-și regenera credința religioasă, care îi permite să se comporte ca un adevărat credincios.

Micul jihad este îndatorirea punctuală a oricărui musulman de a-și apăra – prin mijloacele de care dispune: participarea la luptă, ajutorul financiar, încurajarea etc. – religia atunci când este atacată. Reinterpretările succesive ale conceptului de mic jihad vor permite apariția doctrinei salafismului combatant, de unde se va ivi în anii 1970 curentul jihadist internațional.

Or, elaborarea conceptului de jihad se explică din punct de vedere istoric prin parcurgerea a patru etape succesive:

– Între 601 și 632/10, atunci când Mahomed proclamă, apoi conduce islamul, revelațiile divine aduse de arhanghelul Jibril vor lua treptat un sens războinic. Înfruntarea este moderată atunci când, înainte de hegira, Mahomed încearcă să-i convingă prin cuvinte pe evrei și creștini să se convertească la noua religie. Versetele Coranului legate de această perioadă sunt marcate de toleranță, dacă nu chiar de compasiune. Ele devin preponderent belicoase atunci când, după plecarea la Medina,

Mahomed începe lupta – foarte adesea, într-un mod extrem de sângeros – împotriva păgânilor, apoi a triburilor mozaice și creștine care refuză să se supună.

– În perioada cuceririi militare (din 632/10 până la sfârșitul secolului al IX-lea), redactarea *hadith*-urilor permite justificarea expansiunii prin război a islamului care, ultima dintre religiile revelate, este chemat să conducă lumea.

– Între secolele al IX-lea și al X-lea, odată ce cucerirea este încheiată, lumea musulmană caută un echilibru politic intern care face necesară stabilitatea raporturilor cu țările vecine. Jihadul nu mai este ofensiv, ci trebuie să servească la întărirea unității lumii musulmane. De aici și evoluția către un mic jihad defensiv, pentru a împiedica orice încercare a necredincioșilor de a aduce atingere cuceririlor islamului.

– În sfârșit, în secolul al XI-lea, pericolele exterioare par să fie controlate, dar instabilitatea lumii arabo-musulmane face necesară întoarcerea la fundamentele religiei. Jihadul este interpretat atunci ca apărarea de ceea ce aduce atingere comunității credincioșilor (*umma*) și este marcat în primul rând de lupta interioară a credinciosului împotriva propriilor slăbiciuni.

În această perioadă este elaborată în lumea musulmană teoria celor „trei teritorii”. Cum islamul este religia cea adevărată, *umma* are vocația de a răspândi voința lui Dumnezeu în întreaga lume, fie prin convertire, fie prin forța armelor. Tratatele de pace încheiate cu necredincioșii nu pot avea în acest cadru decât o legitimitate punctuală. Este vorba despre niște simple armistiții de oportunitate, care vor fi respectate sau respinse în funcțiile de interesele pe care le are *umma*.

Domeniul islamului (*Dar al-Islam*) trebuie deci, pe termen lung, să cucerească teritoriul necredincioșilor, asimilat cu domeniul războiului

(*Dar al-Harb*). Totuși, cum această sarcină se dovedește a fi îndelungată și anevoioasă, ulemalele admit coexistența cu credincioșii celorlalte religii, cu condiția ca aceștia să recunoască supremația islamului acceptând să plătească un tribut și să respecte anumite interdicții. Astfel apare o a treia entitate teritorială, domeniul armistițiului (*Dar al-Sulh*).

Războiul sfânt împotriva cruciaților

Bineînțeles, noua configurație geopolitică a celor trei domenii nu este acceptată de Occident, care îndură de patru secole presiunea islamului. În timp ce Reconquista spaniolă începe lent – ea va fi încheiată în 1492, an ce va marca pe de altă parte începutul expansiunii occidentale către vest –, regatele creștine rămân supuse amenințării musulmane, care a ajuns la porțile lor. Disputele lor interne și împărțirea Bisericii creștine între Roma și Bizanț împiedică totuși orice efort serios de recucerire, cu atât mai mult cu cât trupele otomane domină deja Balcanii.

Cu toate acestea, în mod regulat sosesc cereri de ajutor din partea creștinilor aflați sub jugul musulman: interdicția de a-și practica liber cultul, creșterea tributului, distrugerea de biserici, înrobirea – sau chiar exterminarea – unor întregi populații etc. provoacă indignarea creștinilor din Occident.

Al-Hakim, calif al Egiptului la începutul secolului al XI-lea, îi reprimă violent pe creștinii plasați sub autoritatea lui. Succesorul său, Darazi, va pune să fie dărâmate din temelii zeci de biserici înainte de a distruge biserica bizantină construită deasupra Sfântului Mormânt, unde este

construită în curând moscheea din Al-Quds. Mormântul lui Hristos rămâne totuși locul de venerare al pelerinilor creștini care, în fiecare an, călătoresc în Țara Sfântă. Aceștia sunt de altfel ținta unor atacuri din ce în ce mai frecvente. În 1067, o caravană de 7.000 de pelerini germani este supusă unor asemenea atacuri încât doar mai puțin de o treime dintre ei reușesc să ajungă înapoi în Europa. În același timp, noile cuceriri ale Selgiucizilor în Europa de Est, marcate de masacrarea sau înrobirea creștinilor din zonă, amenință în mod direct Biserica Orientală.

În 1095, la cererea patriarhului din Bizanț, papa Urban al II-lea îi cheamă pe creștini la recucerirea mormântului lui Hristos. Va începe astfel Cruciada I, care, sub călăuzirea lui Pierre l'Ermite, se soldează cu un eșec sângeros. O a doua parte a cruciadei, întreprinsă de o alianță între cavaleri europeni și trupele Bizanțului, duce la cucerirea Antiohiei, apoi a Ierusalimului încă din 1099. La fel ca în cazul cuceririlor arabe, fervoarea religioasă se îmbină cu setea de înavuțire și cu sălbăticia. Eliberarea mormântului lui Hristos este însoțită de un adevărat carnagiu. Godefroy de Bouillon, întruchipare a regulilor cavalerilor creștini, nu-și poate împiedica trupele să măcelărească populația Ierusalimului – musulmani și evrei deopotrivă – și să-i jefuiască bunurile.

Biserica se reinstalează în locurile de unde își trage originea și, înainte de sfârșitul secolului al XI-lea, se poate sprijini pe trei teritorii creștine: regatul Ierusalimului, comitatul Tripoli și principatul Antiohiei. Cipru este recucerit în 1192. Dar, încă de la sfârșitul Cruciadei a III-a, se organizează recucerirea musulmană. Căderea orașului Sfântul Ioan din Acra anunță sfârșitul prezenței creștine în Orient. Hotărârea războinicilor musulmani care luptau pe teritoriul lor și, în egală măsură, rivalitățile occidentale explică eșecul următoarelor șase cruciade. Orientul Mijlociu redevine teritoriu al islamului. Această dominație va fi contestată din nou abia

odată cu colonizarea europeană. Vor urma, bineînțeles, războiul din 1948 și crearea statului Israel.

Amintirea luptei împotriva cruciaților – ca într-o continuitate istorică cu lupta primilor tovarăși ai Profetului – este mereu prezentă în mitologia nebuloasei jihadiste actuale. În timpul cruciadelor se creează noi teme războinice.

Este vorba îndeosebi de tema luptătorului pentru islam, idealizată de figura lui Saladin (1138-1193). Simplu șef militar local de origine kurdă, Saladin devine datorită priceperii sale în luptă comandantul armatelor califului fatimid al Egiptului, înainte de a-l răsturna pe acesta din urmă prin viclenie. El cucerește Siria și reorganizează armatele islamului confruntate cu puternicii cavaleri creștini, pe care îi respinge până la hotarele Orientului. Soldat respectat de adversarii săi pentru curajul și echitatea lui, el creează codul războinic al unei adevărate instituții cavalerești arabe. În 1192, semnează cu Richard Inimă-de-Leu un tratat de pace în care se angajează să respecte fortărețele de pe coaste ale ordinelor creștine și să garanteze securitatea pelerinilor aflați în drum spre Ierusalim. Pentru a pecetlui acest acord ce marchează reconcilierea a două religii revelate, Saladin ia de soție o creștină, pe însăși sora regelui Richard. Autoritatea dobândită atât în luptă, cât și pe timp de pace îi permite să reorganizeze califatul instaurând noi reguli politice și sociale, marcate de crearea de școli și spitale. Modestul său mormânt e venerat și astăzi la Damasc. Este situat la câțiva metri de splendida moschee a Omeiazilor. Aceasta a fost construită în secolul al XI-lea pe ruinele unei biserici creștine, cum amintește și astăzi prezența în interiorul ei a moaștelor lui Ioan Botezătorul.

Unii autori au vrut să vadă în secta hașișinilor (asasinii, vezi partea I, pp. 65 și urm.) o altă rădăcină istorică a mitologiei jihadiste. Această sectă

s-a dezvoltat între secolele al XI-lea și al XIII-lea în sânul comunității ismailite, o ramură a șiismului prezentă în principal în Iran și Siria. Creat de Hasan Ibn Sabbah, supranumit „Bătrânul de pe Munte”, într-un Iran dominat de imperiul selgiucid, ordinul hașișinilor își are asigurat locul în istoria violenței politice prin exemplul adepților săi gata să îndure martiriul pentru a-și duce până la capăt credința fatimidă, disidență religioasă a ismailiților.

De fapt, Hasan Ibn Sabbah își creează în 1086 propriul ordin religios, pe care îl numește „noua propovăduire” (*al-dawa al-jadida*), și pune stăpânire pe fortăreața Alamut („cuibul de vultur”), în nordul Iranului, în urma unui conflict dinastic între Fatimizi. Partizanii săi vor folosi rând pe rând trei denumiri pentru a se desemna: cei care dau învățătură (*talimiya*), cei care se sacrifică (fedainii) și cei care cunosc Taina (*batiniyya*). Într-adevăr, Ibn Sabbah pretindea că era singurul care deținea adevărul ascuns și îi denunța pe toți ceilalți emiri musulmani ca fiind niște ipocriți ce trebuiau uciși sau siliți să plătească răscumpărare.

Ordinul era temut pentru puterea lui militară, simbolizată de numeroasele sale fortărețe, dar mai cu seamă pentru eficacitatea lui în executarea de asasinate cu țintă precisă.

Așa cum a scris Khoskrokhavar în *Les nouveaux martyrs d’Allah*,

> adepții acceptau să moară pentru cauză și, ucigând persoanele desemnate, știau că și ei erau condamnați. Să iei viața dușmanului desemnat de către Da’i și să pieri și tu. Este vorba despre o formă aparte de martiriu. Ceea ce-i impresiona în mod deosebit pe deținătorii puterii selgiucide din Iran, dar și pe cruciații din Siria, era devotamentul neclintit al discipolilor față de persoana lui Hasan Ibn Sabbah, Da’i ce-l asista pe imamul ascuns, și apoi față de succesorii săi. Adeptul își lua singur viața… Secta era bazată pe un milenarism care făgăduia venirea sfârșitului vremurilor prin instaurarea unei puteri ce deschidea calea Învierii din morți.

Potrivit legendei, înainte de a-și comite crima – întotdeauna cu armă albă și niciodată cu otravă –, adepții, în general introduși de mai multe luni în anturajul victimei, se amețeau cu hașiș. Aici își are de altfel originea cuvântul „asasin”. În total, câteva sute de oameni – printre care trei califi, un vizir și un rege creștin – au căzut sub loviturile lor. Saladin însuși a fost cât pe ce să le cadă victimă. Doar brutala cucerire mongolă le-a venit de hac. Hulagu Han, împăratul tătar, care s-a aliat cu acest prilej cu șiiții, l-a prins și l-a condamnat la moarte în 1220 pe ultimul mare maestru al hașișinilor, Rukn al-Din. Pentru a scăpa cu viață, acesta din urmă le propusese cu puțin timp înainte creștinilor o alianță, evocând chiar posibilitatea de a se converti.

Exista așadar o mare tentație de a vedea aici o paralelă cu martirii moderni ai jihadismului. Se va constata totuși că hașișinii incarnează o formă sectară a martiratului musulman prin faptul că speră ca prin sacrificiul lor să participe la nașterea unei lumi înnoite. Astăzi, problema este diferită: palestinienii din mișcarea Hamas și atentatorii sinucigași salafiști acționează în primul rând din răzbunare împotriva unei lumi lipsite de credință, dorindu-și totodată ca prin gestul lor să dobândească fericirile paradisului. De altfel, prin iranianul Shariati (vezi *infra*, p. 254), islamismul radical va ajunge în secolul XX la o adevărată conceptualizare a martirului combatant.

Ibn Taymiyya și originile salafismului

Încă din secolul al IX-lea, sirianul Ibn (altă scriere a cuvântului Ben, „fiul lui") Hanbal creează o nouă doctrină, hanbalismul, care am văzut că a devenit de atunci încoace una dintre cele patru școli juridice ale islamului sunnit. El propovăduiește o aplicare fundamentalistă a principiilor islamului, insistând asupra imitării riguroase a faptelor așa-numiților *salaf* (Cei Vechi/Strămoșii din Medina, termen care îi desemnează pe primii tovarăși ai Profetului). Din hanbalism se va naște ulterior salafismul (*salafiya*).

Ibn Hanbal a omis totuși să amintească în scrierile sale că modelul medinian al califatului este total idealizat, în sensul în care acesta nu a supraviețuit celui de-al patrulea succesor al Profetului, califul Ali. Această omisiune era de altfel voită. Teolog al dinastiei omeiade, Ibn Hanbal încerca să șteargă clivajele istorice pentru a reuni *umma* în jurul mesajului transmis de Profet. De aceea, se opunea oricărei noi interpretări cu privire la *sunna*, considerată ca fiind scrisă definitiv, pe când alte ulemale din vremea lui autorizau recurgerea la opinia personală.

Dacă Ibn Hanbal a „înghețat" *sunna* din dorința de a strânge laolaltă comunitatea credincioșilor, unii dintre discipolii săi au avut un demers mai restrictiv. Este și cazul sirianului Ibn Taymiyya, născut în 1263, care avea să-și sfârșească zilele în închisoarea din Damasc, în 1328. Gândirea lui Ibn Taymiyya este marcată de temerile epocii lui. Unitatea islamului se află acum în pericol: amenințarea cruciată din Țara Sfântă a fost urmată de năvălirea musulmanilor mongoli, care au jefuit Bagdadul și au întrerupt califatul.

Pentru a-i strânge laolaltă pe membrii comunității, Ibn Taymiyya denunță în orice formă originală a islamului o erezie. Cultul sfinților, pelerinajele la anumite morminte, practicile sufite sunt asimilate unor obiceiuri idolatre. Ibn Taymiyya va declara apostat poporul mongol, acuzat că se îndepărtează de *sunna* prin faptele lui nelegiuite.

Gândirea sa politică este cuprinsă în principal într-un opuscul de circa 100 de pagini, *Politica în numele Legii divine pentru a pune bună rânduială în treburile păstorului și ale turmei*. Textul, din care unele pasaje sunt reluate frecvent și comentate în mod restrictiv de către teologii jihadiști, definește regulile inspirate din șaria care trebuie să guverneze relațiile dintre principe (adică deținătorul autorității politice) și supușii săi într-o societate musulmană.

După cum amintește Abdelwahab Meddeb în *La maladie de l'islam*,

> radicalismul ce emană dintr-o asemenea carte satisface cu prisosință așteptarea integriștilor… Autorul face din pedepsele corporale poruncite de Coran însuși criteriul Dreptului… [el] face din războiul sfânt una dintre temele sale privilegiate: îi acordă aceeași importanță ca și rugăciunii și pare să-l așeze deasupra celorlalte patru prescripții… Pentru a arăta marea lui importanță, îl asociază cu imaginea presupusă a reprezenta religia: o coloană care ar avea drept bază supunerea față de Dumnezeu, drept trunchi, rugăciunea, iar drept capitel, jihadul. El face astfel din lupta împotriva necredincioșilor una dintre cele două funcții ale principelui. La finalul manifestului său, Ibn Taymiyya trage concluzia că, punând mijloacele imperiului (puterea banilor și a armelor) în slujba religiei, islamul desăvârșește edificiul religios.

Să adăugăm, pentru a încheia, că Ibn Taymiyya este primul autor musulman care a îndrăznit să se întrebe deschis ce pedeapsă trebuie aplicată liderului politic care a părăsit calea lui Dumnezeu.

Considerat, bineînțeles, subversiv de către autorități, contestat de ulemale, Ibn Taymiyya s-a bucurat în timpul vieții, datorită predicilor sale violente și simpliste, de un real succes în rândul claselor marginale și al

populațiilor cele mai puțin instruite în religia musulmană. La urma urmelor, situația n-a evoluat prea mult în șase secole.

Ibn Wahhab și geneza fundamentalismului saudit

Originar din Nejd, Muhammad Ibn Abd al-Wahhab (1703-1792) va continua într-un mod sectar gândirea lui Ibn Taymiyya pe teritoriul său natal, Peninsula Arabică.

Nici o inovație deosebită nu luminează scrierile acestui teolog care își extrage din propriile origini etnice legitimitatea autoproclamată în ceea ce privește călăuzirea adevăraților credincioși pe urmele tovarășilor Profetului. Principala sa scriere, *Pentru cultul Dumnezeului unic*, este construită în jurul unei pletore de citate, menite să-i dovedească cititorului că gândirea sa se înscrie în tradiția orașului Medina. Spre deosebire de Ibn Taymiyya, care dezvoltase o gândire personală pornind de la scrierile lui Ibn Hanbal, fundamentalismul lui Ibn Wahhab nu aduce nimic nou științei religioase musulmane. Teoretician al unui nou puritanism, acesta predică întoarcerea la un islam „curățat de toate scoriile lui și restaurat în rigoarea lui dintru început". De aici decurg excomunicarea (*takfir*) oricărui musulman care nu respectă principiile islamului originar mitizat și condamnarea inovațiilor religioase, în particular a sufismului.

Motivul influenței sale trebuie căutat în altă parte. Ibn Wahhab își va lega destinul de tribul saud, aducând voinței acestuia de a domina Arabia

o garanție nesigură, dar necesară. Sub autoritatea sa religioasă, noii wahhabiți se răspândesc pe teritoriul ce va deveni după mai puțin de două secole Arabia Saudită. Mamelucii egipteni vor avea nevoie de mai mulți ani pentru a-i învinge pe noii cuceritori. Capitala lor, Dariya, așezată în mijlocul deșertului, va cădea abia în 1817.

Potolit pentru o vreme, tribul saud va încerca o nouă expediție, la fel de infructuoasă, la mijlocul secolului al XIX-lea. A treia tentativă, începută prin cucerirea Riadului, care este smuls din mâinile trupelor otomane în 1902, va fi încununată în cele din urmă de succes imediat după primul conflict mondial. În 1932, după ce unește prin forță sau prin negociere triburile din deșert, tribul saud pune capăt pretențiilor hașemite asupra regiunii prin înființarea Arabiei Saudite.

Bogăția legată de exploatarea petrolului va face din această țară, fără alt atu în afară de prezența primelor două locuri sfinte ale islamului, modelul dominant al sunnismului. Datorită petrodolarului, doctrina lui Ibn Wahhab va putea fi răspândită, iar Universitatea din Medina va putea pretinde să rivalizeze cu Al-Azhar.

Aportul islamismului la gândirea anticolonialistă arabă: dezvoltarea salafismului

În fața cuceririi coloniale a țărilor islamice de către puterile europene – care dețin de acum monopolul științelor și tehnicii –, un anumit număr de musulmani își pun întrebări pentru a afla cum poate islamul să înfrunte provocările modernității.

O importantă dinamică de reflecție orală și scrisă este lansată de teologi musulmani care consideră că slăbirea comunității musulmane este cauzată de abandonarea practicii religioase și de decăderea moravurilor în societățile islamice, mai ales în rândul claselor conducătoare. Salvarea nu poate să vină decât prin reînvățarea riguroasă a credinței celor din vechime. Reînnoirea doctrinei salafiste se va defini în raport cu restaurarea califatului și cu elaborarea unei noi doctrine a dreptății sociale.

Marea dezbatere asupra reformei (*islah*) reunește un anumit număr de teoreticieni, dintre care ultimii din punct de vedere cronologic vor fi algerianul Abdelhamid Ben Badis și indianul Muhammad Iqbal, amândoi decedați în 1940.

Primii maeștri ai acestei școli de gândire sunt în mod indiscutabil, la sfârșitul secolului al XIX-lea, persanul Jamal al-Din al-Afghani (1839-1897) și egipteanul Muhammad Abduh (1849-1905), însă lupta lor este anticolonialistă, și nu antioccidentală. Ambii teologi resping dominația politică și religioasă a Occidentului, nu Occidentul însuși.

Al-Afghani nu este, cu siguranță, un gânditor obscur. Rădăcinile sale sunt numeroase și uneori paradoxale, cum paradoxală este și probabila sa inițiere în francmasonerie. El se voia a fi în primul rând cineva care să trezească conștiința fraților săi întru islam. Ca atare, era convins că viața în lumea modernă le cerea musulmanilor să-și schimbe modul de organizare socială, regăsind totodată, pentru a-și păstra identitatea, calea de la rădăcinile religiei lor. Islamul era așadar compatibil cu modernitatea, dar nu putea accepta orice modernitate.

Devenit jurisconsult al Egiptului, al-Afghani avea să publice texte de o mare toleranță, uitate în mod prudent de exegeții radicali: „[primul meu obiectiv] era să eliberez gândirea din lanțurile imitației și să înțeleg religia așa cum era ea înțeleasă în comunitate înainte de disensiuni, să revin în dobândirea cunoașterii religioase la primele sale surse și să le cântăresc în balanța omenească pe care Dumnezeu a creat-o pentru a preveni excesul și falsificarea religiei…”.

De fapt, tranziția se efectuează prin ultimele lucrări ale sirianului Rashid Rida (1865-1935). Acesta, discipol al lui Muhammad Abduh, va produce în cadrul mișcării reformiste induse de al-Afghani o rigidizare incontestabilă a adecvării islamului la modernitate, introducând gândirea lui Ibn Taymiyya.

De asemenea, deși în tinerețe combătuse violent wahhabismul, pe care îl considera atunci o deviere nocivă a islamului, judecata sa avea să se schimbe în ultimii ani ai vieții. Oare această schimbare se datora furiei sale de a vedea teritoriul islamic căzând în mâinile necredincioșilor? Fapt este că Rida, în dorința lui de a strânge laolaltă *umma* pe baza unor idei simple pentru a combate influența creștină, a devenit cu puțin înainte de moarte lăudătorul wahhabismului. El a prezentat atunci wahhabismul drept școala religioasă cea mai fidelă principiilor originare ale tradiției

(*sunna*), marcate de califat, garant al respectării voinței lui Dumnezeu în societatea umană.

De altfel, Rida scrisese în revista *Al-Manar*: „…Ne-am tocit pana tot scriind că nenorocirile oamenilor nu pot fi imputate religiei lor, ci inovațiilor pe care le-au introdus în ea și faptului că poartă islamul ca pe o blană întoarsă pe dos…”.

Hassan al-Banna și nașterea Fraților Musulmani în Egiptul colonial

Hassan al-Banna, învățător egiptean născut în 1906, este instruit de tatăl său – sufist și absolvent al universității Al-Azhar – cu privire la principiile panislamice ale lui Jamal al-Din al-Afghani. Cucerirea tronului Arabiei Saudite de către Abdulaziz Ibn Saud este unul dintre modelele sale din adolescență. Are primele contacte cu mediul salafist în timp ce își face studiile la Cairo, înainte de a obține un post de învățător în 1927.

În martie 1928, înființează Societatea Fraților Musulmani (*Al-Ikhwan al-Muslimun*), „asociație religioasă ce are drept scop instaurarea binelui și alungarea răului”. Douăzeci de ani mai târziu, mișcarea se apropie în Egipt de 2.000.000 de credincioși și s-a răspândit în întreaga lume musulmană.

Orator strălucit, al-Banna știe să exacerbeze resentimentele compatrioților săi împotriva prezenței britanice și, în discursurile lui, pune nenorocirile comunității musulmane pe seama dominației occidentale.

Construită ca o confrerie religioasă ai cărei membri datorează supunere absolută Călăuzitorului (*murshid*), sfătuit de o adunare consultativă (*Majlis al-Shura*), Societatea Fraților Musulmani devine rapid o adevărată mișcare politică structurată care practică prozelitismul la nivelul oamenilor din popor. Acolo își demonstrează puterea, grație controlului asupra unei multitudini de organizații implicate în domeniul social (structuri caritative, moschei, dispensare, asociații studențești etc.).

Frații Musulmani propovăduiesc o reformă completă a societății, în care dreptatea socială nu ar mai fi asigurată prin milostenia individuală, ci prin preluarea daniei legale de către stat, care ar asigura o redistribuire echitabilă a acesteia.

Frații Musulmani se opun oricărei ideologii naționaliste (considerată un concept occidental) și cheamă la reînvierea comunității credincioșilor (*umma*).

Mesajul adresat credincioșilor este însă lipsit de orice ambiguitate, așa cum reamintește acest text scris încă din anii 1930:

> …Voi nu sunteți o societate de binefacere, nici un partid politic, nici o organizație locală cu interese limitate! Nu, voi sunteți un suflet nou în inima acestei națiuni, pentru a-i da viață cu ajutorul Coranului. Când sunteți întrebați ce propuneți, voi să răspundeți că islamul… care cuprinde în sine guvernarea și care numără printre obligațiile sale libertatea. Dacă vi se spune că faceți politică, voi să răspundeți că islamul nu cunoaște această distincție. Dacă (ei) se ridică împotriva noastră sau pun piedici mesajului nostru, atunci Dumnezeu ne îngăduie să ne apărăm împotriva nedreptății (lor)…

În acest context este creată în sânul confreriei o ramură armată, „Organizația secretă”, a cărei conducere îi este încredințată unui apropiat al lui al-Banna, Salah Ashmawi. Camuflată sub masca scoutismului musulman pentru a liniști autoritățile britanice, ea devine repede o veritabilă structură armată. Membrii ei vor lupta alături de partizanii

muftiului de la Ierusalim cu prilejul insurecției palestiniene din 1936, apoi alături de forțele arabe în timpul războiului din 1948.

În acest conflict, Frații Musulmani au dobândit experiența luptei armate. De aceea, îngrijorate de capacitățile lor revoluționare, autoritățile egiptene au ordonat dezarmarea acestor miliții islamiste. De altfel, această dezarmare este acceptată de al-Banna, care nu vrea – sau nu poate – să înceapă imediat o confruntare directă. Pentru a frâna represiunea împotriva mișcării sale, el va pretinde că aceia care, încălcându-i ordinele, au dus acțiuni de gherilă contra forțelor britanice staționate de-a lungul Canalului Suez erau membri disidenți ai Fraților Musulmani, marginalizați de eșecul luptei împotriva evreilor în Palestina. Dar, în ciuda acestor dezmințiri, acuzațiile cu privire la responsabilitatea lui al-Banna în violența politică îndreptată împotriva regimului regelui Farouk se tot adună.

Era al-Banna, așa cum l-au proclamat de atunci încoace urmașii săi, călăuzitorul religios al unei organizații islamiste legaliste a cărei ideologie a suscitat vocații activiste disidente? Sau mai degrabă, așa cum l-au denunțat adversarii săi, liderul hotărât al unei organizații revoluționare dotate, pentru a-și pregăti victoria finală, cu structuri combatante? Adevărul se află probabil la mijloc. Din cauza ambiguității, el devine în orice caz țapul ispășitor al tuturor actelor teroriste comise în epocă. Asasinatele cărora le-au căzut victime în 1948 un magistrat egiptean, doi ofițeri britanici și primul-ministru egiptean au fost săvârșite, după câte se pare, de membri ai Fraților Musulmani.

Al-Banna este asasinat pe 12 februarie 1949, la scurt timp după anihilarea organizației sale, din rândurile căreia sunt arestate aproape 4.000 de cadre. Partizanii săi vor denunța fără contenire un complot al autorităților egiptene.

Hagi Amin al-Husseini și primul jihad palestinian în anii 1930

După acordurile Sykes-Picot care autorizau crearea unui cămin evreiesc și legitimau ideologia sionistă, autoritățile britanice s-au sprijinit pe dinastia hașemită, instaurându-și totodată mandatul asupra Palestinei. Nemulțumirea a fost mare în rândul palestinienilor, convinși că scăpaseră de dominația turcilor doar ca să o îndure pe cea a englezilor.

De altfel, erau cu atât mai convinși de duplicitatea noilor lor protectori cu cât aceștia, vrând să împace capra cu varza, promiseseră ambelor comunități conducerea viitorului stat independent.

Rezistența a fost organizată sub conducerea lui Hagi Amin al-Husseini, care, prin funcția sa de mare muftiu al Ierusalimului, era cea mai înaltă autoritate religioasă din al treilea oraș sacru al islamului. Sub autoritatea lui se începuse restaurarea moscheii Al-Aqsa.

La începutul anilor 1930, al-Husseini a considerat că momentul era propice pentru a trece la acțiune și a-i sili pe noii coloniști evrei să plece înapoi spre fostele lor patrii din Europa de Est. Milițiile sale religioase au lansat acțiuni de gherilă bine organizate împotriva primelor chibuțuri, comițând totodată asasinate izolate. Unul dintre principalii șefi militari palestinieni uciși în 1935 a fost Izz ad-Din al-Qassam. Deși revolta era de inspirație naționalistă, primii luptători palestinieni au fost electrizați de chemările la jihad lansate cu ocazia predicilor ținute de imamii lor. Cele ale lui al-Husseini îi citau explicit pe Ibn Taymiyya și Ibn Wahhab, făcând totodată referință la lupta împotriva cruciaților.

În fața atacurilor furibunde, coloniștii evrei au trebuit să părăsească Hebronul în 1936, după ce au pierdut în jur de 100 dintre ai lor. Însă, din 1920, numărul lor se triplase în Palestina, ajungând la o jumătate de milion de indivizi. Armata britanică a intervenit atunci împotriva palestinienilor, pentru a împiedica declanșarea unui război în toată regula. În 1941, al-Husseini, care ordonase în numele islamului ca lupta să fie dusă mai departe până la plecarea ultimilor coloniști, a fost în cele din urmă expulzat în Irak. Acolo avea să semene aceleași tulburări. La sfârșitul lui 1941, serviciile britanice au dejucat in extremis o tentativă de lovitură de stat condusă de ofițeri naționaliști, dirijați de la distanță de al-Husseini și de serviciile Abwehr-ului, al cărui agent de influență al-Husseini devenise de ani buni.

După ce a reușit să fugă în Iran, al-Husseini a fost adus la Berlin, unde avea să devină un remarcabil vector de propagandă în relația cu populațiile musulmane ale căror teritorii fuseseră cucerite de către Wehrmacht. Predicile sale, radiodifuzate în limba germană, nu au împiedicat însă eșecul trupelor Afrika Korps în deșerturile Levantului. De asemenea, al-Husseini a participat în mod direct la crearea diviziei Handschar din Waffen SS, formată din aproape 12.000 de musulmani care au luptat în uniformă germană.

După înfrângerea din 1948, al-Husseini, care supraviețuise prăbușirii celui de-al III-lea Reich, nu a putut crea un guvern în exil în Iordania, din cauza aplicării acordurilor secrete încheiate de regele Abdullah și noul guvern israelian.

De aceea, a fost bănuit că ar fi finanțat asasinarea regelui, ucis în 1951 de un activist palestinian în moscheea Al-Aqsa, aflată în Ierusalimul de Est și sub mandat iordanian. Al-Husseini a luat încă o dată calea exilului, de data aceasta în Liban, unde avea să moară în 1974. În acel moment,

activismul palestinian abandonase de ani întregi flamura islamului în favoarea unei ideologii laice, de inspirație marxist-leninistă.

Abul A'la Maududi și avântul islamismului radical pe subcontinentul indian

Abul A'la Maududi (1903-1979) se naște în Indiile britanice, tot într-o familie de inspirație sufistă. Devenit jurnalist, se lansează mai întâi în lupta politică. Percepând islamismul ca pe o ideologie a cărei funcție este înțelegerea globală a societății și a omului, el propovăduiește necesitatea unei „revoluții islamice", singura în stare să pună capăt vremurilor ignoranței (altă traducere pentru *Jahiliyya*) care, după ce a marcat societățile preislamice, afectează societățile musulmane contemporane.

Maududi înființează în 1941 *Jamaat-e-Islami* (Grup Islamic), mișcare apropiată de Frații Musulmani. Călăuzitorul ia aici titlul de Emir. Această mișcare se va implica puțin în plan social, preferând un demers de prozelitism la nivel înalt. Ea practică un *lobbying* activ și participă la jocul electoral.

Practicând infiltrarea în mediile intelectuale și în administrație, Jamaat-e-Islami va găsi un sprijin puternic în rândurile tinerei armate pakistaneze, ale cărei convingeri naționaliste rămân impregnate de sentiment religios. Cu toate acestea, proiectul său de a face din Pakistan un stat islamic va eșua.

Maududi înscrie întregul câmp politic în domeniul lui Dumnezeu. Și, pornind de aici, denunță toate sistemele politice – în frunte cu democrația – deoarece nu vede altă legitimitate în afară de cea divină. El scrie astfel (în *Al-Jihad fil-islam*) :

> Dacă omul este realist, trebuie să aleagă supunerea față de unica autoritate care exercită o adevărată autoritate, Dumnezeu. Conducătorii politici, monarhii, rabinii sau preoții nu pot niciodată să exercite o autoritate politică în numele lor […]. Islamul a cerut ca, printr-o luptă continuă, la nevoie prin război și vărsare de sânge, toate guvernările corupte să fie înlăturate. În locul lor trebuie instaurat un sistem de guvernare bazat pe teama de Dumnezeu și construit după legile date de El, în detrimentul tuturor intereselor personale, de clasă sau de națiune…

În consecință, Maududi neagă dreptul la existență al societăților care nu se conformează modelului perfect al cetății islamice. Chiar dacă nu revendică sistematic utilizarea violenței pentru a se ajunge la acest rezultat, tabloul prezentat în final ia un aspect totalitar îngrijorător, căci nu vor mai rămâne în picioare decât modelele musulmane.

Pentru atingerea acestui scop, discipolii săi nu vor avea aceleași scrupule. Ei nu vor reține de la maestrul lor decât viziunea unei societăți ideale, al cărei unic exemplu rămâne cel al wahhabismului. Și nu vor ezita să revendice dreptul la violență pentru construirea sau protejarea unor asemenea cetăți.

Prin interacțiunea dintre teoriile lui Maududi în Pakistan și prozelitismul wahhabit s-au dezvoltat medresele deobandite pakistaneze, unde psalmodierea din Coran repetată ani de-a rândul a creat, la sfârșitul anilor 1980, generația talibanilor.

Influența paradoxală a șiitului Ali Shariati asupra jihadismului sunnit

Sciziunea majoră a islamului a avut loc, cum am spus mai sus, la sfârșitul secolului al VII-lea, după bătălia de la Karbala. Șiiții fideli lui Ali și califatului inițial recurg atunci la disimulare pentru a-și practica credința în pofida represiunii Omeiazilor. Această fidelitate politică se transformă în autonomie religioasă. Ea antrenează rapid crearea unei teologii și a unui drept proprii. Șiiții așteaptă în continuare întoarcerea celui de-al doisprezecelea imam, imamul ascuns, dispărut în anul 873 al erei creștine.

Unul dintre principiile invocate de șiiți pentru a se distinge de sunniți este tocmai funcția imamului (imamatul). Într-adevăr, Ali este un imam înainte de a fi calif. Este o noțiune fundamentală, căci funcția de calif ține, în mai multe privințe, de politic, deci de temporal, pe când imamatul este prin esență religios.

Puternic marcat de influența Persiei, unde a devenit religie majoritară (spre deosebire de lumea musulmană actuală, cu excepția Irakului și a Bahreinului), șiismul este tulburat în secolul al XII-lea de o importantă dezbatere teologică asupra noțiunii de interpretare. Mollahii tradiționaliști consideră – la fel ca unele școli sunnite – că cei mai înțelepți dintre ei, viitorii ayatollahi, au dreptul la interpretare. Supremația religioasă a acestora din urmă permite crearea unui cler autonom, dotat cu importante resurse financiare obținute datorită darurilor obligatorii ale credincioșilor.

Totuși, abia la mijlocul secolului XX va apărea în șiism un curent de gândire radical, sub autoritatea unui laic iranian provenit dintr-o familie religioasă respectată, Ali Shariati (1933-1977). Epoca nu este

întâmplătoare, gândirea lui Shariati fiind influențată de marxism-leninism pe două planuri, cel al redistribuirii sociale și cel al eliberării maselor. Înscriindu-se pe aceeași linie evolutivă ca adepții teologiei eliberării în cazul Bisericii Catolice, el va încerca să adapteze islamul șiit la epoca lui prin aportul unor teme majore ale ideologiei antiimperialiste.

Violent criticat de mollahi, Shariati suscită totuși interesul tinerelor clase intelectuale din țara sa imediat după victoria viitorului șah al Iranului asupra lui Mossadegh (1954), care anunță sfârșitul opoziției marxiste în Iran.

Această înnoire radicală a șiismului îi va deschide calea ayatollahului Ruhollah Khomeini. Figură marcantă a centrului religios Qom, dar foarte slab inovator în materie de teologie, acesta va impune primul model de teocrație în lumea religioasă contemporană. La începutul anilor 1970, Khomeini definește principiul regimului „doctorului legii" (*vilayat-e faqih*), care îi redă liderului religios puterea politică.

Privit la început cu bunăvoință de o parte a presei occidentale mereu gata să se autoflageleze, regimul mollahilor nu întârzie să instaureze, încă de la sfârșitul anului 1979, o veritabilă dictatură. El pregătește în același timp manipularea în exterior a comunităților șiite, prin exportarea modelului „Partidului lui Dumnezeu" (Hezbollah), care este însărcinat să exporte la rândul lui modelul religios al „Revoluției dezmoșteniților", inspirat de Shariati.

În scurt timp, înmulțirea acțiunilor teroriste și a asasinatelor politice în afara Iranului antrenează o nouă acoperire mediatică pe tema „nebunilor pentru Dumnezeu" și a „luptătorilor lui Allah". Încă din această perioadă este evocată ideea unei subversiuni islamiste care ar viza regenerarea teritoriilor musulmane și lovirea țărilor occidentale, urmașe ale cruciaților.

20 de ani mai târziu, trebuie să constatăm limitele acestei amenințări șiite radicale, ținând seama de trei elemente care nu fuseseră bine percepute la vremea respectivă.

Iranul nu a avut niciodată vocație mondialistă, ci doar regionalistă, deși a încercat acțiuni dure de prozelitism în afara Libanului și a țărilor din Golf (comunități șiite libaneze din Africa Neagră, diaspora marocane etc.); obiectivul său major rămânea supremația în fața Irakului (populație majoritar șiită) și controlul asupra Libanului. Aceste două elemente vor antrena, odată cu soluționarea contenciosului legat de Eurodif și închiderea lui Anis Naccache, o ostilitate marcată până în 1989 față de Franța. Pe de altă parte, Iranul este o țară șiită, iar șiiții nu reprezintă decât 15% din populația musulmană din întreaga lume. În sfârșit, Iranul este patria persanilor, și nu a arabilor.

Cu toate acestea, revoluția islamistă din Iran a stârnit o emoție extremă în toate țările musulmane și a creat un model de societate islamică radicală care a fost preluat de sunniți. Aceștia au devenit astfel tot mai vindicativi față de liderii lor, marcați de corupție, blocați într-un naționalism mărginit, incapabili să facă economia să ia avânt și mai ales umiliți în trei rânduri în fața inamicului israelian ce ocupă Al-Quds din 1967.

În cele din urmă va supraviețui doar Hezbollahul libanez, căruia șeicul Fadlallah a știut să-i construiască autonomia. La mai bine de 20 de ani după operațiunea israeliană din Liban „Pace în Galileea”, când populațiile șiite deplasate s-au întors împotriva Tsahal-ului[2*], „Partidul lui Dumnezeu” libanez a evoluat profund. La începutul anilor 1980, noua organizație clandestină se făcuse cunoscută în întreaga lume prin eficacitatea atacurilor sale teroriste. 20 de ani mai târziu, Hezbollahul este un partid libanez cu drepturi depline, care are atât reprezentanți în

Parlament, cât și o armată regulată. Dar, dacă a reușit să convingă inamicul din vecinătate să părăsească sudul Libanului, a făcut-o în primul rând prin capacitatea sa de a lovi armata și populația israeliene, în particular datorită recurgerii în premieră la atentatul sinucigaș.

Or, această inovație stupefiantă a martiratului datorează mult și gândirii lui Shariati. În tradițiile șiită și sunnită, conceptul martiriului era subordonat până atunci celui al jihadului mare. Într-adevăr, musulmanul putea merge până la moarte pe calea lui Dumnezeu pentru a purta războiul sfânt. Sinuciderea – chiar cu scopul de a lovi inamicul – rămânea un act ilicit care îl lipsea pe credincios de fericirile paradisului.

Shariati a evocat două modele diferite de martirat.

Pe de o parte, el a reamintit exemplul lui Hamza, unchiul Profetului, care a căzut în luptă în bătălia de la Uhud. Acesta este reprezentarea eroului musulman care își pierde viața împlinind jihadul, pentru a participa în mod individual la victoria comunității credincioșilor. El nu căuta să moară, ci doar să învingă, chiar dacă accepta moartea pentru a atinge acest scop. În mitologia musulmană, Hamza este supranumit în continuare „prințul martirilor” (*seyyed al-shahida*).

Pe de altă parte, face un model din exemplul imamului Husayn, fiul lui Ali, care, învins în bătălia de la Karbala, refuză să se întoarcă înfrânt acasă și pleacă din nou la luptă, fără speranța de a găsi altceva decât moartea. Aceasta devine astfel o împlinire în sine. Shariati îi conferă în mod ciudat – cu atât mai mult cu cât acțiunea este lipsită de orice perspectivă imediată de victorie – o dimensiune religioasă superioară.

Shariati va scrie de altfel într-o carte al cărei titlu este lipsit de orice echivoc, *Shahadat* (*Martiriul*), că „filosofia mujahedinului, cel care participă la jihad, nu este similară cu a martirului… martiriul, în sensul

strict al termenului, este o poruncă ce vine după jihad, iar martirul intră în scenă atunci când mujahedinul a eșuat”.

Această concepție asupra martiriului îi va inspira pe strategii nebuloasei al-Qaida. Încă dinainte de atentatele de la 11 septembrie 2001, exemplul va fi oferit de autorii atacului sinucigaș din 1995 împotriva ambasadei Egiptului din Pakistan.

Formarea, la sfârșitul anilor 1960, a unor mișcări fundamentaliste de amploare reunind burgheziile în mod tradițional pioase și clasele sărace reislamizate

Perioada de după al Doilea Război Mondial, marcată de conflictele de decolonizare, este confiscată în lumea musulmană de ascensiunea naționalismelor cu mesaje laice. Eșecul lor cvasi-general va favoriza dezvoltarea unor mișcări religioase de masă, caracterizate de întoarcerea la fundamentalism. Această ascensiune spectaculoasă va fi încurajată de altfel, după o perioadă de represiune, de către regimurile la putere, preocupate să favorizeze politici de arabizare, să domolească aspirațiile sociale sau să învingă mișcările de opoziție marxiste.

Este ceea ce se întâmplă în Magreb în anii 1970. Republica lui Boumédiène, dar și monarhia lui Hasan al II-lea – amândoi convinși că trebuie să-și controleze ulemalele – primesc numeroase cadre didactice

din Orientul Mijlociu, pe care apartenența lor la ramurile locale ale Fraților Musulmani îi făcea suspecți pentru regimurile din țările respective. Aceștia vor dezvolta în școală, apoi în universitate germenii fundamentalismului musulman, dând naștere unei noi generații de intelectuali. Ei vor adopta cu atât mai ușor ideologia fundamentalistă cu cât, asistând la eșecul regimurilor marxist-leniniste, vor căuta cu pasiune răspunsuri la problemele din societățile lor care să corespundă în mai mare măsură propriilor rădăcini identitare.

Situația este asemănătoare în Pakistan. Noul regim pucist al generalului Zia-ul-Haq încearcă să-și impună autoritatea sprijinindu-se pe principiile definite cu câțiva ani mai înainte de Abul A'la Maududi, dând totodată o tentă religioasă accentuată problemei naționaliste a Caşmirului. Una dintre primele măsuri luate este perceperea daniei rituale (*zakat*) prin sistemul bancar. Ea va provoca ruptura cu comunitatea șiită, care încredința în mod tradițional dania musulmană mollahilor, inexistenți la sunniți. În câțiva ani, milițiile celor două tabere vor fi încleștate într-un război fără cruțare, în timp ce medreselor deobandite li se va atribui o parte majoritară din *zakat*.

Fenomenul este doar cu puțin diferit în Indonezia, țară a cărei populație de 200 de milioane de locuitori este în proporție de 95% musulmană, dar care nu aplică șaria. După lovitura de stat din 1965, Suharto favorizează mișcările fundamentaliste pentru a combate subversiunea comunistă. Milițiile, organizate o vreme de forțele speciale ale armatei, vor servi drept pepiniere pentru viitoarele mișcări de gherilă islamiste. Mișcarea este de altfel generală în Asia de Sud-Est, sub privirea binevoitoare a Statelor Unite.

Această tendință care se manifestă la începutul anilor 1960 pe plan mondial va da naștere unui nou curent politic, revendicativ și

incontrolabil, cel al partidelor fundamentaliste musulmane. Acesta nu este omogen. Gilles Kepel (în lucrarea *Jihad*) vede foarte corect în el

> alianța dintre tineretul sărac al orașelor – provenit din explozia demografică a Lumii a Treia, din exodul rural masiv și care are acces pentru prima dată la alfabetizare – și burghezia și clasele de mijloc pioase… Acestea sunt urmașele familiilor de negustori din bazar și din suk, marginalizate în momentul decolonizării de către… dinastiile care acaparează puterea, ori expresia nouă a medicilor, inginerilor sau oamenilor de afaceri plecați să lucreze în țările petroliere conservatoare, repede îmbogățiți, dar îndepărtați de către puterea politică…

Incapabile să răspundă exigențelor acestor populații, dar conștiente de riscurile generate de exemplul Republicii Islamice Iran, regimurile în funcție vor încerca atunci necontenit să dezbine nebuloasa islamistă, disociindu-i diferitele componente. În acest sens, vor face daruri peste daruri burgheziei pioase și teologilor radicali, apropiați cu toții de mediile conservatoare, pentru a stăvili mai bine contestarea din partea claselor marginalizate, gata la orice derivă pentru a obține dreptul la o existență acceptabilă. Ca o consecință nemijlocită, netezind calea unei islamizări fundamentaliste puternic instrumentalizate de banii saudiți, țările musulmane vor participa la contestarea generală a valorilor importate din Occident, printre care în special democrația laică.

Regimurile din țările musulmane au reușit pretutindeni să împiedice materializarea spectrului unei noi revoluții în stil iranian. Dar cu ce preț! Garanțiile pe care le-au dat mediilor musulmane conservatoare au permis separarea acestora de clasele cele mai sărace. Însă acestea din urmă, lipsite de orice perspectivă de viitor în afară de cea a mizeriei și a excluderii, au devenit prăzi ușoare pentru manipulatorii islamismului jihadist.

Nebuloasa jihadistă egipteană și moartea Faraonului

Sayyid Qutb și despărțirea de respectarea ordinii în vigoare

Matricea politică comună lui al-Banna și Maududi, care nu implica lupta armată și putea conduce la o acțiune reformistă, va fi radicalizată de o nouă generație de islamiști de naționalitate egipteană, proveniți în valuri succesive din tradiția Fraților Musulmani. Aceștia vor continua opera teologilor islamismului radical, ajungând la islamismul activist.

Sayyid Qutb se va afirma rapid ca gânditorul unui islamism radical, devenit subversiv, afirmând că trecerea la violență radicală poate fi o obligație religioasă pentru a lupta împotriva autorității politice atunci când aceasta s-a separat de rădăcinile sale musulmane.

Qutb (1906-1966), la fel ca Hassan al-Banna, îmbrățișează profesia de învățător, care este marcată în epocă de un sentiment religios violent și de ura față de protectorul britanic. El aderă rapid la Societatea Fraților Musulmani, în cadrul căreia participă – în umbra Călăuzitorului – la elaborarea unui anumit număr de scrieri. Foarte curând, insistă – la fel ca Maududi în aceeași perioadă – asupra conceptului de *Jahiliyya*, refuzând orice compromis cu regimurile musulmane care se răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu (*taghut*). Acestea, devenite ilegitime de vreme ce nu se mai

supun legii islamului, nu pot decât să fie pedepsite cu excomunicarea (*takfir*).

Qutb duce astfel mai departe teoria contestării și pedepsirii principelui, dezvoltată de Ibn Taymiyya cu șase secole înainte, a cărei referință devenise unul dintre criteriile de distincție între islamiștii politici și radicali. Declarându-i necredincioși pe guvernanți, Qutb anunță chemarea la război civil. În consecință, jihadul nu mai este doar obligația individuală de a apăra comunitatea împotriva necredincioșilor odată ce aceștia au respins chemarea sinceră la convertire, ci și datoria individuală și imperioasă de a lupta împotriva musulmanilor apostați.

În această perioadă – ulterioară asasinării lui al-Banna – Qutb dă un impuls dinamic și revoluționar gândirii Fraților Musulmani. Este și perioada în care conducătorii organizației – care își continuă activitățile în semi-clandestinitate – se asociază elanului naționalist al Ofițerilor Liberi. O parte din vechea „organizație secretă" este alături de militarii puciști când aceștia îl destituie pe regele Farouk pentru a-l înlocui cu generalul Naguib. Acesta, care nu era membru al mișcării, este îndepărtat curând de la putere de către colonelul Gamal Abdel Nasser.

Nasser, fin observator al raporturilor de forță, a înțeles amenințarea pe care o reprezentau Frații Musulmani, adversari înverșunați ai naționalismului laic, întruchipat de noua putere militară. Frații Musulmani sunt foarte repede supravegheați, apoi în rândurile lor sunt infiltrați oameni ai autorităților înainte ca acestea să efectueze adevărate razii care decimează organizația. Militanții sunt arestați și condamnați, fără să beneficieze de un proces real, la ani grei de închisoare. Unii sunt torturați sau chiar executați sumar.

De fapt, scrierile lui Qutb pot fi împărțite în două perioade.

Una este cea a libertății, marcată de influențe marxiste, cu un discurs orientat spre acțiunea socială. Ea coincide cu lupta împotriva colonizatorilor și alianța cu Ofițerii Liberi, pe atunci străini de elitele conducătoare.

Alta este cea a detenției în temnițele nasseriene, unde Qutb va produce scrierile lui cele mai radicale, marcate de dorința de răzbunare împotriva regimului care îl persecută. În această perioadă, el se înscrie în continuitatea – uneori aproximativă – a ideilor lui Ibn Taymiyya și ale lui Maududi. Qutb scrie astfel un comentariu revoluționar al Coranului, din care rezultă că toate sistemele politice care nu țin de suveranitatea lui Dumnezeu (*Hakkimiyya*) trimit la *Jahiliyya*. Este, bineînțeles, o condamnare fără drept de apel a modelului democrației occidentale, dar și a regimurilor din statele musulmane contemporane. În consecință, guvernanții lor sunt niște uzurpatori care trebuie izgoniți sau eliminați. Astfel, în introducerea sa la sura „Prăzile" (*al-anfal*), Qutb poate anunța că „…jihadul nu este un război defensiv, cum spun unii dintre musulmani, ci ofensiv…".

Noua strategie a islamului combatant este clar definită în *Pietre pe cale*, lucrarea sa cea mai celebră: „…Trebuie să întreprindem revoluția totală, împotriva suveranității ființelor umane… trebuie să provocăm revolta totală pretutindeni pe pământul nostru și izgonirea uzurpatorilor… asta înseamnă nimicirea împărăției omului în folosul împărăției lui Dumnezeu pe pământ…".

În 1964, anunțarea publică a unei amnistieri generale a prizonierilor nu face decât să pregătească o nouă epurare. Sayyid Qutb, acuzat de conspirație împotriva statului, este spânzurat la 26 august 1966.

Pentru a asigura supraviețuirea organizației sale deja foarte slăbite de represiune, noul conducător al Fraților Musulmani, Hassan al-Hudaybi,

trebuie să se distanțeze oficial de cel care a fost totuși unul dintre principalii teoreticieni ai acesteia. El denunță la sfârșitul anilor 1960, sub presiunea autorităților egiptene, gândirea lui Qutb într-o publicație intitulată *Predicatori, nu judecători* (*Du'at La Qudat*). Ulemalelor de la Al-Azhar li se solicită să emită, în același timp, o fatwa care să stabilească faptul că scrierile lui Qutb țineau de erezie.

Anatema generală, dorită de autorități, este excesivă. Studierea corpusului scrierilor lui Qutb, totuși mai vast, este condamnată la marginalitate. Din nebuloasa Fraților Musulmani, până atunci unită, se vor naște două curente. Primul continuă lupta islamului, privilegiind apelul la convertire. Al doilea alege angajarea directă în violența politică. Nici aici separarea nu este atât de clară cum ar vrea unii să ne facă să credem. Legătura căutată cu alegerile Profetului înainte și după hegira rămâne în acest domeniu subiacentă. În realitate, din modelul Fraților Musulmani egipteni s-au născut ambele familii ale radicalismului islamic contemporan, una fundamentalistă, iar cealaltă jihadistă, între care continuă să existe punți solide.

Majoritatea Fraților Musulmani vor căuta în mod prioritar să restructureze organizația și ramurile ei internaționale prin predicare și prin acțiune nonviolentă. Influența Fraților Musulmani se extinde astăzi la întreaga lume musulmană, dar și la comunitățile musulmane din țările necredincioase. Totuși, este mesajul lor unul pașnic? Răspunsul trebuie să fie chibzuit. Vorbele liniștitoare ale unui Tarik Ramadan, învățat musulman foarte bun cunoscător al cutumelor occidentale, dar și nepot fidel al lui Hassan al-Banna, nu trebuie să ascundă chemarea la radicalitate a musulmanilor europeni în căutare de identitate și activitatea comunitaristă a structurilor europene ale organizației, al căror sediu se află, bineînțeles, la Londra.

Din matrița Fraților Musulmani se vor ivi personaje determinante precum iordanianul de origine palestiniană Abdullah Azzam (primul dintre cei care au contribuit în Pakistan la organizarea armatei mujahedinilor salafiști, cu ocazia jihadului împotriva sovieticilor), egipteanul Ayman al-Zawahiri (șeful în exil al al-Jihadului egiptean și actualul om numărul doi din al-Qaida) ori sauditul Omar Bakri (fondator al „mișcării imigraților" – *Al-Muhajiroun* –, devenită în Marea Britanie una dintre vocile mediatice ale susținerii în luptă a jihadului internațional). Ar fi plictisitor să continuăm înșirarea numelor și, de altfel, toate numele citate s-ar regăsi în paginile ce urmează. Să amintim doar legătura de filiație dintre două organizații islamice și Frații Musulmani: *Hamas*, a cărei implicare în jihadul antiisraelian odată cu a doua Intifadă este cunoscută; *Hizb ut-Tahir* (Partidul Eliberării Islamice, PEI), prezentă astăzi atât în Europa de Nord, cât și în republicile musulmane din Asia Centrală, unde diferitele sale ramuri au servit drept pepiniere de recrutare pentru grupurile jihadiste.

O minoritate de extremiști vor alege în valuri succesive să treacă definitiv la violența politică exclusivă. Prima generație, egipteană, se va defini prin noua denumire de „qutbiști". După cum spune Alain Grignard (în *L'islam radical et sa présence en Belgique*):

> …atitudinea acestor mișcări clandestine care se transformă în partide politice sau grupuri de presiune politice va fi asimilată cu o trădare. Pactizarea cu puterea va fi denunțată, iar cei mai extremiști vor face disidență pentru a se constitui în mici grupuri păstrătoare ale purității revoluționare. Grupările teroriste vor apărea în cele din urmă printr-un proces ce se aseamănă cu o distilare fracționată.

Nașterea grupurilor jihadiste

Abd al-Salam Faraj, teoreticianul „obligației absente”, înființează grupul al-Jihad

Qutb a deschis calea unei viziuni paroxistice: jihadul va deveni o obligație fundamentală a islamului, asemenea celor cinci stâlpi; el trebuie să fie ofensiv și se aplică chiar și luptei împotriva musulmanilor pe care reaua lor purtare îi asimilează cu niște apostați (pentru care nu există altă osândă decât moartea).

Această nouă interpretare i se datorează unui alt egiptean, Abd al-Salam Faraj. Acesta nu are, prin cunoștințele sale religioase, autoritatea spirituală legitimă pentru a duce mai departe opera lui Qutb. Într-adevăr, Faraj practică meseria de electrician și nu prea are drept competență teologică decât inițierea clandestină într-un angajament radical. Tocmai această marginalitate îi va asigura succesul pe lângă nebuloasa jihadistă.

Faraj nu capătă însemnătate decât în contextul aparte al pregătirii confruntării cu puterea egipteană. Președintele Anwar el-Sadat, deși fost membru al Fraților Musulmani, este considerat un guvernant apostat odată cu semnarea acordurilor de la Camp David (1977). Islamiștii radicali egipteni i-au dat de altfel porecla grăitoare de „Faraonul”. Într-adevăr, pentru Qutb, civilizația Egiptului antic era simbolul blamat al stării de *Jahiliyya*.

În lucrarea sa cea mai celebră, difuzată în mod clandestin, și anume *Obligația absentă*, Faraj se sprijină pe interpretarea trunchiată a textelor lui Ibn Taymiyya pentru a afirma că jihadul constituie de fapt al șaselea stâlp al islamului. El ridică astfel la rang de obligație religioasă

permanentă și ofensivă îndatorirea de a trece la rebeliune armată în fața unei puteri politice necredincioase. Și definește în felul acesta trecerea de la contestarea religioasă în domeniul politic la punerea în aplicare a unor acte de violență politică, care conduc la terorism – mai întâi cu țintă precisă, apoi fără discriminare.

Faraj, mai înclinat spre acțiune decât spre teorie, își va pune în practică tezele creând grupul jihadist cel mai hotărât din Egipt, al-Jihad (cu sensul clar de „război sfânt"). Va fi executat la 8 aprilie 1982, după ce o serie de militanți militari din organizația sa l-au asasinat pe Sadat.

Însă al-Jihad fusese precedat de alte grupuri clandestine.

Trecerea grupurilor egiptene de la contestare violentă la terorism

Încă din anii 1970, în jurul unor figuri carismatice au luat naștere un anumit număr de grupuscule ale căror acte violente, foarte mediatizate de presa vremii, vor face mare vâlvă și vor trezi interesul multor tineri egipteni, proveniți atât din rândul burgheziei pioase, cât și din mediile sociale defavorizate. Studenți condamnați la șomaj și hotărâți să lupte împotriva corupției elitelor sau felahi victime ale pauperizării agricole și condamnați la exod rural se vor regrupa în jurul unor structuri diferite, în funcție de originile lor sociale și geografice.

Istoricește vorbind, apar astfel Comunitatea/Grupul Musulmanilor (*Jamaat al-Muslimin*), condusă de Mustafa Shukri, Mișcarea Islamică de

Eliberare (*al-Harakat al-Islamiya lil Tahrir*) a lui Salih Sirriya și Grupurile Islamice (*Gamaat Islamiya*) ale șeicului Omar Abdel-Rahman.

Comunitatea Musulmanilor este mai cunoscută sub supranumele caricatural pe care i l-a dat rapid presa egipteană: *Takfir wal-Hijra* („Excomunicare și Exil"). Mustafa Shukri, modest inginer agricol din câmpiile sărace din sudul Egiptului, se inspiră într-adevăr din atitudinea Profetului atunci când se retrage la Medina. El consideră că, de fapt, contemporanii săi, care se pretind musulmani, dar nu-și consacră forțele războiului sfânt împotriva puterii apostate, sunt ei înșiși niște necredincioși. Adevăraților credincioși, încă minoritari, nu le rămâne atunci altă alegere decât să arunce anatema (*takfir*) asupra poporului egiptean care acceptă starea de *Jahiliyya* și să se exileze (*hijra*) pentru a putea lupta mai bine împotriva sa.

Primele acte de război ordonate de Shukri se vor asemăna mai degrabă cu niște acte de banditism. Este nevoie de fonduri pentru a finanța structurile organizației, la care aderă în principal musulmani fără știință de carte, proveniți din mediul rural. Extorcarea de bani de la fermieri bogați sau de la comercianți și furturile însoțite în general de violență de la membri ai comunității copte atrag atenția serviciilor de securitate (*mukhabarat*) egiptene, care arestează mai mulți militanți din cadrul grupului. Pentru a obține eliberarea lor, Shukri ordonă răpirea unor personalități locale, printre care și oameni politici și magistrați. Au loc confruntări cu poliția și unul dintre ostatici este executat. Shukri este rapid identificat și arestat. În 1974, este condamnat la moarte.

Porecla *Takfir wal-Hijra* (TWH) avea totuși să se răspândească ulterior – de altfel, în mod peiorativ sau laudativ, după cum este folosită de detractorii sau de partizanii Comunității Musulmanilor –, desemnând o anumită ramură a nebuloasei jihadiste combatante.

După executarea lui Shukri, unii dintre partizanii săi vor emigra în Algeria, unde autoritățile tocmai lansaseră o campanie de arabizare și căutau profesori. Ei vor influența o mișcare algeriană care, sub conducerea doctorului Ahmed Bouamra, ia denumirea clandestină de TWH. De asemenea, un al doilea val de partizani ai lui Shukri aleg exilul, alăturându-se încă din 1980 în Pakistan, printre primii, structurilor jihadiste împotriva agresorului sovietic. Ei vor da naștere aici unei mișcări TWH mai conforme regulilor jihadiste – deoarece este internaționalistă –, care va fi violent combătută de nebuloasa salafistă.

Încă de la sfârșitul lui 1989, mai multe zeci de algerieni, veterani ai jihadului împotriva sovieticilor, vor reveni în Algeria aducând cu ei această nouă ideologie, unde vor da un nou avânt jihadist mișcării algeriene TWH a lui Bouamra și se vor număra printre primii partizani ai violenței.

După instaurarea stării de urgență, mulți dintre acești *takfiri* algerieni vor fugi în Europa. Aici vor crea numeroase rețele – pe jumătate criminale, pe jumătate jihadiste –, anihilate de polițiile locale între 1993 și 2002. Cei mai mulți dintre membrii lor au aderat la noua școală de gândire cu scopul de a beneficia de conduita tolerată (*ghanima*). Această derogare obscură permite, într-adevăr, comiterea în numele jihadului a unor acte ilicite împotriva necredincioșilor (furt, diferite genuri de trafic, chiar și crimă), cu condiția de a redistribui o parte din pradă pentru cauză.

Pentru a accentua dimensiunea particulară a mișcării TWH internaționaliste – denumită și Grupul Musulmanilor (*Jamaat al-Muslimin*) în cadrul nebuloasei salafiste –, vom aminti că ultimul său conducător, emirul al-Barkaoui, nu va ezita să se autoproclame calif în 1994, înainte de a fi silit să fugă din Pakistan în Europa în fața ostilității celorlalți emiri jihadiști. El va fi marginalizat în cele din urmă de Abu

Qatada, lider ideologic al nebuloasei jihadiste locale care îi va regrupa în final pe ultimii militanți în derivă din TWH.

Mișcarea Islamică de Eliberare a activat în principal în mediile ofițerilor subalterni, care își pierduseră idealurile naționaliste imediat după înfrângerea din 1967. Ea avea să fie decimată la foarte scurt timp după rebeliunea eșuată a garnizoanei din Heliopolis, în 1974.

Într-un fel, acțiunea sa avea să fie continuată de al-Jihad, care a recrutat repede membri din sânul unităților militare specializate. Cel mai celebru dintre acești recruți este, bineînțeles, locotenent-colonelul Khalid al-Islambouli, care avea să planifice executarea președintelui Sadat, în mijlocul unei parade militare, pe 6 octombrie 1981. Fratele său, Tawfik, avea să ajungă ulterior în zona afgano-pakistaneză, unde avea să se integreze în anturajul apropiat al lui Ayman al-Zawahiri, apoi al lui Osama bin Laden.

Grupul sau mai degrabă grupurile *Gamaat Islamiya* reprezintă probabil modelul cel mai evolutiv și cel mai reușit al jihadismului egiptean. La început, acestea sunt asociații de studenți care joacă un rol social important în universități, practicând totodată un adevărat prozelitism. Închirierea de camere la prețuri moderate și transportul gratuit cu autobuzul îi atrag pe tinerii studenți, deveniți mai vulnerabili din cauza izolării universitare, către un islamism militant, simbol al solidarității sociale. Autoritățile le încurajează discret activitățile pentru a contrabalansa sindicatele marxiste. La sfârșitul anilor 1970, mișcarea, sub autoritatea lui Omar Abdel-Rahman – absolvent al universității Al-Azhar și supranumit „șeicul orb” din cauza problemelor sale legate de cecitate –, este o organizație structurată care dispune de zeci de grupuri autonome. Acestea sunt dotate cu mijloace importante pe plan material și financiar (vehicule colective, sedii, tipografie, dispensare etc.).

Pe atunci, Sadat nu era privit cu ostilitate, deoarece avusese grijă să se sprijine pe mediile religioase – și în special pe universitatea Al-Azhar – pentru a zădărnici încercările de complot ale vechii gărzi nasseriene. În prima parte a mandatului său, religia pătrunde în forță în viața publică: codul familiei și statutul femeii sunt modificate în conformitate cu șaria.

Situația se schimbă brutal odată cu aderarea lui Sadat la procesul de pace cu Israelul, organizat sub presiunea Statelor Unite. Nu mai sunt reținute decât corupția regimului, apropierea de un Occident ce susține Israelul și fastul unei puteri care lasă poporul musulman în mizerie. Sadat devine „Faraon”.

Manifestațiile organizate de Grupurile Islamice sunt reprimate cu brutalitate. Bunurile le sunt confiscate și sediile închise, ceea ce stârnește furia studenților care văd dispărând în același timp numeroase avantaje sociale. Mulți dintre ei vor adera la structurile clandestine ale *Gamaat Islamiya* și se vor consacra unor acțiuni de gherilă urbană împotriva simbolurilor puterii. Atentatele și asasinatele se țin lanț. Duritatea represiunii nu face până la urmă decât să creeze noi martiri.

Sadat, care a perceput noua dimensiune a amenințării, acceptă propunerea americană de a susține jihadul afgan cu atât mai bucuros cu cât vede în ea posibilitatea de a se debarasa de militanții cei mai radicali înlesnindu-le plecarea spre Pakistan. Cu toate acestea, nu reușește să inverseze în țara sa procesul revoluționar care va provoca în cele din urmă asasinarea lui în fața camerelor de filmat ale presei internaționale, cu ocazia comemorării militare a primelor victorii din octombrie 1973. Condamnarea sa la moarte, dusă la îndeplinire de membri ai grupului al-Jihad, fusese autorizată în prealabil de o fatwa a Grupurilor Islamice, scrisă probabil chiar de mâna lui Omar Abdel-Rahman.

Trecerea la terorismul fără discriminare și eșecul sângeros al jihadismului egiptean

Moartea „Faraonului” este prima mare victorie a nebuloasei jihadiste. Aceasta își scrie în același timp strategia cu sânge. Pentru prima dată, o putere apostată s-a clătinat. Doar intervenția parașutiștilor egipteni îi împiedică pe islamiști să păstreze controlul asupra orașului Assiut, pe care l-au proclamat cetate islamistă. La sfârșitul lui 1981, toate regimurile din Orientul Mijlociu, paralizate de eșecul arabismului și de insuccesul oricărui demaraj economic, în pofida resurselor petroliere de care dispun, se dovedesc a fi amenințate.

Sirianul Hafez al-Assad nu a uitat probabil acest lucru atunci când, un an mai târziu, a ordonat trupelor sale să recucerească cu orice preț orașul Hama, căzut în mâinile Fraților Musulmani locali. Numărul estimat al victimelor este cuprins între 8.000 și 20.000 de morți. Noi martiri în numele cauzei jihadiste.

Noul șef al statului egiptean, generalul Hosni Mubarak, înțelege că represiunea – deși condusă cu o mână de fier – nu este suficientă, cu atât mai mult cu cât în 1982 este necesară trimiterea a 14.000 de soldați pentru a recuceri în șase săptămâni bidonvilul Imbaba, din Egiptul de Sus, care se proclamase „republică islamică”. El continuă proiectul predecesorului său de a deplasa revendicarea islamistă, aducând un sprijin direct mujahedinilor din Afganistan.

Cei mai mulți dintre șefii grupului al-Jihad sunt executați, iar personajele de mai mică importanță sunt aruncate în închisoare. În momentul în care vor fi eliberați, majoritatea acestora din urmă vor alege

să plece în Pakistan. Va fi și cazul lui Ayman al-Zawahiri și al lui Mohammed Atef, unul chirurg, celălalt ofițer de poliție, care vor deveni șefii în exil ai unei organizații combatante mai prezentă în jihadurile exterioare decât în propria lor țară. O mare parte dintre militanții rămași – sau întorși – în Egipt vor fi de altfel arestați în august 1993, înainte de a fi putut comite un atentat cu bombă împotriva ministrului Apărării. Dimpotrivă, cei care, pe 3 februarie 1995, vor comite primul atentat sinucigaș de amploare, lovind cu ajutorul a două vehicule ambasada Egiptului la Islamabad, vor fi după câte se pare veterani afgani din al-Jihad. Tot al-Jihad este responsabil și pentru atentatul încercat împotriva lui Mubarak cu prilejul unei călătorii oficiale la Addis Abeba, pe 19 februarie 1995.

În mod curios, Grupurile Islamice vor fi mai puțin afectate, probabil datorită dimensiunii organizației. Omar Abdel-Rahman însuși, după un lung proces, nu va fi condamnat pentru faptul de a fi scris fatwa ce legitimase asasinarea lui Sadat. Va pleca în exil, printre altele în Arabia Saudită și Pakistan, pentru a cere în cele din urmă, în 1990, azil politic în Statele Unite. Până ce va fi arestat în această țară, trei ani mai târziu, va continua să ghideze din exterior deciziile șefilor egipteni în lupta armată.

În ciuda epurărilor din sânul armatei, o serie de militari rămân sensibili la tezele jihadiste. Unii ofițeri egipteni țes legături în Pakistan cu mujahedinii afgani…, dar și cu voluntarii arabi pe care au misiunea să-i instruiască pentru a lupta împotriva sovieticilor. Regimul va avea nevoie de multă vreme pentru a-și regăsi încrederea în aparatul său de securitate, ezitând să-l poziționeze în regiunile unde Grupurile Islamice se bucură de susținere. Islamiștii vor profita de acest lucru ca să-și întărească bazele și să facă noi recrutări, țesând totodată relații utile cu omologii lor din țările vecine (Libia, Somalia, Yemen, Arabia Saudită etc.).

Primele ținte ale Grupurilor Islamice vor fi locale. Pe de o parte, este vorba despre atacarea necredincioșilor, adică a copților, care sunt victimele unor atacuri împotriva bunurilor și a persoanelor lor; pe de alta, despre lovirea simbolurilor puterii, îndeosebi a reprezentanților ei locali, pentru a asigura securitatea zonelor deținute de islamiști. La începutul anilor 1990, cimitirul din Cairo nu este numai locul unde își duc traiul sute de mii de excluși din societatea egipteană, ci a devenit și o adevărată zonă de organizare și repliere a Grupurilor Islamice, unde poliția nu mai îndrăznește să pătrundă.

Începutul acestui deceniu va fi totuși marcat de lenta recucerire a terenului de către aparatul de securitate egiptean. Ulemalele, conștiente de periculozitatea radicalilor, vor acorda de altfel sprijin puterii împotriva unui apel insidios, dar real, de a reveni la regulile islamului. Cealaltă tabără va trece la ofensivă. Din cauza neutralizărilor succesive și în absența unui sprijin exterior real, efectivele celulelor combatante ale Grupurilor Islamice scad drastic. În 1996, mișcarea nu mai are nici o strategie și cei șapte lideri istorici aflați în închisori acceptă în sfârșit să negocieze armistițiul. Însuși șeicul Abdel-Rahman, aflat în închisoare în Statele Unite, va cere să se pună capăt luptelor.

Așa se explică de ce ultimele celule active ale Grupurilor Islamice, într-un ultim și nesăbuit efort de a face puterea să cedeze, își vor îndrepta teroarea spre ținte turistice, adevărat plămân al economiei egiptene. În ziua de 13 septembrie 1997, un autocar cu turiști este atacat cu grenade de către mujahedini și nouă turiști germani sunt uciși. Pe 17 noiembrie, 68 de cetățeni occidentali sunt masacrați cu arme de foc, iar răniții sunt lichidați cu arme albe, la situl de la Luxor. Atacatorii sunt conduși de un veteran afgan, Mehat Abdel Rahman, operațiunea fiind probabil ordonată din Afganistan de către șeful ramurii exterioare, Rifai Taha. Jihadiștii

egipteni, care au condamnat astfel la șomaj pentru luni de zile sute de mii de egipteni, și-au tras ultimul cartuș. De atunci, nici un atentat local nu a mai fost revendicat de nebuloasa islamistă.

Lupta militanților egipteni, precursori ai nebuloasei mujahedine, a cunoscut totuși din anii 1980 o nouă soartă odată cu sprijinirea jihadurilor externe. Refugiată în Afganistan de la mijlocul anilor 1990, ea avea să se asocieze pe față în 1998 cu destinul al-Qaida, pentru care era de la bun început un element de sprijin principal.

Matricea afgană: ajutorul dat de mujahedinii arabi jihadului împotriva sovieticilor

Pe 24 decembrie 1979, capturarea aeroportului din Kabul de către forțele speciale ruse permite cucerirea Afganistanului de către Armata Roșie. În ciuda rivalităților tribale, rezistența afgană se organizează, iar comunitatea musulmană internațională se va mobiliza pentru a susține cauza mujahedinilor, care vor beneficia rapid de ajutorul Statelor Unite, cu sprijinul logistic al Pakistanului și cel financiar al Arabiei Saudite.

În această nouă strategie indirectă converg deja interese diferite. Statele Unite, într-un nou demers de *containment* (stăvilire), vor să stopeze avansarea celor doi lideri ai frontului antiimperialist, Rusia comunistă și Iranul șiit – care a devenit un nou inamic extern odată cu

căderea șahului și luarea de ostatici de la ambasada americană din Teheran. Dimpotrivă, Arabia Saudită, traumatizată de luarea de ostatici efectuată la Mecca de tineri sunniți contestatari în timpul Ramadanului din 1979 (1.500 de morți), decide să supravegheze nebuloasa radicală sunnită pentru a-i controla pe tinerii săi fundamentaliști și a preveni manipularea lor de către un Hezbollah proiranian. Ea este susținută de bogatele petromonarhii conservatoare din Golf, preocupate să-și sporească prestigiul în cadrul comunității musulmane. În sfârșit, Pakistanul, al cărui adversar tradițional rămâne, pe flancul estic, India, țară aliată cu Uniunea Sovietică, vrea să mențină o zonă-tampon în Afganistan la frontiera sa de vest.

În Pakistan ajung, urmând uneori itinerare complicate, voluntarii arabi care vin să se alăture mujahedinilor afgani. Adeseori, au fost ajutați de autoritățile din țările lor de origine, foarte mulțumite că se pot debarasa de niște opozanți politici activi și potențial periculoși. Probabil că vor fi peste 20.000 de musulmani din Orientul Mijlociu și din Magreb care se vor alătura susținerii jihadului în deceniul 1980-1990. Majoritatea vor fi fost recrutați de rețele islamice transnaționale, dirijate de ulemale radicale apropiate de Liga Islamică Mondială și de fundațiile wahhabite. Acestea din urmă vor reuși să convingă teologi recunoscuți să redacteze acele fatwa necesare pentru ca susținerea jihadului împotriva sovieticilor să devină licită.

Marile contingente vin din Orientul Mijlociu: probabil 6.000 de saudiți, 4.000 de egipteni, 1.000 de yemeniți, dar și câteva sute de sirieni sau de iordanieni, în general de origine palestiniană. Reprezentanții Magrebului sunt minoritari: 2.000 de algerieni și câteva sute de tunisieni, marocani sau libieni. Se înregistrează deja și câțiva voluntari mai exotici,

în particular câțiva imigrați din Occident, o mână de indonezieni, malaysieni sau filipinezi și sudanezi.

Crearea organizației Maktab al-Khidamat

Pentru a-i primi, organiza și pregăti pe acești voluntari pentru luptă, era indispensabil să se obțină sume de bani importante și regulate. Fondurile necesare vor fi furnizate de autoritățile saudite sau de donatori particulari bogați. Anumite ONG-uri wahhabite, reorientate sau create anume pentru această împrejurare, vor servi la colectarea anonimă a fondurilor. Dar, într-un mediu de intermediari și de traficanți propice tuturor deturnărilor, mai era nevoie și ca sutele de mii de dolari care circulau în mod discret să fie gestionate de oameni de încredere.

Sarcina a fost acceptată de iordanianul de origine palestiniană Abdullah Azzam (1941-1989). Acesta luptase în războiul din 1967. Se despărțise de OEP, reproșându-i că sacrifica lupta contra Israelului în favoarea subversiunii împotriva regalității hașemite pentru a controla Iordania. După faimosul „septembrie negru” din 1970, obținuse un doctorat la Universitatea Al-Azhar înainte de a preda știința coranică la Universitatea Islamică din Jeddah. Devenise astfel responsabilul cu educația în cadrul Ligii Islamice Mondiale și avea relații apropiate cu cei din conducerea Semilunei Roșii. Azzam, figură necontestată a islamismului combatant și religios, avea să creeze încă din 1984 la Peshawar o nouă structură, căreia avea să-i dea o denumire neutră, *Maktab al-Khidamat al-Mujahideen al-Arab* („Biroul de Servicii al

Luptătorilor lui Dumnezeu Arabi”), justificată de caracterul clandestin al activităților sale. Printre cadrele acestei structuri – în principal, persoane provenite din Orientul Mijlociu, dar și algerieni –, Azzam impusese doi adjuncți, Abu Tamin și Abu Sayyaf.

Pentru a-l seconda oficial pe Azzam – și, probabil, și pentru a-l supraveghea –, prințul Turki al-Faisal, șeful serviciilor saudite, l-a ales atunci pe fiul unui bogat întreprinzător apropiat de familia regală, Osama bin Laden. Acesta, inițiat din familie în lumea afacerilor, era un tânăr pios care tocmai își întrerupsese pregătirea în inginerie. În plus, fusese elevul lui Abdullah Azzam, dar și al lui Muhammad Qutb, fratele mai mic al ideologului egiptean.

Maktab al-Khidamat s-a dotat rapid cu un adevărat aparat de propagandă, a cărui activitate cea mai vizibilă era apariția regulată a revistei *Al-Jihad*, publicată în arabă. Ea avea să-i servească drept tribună lui Abdullah Azzam. Într-un text intitulat „Alăturați-vă caravanei!”, acesta va prezenta lupta mujahedină din Afganistan ca pe o obligație individuală pentru orice musulman, care trebuie să o finanțeze dacă nu poate lua parte la ea: „Când dușmanul pătrunde pe teritoriul islamului, jihadul devine obligatoriu la nivel individual… Nu e nevoie de nici o permisiune din partea părinților… Faptul de a dona bani nu scutește pe nimeni de jihadul fizic, indiferent care ar fi suma donată… Jihadul este o obligație pe viață…”.

Azzam va obține de altfel cauționarea religioasă din partea a opt ulemale de prim rang, precum șeicul Bin Baz, viitor mare muftiu al Arabiei Saudite, și doctorul Salah Abu Ismail, membru al adunării consultative (*Majlis al-Shura*) a Fraților Musulmani egipteni. De asemenea, va primi regulat în birourile sale din Peshawar lideri

carismatici ai nebuloasei jihadiste, cum ar fi egipteanul Omar Abdel-Rahman.

Încă din această perioadă apare în scrierile lui Azzam ideea unei armate internaționale permanente a jihadului: „Această obligație nu va înceta odată cu victoria în Afganistan, iar jihadul va rămâne obligație individuală până ce vom redobândi tot teritoriul care era musulman și islamul va domni din nou asupra lui: avem în fața noastră Palestina, Buhara, Libanul, Ciadul, Eritreea, Somalia, Filipinele, Birmania, Yemenul, Tașkentul, Andaluzia…”. Vom observa că în fruntea viitoarelor jihaduri Azzam plasează lupta palestiniană, a cărei primă Intifada (1987) va marca revenirea fervorii islamiste în prim-planul luptei antisioniste.

Armata voluntarilor arabi

În același timp, este creat un adevărat program de antrenament al militanților. Instrucția militară este în realitate redusă la minimum: un pic de pregătire fizică, mânuirea armelor și tragerea câtorva cartușe… Armamentul și materialele trebuie să ajungă în mod prioritar la combatanții afgani, care sunt în număr suficient și cunosc la perfecție terenul pe care acționează. De aceea, pentru a-i face pe oameni să aștepte răbdători, li se țin cursuri de religie în structuri rudimentare, majoritatea instalate în taberele ce adăpostesc două milioane de refugiați afgani în jurul orașului Peshawar. Elevii sunt de altfel mulțumiți, căci cunoștințele lor în materie de Coran sunt rudimentare. Ei vor fi ușor de convertit la un

catehism radical, în cadrul căruia li se vor transmite învățăturile simpliste, dar electrizante, ale teologilor jihadului.

Puțini voluntari vor participa cu adevărat la operațiunile de pe teritoriul afgan. Aceștia vor servi la început drept întăriri pentru organizații de rezistență armată specifice, căci mujahedinii afgani, dintre care puțini erau pe atunci sensibili la wahhabism, îi privesc cu neîncredere pe acești străini exaltați care invocă jihadul. Organizația Rezistenței Afgane, cu sediul la Peshawar, reunește în această perioadă șapte partide principale, dintre care patru sunt fățiș islamiste. Însă voluntarii vor fi acceptați în principal de grupurile paștuni din *Hizb-i-Islami-i-Afghani* (Partidul Islamului din Afganistan), condus de Gulbuddin Hekmatyar, sau de cele din *Ittihad-i-Islami* (Unitatea Islamului), înființat de doctorul Rasul Sayyaf. Un mic număr vor fi integrați în trupele partidului *Jamaat-i-Islami-i-Afghani* (Grupul Islamic din Afganistan) al profesorului Muhammad Rabbani, al cărui adjunct militar este un tadjic, comandantul Massoud.

Acești oameni – privilegiați sau mai motivați decât alții – vor avea parte de experiența focului. În rândurile lor figurează luptătorii arabi care, în februarie 1987, vor reuși să respingă o ofensivă sovietică în regiunea Paktar. Tot ei vor eșua luna următoare în încercarea de a cuceri orașul Jalalabad, însă combativitatea lor le va aduce stima și fidelitatea de lungă durată a mujahedinilor afgani. Numele acestor luptători arabi vor deveni rapid celebre în rândul musulmanilor radicali din întreaga lume. Printre ei se numără Osama bin Laden, egiptenii Mohammed Atef și Ayman al-Zawahiri, sauditul Ibn al-Khattab, iordanianul Muhammad al-Maqdissi și filipinezul Abu Sayyaf. Zece ani mai târziu, toate aceste nume vor ajunge pe copertele publicațiilor internaționale.

Ceilalți se vor limita la sarcini mai puțin războinice, dar la fel de necesare, precum distribuirea de alimente refugiaților, îngrijirea răniților sau transportarea de arme și materiale până la frontiera afgană…

Toți vor participa însă, departe de casele lor și în condiții materiale dificile de semiclandestinitate, la o aventură exaltantă. Toți au dobândit credința într-un islam frust și radical, o rețea de relații și o aură de combatant. Izolarea, solidaritatea împărtășită cu alți coreligionari cu experiențe și culturi diferite vor face restul. Dincolo de naționalitățile lor, vor avea sentimentul că fuzionează într-o nouă comunitate a războinicilor lui Allah, apropiată de cea a tovarășilor Profetului. În această comunitate nu vor mai exista saudiți, egipteni sau algerieni, ci doar mujahedini salafiști, avangarda războinicilor islamului. În același timp, vor lua contact cu o lume interlopă în care se amestecă traficanți de tot soiul, teologi exaltați și agenți ai serviciilor de informații, în special cei ai serviciilor pakistaneze (Inter-Services Intelligence), foarte legați de medresele deobandite.

De asemenea, vor aduce cu ei la întoarcere un mit fondator, amestec de fapte reale și legende colportate. Cele mai celebre vorbesc despre invincibilitatea unor mujahedini care continuau să înainteze cu corpul străpuns de gloanțe sau se puteau face nevăzuți în fața inamicului; altele evocă puterea lui Allah care le permitea luptătorilor să oprească blindatele aruncând spre ele pumni de nisip, preschimbați pe dată în sfere de foc… Toate aceste povești se vor bucura de un succes neîndoielnic atunci când, ani de zile mai târziu, mujahedinii arabi întorși în comunitățile lor le vor istorisi în fața unor ascultători naivi și fascinați. Însă povestitorii, autointoxicați, vor crede sincer că au învins puterea militară rusă, uitând rolul sprijinului material occidental.

Sfârșitul jihadului afgan

După retragerea sovieticilor și sub presiunea serviciilor americane conștiente că, odată cu matricea afgană, creaseră o armă cu două tăișuri, pakistanezii încearcă să-i controleze mai bine pe mujahedinii arabi. La sfârșitul războiului, aceștia din urmă sunt abandonați de foștii lor prieteni. Ajutoarele americane și saudite se topesc. Pe frații lor afgani, mai preocupați de jefuirea propriei țări, de participarea la traficul de opiu și de confruntările dintre clanuri pentru cucerirea Kabulului, nu-i mai interesează soarta lor. Voluntarii arabi se văd nevoiți atunci să aleagă între trei itinerare.

Unii decid să se întoarcă în țările lor de origine, unde, în general, servesc drept vârf de lance radical mișcărilor islamiste locale, creând de obicei celule clandestine pentru a pregăti jihadul împotriva autorităților guvernamentale, considerate lipsite de credință și corupte. Alții preferă să plece spre teritoriile tradiționale de emigrare ale etniilor lor, în special Europa. În cazul unora dintre ei, prestigiul reputației de mujahedini le permite să convertească la salafism tineri din a doua generație slab integrați și în căutare de identitate. Cei din a treia categorie aleg să continue jihadul internațional aducând, din taberele de la granița afgano-pakistaneză, un nou sprijin logistic sau operațional mujahedinilor prinși în luptă. Lista se va lungi repede: Algeria, Bosnia, Cașmir, Cecenia…

În același timp însă, șefii voluntarilor arabi pregătesc în secret viitorul armatei internaționale a jihadului.

Unii autori susțin că liderii jihadiști au rămas uniți până la capăt în spatele lui Azzam, acceptând să urmeze pe termen lung proiectul său de sprijinire a musulmanilor oprimați pentru a reconstitui, din Andaluzia

până în Filipine, străvechea *umma*. Al-Qaida ar fi fost astfel creată cu scopul de a înlocui Maktab al-Khidamat, organizație care devenise perimată pentru noile lupte.

Alții consideră, precum Rohan Gunaratna, că dezbaterea asupra noului proiect jihadist a provocat ruptura între Azzam, conștient de periculozitatea strategică a comportamentelor teroriste, și Osama bin Laden, convins de către egiptenii din al-Jihad, de care se apropiase foarte mult, de necesitatea de a declanșa mai întâi lupta împotriva regimurilor apostate.

Problema nu a primit încă un răspuns definitiv. Pe 24 noiembrie 1989, Abdullah Azzam moare în mod oportun, alături de cei doi fii ai săi, când mașina sa explodează la Peshawar. Unii văd aici mâna lui Osama bin Laden, caracterizat de duplicitate și preocupat să se debaraseze de un maestru incomod și depășit de noile mize ale jihadului. Alții cred că responsabilitatea le revine unor servicii arabe, hotărâte să elimine conducătorul unei armate de teroriști internaționali înainte ca acesta să aducă lupta în țara lor. Abdullah Azzam a devenit în orice caz figura emblematică a nebuloasei mujahedine, musulman exemplar ucis pe calea jihadului la a cărui concretizare contribuise. Fără doar și poate, el a dus cu sine multe secrete în „paradisul din umbra săbiilor”.

Dar, dincolo de nașterea mitului, viitorul se anunță sumbru pentru nebuloasa mujahedină. Ea se dispersează, precum grupurile de foști combatanți care, după trecerea sentimentului de ușurare ce însoțește sfârșitul luptelor, trebuie să înfrunte realitățile dureroase ale întoarcerii la viața civilă și să accepte trecerea în anonimat.

Osama bin Laden, succesorul oficial al lui Azzam, se întoarce în Arabia Saudită cu un proiect pe care conjunctura din acea perioadă nu-i permite să-l concretizeze într-un viitor apropiat. Mujahedinii salafiști cei

mai motivați nu au altă soluție decât să revină la vechile lor programe naționale. Va fi nevoie de numai șapte ani pentru a reconstrui matricea afgană, împotriva unor noi adversari.

Până atunci, islamiștii algerieni, deși evident minoritari în cadrul ajutorului oferit în conflictul afgan, vor da începând din 1989 un elan suplimentar dinamicii jihadului. Această nouă luptă va duce la un adevărat război civil în care limitele ororii vor fi rapid depășite.

Jihadul algerian și consecințele lui pentru Europa

Ascensiunea spectaculoasă a Frontului Islamic al Salvării, un nou corpus al islamismului algerian și scoaterea sa în afara legii

În aprilie 1989 este legalizat Frontul Islamic al Salvării (FIS, *al-Jabhah al-Islamiyah lil-Inqadh*). La momentul respectiv, acest tânăr partid

islamist, înființat în 1987 de Abbassi Madani și Ali Belhadj, era finanțat în principal de Arabia Saudită. Dincolo de influența exterioară a Fraților Musulmani, proiectul Frontului Islamic al Salvării este ambițios: să reproducă în regim sunnit modelul revoluției islamice din Iran. În acest scop, va practica o aparentă respectare a jocului democratic prin intermediul alegerilor. În același timp, cadrele sale organizează intense activități de prozelitism pentru a recupera sufragiile unei populații traumatizate de corupția Frontului de Eliberare Națională (FEN), aflat la putere de 27 de ani, și de consecințele socio-economice ale crizei petroliere din 1985.

În sânul noii organizații islamiste coexistă două curente. Algerianiștii doresc ca lupta lor să nu treacă dincolo de granițele Algeriei. Salafiștii (internaționaliști) consideră că viitoarea biruință a musulmanilor în Algeria nu este decât o primă etapă și că trebuie să se colaboreze în același timp cu forțele reprezentative ale comunității credincioșilor în exterior. În raporturile de forțe din sânul jihadului algerian vom regăsi mereu această distincție esențială.

În plus, în interiorul FIS apare, încă de la originile lui, o tentație jihadistă care amestecă extremiștii din cele două curente. Aceștia se reunesc regulat într-o moschee din cartierul Belcourt al Algerului, rebotezată „Kabul”.

Tendința algerianistă a acestor radicali este formată din foști membri ai Mișcării Islamice Armate (MIA, *al-Harakat al-Islamiya al-Musallaha*). Din punct de vedere istoric, MIA este prima structură islamistă combatantă algeriană. A fost înființată în 1984 de un fost mujahedin din războiul de independență, Mohamed Bouhali, care, împreună cu câțiva tovarăși, efectuează atacuri cu țintă precisă asupra simbolurilor puterii pentru a protesta împotriva corupției regimului apostat al FEN. El

privilegiază de altfel atacarea birourilor de taxe și impozite, pretinzând că înapoiază banii săracilor, și dobândește în câteva luni în rândul poporului algerian imaginea unui Robin Hood musulman. În cele din urmă, trădat de unul dintre apropiații săi, Bouhali este ucis la sfârșitul anului 1987 de forțele de securitate, dar majoritatea complicilor lui fuseseră deja arestați cu doi ani înainte și încarcerați. Printre ei se număra și un tânăr imam cu o atitudine puternic antifranceză, Ali Belhadj, fiul unui partizan ucis în timpul războiului din Algeria. Acesta va fi eliberat ca și ceilalți cu prilejul amnistiei din 1988.

Tendința salafistă este reprezentată de veteranii din Afganistan, care s-au întors de puțin timp în țară și visează să fie vârful de lance, prin acțiune armată, al revoluției islamiste algeriene. Unii se revendică chiar de la ideologia takfiri.

Din această legătură conspirativă între marginali de origini și sensibilități religioase diferite se vor naște anumite structuri clandestine, care se pregătesc pentru jihad încă dinainte de întreruperea procesului electoral din ianuarie 1992.

Printre aceste grupuri se numără și un nucleu de salafiști extrem de hotărâți care a fost creat în vestul Algerului, încă de la jumătatea anului 1992, de o figură carismatică a jihadului din Afganistan, Abdelhak Layada, alias Abu Adlane, și un șef de bandă de cartier, Mohamed Allal, alias Moh Leveilley. Noua structură, nerăbdătoare, dar bine organizată, este formată în principal din veterani din Afganistan, din „hitiști” („cei care sprijină zidurile”[3]*, expresie folosită în Alger pentru a-i desemna pe șomeri și pe indivizii fără ocupație) și din delincvenți mărunți. Această bandă va da naștere mai târziu Grupului Islamic Armat (GIA, *al-Jamaah al-Islamiya al-Musallaha*). Unii îi atribuie de altfel responsabilitatea pentru atacul din iulie 1991 asupra cazărmii din El Guemmar, unde, cu

complicitatea militarilor din gardă, un grup de islamiști a reușit să sustragă arme, muniții și explozibili. În ceea ce-l privește, FIS denunță deja o manipulare din partea serviciilor, moștenitoare ale Securității militare algeriene.

FEN este luat complet pe nepregătite de succesul obținut de FIS în martie 1991 la alegerile municipale, unde partidul musulman câștigă 55% dintre primării, printre care și pe cea a Algerului. În scurt timp, noii aleși iau pe tot teritoriul măsuri îngrijorătoare: portul obligatoriu al vălului, închiderea cafenelelor – asimilate cu locuri de desfrâu – și utilizarea mijloacelor municipale în folosul structurilor islamiste. Puterea algeriană încearcă să reducă la tăcere FIS atunci când acesta, îmbătat de recentul său succes, decide să sporească numărul manifestațiilor de stradă. Represiunea, extrem de violentă, face zeci de morți și este marcată de întemnițarea, la 30 iunie 1991, a lui Abbassi și Belhadj. In extremis, algerianiștii se impun la congresul de la Batna (numit și Congresul Fidelității) din august 1991 și mențin direcția jocului electoral.

În primul tur al alegerilor legislative, la sfârșitul lui decembrie 1991, FIS obține 43% din voturi și se poate considera viitorul partid de guvernământ. Răspunsul autorităților, care se tem de o luare a puterii în stil iranian, este aproape imediată. Generalii algerieni demisionează la începutul lui ianuarie 1992, iar președintele Chadli anulează alegerile și instaurează starea de urgență.

În aprilie, FIS este oficial dizolvat, în timp ce câteva mii dintre cadrele sale sunt fie aruncate în închisoare, fie plasate în detenție administrativă în lagărele din sudul țării (In Menguel, In Salah, Bordj Omar Driss, El Homr, Ouargla și Tsabit). Absența lor va îndemna numeroși militanți, dezorientați și îngrijorați că vor îndura aceeași soartă, să intre în clandestinitate. Unii rămân în Algeria și se alătură primelor grupuri

armate. Alții pleacă în Europa, unde vor fi viitorii pivoți ai rețelelor de susținere.

Structurarea mișcărilor armate

Încă de la jumătatea anului 1992 se constituie, fără nici o coordonare de ansamblu, structuri combatante. Unele, precum Mișcarea pentru un Stat Islamic (MSI, *al-Harakat Inn al-Dawla Islamiya*), salafistă, a lui Said Mekhloufi, sunt bazate în zona rurală și practică o gherilă sporadică, asemenea unităților de bază ale FEN (*katiba*) din războiul de independență. Altele, precum Frontul Islamic al Jihadului Armat (FIJA, *al-Jabha al-Islamiya lil Jihad al-Musallah*), de tendință algerianistă, se consacră unor activități punctuale de terorism (atentate fără discriminare sau cu țintă precisă), vizându-i pe reprezentanții statului, în special pe polițiști și jandarmi, cărora li se fură armele. În această perioadă, situația este foarte confuză, cu atât mai mult cu cât o serie de acte de delincvență sau chiar de manipulare sunt comise, după câte se pare, sub acoperire islamistă.

La începutul lui 1993 apare oficial GIA. Sigiliul său, identic cu cel al partidului *Hizb-i-Islami-i-Afghani* al despotului războinic fundamentalist Gulbuddin Hekmatyar, arată clar rădăcina afgană a organizației algeriene. Încă de la început, GIA, care a înțeles foarte bine că influența unui grup combatant se măsoară după impactul mediatic al acțiunilor sale, a ales ținte ușor de lovit și în măsură să impresioneze opinia publică (jurnaliști, intelectuali, femei care nu purtau văl). Dar, în scurt timp, GIA – sub

conducerea noului său emir, Cherif Gousmi, alias Abu Abdallah Ahmed, veteran al luptelor din Afganistan – decide să ducă lupta pe plan internațional, în acord cu ideologia salafistă.

Franța este prima țară vizată. Într-o primă fază (răpirea soților Thévenot, septembrie 1993), GIA ordonă cetățenilor străini să părăsească teritoriul algerian sub amenințarea cu execuția. Primele două victime vor fi de naționalitate franceză, doi topografi uciși la Sidi Bel-Abbès, pe 18 octombrie 1993. Vor urma alte 200, dintre care aproape 60 vor fi francezi.

Pe 24 decembrie 1994, GIA va lovi pentru prima dată în afara țării, prin luarea de ostatici și deturnarea unui avion Airbus al companiei Air France (cursa Alger-Paris) pe aeroportul din Marignane. Incapacitatea atacatorilor de a aplica planul stabilit – sunt prezenți doar patru islamiști în loc de 10, câți erau prevăzuți inițial – facilitează neutralizarea lor cu succes de către Grupul de Intervenție al Jandarmeriei Naționale. Încercarea teroriștilor algerieni de a se îndrepta spre spațiul aerian al Parisului permite să se considere că aceștia intenționau în final să facă avonul să se prăbușească asupra capitalei franceze. Într-adevăr, după eliberarea tuturor ostaticilor, cu excepția celor trei uciși pe aeroportul din Alger, la bordul avionului nu a fost găsit nici un fel de explozibil.

Vom remarca totuși că nici un atentat sinucigaș n-a fost comis de nebuloasa islamistă algeriană în Algeria sau în afara granițelor ei, nici înainte, nici după această operațiune – în care cererile exagerate ale teroriștilor, dorința probabilă de a face avionul să se prăbușească asupra Parisului și lupta pe viață și pe moarte au fost impuse, după câte se pare, de modul defectuos în care s-a desfășurat operațiunea. Atentatul de la 30 ianuarie 1995 împotriva sediului algerian al Direcției Generale a Securității Naționale (DGSN), care a făcut probabil 150 de morți, nu prevedea în planul inițial moartea șoferului autocarului.

De ce Franța a fost vizată direct de către GIA? Sunt propuse în general trei explicații:

Franța, în virtutea moștenirii coloniale, era un țap ispășitor tradițional în societatea algeriană, care impută adesea răspunderea pentru nenorocirile sale presupusei „tabere pro-franceze" (*Hizb Francia* – versiunea locală a ceea ce în Franța se numește „tabăra celor care țin cu străinii").

Primul partener economic al Algeriei și deținătoarea unei treimi din datoria externă a acestei țări, Franța era considerată de nebuloasa islamistă un aliat politic și deci militar al guvernului algerian.

De la începutul anului 1993, serviciile franceze constataseră că jihadiștii ce amenințau în Algeria cetățeni francezi dispuneau pe teritoriul Franței de relee logistice, care produceau bani pentru a-i ajuta comițând acte de drept comun (trafic de acte false, contrafacere, extorcare de fonduri, furturi). Neutralizarea structurilor de sprijin începuse încă din octombrie 1993. GIA hotărâse să le răzbune.

În realitate, principalul motiv era în altă parte. Franța număra în jur de trei milioane de indivizi legați direct de Algeria: 800.000 de rezidenți legali, probabil aproape 100.000 ilegali și două milioane de francezi de origine algeriană, în general cu dublă naționalitate. În acest context, Franța reprezenta o adevărată cutie de rezonanță pentru islamismul algerian, care putea găsi pe teritoriul ei complicități benevole sau impuse. Campania de atentate din vara lui 1995 (25 iulie-14 octombrie) a fost de altfel precedată de asasinarea la Paris, pe 11 iulie, a imamului Abdelbaki Sahraoui. Acesta, membru fondator al fostului FIS, era ostil derapajelor GIA, organizație a cărei acțiune clandestină pe teritoriul francez o denunța mai ales în cursul predicilor sale de vineri în moscheea pariziană de pe strada Myrha.

Unirea jihadului algerian în jurul GIA în mai 1994

Strategia mediatică a GIA, credibilizată de lupta dusă în afara țării, se dovedește profitabilă, deoarece permite ralierea la această organizație, în mai 1994 (comunicat al GIA zis „al Unității"), a tuturor structurilor combatante algeriene. Singura organizație ce-și păstrează independența este Armata Islamică a Salvării (AIS), considerată brațul armat al fostului FIS și care se limitează la acțiuni de gherilă împotriva forțelor de securitate.

Sub conducerea lui Cherif Gousmi, apoi, după moartea acestuia în octombrie 1994, sub cea a lui Jamel Zitouni, GIA se structurează în Algeria în nouă regiuni, copiate după schema zonelor militare. Bazându-se pe mai bine de 20.000 de luptători experimentați grupați în *katiba* autonome, organizația își modifică strategia. Ea renunță la atacurile împotriva forțelor de securitate pentru a se consacra unei strategii de terorizare a populației civile (baraje false pe șosele, atentate cu mașină-capcană în centrele urbane). GIA speră că în felul acesta va forța populația algeriană să colaboreze.

Rețelele externe ale GIA

Ca o consecință indirectă, GIA pune mâna rapid pe toate rețelele de sprijin pentru organizațiile de rezistență armată algeriene, bazate în principal în Europa, unde sunt constituite în cea mai mare parte din tineri de origine magrebiană. De asemenea, GIA poate să conteze în zona afgano-pakistaneză pe sprijinul unor algerieni legați de structurile mujahedine.

Principala zonă de organizare și repliere a GIA este, incontestabil, capitala Marii Britanii, supranumită chiar de către islamiști „Londonistan". Într-adevăr, Regatul Unit a devenit teritoriul de azil privilegiat al unui mare număr de militanți islamiști, căutați în țările lor pentru activități teroriste. Mulți sunt veterani din Afganistan.

În jurul imamului iordanian de origine palestiniană Mahmoud Omar Othman, alias Abu Qatada – instalat în moscheea pakistaneză din Finsbury Park, apoi în cea de pe Baker Street –, se pregătesc ajutorul financiar și propaganda. De aceea, revista *Al-Ansar* (*Partizanii Profetului*), organ de presă bilunar al jihadului salafist, se va consacra rapid susținerii în principal a GIA. Abu Qatada este secondat în această sarcină de alți doi veterani din Afganistan, spaniolul de origine siriană Nasar Mustafa Setmariam, alias Abu Musab, și britanicul de origine egipteană Mustafa Kamel, alias Abu Hamza.

În acest context, majoritatea militanților salafiști refugiați în Europa (în principal magrebieni și egipteni, dar și turci) vor servi drept mercenari pentru organizația algeriană. Aceasta a devenit, într-adevăr, mai celebră decât al-Jihadul egiptean. Dimpotrivă, responsabilitatea ei în asasinarea spectaculoasă în 1993 a președintelui Mohamed Boudiaf – executat tot de

un militar – nu poate fi luată în considerare în mod serios, în pofida acuzațiilor repetate ale autorităților algeriene.

Această evoluție transnațională și legătura cu matricea afgană apar cu claritate odată cu anihilarea, în Franța și Maroc, a așa-numitei rețele „din Marrakech". Pe 30 august 1994, doi turiști spanioli sunt uciși în cursul unui furt cu mână armată comis în hotelul *Atlas* din Marrakech. Ancheta permite să se stabilească faptul că patru grupuri compuse în principal din francezi de origine marocană, dintre care unii fuseseră pregătiți în taberele din zona afgano-pakistaneză, trebuiau să efectueze acțiuni armate în Maroc cu scopul de a declanșa războiul sfânt în această țară. Grupurile erau conduse de marocanii Abdelilah Zyad și Mohamed Zinedine, doi foști militanți ai Mișcării Tineretului Islamist Marocan (MTIM) care, acum veterani ai luptelor din Afganistan, trecuseră la jihadul autonom. Dispunând în Maroc de o rețea de complicități locale, protagoniștii primiseră arme din Europa, grație structurilor organizate din Germania și Italia de către fostul contrabandist algerian Djamel Lounici, principalul furnizor de armament al organizațiilor de rezistență armată din Algeria. Anchetele aveau să arate amploarea rețelelor magrebiene de sprijin de pe teritoriul francez.

Rețeaua lui Djamel Lounici, specializată în traficul de arme și de acte false, întreținea de altfel o strânsă legătură cu grupul de sprijin logistic al algerianului Mohamed Chalabi. Acesta a fost anihilat în regiunea pariziană la 8 noiembrie 1994. Pe 16 iulie același an, șase islamiști tunisieni, apropiați de Frontul Islamic Tunisian (FIT), fuseseră reținuți în gara din Perpignan. Aveau asupra lor arme, destinate probabil să ajungă în Algeria trecând prin Maroc.

Încă din 1995, justiția franceză a lansat anchete cu privire la filierele de recrutare de islamiști francezi a căror destinație erau taberele de

antrenament jihadiste din Pakistan și Afganistan. În același timp, colaborarea dintre polițiii a permis detectarea în Europa a altor rețele de sprijin pentru organizațiile de rezistență armată algeriene.

Astfel, la 1 martie, poliția federală belgiană a anihilat la Bruxelles rețeaua lui Ahmed Zaoui și a lui Djamel Belghomri, consacrată unor misiuni de propagandă și de trafic de arme. S-a stabilit că, ulterior, această structură, alcătuită în cea mai mare parte din islamiști algerieni apropiați de GIA, ar fi trebuit să servească drept bază de sprijin pentru viitoarea campanie de atentate împotriva Franței.

Pe 13 iunie același an au fost arestate persoanele cu funcții de conducere din Institutul Cultural Islamic (ICI) de la Milano. În majoritatea cazurilor, era vorba despre refugiați politici egipteni, militanți în exil ai GI. Veritabilă placă turnantă a rețelelor salafiste în Europa, ICI juca un rol motor în sprijinirea mujahedinilor din Bosnia. Fostul său director, Anwar Shaaban, condusese de altfel brigada voluntarilor arabi din Zenica, formată din câteva sute de luptători, în principal de origine magrebiană. Ucis la începutul lui 1995 într-o confruntare cu forțele croate, Shaaban fusese înlocuit de un algerian veteran al luptelor din Afganistan, Lahcene Mokhtari, alias Abu El Maali. În septembrie, structura lui Djamel Lounici era anihilată la rândul ei la Milano, Napoli și Roma.

În sfârșit, pe 20 iunie, poliția franceză a neutralizat trei noi rețele de sprijin pentru organizațiile de rezistență armată din Algeria, cu ramificații europene.

Reprimarea structurilor europene ale GIA nu permitea totuși împiedicarea în Franța a campaniei de atentate din vara anului 1995

În iulie 1995, GIA a început o serie de operațiuni desfășurate direct pe teritoriul francez. Pe 11 iulie a fost asasinat în moscheea de pe strada Myrha (al XVIII-lea arondisment al Parisului) imamul Abdelbaki Sahraoui. Începând de pe 25 iulie (atentatul din stația RER[4]* Saint-Michel) au fost comise 11 atentate în regiunea pariziană și în cea lyoneză (13 morți și 180 de răniți). După identificarea și moartea francezului Khaled Khelkhal, rețeaua a fost în cele din urmă anihilată la 1 noiembrie, pe când se pregătea să comită un atentat cu mașină-capcană în piața din cartierul Wazemmes (Lille).

Această rețea era compusă din trei grupuri (situate în Paris, Lyon și Lille) formate din tineri născuți în Franța din părinți imigrați de origine algeriană. Tinerii erau conduși de doi emiri din GIA, veterani din Afganistan, Boualem Ben Said și Ait Ali Belkacem, veniți din Algeria la ordinul personal al lui Jamel Zitouni.

În ziua de 4 noiembrie a fost arestat la Londra coordonatorul financiar al rețelei, Rachid Ramda. Acesta, refugiat politic algerian, era un colaborator regulat al revistei *Al-Ansar* și unul dintre șefii GIA pentru Europa. A reușit totuși să scape Ali Touchent, alias Tarek. Fost membru al rețelei Zaoui în Belgia, acesta recrutase din 1993 majoritatea membrilor rețelei, utilizați într-o primă fază în activități de sprijin logistic pentru organizațiile de rezistență armată algeriene. Touchent va fi ucis în 1997 de

serviciile de securitate în Alger, unde se alăturase grupului său de origine, FIDA.

De asemenea, a fost neutralizată și o structură jihadistă mai autonomă care pregătea un atentat împotriva unei rafinării în regiunea lyoneză. Instalată în împrejurimile localității Chasse-sur-Rhône, aceasta era condusă de doi convertiți, David Vallat și Joseph Jaime, un francez de origine spaniolă.

Derapajul sângeros al GIA

La sfârșitul lui 1995, emirul național al GIA, Jamel Zitouni, alias Abu Abderrahman Amin, se află în culmea puterii sale: populația algeriană terorizată se gândește că acesta va răsturna regimul, ale cărui forțe de securitate par depășite. GIA a arătat că putea lovi teritoriul nelegiuit al cruciaților și își asigurase astfel sprijinul unei noi generații de simpatizanți în Europa.

În exterior, Zitouni dispune de sprijinul nebuloasei jihadiste internaționale, așa cum o dovedește susținerea din partea lui Abu Qatada și a două organizații salafiste combatante, al-Jihadul egiptean și Grupul Islamic Combatant Libian (GICL). Acesta din urmă se făcuse cunoscut la începutul aceluiași an, revendicând – printr-un comunicat al liderului său Abu Abdallah Sadek, alt veteran din Afganistan – un atentat care l-ar fi rănit pe colonelul Gaddafi.

Îmbătat de această nouă putere, Zitouni decide să-și asigure o autoritate absolută asupra organizației sale, constituită în continuare dintr-

un conglomerat de structuri armate cu ideologii diferite. El declanșează astfel epurări sângeroase împotriva eventualilor săi rivali. Salafist care nu a părăsit niciodată Algeria, Zitouni este primul emir național al GIA care n-a cunoscut experiența jihadului împotriva sovieticilor. De aceea, pune mai întâi să fie eliminați acei emiri veterani ai luptelor din Afganistan de a căror carismă se teme, apoi pe unii șefi algerianiști care se pot mândri cu calitatea lor de foști imami. Ulterior va încerca să arunce răspunderea pe umerii serviciilor algeriene, înainte de a recunoaște faptele și de a se justifica prin legitima apărare în fața unui pseudo-complot algerianist îndreptat împotriva sa. În sfârșit, în martie 1996, el revendică responsabilitatea răpirii a șapte călugări francezi de pe domeniul Tibhirine (situat la sud de Alger), care sunt decapitați din ordinul lui câteva săptămâni mai târziu.

Fragmentarea jihadului algerian în Algeria

La începutul lui iulie 1996, Zitouni este ucis de islamiști algerianiști din Liga Islamică pentru Propovăduire și Jihad (LIPJ, *al-Ittihad al-Islami li Daawa wal Jihad*), care, sub autoritatea emirului Ali Benhajar, a fost prima structură din GIA ce a făcut disidență.

Succesorul său, Antar Zouabri, alias Abu Talha, moștenește o organizație slăbită de disidențe și, pentru a-și păstra credibilitatea strategică, va dezvolta operațiunile de teroare psihologică cu privire la populația civilă. Masacrele încep în aglomerațiile izolate. Zouabri va fi ucis în cele din urmă de forțele de securitate în noiembrie 2002. Astăzi,

adjunctul său Abu Anta nu are sub conducerea lui mai mult de vreo 100 de credincioși, cu comportamente apropiate de psihopatie.

Printre grupurile disidente din GIA care continuă jihadul în mod autonom reapar mai întâi structuri algerianiste. Este vorba în principal de Liga Islamică pentru Propovăduire și Jihad (LIPJ) a lui Ali Benhajar, Mișcarea Islamică pentru Propovăduire și Jihad (MIPJ, *al-Harakat al-Islamiya li Daawa wal Jihad*) a lui Mustafa Kertali, Cei Fideli Legământului (FL, *al-Baqoun ala'l Ahd*) – grupul veteranului din Afganistan Abu Jamil – sau Frontul Islamic al Jihadului Armat (FIDA) al lui Abu Fida. Într-o etapă ulterioară se detașează structuri salafiste care susțin că incarnează adevărata luptă a GIA: în vest, în principal *katiba* „Teroarea" (*al-Hawal*), iar în est, grupul lui Hassan Hattab, fost emir al celei de-a doua regiuni a GIA (Marea Kabylie). Toate aceste grupuri se trezesc destul de repede prinse într-o luptă fratricidă împotriva foștilor lor tovarăși din GIA, care le consideră în consecință apostate.

Nebuloasa jihadistă europeană, care se desolidarizează de jihadul algerian la sfârșitul lui 1996, este în căutarea unei noi cauze

Pe 22 iunie 1996, Abu Qatada – deși cu un an înainte fusese autorul nedeclarat al unei fatwa infame care legaliza uciderea de femei și copii –

își proclamă într-un editorial din *Al-Ansar*, împreună cu Abu Musab Al Suri, ruptura în raport cu GIA. Al-Jihadul egiptean și GICL rup și ele alianța, publicând un comunicat în același număr al revistei.

În consecință, simpatizanții din Europa ai jihadului algerian își arată neîncrederea față de GIA, pe care îl bănuiesc fie că este condus de niște psihopați care practică un islam deviant, fie că este manipulat de serviciile algeriene.

Astfel, imamul Abu Hamza al-Masri, care după luna iunie continuă singur să publice la Londra revista *Al-Ansar*, rupe și el până la urmă, din octombrie, relația cu GIA. El înființează o nouă asociație, Supporters of Sharia (Susținătorii Legii Islamice), frecventată în principal de islamiști de origine pakistaneză sau bengaleză. Aceasta este dotată cu un site internet cu același nume, unul dintre primele exemple ale noului vector de propagandă care ulterior avea să fie folosit pe scară largă de nebuloasa mujahedină.

După câteva luni de incertitudine, elementele cele mai radicalizate – în general, veterani ai luptelor din Afganistan care sprijiniseră cauza bosniacă – vor considera victoria talibanilor drept revenirea ordinii islamice în Afganistan. De aceea, vor reface rapid legăturile cu matricea afgană și vor reactiva filierele de recrutare de voluntari care duc către taberele din zona afgano-pakistaneză. Controlarea treptată a acestor structuri de către apropiații lui Osama bin Laden va favoriza dezvoltarea unei noi internaționale islamiste, marcată de prezența unor structuri de pregătire în Afganistan și de întrajutorarea în beneficiul organizațiilor combatante ale jihadului.

În aceeași perioadă, două evenimente majore produse în Franța vor arăta că originea amenințării evoluează. Atenția justificată acordată GIA a împiedicat aprecierea periculozității unor elemente marginale venite

dinspre alte nebuloase jihadiste, cele ale veteranilor din Bosnia și Afganistan.

Pe 5 martie 1996 este anihilat grupul de la Roubaix, format din militanți salafiști veterani ai jihadului bosniac. Condus de doi francezi convertiți, Christophe Caze și Lionel Dumont, acest grup, apropiat de Abu Hamza în Marea Britanie și de Abu el-Maali în Bosnia, tocmai comisese în regiunea orașului Lille o serie de furturi cu mână armată deosebit de violente. De asemenea, încercase să comită un atentat cu mașină-capcană în Lille pe 4 martie, cu două zile înainte de ținerea summitului G7. Ca urmare a anchetei va fi neutralizată o rețea de sprijin mujahedină, condusă din Canada de algerianul Fateh Kamel și legată atât de Europa, cât și de Bosnia și de zona afgano-pakistaneză.

Pe 3 decembrie 1996, la Paris, în stația RER Port-Royal, este comis un atentat ce provoacă moartea a patru persoane, printre care o turistă canadiană și doi studenți marocani. Pista pare clară pentru mass-media: GIA tocmai trimisese o scrisoare cu amenințări destul de vagi președintelui Republicii Franceze. Iar dintr-o cabină telefonică din suburbiile Parisului se făcuse o revendicare grăbită în numele organizației algeriene. În scurt timp, devine totuși clar că GIA nu este implicat în pregătirea atentatului. Dimpotrivă, proximitatea temporală cu procesul rețelei din Marrakech, care începe pe 12 decembrie, și similitudinea în privința modului de operare cu atentatul din 25 iulie 1995 sunt tot atâtea elemente ce permit să se considere că atentatul a fost comis de indivizi izolați, cu baza în Europa și apropiați de nebuloasa mujahedină.

Aceste evenimente arată că amenințarea, până acum de origine strict algeriană, devine multiformă. Ea este legată de căutarea unor noi cauze de către simpatizanții jihadului în Europa. Experiența jihadului bosniac este încheiată odată cu acordurile de la Dayton din decembrie 1995.

Redeschiderea treptată a taberelor de antrenament mujahedine, permisă de talibani în Afganistan, va stârni un real entuziasm. Acesta va duce la nașterea unei a doua generații de voluntari arabi în Afganistan, care se va plasa încetul cu încetul pe orbita al-Qaida (vezi capitolul următor).

Totuși, în Europa, o minoritate de vechi simpatizanți ai GIA rămâne fidelă jihadului algerian, căutând grupul care să poată incarna idealul unitar din mai 1994. Alegerea se îndreaptă rapid către GIA din regiunea a doua, condus de Hassan Hattab. Acesta vrea să întruchipeze continuitatea GIA condus de Cherif Gousmi.

Hattab va justifica în acest scop – cu prilejul unui interviu de 20 de pagini în revista salafistă *Al-Jamaah* (*Grupul*) – validitatea strategică a atentatelor împotriva Franței. Totuși, aceste discursuri războinice au ca principal obiectiv să adune laolaltă cât mai multe dintre vechile elemente care sprijineau GIA. Conștient de slăbiciunea organizației sale, Hattab se va feri de orice nouă tendință spre aventură în Europa, unde are nevoie ca puținele sale rețele logistice să supraviețuiască. Printre ele se numără grupul lui Adel Mechat în Germania și cel al lui Omar Saïki în Franța. Acestea, care se ocupă de colectări de fonduri și de distribuirea propagandei GIA din regiunea a doua, sunt anihilate în cursul operațiunilor polițienești europene desfășurate în mai 1998, înainte de Cupa Mondială la Fotbal. În octombrie același an, Hattab, preocupat să ia distanță față de GIA în exterior pentru a obține noi ajutoare, dă organizației sale noua denumire de Grup Salafist pentru Propovăduire și Luptă (GSPL).

Renunțarea la visul jihadist de către nebuloasa algerianistă în Algeria

Oare de la izbucnirea revoltelor din Alger generalii algerieni deveniseră conștienți că majoritatea susținătorilor FIS nu erau islamiști convinși, ci cetățeni dornici să schimbe sistemul? Cum se întâmplase și în alte regimuri arabe în acea perioadă, elita FEN confiscase exclusiv în propriul folos visurile de independență. Promisiunile lui Boumédiène și ale succesorilor săi nu aduseseră redistribuirea bogățiilor petroliere, ci doar șomaj, criză de locuințe și o voință de modelare etnică sau lingvistică. Se evocă în continuare visul imposibil al tânărului magrebian născut în Franța din părinți imigrați de a se întoarce într-o Algerie pe care n-a cunoscut-o decât prin poveștile părinților săi. Se omite să se amintească însă că speranța multor algerieni, deși crescuți în cultul luptătorilor pentru independență, era să obțină o viză pentru Franța.

Criza islamistă din Algeria este în primul rând o criză socială. Puterea algeriană nu putea să aducă nici o soluție, deoarece aceasta implica reorganizarea sistemului și pierderea privilegiilor. În consecință, singura rezolvare rămânea aceea de a fragmenta noua opoziție populară unită în jurul temelor mobilizatoare ale islamului.

De la întreruperea procesului electoral, autoritățile algeriene au urmărit necontenit divizarea nebuloasei islamiste. Această strategie explică dublul limbaj al unei puteri care nu avea vreun proiect politic sau economic real. Până la sfârșitul anilor 1990, jandarmeria algeriană, adesea urâtă de populație, a rămas în cazărmi, în vreme ce GIA se afișa fără riscuri prin sate. Până la urmă, aparatul de securitate – mândria sau

teroarea poporului algerian – s-a dovedit în această perioadă a fi complet depășit. Ceea ce nu trebuie să ascundă totuși faptul că mai multe mii dintre membrii săi și-au pierdut viața în lupta împotriva terorismului.

Cei care au comis marile masacre sunt exaltații din GIA, și nu armata algeriană. Aceasta nu a intervenit pentru a proteja populația, nu pentru că i-ar fi manipulat pe jihadiști, ci pentru că încetineala ei o făcea în primul rând incapabilă să reacționeze fără riscuri majore. Mujahedinii care au comis marile masacre din 1997-1998 acționau noaptea, pe un teren explorat în prealabil, ghidați de complici, întinzând capcane pe căile de acces pentru a împiedica orice intervenție rapidă. Intervențiile cu trupe aduse cu elicopterele ar fi putut probabil să salveze unele sate, dar cele câteva elicoptere disponibile erau ocupate în alte părți sau nu puteau primi decât tardiv autorizațiile de zbor acordate de un stat-major prea centralizat. Dezbaterea – de altfel, europeană – pe tema „cine pe cine ucide?" rămâne una partizană.

Însă lipsa de reactivitate a aparatului de securitate, confruntat cu excesele islamiste și cu obstacolele fizice ale reliefului algerian, nu explică totuși în întregime slaba sa înclinație de a apăra niște cetățeni care, până la urmă, îi erau ostili. Căci, începând de prin 1995, cetățenii legaliști s-au dotat cu structuri de autoapărare destul de eficiente – milițiile patriotice și grupurile de legitimă apărare. Dimpotrivă, populația apropiată de curentul islamist disident din GIA rămâne fără apărare. Neîncrezătoare față de reprezentanții autorității, ea refuză orice control. Lipsită de protecția forțelor de securitate, va fi o țintă ușoară pentru GIA, hotărât să se răzbune pe disidenți masacrându-i pe apropiații acestora.

În 1997, combatanții din Armata Islamică a Salvării (AIS), slab echipați, extenuați după cinci ani de gherilă și consternați de devierea jihadului lor, se consacră mai mult luptei împotriva GIA decât celei

împotriva puterii. Orice speranță legată de o nouă legalizare a fostului FIS s-a stins. Prin intermediul Instanței Executive a FIS în Străinătate (IEFS) – care joacă în Germania, sub conducerea lui Rabah Kebir, rolul neverosimil al unui guvern în exil –, AIS acceptă să negocieze pentru a proteja familiile propriilor luptători. În octombrie este semnat un armistițiu, la care se raliază discret toate organizațiile combatante alegerianiste. Etapa finală se va desfășura odată cu Concordia Civilă, versiune algeriană a „păcii celor bravi", propusă în anul 2000 de președintele Bouteflika. Puțini combatanți salafiști o vor accepta, dar ea va permite reinserarea nebuloasei algerianiste în societatea algeriană.

Cel puțin într-o privință, puterea algeriană nu se înșelase. FIS crease la început o combinație neverosimilă între clasele de mijloc tradiționale, compuse majoritar din comercianți, profesori și învățători – apropiați de algerianism –, și clasele marginalizate – în mare măsură, produse ale exodului rural –, pe care revendicările lor utopice le împingeau în mod natural spre salafismul combatant. Acestea nu aveau în realitate nici un proiect de societate comun, dincolo de fantasma unei republici islamiste algeriene. Fusese nevoie de opt ani de război civil pentru a se reveni la punctul de plecare. La capătul acestei perioade, societatea algeriană era stoarsă de vlagă și năucită. Pierduse, fără nici un folos, 150.000 dintre membrii săi.

Terorismul rezidual

De ani întregi, conducătorii succesivi ai Algeriei utilizaseră această expresie până ce o goliseră complet de sens. Căci grupurile teroriste, evaluate totuși în mod regulat la sub 1.500 de combatanți, și-au continuat lupta. Aceasta a fost folosită pentru a travesti realitatea Algeriei contemporane. Islamismul combatant nu avusese totuși nici o responsabilitate în revolta kabylă sau în nemulțumirea studenților.

Cu toate acestea, situația pare să evolueze, în timp ce atentatele de la 11 septembrie au permis luptei antiteroriste algeriene să dobândească o nouă legitimitate și să nu mai fie bănuită că servește drept alibi pentru refuzarea oricărei reforme democratice.

Terorismul a fost izgonit din orașele algeriene. În lipsa unor structuri de sprijin, grupurile responsabile de cele câteva atentate comise, la începutul anului 2001, în Alger cu ajutorul unor dispozitive explozive artizanale au fost repede neutralizate. Numărul lunar al victimelor terorismului a fost redus de 20 de ori în decurs de cinci ani, dovedind noua siguranță a spațiului rural.

Cele câteva zeci de supraviețuitori din GIA nu mai reprezintă nici o amenințare la adresa securității și trăiesc ascunși în ultimele lor refugii de pe înălțimile din provincia Médéa, la mică distanță de Alger.

Grupurile de rezistență armată din vestul Algeriei au încercat să continue jihadul în mod autonom, refuzând propunerile de alianță ale lui Hassan Hattab. Majoritatea lor sunt reduse astăzi la niște bande criminale, care nu mai pot reuși decât asupra unor cătune izolate cele câteva lovituri indispensabile pentru a supraviețui. Unul singur mai păstrează în prezent o relativă capacitate operațională, Grupul Păzitorilor Propovăduirii

Salafiste (*Jamaa al-Houmat al-Daawa al-Salafiya*), care beneficiază de o anumită susținere în Europa.

Singura organizație consecventă rămânea, la începutul anului 2004, Grupul Salafist pentru Propovăduire și Luptă (GSPL), care reușise în cele din urmă să controleze ansamblul structurilor combatante din estul și sudul Algeriei. Din 1999, Marea Kabylie (fieful tradițional al lui Hattab) era sediul regiunii a doua, Mica Kabylie, cel al regiunii a patra, iar munții Aurès, cel al regiunii a cincea. La sfârșitul lui 1999, Hattab a obținut ralierea fostului emir GIA din regiunea sudică și sahariană a Algeriei (regiunea a noua), Mokhtar Belmokhtar. Veteran al luptelor din Afganistan de la sfârșitul anilor 1980, acesta se reconvertise, după ruptura ce intervenise între el și Zitouni, la contrabanda de arme și țigări între Algeria și Sahel. Prin numirea lui în fruntea unei regiuni a noua resuscitate, GSPL avea acces la o nouă rută pentru transportarea armelor și deplasarea emisarilor exteriori.

Acest lucru îi permitea lui Hassan Hattab, foarte conștient de izolarea sa pe teritoriul algerian, să încerce refacerea legăturilor cu nebuloasa mujahedină. După cum ne amintim, legăturile dintre aceasta din urmă și jihadul algerian fuseseră întrerupte în 1996 din cauza exceselor făcute de GIA. În cele din urmă, contactul a fost restabilit la sfârșitul anului 2000, datorită unor foști simpatizanți ai GIA din Europa care se reinseraseră la vremea respectivă în nebuloasa salafistă cu baza în Afganistan, înainte de a reevalua favorabil modelul algerian al GSPL.

GSPL era, într-adevăr, mai în acord decât GIA cu standardele mujahedine. Hattab a susținut întotdeauna un islam salafist, ferindu-se de derapajele sanguinare ale GIA. Deviza sa „nici armistițiu, nici reconciliere cu puterea necredincioasă” a fost respectată. Trupele sale s-au consacrat unor atacuri de gherilă – câteodată spectaculoase – împotriva

armatei și milițiilor algeriene, chiar dacă s-a întâmplat și să fie executați civili bănuiți că ar fi fost informatori. Nu s-au dedat însă nici la răpiri de viitoare sclave sexuale (calificate drept „căsătorii temporare” de un teolog al GIA care deturnase sensul unei vechi cutume șiite ce-i permitea călătorului să-și satisfacă punctual nevoile carnale în afara căsătoriei), nici la masacre asupra populației, nici la atentate fără discriminare.

Primele discuții nu au permis până la urmă integrarea reală a GSPL în cadrul nebuloasei mujahedine. Distanțele, dar mai ales perioada, prea apropiată de 11 septembrie și de distrugerea bazei afgane, au dus la eșecul unui proiect care viza să desfacă menghina forțelor armate algeriene.

De atunci încoace, GSPL pare să fi primit o serie de lovituri dure. Grupul lui Belmokhtar, care se afla la originea proiectului eșuat de a ataca raliul Paris-Dakar-Cairo cu prilejul probei sale nigeriene, în ianuarie 2001, a fost diminuat numeric. Supraviețuitorii – printre care și șeful grupului – s-au refugiat în *no man's land*-ul sahelian constituit din estul Mauritaniei, nordul Republicii Mali și nordul Nigerului.

De altfel, tocmai în această zonă a avut loc capturarea surprinzătoare a circa 30 de turiști europeni în 2003. Se pare că operațiunea a fost decisă direct de șeful regiunii a cincea, Abderrahman, a cărui dorință de a-l înlocui pe Hattab în fruntea GSPL era tot mai evidentă.

Succesul său parțial nu a schimbat până la urmă nimic. Hassan Hattab a fost ucis, la începutul lui octombrie, cu ocazia unei operațiuni a forțelor armate algeriene în Kabylia.

1* Coranul, trad. rom. George Grigore, Herald, București, 2015 (n.tr.).

2* *Tsva ha-Hagana le-Yisra'el* (Forțele de Apărare ale Israelului), armata israeliană (n.tr.).

3* *Hit* = ar., „zid” (n.tr.).

4* Réseau Express Régional, sistem de transport feroviar ce deservește Parisul și suburbiile sale (n.tr.).

Al-Qaida

Philippe Migaux

Lupta clandestină a nebuloasei mujahedine: strategia al-Qaida de reunire sub o autoritate comună (1989-2001)

Despre originea termenului *al-Qaida* („baza”) s-a spus tot ce se poate imagina. Că s-ar referi de la un fișier informatic ce conține identitățile veteranilor arabi din Afganistan (baza de date) până la presupusul cartier general *high tech* al lui Osama bin Laden, ascuns în măruntaiele munților din Afganistan (baza secretă), despre care ziarele din Statele Unite furnizaseră, în primele zile ale operațiunilor americane din octombrie 2001, planuri pe cât de impresionante, pe atât de imaginare.

Numele, mediatizat fără întârziere după atentatele din august 1998, a rămas multă vreme mitic. De altfel, Osama bin Laden întreținuse el însuși misterul abținându-se să rostească acest cuvânt înainte de atentatele de la

11 septembrie 2001. Cadrele organizației îl evocau în general în documentele lor interne folosind termenul voit neutru de „societatea”.

Paternitatea numelui îi revine, mai simplu, lui Abdullah Azzam. În 1988, într-un moment când apar primele semne ale retragerii sovietice din Afganistan, Azzam vrea să perpetueze armata de voluntari arabi pe care a creat-o cu patru ani înainte, angajând-o într-o misiune mai amplă, recucerirea lumii musulmane (*cf.* „Matricea afgană”, p. 272).

În acest scop, este nevoie de o avangardă războinică și permanentă, care să știe să călăuzească *umma*. El o desemnează prin termenul inovator de *al-Qaida al-Sulbah* („baza solidă”). De altfel, acesta este și titlul editorialului său din numărul 41 al revistei *Al-Jihad* (aprilie 1988):

> …Orice principiu are nevoie de o avangardă care să-l ducă mai departe și, pătrunzând în societate, să accepte totodată sarcini grele și sacrificii enorme. Nici o ideologie, fie ea din ceruri sau de pe pământ, nu se poate lipsi de această avangardă care dă tot ce are pentru a-i asigura victoria. Ea poartă stindardul de-a lungul unui drum anevoios și fără de sfârșit, până în momentul în care își atinge concret destinația, pentru că Allah vrea ca ea să reușească. Tocmai al-Qaida al-Sulbah constituie această avangardă pentru societatea sperată…

El stabilește de altfel, câteva rânduri mai departe, cele opt principii morale care trebuie să ghideze comportamentul oamenilor pioși și hotărâți ce vor constitui această „bază solidă”:

– Trebuie să sară în focul celor mai crunte încercări și în valurile celor mai mari dificultăți.

– Șefii trebuie să facă alături de oamenii lor marșurile istovitoare, să asude și să-și verse sângele ca și ei…

– Avangarda trebuie să se abțină de la plăcerile demne de dispreț ale lumii și să îndure abstinența și frugalitatea, care sunt semnul său distinctiv.

– Avangarda trebuie să împlinească visul măreț al victoriei.

– Este nevoie de hotărâre și voință pentru a merge mai departe, oricât ar fi drumul de lung.

– Trei provizii sunt esențiale pentru acest drum: meditația, răbdarea și rugăciunea.

– Două reguli trebuie respectate: fidelitatea și devotamentul.

– Comploturile care se țes peste tot în lume împotriva islamului trebuie dejucate.

Moartea brutală a lui Azzam la Peshawar lipsește nebuloasa mujahedină de un lider recunoscut și victorios care știuse să-i conceptualizeze ideologia și să construiască brațul ei armat. Ucigașii săi nu au fost identificați niciodată, fapt ce a permis toate ipotezele, de la acțiunea unui serviciu arab finanțat în numele rațiunii de stat până la o reglare de conturi în sânul nebuloasei islamiste. Ceea ce trebuie reținut în final este că, ucigându-l pe Azzam, asasinii săi îl introduc pe Osama bin Laden, care va da un impuls diferit organizației al-Qaida și va reorienta strategia jihadistă.

Rohan Gunaratna vede de altfel în aruncarea în aer a mașinii lui Azzam, cu folosirea unei tehnici teroriste foarte profesioniste (dispozitiv exploziv comandat de la distanță), mâna egiptenilor din al-Jihad ghidați de noul lor mentor, Osama bin Laden. Acesta, silit să stea în umbra lui Azzam, n-ar fi putut să-și impună vederile în perioada de după jihadul afgan. Osama bin Laden ar fi fost convins de către egiptenii din al-Jihad de necesitatea de a concentra lupta împotriva puterilor musulmane corupte, și nu asupra recuceririi fostelor teritorii ale islamului. Diferența este esențială, deoarece îndemna al-Qaida, prin strategia revenirii la lupta pe teritoriile naționale, să adopte tehnicile teroriste ale modelului egiptean. Azzam, care fusese marcat de experiența rezistenței palestiniene și reproșase violent OEP în 1970 că abandonase lupta împotriva

ocupantului sionist în favoarea acțiunii subversive împotriva puterii hașemite în Iordania, nu putea accepta ca organizația lui să se îndrepte spre un nou Septembrie Negru.

Întoarcerea lui Osama bin Laden în Arabia Saudită și desemnarea noului inamic american

În orice caz, întristat de moartea părintelui spiritual sau mulțumit în secret de dispariția rivalului, Osama bin Laden se întoarce în Arabia Saudită, unde este primit cu onorurile cuvenite unui erou al islamului. Îi sunt consacrate numeroase articole de presă; ele anunță tricourile și afișele pe care apare în chip de călăreț arab – purtând un simplu veșmânt alb și înarmat cu Kalașnikov-ul său ori cu sabia islamului – și care îl vor glorifica, câțiva ani mai târziu, în toate bazarele din Asia și din Orientul Mijlociu.

În 1990, văzută din exterior, Maktab al-Khidamat (MAK) a devenit o cochilie goală, ale cărei activități, de la plecarea sovieticilor din Afganistan, nu mai sunt finanțate de tradiționalii furnizori de fonduri saudiți și americani. De altfel, în ultimele luni, cu acordul lui Azzam, Osama bin Laden ar fi efectuat importante, dar discrete, transferuri de fonduri, pentru a asigura pe viitor autonomia financiară a al-Qaida. Încă din această perioadă ar fi intervenit anumiți bancheri din Orientul

Mijlociu care, continuând să aibă legături de afaceri cu Osama bin Laden, aveau să devină ținta investigațiilor financiare americane după august 1998.

Reprezentanțele MAK aveau în realitate să supraviețuiască discret, timp de câțiva ani, în cadrul a două structuri autonome.

Prima păstrase infrastructura și birourile din Peshawar. Era condusă de șeicul Muhammad Yussef Abbas, alias Abu Qassim, și îl număra printre membrii săi de frunte pe egipteanul Ayman al-Zawahiri. Ea s-a consacrat atunci sprijinirii logistice a structurilor mujahedine menținute la frontiera afgano-pakistaneză care aveau să susțină, conform dorinței lui Azzam, noile jihaduri din întreaga lume. Era, de asemenea, implicată în activități cu caracter umanitar pentru care primea fonduri provenite în mare parte din Arabia Saudită. Acestea treceau prin Ajutorul Islamic Mondial și Muwafaq Foundation, despre care trebuie să notăm că aveau să servească în viitor drept paravan pentru unele activități ale al-Qaida. Ramura aceasta dispunea la vremea respectivă de patru birouri principale, în Afganistan, în Pakistan și în Arabia Saudită, dar și în Iran. Această ultimă reprezentanță era condusă de apropiați ai lui Gulbuddin Hekmatyar, care rămânea în 1989 principalul sprijin afgan al lui Osama bin Laden.

Cea de-a doua, mai cunoscută sub numele de „Casa Martirilor” (*Beit al-Shuhada*), era instalată la Islamabad. Continuând să publice revista *Al-Jihad* într-un mod mai puțin regulat, ea era condusă de doi iordanieni de origine palestiniană, Mahmud Said Salah Azzam, alias Abu Adil, nepotul lui Abdullah Azzam, și Abu Aris, fost adjunct a lui Azzam. Amândoi aveau să întrețină relații mai conflictuale cu Osama bin Laden. Unul dintre apropiații lor nu era altul decât algerianul Boudjemah Bunnua, alias Abdallah, ginerele lui Abdullah Azzam. Această structură avea să fie închisă în 1995 de autoritățile pakistaneze, care o bănuiau că înlesnise

fuga lui Ramzi Yousef din Statele Unite spre Pakistan și că îi ajutase pe autorii atentatului împotriva ambasadei Egiptului. Activitățile sale s-au repliat atunci în Afganistan. Apariția revistei *Al-Jihad* a fost întreruptă. Bunnua s-a stabilit la sfârșitul anului 1995 în Marea Britanie. Stătuse luni întregi în Bosnia, unde se aflase în contact direct cu The Revival Society of Islamic Heritage (RSIH, Societatea pentru Renașterea Moștenirii Islamice), organizație neguvernamentală wahhabită kuweitiană, care edita publicația *Al-Forqan*, foarte apreciată de militanții fundamentaliști.

Din Arabia Saudită, Osama bin Laden rămâne în contact cu succesorii organizației Maktab al-Khidamat care vor asigura continuitatea operațiunilor în timpul formării al-Qaida. El încearcă de altfel să mențină, prin diverse relee, contactul cu cei mai motivați dintre membrii fostei armate de voluntari arabi.

Dar, după ani întregi de prezență în Afganistan, se adaptează greu la întoarcerea pe pământul țării sale, unde domnesc, din perspectiva lui, corupția și ipocrizia. Prestigiul de care se bucură îi permite să-și creeze relații utile în mediile religioase – mai ales la Medina –, care sunt foarte critice față de familia saudită. Foarte apropiat la început de palatul regal, unde tatăl său, yemenitul Muhammad bin Laden, fusese până la moarte un invitat de marcă regulat, Osama bin Laden se îndepărtează de acesta rapid. Prin intermediul unor apropiați sau al unor membri ai familiei sale, i se transmit atunci avertismente discrete.

Acesta este contextul în care intervine invadarea Kuweitului de către armata irakiană în 1991. Regimul saudit, care nu dispune de o forță armată reală, este imediat amenințat. Osama bin Laden, convins că a înfrânt Armata Roșie în Afganistan, propune atunci autorităților saudite să le aducă în ajutor mujahedinii arabi pentru a înfrunta diviziile blindate irakiene. Într-adevăr, Osama bin Laden se opune prezenței trupelor

creștine pe teritoriul saudit; or, pe acest teritoriu sunt situate două dintre principalele locuri sfinte ale islamului, Mecca și Medina, în vreme ce al treilea, Al-Quds, este ocupat de Israel din 1967.

Bineînțeles, peste jumătate de milion de soldați ai alianței internaționale, în principal americani, se instalează pe teritoriul saudit. Pentru Osama bin Laden, aceasta este o umilință insuportabilă pe care o îndură toți musulmanii adevărați. Pământul Profetului este pângărit de necredincioși. Osama bin Laden vede în prezența americană o dublă agresiune: ocuparea Arabiei Saudite de către soldații necredincioși dovedește dorința Americii de a jefui bogățiile țării sub pretextul de a le proteja. Statele Unite, care i-au umilit pe musulmani, devin astfel principalul lor adversar, deoarece sunt răspunzătoare pentru coruperea conducătorilor saudiți și pentru apostazia acestora.

Exilul în Sudan și construirea „bazei solide”

Asemenea Profetului în momentul plecării sale la Medina, Osama bin Laden alege exilul și se refugiază la Khartoum (Sudan), unde este primit de Hassan al-Turabi, pe care l-a cunoscut în Pakistan. Al-Turabi, eminență cenușie a noii puteri, este secretarul general al Conferinței Populare Arabe și Islamice (CPAI). Aceasta aduce un sprijin oficial mișcărilor islamiste politice, acordând totodată un ajutor clandestin organizațiilor islamiste combatante. La începutul anilor 1990, Sudanul este un focar de activism

incontestabil, la granița unei lumi arabe instabile și a unei Africi Negre cangrenate de corupție, de stagnarea economică și de conflictele etnice.

Osama bin Laden dispune aici de o avere importantă și de mult sprijin. El creează infrastructuri rutiere și imobiliare moderne pentru statul sudanez. În schimb, acesta închide ochii la activitățile lui oculte. Osama bin Laden poate în sfârșit să organizeze „baza solidă" pentru mujahedini. El leagă în același timp relații strânse cu organizațiile islamiste combatante prezente în Cornul Africii, în special cu organizația somaleză Unitatea Islamului și cu Armata Islamică din Aden-Abyan (Yemen).

Însă aceste activități semi-clandestine stârnesc îngrijorarea monarhiilor din Golf, în frunte cu Arabia Saudită. Ele devin rapid conștiente de amenințarea pe care o reprezintă pentru echilibrul lor intern crearea unei armate a jihadului ale cărei trupe se pregătesc pentru confruntarea cu regimurile musulmane corupte. Căci noua bază sudaneză se află la porțile Orientului Mijlociu și ale câmpurilor sale petrolifere.

Propagarea ideologiei al-Qaida în sânul populațiilor radicale din Orientul Mijlociu devine un risc palpabil, cu atât mai mult cu cât denunțarea de către Osama bin Laden a ocupării Arabiei Saudite de necredincioși și a puterilor apostate primește aprobarea din ce în ce mai puțin discretă a anumitor medii religioase. De altfel, teologi radicali și bogați oameni de afaceri saudiți încurajează, cu sprijinul lui Osama bin Laden în 1994, formarea unei adevărate mișcări politice de opoziție față de familia regală, „Comitetul pentru Consiliere și Reformă". Conducătorii locali ai mișcării sunt aruncați rapid în închisoare de către serviciile de informații saudite, iar Comitetul se instalează la Londra. Violentul său discurs local, retransmis în Arabia Saudită prin predici în moschei, contribuie la ascensiunea spectaculoasă a unui curent, informal, dar hotărât, de contestare generală a regimului. Model religios și politic

inconturnabil al lumii musulmane, regimul saudit, slăbit din cauza corupției și a alianței sale cu Statele Unite, este direct amenințat pe propriul teritoriu, în timp ce sănătatea tot mai șubredă a regelui Fahd, care nu deleagă decât o parte din propria autoritate energicului prinț Abdullah, antrenează dispute pentru succesiune în sânul palatului.

Osama bin Laden, căruia în februarie 1994 i-au fost blocate posesiunile saudite și i s-a retras cetățenia, îi înștiințează pe cei câțiva intermediari saudiți cu care a rămas discret în contact că orice compromis cu prezența americană este exclus. Ruptura dintre el și liderii din Orientul Mijlociu este consumată; cu sprijinul Statelor Unite, aceștia își sporesc atunci presiunile asupra Sudanului pentru a încerca să-l izoleze.

Osama bin Laden va explica în unele interviuri ulterioare că existența al-Qaida în Sudan – marcată la vremea respectivă de prezența câtorva mii dintre mujahedinii săi – era atunci cu atât mai amenințată cu cât el fusese ținta a două tentative de asasinat, pe care le considera dirijate de la distanță de serviciile saudite. În consecință, își putea justifica lupta prin legitima apărare. Într-o fatwa din august 1996, el arăta că „nu trebuie uitat că poporul musulman a suferit agresiunea și nedreptățile săvârșite de alianța cruciaților și sioniștilor, astfel încât sângele musulmanilor a devenit tot ce poate fi mai neînsemnat în ziua de azi. Sângele lor a fost vărsat în Palestina, în Irak și Liban. În Tadkjikistan, Birmania, Caşmir, în Assam, în Filipine, la Fatani, în Ogaden, Somalia, Eritreea, în Cecenia și în Bosnia-Herțegovina au avut loc masacre care îți fac tot corpul să se înfioare și îți zguduie conștiința. Lumea a văzut toate astea, dar n-a reacționat la atrocități. Atunci, poporul musulman s-a trezit…”.

Din pericolele de care spune că a scăpat, Osama bin Laden va rămâne cu preocuparea pentru prudență și disimulare. Înainte de 11 septembrie 2001, nu se va aventura niciodată să-și proclame responsabilitatea în

luptele pe care arată totuși că le dorește în declarații făcute în mod regulat. Se va bucura oficial la fiecare atentat, însă va nega sistematic implicarea sa. Unii autori au văzut aici influența disimulării șiite, inspirată probabil – la fel ca, mai târziu, tema martiriului – de scrierile iranianului Shariati.

Întoarcerea la sursele fondatoare: dezvoltarea în Afganistan a Bazei Solide și rolul ei motor în cadrul nebuloasei afgane

Faptul că teroristul venezuelean Ilich Ramírez Sánchez (zis Carlos), care ducea o existență liniștită la Khartoum după ce se convertise la islam, a fost dat pe mâinile autorităților franceze întărește convingerea lui Osama bin Laden că securitatea lui nu mai poate fi asigurată în Sudan. O examinare rapidă a scenei mondiale îl face să înțeleagă că, în pofida confruntărilor dintre clanuri, Afganistanul rămâne ultimul adăpost posibil pentru militanții salafiști, cu atât mai mult cu cât aceștia continuă să beneficieze de locuri de organizare și repliere în Pakistan, atât în orașe (în special Karachi și Peshawar), cât și în taberele de refugiați (mai ales Jalozai, aflată în apropiere de granița afgană). În sfârșit, militanții salafiști sunt în majoritatea lor priviți cu simpatie de talibani, care fac progrese în cucerirea teritoriului afgan. Într-o discuție cu un jurnalist american, Osama bin Laden a evocat mai târziu liniștea munților din Afganistan, comparând-o cu cea a deșerturilor copilăriei sale. Lăsa astfel să se

înțeleagă că terenul dificil, clima aspră, distanțele imense și cuvântul dat de paștuni deveniseră cele mai bune garanții ale siguranței sale.

În Afganistan, situația a evoluat de la plecarea lui Osama bin Laden cu șapte ani în urmă. Facțiunile tribale care se luptă pentru controlul asupra teritoriului, continuând în același timp să-și distrugă țara prin jafuri și samavolnicii, trebuie să facă față din 1994 ofensivei declanșate de mișcarea talibanilor (studenți în domeniul religiei). Aceștia sunt fii de refugiați afgani, educați în medrese deobandite. Serviciile pakistaneze, sub privirea binevoitoare a autorităților saudite și americane, au înlesnit crearea – la fel cum se întâmplase cu zece ani înainte în cazul voluntarilor arabi – unei noi armate musulmane însărcinate să restabilească securitatea interioară a Afganistanului.

La sosirea sa în mai 1996 la Kabul, Osama bin Laden este primit de Gulbuddin Hekmatyar, care preluase controlul asupra unei părți din activitățile MAK la moartea (într-un atentat) în 1989 a fondatorului organizației, Abdullah Azzam. Rămas principalul interlocutor al „combatanților arabi", Hekmatyar, care tocmai a încheiat un acord cu inamicul lui tradițional, comandantul Massoud, se pregătește să-și asume funcția de prim-ministru.

Pe 26 august, Osama bin Laden lansează din Afganistan prima sa fatwa, ultim avertisment adresat forțelor americane, cărora li se cere să părăsească Arabia Saudită (vezi textul din anexă).

A doua ofensivă a talibanilor permite cucerirea orașului Kabul la 27 septembrie. Hekmatyar fuge în Iran împreună cu credincioșii lui. Drept urmare, Osama bin Laden se apropie de talibani și sugerează o apropiere de Iranul șiit împotriva dușmanului comun, imperialismul american.

Talibanii, aflați sub noua autoritate a unui veteran al războiului împotriva sovieticilor, mollahul Omar, controlează 80% din teritoriu și se

bucură de încrederea populației, care speră că aplicarea șariei va permite să se pună capăt banditismului și hoțiilor. Numai că talibanilor le lipsesc banii și cadrele tehnico-administrative. Adică exact ceea ce oferă Osama bin Laden, veteran carismatic și conducător mujahedin cu cunoștințe religioase dovedite.

La începutul lui 1997, talibanii vor permite redeschiderea taberelor de antrenament pentru voluntarii arabi, favorizând controlarea lor de către apropiații lui Osama bin Laden (preponderent saudiți și yemeniți), cărora li s-au raliat majoritatea militanților egipteni, sub conducerea lui Ayman al-Zawahiri. În același timp, ei profită în mod direct de sosirea unei părți dintre noii voluntari care, între stagiile militare în tabere și ședințele de învățământ religios în medrese, participă nemijlocit la lupta împotriva forțelor Alianței Nordului.

În sfârșit, o rețea subtilă de alianțe – între poziții onorifice, legături prin căsătorie, funcții administrative, contribuții financiare și participarea la diferite feluri de trafic – se organizează între talibani și nebuloasa în fruntea căreia se află Osama bin Laden. Acesta este membru al Consiliului Superior al talibanilor, iar mollahul Omar este introdus cu o funcție onorifică în adunarea consultativă (*Majlis al-Shura*) a al-Qaida.

Începutul unui nou jihad, coordonat împotriva Statelor Unite

Organizarea internă a al-Qaida este modificată la începutul lui 1998, pentru a pune mai bine în aplicare planul de atac contra Statelor Unite, care își menține trupele pe teritoriul saudit. Această structură simplă va fi copiată ulterior de majoritatea mișcărilor jihadiste.

Emirul, Osama bin Laden, este numit oficial de adunarea consultativă, formată din cei mai experimentați membri ai al-Qaida. În realitate, aceștia sunt cu toții apropiați de-ai lui Osama bin Laden, care are grijă să păstreze un echilibru, sub propria autoritate, între diferitele curente și între naționalitățile reprezentate. Membrii cei mai importanți sunt, bineînțeles, egiptenii Mohammed Atef, Ayman al-Zawahiri și Abdel Rahman Rajab.

Mai multe comitete, conduse de un emir, sunt responsabile în fața adunării consultative pentru un domeniu specific de activități: antrenamentul și operațiunile, finanțele, problemele teologice, comunicațiile, propaganda etc.

Pe 2 februarie 1998, Osama bin Laden lansează o a doua fatwa, prin care poruncește „oricărui musulman să ucidă americani militari sau civili și să-și însușească bunurile lor” (vezi documentul din anexă). Această fatwa instituie Frontul Islamic Mondial de Luptă împotriva Evreilor și Creștinilor (FIMLEC). Acestuia i se asociază diverse mișcări extremiste, printre care organizațiile egiptene al-Jihad și Grupul Islamic (GI), Mișcarea Partizanilor Profetului (*Harakat ul-Ansar*) pakistaneză – concentrată până atunci asupra jihadului din Cașmir – și Mișcarea Războiului Sacru (*Harakat ul-Jihad*) din Bangladesh.

Încă din 1993 fuseseră comise diferite acțiuni armate împotriva intereselor Statelor Unite. Bineînțeles, la momentul respectiv nu fuseseră revendicate de al-Qaida, însă purtau deja marca complicilor săi egipteni, saudiți, somalezi sau chiar pakistanezi.

Pe 26 februarie 1993, la New York este comis atentatul cu mașină-capcană din parcarea World Trade Center. Artificierii combinaseră dispozitivul exploziv cu o cantitate de cianuri, dar calcularea greșită a încărcăturii împiedicase răspândirea produselor toxice, care au ars în deflagrație.

Prin implicarea unor islamiști cu profiluri atât de diferite ca șeicul Omar Abdel-Rahman și pakistanezul Ramzi Youssef, crescut în Kuweit, se dovedește că rețelele provenite din matricea afgană adună laolaltă indivizi de toate naționalitățile hotărâți să-și lovească adversarii chiar în inima dispozitivului acestora. Arestarea lui Ramzi Youssef în 1995 la Manila a demonstrat că acesta concepuse acolo două proiecte de asasinat, îndreptate împotriva papei Ioan-Paul al II-lea și a președintelui Clinton, și că finaliza un nou proiect terorist de mare amploare: distrugerea într-un interval scurt de timp a 12 avioane de transport civil internațional. O repetiție în condiții reale provocase de altfel moartea unui cetățean japonez, ucis la 24 decembrie 1994 de deflagrația unui dispozitiv exploziv, plasat de Ramzi Youssef într-un avion al companiei Philippines Airlines care făcea cursa Manila-Tokyo.

În iunie sunt arestați în Statele Unite opt islamiști, dintre care cinci sudanezi, care pregăteau atacuri împotriva sediilor ONU și FBI, precum și a unor tunele rutiere. În septembrie, pakistanezul Mir Aimal Kansi ucide trei agenți CIA în fața cartierului general din Langley al agenției. Va fi arestat abia în 1997, în Pakistan.

Interesele americane fuseseră vizate și în afara teritoriului Statelor Unite.

În Somalia, 18 membri ai forțelor speciale au fost uciși la Mogadiscio pe 18 august 1993 în cursul unei operațiuni americane care avea drept scop capturarea unor apropiați ai generalului Aidid. La vremea respectivă, se pare că trupele acestuia din urmă ar fi fost antrenate de cadre ale organizației somaleze Uniunea Islamică (*al-Itihaad al-Islamiya*). Aceasta primea regulat vizita egipteanului Mohammed Atef. De altfel, justiția americană l-a condamnat pe Osama bin Laden pentru responsabilitatea sa în atacarea trupelor americane.

În Kuweit, 17 militanți islamiști au fost arestați pe 15 aprilie 1993, în timp ce pregăteau un atentat pentru vizita fostului președinte George Bush.

În Pakistan, doi diplomați americani au fost uciși la 8 martie 1995, în timp ce circulau cu mașina pe străzile din Islamabad. Am arătat deja că pe 19 noiembrie același an un atentat cu mașină-capcană avea să fie comis, tot în capitala pakistaneză, împotriva ambasadei egiptene. Operațiunea a fost revendicată atunci de trei grupuri egiptene, al-Jihad, GI și o structură necunoscută, Grupul Dreptății Internaționale, care ceruse prin fax eliberarea lui Omar Abdel-Rahman și a șeicului Talaat Fouad Qassem, arestat în 1995 în Croația, apoi extrădat în Egipt.

În Arabia Saudită, la Riad, un atentat cu mașină-capcană împotriva National Guard Building a provocat, la 13 noiembrie 1995, moartea a șapte militari americani. Operațiunea este revendicată de „Grupul Islamic pentru Schimbare și Partizanii lui Dumnezeu”. Serviciile de securitate locale au arestat patru saudiți, veterani ai luptelor din Afganistan, care au fost rapid executați. Pe 25 iunie 1996, forțele armate americane staționate în baza de la Khobar, situată în apropiere de Dahran, au fost țința unui

atentat sinucigaș cu un camion, care a făcut 19 morți. Investigațiile, orientate de anchetatorii saudiți spre o pistă șiită, nu au dus atunci la nici un rezultat. Într-un interviu acordat postului CNN la 13 mai 1997, Osama bin Laden a declarat totuși liniștit: „Am cel mai mare respect pentru cei care au înfăptuit acest act. Este o mare onoare la care regret că nu pot să pretind…".

Ramura egipteană a FIMLEC, un nou paravan pentru al-Qaida, avea să pregătească în continuarea acestor acțiuni brutale mai multe operațiuni simultane îndreptate împotriva unor ambasade americane.

Pe 28 iunie 1998, autoritățile albaneze au extrădat spre Egipt mai mulți militanți din al-Jihad, conduși de Sayd Salama, veteran al luptelor din Afganistan, care pregăteau un atentat împotriva ambasadei Statelor Unite de la Tirana. Datorită acestei capturi, guvernul egiptean va putea să organizeze, cu mare sprijin mediatic, procesele „rețelei albanezilor" care marchează sfârșitul al-Jihadului în Egipt. Dar, pe 7 august, Ayman al-Zawahiri arată printr-un comunicat că „a primit mesajul americanilor și că le va răspunde în singurul limbaj pe care ei îl înțeleg: acela al violenței". Pe 8 august, două atentate sinucigașe sunt comise împotriva ambasadelor americane din Nairobi (Kenya) și Dar es Salaam (Tanzania), făcând 224 de morți, dintre care șapte americani. Atentatul este revendicat de o organizație necunoscută, Armata Islamică de Eliberare a Locurilor Sfinte (AIELS).

În realitate, autorii sunt în majoritate egipteni, ajutați de sudanezi, yemeniți, somalezi și comorieni. Operațiunea a fost planificată de un mic grup de libieni, apropiat de Grupul Islamic Combatant Libian (GICL) și condus de numitul Abu Anes. Rețeaua avea complici în Europa, îndeosebi în Italia și în Marea Britanie. În acest context, la cererea Statelor Unite, a

fost reținut la Londra Khalid al-Fawwaz, conducător al „Comitetului pentru Reformă” și veche cunoștință de-a lui Osama bin Laden.

În 1999, al-Qaida pregătea din Afganistan mai multe atentate de anvergură, destinate să lovească din nou Statele Unite, dar și pe aliații lor. Din acest motiv, și interesele franceze făcuseră obiectul unor acțiuni de recunoaștere exterioare, care vizaseră în special instalații militare situate în Senegal și în Djibouti. Toate aceste operațiuni, executate de grupuri exterioare legate de nebuloasa mujahedină, aveau totuși să eșueze.

Pe 12 august, interceptarea de către poliția germană a unor detonatoare trimise din Bosnia a permis arestarea sauditului Salim, considerat capul rețelelor financiare ale al-Qaida din Europa.

Pe 3 decembrie a fost anihilat în Iordania un grup de veterani din Afganistan denumit „Armata lui Mahomed” (*Saif Muhammad*), condus de imamul iordanian de origine palestiniană Muhammad al-Maqdisi. Acest grup plănuia să comită atentate împotriva intereselor americane și israeliene la Amman. Avea strânse legături cu Abu Qatada la Londra și cu nebuloasa afgano-pakistaneză, în special cu Zin Abedin Abu Zubeida, deja cunoscut pentru rolul său în recrutarea și pregătirea voluntarilor mujahedini. Unul dintre capii rețelei, iordanianul Khalil al-Deek, a fost arestat în Pakistan și extrădat în Iordania.

Pe 14 decembrie, algerianul Ahmed Ressam a fost arestat la granița americano-canadiană în timp ce transporta 60 de kilograme de explozibil artizanal și detonatoare improvizate, destinate executării unui atentat în aeroportul din Los Angeles.

În același timp, investigațiile internaționale au perturbat activitatea unor structuri de sprijin situate în zone considerate până atunci sigure. Țări occidentale precum Canada sau Australia și chiar state islamiste ca Malaysia și Pakistanul au devenit conștiente de amenințarea salafistă. În

Pakistan, operațiunile de control ale serviciilor de securitate – efectuate în pofida reticențelor interne – i-au obligat pe mujahedini să-și mute structurile, implantate masiv de 20 de ani în orașul Peshawar, pentru a se retrage fie spre alte orașe pakistaneze, printre care mai ales Karachi, fie în Afganistan.

A fost utilizat atunci un nou itinerar care trecea prin Iran pentru voluntarii ce se îndreptau spre Afganistan: Teheran, Qom, Meshat, după care se trecea granița afgană pentru a ajunge la Mazar-i-Sharif și Kabul.

Marginalizați până atunci în fața structurilor nebuloasei al-Qaida formate în principal din oameni din Orientul Mijlociu (saudiți, yemeniți, egipteni), rețelele magrebiene căpătau o nouă importanță, deoarece erau singurele capabile să efectueze operațiuni în Europa, unde clandestinitatea celor din Orientul Mijlociu este dificilă.

Unitatea nebuloasei jihadiste este realizată în jurul strategiei stabilite de al-Qaida împotriva Statelor Unite

La sfârșitul anului 2000 este organizată o serie de întruniri între liderii al-Qaida și diferiții capi ai rețelelor mujahedine. Protagoniștii decid să desfășoare acțiuni împotriva adversarilor lor comuni, fiecare păstrându-și deplina autoritate în privința obiectivelor și a mijloacelor, dar putând să se

bazeze în același timp pe sprijinul celorlalte structuri. Nebuloasa mujahedină se ralia astfel proiectelor lui Osama bin Laden.

Totuși, de aici nu rezulta crearea unei organizații ierarhice piramidale. Osama bin Laden nu a încercat fățiș să-și impună autoritatea, ci a făcut astfel încât să devină indispensabil în Afganistan. Carisma sa personală și experiența sa îndelungată, legăturile lui cu ulemalele radicale din Arabia Saudită și puterea lui financiară sunt respectate. Strateg prudent, după cum am văzut, el refuză să cauționeze masacrele și nu revendică niciodată atentatele comise. În cele din urmă, se poziționează nu atât ca un călăuzitor, cât ca un mesager. Fără să afișeze nici o ambiție personală, înconjurat de mujahedini experimentați în sânul adunării consultative a al-Qaida, Osama bin Laden îndeamnă la jihad, singurul în măsură să instaureze califatul și să regrupeze comunitatea musulmană într-o unică entitate politico-religioasă. În același timp, nu ezită să dezvolte o strategie de comunicare care îl va face mai bine cunoscut în întreaga lume, utilizând chiar intermedierea privilegiată a mass-media americane, dar fidelizându-și totodată relația cu o serie de jurnaliști musulmani. În sfârșit, deși strategia sa continuă să vizeze în mod prioritar Peninsula Arabică, prin amenințările adresate americanilor, el difuzează un mesaj salafist foarte pur, îndemnând la sprijinirea tuturor musulmanilor oprimați: de la islamiștii asiatici la cei ceceni, fără a uita poporul palestinian.

Înainte de toate, apropiații lui Osama bin Laden controlează taberele de antrenament. Voluntarii sunt mai bine recrutați și plasați individual (în general, în cadrul unor grupuri de circa 30 de persoane) în stagii progresive, mergând de la o instrucție militară de bază până la pregătiri specializate precum inițierea în domeniul otrăvurilor, utilizarea componentelor electronice în realizarea de dispozitive explozive sau tehnicile de clandestinitate. După fiecare antrenament, mujahedinii se

întorc la „casele de primire” (*beit*), unde indivizii sunt grupați în general în funcție de originea etnică, sau efectuează o pregătire religioasă. Voluntarii pentru operațiunile sinucigașe sunt în general recrutați în cursul primelor antrenamente militare, cu ocazia unor întruniri de propagandă animate de persoane cu funcții de conducere în cadrul nebuloasei; alții sunt selecționați direct pentru proiecte precise, ținând seama de profilul lor operațional (naționalitate, competențe tehnice, relații pe plan local). Antrenamentul final durează aproape un an. Cei care l-au dus până la capăt au devenit luptători eficienți, aparținând unei noi caste. De altfel, majoritatea au cunoscut experiența focului, luptând alături de talibani împotriva Alianței Nordului.

Structurile de antrenament sunt reorganizate. Mai bine compartimentate, ele se profesionalizează odată cu sosirea unei noi generații de instructori călițI, majoritatea proveniți din Yemen, a căror vârstă depășește rareori 30 de ani. Toți dispun de manuale de instrucție noi, care formează un total de câteva mii de pagini disponibile pe dischete, apoi pe CD-uri intitulate „enciclopedia jihadului”. Acest ansamblu îmbină traduceri de ghiduri de instrucție militară occidentale cu capitole specifice redactate de instructori mujahedini confirmați. La începutul anului 2000, enciclopedia jihadului era disponibilă pe diferite site-uri internet, instalate peste tot în lume prin intermedieri complicate de către mujahedini vizibil foarte competenți în informatică.

Odată formați, unii dintre voluntari se stabilesc în zonă, fie aducându-și familia, fie căsătorindu-se cu afgane. Ei participă la organizarea noilor voluntari. Alții se întorc în țările unde se duc luptele jihadului sau participă la misiuni operaționale. Majoritatea se întorc însă în țara lor de origine, unde formează celule „în hibernare” care au sarcina să furnizeze

sprijin logistic, așteptând să li se dea ordinul să pregătească sau să participe.

Așa se întâmplă în Europa, considerată până atunci un teren de activitate unde rețelele mujahedine restructurate se consacră următoarelor patru misiuni:

– creșterea spectaculoasă a recrutării de voluntari, reluată încă din 1997, pentru taberele de pregătire militară (în principal din Afganistan, dar, punctual, și din Filipine sau Yemen);

– cumpărarea de materiale specifice (computere, material de comunicare, medicamente, îmbrăcăminte adecvată etc.) pentru grupurile combatante din țările unde se duc luptele jihadului, în special Cecenia;

– obținerea de resurse financiare importante prin acte criminale ținând de delincvența medie organizată (trafic de acte false și de bani falși, escrocherii cu cărți de credit falsificate sau clonate, trafic de stupefiante, furturi prin efracție sau chiar cu mână armată etc.);

– acordarea de sprijin logistic unor mujahedini care tranzitează Europa în cadrul unor acțiuni operaționale.

Din anul 2000, Europa devine și un teatru de operațiuni.

Așa cum am spus, în anii anteriori, militanți marginalizați, dar care fuseseră apropiați de mișcarea mujahedină, pregătiseră deja în mod autonom atentate împotriva Franței. Considerau că puteau să acționeze fără vreo instrucțiune specială, deoarece demersul lor se înscria în sensul jihadului. Prin urmare, nu mai era necesar să fie emise noi fatwa. Probabil că acești indivizi vizaseră Franța, considerată în continuare principalul inamic extern al adevăraților musulmani, în virtutea fostei lor implicări în structuri apropiate de GIA.

Astfel, pe 3 decembrie 1996, un atentat este comis la Paris în stația de metrou RER Port-Royal. Proximitatea temporală cu procesul rețelei din

Marrakech, care începea pe 12 decembrie, și similitudinea în privința modului de operare cu atentatul din 25 iulie 1995 permiteau să se considere că atentatul ar fi putut fi comis de indivizi izolați, cu baza în Europa și apropiați de nebuloasa mujahedină.

Situația a devenit mai clară odată cu neutralizarea pe 5 martie, la Bruxelles, a grupului condus de francezul Farid Melouk, veteran al luptelor din Afganistan, și de algerianul Mohamed Chaouki Badache, alias Abu Qassim (fost cadru al MAK în Peshawar din 1992 până în 1995). Acest grup, care pregătea un atentat în Franța în timpul Cupei Mondiale la fotbal, se ocupa totodată cu traficul de documente false în cadrul trimiterii de voluntari, în principal marocani, către taberele afgane.

Implicarea nebuloasei mujahedine în atacuri împotriva Europei a ieșit la iveală pe 24 decembrie 2000, când poliția germană a reținut la Frankfurt patru algerieni care luptaseră în Afganistan. Aceștia aveau în posesie arme și un dispozitiv exploziv a cărui fabricare era predată în taberele afgane. Descoperirea unei casete video pe care apăreau activități de recunoaștere în direcția orașului Strasbourg și în interiorul acestuia permite să se considere că grupul se pregătea să comită un atentat, după câte se pare pe teritoriul francez, înainte de 1 februarie 2001.

Ancheta asupra grupului de la Frankfurt avea să permită, prin identificarea contactelor pe care acesta le stabilise de câteva luni, detectarea unei mari părți a rețelelor mujahedine prezente în Europa. Polițiile europene aveau să treacă la neutralizarea lor, fără să știe că în același timp nebuloasa al-Qaida pregătea cea mai importantă operațiune teroristă executată vreodată pe teritoriul american.

În Marea Britanie, pe 28 februarie, algerianul Abu Doha a fost arestat pentru rolul său logistic în cazul Ressam. În Italia, structura italiană a Grupului Combatant Tunisian (GCT, *Jamaa al-Muqatila al-Tunisia*),

condus de Sami Ben Khemais Essid, veteran al luptelor din Afganistan și Bosnia, este neutralizată pe 4 aprilie la Milano. În Belgia a fost stabilit rolul central jucat în cadrul GCT de grupul tunisianului Tarek Maaroufi. În particular, doi dintre apropiații săi aveau să comită, pe 9 septembrie 2001, asasinarea comandantului Massoud. Aceștia erau recomandați la momentul respectiv ca jurnaliști pe lângă Alianța Nordului de către Observatorul Islamic de Informare (Islamic Observation Center), structură londoneză de propagandă islamistă condusă de egipteanul Youssef al-Fikri, condamnat în contumacie de 10 ani la el în țară pentru rolul pe care îl jucase în cadrul GI. În Germania, unde militanții islamiști duceau până atunci o viață destul de tihnită, au fost lansate importante operațiuni judiciare. Câteva luni mai târziu, ele aveau să fie întărite prin anchetele cu privire la ajutorul dat de grupul din Hamburg rețelei piloților conduse de Mohamed Atta.

În sfârșit, în iulie, arestarea în Dubai a franco-algerianului Jamel Beghal a permis descoperirea unui proiect de atentat sinucigaș pregătit din Afganistan de Zin Abedin Abu Zubeida, îndreptat după câte se pare împotriva ambasadei americane de la Paris.

Toate aceste acțiuni țineau de planul de anvergură decis de ansamblul emirilor din nebuloasa mujahedină cu ocazia întrunirilor organizate de Osama bin Laden și apropiații săi. Totuși, acești emiri nu știau nimic despre proiectul central pus la cale de al-Qaida: lovirea Americii pe propriul ei teritoriu, umilind-o simbolic de două ori prin alegerea unor obiective care să întruchipeze puterea ei și prin utilizarea deturnată de material american.

Pregătit în cea mai mare taină timp de mai bine de un an, proiectul fusese pus la punct în Afganistan sub conducerea personală a lui Osama bin Laden. Acesta încredințase diferitele etape din punerea în aplicare a

operațiunii unor celule alese pentru eficacitatea și discreția lor, repartizate în Asia, Europa și America de Nord.

Lupta fățișă a nebuloasei mujahedine: schimbarea de strategie începând cu 11 septembrie 2001

În ziua de 11 septembrie 2001, la ora 8:45, zborul 11 al companiei American Airlines, care plecase din Boston în direcția Los Angeles, s-a zdrobit de turnul nordic al complexului World Trade Center din New York. La ora 9:05, zborul 175 al companiei United Airlines, care urma același itinerar, s-a zdrobit de turnul sudic al aceluiași complex. La ora 9:37, zborul 77 al companiei American Airlines, care plecase din Washington spre Los Angeles, s-a zdrobit de clădirea Pentagonului. La ora 10:00, zborul 93 al companiei United Airlines, care plecase din Newark (New Jersey) spre San Francisco, s-a prăbușit în Somerset County (Pennsylvania); doar revolta pasagerilor – sau acțiunea aviației de vânătoare americane – a împiedicat lovirea unei a patra ținte, probabil Casa Albă.

Au fost ucise aproape 3.000 de persoane. Pe lângă victimele americane, în aceste atentate care au provocat pagube ce se ridică la 7

miliarde de dolari și-au pierdut viața cetățeni aparținând unui număr de 79 de națiuni, printre care și doi francezi.

Ancheta a pus în lumină remarcabila organizare a rețelei. Fiecare dintre cele patru avioane fusese deturnat de un grup format din cel puțin patru teroriști, dintre care cei mai mulți efectuaseră împreună, înainte de acțiune, zboruri de recunoaștere. Cel puțin șase dintre cei 19 autori ai atentatelor urmaseră un curs de pilotaj în Statele Unite. Unii dintre ei mai fuseseră în Statele Unite în cursul anului 2000. Toți veniseră sau reveniseră în această țară între aprilie și august 2001.

O scrisoare în arabă, găsită într-un bagaj care nu fusese îmbarcat pe zborul 11 al companiei American Airlines, a permis o mai bună înțelegere a stării de spirit a celor 19 kamikaze. Scrisă de capul rețelei, sauditul Mohamed Atta, ea îmbină versete din Coran cu instrucțiuni operaționale, ilustrând într-un mod impresionant eficacitatea și hotărârea autorilor operațiunii.

> Munca fiecăruia și cea a întregului grup, înfăptuite pentru slăvirea Profetului, nu au decât un singur țel… Sfârșitul e aproape și paradisul făgăduit e la îndemână… Trebuie să vă rugați lui Dumnezeu de cum veți ajunge la bordul avionului, căci toți cei ce se roagă lui Dumnezeu vor învinge. Faceți asta pentru Dumnezeu. Așa cum a spus Profetul cel atotputernic, o faptă în numele lui Dumnezeu e mai bună decât tot ce se află pe pământ și decât tot pământul… De cum veți fi la bord și vă veți așeza pe scaune, vă veți aminti de ceea ce v-am spus înainte și gândurile voastre se vor îndrepta spre Dumnezeu… Iată că a sosit ceasul când îl veți întâlni pe Dumnezeu… Când veți începe să acționați, loviți cu tărie ca niște eroi, căci lui Dumnezeu nu-i plac cei care nu-și duc misiunea până la capăt… În noaptea dinainte de a săvârși gestul… va trebui să vă aduceți aminte că trebuie să uitați (viața voastră din trecut) și să vă supuneți… căci veți avea de făcut față unei situații grave și singura cale posibilă de a acționa va fi aplicarea întocmai a ordinelor… Spuneți-vă că sunteți obligați să o faceți. Fiți atenți la bagajele voastre, la haine, la cuțit și la tot ce vă este necesar: documentele de identificare, pașaportul și actele. Verificați că arma vă este la locul ei, căci veți avea nevoie de ea în momentul acțiunii…

Bilanțul celor patru atentate comise în Statele Unite la 11 septembrie 2001 arată inteligența strategică a al-Qaida. Statele Unite au fost lovite direct, țintele atinse având un puternic conținut simbolic, în cel mai sângeros atac terorist realizat vreodată.

Extraordinarul succes al acestei operațiuni se datorează în principal alegerii a trei factori: recurgerea la sinuciderea (martiriul) autorilor; separarea diferitelor echipe implicate în pregătirea și realizarea atentatelor; utilizarea unor avioane de linie ca vectori de distrugere în masă.

Prin viclenie, al-Qaida a știut să anuleze avantajul puterii tehnologice americane. Avioanele deturnate au devenit rachetele nebuloasei mujahedine. Echilibrul de forțe este restabilit între islam și lumea necredincioșilor. Al-Qaida poate să supună Statele Unite aceleiași terori la care acestea au supus lumea musulmană. Cele patru bombe zburătoare care s-au zdrobit în septembrie 2001 pe teritoriul american șterg afrontul zecilor de rachete de croazieră și Tomahawk care au lovit Afganistanul și Sudanul în septembrie 1998.

În atacul de la 11 septembrie, totul are o dimensiune simbolică. Alegerea complexului World Trade Center nu este doar motivată de voința de a lovi arogantul simbol al puterii economice americane sau de a anunța declanșarea unui război global – cu alte cuvinte, care vizează toate interesele inamicului –, ci reprezintă și continuarea primei operațiuni mujahedine realizate pe teritoriul american cu opt ani înainte.

Al-Qaida și-a concentrat eforturile asupra principalului său proiect îndreptat împotriva Statelor Unite, cel al piloților. În același timp, ea a dirijat de la distanță un anumit număr de acțiuni secundare, mai puțin elaborate. În comparație cu profilurile operaționale ale celor 19 kamikaze de la 11 septembrie, toți proveniți din Orientul Mijlociu, cel al francezului

Jamel Beghal sau cel al britanicului Richard Colvin Reid par mai șterse. Primii au fost aleși pentru inteligența și competența lor, ceilalți – pentru capacitatea lor de a călători fără să atragă atenția datorită pașapoartelor europene autentice pe care le dețineau.

Însă rolul acestora din urmă îl continua pe al celor dintâi. Scopul proiectelor din perioada imediat următoare atentatelor de la 11 septembrie era să perpetueze valul de teroare, creând ecouri multiple. Ceea ce nu înțeleseseră un mare număr de comentatori din epocă, traumatizați de atentatele de pe teritoriul american, este că al-Qaida nu avea capacitățile necesare pentru a executa acțiuni analoage în perioada imediat următoare.

De altfel, Osama bin Laden a recunoscut, într-o înregistrare video difuzată încă din octombrie 2002, că nu se gândise decât la distrugerea unei părți a turnurilor, cea de deasupra punctelor de impact ale avioanelor. Cu abilitatea lui obișnuită, el evoca atunci prăbușirea finală a turnurilor ca pe dovada unei intervenții divine.

Atacul de la 11 septembrie nu anunță deci hiperterorismul, adică o lume în care se vor produce din nou atentate tot mai terifiante, ci doar convinge comunitatea non-musulmană că va trebui să trăiască într-o lume bântuită de teama permanentă de asemenea atentate. Excelent strateg al războiului psihologic, Osama bin Laden lovește Statele Unite în afara zonelor de operațiuni militare pentru a le slăbi pe termen lung, deoarece nu poate să le atace frontal.

Dar, în același timp, atacul de la 11 septembrie arată că strategia elaborată de al-Qaida în anii 1990 ajunsese la punctul de ruptură. Manifestându-se oficial în înregistrarea citată anterior, pentru prima dată în istoria ei, al-Qaida se prezintă ca adversar hotărât al întregii comunități internaționale. Convins că a înfrânt armata sovietică cu ajutorul lui Dumnezeu, Osama bin Laden oare chiar crede că datorită acestui ajutor va

putea să învingă toate armatele necredincioșilor? Probabil că această viziune este împărtășită de mulți dintre emirii al-Qaida, prizonieri ai convingerilor pe care și le-au făurit în izolarea din munții Afganistanului. Însă Osama bin Laden este mai lucid și mai viclean. Dacă acceptă să fie identificat, urmărit și, pe termen lung, eliminat – deci, într-un fel, dacă își impune lui și organizației sale martiriul pe care și l-au asumat piloții kamikaze –, o face deoarece speră că acest sacrificiu va servi drept element declanșator pentru o nouă etapă a jihadului, jihadul de masă.

Necesitatea pentru al-Qaida de a adopta o nouă strategie la începutul mileniului trei

Atentatele de la 11 septembrie au arătat în primul rând eșecul strategiei nebuloasei mujahedine de a determina un proiect politic capabil să succeadă acțiunii teroriste

Eșecul strategiei mujahedine a jihadului bazat pe rețele este dovedit de patru fapte:

În 20 de ani de luptă nu a putut fi creat nici un stat salafist. Jihadul nu a reușit să se impună, indiferent că vorbim despre Algeria, Bosnia, Cecenia, Kosovo sau Uzbekistan. Statele islamiste, la început simpatizante – în special Sudanul, Pakistanul și Arabia Saudită –, au

sfârșit prin a-și reduce sprijinul pentru nebuloasa mujahedină în fața presiunilor americane.

Regimul talibanilor, din ce în ce mai izolat în cadrul comunității internaționale, nu a reușit să-și controleze întregul teritoriu. În acest context, asasinarea comandantului Massoud corespundea unei adevărate chirii plătite de nebuloasa mujahedină regimului afgan.

Marea majoritate a proiectelor de acțiuni armate au eșuat, în timp ce grupurile mujahedine, încă dezbinate de rivalități, urmau strategii diferite la nivel local: atentatele comise în Algeria, operațiunile de gherilă la limita banditismului lansate în Filipine, luptele urbane ale islamiștilor ceceni în Groznîi, operațiunile sinucigașe efectuate în Cornul Africii sau susținerea logistică a structurilor „în hibernare” în țările occidentale corespundeau unor logici și unor agende diferite. Conexiunile dintre multiplele structuri mujahedine în jurul al-Qaida se mențineau mai mult datorită legăturilor dintre indivizi decât vreunei organizări piramidale.

În sfârșit, grupurile operaționale știau că erau tot mai supravegheate de serviciile de securitate internaționale, în timp ce, de la atacurile din 1998 împotriva ambasadelor americane din Africa, rețelele financiare făceau obiectul unor anchete.

Vom observa în acest sens că aproape toate structurile locale își datorau autosuficiența financiară mai mult activităților de delincvență decât colectelor făcute de simpatizanți. Nu numai că aceasta le permitea finanțarea acțiunilor, dar o parte din bani erau trimiși direct nebuloasei mujahedine. Osama bin Laden, care investise importante sume de bani în proiectul său din Sudan și în cel din Afganistan, nu era (sau nu mai era) acel „miliardar terorist” pe care îl descriau fascinate mass-media occidentale.

Trecerea la o nouă dimensiune a jihadului

Lovind hiperputerea americană și revendicându-și acțiunea, Osama bin Laden punea în joc supraviețuirea al-Qaida, deși știuse să pregătească punerea la adăpost a structurilor sale.

Proiectul lui bin Laden se apropie foarte mult de doctrina teroristă elaborată în secolul al XIX-lea de socialiștii revoluționari ruși: un grup armat comite atentate într-o țară stabilă. Represiunea declanșată de autorități lovește poporul. Iar poporul adoptă un demers revoluționar sub conducerea grupului armat.

Acțiune-represiune-revoluție: schema este identică dacă vom considera că grupul armat este al-Qaida; autoritățile sunt cele – corupte – din țările musulmane, din Statele Unite și din țările aliate cu ele; poporul este comunitatea musulmanilor.

Este oare credibil proiectul de a conferi jihadului o dimensiune planetară grație implicării populațiilor musulmane? În formele sale precedente, nu a avut niciodată succes. Riposta occidentală a rămas măsurată. Statele musulmane au conștientizat faptul că erau primele victime potențiale ale islamismului radical sunnit. Al-Qaida a suferit pierderi grele. Populațiile musulmane nu au trecut brusc și ireversibil de la o stare la alta, chiar dacă o parte a lor consideră că războiul din Irak și sprijinul acordat Israelului în conflictul palestinian corespund unei forme paralele de terorism de stat și rămâne fascinată de Osama bin Laden.

Trecerea la războiul global

Unii autori văd în atentatul din Bali începutul războiului terorist global pe care l-ar fi declanșat atunci al-Qaida atacând economia occidentală. Asta

înseamnă să neglijezi faptul că, încă din anii 1980, grupurile al-Jihad și GI privilegiaseră țintele turistice pentru a slăbi puterea egipteană. Și, de asemenea, să uiți că primul atentat jihadist comis pe teritoriul Statelor Unite viza deja unul dintre turnurile World Trade Center, expresie a puterii americane, dar și simbol economic.

Într-un opuscul apărut după 11 septembrie, *Călăreții sub flamura Profetului: meditații asupra mișcării Jihadului*, Ayman al-Zawahiri fixa de altfel trei obiective pentru operațiunile viitoare:

– Provocarea cât mai multor pagube inamicului, indiferent care ar fi prețul în termeni de timp și efort, căci acesta este singurul limbaj pe care îl înțelege inamicul.

– Concentrarea pe acțiunile sinucigașe, căci acestea sunt cele mai eficace în ceea ce privește pagubele cauzate inamicului și cele mai puțin costisitoare în termeni de pierderi pentru mujahedini.

– Alegerea țintelor – ca și a armelor și a modurilor de operare – astfel încât distrugerea lor să aibă impact asupra structurii inamicului și să dea luptei adevărata ei dimensiune.

Cu excepția celor de la World Trade Center și din Bali, operațiunile jihadiste s-au înscris întotdeauna mai mult într-o strategie de terorizare a maselor decât în cea a terorismului de masacru. Unii vor considera probabil că acest lucru se explică mai curând printr-o lipsă de mijloace decât printr-o morală a luptei. Cu prilejul mai multor interviuri, Osama bin Laden a arătat că jihadul trebuie să se doteze cu aceleași arme de distrugere în masă ca și adversarul american.

Fapt este că marea majoritate a atacurilor de la 11 septembrie încoace s-au limitat la proceduri convenționale, necesare din cauza clandestinității operațiunilor și a rusticității mijloacelor puse în slujba jihadului. Totuși, o

examinare mai atentă permite să se constate că toate se înscriu într-o veritabilă coerență strategică.

Al-Qaida încearcă să terorizeze cu mijloace în definitiv modeste. Obiectivele sunt alese astfel încât adversarul să fie luat pe nepregătite. Or, Occidentul, care a devenit prea bogat, are multe puncte slabe. Mujahedinii, care nu au nici o șansă să reușească un atac direct împotriva dispozitivelor adversarului, vor căuta așadar elementul spectaculos, care va slăbi moralul inamicilor și îl va ridica pe cel al simpatizanților săi. Războiul dus de al-Qaida și acoliții săi este întotdeauna în primul rând psihologic.

În acest cadru, trebuie să constatăm că, dacă nu a împlinit previziunile catastrofiste pe care unii le tot îndrugă de doi ani, nebuloasa mujahedină a știut în schimb să dea dovadă de o redutabilă putere imaginativă. Într-un fel, ea cunoaște lumea necredincioșilor mai bine decât își dă aceasta seama. Mai mult decât de amploarea rănilor pe care le va putea provoca, starea ei de sănătate va fi dovedită de capacitatea ei de a continua să surprindă în viitor.

Această nouă formă de război a necesitat în primul rând elaborarea unei adevărate politici de comunicare – condusă, după câte se pare, de kuweitianul Sulaiman Abu Ghaith, veteran al luptelor din Bosnia și Cecenia care a fost numit purtător de cuvânt pentru al-Qaida în august 2001.

Confruntată cu capacitățile de interceptare ale lumii occidentale, al-Qaida a trebuit să se readapteze la modalități de comunicare mai rustice. Telefoanele prin satelit sau comunicațiile prin internet – chiar criptate – au fost limitate cât mai mult posibil în favoarea unor proceduri mai lente, dar mai sigure, precum folosirea de curieri.

De asemenea, pentru a împiedica detectarea noilor sale poziții, nebuloasa mujahedină a trebuit să se despartă de eficientul instrument de propagandă pe care îl organizase în jurul mai multor site-uri internet care se schimbau permanent. În fața mașinii mediatice occidentale, organizația avea să utilizeze aceleași arme, folosindu-se de canalul mijloacelor de comunicare de masă arabe, în primul rând de postul de televiziune Al Jazeera. Buletinele sale de informații aveau să fie urmărite cu atenție de organele de presă occidentale, care aveau să retransmită în timp real chiar și cele mai neînsemnate amenințări islamiste. În consecință, acestea căpătau o importanță disproporționată pentru opinia publică. Strategia nu era nouă: ani de-a rândul, grupurile combatante egiptene, apoi algeriene își transmiseseră comunicatele ziarelor arabe instalate la Londra, precum *Al-Watan Al-Arabi*.

Casetele video și înregistrările audio, transmise pe căi clandestine, aveau să răspândească în întreaga lume mesajele al-Qaida, identificate regulat ca emanând de la capii acesteia, chiar dacă datarea anunțată nu putea fi verificată întotdeauna. Amenințările împotriva unor noi state, precum Marea Britanie, Franța, Italia, Canada, Germania sau Australia, și revendicarea regulată de atentate au avut un impact cu atât mai puternic cu cât al-Qaida s-a ferit să practice fanfaronada. Încercând să înspăimânte lumea necredincioșilor prin amenințarea în numele islamului, obiectivul său rămâne încă o dată acela de a forța lumea musulmană – convinsă sau victimă a oprobriului – să intre într-un conflict civilizațional.

Repoziționarea nebuloasei mujahedine

De la 11 septembrie 2001 până la 6 octombrie 2002, amenințarea mujahedină s-a concentrat asupra zonei afgano-pakistaneze

În cursul operațiunilor militare, forțele al-Qaida prezente în Afganistan au părut să se prăbușească rapid. Subechipate, prost organizate și conduse, în general grupate în funcție de originea etnică, unitățile de mujahedini afgani nu dispuneau de infrastructurile moderne descrise de mass-media occidentale. Majoritatea nu și-au ținut promisiunea de a muri ca niște martiri. Mulți au pierit în bombardamente sau în reglările de conturi afgane, iar câteva sute au fost închiși în lagărul american de la Guantánamo. Dar cei mai mulți dintre ei au reușit să se facă nevăzuți.

Totuși, structurile de repliere tradiționale ale nebuloasei păruseră să fie neutralizate la vremea respectivă. Majoritatea țărilor care îi ofereau adăpost făcuseră rapid, asemenea Pakistanului, o schimbare brutală de direcție politică și fie se alăturaseră alianței internaționale, fie acceptaseră oficial să-și curețe teritoriul. Forțele speciale yemenite efectuaseră adevărate operațiuni militare pentru a neutraliza Armata Islamică din Aden-Abyan. Sub supravegherea atentă a Etiopiei vecine și a americanilor, GNT și șefii de clan somalezi anunțaseră că aveau sub control al-Itihaad al-Islamiya. Cât despre autoritățile din Bosnia, acestea arestaseră câteva zeci de mujahedini și retrăseseră cetățenia bosniacă altor câteva sute.

Confiscarea unor active bancare și reacția mediilor financiare perturbaseră rețelele tradiționale de transfer de bani ale nebuloasei, cu atât mai mult cu cât comunitatea internațională, sub egida ONU, elabora o nouă legislație internațională pentru combaterea terorismului.

O singură certitudine: lipsită de matricea afgană, nebuloasa a fost dispersată și nu mai dispune la ora actuală de un ansamblu geopolitic coerent, capabil să ofere pregătire și adăpost. În viitorul apropiat, nici un stat nu pare capabil să ofere rețelelor mujahedine facilități apropiate de cele din Afganistan. În sfârșit, acțiunea eficace a coaliției antiteroriste conduse de Statele Unite, care s-au grăbit să lanseze prin vocea președintelui lor dezastruoasa expresie de „cruciadă a Binelui împotriva Răului", a fost întărită prin crearea de pacte regionale.

Din păcate, timpul a arătat că nebuloasa mujahedină supraviețuise. Majoritatea șefilor ei supraviețuiseră atacurilor aero-terestre de pe teritoriul afgan. De multă vreme fuseseră prevăzute itinerare de evacuare spre noi zone securizate. Al-Qaida dispunea de reale complicități în cele șapte zone tribale din Pakistan. Acestea puteau fi cu atât mai puțin controlate de autoritățile pakistaneze cu cât nu aveau deplină încredere în forțele lor de securitate.

În decurs de un an, nebuloasa s-a repoziționat geografic în mod discret. Principalii ei șefi și-au găsit refugiu pe o primă axă, formată din Pakistan și Iran, unde dispuneau de vechi rețele de influență. Șefii operaționali și locotenenții lor apropiați s-au regrupat pe o a doua axă, formată din semiluna geografică bine cunoscută ce asociază Georgia, Turcia, Siria, statele din Golf, Malaysia și Indonezia. Celulele mujahedine în hibernare rămâneau implantate pe o a treia axă, în principal în Europa și în Asia, dar și pe continentul nord-american.

În această perioadă, luptele nebuloasei mujahedine au continuat în regiunile tradiționale ale jihadului (Algeria, Cecenia, Caşmir, gherilele asiatice etc.), însă foarte puține atentate au fost lansate de al-Qaida. Ca de obicei, nu toate și-au atins ținta. În total, au făcut mai puțin de 200 de victime. Totuși, majoritatea atentatelor comise de nebuloasa mujahedină au fost legate, în esență, de Pakistan, fie pentru că au fost comise acolo, fie pentru că acolo au fost pregătite. Toate aceste proiecte prezentau de altfel aceleași caracteristici: mijloace clasice puse în aplicare de indivizi hotărâți împotriva unor ținte mediatice ușor de reperat, folosind metoda de acum clasică a acțiunii sinucigașe.

În Pakistan, mai multe atacuri sângeroase – cu arme automate și grenade – au vizat comunitățile creștine. Totuși, atentatele cele mai importante s-au produs la Karachi, metropolă cu 16 milioane de locuitori, unde rețelele al-Qaida își dezvoltaseră de 20 de ani activitățile. La începutul lui ianuarie a fost răpit, apoi omorât jurnalistul american Daniel Pearl; pe 11 mai, în atentatul de la hotelul *Sheraton* au fost uciși 14 trecători, dintre care 11 francezi de la Direcția Construcțiilor Navale; pe 14 iunie, explozia unui autoturism în fața consulatului american a provocat moartea a circa 30 de civili pakistanezi… În toate aceste cazuri, nesoluționate satisfăcător de justiția pakistaneză, era luată în considerare implicarea unor elemente din al-Qaida.

Alte atentate au fost organizate din Pakistan, probabil sub conducerea personală a lui Khalid Sheikh Mohammed, considerat creierul din spatele atentatelor de la 11 septembrie și care avea să fie arestat în 2002, la scurt timp după alți lideri de prim-plan, printre care în special iordanianul Zin Abedin Abu Zubeida și yemenitul Ramzi bin al-Shibh.

Pe 22 decembrie 2001, britanicul Richard Colvin Reid, care avea ascunsă în încălțăminte o încărcătură de tetranitrat de pentaeritritol, nu a

reușit să facă să explodeze în plin zbor un avion al companiei American Airlines ce zbura de la Paris la Miami. Anterior, Reid beneficiase la întoarcerea sa în Europa de ajutorul unor rețele pakistaneze consacrate până atunci sprijinirii jihadului din Caşmir.

La 11 aprilie 2002, pe insula Djerba, tunisianul Nizar Nawar a comis un atentat sinucigaș împotriva celei mai vechi sinagogi din Africa (19 morți). Operațiunea a fost revendicată de Armata Islamică de Eliberare a Locurilor Sfinte (AIELS), la fel ca în cazul celor două atentate împotriva ambasadelor din Nairobi și Dar es Salaam din august 1998.

Pe 23 iunie 2002, în Maroc, trei cetățeni saudiți au fost arestați în timp ce pregăteau atentate cu vase sinucigașe împotriva navelor de război americane și britanice din largul Gibraltarului.

De la 6 octombrie 2002, al-Qaida și-„a dat în franciză” acțiunea: amenințarea a devenit planetară

Magreb

Problematica islamismului combatant în Magreb a fost dezvoltată pe larg în capitolul precedent. Vom adăuga doar că, dacă situația s-a ameliorat din punctul de vedere al securității într-o Algerie încă puternic traumatizată, în schimb atentatele produse la Casablanca pe 9 iunie 2003 au luat complet prin surprindere Marocul, arătând că amenințarea putea căpăta forme noi.

Ele au scos la iveală un fenomen a cărui periculozitate nu fusese încă luată în calcul: radicalizarea unor islamiști izolați, seduși la nivel local de

un discurs jihadist transmis grație unor emisari externi ai nebuloasei mujahedine și unor celule în hibernare formate din veterani ai luptelor din Afganistan.

Orientul Mijlociu

Populațiile din Orientul Mijlociu nu au cedat tentațiilor radicale în perioada de imediat după 11 septembrie și situația părea sub control la sfârșitul anului 2002, în ciuda persistenței evidente a unor structuri clandestine. În 2003, în vreme ce speranța unei rezolvări a problemei palestiniene pierea încă o dată, două evenimente majore au antrenat o nouă destabilizare.

Primul este, bineînțeles, războiul declanșat în Irak, care a suscitat o puternică reprobare în lumea islamică. Proasta gestionare a situației în anii de după război, marcată de radicalizarea șiită și de înmulțirea atentatelor, dintre care unele ar fi fost comise de mujahedini infiltrați, a creat un nou focar de tensiune regional.

Al doilea este criza gravă a regimului saudit, tot mai contestat de baza sa și privit cu suspiciune de aliații săi occidentali. După ce au negat ani de-a rândul prezența unor grupuri locale legate de al-Qaida – mai multe atentate împotriva unor cetățeni britanici fuseseră astfel calificate de către serviciile de poliție drept „reglări de conturi între traficanți de alcool” –, autoritățile, împotriva cărora Congresul american a lansat acuzații grave în raportul privind cauzele atentatelor de la 11 septembrie, au sfârșit prin a reacționa, efectuând arestări de ulemale radicale și de militanți islamiști. În mod vădit, reacția nu a fost suficient de rapidă: pe 4 iunie și 9 noiembrie 2003, atacuri sinucigașe de mare amploare împotriva unor

clădiri de locuințe au făcut la Riyad 42 și respectiv 38 de morți, printre care și civili occidentali.

Amenințarea islamistă locală manifestată împotriva unor regimuri până acum stabile rămâne la fel de latentă. Este în special cazul Iordaniei și al Siriei, două țări încă fragilizate de o succesiune recentă a puterii.

Lumea occidentală

În Europa, angajarea masivă de trupe britanice în luptele din Afganistan a transformat Marea Britanie în primul adversar european al al-Qaida, chiar înaintea Franței, care rămâne totuși, din motive istorice, primul obiectiv al mujahedinilor magrebieni.

Statul-major al al-Qaida, conștient că autoritățile britanice își înăspreau atitudinea față de micile grupuri islamiste active pe teritoriul lor, ar fi avut în vedere comiterea unui atentat împotriva Parlamentului britanic, care ar fi urmat să fie lovit de un avion deturnat după decolarea de pe un aeroport londonez. Această operațiune, care ar fi trebuit să fie realizată de islamiști pakistanezi concomitent cu operațiunea din Statele Unite a rețelei celor 19 piloți, ar fi fost în cele din urmă anulată.

Oricum, decizia de a lovi Anglia, vinovată că se ridicase împotriva prezenței mujahedine în „Londonistan", a fost anunțată încă de la 12 noiembrie 2001, într-un mesaj atribuit lui Osama bin Laden. De altfel, ostilitatea nebuloasei mujahedine nu va face decât să crească odată cu implicarea britanicilor în cel de-al doilea război din Golf.

Dar, încă de la începutul anului 2003, amenințarea s-a concretizat pe teritoriul britanic printr-o serie de operațiuni armate eșuate, mergând de la

miniatacuri biologice cu ricină până la proiectul de a lansa o rachetă artizanală asupra unui avion pe aeroportul Heathrow.

Așa se explică de ce al-Qaida, incapabilă să lovească Marea Britanie pe teritoriul ei, a ales să-i lovească interesele în Turcia. Pe 19 noiembrie, două vehicule sinucigașe au distrus la Istanbul consulatul general britanic și o bancă britanică, făcând 19 victime. Această operațiune, a doua demonstrație reală de forță a nebuloasei mujahedine în Turcia, dovedea cât de hotărâtă era al-Qaida. Ea demonstra în același timp incapacitatea nebuloasei mujahedine de a lovi direct continentul european. Prin decizia de a duce lupta într-o țară frontalieră care îi servea drept zonă de organizare și repliere, al-Qaida își sacrifica pe viitor rețelele logistice care operau relativ netulburate de ani întregi.

Acest lucru confirmă de altfel că amenințarea teroristă la adresa Europei vizează în primul rând interesele ei în exterior, în special expatriații și turiștii săi.

Este și cazul Franței, care, după atentatul de la 3 decembrie 1996, a reușit să prevină toate proiectele teroriste jihadiste care îi vizau teritoriul, însă a fost lovită de mai multe ori în afara granițelor sale: doi rezidenți și un turist pe insula Djerba la 11 aprilie 2001; un marinar în largul Yemenului pe 6 octombrie 2002; patru turiști în Bali pe 12 octombrie același an; 11 tehnicieni la Karachi pe 5 mai 2002; trei expatriați la Casablanca pe 9 iunie 2003… Exceptând cazul atentatului de la Karachi, unde personalul francez al DCN[1]* pare să fi fost ales având în vedere slăbiciunea dispozitivului de securitate, celelalte victime franceze nu erau vizate în special în virtutea naționalității lor și par mai curând niște ținte de oportunitate.

O altă nouă evoluție: alegerea de către grupurile jihadiste a obiectivelor occidentale în funcție de criterii regionale. Jemaah Islamiyah

a dat întâietate țintelor australiene (132 de victime în atentatul din Bali) și chiar a recrutat, prin intermediul taberelor afgane ale al-Qaida, australieni convertiți pentru a constitui rețele operaționale în zonă.

Această schemă era de altfel implementată din anii 1990 în Europa odată cu recrutarea în taberele afgane de tineri născuți din părinți magrebieni imigrați. Statele Unite au descoperit-o în decembrie 2001, odată cu capturarea în munții din Afganistan a unui mujahedin american, convertitul John Walker Lindh. Acesta a fost între timp condamnat la 20 de ani de detenție pentru trădare.

Pe continentul american, anchetele au arătat că rețeaua celor 19 piloți acționase aproape singură. De atunci încoace, în Statele Unite au fost anihilate o serie de celule mujahedine (grupurile din Detroit și Chicago, José Padilla), însă ele erau de mică anvergură și nu păreau să fi trecut încă în faza operațională. Și în acest caz, fără avantajul surprizei, al-Qaida s-a dovedit incapabilă să lovească din nou.

Singurul atentat comis de altfel în Statele Unite a fost fapta unui adolescent dezechilibrat, la doar câteva zile după 11 septembrie. Acesta, în timpul unei lecții de pilotaj aerian, s-a năpustit cu avionul asupra unui imobil din Atlanta, după ce și-a proclamat prin radio în mod incoerent susținerea față de Osama bin Laden.

Asia Centrală

La începutul anilor 1990, în republicile musulmane din Caucaz născute în urma dezmembrării Uniunii Sovietice au apărut rapid grupuri islamiste radicale. În mod paradoxal, un anumit număr dintre șefii lor serviseră sub uniformă sovietică în Afganistan contra mujahedinilor.

Încă din 1994, al-Qaida ar fi instalat la Baku (în Georgia) o structură de sprijin pentru musulmanii azeri care se luptau cu trupele armene pentru controlul regiunii Nagorno-Karabah. Câteva sute de veterani arabi ai jihadului împotriva sovieticilor chiar ar fi luptat acolo, ca unitate constituită, până la acordurile de pace din 1994.

Încă din 1991, un general din forțele aeriene sovietice, Djohar Dudaev, declarase independența Republicii Cecenia, al cărei președinte fusese ales la 29 octombrie. Susținut de Partidul Căii Islamice (*Hizb ul-Tahir*), ramură cecenă a Fraților Musulmani, Dudaev îl alesese drept comandant militar pe Șamil Basaev, un veteran din Afganistan care fusese apropiat de Osama bin Laden.

Primul război din Cecenia începe în 1994. La începutul lui 1995, câteva sute de mujahedini – printre care și veterani azeri și bosniaci – se aflau de partea trupelor neregulate cecene, înfruntând forțele ruse. Șeful lor, sauditul Ibn Khattab, luptase alături de Osama bin Laden cu prilejul bătăliei de la „Bârlogul Leului", în 1987. A devenit rapid șeful de operațiuni al lui Basaev. În iunie 1995, acesta din urmă, în fruntea unui comando cecen, a lansat un raid în Rusia care a dus la spectaculoasa luare de ostatici de la Budionnovsk. Pe 31 august 1996, acordurile de la Hasaviurt au pus capăt ostilităților.

Ibn Khattab, dornic să continue jihadul în Caucaz, a favorizat atunci dezvoltarea gherilei islamiste în Ingușetia și în nordul Osetiei. Numeroși voluntari locali au plecat să se pregătească în noile tabere din Afganistan.

Nereușind să obțină avantaje decisive în republicile vecine, Basaev și Ibn Khattab au încercat o incursiune în Dagehstan pe 7 august 1999. Între 4 și 16 septembrie același an, 300 de civili ruși au fost uciși în cinci atentate cu explozibil împotriva unor imobile de locuințe, comise rând pe rând în Buinaksk, Moscova și Volgodonsk. Aceste acțiuni, nerevendicate,

au fost atribuite de Moscova „bandiților ceceni”. O lună mai târziu, intervenția directă a armatei ruse marca începutul celui de-al doilea război din Cecenia.

Brutalitatea luptelor, marcate de excese din partea ambelor tabere, a lovit îndeosebi populația civilă, un mare număr de persoane refugiindu-se în Georgia. La fel ca în perioada războiului din Afganistan, lumea musulmană a sprijinit poporul cecen, în special prin acțiunea ONG-urilor islamice. Sub acoperirea unora dintre ele, cum ar fi Organizația Internațională de Ajutorare Islamică (International Islamic Relief Organization, IIRO), al-Qaida a sprijinit total forțele lui Ibn Khattab. Jihadul cecen a luat locul jihadului afgan.

Așa se explică de ce Ibn Khattab, într-un text din 1999 intitulat „Europa: suntem încă la începutul jihadului în această regiune”, putea scrie:

> …Occidentul și restul lumii îl acuză pe Osama bin Laden că este astăzi principalul mecena și organizatorul a ceea ce ele numesc terorismul internațional. Dar, în ceea ce ne privește, el este fratele nostru întru islam, are cunoștințe, își pune averea și propria persoană în slujba lui Allah… Ce zic americanii e fals. Este o obligație pentru toți musulmanii să se întrajutoreze pentru biruința religiei noastre. Osama bin Laden este unul dintre principalii erudiți ai jihadului și emirul mujahedinilor din întreaga lume. A luptat ani de zile împotriva comuniștilor în Afganistan, iar în prezent participă la lupta împotriva imperialismului american.

În această perioadă au ajuns în Georgia, sub masca unor acțiuni umanitare în favoarea refugiaților ceceni, câteva zeci de mujahedini arabi. S-au instalat în mijlocul taberelor, pe valea Pankisi. Aceasta fusese aleasă de autoritățile georgiene pentru a-i regrupa pe refugiații ceceni, deoarece populația locală, kisti, era ea însăși formată din descendenți ai unor migranți ceceni, sosiți aici în secolul al XIX-lea.

Prezența unor structuri mujahedine permitea structurarea pe grupuri a jihadului cecen, favorizând o aprovizionare logistică din exterior, însă ajutorul direct dat de voluntarii arabi luptătorilor ceceni a rămas în fond limitat. În ansamblu, aceștia nu s-au adaptat bine la condițiile climatice locale. Și mai ales, întrucât erau de alt tip etnic decât cecenii și nu vorbeau cecena, nu se puteau ascunde decât cu greu în mijlocul populației, spre deosebire de mujahedinii locali.

Dimpotrivă, voluntarii arabi aveau să joace un rol major în dezvoltarea acțiunilor de banditism, îndeosebi în ceea ce privește răpirile de străini, dintre care un anumit număr se pare că au fost deținuți în valea Pankisi.

În Cecenia, liderul religios al islamiștilor, șeicul Amar, încerca să organizeze ajutorul din străinătate. Șef local al unui ONG wahhabit deja foarte activ în Bosnia, fundația al-Haramain, el obținuse cauționarea religioasă din partea unor teologi din Orientul Mijlociu. Fondurile primite permiteau de altfel dezvoltarea unor instrumente de propagandă, printre care o serie de ziare și un site internet, „vocea Caucazului”, care propovăduiau crearea unui emirat islamic pentru nordul regiunii.

În ciuda ajutorului financiar provenit din Golf, represiunea avea să le vină de hac islamiștilor ceceni, ale căror sisteme de comunicație erau bruiate de forțele ruse. Acestea au efectuat numeroase bombardamente și acțiuni de cercetare și curățare a terenului cu ajutorul unor forțe cecene loialiste. Basaev și-a pierdut un picior ca urmare a unui bombardament de artilerie. Ibn Khattab a murit câteva luni mai târziu, fiind după câte se pare victima unei otrăviri.

Pe 23 octombrie 2002, islamiști ceceni cu corpul acoperit de explozibili – printre care și un anumit număr de văduve sau surori de „martiri” – și comandați de Movsar Baraev au luat ostatice 800 de

persoane într-un teatru din Moscova pentru a cere retragerea trupelor ruse. Intervenția forțelor speciale ruse, care au utilizat gaze de luptă, a antrenat executarea a 41 de membri ai comandoului, dar și moartea a peste 100 de ostatici.

Sub presiunea Statelor Unite, Georgia avea să treacă atunci la închiderea văii Pankisi, ultim punct de aprovizionare al mujahedinilor ceceni. De altfel, tocmai în mijlocul taberelor de refugiați se pare că și-au găsit adăpost pentru o vreme cei 700 de *boevik*-i („luptători", în rusă) ai emirului Ruslan Ghelaev, care la sfârșitul anului 2001 nu reușise să declanșeze lupta islamistă în Abhazia. În zonă era prezentă și rețeaua iordanianului de origine palestiniană Abu Musab al-Zarqawi, care instalase câteva structuri de antrenament cu scopul de a pregăti voluntarii pentru lupta împotriva rușilor. Neputând să pătrundă în Cecenia, mai multe dintre cadrele sale, specialiști în explozibili și produse chimice, aveau să ia decizia de a se întoarce în Franța și în Marea Britanie pentru a duce jihadul acolo.

Eșecul acestor două grupuri europene (*cf. infra* „Viitorul nebuloasei islamiste") a precedat sfârșitul filierei cecene. O parte din celelalte structuri ale rețelei lui Abu Musab al-Zarqawi, instalată în Kurdistanul iranian alături de mujahedinii din grupul Partizanii Islamului (al-Ansar al-Islam), a fost neutralizată încă de la primele bombardamente americane din februarie 2003. Se poate presupune totuși că unii dintre cei scăpați participă activ la acțiunile sinucigașe desfășurate împotriva americanilor în Irak, cu metode de operare ciudat de asemănătoare cu cele ale nebuloasei mujahedine.

Situația rămâne totuși tensionată în republicile musulmane din Caucaz, unde ar putea să se fi refugiat numeroși veterani ai luptelor din Afganistan, în pofida operațiunilor preventive desfășurate în cele din

urmă de forțele de securitate împotriva grupurilor jihadiste locale. Situația Asiei Centrale din punctul de vedere al securității rămâne însă pe termen mediu foarte strâns legată de evoluția jihadismului în Asia de Sud.

Asia de Sud

Persistența insecurității în zona afgano-pakistaneză este evidentă: sumele considerabile plătite în dolari în vremurile bune ale fulgerătoarei victorii americane nu i-au făcut pe talibani mai permeabili la valorile democrației. Dacă operațiunile militare au fost conduse eficient în Afganistan, în schimb reconstrucția țării a fost gestionată, încă o dată, cu parcimonie.

La începutul lui 2004, Hamid Karzai – care trecuse pe lângă moarte la 7 septembrie 2002 – nu mai conducea decât orașul Kabul. Mai mult, acest lucru nu era posibil decât datorită prezenței soldaților din International Security Assistance Force (ISAF) și acțiunii ONG-urilor. Administrația, fiscalitatea, educația, serviciile publice, transporturile… aproape totul trebuie reconstruit. Slăbiciunea talibanilor a fost supraestimată deoarece aceștia au dispărut brusc. Și-au ascuns armele și au redevenit pur și simplu păstuni. Și totuși, oare au uitat ideologia care le asigurase puterea înainte de venirea americanilor? E mai de crezut că așteaptă plecarea acestora din urmă.

Până atunci, nu stau cu mâinile în sân. Iau parte, de exemplu, la diferitele traficuri care minează din nou țara, în special cel de opiu. Recolta din 2002 a fost estimată la 4.100 de tone. O cifră-record pentru Afganistan, la nici 10 luni de la reluarea producției de mac.

Capitala, Kabul, nu este nici acum la adăpost de atentate. De la mijlocul lui 2003, atacuri izolate, dar de amploare reală, arată că talibanii

și „afganii arabi” n-au dispărut din peisaj și doresc în continuare să participe la jihad. Impenetrabilitatea zonei tribale (unde solidaritățile tradiționale paștune au rezistat tuturor ocupanților străini) și problema Caşmirului continuă să fie elemente nesoluționate ale crizei de pe subcontinentul indian, a cărei cea mai instabilă verigă rămâne Afganistanul.

Această criză regională, care datează dinaintea separării sângeroase din 1947, a accentuat islamizarea radicală – în principal de influență deobandită – în Pakistan. Tensiunile care se manifestă astăzi în această țară țin totodată de o nouă formă a „marelui joc” întreținut în regiune de foarte multă vreme de rivalitățile locale și influențele străine.

Organizațiile combatante pakistaneze se împărțeau între două tipuri de jihad înainte de 11 septembrie: conflictul din Caşmir și lupta – calificată la nivel local drept „sectară” – împotriva șiiților. Pentru a-și pregăti simpatizanții, se înnodaseră legături cu al-Qaida. Atunci când, din august 2001, președintele Pervez Musharraf a scos cu mult curaj în afara legii aceste organizații, el a provocat simultan crearea unor grupuri clandestine care s-au consacrat în mod prioritar unei a treia forme de jihad – cel de susținere a nebuloasei mujahedine.

Nu este o întâmplare că, așa cum am văzut, toate atentatele comise între 11 septembrie 2001 și 6 octombrie 2002 s-au produs sau au fost concepute în Pakistan, nici că aici au avut loc ulterior principalele arestări de șefi operaționali ai al-Qaida. Slăbit de criza cu India – care a denunțat cu promptitudine rădăcinile pakistaneze ale atentatelor comise la New Delhi și Mumbai –, Musharraf a asistat la dezvoltarea opoziției legale islamiste. El n-a reușit încă să-și asigure fidelitatea aparatului său de securitate. A scăpat cu viață din mai multe atentate. E mult pentru

conducătorul unei țări în plină criză economică, pe care realitățile internaționale l-au obligat să-și schimbe brutal alianțele.

Africa Neagră

Se uită adesea că o treime dintre cei 700 de milioane de locuitori ai Africii negre sunt musulmani. Influența jihadistă s-a manifestat cel mai rapid în Cornul Africii, grație sprijinului furnizat de Hassan al-Turabi, la începutul anilor 1990, unui număr de circa 10 organizații radicale din Eritreea, Uganda și Somalia.

În februarie 1998, Abul Bara Salman, emir adjunct al Grupului Războiului Sfânt din Eritreea (*Jamaat al-Jihad Eritrea*), putea afirma că „[…] strategia islamistă în Cornul Africii constă în mai multe puncte: efortul jihadului și al propovăduirii; educarea populațiilor musulmane împotriva comploturilor creștine […]; vigoarea țărilor arabe în fața pericolului evreiesc; eforturile jihadului palestinian […]".

Grupul combatant cel mai puternic din regiune rămâne probabil al-Itihaad al-Islamiya, care furnizase un sprijin important atacurilor din 7 august 1998 împotriva ambasadelor americane. Foarte probabil, această mișcare a redactat pe 9 august 1998 – în numele unei false Armate Islamice de Eliberare a Poporului din Kenya – comunicatul de revendicare a atentatului de la Dar es Salaam, precizând că „lupta împotriva Statelor Unite și a aliaților acestora, evreii din Israel, este una pe viață și pe moarte. Înainte de atentatul de la Nairobi, i-am avertizat pe musulmani să evite orice loc unde se găseau americani… Ducem jihadul pretutindeni și necontenit…". Organizația somaleză a fost implicată și în realizarea dublului atentat comis pe 28 noiembrie 2002 la Mombasa.

La sfârșitul anilor 1990, în Africa de Sud apăruseră amenințări odată cu radicalizarea unui grup islamist, PAGAD. Acesta pare să fi fost neutralizat în 1999, după comiterea unui atentat cu bombă în restaurantul *Planet Hollywood* din Cape Town.

Situația pare mult mai îngrijorătoare în Africa Centrală, din momentul în care cele 12 provincii din nord – cu majoritate musulmană – au votat aplicarea șariei, în ciuda opoziției guvernului federal. Câteva mii de creștini au fost asasinați în cursul unor revolte, fără nici o reacție din partea comunității internaționale. În această regiune se găsesc centrele salafiste Kano și Katsina, care au jucat un rol activ în traficul de arme subsaharian în beneficiul grupurilor combatante algeriene. Islamiștii nigerieni întrețin relații strânse – în cadrul cărora apelul la jihad se îmbină cu contrabanda – cu structuri ce par să fie în plin avânt pe un teritoriu în formă de semilună care se întinde din Ciad până în Mauritania. Vom observa că în această regiune au avut loc două operațiuni desfășurate de Grupul Salafist pentru Propovăduire și Luptă (GSPL) din Algeria, tentativa de atacare a raliului Paris-Dakar-Cairo în ianuarie 2001 și luarea ca ostatici a circa 30 de turiști europeni în martie 2003.

Asia de Sud-Est

Primele semne ale prezenței al-Qaida în Asia de Sud-Est au apărut în 1995, odată cu arestarea pakistanezului Ramzi Youssef la Manila. Încă din această perioadă, sauditul Mohammed Jamal Khalifa organizase în Filipine un holding financiar în beneficiul al-Qaida. Acesta avea să permită finanțarea activităților grupurilor islamiste locale pentru a le conecta cu nebuloasa mujahedină. Khalifa nu este un simplu om de

afaceri saudit, ci și un veteran al jihadului împotriva sovieticilor. Și, mai ales, este cumnatul lui Osama bin Laden.

Încă din anii 1990, Asia de Sud-Est este pentru al-Qaida, instalată în reduta sa afgană, o zonă de organizare și repliere comodă. O zonă de recreere, unde poți să recrutezi noi voluntari, să aduni fonduri, să obții fatwa sau să faci rost de acte false și de tehnologie. Prezența unui mare număr de turiști – în special din Orientul Mijlociu – și ineficiența sistemelor de securitate, minate de corupție și de birocrație, fac din Asia de Sud-Est un loc de trecere – și chiar de ședere – discret.

Pentru al-Qaida, este și o zonă unde se poate retrage. Încă din 1997, organizația știe că strategia sa de disimulare – amenință, lovește, arată-ți aprobarea, dar nu revendica – nu va putea fi dusă multă vreme și are în vedere o retragere în Asia de Sud-Est atunci când regimul talibanilor va cădea. În acest scop, trebuie create alianțe, iar mujahedinii asiatici pregătiți în taberele afgane duc la întoarcere mesaje pentru șefii grupurilor locale din care fac parte – dintre care unii sunt de altfel veterani ai jihadului împotriva sovieticilor. Trebuie create centre de antrenament pentru tehnicile legate de explozibili, iar al-Qaida trimite instructori care să le transmită ucenicilor știința pe care o posedă în privința actului terorist, în special în domeniul fabricării și utilizării de dispozitive artizanale. Traseele spre Afganistan, via Pakistan sau Iran, sunt mai supravegheate, așa că o parte dintre noii voluntari sunt trimiși să se pregătească în taberele filipineze ale grupului MILF (Moro Islamic Liberation Front, Frontul Moro de Eliberare Islamică), în Mindanao. Unul dintre ei, francezul Claude Cheik Boulanouar, a fost reținut în decembrie 1999 la aeroportul din Manila pe când încerca să se îmbarce având ascuns în rucsac fitil de detonare. De altfel, după câte se pare, primul atentat mujahedin în Asia de Sud-Est ar fi fost comis încă din 1997 pe insula

Mindanao de doi mujahedini arabi, detașați pe atunci de către al-Qaida ca instructori pe lângă MILF.

Islamismul combatant din Asia de Sud-Est își trage rădăcinile dintr-o organizație musulmană clandestină apărută în Indonezia imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, *Darul Islam* (Unitatea Islamului). Scopul său era înainte de toate independența față de colonizatori, pentru a da naștere în jurul islamului – prezent în regiune din secolul al XIV-lea – unei republici care să reunească populațiile musulmane din regiune: Indonezia, Malaysia, sudul Thailandei (regiunea Patani) și sudul Filipinelor (Arhipelagul Mindanao). Viitorul stat trebuia să fie guvernat de șaria și să unifice *umma* (comunitatea credincioșilor) locală, însă în proiectul organizației Darul Islam nu se menționa pe atunci vreo dorință de cucerire care să-i vizeze pe non-musulmani.

Doi dintre liderii săi, indonezienii Abdullah Sungkar și Abu Bakar Bashir, căutați de autoritățile din țara lor pentru activități subversive, se refugiază în 1985 în Malaysia, unde pun bazele unui curent islamist apropiat de wahhabism, care propovăduiește jihadul pentru a ajunge la Darul Islam. În acest scop, ei prevăd unificarea diferitelor conflicte locale care opun populațiile musulmane creștinilor sau puterilor centrale.

Câteva zeci dintre discipolii lor – în principal indonezieni și malaysieni – călătoresc în anii 1990 în zona afgano-pakistaneză, unde se inițiază în practicile islamismului combatant. Dacă nu își vor depăși maeștrii, elevii îi vor convinge cel puțin să legitimeze o dinamică nouă, apropiată de cea a matricei mujahedine cu baza în zona afgană și ale cărei relee ideologice se situează, încă o dată, în Pakistan și în Arabia Saudită.

La întoarcerea sa în Indonezia în 1999, Abu Bakar Bashir devine liderul necontestat al noii *Jemaah Islamiyah* (JI, Grup Islamic), organizație clandestină transregională ce vizează să impună Darul Islam

prin jihad. În același timp, el creează fără să se ascundă câtuși de puțin Mișcarea Mujahedinilor Indonezieni (MMI), organizație fundamentalistă activistă care va inspira acțiunea miliților religioase și va servi drept pepinieră recrutorilor din JI.

În pofida predicilor sale incendiare în favoarea jihadului, a proclamației sale salafiste și a simpatiei sale afișate pentru Osama bin Laden, Abu Bakar Bashir rămâne totuși un ideolog, nu un combatant. El îi va delega sarcina de a construi ramura militară a organizației lui Riduan Isamuddin, alias Hambali, membru al adunării consultative a JI, care îi era discipol de 15 ani.

Aceasta este imediat concentrată asupra a trei *mantiqi* (zone de acțiune). Prima cuprinde Singapore, Malaysia și sudul Thailandei: teritoriu al bogățiilor viitorului stat islamic, ea este totodată locul unde a fost înființată Jemaah Islamiyah și adăpostește cartierul general clandestin al ramurii armate. A doua zonă, datorită prezenței îndelungate a structurilor MILF, este un teritoriu de antrenament. Iar a treia, Indonezia, trebuie să devină de acum înainte teritoriu de luptă.

Această ultimă țară, unde agenda luptătorilor de gherilă musulmani rămâne marcată de prioritățile conflictelor locale (Aceh, Moluce, Sulawesi), nu este pregătită să acționeze singură. Hambali încearcă, în cursul mai multor întruniri clandestine în Malaysia și Thailanda, să unifice modurile de luptă într-un sens transregional. Militanți filipinezi ai MILF sau ai lui Abu Sayyaf, malaysieni din KMM (*Kumpulan Mujahideen Malaysia*, Mișcarea Mujahedinilor din Malaysia), luptători de gherilă indonezieni din Sulawesi, din Moluce sau din Java, birmanezi din Frontul Rohinga și thailandezi din etnia patani participă la crearea unei structuri de coordonare, *Rabitat-ul-Mujahideen* (Liga Luptătorilor lui

Dumnezeu), după câte se pare în compania unor emisari ai nebuloasei afgano-pakistaneze.

Primele proiecte prevăzute în Indonezia (atentate împotriva unor preoți și asasinarea viitoarei președinte Sukarnoputri) nu vor avea succes. Dintre protagoniști face deja parte indonezianul Amrozi, care va fi unul dintre organizatorii triplului atentat din Bali. În același timp, mujahedinii malaysieni din KMM încep o serie de furturi cu mână armată și de atacuri asupra unor cazărmi pentru a-și procura bani și explozibili, necesari pentru realizarea de viitoare atentate; ei reușesc chiar să asasineze un deputat, Joe Fernandez, considerat a fi prea apropiat de mediile creștine.

Jihadul declanșat de JI va începe într-adevăr în Indonezia. Pe 24 decembrie 2002, aproape 60 de dispozitive explozive sunt detonate în locuri de cult creștine din Java, ucigând în jur de 40 de civili, printre care și călugări. Pe 16 august 2001, explozia unei mașini-capcană la Jakarta îl rănește pe ambasadorul Filipinelor și provoacă moartea a trei dintre apropiații săi. Nici unul dintre aceste atentate nu este revendicat. Și în acest caz, există o mare similitudine cu strategia al-Qaida.

Însă nebuloasa mujahedină asiatică nu are aceeași experiență ca al-Qaida. Arestarea în Malaysia, la sfârșitul anului 2000, a unuia dintre șefii JI, indonezianul Abu Jibril, permite identificarea lui Hambali, care conducea direct din Kuala Lumpur prima zonă de acțiune (*mantiqui*). În ianuarie 2001, acesta fuge în Pakistan, unde primește noi instrucțiuni, probabil de la Khalid Sheikh Mohammed.

Hambali este arhitectul proiectului pentru atentatul din Bali. Alegerea „țintei moi" este perfectă: insula, populată de hinduiști, reprezintă un obiectiv turistic pentru occidentali. Australienii, pe care fundamentaliștii indonezieni îi urăsc de când Timorul Oriental a devenit independent, sunt extrem de numeroși aici.

Triplul atentat este un succes operațional deplin. Doar o treime din cele 1.100 de kilograme de explozibil artizanal aflate în mașina-capcană detonează în fața discotecii *Sari*, distrugând totul pe o rază de 100 de metri. Primul atentat, comis cu câteva minute anterior la 300 de metri distanță, în barul *Paddy*, făcuse mulțimea să se regrupeze în jurul locului celei de-a doua explozii. Vor fi identificate 202 cadavre, printre și cele ale 88 de australieni. Al treilea atentat, care nu provoacă decât pagube materiale la mică distanță de consulatul Statelor Unite, reprezintă după câte se pare semnătura antiamericană a operațiunii.

În scurt timp, evidența unui dublu atentat sinucigaș și descoperirea unui telefon mobil în două dintre sistemele de aprindere – tehnică predată în taberele din Afganistan – determină privilegierea pistei care duce spre un grup local legat de al-Qaida.

Neutralizarea rețelei în câteva săptămâni permite să se înțeleagă dimensiunea regională a JI. Acum se vede clar că Asia de Sud-Est a devenit pentru al-Qaida o zonă strategică de prim-plan. Împingerea la contestare armată a unei părți dintre cei 300 de milioane de musulmani din Asia este un proiect cu atât mai seducător cu cât pretutindeni în zonele tradiționale de jihad sunt anihilate în acest moment celule operaționale și arestați conducători de prim-plan.

Atentatul comis la Jakarta pe 5 august 2003 apare *a posteriori* ca un eșec. Autorul actului sinucigaș nu a reușit să treacă de controalele de securitate și s-a aruncat în aer la prea mare distanță ca să poată atinge structurile hotelului *Marriott*. Dintre cei 12 morți, 10 erau indonezieni musulmani, ceea ce l-a privat pe kamikaze de statutul de *shahid*.

Totuși, cu această ocazie, organizația regională revendică pentru prima dată responsabilitatea. Și aici, similitudinea cu strategia al-Qaida de după 11 septembrie este frapantă. Scopul probabil este acela de a obține

ca procesul lui Abu Bakar Bashir – care începe pe 10 august și vizează implicarea sa în atentatele comise în anul 2000 în Indonezia – să se soldeze cu o condamnare grea, care să stârnească furia fundamentaliștilor asiatici. Răspunsul justiției indoneziene este însă măsurat și pragmatic. Ideologul, care nu mai este tânăr, este condamnat doar la patru ani de închisoare pentru responsabilitatea sa intelectuală în strategia violentă a JI. Mesajul de avertizare este clar pentru simpatizanții nebuloasei mujahedine, în timp ce populația indoneziană respinge în ansamblul ei violența organizației și a structurilor sale legale.

Pe 11 august, anunțarea – de către însuși președintele Bush – a arestării lui Hambali în Thailanda reprezintă o înfrângere majoră pentru strategia jihadistă în Asia de Sud-Est. Această capturare este de altfel rezultatul unei serii de operațiuni care au permis neutralizarea în Cambodgia a unei structuri logistice, asociația *al-Quran* (Cartea Sfântă), și anihilarea în Thailanda a unui grup operațional, *Jemaah Salafiya* (Grupul Salafist), care pregătea la nivel local atentate împotriva a cinci ambasade și a trei obiective turistice.

La începutul lui septembrie 2003, arestarea trezorierului organizației, Tawfik Rafke, permite prevenirea unui nou proiect de atentat și identificarea unui grup de cadre ale acesteia care fugeau din Indonezia.

Amenințarea rămâne prezentă în Asia de Sud-Est. Indonezia și Filipinele rămân în continuare veriga slabă a dispozitivului de securitate. Thailanda, nu demult teritoriu de adăpostire clandestină, și-a făcut de curând o intrare remarcată în lupta antiteroristă, în vreme ce potențialul ei turistic o desemnează drept o țintă de viitor. Malaysia și Singapore, bine protejate în interiorul propriilor frontiere, sunt îngrijorate de amenințările ce planează asupra intereselor lor în străinătate. În sfârșit, Cambodgia și Birmania, ba chiar și Vietnamul și Laosul, țări unde există obiective

importante frecventate de occidentali, apar ca noi teritorii de refugiere pentru jihadiștii fugiți din alte țări.

1* Direction des Construction Navales (n.tr.).

Viitorul nebuloasei islamiste

Philippe Migaux

Ascensiunea spectaculoasă a unor grupuri jihadiste locale și autonome

Operațiunile militare din Afganistan au permis un progres major în lupta împotriva terorismului islamist. Ele au arătat că existența unei zone gri sub control jihadist nu putea fi acceptată de comunitatea internațională. Căci țara talibanilor – unică manifestare teritorială a proiectului mujahedin – avea o triplă funcție pentru nebuloasa islamistă: bază de pregătire, cartier general și zonă de odihnă, așa cum fusese și matricea libaneză pentru terorismul revoluționar internațional în anii 1980.

Doar în Afganistanul talibanilor au putut fi produși în număr mare războinicii experimentați ai salafismului. Cu timpul, în lipsa unor noi generații care să treacă prin același proces de formare, aceștia se vor rări, apoi vor dispărea. Chiar dacă sacrificiul lor poate îndemna la ralierea unor noi simpatizanți, aceștia din urmă nu mai au, de la sfârșitul anului 2001,

posibilitatea să ajungă la coeziunea și statura operațională a înaintașilor lor.

Exemplul celor cinci atentate comise în iunie 2003 la Casablanca a arătat că niște emiri locali, chiar fără altă referință în afară de un trecut criminal și vagi cunoștințe coranice, puteau – fără să atragă atenția serviciilor de securitate – să recruteze, să pregătească și să convingă să treacă la acțiune sinucigașă o mână de tineri marginali. Încheierea prin martiriu a unei vieți fără speranță asigură astfel certitudinea paradisului.

Într-un text de propagandă intitulat „Motivele jihadului", al-Qaida evoca în 1999 opt motivații principale pentru recrutarea de noi voluntari: „Dorința ca dominația necredincioșilor să înceteze, nevoia de noi mujahedini, teama de flăcările iadului, voința de a-ți îndeplini datoria răspunzând la chemarea lui Dumnezeu, exemplul tovarășilor Profetului, dorința de a da islamului o bază solidă, protejarea celor oprimați, căutarea martiriului…".

Și alte elemente pot contribui la acest angajament final: în primul rând, egoul, căci martiratul în cadrul unui angajament comunitar îi permite unui exclus să valorizeze în sfârșit imaginea pe care o are sau pe care vrea să o transmită despre sine. Probabil că nici promisiunea referitoare la cele 72 de hurii nu lipsește în niște comunități marcate de frustrare sexuală încă din copilărie. Setea de răzbunare, preocuparea de a le asigura celor apropiați recunoștința materială sau morală a comunității sunt și ele niște motoare psihologice puternice…

De altfel, toate aceste elemente au fost exploatate foarte metodic de ani întregi de către mișcarea palestiniană Hamas pentru a pune în aplicare o politică pe termen lung de selecție și de recrutare a martirilor. Strategia israeliană de eliminare selectivă a cadrelor organizației teroriste palestiniene nu a permis reducerea la zero a numărului voluntarilor. Șeicul

Ahmed Yassin a trebuit chiar să intervină personal pentru înăsprirea condițiilor de recrutare, limitând, de exemplu, accesul femeilor.

Dar această schemă de autogenerare, marcată de voința de răzbunare și legată de suferințele istoriei palestiniene, poate fi oare transferată pe termen lung în alte comunități musulmane? Probabil că nu, cu atât mai mult cu cât doar structurile mișcării Hamas au dobândit o reală capacitate de încadrare și de pregătire a voluntarilor, permisă de succesul instrumentului lor de propagandă în sânul unei populații fragile și simpatizante. Martirii din periferiile dezavantajate ale orașelor din lumea sunnită nu lasă în urma lor nici un model și nu contribuie la propășirea morală sau materială a apropiaților lor.

Pentru a trece la fapte, candidatul la martiriu nu are nevoie, desigur, decât de o pregătire limitată și de o ghidare totală, ale cărei forme țin în general de spălarea creierului. Aici ne aflăm în fața unor comportamente care se apropie de limitele ultime ale condiționării sectare. Mai trebuie totuși să și rămână o sectă care să reproducă experiența. Represiunea care îi lovește pe supraviețuitori îi neutralizează foarte adesea pe emiri, pe recrutori și pe instructorii celulelor islamiste locale. În condițiile prezente, modelul candidaților voluntari la sinucidere spontană pare că nu poate decât să se extindă pe termen mediu. Oricum, el rămâne deosebit de periculos pe termen scurt.

Amenințările NRBC

Evocate regulat, amenințările teroriste de amploare cu mijloace nucleare, radiologice, bacteriologice sau chimice (NRBC) nu s-au concretizat deocamdată decât în foarte mică măsură. În orice caz, nici un proiect nu a fost dus până la capăt. Trebuie să reamintim că, deși e posibil ca în câțiva ani evoluția științei, a tehnicilor și a comunicării să permită accesul mediilor subversive la aceste tehnici, în prezent încă nu este cazul.

Problematica fundamentală a terorismului NRBC rămâne cea a vectorului folosit. Cum va fi utilizată otrava? Sub formă lichidă, gazoasă, pulverulentă? Se pune atunci problema condiționării și a răspândirii. Mujahedinii au putut dobândi câteva noțiuni științifice, întreținute prin consultarea de manuale sau de site-uri internet, dar chimiștii nebuloasei mujahedine nu par să reprezinte vreo amenințare de amploare. Deocamdată, experimentele lor sunt în esență niște bricolaje periculoase.

Să trecem rapid peste domeniul nuclear, căci nimic nu ne permite să luăm în considerare posesia de materiale fisionabile de către nebuloasa mujahedină. În ceea ce privește domeniul radiologic, se evocă în general cazul fostului delincvent de origine portoricană José Padilla, însărcinat de al-Qaida cu misiunea să construiască o bombă murdară (deșeuri radioactive asociate cu un dispozitiv exploziv convențional). Trebuie să amintim și că Padilla a fost arestat la întoarcerea sa pe teritoriul american, deși nu avea nici o cunoștință serioasă despre acest subiect.

Cât despre domeniul biologic, cercetări cu privire la utilizarea substanțelor de acest tip au fost dezvoltate în Afganistan de diferite persoane cu funcții de conducere în cadrul nebuloasei mujahedine, printre

care în special iordanianul Abu Musab al-Zarqawi (fost șef al taberei din Herat) și egipteanul Abu Khabab (fost șef al unei structuri de pregătire în tabăra Derunta; forțele speciale americane au descoperit casete video ale acestuia cu experimente pe animale).

Un proiect operațional a fost pus în aplicare de membrii „filierei cecene", care produseseră în Marea Britanie ricină (otravă obținută prin decantare din semințe de ricin) înainte de a fi arestați în ianuarie 2003. Stocul constituit nu a fost găsit, însă dimensiunea artizanală a laboratorului indică faptul că au fost produse doar cantități foarte mici. Otrava, care duce la moartea prin sufocare, nu are antidot, dar planul grupului era să ungă clanțe de uși cu acest produs pentru a obține contaminarea prin contact epidermic. Conform specialiștilor, pare puțin probabil să se fi putut obține astfel un efect letal.

În domeniul chimic, un exemplu mai serios a fost dat de grupul francez al „filierei cecene", arestat în decembrie 2002 în regiunea pariziană. Proiectul, care viza probabil unele obiective rusești în Franța, era mai reușit. Erau reunite toate elementele pentru fabricarea unui explozibil sofisticat, pe care mujahedinii sperau să-l combine cu cianură sub formă de pulbere care ar fi fost împrăștiată de explozie. Asta cu condiția ca explozia să nu ardă produsul chimic – cum s-a întâmplat în cazul primului atentat împotriva complexului World Trade Center, în 1993. Ne putem gândi că pulberea împrăștiată ar fi putut fi inhalată de supraviețuitorii exploziei sau de membrii echipelor de prim ajutor. Este greu de stabilit dacă într-un mediu aerat consecințele ar fi fost mortale. Însă este evident că difuzarea de imagini cu persoane infectate sau chiar tușind printre rămășițele unui atentat ar fi avut un efect dezastruos asupra opiniei publice.

Căci problema amenințării NRBC este în principal de ordin psihologic. Subiect puțin cunoscut, ea declanșează drept urmare un sentiment difuz de spaimă irațională. Este de altfel și motivul pentru care mass-media au acaparat subiectul, uneori în mod iresponsabil, imediat după 11 septembrie. Departe de a educa populația, majoritatea chestiunilor tratate n-au reușit decât să o îngrijoreze. Cu atât mai mult cu cât amenințarea evocată la vremea respectivă – trimiterea în Statele Unite a unor scrisori în care se afla o pulbere ce conținea spori ai bacilului antrax – nu a fost legată în final de nebuloasa mujahedină. Dimpotrivă, presa occidentală a furnizat probabil niște subiecte de reflecție excelente celor mai dezechilibrate elemente ale nebuloasei mujahedine.

Este adevărat că două exemple cunoscute ne reamintesc cât e de dificil pentru un grup terorist să organizeze un atac chimic. Dintre cele 11 persoane care și-au pierdut viața prin inhalare de gaz sarin cu ocazia atentatului comis în metroul din Tokyo în 1995, câteva erau de fapt membri ai sectei Aum. Singurul exemplu recent de masacru chimic cu ocazia unui atentat terorist este, în mod paradoxal, acela al celor peste 100 de ostatici din teatrul moscovit gazați fără discernământ, odată cu teroriștii ceceni, de către forțele de intervenție.

Să revenim însă la simțul comun. Un atentat NRBC ar intra întru totul în categoria actelor de teroare spectaculoase propovăduite de Ayman al-Zawahiri. Acestea țin însă de niște tipuri de atentat foarte complicate, din cauza dificultăților de utilizare a unor astfel de produse. Dispozitivele explozive artizanale sunt mai abordabile din punctul de vedere al fabricării și al folosirii.

Un exemplu semnificativ poate fi găsit și în îngrijorarea manifestată de serviciile americane imediat după 11 septembrie cu privire la riscurile de atacuri asupra unor centrale nucleare. Operațiunile pe care le-a reușit

nebuloasa de atunci încoace, departe de a atinge amplasamente puternic securizate, au lovit, dimpotrivă, ținte mai comune – în principal locuri publice sau spații de locuit – și cu acces relativ facil.

Terorismul maritim

Până în zorii secolului XXI, terorismul maritim a rămas marginal. Principalul exemplu de terorism maritim era cel al deturnării vasului *Achille Lauro*, în octombrie 1985, de către membri ai unității Forța 17 a mișcării palestiniene Fatah. Modul de operare (disimularea teroriștilor printre turiștii vasului de croazieră, identificarea pasagerilor de confesiune mozaică sau de naționalitate israeliană, încercarea de a ajunge la negocieri cu autoritățile israeliene, dorința de a obține o audiență mediatică etc.) arăta de altfel că această bruscă inovație nu era decât transpunerea în domeniul maritim a tradiționalei practici a deturnării aeriene care permisese luptei armate palestiniene să fie cunoscută (și apoi recunoscută) de opinia publică internațională. Finalul dificil al operațiunii (asasinarea unui bătrân în scaun cu rotile, de naționalitate americană și de confesiune mozaică; reținerea autorilor atentatului de către forțele americane, urmată de eliberarea lor discretă de către autoritățile italiene etc.) descurajase ulterior grupurile teroriste să mai recurgă la acest mod de acțiune complicat.

Vom mai aminti și că grupul Abu Nidal revendicase în 1988 responsabilitatea unui atentat cu bombă convențional care cauzase moartea a nouă pasageri pe un vas grecesc de excursie costier, *City of Poros*.

Ca și pirateria, terorismul maritim necesită competențe specifice. Printre altele, este nevoie în special ca autorii atentatelor să fie marinari, capabili, după caz, să realizeze operațiuni de bază, cum ar fi abordarea, controlarea sau chiar manevrarea vasului vizat. Grupurile teroriste ale generației anilor 1970-1990 erau formate doar din oameni ai uscatului.

Amenințarea avea să evolueze prin Tigrii Tamili din organizația LTTE (Liberation Tigers of Tamil Eelam), care au reușit pe 23 octombrie 2000 o operațiune magistrală. Patru bărci blindate, încărcate cu explozibili, au reușit să pătrundă pe timpul nopții în baza navală din Trincomalee, unde au distrus o navă sri-lankeză și au avariat alta. 24 de persoane au fost ucise în cursul operațiunii, printre care și atacanții. În aceeași perioadă, mișcarea palestiniană Hamas, preocupată să-și sporească credibilitatea operațională, a pregătit o operațiune asemănătoare, dar care a avut mai puțin succes. Pe 7 noiembrie, vasul sinucigaș a explodat prematur în apropierea coastelor israeliene, înainte să-și fi putut atinge ținta.

Încă din februarie, Frontul Moro de Eliberare Islamică (Moro Islamic Liberation Front, MILF) – despre care puțini observatori bănuiau pe atunci că avea legături concrete cu al-Qaida – reușise să atace în largul Filipinelor vasul *Our Lady Mediatrix*, pe care îl scosese din uz, ucigând totodată în jur de 40 de membri ai echipajului.

Toate aceste fapte trecuseră aproape neobservate la momentul respectiv. Încă nu venise vremea dimensiunii planetare a terorismului. Și atenția internațională se focalizase asupra atacului sinucigaș care, pe 12 octombrie 2000, vizase distrugătorul *USS Cole*, în portul Aden.

Importanța pagubelor – 17 morți, 40 de răniți și vasul scos din uz – atrăsese totuși mai mult atenția decât aspectul novator al operațiunii. Aceasta fusese realizată de un grup mujahedin yemenit foarte apropiat de al-Qaida, Armata Islamică din Aden-Abyan.

Actele de terorism maritim se înscriu perfect în dimensiunea războiului total teoretizat în *Călăreții sub flamura Profetului*. Atacul prin surprindere asupra unui vas sau a unui port ar antrena repercusiuni psihologice și economice majore. Porturile sunt verigi vitale ale economiei mondiale, iar faptul de a lovi sectorul maritim ar provoca efecte în lanț în numeroase sectoare ale industriei și serviciilor.

În unul dintre manualele de antrenament ale nebuloasei jihadiste, *Mujahideen ki Lalkaar* (*Strigătul de război al luptătorilor lui Dumnezeu*), un capitol este consacrat atacării vaselor: „… O navă de război poate fi imobilizată plasând 1,2 kg de explozibil pe axul elicei; o cantitate suplimentară de 1,3 kg poate distruge motorul… 4 kg plasate în partea inferioară a cocii pot să o scufunde…”.

Operațiunea împotriva distrugătorului *USS Cole* nu era de altfel o simplă încercare. Încă din mai 1998, ca urmare a vizitei de trei zile în portul Aden a unui vas american, *USS Mount Vernon*, Armata Islamică din Aden-Abyan pregătise o acțiune. O primă tentativă eșuase pe 3 ianuarie 2000, barca sinucigașă scufundându-se în câteva minute din cauza cantității prea mari de explozibil plasată la proră.

După 12 octombrie au fost planificate și alte proiecte, pe care hazardul, lipsa de pregătire a mujahedinilor sau eficacitatea serviciilor de securitate le-au împiedicat să se realizeze.

În Asia, organizația KMM (Kumpulan Mujahideen Malaysia), foarte apropiată de JI (Jemaah Islamiyah) și care număra printre membrii ei veterani din Afganistan, avusese în vedere încă din anul 2000 atacarea

unui vas american aflat în escală într-un port malaysian. Începând din același an, celula singaporeză a JI prevăzuse mai multe operațiuni succesive împotriva marinei americane și a instalațiilor navale din Singapore.

În iunie 2002, serviciile marocane au arestat trei cetățeni saudiți care pregăteau atacuri sinucigașe, cu mici bărci încărcate cu explozibili, împotriva unor nave de război americane sau britanice în largul Gibraltarului.

Pe 6 octombrie 2002, Armata Islamică din Aden-Abyan a reușit să lovească, tot cu o barcă sinucigașă, petrolierul *Limbourg*. Putem remarca proasta pregătire a acțiunii: a fost ucis un singur marinar, vasul nu a fost scufundat, au fost emise două comunicate succesive de revendicare pentru ca în final să se admită că atentatorii sinucigași rataseră ținta principală, un vas de război american aflat în apropiere… Trebuie să luăm însă în considerare și rezultatul supradimensionat al operațiunii, marcat de panica de pe piețele bursiere și îngrijorarea mediilor petroliere.

Aceste elemente justifică luarea în calcul cu mare seriozitate a amenințării teroriste maritime pe care o reprezintă nebuloasa al-Qaida, care dispune în Asia de Sud-Est și în Golful Aden – de altfel, principalele zone de piraterie ale lumii – de aliați fideli cu competențe maritime dovedite. Vom reaminti de altfel succesul mediatic al cazului ostaticilor ținuți pe insula Jolo, care a aureolat în iunie 2000 grupul jihadist Abu Sayyaf.

Pe 11 septembrie 2001, vectori de transport aerian au fost transformați în rachete aer-sol cu mare capacitate distructivă. De aceea, trebuie să se acorde o grijă deosebită supravegherii vaselor, vectori de transport maritim, care pot fi transformate la rândul lor în instrumente de acțiune teroristă. Cu atât mai mult cu cât la amenințarea pe termen scurt pe care o

reprezintă daunele cauzate obiectivului vizat (vas sau port) se poate adăuga cea reprezentată de efectele pe termen lung ale daunelor cauzate mediului.

Periculozitatea bărcilor mici este astăzi bine cunoscută: joase la apă, ele pot să scape nedetectate de radarele de suprafață; pe mare agitată, pot fi neobservabile până la mică distanță; mobile, pot rezista tirului armelor de apărare ale vasului (atunci când acesta posedă asemenea arme). LTTE a arătat în ultimii ani cum, datorită discreției și rapidității acestui vector de atac, vase ușoare, echipate eficient cu încărcături explozive și manevrate de echipaje antrenate, se puteau transforma în torpile sinucigașe aproape imposibil de oprit.

Periculozitatea navelor de mare tonaj se înscrie într-un alt registru: din cauza dimensiunilor și masei lor, oprirea acestor nave este dificilă, chiar dacă sunt lovite cu precizie în zonele vitale. Virarea și oprirea sunt manevre care necesită în cazul lor distanțe de câteva mile marine.

Vom zăbovi totuși asupra deturnării unui vas cu scopul de a-i captura încărcătura, echipajul sau pasagerii. Pe lângă faptul că sunt un capital de negociere remarcabil, aceștia reprezintă un excelent scut uman ce poate fi utilizat ca momeală în cazul în care capturarea vasului nu este decât preludiul unei operațiuni sinucigașe. E greu să interceptezi sau chiar să scufunzi un vas care se îndreaptă cu toată viteza spre un port dacă pe puntea lui se află ostatici foarte vizibili.

Spre căutarea unei alianțe cu islamismul palestinian

Ura dintre extremiștii palestinieni și israelieni este marcată de o parte și de alta de memoria jertfei înaintașilor. Pentru islamiștii palestinieni, influențați de Hezbollahul șiit, este vorba despre simbolul morții lui Husayn în anul 680/58, în bătălia de la Karbala. Încercuit de trupe mult superioare, acesta refuză să se predea și pleacă la luptă – în care va fi decapitat – împreună cu 72 dintre apropiații săi. Pentru sioniști este vorba despre amintirea întreținută de-a lungul secolelor a orașului fortificat Massada, unde ultimii zeloți și familiile lor, asediați de legiunile romane, au preferat să se sinucidă decât să se predea.

Mișcarea de Rezistență Islamică (*Harakat al-Muqawama al-Islamiya*) – al cărei acronim arab Hamas se traduce prin „fervoare” – provine din ramura palestiniană a Fraților Musulmani, care, prin activitățile sale sociale, controla universitatea și majoritatea moscheilor din Gaza la mijlocul anilor 1980. În perioada primei Intifade, mișcarea Hamas se dezvoltă sub impulsul șeicului Ahmed Yassin, care repetă în predicile sale adagiul „Când toate ușile se închid, cele ale lui Allah se deschid”. Această ascensiune spectaculoasă beneficiază de altfel de acordul tacit al autorităților israeliene, preocupate să slăbească Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP), precum și structurile combatante ale Forței 17 – ramură armată a mișcării Fatah – și ale Frontului Popular de Eliberare a Palestinei (FPEP) care, în ciuda eliminării lui Abu Jihad, par să fie în continuare operaționale.

Denunțarea corupției liderilor OEP, ajutorul social oferit de asociațiile religioase și fervoarea mesajului religios fac rapid din Hamas prima forță politică din Gaza. Continuarea Intifadei, marcată de creșterea numărului de morți în rândul aruncătorilor de pietre, permite fuzionarea naționalismului palestinian și a islamului radical. În 1990 este creată o ramură militară, însărcinată să „declanșeze lupta, să contribuie la distrugerea statului Israel, să concureze OEP pe propriul teren și să favorizeze victoria islamului". Ea primește numele unuia dintre primii martiri ai islamismului palestinian, Izz ad-Din al-Qassam, ucis în 1935 în lupta împotriva coloniștilor evrei.

Printre misiunile încredințate brigăzii se numără și vânarea spionilor evrei. Șeicul Yassin este condamnat în 1991 la închisoare pe viață pentru că pusese să fie executați patru palestinieni bănuiți că ar fi fost informatori. Dar, în 1997, eșecul unei operațiuni a Mossadului – asasinarea șefului Hamas din Iordania – obligă Israelul să-l elibereze pe Yassin. Una dintre primele sale acțiuni este să îndemne la rezistență islamică pentru Palestina: „Singura soluție la problema palestiniană este jihadul".

Începe atunci, încă dinainte de a doua Intifada din iunie 2000, strategia de teroare a atentatelor sinucigașe, cu tema: „Avioanele Israelului ne pot lovi cu bombele lor, însă noi vom lovi și mai tare Israelul cu bombele noastre umane!". Iar soldații israelieni care patrulează în Gaza văd apărând pe ziduri o nouă inscripție: „Ocupația ucide". De la începutul celei de-a doua Intifade, mișcarea Hamas a dezvoltat o strategie nouă de alianță cu cealaltă componentă a luptei palestiniene, Jihadul Islamic. Această organizație, mai redusă numeric și care ar putea dispune de sprijin în Siria și Iran, a adoptat o strategie de teroare ce se inspiră din

cea a Hezbollahului. Ea își recrutează de altfel unii dintre voluntari din rândul arabilor israelieni și practică atacurile sinucigașe simultane.

Totuși, până la 11 septembrie 2001, jihadul palestinian s-a dovedit a fi complet autonom față de nebuloasa mujahedină. Recrutarea pe plan local, formarea rapidă de membri ai milițiilor sau de kamikaze nu justificau trecerea prin taberele din Afganistan, iar copiii Intifadei erau pe atunci prea puțin preocupați de jihadul afgan. În iunie 2000, serviciile de securitate israeliene au arestat totuși doi palestinieni veterani ai luptelor din Afganistan, pe care îi bănuiau că pregăteau un atentat sinucigaș în numele mișcării Hamas. Unul dintre ei, Hindawi, era fiul șefului poliției palestiniene din Hebron. Fusese recrutat în Liban, în 1998, de mujahedini dintr-o organizație mujahedină locală, *al-Osbat al-Ansar* (Lupta Tovarășilor Profetului); câteva luni mai târziu, urmase programul de antrenament în tabăra afgană Khalden.

Anunțarea atentatelor împotriva Statelor Unite a provocat în teritoriile palestiniene asemenea manifestări de bucurie, încât însuși președintele Arafat s-a grăbit să doneze sânge – sub privirea presei internaționale – pentru victimele americane. Rana provocată aliatului Israelului nu putea totuși decât să-i bucure pe cei mai radicali dintre palestinieni.

De atunci, al-Qaida a căutat necontenit să afirme sprijinul jihadului său pentru cauza antisionistă, cu scopul de a încerca noi recrutări printre simpatizanții cauzei palestiniene.

Revendicarea de către al-Qaida a atentatului de pe insula Djerba, comis nu împotriva unui obiectiv legat de puterea necredincioasă, ci împotriva unei sinagogi, arată că al-Qaida a ales din oportunitate să-și diversifice țintele. Vom reaminti de altfel că Richard Colvin Reid – autor pe 22 decembrie 2001, la bordul unui avion care zbura de la Paris la Miami, al unei tentative de atentat sinucigaș cu explozibili ascunși în

încălțăminte – fusese trimis în vara precedentă în Israel și în Egipt să efectueze recunoașteri pentru pregătirea unor atentate ulterioare. În acest context, pare evident că nebuloasa avea încă din 2002 ca nou obiectiv exploatarea în sânul populațiilor musulmane a sentimentului antiamerican legat de amenințările de război împotriva Irakului sau de susținerea politicii partidului israelian Likud.

La Mombasa (Kenya), pe 28 noiembrie 2002, a fost comis un atentat sinucigaș cu mașină-capcană împotriva unui hotel unde erau cazați turiști israelieni (15 morți, printre care cei trei kamikaze și trei victime de naționalitate israeliană). În același moment, un avion de linie al companiei Arkia Airlines scăpa de două rachete trase asupra lui la scurt timp după ce decolase de pe aeroportul local. Revendicat de o organizație necunoscută, Armata Palestinei, acest atentat este probabil primul comis de al-Qaida împotriva unor obiective specific israeliene. Cele două rachete utilizate – SAM 7, de fabricație rusească – făceau parte din același lot cu cea trasă în mai 2002 asupra unui avion militar american în Arabia Saudită, care ratase ținta. Această încercare de atentat fusese deja atribuită al-Qaida la momentul respectiv.

Cele patru atentate comise la Casablanca pe 9 iunie 2003 vizau comunitatea sefardă. Scopul era, în mod evident, acela de a întrerupe lunga sa convietuire cu poporul marocan. Același mobil l-au avut și atentatele comise pe 15 noiembrie același an la Istanbul împotriva a două sinagogi. De altfel, ele au fost imediat revendicate în numele al-Qaida și al unui mic grup islamist local, Frontul Islamic al Luptătorilor Islamului.

În sfârșit, vom nota că în martie 2003 doi tineri cetățeni britanici de origine pakistaneză au călătorit în Israel pentru a comite un atentat împotriva unui snack-bar din Tel Aviv. Acțiunea a fost imediat revendicată de mișcarea Hamas. Cu doi ani înainte, cei doi martiri ar fi luat probabil

calea taberelor afgane și a susținerii jihadului caşmir. Astăzi există aşadar noi punți între simpatizanții nebuloasei mujahedine și cei ai Intifadei palestiniene, care, instinctiv, se simt din ce în ce mai mult membri ai aceleiași *umma* combatante. Până acum, mișcarea Hamas și-a concentrat totdeauna loviturile asupra Israelului. Celulele sale simpatizante prezente peste tot în lume – inclusiv în Statele Unite – s-au limitat până acum la activități de propagandă și de strângere de fonduri. Una dintre ele a început în mod vizibil o nouă misiune de recrutare.

Riscul unei alianțe cu radicalismul șiit

Nu putem uita că Franța, desemnată pe atunci prin expresia „micul satan", a fost ținta privilegiată a șiismului jihadist la începutul anilor 1980.

De la izbucnirea războiului civil în Liban, Franța încerca, în virtutea legăturilor istorice pe care le avea cu această țară, să se prezinte ca un partener indispensabil, iar acțiunea sa diplomatică fusese întărită de prezența unui detașament francez, plasat sub drapelul ONU, în sudul teritoriului. Intrarea forțelor siriene, în chip de „forță arabă de descurajare", a fost primită deci cu îngrijorare de Franța, care vedea profilându-se anexarea pură și simplă a Libanului de către regimul lui Hafez al-Assad, dornic să domnească peste tot teritoriul administrat odinioară de protectoratul francez. În acest context dificil a survenit uciderea ambasadorului Franței la Beirut, pe 4 septembrie 1981.

Totuși, încă de pe atunci, unii observatori considerau că crima nu putuse fi săvârșită fără complicitatea cel puțin pasivă a serviciilor iraniene, care tocmai stabiliseră un *statu-quo* cu omologii lor sirieni. Dacă miliția Amal era instrumentul puterii siriene, iranienii puteau pregăti Hezbollahul în câmpia Bekaa.

Într-un Liban sfâșiat de lupte, Iranul va căuta un vector de influență determinant. Ecoul disproporționat pe care îl va căpăta în presa internațională răpirea decanului Universității Americane din Beirut va incita Hezbollahul să dezvolte o formă particulară de terorism. Acționând sub masca unor nume de împrumut – „Jihadul Islamic" sau „Organizația Dreptății Revoluționare" –, jihadiștii libanezi vor răpi sau vor pune să fie răpiți numeroși cetățeni occidentali, printre care și 13 francezi. Unul dintre ei, sociologul Michel Seurat, va deceda în captivitate.

În paralel cu acest terorism publicitar realizabil cu mijloace limitate, dar ale cărui ecouri mediatice îi îmbată pe refugiații șiiți din periferiile vestice ale Beirutului, Hezbollahul va dezvolta o strategie mai ofensivă. După masacrele din taberele de refugiați Sabra și Shatila comise de Falangele Libaneze, patru puteri occidentale trimit trupe pentru a asigura reinstaurarea păcii în Beirut. După soldații israelieni, militarii occidentali devin țintele combatanților șiiți. În zorii zilei de 23 octombrie 1983, două explozii zguduie Beirutul. Sunt adunate corpurile neînsuflețite a 58 de parașutiști francezi și 241 de pușcași marini americani. În scurt timp, americanii pleacă. Occidentul și-a pierdut prestigiul.

Doi ani mai târziu, serviciile iraniene vor muta lupta pe teritoriul francez. Comitetul de Sprijin pentru Prizonierii Politici Arabi (CSPPA) comite, între 1 decembrie 1985 (magazin din Galeriile Lafayette) și 17 decembrie 1986 (magazinul *Tati* de pe strada Rennes), 15 atentate cu explozibil care provoacă moartea a 13 persoane. Partea franceză a rețelei,

o mână de magrebieni conduși de Fouad Ali Saleh, un tunisian convertit, este neutralizată la 21 martie 1987.

În cursul exilului său sudanez, Osama bin Laden, depășind eternul conflict cu șiiții în numele luptei împotriva inamicului comun al musulmanilor, ar fi înnodat legături strânse cu Hezbollahul libanez. În urma eșuării atentatului de la World Trade Center, el ar fi trimis instructori din al-Qaida să se pregătească în tehnicile de atentat cu explozibili într-o tabără libaneză a Hezbollahului.

Potrivit declarațiilor egipteanului Ali Mohamed, cadru din al-Qaida judecat la New York în anul 2000, Osama bin Laden s-ar fi întâlnit de altfel în mai multe rânduri cu Imad Mughniyeh, despre care se presupune că ar fi elaborat planurile celor două atentate comise în Beirut la 23 octombrie 1983. Acest fost cadru palestinian al mișcării Fatah devenise responsabil cu operațiunile Hezbollahului, sub directa autoritate a șeicului Fadlallah. El ar fi inspirat al-Qaida în ceea ce privește tehnica atentatelor sinucigașe cu camion-capcană.

Bunele relații – facilitate de medierea lui Hassan al-Turabi – dintre al-Qaida și o serie de membri influenți ai jihadismului iranian aveau să continue în mod discret. De altfel, Osama bin Laden nu ezitase să intervină direct pe lângă Consiliul Superior al talibanilor pentru a cere să se pună capăt luptelor fratricide împotriva șiiților afgani. La sfârșitul lui 1999, el a comandat executarea unor importante lucrări rutiere la granița afgano-iraniană, atrăgându-și astfel noi prietenii în administrația iraniană, dominată în continuare de persoane cu vederi extremiste.

Așa se explică de ce o parte dintre șefii al-Qaida au putut să scape și să ajungă discret în Iran, în momentele cele mai dure ale operațiunilor americane din Afganistan. Osama bin Laden putea de altfel să se sprijine acolo pe structurile vechiului său tovarăș de arme, Gulbuddin Hekmatyar,

refugiat în această țară după ce fugise din Kabul. Deși autoritățile iraniene au negat întotdeauna că ar întreține legături cu Osama bin Laden, este clar că membri influenți ai mediilor radicale au uitat disputele schismatice ca să aducă – din fraternitate ecumenică, din ură față de inamicul occidental sau din venalitate – un ajutor discret, dar real, la repoziționarea al-Qaida.

O serie de informații de presă au menționat de altfel arestări masive de militanți mujahedini în Iran, făcute de serviciile iraniene îngrijorate de posibile represalii americane. Pe 30 iunie 2003 a fost astfel anunțată arestarea în Iran a unor elemente de prim rang, precum Ayman al-Zawahiri, sauditul Abu Ali Gaith – purtător de cuvânt al organizației – sau Saad, fiul cel mare al lui Osama bin Laden. Iranul s-a mulțumit să nege totul.

În acest context, turnura tragică pe care au luat-o evenimentele la scurt timp după război în Irak nu poate decât să stârnească îngrijorare. Autoritățile americane, care eludaseră responsabilitatea ce le revenea în masacrele comise împotriva comunității șiite la sfârșitul primului război din Golf, au fost surprinse în 2003 atât de ostilitatea acesteia, cât și de capacitatea ei de a se reorganiza atât de rapid în jurul unui cler adesea extrem de fundamentalist. Afirmațiile mincinoase cu privire la o complicitate între al-Qaida și puterea irakiană, precum și combinarea lor savantă cu pseudo-amenințarea unor arme irakiene de distrugere în masă s-au întors în cele din urmă împotriva autorilor lor. Osama bin Laden a îndemnat la sprijinirea musulmanilor din Irak în februarie 2003.

Mesajul său pare să fi fost recepționat. După sfârșitul luptelor, numeroși mujahedini par să se fi alăturat supraviețuitorilor din al-Ansar al-Islam. Iar pentru mulți observatori, spectaculoasele atentate sinucigașe reușite împotriva intereselor occidentale – cum ar fi distrugerea sediului ONU din Bagdad, pe 6 octombrie 2003, sau atacarea cazărmilor armatei

italiene, pe 7 noiembrie același an – ar putea foarte bine să fi fost comise de nebuloasa mujahedină. Aceiași observatori iau deja în considerare posibilitatea unei viitoare alianțe cu radicali șiiți dornici să creeze o republică islamică a Irakului.

Concluzie

Amenințarea nebuloasei mujahedine rămâne foarte puternică pe termen scurt, ținând cont de supraviețuirea conducătorilor ei și de prezența în lume a unor celule „în hibernare", formate din veterani ai luptelor din Afganistan eficienți și hotărâți.

Dacă majoritatea operațiunilor lansate după 11 septembrie au fost efectuate conform unor scheme tradiționale care vizau, prin diferite mijloace, obiective ușor de reperat, atentatele comise după 6 octombrie arată capacitatea rețelelor jihadiste de a răspunde la orice nou demers întreprins de al-Qaida, lovind – fie în coordonare, fie prin imitare – ținte alese oportun în centrele strategice ale adversarului, încercând dezvoltarea unor noi moduri de operare.

Această creștere puternică a amenințării se înscrie într-un context internațional ce antrenează efecte importante pentru al-Qaida: lipsa de soluție politică în conflictul israeliano-palestinian, împotmolirea americanilor în Afganistan, apoi în Irak, precum și ecoul alertelor repetate în societățile occidentale constituie un succes pentru nebuloasa

mujahedină. Acest lucru îi permite, anunțând puțin cam repede eșecul Statelor Unite în lupta lor împotriva terorismului, să spere că va găsi în viitor noi susțineri printre simpatizanții mișcărilor antiimperialiste sau ai cauzei palestiniene.

Cu toate acestea, sfârșitul matricei afgane, risipirea structurilor, dificultatea de a utiliza mijloace de comunicare sigure în timp real și amploarea anchetelor internaționale lasă să se prevadă pe termen mediu destructurarea nebuloasei mujahedine, care, comițând atentatele de la 11 septembrie, s-a rupt complet de comunitatea internațională.

Pe termen lung, amenințarea islamului jihadist trebuie însă luată în calcul. Al-Qaida speră în continuare că va face ca islamismul radical al rețelelor mujahedine să fie urmat de apariția unui islamism radical de masă, fondator al unor noi structuri armate.

Este deci necesar să reamintim că, dacă islamul este o componentă cu drepturi depline a lumii contemporane, islamismul este una dintre principalele manifestări actuale ale eternei revolte a celor excluși – indiferent dacă aceștia sunt victimele excluderii ori au ales să se izoleze – împotriva celor avuți. Partizanii salafismului combatant sunt, în acest sens, succesorii luptei antiimperialiste.

Această nebuloasă amenință în primul rând islamul, marea majoritate a credincioșilor acestuia neavând altă aspirație decât să trăiască o „religie a toleranței”, conform celebrei expresii a lui Voltaire. Lupta împotriva nebuloasei mujahedine nu va putea avea succes decât printr-o colaborare strânsă cu țările islamului, care să le respecte suveranitatea. În acest cadru, trebuie să înceteze punerea în aceeași categorie a grupurilor jihadiste și a partidelor islamiste moderate.

Să acceptăm islamismul politic, desigur, dar să reducem islamismul radical, căci angelismul nu mai are curs în noua ordine mondială.

Principiile comunității musulmane a credincioșilor trebuie să se integreze treptat în sistemul juridic internațional, marcat de respectarea drepturilor omului și a democrației pluraliste.

Dacă, în numele dreptului popoarelor de a dispune de ele înseși, este necesar dialogul cu islamul politic, ai cărui vectori rămân importanți într-o parte a lumii, în schimb orice negociere cu islamismul activist este exclusă. Este o simplă chestiune de bun-simț, marcată de legitima apărare. Terorismul islamic trebuie combătut cu toate mijloacele statului de drept.

Cel mai sigur mijloc de a neutraliza terorismul este înfruntarea lui. După care acesta va trebui împiedicat să reapară. Rămâne o necesitate ca popoarelor islamice să li se ofere un viitor din care să fi dispărut mizeria, analfabetismul și corupția. Căci pe acest teren propice se nasc întotdeauna grupurile teroriste.

Operațiunile sinucigașe: între război și terorism

François Géré

Sacrificiul ucigaș constă pentru o ființă umană în a-și lua în mod voit viața ucigând alte ființe umane. Acest act se produce în două cadre: războiul deschis și declarat în care combatanți regulați iau drept țintă soldați – inamici în uniforme – sau materiale și instalații marcate de drapele, însemne și alte simboluri cu rol de desemnare și recunoaștere; conflictele nedeclarate, uneori civile, alteori interetnice sau interconfesionale. Nediferențiabili de restul populației, atacanții sinucigași își pot îndrepta acțiunea fie împotriva unor obiective militare, fie împotriva unor populații și locuri, fără discriminare.

Această distincție foarte simplă ne permite să facem o diferențiere utilă pentru a deosebi operațiunea sinucigașă de război (piloții japonezi kamikaze) de operațiunea sinucigașă teroristă (agenți ai sistemului al-Qaida sau ai unor organizații islamiste palestiniene).

Bineînțeles, așa cum vom vedea, din cauza unor interferențe, rămân anumite zone de incertitudine. Însă criteriile pe care le-am prezentat mai sus permit efectuarea unei selecții eficiente în vederea definirii, pregătirii și punerii în aplicare a oricărei strategii care ar aspira să contracareze și să învingă recurgerea la arma sinuciderii ucigașe.

Obiectul: ce sunt voluntarii morții?

Prezența operațiunilor sinucigașe

La trecerea în actualul mileniu, atentatele sinucigașe marchează cu o nouă pecete, de o strălucire întunecată, conflictele de pe mapamond. De aceea, în lipsă de referință, uneori a fost evocată apocalipsa. Prăbușirea turnurilor din Manhattan a constituit o metaforă eficientă care pătrunde în memoria colectivă.

Însă atentatele sinucigașe nu au așteptat nici data de 11 septembrie 2001 și nici măcar ultimii ani ai secolului în Palestina pentru a pătrunde ca armă strategică în războaiele de pe glob.

Este adevărat că într-un timp foarte scurt – începând din vara anului 2000 – fenomenul a cunoscut o accelerare ce va lăsa o amintire durabilă în istorie. Israel, Palestina, după care facem un ocol prin Manhattan și Washington, apoi Rusia, Cecenia, Irak, Arabia Saudită și Pakistan, unde anul 2003 se încheie cu un dublu atentat sinucigaș împotriva generalului Musharraf, șeful statului.

Contagiunea se întinde în lume, parcurgând o axă a crizelor centrată pe o paralelă care merge din Bosnia până în Cașmir, cu pătrunderi în Golful Persic și Marea Roșie.

Desigur, nu este vorba nici de aceiași oameni, nici de aceleași scopuri, dar procedeul rămâne identic: o ființă umană s-a transformat în armă pentru a ucide alte ființe umane.

Atentatul sinucigaș constituie un fenomen transistoric, transnațional și transcultural. Străbate timpul și spațiile. Deși este constant, nu este regulat. Apare într-un loc, apoi dispare. Și reapare în alte locuri, din alte cauze.

Deja marcat de o spectaculozitate excepțională, fenomenul a cunoscut o considerabilă amplificare mediatică. Este prezentat deseori ca un act terorist, în timp ce alții văd în el o armă de război. O dată în plus, trebuie să ne înțelegem asupra termenilor care fac obiectul unei contestări.

Caracterizarea fenomenului

Nu este o întâmplare dacă mijloacele de caracterizare sunt extrem de sărace. Fenomenul depășește înțelegerea comună, limbajul se poticnește. Cel mai adesea, se vorbește de kamikaze, deoarece este singurul caz de operațiune sinucigașă cu adevărat celebră datorită caracterului său spectaculos. Atentatul de la 11 septembrie 2001 a întărit această analogie datorită utilizării avionului ca vector de atac. Guvernul japonez s-a grăbit să protesteze – în zadar – împotriva unei asimilări care pune problema diferenței dintre război și terorism. Această referință analogică corespunde mai degrabă unui vid de gândire decât unei analize în adevăratul sens al cuvântului.

Întâlnim așadar, fără nici o sistematizare, expresii precum *suicide-bombing*, „bombe umane”, *Lebenbombe*, sau *suicide terrorism*.

„Islamikaze” este o expresie creată recent de un bun specialist în terorism, Raphael Israeli, care o justifică astfel: „Atacanții sinucigași

islamiști nu sunt niște suicidari… ei se apropie de kamikaze prin motivație, organizare, ideologie și prin executarea misiunii lor”. Este foarte corect că această sinucidere e altruistă și ține de punerea în slujba unei cauze care este considerată infinit superioară vieții umane individuale. Dar comparația se oprește aici. Piloții japonezi făceau război atunci când loveau navele militare americane. Ei practicau sacrificiul războinic în tradiția sinuciderii rituale (*seppuku*), care ține de un cod războinic al onoarei ce vizează să-l lipsească pe inamic de gloria victoriei.

Pentru a-i desemna pe practicanții sacrificiului ucigaș am ales să-i numim „voluntari ai morții”. De ce această preferință? Datorită unei referințe istorice, pe care o completează abordarea filosofică.

În ceea ce privește istoria, este vorba despre primul război din Vietnam. Această expresie a fost folosită de militarii francezi din Indochina, care au descoperit acțiunea ucigașă a unor indivizi ce se repezeau cu o veloricșă pe terasa cafenelelor sau în fața unui comisariat și, mai ales, acele coloane de soldați care pătrundeau în posturile fortificate făcând să explodeze minele și străpungând rețelele de sârmă ghimpată.

În filosofia acțiunii, voința se definește ca încordarea spiritului spre realizarea unui scop. Voluntarul este cel care, înțelegând și interiorizând valoarea acestui scop, alege calea acțiunii. Renunțând la contemplație, el „se angajează” într-un efort de schimbare a stării de lucruri.

Noțiunea de sinucidere ucigașă se potrivește perfect naturii actului: a-ți lua viața ucigând niște adversari pentru a obține o schimbare favorabilă a raportului de forțe materiale și morale în cadrul conflictului.

Etape ale evoluției acestui sistem de arme

Oricare ar fi perenitatea lui în timp și spațiu, sacrificiul ucigaș cunoaște perioade de latență uneori îndelungate. Există, de asemenea, arii geografice de liniște care nu cunosc acest fenomen. Nu există aproape nici o îndoială că această formă de acțiune strategică a cunoscut două perioade în dezvoltarea sa. Prima corespunde introducerii explozibilului chimic modern, în special a dinamitei și a derivaților ei, în volume compatibile cu puterea de transport a vectorului uman în condiții de disimulare. Explozibilul schimbă oare atitudinea? În nici un caz. În schimb, îți permite să-ți iei viața *cu siguranță*.

Înainte, trebuia să te bazezi pe furia inamicului. Explozibilul rezolvă o problemă tehnică. Poți fi rănit, torturat, manipulat, dat la schimb ori făcut să-ți schimbi atitudinea și opiniile. Cine poate ști, din moment ce viața continuă, imprevizibilă în întrepătrunderea planurilor contradictorii ale multiplilor actori? Risipind aleatoriul, moartea voluntară pune capăt acestor incertitudini.

Inventator al dinamitei, dl Nobel a regenerat deci arma sinucigașă, căzută în desuetudine și la urma urmelor puțin utilizată din cauza unei eficacități care era doar convenabilă. Cu armele albe, nu prea e nevoie să-ți iei viața. Explozibilul schimbă incontestabil situația tehnico-tactică. De aceea, mergând mai departe în viitor, este important să ne întrebăm dacă nu cumva alte progrese în domeniul tehnicii armamentului ar putea face în cele din urmă din om o încărcătură infinit mai mortală. Acest aspect pune problema asocierii între atacantul sinucigaș și armele de distrugere în masă, care ar putea deveni unul dintre coșmarurile secolului XXI.

Cea de-a doua perioadă ține de revenirea ideologiei sacrificale în lumea musulmană. Putem considera că punctul de plecare este șiismul iranian, revoluționar, exaltat și expansiv, dacă nu chiar expansionist.

Contagiunea a produs metastaze dinamice într-o lume musulmană care nu se mai reduce la nucleul ei din Orientul Mijlociu, arabo-persic. Islamul reprezintă o forță culturală în expansiune în ceea ce se numea, prin convenție, Lumea a Treia. El se răspândește. Se exprimă și, mai ales, dispune de un factor de influență puternic: sprijinul caritativ. În inima acestei structuri care nu este nici agresivă, nici pașnică, niște ideologii seducătoare fac din recurgerea la violență un element de strategie de cucerire și de luare a puterii. Pentru cât timp? Nimeni n-ar putea spune. Atâta doar că o generație a trecut, reușind să producă o a doua generație de rebeli, convinși de valoarea legitimă a sacrificiului ucigaș. A paria pe autoextincția ei rapidă pare pe cât de hazardat, pe atât de prematur.

Ieri și astăzi: de la sacrificiul spontan la strategia concertată

Ieri

Tradiția antică

Aceasta se bazează pe existența sclaviei, structură care determină modul de a gândi conflictul. Prizonierul devine un „lucru” desprins de umanitatea sa.

În faimosul său *Discurs către națiunea germană* din 1807, Fichte va invoca strămoșii germani care preferau să moară liberi decât să trăiască sub jug. Într-adevăr, aceasta este dilema antică: libertatea sau moartea. Refuzarea sclaviei și onoarea războinică formează cadrul. Evreii au adăugat o dimensiune nouă propriu-zis religioasă, legată de monoteism.

Evreii zeloți erau fără doar și poate niște teroriști impregnați de un sentiment de rezistență în care se amestecau ura față de ocupanții romani și căutarea unei transformări sociale revoluționare „mesianice”, dacă putem risca acest „ana”-cronism în legătură cu societatea evreiască. Atunci când, în piața din Nazaret, zelotul îi taie cu o lovitură de sica gâtul unui roman sau unui evreu compromis din cauza colaborării cu autoritatea ocupantă, el o ia rareori la fugă. Rămâne pe loc ca să-și mărturisească fapta. Această încremenire la locul crimei are valoare de renunțare la

viață. Atitudinea aceasta se regăsește de-a lungul întregii istorii a voluntarilor morții. Ea caracterizează comportamentul membrilor sectei asasinilor în secolul al XII-lea.

Cine erau nefericiții răsculați din Massada? Sinucigașii din fortăreața învinsă nu ucid pe nimeni. Nici măcar n-au încercat o ultimă ieșire ca să fie masacrați de inamic. Aceasta este profunda și tragica stranietate a actului lor. O voință de a face singuri, cu certitudine, fără a lăsa nimic la voia întâmplării, munca eliberatoare a morții, începând cu cei slabi, femei, copii și bătrâni. Nici un roman nu a pierit în sinuciderea colectivă din Massada. Cu siguranță, sinuciderea este altruistă, dar efectul său nu este strategic.

Autenticul sinucigaș ucigaș din tradiția ebraică este Samson. Luat în robie, această negare a omului, Samson este creditat de textul biblic cu un „contract" cu Dumnezeu: „Redă-mi pentru ultima dată forța mea supraomenească și îi voi nimici pe dușmanii tăi". Dacă acceptă târgul, Dumnezeu legitimează moartea suicidară a lui Samson. Aici ajungem la esența sacrificiului, un schimb, un dar și un contradar, garantat de credința în acest Dumnezeu pe care îl câștigi de partea ta în abandonarea de sine a credinței. *In God we trust*.

Sacrificiul lui Samson și autoexterminarea de la Massada au devenit simboluri cu puterea de a reuni ale voinței de ființare (care va fi opusă voinței de moarte, dar în același scop, afirmarea propriei existențe, contestatoare a celuilalt care o contestă – cel puțin așa se crede de o parte și de cealaltă) a statului Israel. Ele servesc în mod exemplar drept referință pentru sugerarea unui obiect ascuns: arma nucleară. Fără să fi recunoscut vreodată că o posedă, statul evreu asumă o poziție numită „de ambiguitate deliberată". Nu există motiv pentru a deține această armă, însă, dacă s-ar dovedi indispensabilă, ea ar putea fi acolo, asemenea lui

Samson, pentru a extermina inamicul și a cruța poporul evreu, metaforă a Massadei, de distrugerea finală. Scurtcircuite într-o istorie anacronizată, metafore riscante, probabil. Oare nu regăsim aici dimensiunea magică a ritualului sacrificiului și a așa-numitei *devotio*? Anacronismul are virtuțile lui, se pare, pentru a explica indivizi și organizații a căror percepție asupra timpului se poate supune unor reprezentări originale, deviante – pe scurt, neconforme cu liniaritatea occidentală dominantă.

Devotio: jertfirea de sine infecțioasă

Dintre toate civilizațiile antice, civilizația romană este probabil cea care acordă sinuciderii valoarea cea mai ridicată. Departe de a fi condamnată, sinuciderea apare, dimpotrivă, ca o eliberare, anunțând afirmarea unei libertăți individuale în fața morții, fie că aceasta este impusă de principe sau de celălalt stăpân, timpul.

În luptă, ea se exprimă în ritualul așa-numitei *devotio*.

După spusele lui Titus Livius, bătălia care îi opune pe romani coaliției dintre samniți și galii senoni în 295 î.Hr. ia o întorsătură nefavorabilă. Aripa stângă a romanilor este depășită. Vacarmul carelor galice a reușit să semene panica în rândurile cavaleriei romane. Animalele își trădează stăpânii, începe deruta, masacrul e aproape. Atunci, Publius Decius

> îi poruncește pontifului Marcus Livius… să-i dicteze formulele prin care să se hărăzească pe sine și legiunile dușmane zeilor infernului pentru armata poporului roman. Atunci a folosit, pentru a se hărăzi zeităților infernale, rugăciunea și atitudinea cu care tatăl său, Publius Decius, ceruse să fie hărăzit acestora pe malul râului Veseris în timpul războiului împotriva latinilor. După rugăciunile solemne, a adăugat că „mâna înaintea lui groaza și fuga, măcelul și sângele, furiile zeilor cerului și ale zeilor infernului; că avea să lovească cu o vrajă înspăimântătoare

însemnele, proiectilele și armele inamicului; că locul pierzaniei sale va fi și cel al pierzaniei galilor și samniților".

Este vorba despre un act magico-strategic ce vizează să inverseze cursul bătăliei.

Devotio apare ca un rit magic – indiscutabil, de magie neagră, deoarece este însoțit de practici de vrăjire. Ritualul cuprinde două faze.

Mai întâi, printr-o invocație, cel care oferă sacrificiul atrage asupra lui puterile infernale. El le obligă, în schimbul vieții lui, să devină prezente și potențial active. În consecință, își transformă propria persoană în „armă de distrugere în masă", obiect malefic, infectat (Titus Livius folosește termenul *infectio*) cu o influență vătămătoare, pe care o va arunca asupra dușmanului. Se transformă în „mașină infernală" care va contamina inamicul. „Din clipa aceea – sugerează Titus Livius – nu prea a mai fost cu putință să-ți dai seama că lupta răspundea unor mijloace omenești. Galii, mai cu seamă grupul ce înconjura corpul consulului, își pierduseră, ca să spunem așa, mințile și aruncau fără nici un folos proiectile zadarnice; unii erau inerți și nu se gândeau nici să lupte, nici să fugă"[1]. Pietrificare. Vom regăsi deseori această stranie situație psihică ce se traduce printr-un fel de paralizare a energiilor fizice.

Ritualul acestei *devotio* constituie o practică de necromanție prin care „un general, pentru a-și salva armata substituindu-se acesteia, se sacrifică zeilor infernali și caută moartea în mijlocul inamicilor, constrânși, ca să spunem așa, să împlinească acest sacrificiu de substituție și contaminați totodată de contactul blestemat cu el"[2].

Evul Mediu – Renaștere: atemporalitatea sectelor

Slăbiciunea puterii statale, relativa decădere a rolului ei de intermediere și puterea spirituală a creștinismului au favorizat dezvoltarea sectelor eretice.

Comparate cu numeroasele secte ale islamului, sectele creștine nu au rămas deloc mai prejos. Nu este lipsit de rost să amintim acest lucru. În Evul Mediu și la începutul Renașterii, sectele abundă, într-o ambianță de moarte, de sfârșit de lume și de disprețuire a lumii acesteia, favorabilă sinuciderii.

Nu vom reveni asupra sectei asasinilor. Membrii săi nu sunt sinucigași decât la limită, în măsura în care nu încearcă să fugă după ce au săvârșit fapta. Totuși, ei prezintă, atât în plan pozitiv, cât și negativ, caracteristici interesante pentru deplina înțelegere a voluntarilor morții. Prima este supunerea totală față de șef. A doua este reflecția strategică de mare calitate cu privire la determinarea țintei; a treia se referă la pregătirea cu grijă a acțiunii. Cât despre a patra, ea ține de o acțiune precoce de război psihologic împotriva membrilor sectei: desemnarea lor ca fumători sau mestecători (?) de hașiș vizează să-i prezinte ca pe niște visători iresponsabili și, până la urmă, neputincioși. Astfel, aceste spirite „tulburi" își duceau fapta până la capăt într-o stare de iresponsabilitate și de alienare a conștiinței.

Evident, nu toate sectele sunt sinucigașe. Numai unele dintre ele au în vedere sinuciderea sau, cum a făcut secta Aum, acțiuni ucigașe împotriva inamicului lor. Totuși, multe dintre ele privesc momentul celei de-a doua veniri, al parusiei, într-o ambianță escatologică. De aici rezultă un raport foarte aparte cu moartea voluntară. Ca atare, voluntarii morții nu formează tocmai o sectă, ci mai curând un grup retras, izolat în mod deliberat, care tinde să constituie o elită în virtutea raportului său excepțional cu moartea.

La intersecția celor două categorii, sfârșim astfel prin a găsi ambianțe foarte apropiate, comportamente și practici similare care, străbătând epocile, sugerează o atemporalitate. Noțiunea de istorie și cea de progres sunt străine sau respinse. Ele sunt depășite în virtutea unei translări de teritoriu din lumea aceasta spre lumea cealaltă. Această fuziune a timpului uman și a atemporalității divine este ilustrată de catarii care, în secolul al XII-lea, speră că vor regăsi o altă concepție asupra lumii și a vremurilor guvernate de apocalipsă.

Fenomenul acesta poate fi considerat recurent în majoritatea sectelor sau a organizațiilor cu caracteristici de sectă. Se regăsește și la anabaptiștii din Münster, la începutul secolului al XVI-lea: aceeași inversare a timpului și a ordinii existente. „Ana-baptist", se urcă înapoi spre izvor, mitul originii pentru refacerea creaturii… La care se adaugă un corelat sălbatic: instaurarea imediată a noii împărății a lui Dumnezeu. Se schimbă toate regulile, se regăsesc sacramentele primitive într-un soi de dezmăț arhaic. Apar dificultățile, rivalitățile, disputele. Soluția, rapidă, este deja găsită: masacrul sau sinuciderea colectivă. De ce? Deoarece trebuie terminat cu prezentul și viitorul nu pentru a merge înapoi, ci pentru a face să vină originea pură, non-temporalitatea, eternitatea. Anabaptistul arde, devastează, masacrează și se sinucide pentru a aboli orice istorie.

Scurtcircuit în timp: la ce aspiră salafismul, dacă nu la întoarcerea la originea mitică a unui pur cuvânt profetic? Tradiție în care se înscriu explicit bin Laden și cei părtași cu el care, prin restaurarea califatului, vor să readucă istoria la momentul t 0 al originii perfecte, cuvântul Profetului. În același timp – se va spune –, asta implică o strategie de luare a puterii în lumea aceasta. Chiar dacă puterea respectivă este considerată, material vorbind, futilă și nu capătă sens decât în raport cu finalitatea spirituală.

Căci aceasta este problema logică a unor astfel de întreprinderi, care nu pot, odată ce acționează, să se elibereze de tirania temporalului.

Există o legătură puternică între ideologiile sectare și sinucidere. Sectarismul corespunde rareori sacrificiului ucigaș: fie îți ucizi semenul protejându-ți propria viață pentru a asigura gestionarea vremurilor noi, a post-revoluției, a post-haosului, fie îmbrățișezi apocalipsa printr-o sinucidere comunitară.

Acestea fiind spuse, modul de creare și de funcționare a sectei oferă indicații prețioase pentru mai buna înțelegere a logicii și dinamicii autenticilor voluntari ai morții (VM): pregătirea lor, relația lor cu șeful, raportul lor cu timpul și cu cauza. Secta constituie o lume în miniatură, introvertită, paranoică, potențial sinucigașă. Nihilismul rus apare ca unul dintre rezultatele acestei mașinării fatale.

Încă din 1850, societatea rusă este parcă atacată de o boală contagioasă despre care aduce mărturie de timpuriu opera lui Turgheniev *Părinți și copii*. Pe acest teren prielnic se dezvoltă personalitățile contrafăcute care sunt Ișutin, Karakozov și, mai cunoscut decât ei, Neceaev.

Catehismul revoluționar proclamă (vezi articolul lui Yves Ternon):

> Revoluționarul este un om dinainte condamnat. El nu trebuie să aibă nimic al lui: nici interese, nici sentimente și nici măcar un nume. În el, totul trebuie să se topească într-o singură pasiune: revoluția. El trebuie să rupă toate legăturile de rudenie, de prietenie, de dragoste. Nu va studia decât științele care pot servi operei sale de distrugere: fizica, chimia, medicina și mai cu seamă știința vie a psihologiei umane.

Ce anume cere Neceaev? O armă fizică dublată de un instrument de război psihologic. Comisarul politic care îi formează pe voluntarii morții vietnamezi îi îndeplinește dorința.

Până la urmă, problema cea mai interesantă pe care o ridică nihilismul este de ordin moral. Această mișcare revoluționară pune problema indiscriminării, bazată pe o noțiune autoproclamată de responsabilitate colectivă a unui grup, a unei etnii, a unei clase sociale etc., care îi obsedează neîncetat pe adepții propagandei prin faptă pe care o ilustrează, în Franța, actul unui Henry ce lovește „în grămadă” (vezi articolul lui Olivier Hubac).

Pe de o parte, nihilismul se vrea cu răceală realist, pur „machiavelic”. În acest sens, el constituie autentica genealogie a leninismului care a denunțat în numele sensului istoriei moralismul socialist-revoluționarilor, înainte de a-i lichida.

El are la origine o mare ambiguitate, care nu reușește să ascundă un fariseism oportunism. „Voi, ăștialalți, înainte!” Militantul e îndemnat să-și dea viața măcelărind dușmanul de clasă. În schimb, conducătorul rămâne la adăpost.Ișutin, fondator al unei organizații denumite „Infernul”, le stabilește militanților următoarele reguli de funcționare: „Se va trage la sorți care dintre membri va îndeplini acțiunea… de îndată ce atentatul va fi comis, executantul va trebui să se otrăvească”.

Arunci bomba sau sari în aer odată cu ea?

Există două motive pentru a sări în aer odată cu bomba: să te asiguri că ținta e cea corectă, dar și să te asiguri că e lovită numai ea și că în jur nu vor pieri oameni nevinovați. Această sinucidere este aproape un duel în care atacatorul (și numai el!) prescrie reguli și interdicții ce îmbină eficacitatea operațională cu morala. Jertfa sa rămâne pură.

Cauza se poticnește în fața țintei. Nu totul este permis în lipsa lui Dumnezeu și în numele lui Dumnezeu: omul rămâne responsabil pentru semenul său.

Oamenii se sacrifică și pentru a provoca inamicului cât mai multe pagube cu putință. A fost și cazul așa-numitelor *Haluzzenmädeln* (membre ale unei organizații de tineret sioniste și socialiste) cu prilejul bătăliei din ghetoul varșovian, în primăvara anului 1943. Aceste tinere militante, înarmate cu grenade ascunse cu grijă, se apropiau de grupuri de germani, mai ales când printre ei se aflau și ofițeri. Ajunse la foarte mică distanță, făceau să explodeze grenadele. Nu le lansau de departe, ca un infanterist obișnuit, ci se aruncau în aer în mod deliberat odată cu grupul compact de inamici. Surpriză, proximitate, precizie. Naziștii au înțeles și, din acel moment, au tras de departe, de la o distanță sigură, inclusiv asupra femeilor[3].

Există o tradiție asiatică?

Înaintăm în timp spre primele explicații ale utilizării armei VM. Conflictul trebuie să fie intens, iar grupul care se simte amenințat trebuie să posede un fond cultural marcat de sensul și tradiția vie a sacrificiului. Altfel, în ciuda inferiorității militare și a pericolului care amenință, nimeni nu se va gândi să recurgă la o asemenea strategie. În zorii celui de-al Doilea Război Mondial, conflictul China-Japonia, început de timpuriu, apoi confruntarea Japoniei cu Statele Unite și, în sfârșit, războiul comunist și de eliberare națională împotriva francezilor din Indochina fac să apară recurgerea sistematică la această strategie.

Întunecata apoteoză kamikaze

Se oscilează între neînțelegerea brutală față de o tradiție raportată pripit la „harachiri” și mila față de nefericiții sacrificați pentru o cauză pierdută de niște militariști hidoși în căutarea unui ultim mijloc de a evita înfrângerea.

Tradiția sacrificială a războinicului impregnează în profunzime societatea japoneză. Printr-o înclinație naturală a gândirii strategice, sinuciderea organizată apare ca o ripostă eficace la desfășurarea superiorității materiale a Statelor Unite. O societate care se simte în pericol răspunde pe căile specifice identității sale, deci ale tradiției. Aceasta era părerea amiralului Onishi, care recomandase de câteva luni adoptarea tacticii atacului aerian sinucigaș și care profită de ocazie, luând inițiativa pe 19 octombrie 1944, cu trei zile înainte de bătălia din Golful Leyte (Marea Filipinelor). Însă dezastrul cu care se încheie bătălia privează din acel moment Japonia de forța sa aeronavală. Calea este liberă și adversarul se apropie inexorabil de Japonia. Ideea sinuciderii bântuia mințile. În iulie 1944, mica insulă Saipan amintește deja în mod tragic de Massada. Cucerirea ei a fost însoțită de sinuciderea a sute de coloniști japonezi. În timp ce ofițerii își spintecau abdomenul, femei și copii s-au aruncat în mare din înaltul falezelor abrupte ca să scape de „barbari”.

Astfel, forța aeronavală a primit permisiunea de a crea „Unitatea specială de atac prin impact corporal” (*Taiatari tokubetsu Kogekitai*, prescurtat *Tokkotai*).

Este important să insistăm asupra importanței mijloacelor. Incontestabil, sunt cele mai importante utilizate vreodată în cadrul strategiei sacrificiului ucigaș și niciodată nu s-a mai întreprins ceva comparabil ca dimensiuni, diversitate și sofisticare tehnică. Numai atât și este deja suficient pentru a singulariza operațiunea japoneză cuprinsă într-o confruntare de mari proporții.

Bombele zburătoare pilotate Ohka, mai puțin bine cunoscute, constituie un exemplu pentru ceea ce a însemnat radicalitatea acțiunii militare în acest domeniu.

Expresia *Jinrai ohka Butai* („floare de cireș a zeilor tunetului”) desemnează mijloacele de atac sinucigaș de tip 11 ale marinei: un fel de planor lansat de sub un bombardier. Acesta transporta mai bine de o tonă de explozibil foarte puternic (trinitroanisol) și era propulsat spre țintă de trei motoare-rachetă cu combustibil solid cu viteza de 570 de mile pe oră, adică puțin peste 900 km/h.

În ianuarie 1945, unitatea dispunea de 160 de piloți voluntari și de o rezervă care permitea refacerea efectivelor. Numărul voluntarilor depășea cu mult mijloacele materiale disponibile. Pusă la punct și testată în toamna anului 1944, o primă serie a fost ambarcată pe cel mai mare portavion din lume, *Shinano*, de 70.000 de tone. Numai că trei săptămâni mai târziu, în noiembrie, cele patru torpile trase de un submarin american au trimis nava la fund împreună cu cele 50 de Ohka pe care le avea la bord. Abia pe 21 martie 1945 a avut loc prima încercare în luptă. Eșecul a fost însă total, nu din cauza proastei funcționări a sistemului, ci pentru că cele 15 bombardiere Mitsubishi G4M2e („Betty”) au fost doborâte de avioanele de vânătoare americane înainte să se fi putut apropia de țintă la distanța potrivită pentru lansare, adică aproximativ 20 km. Desigur, Ohka chiar era capabilă să lase în urmă interceptoarele Hellcat ale US Navy, dar avionul său purtător rămânea prea greoi și prea lent cu viteza lui de 320 km/h. Din momentul în care apropierea sa era detectată, constituia o țintă ușoară.

1950: unitățile Viet Minh

Unitățile speciale formate de armata populară constituie grupul cel mai important din punct de vedere numeric, cu toate că nu există statistici oficiale.

Tactica de asalt folosită de Viet Minh se baza pe procedeul clasic al coloanei dense, formată din câteva sute de oameni pe două sau trei șiruri. Acest lucru presupune concentrarea atacului asupra unui punct din dispozitivul de apărare advers cu o lățime destul de redusă, de cel mult 20 de metri, cu aproximație. Datorită unui efort genistic înverșunat, unitățile ajungeau până la câteva zeci de metri de pozițiile inamice. Mai rămânea totuși de depășit perimetrul defensiv întesat de sârmă ghimpată și presărat cu mine. Pregătirea de artilerie avea printre altele și rolul de a distruge această rețea de dispozitive de apărare pasive. Însă unele părți importante ale acesteia puteau încă să încetinească înaintarea coloanei prinse sub focul inamic. Trebuia așadar degajată complet lățimea culoarului pentru ca infanteriștii să poată da asaltul. Aceasta era misiunea voluntarilor morții. Pentru a o duce la bun sfârșit, dispuneau de un material de încredere, care își dovedise valoarea de mai mulți ani.

Torpila Bangalore este un instrument bine cunoscut de genești încă din Primul Război Mondial. Este alcătuită dintr-o serie de tuburi de oțel care se îmbină între ele în așa fel încât să poți face țeava să înainteze în sânul lucrărilor de apărare inamice rămânând totodată la adăpost. Pe țeavă se introduce o rachetă, care este lansată. Racheta va exploda în mijlocul rețelelor de sârmă ghimpată și al celorlalte obstacole care protejează fortificațiile inamice. Nedispunând de acest material, unitățile Viet Minh îi adaptaseră principiul. Se gândiseră să plaseze încărcăturile la capătul unor bețe de bambus foarte lungi, transportate până la punctul util de oameni care se expuneau direct focului apărării și pătrundeau în perimetrul unde în general fuseseră plantate mine. Pe deasupra, detonarea

încărcăturii transportate de oameni îi expunea pe aceștia riscului de a fi loviți de toate schijele aruncate de explozie pe o rază ce depășea lungimea bambusului. Moartea era așadar o certitudine, iar cel care declanșa arma era chiar omul care o transporta. Sunt întrunite toate condițiile pentru a se putea vorbi despre o moarte voluntară în slujba unei cauze. Probabil că soldatul nu ucidea inamicul în mod direct. El contribuia la anihilarea acestuia prin favorizarea acțiunii camarazilor ce veneau imediat în urma lui. Este dificil în acest caz să introduci o nuanță reală la nivelul intenției.

Aceste unități sinucigașe par să fi avut efective importante. Cea mai mică cifră estimată este de ordinul a 20.000 de oameni. Și împrospătarea efectivelor trebuie să fi fost importantă, având în vedere „consumul" ridicat în cursul asalturilor. Republica Democrată Vietnam nu a furnizat însă niciodată statistici. Nu se știe nimic nici despre rata pierderilor în cadrul unui asalt.

Ne putem întreba în ce măsură această tactică decurgea dintr-o „slăbiciune" reală în fața capacităților militare franceze. La Dien Bien Phu, generalul Giap deține superioritatea pe teatrul de operațiuni. Are el nevoie să trimită unități sinucigașe să asalteze fortificațiile franceze atâta timp cât bombardamentul îndârjit, continuu, al artileriei sale grele va măcina până la urmă lucrările de apărare ale francezilor? Nu. Aceste unități se avântă spre moarte pentru că asta a devenit tactica de luptă. Voluntarii morții și-au pierdut orice statut de excepție și, în bătălia care se declanșează, sunt o armă, asemenea oricărui obuz. Mai târziu, în cadrul societății organizate politic, cultul eroului va avea grijă să-i dea fiecărui voluntar al morții locul său eficient.

Astăzi

De ce am lua 1980 ca moment al apariției, al epifaniei sacrificiului ucigaș?

Este incontestabil că reapariția în Orientul Apropiat și Mijlociu a unui șiism militant, exaltat, revoluționar a redat sacrificiului altruist și martiriului un dinamism pe care nu-l mai cunoscuseră de multă vreme.

Curentul șiit: Iran și Liban

Când începe „astăzi”? În 1979, când șiismul reintroduce dimensiunea sacrificială.

Practica iraniană în privința voluntarilor morții permite distincția între *martiriul în masă* și *martiriul individual*: voluntarul morții (în masă) gregar pentru operațiuni militare de mare amploare pe teatre de operațiuni vaste, în slujba unei strategii militare, și cel care va servi pentru operațiuni punctuale, în slujba unui conflict la fel de radical, dar cu configurație diferită, în Liban sau în Palestina.

Voluntarul morții produce un efect proporțional cu dimensiunea și valoarea strategică a teatrului de operațiuni. Cu cât acest teatru este mai vast, cu atât impactul acțiunii se diluează. Voluntarii morții palestinieni beneficiază de spațiul limitat și de efectele de concentrare-repercutare psihologică.

Pentru a se opune cu succes Irakului și a duce vaste contraofensive, regimul iranian – care se grăbise să lichideze veritabilele competențe militare – a improvizat. Astfel au fost creați așa-numiții *basiji* – altfel spus, „voluntari organizați”. Era vorba despre tineri cu vârsta în jur de 15

ani. În principiu, aceștia nu se puteau angaja în armată (limita de vârstă fiind de 18 ani), organism serios, destul de bine organizat și prea puțin dispus să se lase atins de adierea spiritului revoluționar. La rândul lor, familiile încercau să se opună înrolării propriilor copii.

Nu fără greutate, Khomeini a înlăturat acest obstacol juridic, dovedind din nou, dacă mai era nevoie, resursele argumentației teologice.

Se confirmă încă o dată faptul că manipularea psihologică a adolescenților constituie un instrument esențial. El permite folosirea maselor în slujba revoluției, indiferent care ar fi natura acesteia. Mereu gata să se revolte, tineretul servește totodată drept rezervă pentru a răspunde situațiilor militare extreme care implică pericol: dinamism, entuziasm, exaltare, libido sunt disponibile în serviciul cauzei. Mai rămâne să știi să-l controlezi, să-l organizezi, să-l conduci, ceea ce nu e mai puțin important.

În această optică, Khomeini a încercat în mod deliberat să instaureze și să răspândească o cultură a martiriului în întreaga societate iraniană.

„Martirii sunt simbolul forței Iranului", proclamau imensele panouri de propagandă plantate de-a lungul marilor bulevarde din orașele iraniene. Iar predicile mollahilor au făgăduit cele mai minunate răsplăți în lumea de dincolo. Înainte, aceste teme nu făcuseră niciodată obiectul unei predicări sistematice. Religia – care oferă un corpus disponibil – este orientată strategic pentru o nevoie politică nou stabilită. Puterea religioasă, recent instalată, adapta religia la circumstanțe cu un oportunism autentic revoluționar și patriotic. Mulți învățători ai credinței au dezaprobat atunci aceste interpretări. Însă nu au avut ocazia să se opună decât din exil și asumându-și toate consecințele.

În absența unei necesități militare, ne putem întreba dacă dezvoltarea armei VM nu constituie cumva un element de control în slujba puterii

șefului și a sistemului de guvernare pe care acesta îl face să funcționeze. Avea nevoie Khomeini din punct de vedere militar de *basiji*? Am mai pus întrebarea, atunci când a fost vorba despre Viet Minh în 1954.

Invadarea Libanului în 1982 de către armata israeliană (operațiunea numită „Pace în Galileea") a desăvârșit împingerea populației în mâinile facțiunilor radicale șiite, deoarece apărea ca o confirmare a principalelor teme de propagandă difuzate de aceste grupuri. Fragilizați din punct de vedere spiritual, traumatizați de invazie, locuitorii au devenit terenul prielnic firesc al islamismului, gata să furnizeze contingente de voluntari ai morții.

Această organizație, încă embrionară, a profitat de „invadarea" Libanului de către forța multinațională de intervenție compusă din americani, francezi și italieni, care a luat poziție în Beirut la sfârșitul lui septembrie 1982, dar a trebuit să se retragă după atentatele sinucigașe din 1983.

Două atacuri sinucigașe au făcut 300 de morți în rândul militarilor americani și francezi.

A fost o *primă victorie*, în principal politică, dar care a dobândit treptat o dimensiune militară. Căci Hezbollahul a reușit astfel să se doteze cu o bază permanentă în sudul Libanului și cu o infrastructură militară, al cărei nivel militar rămâne modest. El dispune de puncte de legătură pe tot teritoriul țării. În ciuda susținerii din partea Iranului, este tolerat de Siria deoarece întreține un al doilea front împotriva Israelului, lăsând Damascului grija zonei Golan. În plus, legătura cu Teheranul, în plin război, sporește izolarea Irakului, a cărui agresivitate este o sursă permanentă de îngrijorare pentru președintele Assad.

Astfel dotat, Hezbollahul poate organiza pregătirea, antrenamentul și ceremoniile de tot felul care îi consacră pe voluntarii morții ca armă de

elită.

Stațiile de radio și studiourile de televiziune ale Hezbollahului îi permit să funcționeze ca un micro-stat. Această strategie mediatică contribuie la difuzarea gloriei martirilor în întreg Orientul Apropiat.

Totuși, capacitatea lui militară rămâne cea a unei forțe de gherilă, fără mijloace militare grele, ceea ce nu este neapărat mai rău. El dejoacă astfel acțiunea armatei israeliene.

În acest context intervine o *a doua victorie*.

Într-adevăr, armata israeliană înregistrează cele mai ridicate pierderi în sudul Libanului, într-un război de uzură în care Hezbollahul, cu arma VM, speculează din plin efectele asimetrice. Din punct de vedere moral, trupele israeliene sunt într-o poziție de inferioritate.

De o parte a baricadei este protejat la maximum soldatul israelian, capital prețios, de cealaltă sunt trimise la moarte cu zecile niște ființe umane aparent fericite că au această soartă. Prost pregătit din punct de vedere psihologic, soldatul israelian, care continuă să trăiască un complex de superioritate față de niște combatanți arabi mediocri, nu mai înțelege datele confruntării. Practic, el nu mai controlează situația, cu toate că nimic nu i-a știrbit superioritatea materială.

Într-un asemenea context, plecarea forțelor israeliene din sudul Libanului în iulie 2000 a apărut ca o răsplată militară, politică și simbolică pentru arma VM, confirmând primul efect produs prin plecarea americanilor în 1983. Mișcarea Hamas și toate celelalte mișcări palestiniene meditează asupra acestei lecții.

Palestinienii

Atrăgând cea mai mare parte a atenției, atentatele palestiniene sunt mai mult descrise decât explicate. De ce a fost ales acest instrument? De ce a fost transformat într-unul major începând cu a doua Intifada, din anul 2000?

Din 1967 s-a dezvoltat o mișcare ideologică: glorificarea combatantului național palestinian, „fedainul”. După faimosul Septembrie Negru (1970), mișcările palestiniene laice, uneori chiar marxist-leniniste, se radicalizează. Sunt create unități speciale care iau moartea drept referință și emblemă. Nu trebuie să te sinucizi, ci să arăți o hotărâre în acțiune ce implică un dispreț absolut pentru propria viață, care este sacrificată *a priori*.

Așadar, fondul există. Însă el se transformă mai târziu în strategie deliberată prin recuperarea noțiunii de martir de către curente religioase precum Hamas. De fapt, această mutație ideologică va dura ceva mai puțin de 20 de ani, adică o generație în aceste țări cu rată a fertilității ridicată, unde tinerii încep să lupte foarte de timpuriu, întru câtva ca și cum s-ar duce la școală. Ea are la bază constatarea unui dublu eșec: lupta dusă în numele naționalismului și al revoluției sociale nu a cunoscut succesul promis, iar raportul de forțe militare rămâne permanent defavorabil. Căutarea parității conduce la dezastru. Asimetria militară extremă cere recurgerea la forme de luptă excepționale. Paradoxal, crearea unei autonomii palestiniene dispunând de forțe de poliție cu armament ușor a sporit sentimentul de inferioritate al palestinienilor.

Pentru palestinieni, alegerea armei VM ține deci mult mai mult de nivelul strategic decât de cel tactic. Se pare că la originea unei reflecții strategice asupra utilității „operațiunilor-martiriu” nu stau niște ideologi, ci oameni ai războiului, precum Yahya Ayyash (Hamas) și Fathi Shaqaqi (Mișcarea Jihadul Islamic în Palestina). Argumentele lor se bazează pe

eficacitatea operațională. Ei gândesc în termeni de precizie, cost-eficacitate, capacitate de distrugere și impact psihologic al unor atentate cu adevărat reușite.

Între aprilie 1994 și iulie 1997, atacurile sinucigașe ale mișcării Hamas și Jihadului Islamic au făcut ceva mai mult de 150 de morți în rândul israelienilor. Între aprilie 1994 și aprilie 2002, 96 de voluntari ai morții au făcut 334 de morți și în jur de 2.700 de răniți în rândul israelienilor, civili și militari deopotrivă; dintre aceștia, 53 pot fi atribuiți mișcării Hamas, iar 28 Jihadului Islamic. Noutatea o constituie angajarea în luptă a grupului denumit „Brigăzile Martirilor al-Aqsa", legat de Fatah. Referință religioasă la sfânta moschee din Ierusalim, loc celebru al islamului, dar și la „provocarea" atribuită lui Ariel Sharon, cu puțin înainte de alegerea sa, pe 28 septembrie 2000. Ea arată că o organizație laică precum Fatah s-a văzut obligată să nu neglijeze dimensiunea religioasă și să concureze mișcarea Hamas pe propriul ei teren. Logica unei confruntări radicalizate care îi lasă pe palestinieni singuri în fața puterii armatei israeliene determină organizația Fatah să reconsidere valoarea armei, atât în plan operațional, cât și în plan politico-psihologic.

Această evaluare a situației strategice poate fi atribuită unuia dintre principalii responsabili cu organizarea forțelor de menținere a ordinii ale Autorității Palestiniene, Marwan Barghouti, arestat în aprilie 2002. Încă din 1998, acesta organizase mici grupuri paramilitare (*Tanzim*). Proba de forță din octombrie-noiembrie 2000 se dovedise dezastruoasă din punct de vedere militar pentru palestinieni. Dintre cele 280 de victime înregistrate, 250 erau din rândurile lor. Constatarea este deci generală: confruntarea convențională asimetrică duce la un dezechilibru intolerabil al pierderilor. Este imposibil să compensezi asimetria materială, care se repercutează asupra ratelor de pierderi.

Și atunci, care va fi strategia de înlocuire? Și cu ce arme? Răspunsul a venit, un răspuns cu atât mai puternic cu cât retragerea finală a armatei israeliene din sudul Libanului a fost percepută, mai degrabă neîntemeiat, ca o victorie a Hezbollahului și ca o garanție a succesului tehnicilor de luptă pe care le utiliza acesta, printre care în special atentatul sinucigaș.

Recurgerea la atentate sinucigașe s-a dovedit, în mod incontestabil, pozitivă în termeni de cost-eficacitate. Intensificarea operațiunilor în cursul anului 2002 a determinat guvernul israelian să-și înăsprească ripostele, combinând o strategie de decapitare a rețelelor cu ținte foarte precise și, pe de altă parte, riposte masive fără diferențieri, mai ales împotriva caselor în zonele palestiniene. Motivele exacte ale acalmiei din 2003 sunt aproape imposibil de stabilit. Ea corespunde în parte unei epuizări a palestinienilor, care au primit lovituri dure, și unei contestări interne a validității acestei strategii totale. Dar, în mod corelativ, intervine și episodul „Prim-ministru, Abu Mazen”. Tentativa de substituire a autorității președintelui Arafat cu un prim-ministru a creat o perioadă de latență ce pare să corespundă unei încetări a focului care permite fiecăreia dintre părți să-și refacă dispozitivul (palestinienii) sau să-și ducă mai departe strategia separatistă și decapitarea rețelelor (israelienii).

În lipsa oricărei soluții politice durabile, reluarea operațiunilor sinucigașe tinde să se confirme, fără să se știe cu adevărat care este astăzi obiectivul lor exact…

Originalitatea Tigrilor Negri Tamili

Recurgerea la voluntarii morții se înscrie într-un conflict început în 1975, foarte circumscris regional, dar și foarte sângeros. În acest sens, putem vorbi despre un conflict de mare intensitate.

LTTE (Liberation Tigers of Tamil Eelam) pretinde că poate dispune de aproximativ 15.000 de combatanți, dintre care 2.000-3.000 femei. Armata srilankeză cuprinde circa 20.000 de oameni, care includ o *Special Task Force* formată în întregime din mercenari britanici. Efectivele marinei se ridică la 3.000 de persoane.

Minoritatea tamilă poate conta pe sprijinul unui stat indian din sud, Tamil Nadu, de care nu o desparte decât o strâmtoare de 40 de kilometri lățime. Tamil Nadu servește drept zonă de organizare și repliere, conform unei tradiții de strategie clasică. Taberele de antrenament din jurul Madrasului permit gherilei să atingă un nivel de competență ridicat. Un alt factor favorabil ține de faptul că resursele mișcării provin din ajutorul pe care i-l oferă o diaspora răspândită în Asia (Malaysia, Thailanda), Australia și câteva țări europene, îndeosebi Marea Britanie.

Succesul Tigrilor Tamili se bazează așadar pe existența unei organizări eficiente, care încadrează toată populația tamilă, inclusiv diaspora, foarte activă în lume. Șeful suprem al LTTE este Velupillai Prabhakaran, care, pentru a ține sub control populația tamilă și a-și impune puterea dictatorială, a recurs la toate instrumentele de putere ale tiranilor eficienți.

El asigură forțelor sale o calitate și mijloace tehnice de nivel înalt care contrastează cu rusticitatea forțelor regulate srilankeze. Pregătirea câmpurilor de mine și zonele ce urmează să fie lovite de focul artileriei sunt calculate cu precizie prin ghidare GPS, astfel încât forțele inamice să poată fi atrase în zonele cele mai periculoase.

Confruntările din Sri Lanka se înscriu într-un context de o ferocitate extremă. Adeseori, tamilii au fost arși de vii de către adversarii lor. Acest radicalism sugerează o ură față de inamic care vizează exterminarea acestuia.

Importanța focului ține, de asemenea, de un fond cultural. Focul este instrumentul prin excelență al distrugerii. Niciodată nu se va sublinia îndeajuns măsura în care crima este și un act cultural: aici omul este ars, dincolo i se taie gâtul cu cuțitul pentru înjunghiat oile sau porcii. Ura nu e atât de inventivă cum se crede uneori. Această dimensiune este ocultată în examinarea antagonismelor intercomunitare. Sexualitatea joacă un rol esențial atât în voința de a umili inamicul, cât și în dorința de răzbunare. Violul face parte dintre traumatismele sau angoasele fobice care le motivează pe tinerele femei tamile ce intră în rândurile Tigrilor sau chiar ale Tigrilor Negri.

Prabhakaran a dezvoltat o strategie integrală ce combină gherila, terorismul și recurgerea la voluntarii morții. Originalitatea în acest domeniu ține de două fenomene: recurgerea la femei și la înotătorii și înotătoarele de luptă sinucigași.

Primul element este legat de o preocupare pentru destabilizarea sistematică a statului srilankez, a structurilor sale de putere civile și militare. Voluntarii morții lovesc „la cap”, înscriindu-se într-o tradiție de luptă politică violentă clasică. Sinuciderea ține de căutarea preciziei în ceea ce privește ținta. Există în mod clar discriminare.

Al doilea element sugerează o preocupare de strategie militară destinată să permită gherilei să nu fie despărțită de zona sa de organizare și repliere de pe subcontinentul indian. Strâmtoarea care desparte nordul Ceylonului de Tamil Nadu este foarte îngustă: câteva zeci de kilometri. Marina srilankeză ar putea așadar să taie linia de comunicare, interzicând orice trecere. Misiunea înotătorilor sinucigași este să neutralizeze această interdicție prin atacarea vaselor srilankeze. Această metodă amintește de încercările japonezilor în materie de torpile umane, inspirate la rândul lor din tentativele dezastruoase în domeniul submarinelor de buzunar ale

italienilor din anii 1941-1943. În cazul tamil se constată eficacitatea acestei tactici. Punctul forte este aici calitatea informării. Comandamentul tamil cunoaște mișcările unităților adverse și poate organiza operațiunile sinucigașe la locul potrivit și în momentul potrivit. Recurgerea la arma VM ține de o strategie asimetrică, în condițiile în care tamilii nu dispun de nave care să le permită să înfrunte marina srilankeză, oricât ar fi aceasta de limitată. Alegerea țintelor și situația se apropie extrem de mult de cele din cazul japonezilor. Totuși, raportul între potențiale nu este la fel de mare, iar evoluția situației strategice pare să justifice, în plan strict operațional, recurgerea la aceste operațiuni sinucigașe cu ținte bine definite.

„Septembriștii” și sistemul al-Qaida

Într-un domeniu atât de complex, trebuie să ne ferim de orice judecată categorică și să prezentăm faptele cu cea mai mare precauție. Adevărata cunoaștere este ea însăși obiectul unei prelucrări politice care constă în cel mai bun caz în a căuta să obții cel mai mare beneficiu de pe urma informației de care reușești să dispui. Invadarea Irakului de către Statele Unite și aliații lor a demonstrat-o cu prisosință.

Septembriștii sunt produsele unei lungi tradiții de turbulențe politico-ideologice în lumea arabă, care merge înapoi în timp până la crearea Fraților Musulmani de către Hassan al-Banna în 1928 și înființarea organizației Jamaat-e-Islami în 1941 de către Abul A’la Maududi.

Maturizarea se concretizează prin asasinarea președintelui Anwar el-Sadat la 6 octombrie 1981, însă ea a dat deja naștere unui fenomen care este mai original deoarece e deteritorializat: migrarea unor combatanți voluntari islamiști spre câmpul de bătălie afgan ocupat de sovietici.

Până aici nu se pune problema sinuciderii. Desigur, spiritul de sacrificiu e proslăvit și gândirea devine sumbră: cei care l-au executat pe Sadat fac parte din grupul *Takfir wal-Hijra* („Excomunicare și Exil"), teme care sunt foarte prezente în discursul lui bin Laden. Deteritorializarea combatanților și a șefilor acestora – ceea ce occidentalii numesc internaționalizarea rețelelor teroriste – este prezentată precum „hegira" Profetului, începutul unei rătăciri și al calendarului musulman.

Operațiunile sinucigașe nu au ocupat un loc prea important în cursul războiului din Afganistan. Există multe exemple de mujahedini care și-au jertfit viața, însă nu au fost evidențiate conceperea, planificarea și executarea sistematică a unor astfel de acțiuni. *Această absență merită să reflectăm asupra ei*, în condițiile în care se știe că grupurile șiite legate de Iran sunt deja prezente pe teren și că sunniții nu vor ezita să adopte acest instrument câțiva ani mai târziu. O explicație se impune: raportul de forțe, chiar asimetric în favoarea sovieticilor, nu pare atât de defavorabil încât să necesite acest tip de acțiune. Terenul este favorabil, populația este fidelă în general, cel puțin în ostilitatea ei față de ocupant, banii sunt furnizați cu generozitate de serviciile americane, iar armele sosesc în mari cantități prin Pakistan. Victoria și prăbușirea finală a Uniunii Sovietice dau peste cap datele, atât pe cele politice, cât și pe cele strategice.

Baza teritorială și populară afgană își pierde parțial caracterul necesar, în ciuda unor relații destul de pozitive cu talibanii. Islamiști sau nu, „legionarii arabi" constituie un corp străin în sistemul tribal afgan. Fără îndoială, regimul de la Kabul adăpostește tabere de antrenament ale al-Qaida, dar se teme de un exces de putere militară care poate amenința fragila lor predominanță. Nu este mai puțin adevărat că aceste tabere permit formarea de luptători „polivalenți", capabili să ducă un război regional împotriva Alianței Nordului a lui Massoud și Dostum sau să

execute acțiuni teroriste la mare distanță, care pot să comporte dimensiunea sinuciderii.

Echipa formată de Osama bin Laden și Ayman al-Zawahiri reflectă complexitatea și perplexitatea conducerii în acești ani de tranziție pentru orientarea mișcării islamiste combatante. Apar în mod clar două componente și două moșteniri: saudo-yemeniții și egiptenii. Șefii ezită în privința implantării lor. bin Laden este atras de Sudan, unde Hassan al-Turabi vrea să implanteze un stat teologic bazat pe șaria. Experiența se încheie brusc. Trebuie urmărită atunci o implantare pe teritoriile Asiei Centrale ex-sovietice pornind din Afganistan? În fine, oare esența mișcării nu rezidă în lupta ei mondială împotriva celor care ocupă teritoriul islamului: evreii și americanii?

Însă confruntarea directă cu puterea militară americană a condus și la trăirea justificată a unui sentiment de slăbiciune, pe care îl putea compensa parțial doar efectul spectacular al operațiunilor sinucigașe. Ceea ce se pierduse în termeni de forță reală avea să fie reechilibrat prin puterea de a impresiona a sacrificiului ucigaș.

Planificarea foarte meticuloasă a atentatelor de la 11 septembrie avea să răspundă acestei aplicări surprinzătoare a strategiei asimetrice.

Surpriza rămâne de discutat. Căci precedentele și semnalele nu au lipsit. Primul atentat împotriva complexului World Trade Center, comis în 1993, sugera existența unei voințe de a introduce conflictul în inima Statelor Unite, considerate responsabile de o agresiune împotriva islamului. Șeicul orb Omar Abdel-Rahman era oare inspiratorul unei forme noi, radicale de jihad? Totuși, concepția atentatului nu sugera suicidul. De aceea, serviciile de poliție nu și-au îndreptat cu adevărat atenția în această direcție.

Semnalele de avertizare continuau totuși să sosească.

O operațiune aeriană sinucigașă fusese avută în vedere în decembrie 1994, când GIA (Grupul Islamic Armat) a deturnat un avion Airbus al companiei Air France ce asigura legătura Paris-Alger. Avionul a aterizat la Marsilia și a fost luat cu asalt de GIGN. Planul prevedea distrugerea avionului cu cei 280 de pasageri la bord deasupra Parisului, astfel încât să se creeze un efect spectacular de teroare și de apocalipsă. În martie 1995, un grup al GIA denumit „Falanga semnatarilor cu sânge" ucide 45 de persoane într-un atentat sinucigaș ce utilizează o mașină plină cu explozibili împotriva comisariatului din El Biar, o suburbie a Algerului. Dar și în acest caz se rămâne într-un spațiu limitat.

De asemenea, acțiuni sinucigașe imputabile unor islamiști veniți din Peninsula Arabică s-au produs în mai multe rânduri împotriva unor baze sau forțe americane. Mai întâi atentatul comis în iunie 1996 împotriva bazei US Air Force Khobar Towers, lângă Dahran, în Arabia Saudită. Apoi atentatele din 1998 împotriva ambasadelor americane din Dar es Salaam și Nairobi utilizează mașini-capcană, plasate în apropierea clădirilor vizate. Ele nu sunt conduse de oameni spre ținte. Rezultatul este un carnagiu deplorabil pentru autori. Victimele fac parte din mulțimea ce trecea prin preajmă.

Distrugătorul american *USS Cole* este atacat în portul Aden din Yemen în octombrie 2000, de data aceasta de către o vedetă sinucigașă. Organizarea atentatului îi este atribuită lui Tawfiq bin Attash. Acțiuni asemănătoare se produc după 11 septembrie. O vedetă lovește petrolierul francez *Limbourg* în septembrie 2002. Atentatul din noiembrie 2002 împotriva unui hotel din Mombasa (Kenya) frecventat de turiști israelieni este realizat de un vehicul în care s-ar fi aflat trei atacanți, lucru de care ne putem îndoi, căci redundanța are și ea limitele sale.

Această listă de atentate sugerează că atacul sinucigaș nu constituie neapărat un instrument necesar. El nu ar ține așadar de un imperativ religios care privilegiază sacrificiul, ci de un oportunism operațional sau de disponibilitatea în materie de atacanți sinucigași. Aceste atentate nu sunt revendicate decât foarte vag sau deloc. În spatele acestui anonimat, trebuie să căutăm personalitatea oamenilor implicați. Ce gândesc și ce vor ei?

Mohamed Atta, șeful operațiunii de la 11 septembrie, nu este în mod nemijlocit un produs al școlilor coranice (medrese) pentru adolescenți fără ocupație. Scânteia spirituală care duce la angajament se produce în sânul lumii universitare, destul de avansată, în campusuri americane sau europene. Cum au fost selectați acești oameni și prin comparație cu care alții ce ar fi putut să fie și ei potriviți? De cât timp fuseseră pregătiți pentru martiriu?

În paralel, un alt factor, relația familială, joacă încă un rol esențial în cadrul motivării și al recrutării. Arestarea în martie 2003 a principalului organizator al atentatelor de la 11 septembrie, Khalid Sheikh Mohammed, ne permite să ne facem o idee mai precisă despre septembriști. În vârstă de 38 de ani la momentul arestării sale, acesta s-a născut în Pakistan. Emigrat de timpuriu în Kuweit, pleacă să-și facă studiile de inginerie la colegiul Chowan, în Carolina de Nord, pe care le întrerupe ca să se alăture combatanților islamiști din Afganistan prin 1985. Pare să fie unchiul lui Ramzi Yousef, unul dintre instigatorii atentatului din 1993 de la World Trade Center, aflat în închisoare din 1995.

Personajul avea un nivel de educație relativ ridicat, mai ales în domeniul tehnic, frecventa de mult timp Statele Unite și era un familiar al transportului aerian. Acest ultim factor explică oare alegerea avionului?

În aparență, vectorul – avionul – și tehnica – lovirea cu acesta a unei ținte – îi apropie pe septembriști de kamikaze. Aici se opresc însă orice comparație și orice referință. Pilotul japonez considera că lovea inamicul printr-un act de război în care civilii nu erau amestecați în nici un fel. Cât despre septembriști, inspirația lor vine din altă parte.

Desigur, atacanții sinucigași din nebuloasa saudo-egipteană utilizaseră toate mijloacele, autovehicule și vedete. Ideea atacului cu ajutorul unui avion se impunea treptat, cel puțin din 1995, de pe vremea când islamiștii din Bosnia concepuseră planul „Bojinka" ce avea în vedere deturnarea simultană a 17 avioane civile, menite să se prăbușească în cele din urmă asupra unor mari aglomerări.

Noile câmpuri de acțiune: Cecenia, Irak

Evident, capturarea orașului Groznîi de către forțele ruse, care marchează sfârșitul oficial al celui de-al doilea război din Cecenia în anul 2000, nu a pus capăt activităților independentiștilor islamiști. Ea le-a dat totuși o lovitură destul de dură pentru ca șefii războinici să fie nevoiți să se mulțumească cu acțiuni de gherilă mai punctuale și să aleagă recurgerea la operațiuni sinucigașe fie în Cecenia, fie pentru a lovi chiar în inima teritoriului rusesc. Luarea de ostatici de la teatrul din Moscova din octombrie 2002 nu era decât preludiul unei întregi serii de acțiuni sinucigașe, executate în general de femei în cursul anului 2003, care au făcut peste 200 de morți. Ecoul mediatic a fost slab. În acest stadiu, este greu de evaluat eficacitatea acestei strategii. Însă fenomenul prezintă în sine niște caracteristici interesante. În primul rând, el confirmă existența unei filiere islamiste cecene cu caracter terorist care poate recurge la acest tip de acțiuni. În condițiile în care se știe că o ramură a fost neutralizată în

regiunea parizianã în 2003 în timp ce pregãtea atentate (clasice) împotriva unor interese ruse în Franța, trebuie să constatăm că operațiunile sinucigașe ar putea să afecteze orice stat european și că nici unul nu se poate considera la adăpost. Fermitatea arătată de președintele Putin în octombrie 2002 nu are nici o valoare de exemplu. 120 de cetățeni ruși au murit din cauza utilizării unui produs chimic toxic foarte virulent și foarte concentrat de către forțele ruse. Această atitudine de fermitate plătită cu un preț ridicat nu a produs nici un efect de descurajare. S-a dovedit că în fața unui inamic nemilos luarea de ostatici nu era eficace și că era preferabilă răspândirea terorii la Moscova și în împrejurimi încercând să faci cât mai mulți morți cu putință, fără nici o discriminare. În afara unei logici de masacru reciproc, contururile unei soluții politice sunt greu de distins.

Apariția atentatelor teroriste și a atacurilor sinucigașe în Irak și în Arabia Saudită constituie fenomenul cel mai marcant al anului 2003. Operațiunile antiamericane din Irak prezintă o mare eterogenitate atât din punctul de vedere ale originii, cât și al mijloacelor. Ne este permis să credem că voluntari arabi islamiști au fost primiți în Irak încă dinainte să înceapă atacul american. De asemenea, este de conceput că porozitatea frontierelor ca rezultat al dispariției forțelor regulate irakiene a permis infiltrarea unor combatanți islamiști capabili să desfășoare operațiuni sinucigașe. Acest lucru presupune să existe o infrastructură clandestină prealabilă ce permite asigurarea logisticii acestor atacuri, care nu se improvizează. Dacă resursele umane sunt abundente și dacă explozibilii constituie o marfă foarte răspândită în întreaga țară, punerea la cale a unor atentate cu țintă precisă vizând izolarea politică a invadatorului și demoralizarea lui cere totuși un minimum de organizare și de pregătire.

Același raționament este valabil și pentru Arabia Saudită, care până în 2002 fusese cruțată. Pentru strategii din sistemul al-Qaida, această țară constituie foarte probabil unul dintre obiectivele strategice majore. Cu toate că legăturile rămân mai puternice și mai trainice decât se sugerează puțin cam imprudent, relația cu Statele Unite a fost fragilizată de atentatele de la 11 septembrie. În ceea ce o privește, monarhia saudită nu-și mai poate permite să continue jocul dublu pe care l-a jucat de o generație întreagă între sprijinirea salafismului în lumea musulmană și alianța privilegiată cu Statele Unite. S-a declanșat o criză a regimului care dă sens deplin atentatelor din 2003. Riadul devine în plan strategic o adevărată *hard target*. Având în vedere implantarea și popularitatea islamismului violent, voluntarii morții ar putea foarte bine să găsească aici terenul și ținta perfectă pentru viitoarele lor sacrificii.

Structurile: ideologie și strategie

Ideologia

Pentru ce?

Deși sacrificiul nu impregnează toate societățile umane, el face parte în mod incontestabil din tradiția militară. Expresia „sacrificiul suprem" aparține încă vocabularului războiului clasic. Oamenii își dau viața ca să-și salveze camarazii de luptă. Se oferă voluntari pentru acțiuni menite să țină pe loc inamicul din care știu că nu au practic nici o șansă să scape cu viață. Refuză să se predea. De la Leonidas și lupta de la Termopile până la războaiele din secolul XX, lista e lungă și tradiția acestui sacrificiu altruist este puterrnică.

Filosofia armei VM depășește sacrificiul războinic deoarece se bazează pe un paradox logic: pe de o parte, este o sinucidere altruistă, dar pe de altă parte pretinde o negare absolută a ființei umane, o negare de sine și a celuilalt. Acest nihilism integral ține de o dublă reificare. Voluntarul morții acceptă să se transforme în armă, într-un lucru exploziv inteligent. Această alegere creează o primă intrare în domeniul morții. El a renunțat la propria-i viață, figurând de acum înainte în „stocul" disponibil pentru operațiunile viitoare planificate și organizate de șefii săi. A doua reificare este cea a țintei umane. Adversarul este tratat ca un lucru, ca un animal dăunător, fără sex, fără vârstă și fără chip: non-sinele, inamicul. Indiscriminarea se bazează pe această indiferență absolută ce conferă adesea discursului voluntarilor morții un calm înspăimântător.

Sunt oare aceleași motive cu cele care determină un grup să recurgă la terorismul obișnuit? Probabil. Dar ce anume se adaugă? Schimbul ucigaș: viața mea *contra* vieții lor!

Nu vrem să tratăm aici despre cauzele superioare și finalitățile supreme. Ele nu diferă atunci când este vorba fie despre război, fie despre terorism. Aceste finalități sunt, ca să rezumăm printr-un cuvânt foarte adecvat, CAUZA. Ea capătă nume și forme diferite în funcție de timpuri, de locuri, de conflicte și de oameni. Se numește Patrie, Împărat,

Revoluție, Allah etc. Important în cazul sacrificiului ucigaș este să știm pentru ce și mai precis în schimbul a ce o ființă umană acceptă să-și dea viața ca să o distrugă pe cea a altor oameni. Ce anume o împinge la acest voluntariat fatal?

În fața acestui fenomen, explicațiile superficiale abundă. Ele vin dintr-o neînțelegere totală, dintr-o indignare stângace sau – ceea ce este deja mai bine – dintr-un plan deliberat de a-l desconsidera pe atacantul sinucigaș. Acestei negări a umanității lor, a oricărei umanități, cei agresați răspund printr-o negare a raționalității, arătându-se câteodată chiar clemenți față de agresorii lor: aceștia sunt niște nebuni, niște drogați, niște nenorociți decerebrați printr-o spălare a creierului înfăptuită de adevărații criminali – șefii lor –, care-i înșală momindu-i cu recompense concrete într-o lume de dincolo plină de desfătări inaccesibile în lumea lor (foarte) pământească.

În sfârșit, există și o versiune compătimitoare: disperarea pricinuită de mizerie, de frustrare sau de brutalitățile inamicului. Psihiatrii menționează efectul traumatizant asupra copiilor mici al unor scene de violență exercitată asupra tatălui sau a unui frate mai mare de către „inamic”.

Exigențele unei operațiuni serioase exclud ca voluntarul morții să se afle sub influența unui produs susceptibil să alieneze ceea ce-i dă întreaga sa valoare, și anume înțelegerea situației și adaptarea. Un euforizant poate permite depășirea anumitor rezistențe fizice. Recurgerea la medicamente sau droguri se oprește aici.

Indiscutabil, voluntarul morții este animat de o interiorizare excepțională a cauzei sale. El nutrește față de inamic o ură suficient de intensă pentru a înceta să mai fie personală. Cei doi factori conjugați produc această reificare ce deschide calea către indiscriminarea în privința țintei. Motivația este întreținută și întărită în timpul instrucției de către

șef. Ea este dezvoltată ceva mai mult prin efectul de dinamică de grup. Fără îndoială, odată ce a fost format, voluntarul morții dă un sentiment de stranietate psihologică, inclusiv apropiaților săi. El este „inițiat” și ține de o altă dimensiune. Dar această stare nu este decât rezultatul deciziei sale voluntare de a se transforma în armă. Motivația primordială trebuie căutată mai în amonte.

De îndată ce înțelegem noțiunea de sinucidere altruistă, suntem siliți să abandonăm explicația prin disperare (logica sinucigașului egoist) și să o înlocuim cu o logică inversă, cea a speranței de câștig.

Contrar sinucigașului obișnuit, al cărui act este pur egoist, voluntarul morții nu este un disperat. Dimpotrivă. Este un „jucător” tragic, animat de convingerea că sacrificiul său ucigaș va duce la o situație mai bună pentru cauză și pentru comunitatea sa de apartenență.

Speranța de câștig constituie așadar motorul fenomenului VM, la intersecția dintre psihologia individuală și strategia colectivă.

Dar despre ce câștiguri e vorba? Să ne înțelegem bine. Cu siguranță, nu de câștiguri materiale în lumea de dincolo, sub formă de chiolhanuri și de plăceri lubrice care încalcă toate interdicțiile din lumea pământească. Crede cineva în mod serios că islamismul propune drept răsplată inversul carnavalesc al șariei? Dacă există o literatură despre desfătările din paradis, ea nu ar putea fi luată totuși ad litteram.

Cine? Sociopsihologia șefilor și a subordonaților

Există două categorii de șefi: cei care constituie o sursă de inspirație și instructorii.

Primii rămân undeva departe, înconjurați de un respect tragic. Ei întruchipează cauza și o exprimă în cuvinte. Ceilalți sunt formatorii de proximitate, cei care formează corpul voluntarului morții.

Ei creează un lanț continuu, în care se înlocuiesc permanent unii pe alții și care asigură pregătirea voluntarului morții. În Viet Minh existau instructori politici (*cân bô*) după modelul comisarului politic bolșevic. În paralel, existau formatori specializați pentru acest tip de operațiune.

Șefii provin rareori din medii defavorizate. Dimpotrivă, ei aparțin în general minorității privilegiate din societățile Lumii a Treia în curs de dezvoltare de două-trei generații. Inteligenți, foarte instruiți, ei practică profesiile liberale, sunt medici, cadre didactice sau fac parte din casta sacerdotală. Pe măsura trecerii timpului, statutul lor de „revoluționari de profesie" șterge această apartenență inițială, fără a o face cu adevărat să dispară. Said Qutb, unul dintre principalii inspiratori ai lui bin Laden și al-Zawahiri[4], constituie exemplul unei frustrări intelectuale în raport cu Occidentul, care dă naștere sentimentului agresiv al unei incompatibilități funciare între cele două culturi, bazată pe teama de pierderea identității. Suntem îndreptățiți să ne întrebăm dacă nu cumva ostilitatea anticolonială care a vizat Marea Britanie și Franța între 1920 și 1960 este înlocuită de o ostilitate antiamericană (transfer de negare spre puterea dominantă). Într-adevăr, numeroși islamiști violenți au efectuat o „traversare spre America".

Originea socială a executanților prezintă o foarte mare eterogenitate. Cu cât folosirea lor prezintă un caracter de masă mai accentuat (Iran, Vietnam etc.), cu atât originea socială este mai modestă, iar nivelul de educație mai scăzut. Tamilii, palestinienii, septembriștii fac apel la toate clasele sociale. Se constată un procentaj ridicat de studenți care, departe de a fi produse rudimentare ale școlilor coranice, dispun de un real bagaj

universitar, științific sau tehnologic. Mulți au călătorit și cunosc lumea occidentală. Evident, nivelul de ansamblu al societății se repercutează asupra recrutării. Sărăcia societății cecene determină rusticitatea combatanților în general și a voluntarilor morții în particular.

Evoluția recentă scoate în evidență eterogenitatea în toate domeniile. Sistematică la Tigrii Negri Tamili, prezența femeilor se generalizează în Palestina și în Cecenia. Nebuloasei islamiste nu-i repugnă câtuși de puțin să recruteze femei. Chiar și astăzi, o femeie suscită (ceva) mai puțină neîncredere. Cu toate acestea, motivațiile sunt la fel de puternice la femei ca și la bărbați.

Importanța legăturii dintre șefi și executanți prezintă un caracter fundamental. Pentru a duce o luptă eficientă, această legătură trebuie desfăcută. Pentru cine vrea să se opună cu succes acțiunii sinucigașe, este important să pătrundă în inima acestei relații, să înțeleagă din ce e făcută. Ca să descoperi toate resorturile ascunse trebuie să nu te temi de interpretările psihologice cele mai complexe.

Șefii care cheamă la sacrificiul ucigaș se singularizează în cadrul cohortei numeroase a liderilor politici ale căror organizații recurg la terorism.

Ieri amiralul Onishi, astăzi Velupillai Prabhakaran (Tigrii Tamili) sau șeicul Nasrallah (Hezbollah) fac obiectul unui cult al personalității mai mult sau mai puțin mărturisit.

Prestarea unui jurământ joacă un rol important. Ea marchează alegerea decisivă. Acest cuvânt dat șefului, acest angajament bine cunoscut în psihologia supunerii voluntare[5] consacră transformarea omului în armă.

Figură terifiantă (care produce un efect de contrateroare) de Tată arhaic, șeful devine și garantul contradarului comunității: el asigură dezvoltarea cultului eroilor și martirilor. Șeful celebrează ritualurile

acestuia, organizează economia funebră a unei memorii întreținute în vederea reîmprospătării stocului de viitori voluntari ai morții. Școlile devin vectorul unei educații care incită la imitarea martirului exemplar. Cimitirele rezervate îi cinstesc pe voluntarii morții. Astfel, comunitatea trăiește cu morții ei, mereu prezenți, într-un fel de durere organizată, devenită suportabilă. Copiii sunt mândri de tatăl lor sau de fratele mai mare și – cine știe? – de sora lor. Se instalează o cultură pe care societățile occidentale nu o mai cunosc.

Formarea combină pregătirea morală și antrenamentul operațional cu elementele de dinamică de grup implicite: exemplaritate, imitare, emulație.

La membrii unităților Viet Minh, la Tigrii Negri Tamili sau la palestinieni se constată întotdeauna o perioadă mai mult sau mai puțin lungă de izolare care îi va permite grupului să fie instruit (de un imam sau de un comisar politic), dar și să creeze această dinamică indispensabilă pentru topirea voluntariatului individual în creuzetul voinței colective. Această izolare favorizează emulația care, în numele cauzei, pune stăpânire pe fiecare individ pentru a-l incita la o competiție „sublimă”: să ucidă mai mulți inamici, să distrugă o țintă mai valoroasă etc. Acest entuziasm exaltat permite uitarea morții și intrarea într-o altă dimensiune psihică, ce se situează dincolo de viața biologică. Atunci se naște nerăbdarea de a trece la acțiune, percepută ca o împlinire.

Ca orice dresaj militar, antrenamentul are drept obiect stăpânirea corpului și controlarea minții. Într-adevăr, pentru a duce la bun sfârșit operațiunea sinucigașă, este indispensabilă depășirea a două niveluri de obstacole, tocmai acelea care constituie umanitatea omului: propriul corp și conștientizarea „semenului”, sentimentul de apartenență la specia umană, această comunitate.

Mai întâi intervine reacția naturală a corpului.

Nici trupele cele mai călite, cele mai motivate și mai profund impregnate de codul onoarei nu rezistă la nesfârșit unui bombardament intens. Este vorba pur și simplu de rezistența corpului, independent de orice imaginație. Frica este și – ba chiar mai ales – un protest fiziologic.

La acest nivel, un euforizant foarte ușor se poate dovedi util. El calmează corpul, care riscă să se revolte în ultimul moment și să se opună voinței. Ar trebui să se înțeleagă de la sine că pentru conducerea unei operațiuni sinucigașe este nevoie de o perfectă luciditate. Tocmai de aceea se optează pentru voluntarul morții: flexibilitatea inteligenței adaptative, a înțelegerii situației, care va permite ducerea la bun sfârșit a acțiunii sau, la nevoie, modificarea planului inițial ori chiar renunțarea și amânarea pe altă dată.

Trebuie apoi să se ia în calcul tresărirea morală, spasmul umanității.

Să-ți ucizi aproapele nu e lucru ușor odată ce ura personală sau cea de proximitate lipsesc. O ființă umană necunoscută, anonimă trimite la imagini prea familiare, începând cu cea a propriei persoane. Tocmai aici intervine formarea ideologică ultimă, care vizează reificarea inamicului și anihilarea oricărui sentiment de comunitate umană.

Planificarea

În organizațiile bine structurate care dispun de teritorii „eliberate”, adică de zone de organizare și repliere, relativ protejate, formarea este lentă, iar pregătirea atentă a operațiunii consumă timp. Ca orice operațiune militară serioasă, ea este precedată de:

– culegerea informațiilor;

– definirea misiunii;

– pregătirea acțiunii: recunoașterea țintei și, uneori, repetiție.

Calitatea țintei din punctul de vedere al obiectivului strategic conduce la o durată de pregătire de mai multe luni: de exemplu, atacarea unui vas în strâmtoarea dintre Ceylon și Tamil Nadu sau atacarea Turnurilor Gemene și a Pentagonului.

Palestinienii au improvizat în condițiile urgenței unei confruntări directe, aproape de la o zi la alta, cu armata israeliană. În vreme ce, din 1996 încoace, mișcarea Hamas nu se grăbea să pregătească acțiunile într-o perspectivă strategică de nivel politic, acum a trebuit să facă ripostă tactică cu caracter militar. Jihadul Islamic și Brigăzile Martirilor al-Aqsa au trebuit să adopte același demers. Miza esențială a inițiativei a fost deplasată.

Logistica

Importanța ei variază în funcție de context. La un nivel general, logistica rămâne simplă, mai puțin în cazul japonezilor, a căror sofisticare se ridica la înălțimea efortului de război al Japoniei, care rămăsese considerabil chiar și în momentul declinului. În majoritatea cazurilor se poate vorbi de rusticitate: explozibili ușor de fabricat sau de procurat, purtați în jurul mijlocului ca o centură, eventual vehicule. Aceasta este măsura cu care se măsoară interesul strategic al armei VM.

Strategia generală: asimetrie și raport cost/eficacitate

De ce această recurgere la sacrificiul ucigaș? Ce aduce el și n-ar putea aduce o armă obișnuită folosită cu subtilitate? Răspunsurile sunt multiple și trebuie examinate la mai multe niveluri:

– La nivel strategic, arma VM rezolvă cel puțin parțial dezechilibrul dintre potențiale.

– La nivel logistic, este o armă utilă, eficace, necostisitoare, ușor de înlocuit.

– La nivel tactic, este eficace pentru că se bazează pe inteligența umană.

Este arma celui mai slab care are în plus sentimentul unei agresiuni ce i-ar putea aduce o înfrângere foarte gravă, punându-i în primejdie comunitatea de apartenență – umană, teritorială, spirituală. Voluntarul morții constituie o ripostă la care se apelează în ultimă instanță în cadrul unei situații strategice caracterizate de o asimetrie fundamentală între adversari. Arma VM constituie un compensator al inferiorității militare: „Dacă am fi posedat arme clasice care să ne permită să luptăm împotriva invadatorului israelian, instrumentul martiriului ar fi fost ilegitim. Tocmai necesitatea autorizează recurgerea la operațiunile de martiriu”, declara în 1999 șeicul Malek Wehbe, purtător de cuvânt al Hezbollahului. Liderii religioși islamiști sunt cât se poate de clari în această privință: acțiunea lor se înscrie într-o ordine de valori diferită, care induce strategii diferite. Șiismul își regăsește tradiția atunci când mollahii și ayatollahii săi consideră că ordinea actuală a lumii nu este acceptabilă. „Noi nu luptăm

după regulile lumii existente", adaugă Mustapha Chamran, alt personaj important din Hezbollah. „Noi respingem aceste reguli."

Al doilea avantaj al armei VM este un raport cost/eficacitate general favorabil pe ansamblu.

Această noțiune contribuie la determinarea valorii unui sistem de arme. Or, tocmai despre asta e vorba: selecție, formare, echipare, operațiune, randament în lovirea țintei. Voluntarul morții este acel obiect a cărui valoare este apreciată în raport cu obiectivele strategice. Randamentul este apreciat puțin prea repede ca fiind spectaculos.

Trebuie să distingem între *eficacitatea strategică*, care este realizarea scopului în război, și *eficacitatea operațională*, care este rata de succes în termeni de câștiguri și pierderi în raport cu o misiune sau cu o serie de misiuni. Mai trebuie însă și ca misiunea să fi fost bine definită, alegând țintele potrivite. Eficacitatea strategică depinde, evident, de reușita operațională, dar numai în parte. Într-adevăr, trebuie luate în calcul toate celelalte elemente care țin de folosirea armei, precum și ansamblul evenimentelor care afectează conflictul. În plus, trebuie să se țină cont de evoluția reacțiilor și ripostelor adversarului.

De exemplu, știm să măsurăm eficacitatea operațională a piloților kamikaze.

Numărul piloților formați a fost de aproape 7.000. Potrivit istoricului Ikuhito Hata, 3.400 au murit. 1.035 au fost folosiți numai în bătălia pentru insula Okinawa. Între 25 octombrie 1944 (bătălia din Golful Leyte) și 11 ianuarie 1945 (Okinawa), 300 de vase americane au fost lovite și 34 s-au scufundat. Ținta este lovită în mai puțin de un caz din opt. În bătălia din Golful Leyte, cu 424 de avioane și 500 de oameni, Japonia neutralizează 18 vase, printre care un portavion ușor, *Saint-Lo*, și un portavion de

escortă (rezultate foarte slabe comparativ cu campaniile submarinelor germane în Bătălia Atlanticului).

Amiralii Nimitz și Halsey au recunoscut după bătălia din Marea Filipinelor că un kamikaze din patru își atinsese ținta, însă rata pentru un vas scufundat era de 33. S-a confirmat că 26,8% au lovit un vas, iar 2,9% au reușit să scufunde un vas. Ulterior, eficacitatea operațională a scăzut necontenit.

Războiul dintre Iran și Irak a făcut în jur de 800.000 de morți. Războiul civil din Algeria – care e departe de a se fi terminat – a depășit cu mult 100.000 de victime. În comparație cu aceste hecatombe, numărul victimelor legate de operațiunile voluntarilor morții pare derizoriu. În cazul japonezilor, este vorba cel mult despre o fracțiune, uneori infimă (ce înseamnă cei 3.400 de kamikaze în comparație cu cei 140.000 de morți pe care i-a făcut bomba de la Hiroshima în august 1945 sau cu bombardamentul asupra orașului Tokyo din martie 1945, soldat cu 300.000 de victime?). Comparativ cu pierderile suferite de americani la 6 iunie 1944 pe plaja Omaha, victimele unui atac kamikaze reprezentau doar ceva mai mult decât un incident regretabil…

În ceea ce privește pierderile din rândul voluntarilor morții, tabloul prezintă contraste.

Vietnamezii, japonezii și *basiji*-i iranieni au furnizat contingentele sinucigașe cele mai importante tocmai pentru că arma era integrată într-un război clasic de mari proporții. Prin comparație, numărul voluntarilor morții palestinieni rămâne modest. El era aproape echivalent cu cel al voluntarilor morții din rândul Tigrilor Negri Tamili (în jur de 250) până la creșterea brutală din 2002. Aceste cifre capătă o valoare diferită în funcție de repartizarea lor în timp. Practica tamilă se întinde pe o perioadă mai

lungă (peste 10 ani); cea a palestinienilor, mai recentă, a cunoscut o intensificare spectaculoasă începând din vara lui 2001.

În termeni de eficacitate operațională, acțiunile palestiniene care au folosit arma VM au obținut rezultate foarte bune.

Între anii 1987 și 1993, raportul pierderilor dintre israelieni și palestinieni era de 6,7 palestinieni la un israelian (1.162 la 174). În primele luni ale celei de-a doua Intifade, raportul scade la 5,3. Din primăvara lui 2001, recurgerea sistematică la arma VM schimbă situația, raportul scăzând la 1,7, apoi la 1,5 la sfârșitul verii.

Eficacități comparate

VM japonezi: câteva mii de oameni și de avioane, explozivi încă foarte disponibili, carburant. Eficacitate foarte limitată la nivel strategic.

==========

VM vietnamezi: câteva zeci de mii de oameni, explozibili în cantități reduse, fabricație ușoară, rezultate strategice și tactice bune.

==========

VM iranieni: zeci de mii de tineri voluntari, fără armament specific. Eficacitate bună din momentul în care se neglijează costul în vieți omenești.

==========

VM tamili: câteva sute, pregătire bună, calitate bună a materialului, eficacitate foarte bună.

==========

VM șiiți libanezi (Hezbollah): câteva sute, planificare bună, logistică simplă, armament rudimentar. Eficacitate foarte bună.

==========

VM palestinieni: câteva sute, dar numărul crește rapid, dotați cu mijloace rudimentare, de proximitate. Rezultate incerte.

==========

VM „septembriști" proveniți din sistemul al-Qaida: câteva mii, mijloace rudimentare, logistică bună. Eficacitate inegală. O lovitură spectaculoasă, de proporții extraordinare, care nu anticipează însă deloc rezultatul final.

==========

VM ceceni: câteva sute, un potențial uman important, mijloace rudimentare. Rezultat final foarte incert.

Costul variază în funcție de situații. Un kamikaze japonez costa foarte scump: carburant, pregătire în pilotajul militar, vector de calitate, încărcătură explozivă. Un VM din unitățile Viet Minh, iranian, tamil sau palestinian nu costă nimic în comparație cu aviatorii japonezi.

Raportul corespunde utilizării armei umane în relație cu ținta. Astăzi este vorba despre un efect militar, dar și psihologic, deci foarte politic, dimensiune pe care japonezii nu au atins-o niciodată cu adevărat.

Care sunt avantajele față de mașina-capcană? Rapiditatea, surpriza, precizia, capacitatea de penetrare asupra țintei. Ghidat de un om, vectorul poate exploda nu „în față sau lângă" țintă, ci „în" ea. În sfârșit, intervine și factorul psihologic al acțiunii-martiriu pe care susținătorii o vor glorifica, în timp ce adversarul trebuie să încaseze șocul moral al acestei demonstrații de voință absolută.

În stadiul actual, nu există răspunsuri la această problemă, nici măcar pentru serviciile însărcinate să înțeleagă pentru a adapta mai bine protecția și riposta.

Există mai multe niveluri de reflecție și diferențe de calitate în funcție de loc și de țintă.

Discoteca din Bali (mașină-capcană) rămâne un obiectiv limitat: faci ce poți acolo unde te afli. Dorința de a produce pagube – cu siguranță, comună – și de intensitate se declină în capacități de acțiune, în inteligență a concepției. Este evident că în al-Qaida, sistem internațional, nu toți șefii sunt la fel de străluciți și nu toate rețelele sunt la fel de eficace. Deficiențele sunt numeroase. Aceste vulnerabilități sunt percepute în mică măsură, subestimate, de către observatorii externi care privilegiază puterea-spectacol. Să tragi însă de aici concluzia că ar exista o tendință de slăbire înseamnă să te pripești.

Occidentalii nu văd decât propriile lor reacții. Ei neglijează sentimentul negativ al populațiilor locale care nu sunt foarte nerăbdătoare să plătească tributul mașinilor-capcană ce masacrează trecătorii și cruță ambasadele. Crede cineva că familiile victimelor de la Nairobi și Dar es Salaam, din vara anului 1998, i-au iertat cu voioșie pe autorii acestor atentate grosolane?

Totuși, serviciile specializate fac diferența.

S-ar putea foarte bine ca planificarea să nu fie totdeauna la fel de riguroasă și ca alegerea să rezulte uneori din ocazia care poate fi prinsă.

Lovești o țintă pur și simplu pentru că ai informații despre ea.

În condițiile în care arma este disponibilă, cel care planifică o operațiune sinucigașă se bazează și pe informațiile de care poate dispune și care, dintr-odată, oferă o oportunitate. Există două categorii de acțiune: cu planificare îndelungată asupra unor ținte fixe, de foarte mare valoare,

și acțiuni mult mai puțin rafinate, dar cu numeroase detalii precise, care iau în calcul ținte de oportunitate. Voluntarii morții sunt mai potriviți pentru primele, dar dacă există o pepinieră disponibilă pentru o operațiune simplă, de ce nu o operațiune VM?

Se poate pune capăt fenomenului?

E ca și cum ai vrea să pui capăt omenirii, dat fiind caracterul consubstanțial. Și totuși, nu poți nici să tolerezi, nici să rămâi pasiv.

A te opune cu succes înseamnă mai întâi să reduci de urgență eficacitatea operațională. Apoi, pe termen lung, să suprimi legitimitatea ideologică.

Luând drept bază noțiunea de țintă, în dimensiunea ei materială și mai ales morală, se va încerca dezvoltarea mai multor moduri de acțiune: protejare fizică și contraatac.

A proteja înseamnă să faci ca operațiunea sinucigașă să fie tot mai dificil de întreprins și să aducă tot mai puține beneficii.

A contraataca înseamnă să distrugi bazele, infrastructura. Poate să însemne și suprimarea unor conducători și instructori. Represaliile asupra populațiilor și a bunurilor au drept efect o legătură mai strânsă între lideri și resursele populare.

Este important, de asemenea, să se încerce o descurajare în amonte.

În măsura în care voluntarul morții e călăuzit de speranța unui câștig, trebuie făcut totul pentru ca situația ce rezultă din acțiunea lui să apară ca neschimbată sau chiar deteriorată față de cea preexistentă. Este important

să-i faci până la urmă pe oameni să se gândească la faptul că au mai mult de pierdut decât de câștigat și că obiectivul nu poate fi atins în felul acesta.

E frapant să constați că toate sistemele ideologice, în măsura în care circumstanțele par să o ceară, sunt capabile să dezvolte o argumentație care să legitimeze orice acțiune sub pretextul scopului justificator.

Este deci posibil să descalifici ideologic printr-o acțiune de delegitimare. Ea presupune criticarea metodelor în raport cu cauza.

Evident, această acțiune nu poate fi dusă decât din interior, provocând îndoiala în privința legitimității operațiunilor sinucigașe. Ea presupune înăbușirea tuturor tendințelor de a acorda respect „martiriului" care ucide fără discriminare.

Abordarea pe termen lung nu este economică, ci politică și ideologică.

Lupta privește valorile, în special valoarea vieții în societățile moderne. Decizia pe care o implică voluntariatul pentru moarte nu prea permite frivolitatea în ceea ce privește relația cu viața. Dezorientarea și respingerea ce caracterizează societățile occidentale care s-au rupt de sacru și de simbolic creează o vulnerabilitate fundamentală la care tehnologiile de securitate nu vor reuși niciodată să răspundă.

Pentru a respinge voluntarul morții trebuie să-i și auzim mesajul și să-i înțelegem provocarea. El pretinde că moartea lui are mai multă însemnătate decât viața noastră și că sacrificiul omului prețuiește mai mult decât omul. A nu mai putea să răspundem pe acest teren ar constitui o înfrângere cu consecințe imprevizibile, dar cu siguranță foarte grave.

În plină dezvoltare astăzi, arma VM, stadiu suprem al terorismului, nu va dispărea rapid.

Căile și mijloacele strategiei sunt încă în stadiul inventării.

1. Titus Livius, *Prima decadă*, cartea a X-a, capitolul 28.
2. Jean Bayet, *Histoire de la religion romaine*, Payot, 1969, p. 134.
3. K. Mozarczyk, *Entretiens avec le bourreau*, Le Seuil, 1977, pp. 187-188.
4. Vezi expunerea lui Philippe Migaux.
5. Psihologie a supunerii și angajamentului al cărei ultim avatar, în versiunea degradată, nu este altul decât publicitatea. Acest aspect al manipulării este analizat pe larg în François Géré, *La guerre psychologique*, Economica, 1977.

Statele Unite și terorismul

Arnaud Blin

De ce un capitol special despre Statele Unite? La urma urmei, alte țări, cum ar fi Marea Britanie sau Franța, au fost confruntate cu terorismul de mult mai multă vreme decât Statele Unite și într-un mod mult mai constant. Totuși, începând cu 11 septembrie 2001, America a devenit epicentrul luptei antiteroriste internaționale. Mai general, lumea se definește de acum înainte, cu sau fără voia ei, în raport cu Statele Unite. Cum spune Pierre Hassner: „Dacă nu demult ne determinam prin raportare la URSS, la China și la socialism, astăzi luăm poziție în raport cu Statele Unite, cu capitalismul sau cu modernizarea și mondializarea – a căror incarnare și ale căror beneficiare acestea par să fie”[1]. Unică superputere – sau, dacă preferați, „hiperputere” –, Statele Unite au schimbat de atunci uniforma de soldat (din Războiul Rece), de care le fusese greu să se despartă după 1991, cu veșmântul de cruciat, mare adversar al terorismului (antioccidental). America nu este niciodată atât de motivată ca atunci când se implică în misiunea cvasi-divină de a lupta împotriva „forțelor răului”. După ce s-a opus celor ale comunismului, astăzi se opune cu îndârjire celor ale terorismului. Cum reacționează ea, de ce și în ce perspectivă? Acestea sunt întrebările la care vom încerca să răspundem aici.

Dar mai întâi să prezentăm pe scurt istoria Statelor Unite și a terorismului. Contrar unei prejudecăți foarte răspândite în anii 1980 și 1990 – ba chiar și astăzi, după atentatele de la 11 septembrie –, Statele Unite nu au fost complet ocolite de acest fenomen de-a lungul istoriei lor, deși se poate spune că terorismul nu avusese până în prezent un impact semnificativ asupra vieții politice și sociale a Statelor Unite.

Primele confruntări

Ca multe alte mișcări de eliberare națională, și cea americană a trebuit să recurgă la arme pentru a se elibera de sub jugul colonial. Totuși, ostilitățile împotriva Angliei au fost declanșate de un act de provocare, numit *The Boston Tea Party* (trei corăbii britanice au fost golite de încărcătura lor de ceai, care a fost aruncată în mare), și nu de un act terorist. Impactul a fost același cu al unui atentat, dar, pentru Istorie, America nu a fost niciodată teroristă. Și nici părinții ei fondatori. Cu prilejul unui schimb de replici în fața Adunării Națiunilor Unite care a avut loc în 1974 (13 și 21 noiembrie), Yasser Arafat și-a comparat propria acțiune cu cea a revoluționarilor americani, la care delegatul Statelor Unite, ofensat de o asemenea comparație, i-a răspuns că „nu a existat nici o victimă, nici de o parte, nici de cealaltă, a unei politici deliberate de teroare. Cei care au făurit națiunea noastră și au luptat pentru libertatea noastră nu s-au lăsat niciodată seduși de justificarea facilă conform căreia

scopul scuză mijloacele”[2]. Acțiunea locuitorilor din Boston era spontană și a fost suficientă pentru a declanșa războiul de independență. Dar cine poate afirma cu certitudine că, în condiții diferite, părinții fondatori n-ar fi recurs niciodată la arma terorismului?

Oricum, n-a trebuit să treacă mult timp după războiul de independență pentru ca Statele Unite ale Americii să fie confruntate cu o problemă care nu era lipsită de legătură cu fenomenul terorist. Istoricii nu obișnuiesc să califice drept act terorist acțiunea din Mediterana a piraților de pe Coasta Barbariei. În sens strict, obiectivul acestor pirați era mai întâi economic și abia apoi politic. Aflate în serviciul unor mici regi cu tendințe dictatoriale, vasele piraților de pe Coasta Barbariei aveau misiunea de a stoarce răscumpărări de la vasele străine care navigau pe Mediterana. Tehnica era cea a terorii: pirații măcelăreau sau luau ostatici pasagerii unor vase pentru ca toți ceilalți să se supună și să le plătească tribut ca să navigheze liniștiți. Finanțată de state, practica luase o asemenea amploare încât ținea de acum de politică, țările care cereau răscumpărare tratând direct cu cele care o plăteau. Nu era chiar terorism, însă tehnica amintea totuși de cea pe care o folosesc teroriștii de azi, mai ales dacă ne raportăm la actele de terorism finanțate de state. Coincidență: Tripoli practica deja această tehnică, cum o va face și două secole mai târziu, odată cu colonelul Gaddafi. La cumpăna dintre secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, tânăra Americă era deja victima a sute de atentate îndreptate împotriva vaselor ei de comerț. Și a decis să reacționeze. A fost prima sa intervenție de anvergură în străinătate. Cu această ocazie, Washingtonul s-a dotat cu o forță navală și, impulsionate de Thomas Jefferson, Statele Unite au aruncat în luptă toate mijloacele posibile pentru a scăpa de flagel. După mai multe încercări infructuoase, marina americană a contribuit la

eliminarea din Mediterana a unei primejdii care le făcea viața amară de câteva secole navigatorilor.

Interesul pe care îl prezintă episodul de mai sus constă nu atât în compararea tehnicilor folosite de pirații de pe Coasta Barbariei cu cele ale teroriștilor contemporani, cât în analiza reacției americane cu acest prilej. Să observăm de altfel că acest episod uitat al istoriei americane a primit din nou atenție în Statele Unite după intervenția în Afganistan din 2001, în urma atentatelor. În epoca intervenției în Mediterana, Statele Unite erau o națiune lipsită de importanță, aflată departe de un eșichier geopolitic complet dominat de Europa: nu întâmplător în aceeași perioadă Napoleon Bonaparte a vândut „la preț redus" o treime din spațiul american (al țării actuale) pentru a sprijini finanțarea campaniilor sale europene. Conducerea americană a decis să se angajeze până la capăt într-o campanie militară costisitoare în vreme ce europenii preferau să negocieze în fiecare caz în parte cu dictatorii de pe Coasta Barbariei. Însă Jefferson înțelesese deja ceva ce succesorilor săi le va trebui mai bine de un secol ca să asimileze, și anume că interesele Americii nu se limitează la teritoriul național. Această intervenție în afara continentului american era o excepție. Abia la începutul secolului XX Statele Unite, impulsionate de Theodore Roosevelt, se angajează din nou în afara sferei lor de influență. Și abia în secolul XXI Washingtonul decide să combată terorismul cu toată puterea sa militară și cu siguranța conferită de superioritatea sa tehnologică. Dar, pentru prima dată – sau aproape pentru prima dată –, Statele Unite sunt atunci lovite pe propriul teritoriu, considerat inviolabil până în acel moment.

Deși America nu a conștientizat cu adevărat amenințarea teroristă decât după 2001, ea a fost confruntată în mai multe rânduri cu terorismul pe propriul teritoriu. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Statele Unite au

cunoscut și ele o „epocă a atentatelor”, chiar dacă aceasta a fost mult mai puțin dinamică decât în Europa în aceeași perioadă. Valul de terorism rezultase din combinarea mai multor elemente. Afluxul de imigranți europeni, mai întâi, a permis transferul de idei și ideologii dinspre Vechiul spre Noul Continent. Industrializarea, apoi, a dat naștere unui sindicalism care a adoptat uneori o linie politică violentă. În sfârșit, într-o societate fascinată de tehnologie, inventarea dinamitei a reprezentat pentru unii un mijloc de revendicare în slujba celor mai defavorizați membri ai societății – unii vor merge chiar până la a afirma că dinamita este un instrument al democrației, care pune pe toată lumea pe picior de egalitate. La toate acestea trebuie adăugat un eveniment considerabil, al cărui impact pe termen lung asupra societății americane este greu de evaluat: Războiul de Secesiune (1861-1865). Acest război, primul din era industrială, a fost de o sălbăticie nemaicunoscută de la Războiul de Treizeci de Ani încoace. Ea a fost simbolizată în special de campania devastatoare organizată împotriva populației din Sud de generalul nordist Sherman, al cărei obiectiv era anihilarea voinței de a rezista a adversarului. Această operațiune a marcat un moment important și a anunțat strategiile psihologice din secolul XX, precum și ducerea la extrem a violenței în război. După Războiul de Secesiune, în sudul Statelor Unite, organizații precum Ku Klux Klanul au organizat la nivel local mici campanii de teroare al căror grad de violență era proporțional cu decepția de a fi pierdut războiul. Acționând în afara legii, înveșmântați în cerșafuri albe și purtând cagule, membrii Ku Klux Klanului au luat drept ținte comunitățile minoritare – negrii, bineînțeles, dar și catolicii. În același moment, fenomenul tiranicidului a cunoscut în Statele Unite un anumit succes prin asasinarea mai multor președinți, printre care și Abraham Lincoln, ucis imediat după terminarea războiului. Însă motivațiile

asasinilor nu erau legate de obiective politice precise, nici de voința de a orchestra o campanie teroristă. Fenomenul „tiranicidului" a fost o constantă în istoria Statelor Unite, ultimul atentat fiind, din punct de vedere cronologic, cel îndreptat împotriva lui Ronald Reagan. Dintre numeroasele atentate reușite sau nu împotriva președinților americani, unul singur a fost orchestrat de un grup organizat (de extremiști portoricani), împotriva lui Harry Truman, în 1950. Mai rămâne cazul Kennedy, dar, până la proba contrară, atentatul din Dallas a fost comis de un om care a acționat singur și nu a fost în nici un caz mașinația unui grup terorist.

Înainte de anii 1980-1990, când s-au confruntat cu două surse de terorism – interne și externe, cu mișcări de extremă dreaptă autohtone, pe de o parte, și terorismul islamist, pe de alta –, Statele Unite au cunoscut două episoade teroriste destul de serioase. Primul a avut loc în anii 1870-1890 în mediile muncitorești din marile metropole de pe Coasta de Est și din Middle West, pe fundalul activismului anarhist importat din Europa. Al doilea val i-a succedat celui dintâi la începutul secolului XX și a durat până prin 1920. El a avut drept scenă Vestul american și a fost generat, din nou, de indivizi care făceau parte din mișcările sindicaliste. Și aceștia erau legați deseori de curentul anarhist. Având în vedere amenințarea, mișcarea anarhistă a fost înăbușită de autoritățile americane, care au interzis apartenența la asemenea mișcări. Executarea în 1927 a doi imigranți italieni, Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti, a șocat opinia publică internațională. Cei doi anarhiști, condamnați în 1921 pentru omucidere în cadrul unui atac cu mână armată, fără să fi fost stabilită nici o dovadă concretă a culpabilității lor, au fost sacrificați de către autoritățile americane ca simboluri ale unei terori anarhiste, „teroarea roșie", pe care acestea voiau să o anihileze complet. De fapt, anarhismul

american își trăise traiul. America urma să aibă în curând alți adversari mult mai îndârjiți.

Primul val de teroare s-a înscris într-o logică implacabilă a luptei de clasă, de o parte situându-se sindicatele muncitorești, iar de cealaltă patronii. Capitalismul sălbatic se manifesta în forță în acea perioadă, iar fricțiunile dintre exploatatori și exploatați erau la apogeu. Era, de asemenea, epoca urbanizării, cu apariția marilor metropole precum Chicago, New York sau Philadelphia. Într-un cuvânt, era o revoluție. Ca toate revoluțiile, și aceasta a produs partea ei de confruntări și violențe, cu mari greve și revolte sângeroase. În acest context s-a înființat în Pennsylvania o organizație secretă de mineri irlandezi, *The Molly Maguires*. Activi în deceniul de după sfârșitul Războiului Civil (1865-1875), The Molly Maguires au lansat o campanie de teroare, utilizând diverse tehnici, inclusiv incendiile criminale și asasinările de patroni, care a făcut mai multe victime, printre care și polițiști. *Establishment*-ul a reacționat viguros și, după un efort polițienesc ce a implicat multă atenție și răbdare, liderii au fost prinși și condamnați de justiție. The Molly Maguires au dispărut rapid, însă exemplul lor a inspirat alte grupuri și mișcări de o parte și de alta a Atlanticului. Însuși Bakunin și-a propus să vină să observe de aproape situația din America (în 1874), dar a trebuit să renunțe la acest plan din motive de sănătate. Johann Most, despre care am vorbit într-un capitol anterior, a emigrat în 1882 și s-a făcut purtătorul de cuvânt al activismului anarhist prin intermediul revistei sale, *Freiheit*. Foarte dinamic, Most a reușit să creeze un mic nucleu de partizani activi și hotărâți. Împreună cu doi dintre ei, Albert Parsons și August Spies, a creat la Pittsburgh în 1883 „Internaționala neagră”, numită oficial *The International Working People's Association* (cu sediul la Chicago). Favorizată de o economie haotică, „Internaționala neagră” s-a bucurat de

un anumit succes în numeroasele întruniri organizate de către liderii ei de la un capăt la altul al țării. Anarhiștii americani au ajuns pe prima pagină a ziarelor, fiind tratați cel mai adesea cu dispreț pentru „activitățile antiamericane” pe care le desfășurau, concept pe care îl vom regăsi în repetate rânduri în istoria Statelor Unite, inclusiv în perioada maccarthystă.

Episodul care a avut loc în Haymarket Square, la Chicago, în 1886, simbolizează pentru totdeauna teroarea anarhistă din acea perioadă. În cursul unei greve muncitorești de la începutul lunii mai, un polițist a tras asupra mulțimii, omorând un om și rănind alți câțiva. Scandalizat, August Spies a luat tocul și a scris un editorial incendiar în revista anarhistă *Alarm*. Titlul editorialului îndemna la revoltă: „Revenge! Workingmen, to Arms!” („Răzbunare! Muncitori, la arme!”). Pe 4 mai a fost organizată o adunare lângă Haymarket Square, unde s-au strâns în jur de 3.000 de persoane. Alertată, poliția descinsese în forță cu aproape 200 de oameni. Asupra polițiștilor a fost aruncată o bombă. Aceștia au ripostat trăgând asupra mulțimii, provocându-i pe manifestanți. S-au înregistrat cel puțin 12 morți, dintre care șapte erau polițiști. Întreaga țară a fost șocată de incident, despre care marile organe de presă în curs de afirmare pe atunci au publicat relatări. Autoritățile au decis să reacționeze viguros și au arestat în jur de 10 responsabili, printre care și Spies și Parsons. Condamnați la moarte, aceștia au fost executați la 11 noiembrie 1887. Johann Most, care nu se afla la fața locului, n-a fost arestat, dar vremea lui apusese. Se ridica o nouă generație de activiști anarhiști, având în fruntea ei doi imigranți ruși, Emma Goldman și Alexander Berkman.

Incidentul din Haymarket Square nu atenuase totuși tensiunile dintre muncitori și patronat. La Pittsburgh, capitală a oțelului unde unul dintre marii industriași ai epocii, Andrew Carnegie, își făcuse imensa avere, o

confruntare între muncitorii greviști și forțele de ordine provocase pe 6 iulie 1892, la uzina din Homestead, moartea a circa 10 persoane. În urma incidentului, statul Pennsylvania a restabilit ordinea și a zdrobit mișcarea grevistă trimițând la fața locului 8.000 de milițieni. Furios, Alexander Berkman a hotărât să intervină. Pe 23 iulie, a pătruns în biroul extrem de influentului Henry Clay Frick, mâna dreaptă a lui Andrew Carnegie și mare colecționar de artă, care organizase reprimarea grevei. Înarmat cu un pistol, Berkman a tras mai multe gloanțe de la foarte mică distanță. În mod miraculos, Frick a scăpat cu viață din atentat, fără sechele durabile. Berkman, a cărui acțiune a fost criticată de Most, a fost condamnat la 22 de ani de închisoare. Va fi eliberat în 1906, după o campanie mediatică în favoarea sa.

Între timp, la 6 septembrie 1906, un alt președinte american, William McKinley, a fost victima unei tentative de asasinat (a murit pe 14 septembrie). Atentatorul era un simpatizant al anarhismului, Leon Czolgoscz, admirator al Emmei Goldman și al lui Johann Most. Legea din 1894 le interzicea cetățenilor străini anarhiști să emigreze în Statele Unite, dar nu-i putea împiedica pe americani să nutrească simpatii pentru gândirea anarhistă. Czolgoscz, de origine poloneză, se născuse pe teritoriul american și nu făcea parte din nici o mișcare. Acțiunea lui, deși se înscria într-o logică teroristă, rămânea un act izolat de care el era singurul responsabil (ideea i-a venit după asasinarea regelui Umberto I). Totuși, acest act a avut consecințe importante asupra politicii americane și chiar internaționale, pentru că vicepreședintele lui McKinley, Theodore Roosevelt, i-a luat locul la Casa Albă și a antrenat țara într-o direcție cu totul nouă, astfel încât să joace roluri de primă importanță pe scena politicii internaționale. De la Jefferson încoace, Statele Unite evoluaseră considerabil, dar într-o situație de izolare față de restul lumii. De acum,

aveau un președinte pe măsura puterii lor. Vremea izolării trecuse. Trecuse și vremea revoltei anarhiste muncitorești, sau aproape trecuse. În marile orașe americane din Est, anarhismul violent al discipolilor lui Bakunin făcea loc unui anarhism pașnic.

De acum înainte, sindicatele muncitorești de pe Coasta de Vest aveau să recurgă și ele la tehnicile teroriste. În Vest, impactul gândirii revoluționare importate din Europa era mai puțin puternic decât în Est, deoarece imigranții de dată recentă încă nu traversaseră țara. Cu toate acestea, gândirea anarhistă nu era necunoscută, iar numeroși sindicaliști se declarau și ei anarhiști. Dacă organizarea politică a acestor mișcări teroriste nu era foarte dezvoltată, în schimb oamenii care au decis să treacă la acțiune au avut câteva succese răsunătoare pe plan mediatic. În 1905, Harry Orchard (cunoscut și sub numele de Albert Horsley), sindicalist ce făcea parte din *The Western Federation of Miners*, a organizat asasinarea unui personaj politic din Idaho, săvârșită cu ajutorul unui dispozitiv exploziv. Prins de autorități, a acuzat, fără să aducă dovezi, o serie de lideri ai sindicatului său că erau amestecați în atentat. Printre acuzați se număra și trezorierul, un anume William Haywood, simpatizant al anarhismului care își va sfârși zilele în Uniunea Sovietică. În 1910, un alt atentat foarte mediatizat a făcut circa 20 de morți la Los Angeles, unde o bombă a explodat în birourile cotidianului *The Los Angeles Times*, al cărui director era fățiș ostil sindicatelor muncitorești. Printre cei responsabili de atentat se aflau și doi frați, John și James Mac Namara, dintre care primul era trezorierul unui sindicat*, The Bridge and Structural Ironing Workers' Union*. În 1916, într-un alt mare oraș californian, San Francisco, un nou atentat cu explozibil a provocat moartea a 10 persoane. A fost acuzat un alt sindicalist, Thomas Mooney, împreună cu acolitul său, Warren Billings, delincvent care mai făcuse

închisoare pentru posesie de dinamită. Acest episod amintește într-un fel de cel care va avea loc în Oklahoma City câteva decenii mai târziu.

În 1920, de data aceasta la New York, o explozie la banca J.P. Morgan a făcut 34 de victime, fără să se știe cine se afla la originea atentatului. Acesta a provocat, în sfârșit, o reacție din partea guvernului federal american, care a pus să fie arestați mii de activiști și nu a ezitat să-i deporteze în Uniunea Sovietică pe cei pe care îi considera cei mai periculoși, printre care Emma Goldman și Alexander Berkman (cei doi s-au grăbit să părăsească țara, aflată pe atunci în plină fază de lichidare a anarhiștilor). O dată în plus, guvernul federal reacționase cu vivacitate, neezitând să încalce drepturile omului, al căror apărător se declarase cu puțin timp înainte președintele Wilson. În 2001, autoritățile vor acționa în mod asemănător prin crearea centrului de detenție de la Guantánamo.

Noua stângă

După această perioadă a „fricii roșii”, America a fost mult mai puțin expusă atentatelor teroriste. Nu au mai avut loc decât câteva acțiuni izolate. Marea Criză, al Doilea Război Mondial, apoi Războiul Rece au dat de lucru țării și conducătorilor ei. Perioadele de tulburări cu care fusese presărată istoria Americii au fost uitate. Terorismul va reapărea în Statele Unite abia în anii 1960. De această dată vor recurge la violența teroristă o serie de mișcări extremiste născute din „Noua Stângă”. Din

punct de vedere ideologic, majoritatea acestor mișcări se voiau urmașele gândirii marxiste (leninistă, troțkistă, maoistă). Trei evenimente vor influența acest curent politic: lupta pentru drepturile civice, din care președintele Lyndon Johnson își făcuse o prioritate, războiul din Vietnam, care stârnea o opoziție din ce în ce mai puternică, și experiența războaielor de eliberare națională, care a inspirat anumite grupuri, cum ar fi *The Black Panthers*. Era epoca deschiderii politice (cu Kennedy), sociale (revoluția sexuală) și culturale („contracultura"). Ca întotdeauna, California se afla în avangarda evoluției culturale a Americii. Campusurile marilor universități, începând cu cel al Universității Berkeley, reprezentau terenuri fertile pentru activismul politic al Noii Stângi. În California se vor naște și vor activa numeroase mici grupuri, ca *The Symbionese Liberation Army* (SLA), care, cu numai o duzină de membri, a organizat mai multe atentate sângeroase. SLA a fost responsabilă de cea mai faimoasă lovitură mediatică din această perioadă, prin răpirea moștenitoarei magnatului de presă Randolph Hearst, Patty Hearst, care a trecut în tabăra răpitorilor ei. Au mai fost apoi grupurile *Students for a Democratic Society*, din care un mic nucleu a decis să activeze în clandestinitate, și *Weathermen*, responsabil de multiple atentate cu bombă. Acesta din urmă a făcut vâlvă la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, însă fără să exercite cu adevărat o influență asupra politicii americane, deși obiectivul său principal a fost să facă să explodeze societatea pentru a da naștere unei revoluții.

Anii 1960 au fost marcați de acțiunile energice pentru rezolvarea problemei rasiale în Statele Unite, odată cu mișcarea pentru drepturi civile al cărei portdrapel a fost reverendul Martin Luther King, asasinat în 1968. Era logic ca din această luptă să apară mișcări radicale, și astfel a fost creată mișcarea faimoșilor *Black Panthers* în 1966. Aceștia priveau lupta

negrilor americani ca pe un război de eliberare anticolonial, dintr-o perspectivă de luptă de clasă. La origine, *The Black Panthers* nu erau neapărat angajați pe calea terorismului, dar mișcarea s-a radicalizat cu timpul, pe măsură ce slăbiciunile sale ieșeau la iveală. Înainte să fi putut influența cu adevărat evenimentele, organizația s-a prăbușit ca rezultat al propriilor carențe și al acțiunii brutale desfășurate împotriva ei de autoritățile americane. Până la urmă, din aceste mișcări care s-au evaporat foarte rapid n-a rămas mare lucru. Încă o dată, ideologia radicală de stânga și-a arătat limitele într-o societate în care impactul său, din diverse motive, a fost întotdeauna limitat. Statul american a știut din nou să zdrobească revolta în față, fără a-și precupeți eforturile. Ce-i drept, America nixoniană (Richard Nixon a ajuns la Casa Albă în 1968 și a fost reales în 1972), cu un șef de stat format în cadrul luptei anticomuniste, nu avea să se lase zdruncinată de o mână de mișcări fără anvergură.

De acum înainte, în Statele Unite, terorismul a fost opera unor indivizi izolați care, cel mai adesea cu ajutorul explozibililor, au comis atentate din motive diverse, de multe ori de ordin personal. Cel mai celebru dintre ei, Ted Kaczynski (cunoscut multă vreme ca *The Unabomber*), s-a bucurat de o anumită notorietate grație scrisorilor-capcană pe care le-a trimis timp de aproape două decenii unor victime luate la întâmplare. Până la urmă, după ce a ucis 17 persoane, a fost denunțat de fratele său în 1997. Asemenea grupurilor din anii 1960 și 1970, acest fost profesor de la Universitatea Berkeley, care trăia izolat într-o cabană de lemn, a cedat dorinței de a-și vedea publicat manifestul neoluddit[3], ceea ce a dus la prinderea lui. Într-adevăr, marile cotidiene l-au publicat în cele din urmă, iar fratele său și-a dat seama cine era autorul, ale cărui motivații erau probabil în egală măsură personale și ideologice.

Noii teroriști

Tranziția de la epoca revoluției sexuale și a contraculturii la cea a banului-rege din anii 1980 atestă o schimbare totală de direcție a activităților teroriste americane. De acum înainte, mișcările de extremă dreaptă și-au apropriat arma terorismului. Această nouă formă de terorism va culmina în 1995 cu explozia produsă pe 19 aprilie lângă Murrah Building, în Oklahoma City. Cu 168 de victime, acesta va fi de departe atentatul terorist cel mai sângeros din istoria țării până la 11 septembrie 2001.

Noii teroriști americani, care continuă să existe și în ziua de azi, au mai multe origini. Pe de o parte, găsim printre ei marginali, care se opun oricărei forme de putere statală și se înscriu în tradiția libertară, dar într-un mod radical, violent și caricatural. Aceste persoane sau aceste grupuscule sunt deseori apropiate și de „milițiile private" antiguvernamentale, precum și de organizațiile menite să apere „dreptul de a purta arme" (*the right to bear arms*). *The National Rifle Association*, o organizație foarte puternică, a declarat necontenit sus și tare că este vorba despre un drept constituțional (fără să menționeze contextul în care acest drept a fost înscris în Constituție). Fără legături ideologice reale, această nebuloasă este atrasă adesea de teoriile rasiste vehiculate de diverse grupuri mergând de la neonaziști până la Ku Klux Klan (care cuprinde o multitudine de clanuri rivale).

Pe de altă parte, găsim mișcări teroriste de extremă dreaptă. Acestea sunt apropiate de curentul creștin de dreapta, cel care l-a susținut cu înflăcărare pe George W. Bush la alegerile din anul 2000. Extrema dreaptă creștină are o istorie îndelungată și a alimentat numeroase *Hate Groups*

(grupuri de ură) în cursul ultimelor două secole, începând cu *The Know-Nothings*, activi încă dinainte de Războiul de Secesiune în lupta lor împotriva catolicilor (în general irlandezi) și care i-au precedat cu câteva decenii pe omologii lor din Ku Klux Klan. Acești *nativists* care erau împotriva imigranților au făcut loc actualilor *survivalists*, ai căror cei mai radicali reprezentanți s-au refugiat în marile state din nord-vest, precum Idaho sau Montana, pentru a evita tot ceea ce nu pot să sufere: orașele, negrii, asiaticii, evreii, imigranții, catolicii. Dintotdeauna, extrema dreaptă creștină își găsește sursa de inspirație ideologică în anumite pasaje precise din Biblie, mai cu seamă în scrierile profetice, care îi servesc, de exemplu, pentru a justifica virulența pozițiilor sale antisemite.

Contrar marginalilor, noii teroriști fundamentaliști s-au focalizat asupra unei cauze precise: condamnarea avortului. Decizia Curții Supreme (22 ianuarie 1973) în cadrul cauzei Roe *versus* Wade (numită în mod curent „Roe-Wade") de a permite avortul în primul trimestru al sarcinii a fost punctul de plecare al unei importante mișcări de contestare. Forma cea mai radicală a acesteia se alătură terorismului. În general, marginalii provin din mediile populare și rurale, în timp ce așa-numiții *anti-abortionists* aparțin mai degrabă păturilor medii educate. Ambele grupuri au practicat terorismul în anii 1980 și 1990, cu un anumit succes mediatic. În primele două decenii ale activității lor teroriste, grupurile antiavort au cauzat aproape 100 de incendii criminale, au detonat în jur de 40 de bombe, au atacat circa 100 de victime (în principal membri ai personalului medical al unor clinici care practicau avortul și pacienți ai acestor clinici) și au ucis șapte persoane. Grupurile marginale au fost mult mai puțin active, însă atacul din Oklahoma City a marcat publicul american mai profund decât orice alt atentat până în 2001. Procesul principalului responsabil, Timothy Mac Veigh, un fost *marine* decorat ce

avea să fie condamnat la moarte și executat pe 11 iunie 2001, a fost amplu reflectat în mass-media.

Confruntarea cu terorismul internațional

Anii 1980 au început pentru americani cu luarea de ostatici din Iran[4]*, care i-a permis lui Ronald Reagan să ajungă la Casa Albă, și s-au încheiat cu prăbușirea comunismului european, al cărei mare arhitect autoproclamat a fost Reagan. Între timp, intervenția Uniunii Sovietice în Afganistan i-a dat Washingtonului ocazia să-și ia revanșa pentru eșecul din Vietnam susținând mișcările de rezistență afgane. Cu acest prilej a prins rădăcini copacul ce avea să dea puțin mai târziu roadele otrăvite ale unui terorism ai cărui instigatori erau hotărâți să facă America să tremure. Un anume Osama bin Laden făcea parte dintre pionii folosiți de Washington pentru a hărțui Uniunea Sovietică. Confruntarea cu Uniunea Sovietică a atins atunci paroxismul: politicienii se gândeau la ziua de azi, uneori și la cea de mâine, dar practic niciodată la cea de poimâine.

Anii Reagan au fost ani de optimism. Veneau după marasmul anilor 1970, care au fost marcați de criza internă declanșată de afacerea Watergate și de o serie de umiliri succesive, printre care cele suferite în Vietnam și în Iran. America voia să uite trecutul. Alesese un om care întruchipa optimismul voluntar al primilor ani ai Republicii. Pe vremea aceea, puțini observatori luau în serios amenințarea teroristă. Era o

problemă care privea bătrâna Europă, dar, în opinia observatorilor, Statele Unite fuseseră întotdeauna protejate de insularitatea lor, cel puțin în ceea ce privea terorismul internațional și transnațional. De ce s-ar fi schimbat această situație? În orice caz, era preferabil ca americanii să se concentreze mai întâi asupra lucrurilor serioase, cum ar fi victoria asupra sovieticilor. Oamenii lui Reagan erau veterani călițiai Războiului Rece. Reflectau și acționau în termeni de confruntare bipolară. Pe unii dintre ei îi vom regăsi lângă George W. Bush, angajați într-un alt război, cel împotriva terorismului.

Semnele premergătoare ale unei amenințări teroriste venite din exterior au început să se facă simțite. George Shultz, secretar de stat al lui Reagan, a fost unul dintre primii oameni din conducerea americană care au înțeles că la orizont se profila o amenințare serioasă și că ar fi fost preferabil ca ea să fie înăbușită cât mai era încă timp. Însă acest vizionar n-a prea fost ascultat. Ca întotdeauna, activitatea de prospectivă era făcută de romancierii care începeau deja în această perioadă să se gândească la diverse scenarii catastrofice ce implicau teroriști și arme de distrugere în masă, ca de pildă Tom Clancy, autor de bestselleruri și specialist în probleme militare, în romanul *Sum of All Fears*. Munca lor va fi dusă mai departe de institutele de cercetare, care vor lua foarte în serios această formă de terorism. În anii 1990, fondurile publice alocate luptei antiteroriste vor merge în mare parte către proiectele de studiu asupra terorismului de distrugere în masă, în detrimentul muncii de teren împotriva terorismului „clasic”. Este de altfel și unul dintre motivele incapacității serviciilor de informații de a prevedea evenimentele de la 11 septembrie. Însă administrația Reagan și apoi aceea al celui de-al doilea președinte Bush au întreținut convingerea sau fantasma că America ajunsese la un stadiu politic, economic și tehnologic care îi permitea să se

doteze cu un scut impenetrabil. Un proiect de scut nuclear a fost luat în considerare sub președinția lui Reagan, apoi modernizat sub cea a lui George W. Bush. Încă de la conceperea ei, strategia antiteroristă americană se baza pe superioritatea necontestată a Statelor Unite în domeniul tehnologiei militare. Această schemă a succedat venerabilei politici de stăvilire (*containment*) a blocului comunist ce-i servise Washingtonului drept doctrină încă de la începutul Războiului Rece. Este tocmai schema care a produs „strategia războiului preemptiv" pe care Washingtonul a dezvăluit-o imediat după atentatele din 2001 (dar care era în gestație de la căderea Uniunii Sovietice în 1991) și în cadrul căreia figurează „războiul împotriva terorismului" declarat de administrația Bush.

În 2001, lumea a avut impresia că Washingtonul a descoperit brusc proporțiile amenințării teroriste. Totuși, în cursul celor două decenii precedente existaseră numeroase semne premergătoare. În anii 1980, mai multe atentate importante loviseră mai mult sau mai puțin direct America, printre care atentatul cu un camion încărcat cu explozibil asupra unei cazărmi de *marines* din Beirut, deturnarea zborului TWA 847, deturnarea pachebotului *Achille Lauro*, masacrele de pe aeroporturile din Roma și Viena sau explozia dintr-o discotecă din Berlinul de Vest frecventată de soldații americani. În alte locuri, s-au înregistrat peste 100 de atentate teroriste care au lovit cetățeni americani[5]. Cel mai greu tribut fusese plătit de Statele Unite în Beirut (23 octombrie 1983), cu 241 de morți, la câteva luni după ce un camion condus de un sinucigaș explodase în fața ambasadei americane, făcând 63 de morți, dintre care 17 americani. Atentatele asupra ambasadelor americane, care aveau să se înmulțească de-a lungul anilor, le permiteau teroriștilor să atace statul american fără a trebui să pătrundă pe teritoriul lui. Pentru publicul american și mass-

media, aceste atacuri nu au avut niciodată impactul unui atentat împotriva civililor pe teriroriul american. De aceea, în ciuda creșterii numărului de atentate împotriva americanilor sau a intereselor americane în străinătate, America nu prea a fost afectată pe plan psihologic până la 11 septembrie 2001. Teritoriul ei părea inviolabil.

Totuși, conducătorii de la Washington nu puteau rămâne mult timp cu brațele încrucișate în fața acestei surse de perturbări. Or, terorismul din anii 1980 era în parte un terorism ce implica state care finanțau grupuri teroriste. Era un mare noroc pentru Washington, care, dată fiind cultura strategică americană, se simțea mult mai în largul lui în fața unor state decât atunci când trebuia să lupte împotriva unor trupe neregulate sau, mai rău, a unor elemente obscure. În plus, pe vremea aceea, sindromul Vietnam era încă foarte prezent. Odată ce problema care trebuia rezolvată era legată de o țară, soluția părea accesibilă. Reagan, marele comunicator, a înțeles perfect această ecuație. Pe 8 iulie 1985, el a desemnat cinci țări ca fiind „membre ale unei confederații de state teroriste”: Iranul, Coreea de Nord, Cuba, Nicaragua și Libia. Ulterior se va vorbi de „state-tâlhar” (*Rogue States*), a căror listă e ceva mai lungă, iar 15 ani mai târziu, odată cu George W. Bush, de o „Axă a răului” (Coreea de Nord, Iran, Irak). În acea perioadă, la mijlocul anilor 1980, Muammar al-Gaddafi era în colimatorul americanilor, cum va fi mai târziu și Saddam Hussein (care a fost „aliat” pentru scurtă vreme cu Statele Unite în cadrul politicii antiiraniene).

Dorința de a desemna un adversar și de a-l diaboliza este o altă constantă a politicii americane. Lupta împotriva acestui adversar devine atunci o înfruntare de inspirație biblică în care forțele binelui se opun forțelor răului. Adversarul poate fi Hitler, Stalin, Politburoul sovietic, comunismul. Pe scurt, forțele Axei din cel de-al Doilea Război Mondial,

asociate cu cele incarnate de Imperiul Răului (expresia îi aparține lui Reagan), au dat faimoasa „Axă a răului" a celui de-al doilea președinte Bush. Într-o anumită perioadă, colonelul Gaddafi era foarte șters ca întruchipare a răului. Cu toate acestea, mass-media și-au asumat misiunea de a diaboliza monstrul, în timp ce Washingtonul aștepta cu nerăbdare ocazia să riposteze terorismului printr-un atac împotriva conducătorului libian. Pe 5 aprilie 1986, o bombă a explodat la Berlin în discoteca *La Belle Disco*, făcând 200 de răniți și doi morți, dintre care unul era soldat american (cealaltă persoană care și-a pierdut viața era o turcoaică). Odată stabilită legătura între atentatul de la Berlin și Tripoli, Washingtonul a organizat o ofensivă împotriva dictatorului libian.

La 14 aprilie (în noaptea de 15 aprilie în Libia), cu sprijinul Marii Britanii (și fără cel al Franței[6]), Washingtonul și-a lansat bombardierele F 111 de la baze aeriene din Anglia cu o listă de ținte desemnate, printre care și cartierul general al lui Gaddafi. La două ore după atac, președintele Reagan a apărut la televiziunile americane: „Credem că această acțiune *preemptivă* împotriva instalațiilor sale nu numai că va diminua capacitățile colonelului Gaddafi de a exporta teroarea, ci îi va da și motivații și rațiuni pentru a-și schimba comportamentul criminal"[7]. Pe mai multe planuri, operațiunea a fost o reușită. În primul rând, a fost un formidabil succes mediatic, cu retransmiterea *ad nauseam* a bombardamentului – imagini sumare luate de la bordul bombardierelor – pe toate canalele de televiziune. Atacul a contribuit la domolirea avântului colonelului Gaddafi, care a devenit mult mai discret. În sfârșit, cea mai mare victorie legată de acest eveniment a fost demonstrația făcută de guvernul de la Washington aliaților săi europeni, cărora le-a arătat că putea duce și singur o acțiune, chiar pe terenul lor. Cu trecerea timpului, ne dăm seama că modestul atac din 1986 fixase deja parametrii strategiei

antiteroriste americane pe care anturajul celui de-al doilea președinte Bush, compus dintr-un număr ridicat de foști colaboratori ai lui Reagan, a pus-o în aplicare după 11 septembrie 2001. Printre acești parametri figurează ideea de a lega un act terorist de un stat (de regimul taliban, de Saddam Hussein), ideea că o ripostă militară masivă este o soluție la problema teroristă, noțiunea de război preemptiv, voința Statelor Unite de a acționa și singure la nevoie.

În pofida reușitei atacului contra lui Gaddafi, este dificil de afirmat că această ofensivă a avut un impact semnificativ în domeniul luptei globale împotriva terorismului transnațional, acesta amplificându-se în anii 1990. Două evenimente vor contribui la dezvoltarea terorismului transnațional: prăbușirea Uniunii Sovietice în 1991, care a pus capăt Războiului Rece, și apariția unui focar terorist important pornind din Afganistan, susținut îndeosebi de un miliardar saudit, Osama bin Laden. Însă terorismul nu a evoluat în sensul prevăzut de experții americani (al căror număr a crescut brusc la cumpăna dintre anii 1980 și 1990), care și-au concentrat atenția, în marea lor majoritate, asupra conexiunii dintre terorism și tehnologia de vârf, aceasta fiind de acum mult mai accesibilă prin transferurile de arme și tehnologie dinspre fostele republici sovietice, în frunte cu Rusia.

În Statele Unite, anii 1990 au fost cei ai reînnoirii clintoniene. Ales președinte în 1992, Bill Clinton, tânăr democrat din Arkansas, întruchipa reînvierea mitului Kennedy. John F. Kennedy marcase regenerarea societății americane, lăsând în urmă rigiditatea anilor 1950. Bill Clinton întorcea o altă pagină, cea a Războiului Rece, pe care George H. Bush scrisese ultimele rânduri. America era pregătită să treacă la altceva. Economia, slăbită pentru un moment, își recăpăta suflul după ce făcuse să deraieze campania lui Bush, deși acesta era aureolat de victoria în războiul din Golf împotriva lui Saddam Hussein. La începutul anilor 1990

se vorbea destul de puțin despre terorism. Evident, vânzătorii de angoasă își agitau în continuare drapelul în fața amenințării virtuale a terorismului de distrugere în masă sau a „cyberterorismului", fără să convingă totuși opinia publică sau pe liderii politici. Inamicul părea să fie în altă parte – într-o Chină aflată în plină ascensiune economică, de exemplu. În orice caz, Clinton vedea altfel relațiile internaționale, privilegiind relațiile economice în raport cu relațiile politice. Aceasta era politica de lărgire (a modelului american al democrației) și de deschidere (a piețelor internaționale). Terorismul internațional sau transnațional reprezenta cel mult o sursă de perturbări, asemenea criminalității organizate sau drogurilor, a cărei formă de maximă violență era „narcoterorismul" columbian (finanțarea gherilei columbiene prin producerea de cocaină).

Și totuși, terorismul transnațional avea să pătrundă prin surprindere pe teritoriul american odată cu atentatul din 26 februarie 1993 asupra complexului World Trade Center. Acest atentat cu explozibil, pe jumătate ratat, a provocat moartea a cinci persoane și a făcut sute de răniți în unul dintre turnurile gemene. Autoritățile au arestat un suspect, șeicul Omar Abdel-Rahman, care lucrase cu serviciile secrete americane în timpul războiului din Afganistan. În mod curios, după emoția populară inițială, reacția americană legată de ceea ce constituia o premieră în istoria Statelor Unite nu a fost atât de puternică cum s-ar fi putut imagina. Paradoxal, atentatul cu gaz sarin ce a avut loc în metroul din Yokohama în 1995 a impresionat mai mult decât atacul de la New York. Acest atentat, care a rămas fără urmări, a declanșat totuși o reacție importantă din partea responsabililor antiteroriști americani, care vedeau în el, nu fără motiv, începutul unei noi ere în istoria terorismului.

Cu toate acestea, au trebuit să-și îndrepte atenția spre islamiști, în special spre bin Laden. Acesta a început să facă să se vorbească despre el

în 1996, când a lansat o *fatwa* împotriva Statelor Unite în care își îndemna „Frații musulmani” să-i ucidă pe cetățenii americani: „Hotărârea de a-i ucide pe americani și pe aliații lor – civili și militari – este o îndatorire individuală pentru orice musulman, care poate face acest lucru în orice țară unde este cu putință”. În acel an, pe 27 iunie, un camion încărcat cu explozibil îndreptat împotriva unei baze americane din Arabia Saudită a provocat moartea a 19 americani și a făcut câteva sute de răniți. Washingonul l-a desemnat ca responsabil pe bin Laden. Doi ani mai târziu, pe 7 august 1998, două atentate cu mașină-capcană împotriva ambasadelor americane din Kenya și Tanzania au făcut 224 de morți, dintre care 12 americani. De data aceasta, Washingtonul a decis să riposteze organizând lovituri aeriene asupra unor ținte desemnate în Sudan și Afganistan. Operațiunea a fost un fiasco din momentul în care a fost clar că serviciile de informații identificaseră greșit natura țintelor vizate. În orice caz, atacul american nu rezolva deloc problema amenințării teroriste.

O dată în plus, Washingtonul reacționa cu mijloacele tehnologiei sale de vârf ca să rezolve o problemă ce necesita înainte de toate resurse umane pe teren. Serviciile de informații americane, prea puțin eficiente pe atunci sau prea puțin ascultate după sfârșitul Războiului Rece ca urmare a unei nefericite serii de scandaluri, își dezvăluiau sub privirile tuturor limitele capacităților în lupta antiteroristă, mai cu seamă în context internațional. Doi ani mai târziu, pe 12 octombrie 2000, rețelele bin Laden recidivau prin atacarea cu o vedetă plină cu explozibili a unui vas american ancorat în Golful Aden, *USS Cole*. Acest nou atentat a provocat moartea a 17 marinari americani. Oamenii lui bin Laden începuseră deja să pregătească atentatele împotriva orașelor New York și Washington.

Șocul de la 11 septembrie și răspunsul Statelor Unite

Să reamintim pe scurt evenimentele de la 11 septembrie 2001. Patru avioane de linie americane sunt deturnate de 19 piraţi ai aerului care fac parte din reţelele bin Laden. Două avioane intră în turnurile gemene World Trade Center, iar un al treilea explodează lovind Pentagonul, sediul Ministerului Apărării. Cel de-al patrulea aparat, destinat poate să lovească fie Casa Albă, fie Capitoliul, se prăbuşeşte în Pennsylvania. În total, în atac îşi pierd viaţa aproape 3.000 de persoane, marea lor majoritate în momentul prăbuşirii celor doi zgârie-nori new-yorkezi, a căror structură metalică s-a topit în incendiile cauzate de explozia celor două avioane (aparate lung-curier, alese deoarece erau pline cu kerosen). În termeni mediatici – atacul a fost transmis în direct în întreaga lume –, în termeni simbolici – centrul financiar al Americii şi aparatul militar al acesteia au fost lovite în plin – şi în termeni statistici (numărul de victime) – de acum înainte se va vorbi despre „megaterorism” –, atentatele de la 11 septembrie constituie cel mai mare succes înregistrat vreodată de un grup terorist. Din punct de vedere psihologic, America şi o mare parte a lumii, îndeosebi a celei occidentale, erau, incontestabil, în stare de şoc.

Ceea ce urmăreau teroriştii islamişti era să dezechilibreze printr-o lovitură de forţă spectaculoasă un Occident pe care îl vedeau ca fiind moralmente corupt prin căutarea sa materialistă. Strategia islamiştilor cuprindea şi alte obiective, contra Israelului, de exemplu, sau contra majorităţii regimurilor din ţările musulmane, şi, cel puţin în teorie, această strategie forma un tot coerent. Felul cum al-Qaida interpretează lumea

pare caricatural. Însă mișcările teroriste au nevoie de idealuri puternice și sunt întotdeauna subiective când vine vorba să formuleze analize cu privire la starea lumii și la viitorul acesteia. Occidentalii au și ei partea lor de responsabilitate în elaborarea de teorii mai mult sau mai puțin convingătoare, dar întotdeauna provocatoare, despre declinul Occidentului. De la doctrinele lui Paul Kennedy și Emmanuel Todd despre declinul Statelor Unite la teoriile lui Samuel Huntington privind *Ciocnirea civilizațiilor* și ale lui Robert Kagan despre slăbiciunea Europei, marele public poate găsi cu ușurință motive să se îngrijoreze în legătură cu viitorul civilizației occidentale[8].

Pe 11 septembrie, America a fost luată pe nepregătite. Dar, în pofida șocului colectiv, Washingtonul a elaborat imediat o listă de opțiuni strategice care să-i permită să riposteze. Printre ele, imediat după atentate, figura și o ofensivă împotriva Irakului, deși nu exista nici un indiciu că acesta ar fi fost implicat în atacul terorist. În final, linia moderată a lui Colin Powell, secretarul de stat, a avut câștig de cauză, iar Casa Albă a organizat o operațiune de mare anvergură împotriva Afganistanului, unde regimul taliban adăpostea rețelele organizației al-Qaida și taberele de antrenament ale acesteia. Totuși, prima reacție dezvăluia o anumită atmosferă. În cele din urmă, partizanii ofensivei împotriva lui Saddam Hussein aveau să-și impună viziunea și să obțină războiul pe care îl doreau în Irak.

Ajuns președinte în urma unor alegeri contestabile câștigate la limită, George W. Bush nu avea reputația unui competitor de categorie grea când a pătruns în biroul oval de la Casa Albă la începutul anului 2001. Pentru a compensa lipsa sa de experiență, Bush se înconjurase cu o echipă solidă de veterani, animată de convingeri puternice și nerăbdătoare să recupereze timpul pierdut, în opinia acestora, de către Bill Clinton, care nu știuse să

exploateze superioritatea Statelor Unite după prăbușirea Uniunii Sovietice. Cu o mare majoritate de activiști de dreapta (făceau excepție Colin Powell și Condolezza Rice, consilieră la Securitate), cei care aveau să fie numiți „șoimii" Americii voiau cu orice preț să (re)pună țara pe orbită exploatând superioritatea și forța ei. De cum și-au preluat funcțiile, șoimii au afișat mai mult sau mai puțin deschis câteva dintre obiectivele lor: să crească bugetele de apărare pentru a permite aparatului militar să realizeze revoluția tehnologică atât de sperată; să construiască cât mai repede un sistem de scut antinuclear; să regândească strategia globală a Statelor Unite pe noi baze; să abordeze problema proliferării armelor de distrugere în masă; să termine cu Saddam Hussein după războiul „nefinalizat" din Golf (în care Bush senior decisese să-și retragă trupele înainte să doboare regimul ba'athist).

În majoritatea cazurilor, aceste obiective aveau să necesite o activitate serioasă de persuasiune politică, vizând mai ales Congresul, cel care deține cheile fondurilor publice. De fapt, partida era departe de a fi câștigată. Primii pași ai președintelui Bush au fost ezitanți. Dar, în numai 24 de ore, situația s-a schimbat radical. George W. Bush a găsit o oportunitate unică de a-și pune amprenta asupra politicii americane în condițiile în care anturajul său a avut inteligența și prezența de spirit să prindă ocazia din zbor, într-un moment de tensiune extremă. Nu e de mirare că unii observatori au văzut în atentatele de la 11 septembrie o manipulare orchestrată, căci, din punct de vedere politic, acestea erau o „surpriză divină" cu consecințe considerabile. În orice caz, chiar dacă nu avea nici o legătură cu atentatele, Casa Albă s-a priceput de minune să se folosească de efectele lor.

De acum, America avea o strategie: „războiul împotriva terorismului". Aceasta avea avantajul de a fi comprehensibilă, de a nu implica nici o

ambiguitate morală și de a corespunde atât culturii politice americane (ideea de misiune), cât și instinctelor lui George W. Bush, un om care, la fel ca Reagan, funcționa în principal urmându-și convingerile și instinctul[9]. Pe 20 septembrie, George W. Bush a făcut o declarație care plasa acest război într-o schemă maniheistă în perfect acord cu cultura politică americană și care demonstra ambiția hegemonică a Washingtonului: „Fiecare națiune, din orice regiune, trebuie de acum să ia o decizie. Ori sunteți cu noi, ori sunteți cu teroriștii. Din această zi, orice națiune care continuă să protejeze sau să susțină terorismul va fi considerată de Statele Unite un regim ostil". Războiul împotriva terorismului avea mai ales să permită ramurii extremiste a administrației, începând cu șefii de la Pentagon, Donald Rumsfeld și Paul Wolfowitz, să câștige întrecerea de forță cu linia moderată incarnată de Colin Powell. Acesta din urmă era mai curând în favoarea unei politici de cooperare internațională bazate pe primatul diplomației, oarecum în descendența politicii realiste practicate odinioară de Henry Kissinger. Victoria inițială a lui Powell, însoțită de decizia de a duce campanie în Afganistan, avea să se întoarcă în mod paradoxal împotriva sa.

Într-adevăr, războiul punitiv contra regimului taliban a fost, împotriva oricăror așteptări, o reușită incontestabilă a armatei americane. În vreme ce unii anunțau un nou Vietnam sau un *remake* al dezastrului sovietic din anii 1980, armata americană, datorită aviației și forțelor sale speciale, ajutată la sol de trupele care se opuneau regimului taliban, s-a debarasat în câteva săptămâni de unul dintre cele mai retrograde regimuri de pe planetă. Organizația al-Qaida, deși nu a fost eliminată, a suferit o înfrângere serioasă, iar șeful ei s-a făcut nevăzut. Victoria i-a electrizat pe șoimi, care au văzut în acest succes militar – reconstrucția din perioada de după război a fost mai puțin convingătoare – o trambulină ce le permitea

să pună pe orbită viziunea strategică pe care voiau să o impună la Casa Albă, în țară și în lume.

Într-adevăr, după 11 septembrie, fondurile alocate apărării și luptei antiteroriste, inclusiv securității interne, au crescut. Casa Albă a început o reorganizare centralizată a contraterorismului, care a dus printre altele la crearea Departamentului Securității Interne (Department of Homeland Security). Înainte de toate, șoimii obțineau astfel mijloacele de a-și îndeplini ambițiile, profitând totodată de un sprijin popular de nezdruncinat și fără să fie blocați de o opoziție politică ce rămăsese tăcută. Numai aprigele lupte duse împotriva moderaților în sânul guvernului federal puteau antrena o repunere în discuție. Colin Powell era din ce în ce mai izolat. A pierdut definitiv partida în momentul în care unii aliați, începând cu Franța, i-au luat-o înainte cu prilejul discuțiilor diplomatice legate de decizia de a invada Irakul.

Printr-o scamatorie căreia politicienii îi păstrează secretul, Casa Albă izbutise să convingă opinia publică cum că războiul împotriva terorismului implica neapărat răsturnarea regimului irakian. Urmând tradiția americană, Washingtonul și-a propus să rezolve problema cu ajutorul forței militare. De astă dată, spre deosebire de ceea ce se întâmplase în episodul Gaddafi, trebuia făcută dovada. Totuși, cum Washingtonul legase în cadrul viziunii sale strategice problema terorismului de cea a proliferării armelor de distrugere în masă, acesta reușise să acrediteze ideea că producerea clandestină de către irakieni a unor asemenea arme (interzise de Convenția Națiunilor Unite după războiul din Golf) era echivalentă cu desfășurarea de activități teroriste. Mai rămânea de dovedit că Saddam Hussein încercase efectiv să dezvolte din 1991 astfel de arme în ciuda interdicției ONU. Fără ca nimic să fie demonstrat, atitudinea generală a dictatorului irakian putea lăsa să se

presupună că încercase într-adevăr să dezvolte acest tip de arme. Raportul experților ONU era îndeajuns de ambiguu ca să permită diverse interpretări, iar Washingtonul dădea de înțeles că unele dovezi lăsau să se bănuiască activitățile ilegale ale șefului de stat irakian. Era suficient pentru a declanșa o operațiune pe care unii o așteptau de vreo 10 ani.

În realitate, dubla amenințare a terorismului și a armelor de distrugere în masă nu a fost decât un pretext pentru a elimina un inamic care se afla de mult timp în colimatorul Statelor Unite, în special al republicanilor apropiați de familia Bush. Conducătorul strategic al curentului neoconservator al administrației Bush, Paul Wolfowitz, omul numărul doi de la Pentagon, emisese ideea unei schimbări de regim în Irak încă din 1992. De fapt, Wolfowitz preluase un vechi concept reaganian, cel al acțiunii preemptive, și făcuse din el axioma de bază a noii sale strategii. Epoca acțiunii preemptive lua locul celei a descurajării. De acum înainte, noțiunea teoretică de război preemptiv sau preventiv se confunda în practică cu războiul împotriva terorismului început după 11 septembrie. Însă această viziune mergea mult dincolo de un război preemptiv. Era un mod de a instaura supremația americană și de a transforma Statele Unite într-o putere hegemonică necontestată în deceniile următoare.

În acest scop, Wolfowitz a propus să se intervină în Orientul Mijlociu și să se promoveze în regiune o zonă democratică și de liber schimb favorabilă Statelor Unite. Amestec de realism și idealism, în cea mai pură tradiție americană, această propunere pleca de la principiul că, odată instalată în Irak, democrația avea să se răspândească și să transforme în cele din urmă regiunea. Această schemă prezenta numeroase avantaje. Regimul lui Saddam Hussein era un regim impopular și slăbit care nu ar fi putut să reziste unei ofensive a armatei americane. Exploatarea pe termen lung a câmpurilor petrolifere irakiene ar fi oferit un grad mai mare de

independență în raport cu Arabia Saudită, a cărei credibilitate ca aliat era, de pe 11 septembrie, pusă sub semnul întrebării. Această soluție ar fi avut în cele din urmă un efect benefic și asupra conflictului israeliano-palestinian. În sfârșit, o asemenea decizie părea să ofere mijloacele de a combate simultan terorismul islamist și amenințarea armelor de distrugere în masă.

Urmarea se cunoaște. În primăvara anului 2003, forțele coalizate, în principal americane și britanice, s-au debarasat rapid de regimul lui Saddam Hussein, care n-a opus practic nici o rezistență – dictatorul doborât de la putere a fost arestat de armata americană câteva luni mai târziu. Nu a fost descoperită nici o armă de distrugere în masă, iar pentru a salva legitimitatea intervenției s-a găsit o justificare morală, destituirea unui dictator și instaurarea unui regim democratic, principii care nu prea fuseseră menționate cu ocazia luării deciziei. Cu toate acestea, administrația Bush a continuat să interpreteze – și să vândă publicului – războiul din Irak ca pe una dintre pietrele de temelie ale războiului împotriva terorismului. După ce sfârșitul războiului a fost mai mult sau mai puțin declarat („sfârșitul operațiunilor majore”), Washingtonul a întâmpinat mult mai multe dificultăți în realizarea celui de-al doilea element al strategiei sale, cucerirea păcii în Irak și instalarea unui regim care să fie releul său democratic. Viitorul va arăta în ce măsură intervenția din Irak a ajutat războiul împotriva terorismului.

După ce au ocultat complet amenințarea teroristă, Statele Unite și-au modificat în întregime pozițiile după 2001 pentru a face din terorism baza viziunii lor strategice pentru secolul XXI. Pe teritoriul național au fost luate numeroase măsuri de securitate, incluzând mai ales controale foarte stricte (aeroporturi, clădiri publice). Controlul frontierelor a devenit mai strict, în special la nivelul eliberării de vize. Imigranți considerați suspecți

au fost încarcerați. Pe planul organizării contraterorismului, administrația a încercat să centralizeze aparatul de control și de comandă al luptei antiteroriste, încercând totodată să reformeze vasta birocrație a informațiilor („The Intelligence Community"), care era minată de lupte interne. Washingtonul și statele din federație au oferit totodată justiției mijloace superioare pentru a acționa în domeniul său.

Este greu de apreciat în ce măsură toate aceste dispoziții au ajutat la limitarea amenințării teroriste. În orice caz, ele au făcut ca viața cotidiană a americanilor și a vizitatorilor străini să fie ceva mai puțin ușoară, amenințând în același timp să aducă atingere libertăților civile și drepturilor omului. În acest domeniu, decizia de a interna prizonieri bănuiți de activități teroriste în baza de la Guantánamo (care număra 660 de indivizi proveniți din 42 de țări, în majoritate veterani ai taberelor al-Qaida capturați în timpul războiului din Afganistan) a ridicat numeroase întrebări. Însă crearea acestei zone „extralegale" nu este singura chestiune echivocă. Legea *Patriot Act*, votată după 11 septembrie, îi permite guvernului federal să obțină informații private cu privire la indivizi despre care nimic nu dovedește că s-ar consacra unor activități teroriste, cu toate abuzurile pe care le implică acest lucru[10].

În exterior, războiul împotriva terorismului i-a oferit conducerii americane o oportunitate de a porni pe noi piste, însă cu repere vechi. Strategia acțiunii preemptive postulează că noul inamic este, la fel ca pe vremea comunismului, o entitate centralizată, cu obiective mai mult sau mai puțin definite, de preferință un stat sau un grup de state. Acest postulat prezintă o dublă problemă. Pe de o parte, în mod evident, amenințarea teroristă nu poate fi legată numai de acțiunile unui stat. Pe de altă parte, lista neagră a statelor catalogate drept teroriste nu este întocmită neapărat pe baza unor criterii obiective. Irakului, în privința

căruia nu este absolut clar că a susținut al-Qaida, îi putem opune Pakistanul și Arabia Saudită, a căror politică echivocă nu le împiedică să rămână aliate ale Americii. Iată paradoxul unei politici ale cărei obiective declarate nu coincid întru totul cu obiectivele reale. Cu toate acestea, este vorba despre o democrație, care depinde de opinia publică și, mai cu seamă, de alegeri. Or, ambițiile hegemonice ale neoconservatorilor sunt fundamental opuse dintr-un punct de vedere filosofic, dar și practic, valorilor democratice pe care America susține că le vehiculează. E fenomenul pe care Raymond Aron îl percepuse deja în contextul luptei împotriva Uniunii Sovietice[11]. Or, în cadrul „războiului împotriva terorismului", acest paradox este și mai vizibil din moment ce amenințarea reprezentată de terorismul transnațional și internațional este la urma urmei imposibil de comparat cu cea pe care o reprezenta Uniune Sovietică. Ne aducem aminte de cuvintele lui Franklin Roosevelt: „Singurul lucru de care trebuie să ne fie frică este frica însăși". Printre libertățile fundamentale pe care Roosevelt declara că le apără se număra și „libertatea împotriva fricii". Se pare că apărarea acestei libertăți în numele luptei împotriva terorismului a dat mână liberă guvernului federal american să se aventureze în ape tulburi, atât pe teritoriul american, cât și în exterior. Un alt personaj important din istoria Statelor Unite, Benjamin Franklin, atrăsese totuși atenția că „aceia care renunță la libertatea esențială ca să obțină puțină securitate temporară nu o merită nici pe una, nici pe cealaltă".

1. Pierre Hassner, *La Terreur et l'Empire. La violence et la paix II*, Le Seuil, Paris, 2003, p. 149.
2. Vezi Albert Parry, *Terrorism, From Robespierre to Arafat*, Vanguard Press, New York, 1976.
3. La fel ca luddiții englezi din secolul al XIX-lea, Kaczynski vedea în tehnologie izvorul tuturor relelor.

4* La 4 noiembrie 1979, 52 de cetățeni și diplomați americani au fost luați ostatici de un grup masiv de studenți iranieni în ambasada Statelor Unite de la Teheran, ceea ce a declanșat o criză în relațiile dintre SUA și Iran. Ostaticii aveau să fie eliberați după 444 de zile, pe 20 ianuarie 1981 (n.tr.).

5. David C. Wills numără 126 de atentate între 1981 și 1999. Vezi David C. Wills, *The First War on Terrorism, Counter-Terrorism Policy during the Reagan Administration*, Rowman and Littlefield, Lanham, MD, 2003, pp. 7-10.

6. Solicitat de guvernul federal american prin intermediul generalului Vernon Walters, președintele François Miterrand a considerat că atacul nu va fi suficient de hotărâtor pentru a-l împiedica pe Gaddafi să-și continue politica dăunătoare. Jacques Chirac, pe atunci prim-ministru, se opunea la rândul lui oricărei participări a Franței la această operațiune. Cu privire la toate negocierile care au avut loc între Statele Unite și Europa, vezi *ibidem*, pp. 187-212.

7. „We believe that this preemptive action against his terrorist installations will not only diminish Colonel Kadafi's capacity to export terror; it will provide him with incentives and reasons to alter his criminal behavior." *Ibidem*, p. 211.

8. Paul Kennedy, *Naissance et déclin des grandes puissances*, Odile Jacob, Paris, 1989; Emmanuel Todd, *Après l'empire, essai sur la décomposition du système américain*, Gallimard, Paris, 2002; Samuel Huntington, *Le Choc des civilisations*, Odile Jacob, Paris, 1998; Robert Kagan, *La puissance et la faiblesse, les Etats-Unis et l'Europe dans le nouvel ordre mondial*, Plon, Paris, 2003. Paul Kennedy pleacă de la o analiză istorică a declinului marilor puteri, în timp ce Emmanuel Todd realizează o prospectivă istorică pornind de la date economice și demografice. Teza destul de complexă a lui Huntington, care pleacă de la un bilanț politic cu privire la situația actuală, a fost adesea redusă de criticii săi (numeroși) la titlul lucrării sale. Teza cea mai sumară este cea a lui Kagan, ale cărui opțiuni ideologice transpar în analiza sa.

9. Vezi analiza lui Pierre Hassner, *op. cit*., pp. 194-195.

10. Vezi Harold Hongju Koh, „Rights to Remember", *The Economist*, 1 noiembrie 2003, pp. 24-26.

11. Raymond Aron, *République impériale: les Etats-Unis dans le monde, 1945-1972*, Calmann-Lévy, Paris, 1973. Vezi și Hassner, *op. cit*., pp. 160-161.

Noul chip al organizației al-Qaida: amenințarea terorismului islamist după 11 septembrie

Rohan Gunaratna

La doi ani după 11 septembrie, mai este al-Qaida „vârful de lance al islamului”? Sau, după această dată, al-Qaida și-a pierdut rolul de avangardă? De la intervenția coaliției conduse de Statele Unite, al-Qaida și-a pierdut capacitatea de a planifica, pregăti și executa operațiuni la nivelul celei de la 11 septembrie. Deși capacitățile materiale și umane ale acestei organizații au avut de suferit, hotărârea sa de a comite atentate nu a scăzut. Al-Qaida a compensat rolul său tradițional a) printr-o conlucrare și mai strânsă cu grupurile islamiste care au același mod de gândire ca și ea, b) prin propagarea viguroasă a ideologiei sale referitoare la jihadul mondial.

Ceea ce frapează cel mai mult în evoluția al-Qaida după 11 septembrie este încrederea sa neștirbită în mișcările islamiste locale și regionale din întreaga lume, pentru ca ele să-i promoveze obiectivele. Aceste partide politice islamiste, aceste grupuri teroriste și de gherilă situate în Asia, Africa, Orientul Mijlociu și Caucaz își păstrează controlul asupra propriilor celule operaționale și de sprijin în America de Nord, Europa și

Australia. Încă dinainte de 11 septembrie, Centrul antiterorist al CIA definise foarte just al-Qaida drept o „rețea de rețele”, dar al-Qaida nu și-a dezvoltat cu adevărat structura de „rețea de rețele” decât după 11 septembrie. Mai curând decât al-Qaida ca atare, al-Qaida de după 11 septembrie – noua al-Qaida – a devenit o rețea de grupuri influențate de al-Qaida. Contribuția cea mai durabilă adusă de al-Qaida la alimentarea capacității pe termen lung a terorismului este crearea unui cadru de combatanți care conlucrează cu mișcările islamiste din întreaga lume. În cursul ultimilor 15 ani, al-Qaida a creat o amenințare care este mondială și care îi va supraviețui cu siguranță.

Al-Qaida compensează în parte pierderile suferite conlucrând strâns cu grupurile care îi sunt asociate, bazându-se pe ele în ceea ce privește oferirea de refugii, antrenarea noilor recruți și conducerea de operațiuni. Dar, mai presus de toate, al-Qaida este pe cale să devină o ideologie – o stare de spirit. Transformându-se într-o structură ideologică robustă, deși mai puțin operațională, al-Qaida și-a sporit capacitatea de supraviețuire. Pentru a compensa reducerea capacității sale operaționale, al-Qaida a investit puternic într-o propagandă susținută, care inspiră și mobilizează o comunitate musulmană mai vastă, precum și alte mișcări islamiste, pentru ca ele să se alăture luptei împotriva Statelor Unite și a aliaților acestora. În realitate, noul rol al organizației al-Qaida constă mai degrabă în a-și promova misiunea tradițională prin mijloace nemilitare, utilizând mijloacele de comunicare de masă, în special noile tehnologii de comunicare. De la intervenția în Afganistan, în octombrie 2001, a coaliției conduse de Statele Unite, efectele electrizante ale declarațiilor făcute regulat de Osama bin Laden și Ayman al-Zawahiri, retransmise prin mijloace de comunicare audio, video și tipărite, au avut o rezonanță deosebită în lumea musulmană, mai ales după intervenția americană în

Irak din aprilie 2003. Al-Qaida consideră că nu poate susține lupta împotriva Statelor Unite și a aliaților acestora decât construind o bază de sprijin largă și solidă în întreaga lume musulmană, inclusiv în diaspora sa și în comunitățile de emigranți. Continuând să-i politizeze și să-i radicalizeze pe musulmani prin difuzarea propagandei sale, al-Qaida încearcă să-și mărească rezerva de recruți și de simpatizanți, indispensabili pentru continuitatea programelor jihadului, preluate de multiple grupuri.

Contextul

După 11 septembrie 2001, al-Qaida a suferit pierderi enorme. Cu toate acestea, robustul mediu islamist în care operează al-Qaida i-a permis să compenseze pierderile sale umane – membri capturați sau uciși – și materiale – averi confiscate și fonduri înghețate. Mai mult, după ce a pregătit în taberele sale din Afganistan câteva zeci de mii de islamiști veniți din întreaga lume pentru a-i transforma în luptători în clandestinitate și teroriști, al-Qaida a creat o profunzime strategică suficientă pentru a produce în lume sprijinul și recruții de care are nevoie. De la bun început, bine dotată și bine finanțată, al-Qaida a investit în crearea unui personal format din luptători ce dau dovadă de un angajament total, gata să ucidă și să moară în numele religiei. Indiferent dacă trăiesc în Occident sau în Orient, partizanii și simpatizanții al-Qaida cred în maxima sa repetată adesea: „Datoria oricărui musulman este să poarte jihadul”.

Al-Qaida după 11 septembrie

Astăzi, al-Qaida traversează o perioadă de tranziție. Și-a pierdut temporar baza de implantare – Afganistanul – și gazda, Mișcarea Islamică a Talibanilor, partidul care luase conducerea Emiratului Islamic al Afganistanului. Mai important, moartea sau capturarea celor mai mulți dintre șefii săi operaționali, dintre membrii și partizanii săi de maximă importanță au dus la pierderea eficacității sale operaționale. În ciuda anihilării infrastructurii sale operaționale și de pregătire din Afganistan, al-Qaida se adaptează încercând să stabilească baze în alte locuri și, de aceea, rămâne o amenințare serioasă, imediată și directă pentru inamicii săi. Deși peste tot în lume infrastructura materială și umană a al-Qaida avut de suferit, rețeaua sa mondială, constituită din multiple straturi, a rămas suficient de profundă pentru a putea planifica, pregăti și executa operațiuni, fie direct, fie prin intermediul grupurilor care îi sunt asociate. Pătrunzând ideologic și fizic într-un anumit număr de conflicte regionale la care iau parte musulmani, al-Qaida le-a deturnat obiectivele, care adesea erau doar separatiste, pentru a le transforma în conflicte mai generale. Periodic, pentru a-și face cunoscută prezența atât bazei sale de militanți, cât și inamicilor săi, a atacat ținte simbolice, strategice și marcante în toate regiunile lumii. Capacitatea sa de supraviețuire se datorează în mare măsură flexibilității structurii sale în rețea, diversității compoziției sale și ideologiei sale universale. Pentru a contracara și dejuca amenințarea tot mai mare ce plutește asupra sa, al-Qaida însăși s-a transformat din punct de vedere structural, strategic și geografic. Al-Qaida este mondială din perspectiva razei sale de acțiune, care se întinde din

Asia până în Canada, și multinațională în compoziția sa, mergând de la uigurii din Xin Jiang până la hispano-americani; de aceea, se bucură de capacități variate, de acces la resurse și poate avea multiple moduri de acțiune. Nu există nici un manual standard pentru a lupta contra al-Qaida. Ca atare, doar cu o abordare și o strategie globale va putea fi combătut eficient și distrus un asemenea grup. Aceasta este o condiție prealabilă.

În ciuda eforturilor depuse pe plan mondial pentru a detecta, dezorganiza și distruge al-Qaida, grupul a supraviețuit deoarece este prezent peste tot, iar rețeaua sa descentralizată conlucrează cu grupuri care au același mod de gândire. În urma acțiunii susținute a Statelor Unite, a aliaților și prietenilor acestora în Afganistan și Pakistan, nucleul al-Qaida, organizatorii săi de atentate, instructorii, bancherii, agenții săi și alți specialiști s-au deplasat spre zonele fără legi din Asia, Orientul Mijlociu, Cornul Africii și Caucaz. Traiectoria operațiunilor desfășurate de al-Qaida după 11 septembrie demonstrează capacitatea sa de a supraviețui. Acțiunea susținută a Statelor Unite și a aliaților acestora în Afganistan și Pakistan arată că al-Qaida are o infinită capacitate de transformare. În lunile ce vor veni, al-Qaida se va fragmenta, descentraliza și regrupa în zonele fără legi ale lumii, va conlucra cu grupuri care au aceeași ideologie, va alege o gamă mai largă de ținte, va viza ținte economice și centre populate și va întreprinde majoritatea atacurilor în țările din sud. Grupul va fi cu siguranță stânjenit în ceea ce privește lansarea de atacuri coordonate și simultane împotriva unor ținte strategice, simbolice și reprezentative din Occident, însă al-Qaida și echivalenții săi regionali vor ataca în Asia, Africa, Orientul Mijlociu și chiar America Latină, regiune unde grupul are doar o prezență limitată. În pofida capturării sau morții previzibile a nucleului penultimilor săi conducători, ideologia jihadului universal împotriva Occidentului pe care

o promovează al-Qaida, inculcată musulmanilor politizați și radicalizați, va cimenta sprijinul acordat de aceștia grupului.

În timp ce organizatorii atacurilor vor rămâne în Pakistan și Iran, agenții și mesagerii săi vor face drumuri dus-întors pentru a coordona nucleele al-Qaida în zone sigure cum ar fi Yemenul, Somalia, Bangladesh, Filipine și Cecenia. În scopul de a-și face simțită prezența, al-Qaida se va sprijini tot mai mult pe rețeaua sa mondială de grupuri teroriste pentru a-și lovi inamicii în Asia de Sud și de Sud-Est, în Cornul Africii, Orientul Mijlociu și Caucaz. Deja atentatele din Kenya, Indonezia, India, Pakistan, Kuweit și Yemen au avut drept scop să compenseze pierderea și lipsa de spațiu și de ocazii pentru a opera în Occident. Agenții săi lucrează în acest moment cu Jemaah Islamiyah (JI, Asia de Sud-Est), al-Itihaad al-Islamiya (Cornul Africii), Ansar al-Mujahideen (Caucaz), Grupul Combatanților Tunisieni (Magreb), Jaish-e-Mohammed (Asia de Sud), Grupul Salafist pentru Propovăduire și Luptă (GSPL, Africa de Nord, Europa și America de Nord), precum și cu alte grupuri islamiste pe care al-Qaida le-a antrenat și finanțat în ultimul deceniu. Întrucât are un număr foarte mic de celule în Occident, al-Qaida va opera prin intermediul a două grupuri, GSPL și Takfir wal-Hijra, pe care le-a infiltrat în Europa și în America de Nord. În condițiile transferării tehnologiei și expertizei teroriste dinspre centru spre periferie, atacurile grupurilor asociate cu al-Qaida constituie o amenințare comparabilă cu cea pe care o reprezintă al-Qaida însăși.

În mediul actual, grupurile teroriste vor continua să recruteze și să-și trimită în misiune membrii și partizanii care trăiesc în Occident pentru a sprijini și a comite atentate. Cu excepția atentatului cu bombă din 1995 asupra imobilului federal din Oklahoma, aproape toate atentatele majore comise în Occident au fost executate de membri ai diasporei și de activiști din comunitățile de imigrați. Coordonatorul atentatului de la 11

septembrie, Ramzi bin al-Shibh, și piloții sinucigași erau imigranți care trăiau în Occident. Cum până la 11 septembrie grupurile teroriste cu baza în America de Nord, Europa Occidentală și Australia nu constituiau o amenințare directă și imediată pentru securitatea occidentală, guvernele-gazdă le tolerau prezența și activitățile. Chiar și după 11 septembrie, date fiind reticențele Europei, Canadei și Australiei de a anihila rețelele de sprijinire a teroriștilor, organizațiile teroriste au continuat să vizeze comunitățile de imigrați pentru a face recrutări și a primi sprijin. Pe lângă grupurile cunoscute, cele care servesc drept acoperire și cele ale simpatizanților al-Qaida, și alte grupuri islamiste își politizează, radicalizează și mobilizează intens imigrații și diaspora. Assif Mohammed Hannif (21 de ani) și Omar Khan Sharif (27 de ani), două bombe umane din Derbyshire, Marea Britanie, dar de origine asiatică, s-au infiltrat în Israel și au atacat un club de noapte, *Mike's*, pe 30 aprilie 2003. În timp ce Hanif s-a aruncat în aer, omorând doi muzicieni și un chelner și rănind 60 de persoane, dispozitivul lui Sharif nu a explodat. În cursul celor 31 de luni de revolte în Israel, atentatul cu bombă al lui Hanif a fost primul atentat sinucigaș executat de un străin. În mod similar, în Asia, primul atentat sinucigaș care luase drept țintă Adunarea de Stat în Shrinagar (Caşmir) fusese comis de un musulman britanic, și el de origine asiatică. Comunitățile de imigrați rămân vulnerabile la penetrarea ideologică a al-Qaida, care face recrutări în interiorul lor și primește sprijinul lor financiar. Cu toată accentuarea supravegherii guvernamentale, segmentele lipsite de drepturi electorale ale comunităților de imigrați din țările occidentale continuă să se identifice cu luptele din țările lor de origine. Atâta vreme cât guvernele-gazdă nu vor ajunge la o mai bună înțelegere a amenințării și nu vor viza propaganda teroristă, instrumentele și ideologii ei, amenințarea va persista chiar din interiorul Occidentului.

Deși atentatele în America de Nord, Europa, Australasia și Israel rămân o prioritate pentru al-Qaida, măsurile și contramăsurile occidentale de securitate au făcut ca organizarea unei operațiuni pe teren occidental să fie costisitoare și dificilă pentru acest grup. Totuși, al-Qaida și grupurile care îi sunt asociate vor ataca ținte occidentale în afara Occidentului, acolo unde securitatea se află în mare măsură în mâinile unor guverne străine. Al-Qaida consideră că este mai puțin costisitor să opereze în regiunile din Asia, Africa și Orientul Mijlociu unde măsurile de securitate sunt slabe. De aceea, majoritatea atentatelor se vor produce împotriva unor ținte occidentale situate în general în Sud, precum cel care a avut loc în Arabia Saudită. Deși se focalizează asupra unor ținte occidentale, al-Qaida va continua să întreprindă operațiuni împotriva conducătorilor și a regimurilor musulmane care susțin „războiul sau teroarea" dirijate de Statele Unite. Securitatea fizică a regalității saudite, a conducătorilor pakistanez și afgan, respectiv președinții Musharraf și Karzai, va rămâne deosebit de vulnerabilă, iar regimurile lor vor fi confruntate cu provocări politice grave în anii ce vor veni.

Efortul de a face țintele guvernamentale mai greu de lovit duce și la deplasarea amenințării. Astfel, al-Qaida plănuise atentate împotriva unor ținte diplomatice americane în Bangkok, Singapore, Kuala Lumpur, Phnom Penh, Hanoi și Manilla, împotriva Institutului American din Taiwan și a consulatului american din Surabaya în septembrie 2002, însă prezența foarte vizibilă a măsurilor de securitate a făcut grupul să ia în considerare ținte „moi". Deși nu este întotdeauna adevărat, încercarea de a face țintele mai greu de lovit dă rezultate, dar, așa cum a putut observa cu groază întreaga lume, contramăsurile îi determină pe teroriști să fie inventivi și inovatori. Cum tradiționalele vehicule ticsite cu explozibili nu erau o opțiune pentru a deschide o breșă în perimetrul de securitate întărit

al celor mai marcante locuri din America, al-Qaida a fost silită să dezvolte o capacitate de atac pe cale aeriană. În mod similar, faptul de a întări securitatea țintelor militare și diplomatice în Asia de Sud-Est a stimulat Jemaah Islamiyah să aleagă drept ținte locuri de distracție precum Bali. În realitate, contramăsurile guvernamentale au accentuat vulnerabilitatea centrelor populate și a țintelor economice. Pe măsură ce grupurile islamiste slăbesc, probabil că vor ataca ținte „moi", ucigând populație civilă – dacă e posibil, în număr mare. Întrucât atentatele cu bombă împotriva unor locuri publice sunt greu de împiedicat, civilii și infrastructurile civile vor rămâne țintele cele mai vulnerabile la atacurile teroriste pe termen scurt, mediu și lung.

Securizarea țintelor terestre și a aviației va transfera amenințarea spre țintele maritime, îndeosebi spre comerțul maritim. Cum orice incident aerian atrage o atenție deosebită, al-Qaida acordă mare prioritate terorismului care ia aviația drept obiectiv. Dată fiind dificultatea de a pune stăpânire pe un avion pentru a-l lansa împotriva unei ținte, al-Qaida va investi din ce în ce mai mult în atacuri de la distanță utilizând rachete portabile sol-aer (*surface-to-air missiles*, SAM). Dacă nu se iau contramăsuri imediate și adecvate pentru atacarea rețelei de vase a al-Qaida, SAM-urile controlate de aceasta care sunt amplasate în zona Pakistan-Caşmir-Afganistan, în Peninsula Arabică și în Cornul Africii vor fi regăsite în Asia de Est, în Europa și poate chiar și în America de Nord.

Natura amenințării pe care o reprezintă al-Qaida s-a schimbat clar de la 11 septembrie încoace. Prin comparație, amenințarea de după 11 septembrie împotriva Statelor Unite și a aliaților acestora a devenit fragmentată și difuză. Deși nu are mijloacele necesare pentru a executa atentate spectaculoase, grupul posedă o rețea clandestină pentru transferarea de experți, mesaje și bani către grupuri asociate. Toate

informațiile converg: al-Qaida nu a părăsit cei 1.230 de kilometri de frontieră dintre Afganistan și Pakistan, iar conducerea sa acționează viguros, trasând obiective membrilor săi și ideologizând grupurile care îi sunt asociate. Din centrul Afganistanului și din Pakistan, experții tehnici ai al-Qaida, ca și bancherii săi, organizatorii săi de atentate și agenții săi de informare, își îndreaptă atenția spre zonele anarhice din Asia, Caucaz, Cornul Africii, Balcani și Orientul Mijlociu, lărgind perimetrul conflictului. Grupurile regionale precum Jemaah Islamiyah și grupurile locale – cum ar fi Armata Islamică din Aden-Abyan – furnizează organizației o platformă pentru planificarea, pregătirea și executarea de operațiuni împotriva unor ținte occidentale și a țărilor musulmane favorabile Occidentului. De exemplu, atentatul împotriva petrolierului francez *Limbourg* a fost organizat de al-Qaida în cooperare cu Armata Islamică din Aden-Abyan. În mod similar, atentatul cu bombă din Bali a fost pus la cale de Jemaah Islamiyah, în colaborare cu experți ai al-Qaida. La fel, în Pakistan, o duzină de atentate au fost provocate de al-Qaida prin intermediul unor membri ai grupurilor Jaish-e-Mohammed, Lashkar-e-Jhangvi, Harkat-ul-Jihad al-Islami, Lashkar-e-Taiba și Harkat-ul-Mujahideen. Descentralizarea al-Qaida, care conlucrează cu islamiști și cu alte grupuri în lume, devine un factor de multiplicare a forțelor. În anii ce vor veni, probabil că al-Qaida – care are o istorie îndelungată în materie de furnizare de experți, instructori și fonduri altor grupuri – va opera eficient și efectiv prin intermediul asociaților săi.

În prezent, al-Qaida întreprinde două tipuri de atacuri – atentate izolate și atacuri în valuri. Pentru a obține un maximum de impact și de efect, al-Qaida preferă să lanseze atacuri în valuri. Prima serie pe care a organizat-o după 11 septembrie a avut loc în octombrie și noiembrie 2002, când al-Qaida a lansat cinci atacuri, cu concursul grupurilor Armata

Islamică din Aden-Abyan în Yemen, Jemaah Islamiyah (Grupul Islamist) în Indonezia, Ansar al-Mujahideen (Partizanii Soldaților lui Dumnezeu) în Cecenia, Shurafa al-Urdun (Onorabilii din Iordania) și al-Itihaad al-Islamiya (Uniunea Islamică). Pe 6 octombrie, o barcă cu motor sinucigașă destinată unui vas militar american a fost lansată împotriva superpetrolierului francez *Limbourg* în largul orașului-port Mukalla (Yemen); pe 8 octombrie, teroriștii au ucis doi pușcași marini americani, care luau parte la un exercițiu, pe insula Failaka (Kuweit); pe 12 octombrie, o serie de atentate sinucigașe a avut loc în Bali (Indonezia); pe 23 octombrie, o luare de ostatici a fost organizată într-un teatru din Moscova; pe 28 octombrie, un funcționar din USAID, Lawrence Foley, a fost asasinat la Amman (Iordania); iar pe 28 noiembrie, la Mombasa, au avut loc atentatul sinucigaș împotriva hotelului *Kikambala Paradise*, aparținând unui israelian, și atacarea cu o rachetă sol-aer a zborului 582 al companiei Arkia.

După un an de tăcere, în octombrie 2002, al-Qaida a oferit justificări coranice chiar înainte de a comite aceste atentate multiple și coordonate în Orientul Mijlociu și Asia. Atentatele din Yemen, Kuweit și Iordania arată capacitatea al-Qaida și a grupurilor care îi sunt asociate de a funcționa, inclusiv acolo unde au fost luate măsuri de securitate pentru a le preveni. De asemenea, grupuri islamiste din Cecenia și din Thailanda au desfășurat operațiuni teroriste în Rusia și respectiv în sudul Thailandei.

Al doilea val de după 11 septembrie a vizat Riadul, Casablanca, Cecenia și Karachi în mai 2003. Pentru a demonstra că grupul își păstrase intactă flexibilitatea în materie de amenințare, al-Qaida a coordonat atacul de la Riad împreună cu grupurile sale asociate astfel încât să corespundă cu *timing*-ul atentatelor cu bombă din Africa de Nord, Caucaz și Asia.

Orientul Mijlociu: să lovești drept în inimă

Pentru cei care credeau că al-Qaida își dăduse sfârșitul, atentatul de la Riad din 12 mai 2003 a demonstrat că aceasta rămâne o amenințare importantă pentru lunile – dacă nu chiar anii – ce vor veni.

Deși reacția saudită foarte viguroasă va reduce probabil amenințarea pe termen scurt, ea va crește sprijinul populației pentru al-Qaida pe termen lung. Dacă Arabia Saudită nu reformează sistemul de educație al țării, Osama bin Laden, eroul popular al saudiților care se opun Casei regale, va rămâne simbolul rezistenței acestora.

Exceptând Orientul Mijlociu, membrii al-Qaida sunt concentrați în Cornul Africii, Caucaz (Cecenia și Valea Pankisi, în Georgia) și Asia. În comunitatea internațională a informațiilor, călcâiul lui Ahile a fost întotdeauna Africa, mai cu seamă Cornul Africii.

Pe lângă Afganistan și Pakistan, elemente din al-Qaida sunt prezente în întreaga Asie. De exemplu, membri ai al-Qaida se infiltrează regulat în Cașmir și Bangladesh, în Asia de Sud. În afară de Orientul Mijlociu, în ceea ce privește regiunile, Cornul Africii și Asia de Sud-Est constituie cele mai mari provocări. Cu mult înainte ca centrul de greutate al terorismului să se fi deplasat dinspre Orientul Mijlociu spre Asia, la începutul anilor 1990, grupurile din Orientul Mijlociu erau deja active în Asia de Sud-Est.

Asia de Sud-Est: un nou teatru de operațiuni

Dintre cele două duzini de grupuri teroriste islamiste active în Asia de Sud-Est, cea mai mare amenințare o reprezintă Jemaah Islamiyah (JI). Circa 400 de membri ai acestui grup au fost pregătiți de al-Qaida și se găsesc în Asia de Sud-Est. Cu excepția Afganistanului și Pakistanului, Asia de Sud-Est adăpostește cea mai mare concentrare de membri activi pregătiți de al-Qaida dintre toate regiunile implicate. Prezența a 240 de milioane de musulmani, a unor democrații emergente, a unor guverne corupte și a unor lideri slabi, precum și lipsa de securitate au drept rezultat faptul că Asia de Sud-Est a devenit noul centru pentru activitățile desfășurate de al-Qaida.

Democrațiile liberale: America de Nord, Europa, Australasia

Examinarea infrastructurii operaționale și de sprijin a teroriștilor în lume arată că democrațiile liberale oferă condiții ideale grupurilor teroriste străine pentru a-și instala rețelele de sprijin în Occident. Pentru ca terorismul să înflorească, este indispensabil să existe teroriști care să comită atentatele și non-teroriști care să le ofere sprijin. Pentru a învinge

terorismul, trebuie ca aceste două categorii să devină ele însele ținte. În cursul ultimelor două decenii, în Occident, grupuri teroriste din Asia, Orientul Mijlociu și America Latină au deschis birouri oficiale sau au creat celule clandestine pentru a-și difuza propaganda, pentru a strânge fonduri, pentru a pregăti specialiști, pentru a-și procura și a transporta material. Australia, de exemplu, a devenit căminul mai multor grupuri teroriste străine: organizația palestiniană Hamas, Hezbollahul libanez, mujahedinii ceceni, Partidul Muncitorilor din Kurdistan (Turcia), Euskadi ta Askatasuna (Spania), Liberation Tigers of Tamil Ealam (Sri Lanka), Babbar Khalsa International (India) și Federația Internațională a Tineretului Sikh (India), precum și facțiuni disidente din Armata Republicană Irlandeză. Grupurile teroriste străine fac propagandă teroristă, recrutează, strâng fonduri, procură și transportă tehnologii din Occident pentru a comite acte teroriste în alte părți. Cum aceste grupuri nu reprezentau o amenințare directă și imediată pentru țările-gazdă, agențiile de securitate și de informații occidentale care le supraveghează nu le-au distrus infrastructura, permițându-le să-și difuzeze propaganda, să adune fonduri, să se aprovizioneze cu materiale și să le transporte. Rezultatul este că mai mulți teroriști, partizanii și simpatizanții lor s-au infiltrat în societatea occidentală, iar uneori și în guvernele occidentale. Aceste grupuri teroriste străine au uitilizat resursele colectate în Occident pentru a ataca țări-țintă din sud.

Pe lângă implantarea de celule proprii, al-Qaida a cooptat conducătorii a două rețele europene: Takfir wal-Hijra și Grupul Salafist pentru Propovăduire și Luptă. Aceste două rețele, care acționează în Europa și, într-o măsură mai redusă, în America de Nord, reprezintă acum o amenințare importantă pentru securitatea Occidentului. Rândurile lor sunt îngroșate de imigranții din Africa de Nord, iar din punct de vedere

ideologic sunt alimentate de evoluțiile din țările unde se duc luptele jihadului, îndeosebi din țările lor de origine. Tot așa cum Europa a constatat că pe teritoriul ei se revărsa terorismul venit din Orientul Mijlociu, evoluțiile constatate în Asia de Sud-Est au sporit amenințările care planează asupra Australiei, a Noii Zeelande și a intereselor lor de peste mări. Australia a fost vizată de al-Qaida începând din 1999, dar unele evenimente din anii 2000 au accentuat această amenințare. De exemplu: participarea fără rezerve a Australiei la coaliția condusă de Statele Unite în campania antiteroristă din Afganistan, în octombrie 2001, și reacția de furie a musulmanilor australieni; declarația lui bin Laden de la începutul lui noiembrie 2001, în care acesta afirma că Australia conspirase pentru a îndrepta o cruciadă împotriva națiunii islamice, cu scopul de a dezmembra Timorul Oriental etc. În noiembrie 2001, o grenadă a fost aruncată de pe o motocicletă în grădina Școlii Internaționale a Australiei din Jakarta; tot în noiembrie 2001, petarde mari au fost aruncate asupra ambasadei Australiei din Jakarta; la începutul lui 2002, un arab din al-Qaida, conducând un camion sinucigaș plin cu explozibili, plănuise să distrugă Înalta Comisie Australiană din Singapore. Interogatoriile la care au fost supuși deținuți și prizonieri talibani și din al-Qaida în Afganistan, în Pakistan, la Camp Delta și în Statele Unite au dezvăluit că musulmani australieni antrenați în tabăra Al-Farouq din Afganistan și în alte locuri aveau sarcina să întreprindă operațiuni teroriste împotriva unor ținte australiene.

Celălalt motiv pentru care amenințarea teroristă se amplifică în Australia este că mai multe grupuri teroriste din țările vecine – mai ales Filipine, Indonezia și Malaysia – și-au sporit activitățile la ele acasă și în străinătate. În plus, cinci-șase grupuri care au legături cu al-Qaida percep Australia ca pe un inamic. Pentru a întări securitatea în regiunea Asia-

Pacific, Australia și Asia de Sud-Est trebuie în mod obligatoriu să-și amelioreze cooperarea. Până la atentatul din Bali, în Australia a existat incontestabil o înțelegere foarte redusă a amenințării. Angoasa Australiei provine din faptul că această țară nu are decât o cunoaștere foarte limitată a regiunii Asia-Pacific și o gravă carență în ceea ce privește studierea culturii, politicii și economiei vecinilor săi.

Afganistan-Pakistan-Iran

În urma intervenției americane în Afganistan din octombrie 2001, Osama bin Laden a cerut celei mai mari părți dintre membrii al-Qaida să se întoarcă fiecare în țara lui și să aștepte instrucțiuni. Cei care fuseseră reperați în țările lor de către serviciile de securitate și de informații au fost rugați să rămână în Pakistan. Șefii operaționali ai al-Qaida Abu Zubaydah și Khalid Sheikh Mohammed s-au instalat în Pakistan și au coordonat campania teroristă în lume până ce au fost arestați în martie 2002, respectiv în mai 2003. După arestarea lui Tawfiq bin Attash, succesorul lui Khalid Sheikh Mohammed, Osama bin Laden l-a făcut pe șeful securității sale Saif al-Adel noul șef al operațiunilor în aprilie 2003. Operațiunile din mai 2003 au fost executate de Saif al-Adel, fost ofițer în armata egipteană, devenit ulterior membru al Jihadului Islamic egiptean. După ce luptase împotriva armatei sovietice în Afganistan, se alăturase organizației al-Qaida, apoi se pregătise cu Hezbollahul în sudul Libanului. Pentru operațiunea de la Riad, lui Saif al-Adel i s-au alăturat un alt membru influent, Abu Khaled, și fiul lui Osama bin Laden, Saad bin

Laden, gardă de corp a liderului al-Qaida. Deși nu este clar până unde a mers sprijinul material al Iranului, șefii operațiunilor care au coordonat atentatul cu bombă de la Riad și au trimis experți la Casablanca (Maroc) pentru a consilia grupul Assirat al-Moustaquim aveau baza în Iran. Ținând cont de faptul că a pierdut un mare număr de șefi și de agenți în Pakistan, al-Qaida își îndreaptă tot mai mult atenția spre Iran. Grupul islamist irakian Ansar al-Islam, alt grup asociat cu al-Qaida, operează și la frontiera dintre Iran și Irak.

Comunitatea internațională, care trebuia să transforme Afganistanul devastat de război într-un stat modern al secolului XXI, a suferit un grav eșec în încercarea de a reconstrui această țară. Al-Qaida s-a reinventat în Afganistan conlucrând cu talibanii mollahului Omar și cu grupul Hezbi-e-Islami al lui Gulbuddin Hekmatyar. De asemenea, al-Qaida a continuat să conlucreze cu Sipai Sahaba, Lashkar-e-Jhangvi, Lashkar-e-Taiba, Jaish-e-Mohammed, Harkat-ul-Mujahideen și numeroase alte grupuri pakistaneze. Ținând cont de forțele de securitate americane și de comunitatea de informații care îi vizează centrul nervos din Afganistan-Pakistan, al-Qaida se va descentraliza și mai mult. În vreme ce organizatorii săi de atentate vor rămâne în Pakistan și în vecinătatea imediată a acestuia, agenții săi vor face drumuri dus-întors pentru a coordona nucleele al-Qaida în sud. Pentru a-și face simțită prezența și a-și lovi inamicii, al-Qaida se va baza tot mai mult pe rețeaua sa teroristă mondială de grupuri care îi împărtășesc ideologia, în Asia de Sud și de Sud-Est, în Cornul Africii, Orientul Mijlociu și Caucaz. Deja, prin atentatele din Kenya, Indonezia, India, Pakistan, Kuweit și Yemen, acestea au încercat să compenseze pierderea și lipsa de spațiu și de oportunități de operare în Afganistan. Odată cu transferul de tehnologie și de expertiză dinspre centru spre periferie, atentatele comise de grupurile

asociate cu al-Qaida vor crea o amenințare la fel de mare ca aceea creată de al-Qaida însăși.

În timp ce al-Qaida conduce jihadul în întreaga lume, influența sa asupra grupurilor separatiste musulmane, active pe propriile teritorii, se amplifică. Este îngrijorător să vezi că islamiștii caută să „deturneze" resursele etnonaționaliștilor. Guvernele nu pot face mare lucru pentru a stopa această tendință. Indiferent dacă vorbim de Moroland (Filipine), Aceh (Indonezia), Pattani (Thailanda), Cașmir (India-Pakistan) sau Cecenia (Rusia), conflictele secesioniste musulmane au fost penetrate în diverse grade de grupuri islamiste. Fie prin emulație, fie prin contact direct, facțiunile, grupusculele sau grupurile principale care intră în categoria separatiștilor sunt pe cale să deprindă de la al-Qaida abilitățile, tehnicile și tactica acesteia. Al-Qaida nu s-a angajat frecvent în răpiri, luări de ostatici sau asasinate, dar în taberele sale din Afganistan și din alte părți toate aceste lucruri au fost învățate de zeci de mii de tineri. Chiar și înainte de 11 septembrie s-a observat că al-Qaida încercase să dezvolte alianțe cu grupuri musulmane neislamiste. Rabitat-ul Mujahideen este o alianță între grupuri separatiste, musulmane sau islamiste, din Filipine, Indonezia, Malaysia, Birmania și Thailanda. Thailanda, în special regiunea administrativă specială Bangkok și provincia Narathiwat, reprezintă un adăpost sigur pentru Jemaah Islamiyah, dar și pentru multe alte grupuri: Organizația Unită de Eliberare Pattani (Pattani United Liberation Organization, PULO), înființată în 1967, noua PULO, formată în 1995, Barisan Revolusi Nasional Malayu Pattani (BRN), format în 1960, Gerakan Mujahideen Islam Pattani (GMIP), format în 1986, și Bersatu (Unitate), format în 1997. În GMIP există membri care, asemenea lui Wae Ka Raeh, au fost antrenați în Afganistan și au luptat pentru al-Qaida. În ciuda succeselor guvernului

thailandez, care a pus capăt violențelor secesioniste în anii 1980, în 2001 acestea au reizbucnit. Pe 29 octombrie 2002, în sudul Thailandei s-au produs o serie de incendii voluntare și de atentate cu bombă.

Amenințarea ideologică

Nu atât organizația al-Qaida, cât ideologia ei constituie o amenințare permanentă. Chiar dacă al-Qaida poate încă să organizeze operațiuni, ținând seama de presiunile tot mai mari ce se exercită asupra sa, al-Qaida va deveni mai întâi o ideologie. Cum al-Qaida depinde tot mai mult de grupurile cu care se înfrățește pentru a întreprinde acțiuni, alte grupuri islamiste vor deveni la fel ca al-Qaida. Astfel, Mas Selamat Kastari, șef al Jemaah Islamiyah (JI) din Singapore, plănuise să deturneze un avion al companiei Aeroflot la Bangkok pentru a-l face să se prăbușească pe aeroportul internațional Changi din Singapore în 2002. Tactica ce constă în a transforma un avion în armă este, incontestabil, inventată de al-Qaida. În cursul interogatoriului, când a fost întrebat de ce alesese să deturneze un avion al companiei Aeroflot, Mas Selamat Kastari a răspuns că JI hotărâse să dea o lecție Rusiei pentru că aceasta ucidea civili în Cecenia. Mai mult, masacrarea a 202 civili în Bali de către același grup nu corespundea deloc firii asiaticilor din Sud-Est. Asia de Sud-Est nu mai cunoscuse până atunci nici un atac terorist care să fi provocat victime în

masă. De asemenea, atentatul comis de JI în Bali a fost primul atentat sinucigaș săvârșit de un terorist din Asia de Sud-Est. În cursul deceniului trecut, JI și alte grupuri islamiste asociate au fost foarte puternic influențate de al-Qaida.

În mod tradițional, al-Qaida, ai cărei agenți erau mai bine antrenați, mai experimentați și puternic motivați, voia să-și rezerve țintele mai dificile, în special obiective strategice, și să lase grupurilor înfrățite cu ea țintele tactice sau mai ușoare. În condițiile în care al-Qaida s-a descentralizat, agenții săi conlucrează strâns la nivel tactic cu celelalte grupuri. Rezultatul: atentatele comise de grupurile asociate cu al-Qaida sunt din ce în ce mai sângeroase. Este ceea ce au demonstrat atentatele din Bali (2002) și din Casablanca (2003), care au fost la fel de sângeroase ca în cazul în care ar fi fost comise de al-Qaida însăși. Cu grupurile asociate cu al-Qaida, care constituie în prezent o amenințare la fel de serioasă ca aceasta, teatrul războiului se va extinde. Agențiile guvernamentale de securitate și de informații vor fi obligate să supravegheze tehnologiile, tacticile și tehnicile unui număr foarte mare de grupuri.

Deși se exercită presiuni foarte puternice asupra Statelor Unite pentru a le determina să părăsească Arabia Saudită, acestea ar trebui să rămână acolo, căci o retragere după recentele atentate ar fi percepută ca o înfrângere de către oponenții lor. Totuși, vizibilitatea Statelor Unite în Orientul Mijlociu, ajutorul pe care americanii îl dau Israelului, prezența lor continuă în Irak vor genera reacții cât se poate de variate din partea islamiștilor, atât a grupurilor teroriste, cât și a partidelor politice. Mai ales în urma intervenției Statelor Unite, a aliaților acestora și a coaliției în Afganistan la 7 octombrie 2001, Irakul a devenit o bază atrăgătoare pentru al-Qaida. Islamiștii au nevoie disperată de un nou loc unde să formeze islamiști antrenați psihologic și fizic pentru război.

Succese și eșecuri

Deși catalogată de Statele Unite drept „război împotriva terorismului”, lupta este dusă de fapt împotriva unei ideologii radicale, care a produs un tineret musulman gata să ucidă și să-și dea viața, precum și musulmani bogați gata să o susțină chiar cu riscul de a fi întemnițați. Pentru nebuloasa al-Qaida – Frontul islamic mondial pentru jihadul împotriva evreilor și cruciaților – este vorba despre lupta împotriva unei civilizații. În realitatea, este vorba despre o luptă între vasta majoritate a musulmanilor moderați și un procentaj infim de musulmani radicali. Nu este o ciocnire a civilizațiilor, ci o ciocnire în interiorul civilizațiilor – o luptă care trebuie dusă în principal chiar în sânul lumii musulmane. În timp ce consecințele imediate (1-2 ani) sunt previzibile, consecințele pe termen mediu (5 ani) și lung (10 ani) ale unei lupte militare contra unei campanii care este în principal ideologică rămân incerte. Totul arată că islamismul, indiferent că vorbim despre Turcia, Pakistan, Malaysia sau Indonezia, se deplasează dinspre periferie spre centru. Intervenția americană în Irak a întețit ostilitatea ideologică care multiplică forța, crește dimensiunile și intensifică viața partidelor islamiste și a grupurilor teroriste.

Cel mai mare eșec al coaliției conduse de Statele Unite a fost incapacitatea ei de a neutraliza nucleul conducător al al-Qaida și al mișcării islamice a talibanilor. În vreme ce șeful taliban, mollahul Mohammed Omar, se pregătește să ducă operațiuni de gherilă prelungită împotriva forțelor coaliției chiar în Afganistan, operațiunile teroriste în lume, inclusiv în Afganistan, sunt coordonate de Osama bin Laden și de reprezentantul său, care este și principalul său strateg și succesor

desemnat, doctorul Ayman al-Zawahiri. Numeroase surse, inclusiv CIA, arată că bin Laden și Zawahiri sunt amândoi în viață. Mai mult, Zawahiri face referire la atentatul sinucigaș din cea mai veche sinagogă din Africa de Nord, aflată pe insula Djerba, în Tunisia, care a făcut 21 de morți, dintre care 14 erau turiști germani, pe 11 aprilie 2002 și la asasinarea a 14 tehnicieni navali, dintre care 11 francezi, care lucrau la un proiect de submarin în largul hotelului *Sheraton*, la Karachi, în Pakistan, pe 9 mai 2002.

Schimbare de tendințe

Pentru a complica misiunea inamicilor săi, în cursul anului 2002, al-Qaida a inovat necontenit în materie de tactică militară, de metode financiare și de tehnici de propagandă. Al-Qaida – care înainte de 11 septembrie atacase mai ales ținte strategice – operează acum pe întregul spectru, vizând atât obiective strategice, cât și obiective tactice. Cu toate că în primele patru luni de după 11 septembrie Occidentul a blocat 150 de milioane de dolari, bani teroriști, având în vedere schimbarea practicilor financiare ale al-Qaida, doar aproximativ 10 milioane de dolari au fost confiscate. Cum sistemul bancar oficial era vizat, s-a dezvoltat rețeaua subterană care se sustrage oricărei reglementări (*hawala*). De când moscheile, medresele, centrele comunitare și caritative care distribuiau propaganda islamistă sunt amenințate, al-Qaida se bazează tot mai mult pe internet.

Odată cu adaptarea teroriștilor la amenințarea exercitată de autoritățile guvernamentale însărcinate să aplice legea, autoritățile și agențiile guvernamentale pentru securitate și informații își sporesc capacitatea de penetrare cu mijloace umane și tehnice. Capacitățile de a-i urmări pe teroriști, de a le contracara și dezorganiza operațiunile cresc. De exemplu, o echipă a al-Qaida care călătorea cu un vehicul în provincia Marib din Yemen a fost atacată la 4 noiembrie 2002 de focul infernal al unei rachete lansate de o dronă Predator (aeronavă fără pilot) controlată de CIA. În atac și-a pierdut viața Ali Sinan al-Harethi, alias Qaed Sinan al-Harethi, alias Abu Ali, creierul operațiunii îndreptate împotriva distrugătorului *USS Cole* și personaj-cheie al conducerii al-Qaida pentru regiunea respectivă. Pentru a înfrunta amenințarea actuală, Pentagonul și-a sporit capacitățile în materie de informații, iar CIA și-a sporit capacitățile paramilitare. Într-un viitor previzibil, oamenii serviciilor de informații și forțele de intervenție clandestine se vor afla în inima luptei împotriva unor organizații secrete și extrem de motivate precum al-Qaida. Pentru americani este indispensabil să-și intensifice schimburile în materie de informații, în special cu omologii lor din Orientul Mijlociu și din Asia. În mod tradițional, Statele Unite erau reticente când era vorba să-și împărtășească informațiile de nivel înalt și mai ales sursele de informații cu lumea musulmană. Acest lucru s-a schimbat de la 11 septembrie încoace, dar nu îndeajuns.

Dacă vrem să învingem al-Qaida, este primordial ca Statele Unite să-și schimbe concepția potrivit căreia ele ar conduce un „război împotriva terorismului”. Cu toată campania coaliției mondiale conduse de Statele Unite, alianța pe care o constituie de fapt al-Qaida – Frontul islamic mondial pentru jihadul împotriva evreilor și cruciaților – a reușit să repare stricăciunile cauzate infrastructurii sale operaționale și de sprijin. În

condițiile în care nu s-a făcut nici un efort internațional serios pentru a contracara ideologia islamistă (credința că „cea dintâi îndatorire a unui musulman este să ducă jihadul”), robustul mediu islamist continuă să furnizeze recruți și sprijin financiar grupurilor islamiste din lume pentru înlocuirea pierderilor în oameni și material. Ca să o spunem fără menajamente, rata producției de islamiști este superioară celei a morților sau prizonierilor din rândurile acestora. Puternicul mesaj conform căruia al-Qaida nu are nimic coranic, ci este complet eretică nu a fost încă integrat printre armele contraterorismului. Așa cum este el, modelul pe care îl propune al-Qaida în privința islamului găsește un sprijin popular printre musulmanii politizați și radicalizați. Întrucât nu se face nici un efort pentru a combate această ideologie a extremismului, campania militară împotriva al-Qaida, chiar dacă este dusă cu hotărâre și fără întrerupere, va dura probabil decenii întregi. „Rezervorul adânc de ură și dorința de revanșă” (Brian Michael Jenkins) nu vor dispărea decât dacă Statele Unite încep să gândească dincolo de dimensiunile unui contraterorism strict militar și financiar.

Comunitatea internațională trebuie să încerce să stabilească un nivel de toleranță zero pentru activitățile de sprijinire a terorismului. Tragedia de la 11 septembrie, atentatele din Bali, Moscova, Riad, Casablanca și altele demonstrează că teroriștii contemporani nu fac nici o distincție. Tot așa cum teroriștii nu recunosc și nu respectă granițele etnice, religioase sau naționale, terorismul trebuie combătut oriunde s-ar afla. Cu cei care încearcă să-și atingă scopurile și obiectivele politice prin violență nu este posibil nici un moment de răgaz. Asemenea Indoneziei, țările care găsesc scuze, tolerează sau nu reușesc să ia măsuri severe împotriva terorismului vor fi lovite de el. Nu este vorba numai despre țările din sud; chiar și țări din nord s-au arătat îngăduitoare în lupta împotriva terorismului. În

primele patru luni de după 11 septembrie, guvernele occidentale au înghețat 150 de milioane de dolari americani, bani teroriști, în Europa și în America de Nord, ceea ce arată proporțiile bogăției teroriștilor în democrațiile liberale. Dacă rețelele de sprijin pentru al-Qaida au avut de suferit în Statele Unite, în schimb activitățile de propagandă, recrutare și strângere de fonduri ale acesteia continuă încă în Europa. În ciuda eforturilor făcute pentru a le împiedica, o parte dintre musulmanii din comunitățile de imigrați din Africa de Nord, Europa Occidentală și Australasia, ca și comunitățile teritoriale din Orientul Mijlociu și din Asia, continuă să sprijine al-Qaida și alte grupuri islamiste. Cum Europa nu a fost încă lovită de vreun atentat la scară mare, europenii nu percep al-Qaida ca pe o amenințare gravă. Concluzia: activitățile de sprijinire a islamiștilor continuă în Europa Occidentală. În condițiile în care amenințarea crește, guvernele și opiniile publice care nu iau în serios informațiile cu privire la această amenințare vor avea de suferit.

Gestionarea amenințării

Al-Qaida a avut avantajul de partea sa timp de 10 ani. La o lună după distrugerea țintelor diplomatice americane în Africa de Est (august 1998), comunitatea americană a informațiilor nu cunoștea nici măcar numele corect al grupului lui Osama bin Laden. Cu toate acestea, în curs de doi ani, comunitatea americană a informațiilor a învățat să-și înțeleagă mult

mai bine principalul inamic – al-Qaida. Tragedia de la 11 septembrie a dat puteri depline Centrului Antiterorist al CIA pentru a dezvolta această organizație atât de necesară și, mai important, pentru a-i modifica modul de gândire ca să înceapă să vâneze al-Qaida. Grație mai ales interogării prizonierilor, Occidentul înțelege astăzi mai bine decât înainte amenințarea cu care se confruntă. Guvernul federal american și în special comunitatea însărcinată cu securitatea și informațiile au învățat într-un ritm alert. Colectarea și analiza datelor s-au ameliorat în mod remarcabil atât la CIA, cât și la FBI. De exemplu, imediat înainte de atentatele din Yemen, Kuweit și Bali, CIA și FBI-ul au alertat agențiile omoloage prietene, iar Departamentul de Stat al Statelor Unite a lansat alerte la nivel mondial. Occidentul, împreună cu omologii săi din Orientul Mijlociu și din Asia, nu a început să combată serios al-Qaida decât după 11 septembrie. Încet, dar ferm, strategia globală a Occidentului pentru contracararea amenințării globale pe care o reprezintă al-Qaida începe să prindă formă. Tot așa cum a pus stavilă amenințării sovietice în a doua jumătate a secolului XX, Ocidentul va dezvolta organizarea și doctrina care vor permite stăvilirea amenințării islamiste. În condițiile unor eforturi susținute pentru a viza centrul și penultimul nivel al conducerii acestui grup, liderii al-Qaida de nivelul lui Osama bin Laden, al doctorului Ayman al-Zawahiri și chiar al șefului talibanilor, mollahul Omar, vor fi foarte probabil capturați sau, și mai probabil, uciși. Cu toate acestea, terorismul islamist va supraviețui și după ce al-Qaida va dispărea, iar islamismul va persista ca ideologie într-un viitor previzibil.

Lupta globală împotriva terorismului va fi condusă de statele occidentale și de Japonia – națiunile bogate și influente care au cea mai mare rezistență. Odată cu răspândirea amenințării teroriste, prezența politică, militară, economică și diplomatică americană va crește, iar

influența ei se va manifesta pe plan mondial în lunile și anii ce vor veni. Este o luptă îndelungată, care va trebui dusă pe toate fronturile de actori multipli, de la un capăt la altul al multor țări. Pentru a asigura succesul campaniei, comunitatea internațională trebuie să rămână concentrată pe obiectivul său: să distrugă al-Qaida și să rămână angajată în reconstruirea Afganistanului, a Pakistanului, iar acum și a Irakului. Națiunile occidentale trebuie să depășească stadiul retoricii pentru a ajunge la acțiuni concrete, să aducă resursele necesare și să construiască un model modern de stat-națiune pentru lumea musulmană în aceste țări. Protejarea celor mai amenințați doi lideri din lume – președintele Afganistanului, Karzai, și cel al Pakistanului, Musharraf – este de o importanță capitală. Mai multe tentative de asasinare a acestor lideri, organizate de al-Qaida și grupurile sale asociate, au eșuat. Ajutorul internațional pentru regimurile lor, pentru dezvoltarea politică și economică a țărilor pe care le conduc este cheia pentru a reduce spațiul de intervenție al islamiștilor și a răspunde la provocarea pe care o lansează aceștia făcând necontenit apel la cei marginalizați politic și economic.

În ajunul intervenției americane în Afganistan, Osama bin Laden declarase pe bună dreptate că lupta nu se oprea la al-Qaida. Războiul de propagandă dus de al-Qaida de la 11 septembrie încoace, mai ales după intervenția americană în Irak, a cunoscut o escaladare. Odată cu proliferarea site-urilor internet ale al-Qaida și ale partizanilor săi – dintre care mulți nu sunt conectați operațional cu al-Qaida, dar sunt conectați ideologic –, sprijinul față de ideologia promovată de al-Qaida crește încetul cu încetul.

Puternica erodare a infrastructurii fizice și de personal a al-Qaida poate transforma această mișcare într-o stare de spirit ce va genera teroriști individuali, dar și organizații teroriste care îi vor succeda. Pentru

a evita acest pericol cât se poate de real, răspunsul ideologic pe care trebuie să-l primească al-Qaida și terorismul ca doctrină nu trebuie privit ca o sarcină secundară.

Panorama situației din 2004 încoace

Philippe Migaux

Cum precedenta ediție a acestei lucrări a apărut la începutul anului 2004, ni s-a părut necesar să analizăm evenimentele survenite de atunci încoace. Într-adevăr, în ceva mai mult de doi ani, situația a cunoscut evoluții profunde.

În primul rând trebuie să constatăm că bilanțul luptei antiteroriste rămâne unul moderat. Bineînțeles, amenințarea este provizorie. Lipsită de orice proiect în afară de cel de a înălța pe ruinele lumii necredincioșilor flamura unui islam pervertit, nebuloasa mujahedină nu poate să aspire decât la martiriul său final. Trebuie totuși să admitem că, în așteptarea acestuia, ea va fi dat dovadă de o putere reală de a face rău, datorită cunoașterii sale instinctive asupra slăbiciunilor lumii democratice. Terorismul, formă ultimă a derivelor violenței politice, este în primul rând bazat pe o energie. Asemenea unui val de fund, apare pe neașteptate, se ia la întrecere cu timpul, apoi dispare odată ce întâlnește uscatul.

Ceea ce este provizoriu durează, iar nebuloasa mujahedină a marcat în mod incontestabil niște puncte. Principalii șefi ai nebuloasei al-Qaida sunt într-o fugă continuă, chiar dacă arestările sau neutralizările periodice le diminuează regulat numărul. Amenințarea este astăzi aproape mondială și singurul continent ocolit de ea pare să fie America de Sud, unde la sfârșitul lui 2004 a fost menționată prezența unor mici structuri logistice

și a unor militanți care încercau să scape prin fugă. Excesele luptei au divizat alianța antiteroristă, iar mulți dintre partenerii săi, în special europeni și musulmani, s-au opus participării ei la războiul din Irak. Aceasta a contribuit în cele din urmă la consolidarea unei noi generații de militanți foarte hotărâți și greu de identificat. Atentatele jihadiste sunt astăzi cotidiene. Persistența temerilor provoacă în timp o încetinire suportabilă, dar perceptibilă, a activităților economice. În sfârșit, noi moduri spectaculoase de acțiune teroristă au apărut (luarea de ostatici în masă) ori s-au dezvoltat (decapitarea și mutilările).

Dar, în același timp, nebuloasa și-a pierdut din forță și din unitate. Acest fenomen este legat în primul rând de lipsa unei baze centralizate – cartier general, loc de antrenament, zonă de odihnă –, care nu a mai fost găsită după înfrângerea din Afganistan. Țările musulmane se află în prim-planul luptei antiteroriste, iar populațiile acestora au înțeles în majoritatea lor perversitatea luptei jihadiste. Lovituri regulate îi neutralizează pe militanții cei mai experimentați. Nivelul calitativ al loviturilor a scăzut pe ansamblu, confirmând faptul că terorismul jihadist putea duce un război de teroare psihologică, dar nu avea, în ciuda pretențiilor sale, o reală capacitate de a comite masacre. Populațiile civile au dat dovadă de coeziune și s-au adaptat la măsurile necesare.

O reamintire pe zone geografice a principalelor evenimente din ultimii doi ani permite mai buna înțelegere a principalelor linii directoare ale amenințării actuale.

I) Ce s-a întâmplat?

A) În Europa

Până în septembrie 2001, singura țară vizată de amenințarea jihadistă fusese Franța, dintre ai cărei inamici, unii, inspirați de amintirea jihadului extern algerian, se raliaseră nebuloasei mujahedine. Restul continentului servise drept bază logistică. Astăzi, situația s-a schimbat. Alte țări europene au devenit ținte prioritare, din cauză că au adoptat o atitudine mai dură în fața islamismului combatant, dar mai ales pentru că au participat la coalițiile internaționale în Afganistan, apoi în Irak.

Atentatele împotriva Spaniei și a Marii Britanii au arătat că nebuloasa jihadistă, dacă nu putuse să lovească din nou Statele Unite, rămânea în schimb hotărâtă să-i atace pe aliații occidentali ai acestora.

Spania – țară totuși experimentată în confruntarea cu pericolele terorismului basc și care știuse în mai multe rânduri să neutralizeze rețele legate de grupurile algeriene sau de al-Qaida (rețeaua Abu Dahdah) – fusese lovită în Irak, în 2003, de un atentat împotriva a opt membri ai serviciilor ei speciale. Pe 11 martie 2004, a fost lovită în plin la Madrid. Carnagiul (191 de morți) este cel mai grav pe care l-a cunoscut Europa de la atentatul aerian de la Lockerbie (1989), dar ar fi putut fi și mai grav. Numai întârzierea trenurilor a făcut ca bombele să nu explodeze împreună sub acoperișul de sticlă al gării centrale. Grupul era local, însă legăturile lui cu străinătatea par verosimile: unii dintre membrii săi ar putea fi

veterani din Afganistan, iar alții fuseseră legați de rețeaua lui Abu Dahdah. Unul dintre fugarii din apartamentul de la Leganes, Mohamed Afalah, și-a găsit de altfel moartea într-un atentat sinucigaș pe 19 mai 2005. Unul dintre complicii săi, Abdelmajid Bouchar, a fost reținut pe 26 iunie același an la Belgrad (Serbia), în posesia unui pașaport irakian fals.

Marea Britanie reușise să prevină până în 2005 realizarea de operațiuni armate pe teritoriul ei. Primarul Londrei, Ken Livingstone, a evocat de altfel public opt tentative de atentat dejucate împotriva orașului său. Câteva sunt cunoscute. În decembrie 2003 fusese reținut Andrew Rowe, veteran al luptelor din Afganistan; printre complicii săi se număra islamistul francez Lionel Dumont, extrădat între timp în Franța și condamnat la 30 de ani de închisoare pentru activitățile sale în cadrul „bandei de la Roubaix". Începând din 2004, amenințările se concentraseră în jurul unor grupuri locale formate în majoritate din cetățeni britanici de origine pakistaneză. Fusese și cazul unui veteran din Afganistan, identificat și reținut în aprilie 2003, care, cu 18 luni înainte, renunțase în ultimul moment să mai ducă la îndeplinire o misiune similară cu cea a lui Richard Colvin Reid, alias *the shoe bomber*. În martie 2004 au fost reținuți la Dewsbury alți opt indivizi, aflați în posesia unor materiale folosite la fabricarea bombelor, între care 600 de kilograme de îngrășământ chimic. În sfârșit, pe 3 august 2004, un grup legat direct de al-Qaida a fost arestat în jurul lui Dhiren Barott, veteran al luptelor din Afganistan. De altfel, probabil că tocmai din cauza acestor eșecuri pe teritoriul englez, pe 23 noiembrie 2003, militanți jihadiști loviseră la Istanbul ambasada Marii Britanii și o bancă britanică. În 2004, mai multe persoane cu funcții de conducere din serviciile de securitate și-au exprimat public teama că pe teritoriul britanic se va comite un atentat.

Acesta s-a produs în cele din urmă pe 7 iulie, cu trei lovituri simultane în metroul din Londra, urmate după o oră și jumătate de o explozie într-un autobuz. Trei dintre cei patru autori ai atentatelor sinucigașe erau britanici de origine pakistaneză și, din 2003, făcuseră sejururi în Pakistan. Unul dintre ei, Mohammad Sidique Khan, un educator social pe care anturajul său îl considera foarte integru, fusese legat înainte de grupul din Dewsbury. Al doilea val de atacuri, îndreptat pe 21 iulie împotriva unor ținte identice, a fost din fericire un eșec. Nici unul dintre cei cinci voluntari la sinucidere nu a reușit – de altfel, unul se pare chiar că a renunțat – să detoneze explozibilul pe care îl avea în rucsac. Cei mai mulți dintre ei erau foști refugiați din țări din Cornul Africii care, după câțiva ani de ședere în Marea Britanie, obținuseră naturalizarea. Doi aveau un trecut de delincvență. Au fost arestați repede – unul dintre ei, la Roma, unde se refugiase la fratele său. Este încă prea devreme ca să putem determina dacă cele două grupuri aparțineau aceleiași structuri și fuseseră manipulate din exterior. Totuși, pare surprinzător că în două săptămâni al doilea grup – dintre ai cărui complici vreo zece sunt și ei arestați – a putut să adopte de unul singur un mod de operare similar, în condițiile în care acțiunile de supraveghere ale poliției îngreunaseră orice misiune de recunoaștere. Pe de altă parte, cum am mai spus, cei trei membri de origine pakistaneză din primul grup efectuaseră, din 2003, sejururi în Pakistan.

Și certitudinile **Olandei** în ceea ce privește reușita modelului său comunitar s-au fisurat. Fuseseră detectate câteva mici grupuri, însă acestea se consacrau doar activităților de sprijin. Unul dintre ele avea totuși legătură directă cu proiectul de atentat sinucigaș pregătit de Jamel Beghan, veteran al luptelor din Afganistan, împotriva ambasadei Statelor Unite la Paris. Asasinarea pe 2 noiembrie 2004 a cineastului Theo Van

Gogh, autor al unui film contestat despre islam, a schimbat situația. Cu atât mai mult cu cât cei șapte cetățeni olandezi de origine marocană și algeriană care au fost reținuți pe 15 octombrie 2005 pregăteau o serie de atentate. Printre ei se numărau și câțiva apropiați ai lui Mohammed Bouyeri, ucigașul cineastului Theo Van Gogh.

Amenințarea la adresa teritoriului **Franței** s-a perpetuat, chiar dacă din 1996 (atentatul din stația RER Port Royal) încoace experiența serviciilor sale specializate a permis să fie împiedicată producerea unor noi drame.

Mai multe dintre rețelele anihilate din 2003 încoace aveau o strategie financiară, ceea ce a permis utilizarea incriminării recente de „finanțare a terorismului". Așa s-a întâmplat în martie 2004 cu prilejul anihilării celulei financiare a Grupului Islamic Combatant Marocan (GICM), ai cărui membri sunt bănuiți că s-ar fi aflat la originea atentatelor de la Casablanca sau Madrid. Indivizii reținuți în regiunea pariziană făcuseră să fie fructificate fonduri primite din Arabia Saudită, creând magazine de cartier și spălând câștigurile lor înainte de a le consacra logisticii jihadului. Periculozitatea acestor indivizi a fost dovedită în momentul reținerii lor, efectuată concomitent cu reținerea a două celule de complici în Belgia și Italia, însărcinate cu misiuni diferite, dar tot de natură logistică (în special traficarea de documente de călătorie). Unul dintre autorii atentatelor de la Madrid care încercaseră să scape cu fuga fusese adăpostit o vreme de celula franceză. În fine, au apărut legături cu mediile crimei organizate. Fratele unuia dintre principalii membri, angajat al unei societăți de transport de fonduri, organizase la sfârșitul anului 2003 furtul mai multor bancomate, pretinzând că fusese răpit de trei indivizi necunoscuți. Suma furată, în total aproape 1.300.000 de euro, n-a fost recuperată deocamdată decât parțial. Cam aceeași poveste și cu celula lui

Ouassini Cherifi, arestat în decembrie 2005. Descoperirea de arme automate și explozibili a permis de altfel clarificarea mai multor furturi cu mână armată și confirmarea noilor legături dintre islamiștii radicali și bandiți, înfiripate odată cu prieteniile din adolescență sau în timpul șederilor în închisoare.

Mai îngrijorător este noul rol jucat în Franța de veteranii jihadului irakian. Căci el implică indivizi care adeseori nu au un trecut de delincvență sau islamist. În jur de 40 de tineri francezi – dintre care o parte de origine tunisiană – au călătorit probabil în Irak. Șapte au și murit acolo, cei mai mulți în lupte împotriva forțelor coaliției, însă cel puțin trei au reușit să-și piardă viața într-un atentat sinucigaș, iar trei au fost capturați și, la fel ca în cazul celor de la Guantánamo, apropiații lor nu înțeleg sau se prefac că nu înțeleg… Prima rețea a „filierelor irakiene" a fost anihilată în Franța în ianuarie 2005. Deși unii dintre membrii acesteia aveau un angajament jihadist mai vechi (la începutul lui 2003, unul dintre ei își îndemnase chiar prietenii de cartier, într-un interviu transmis pe un post de televiziune francez, să i se alăture la Bagdad pentru a lupta împotriva invadatorilor americani…), singurul individ care apăruse anterior în contact cu mediile mujahedine era recrutorul rețelei, Farid Benyettou. Trebuie totuși precizat că angajamentul său nu-l determinase înainte să plece în teritoriile unde se purtau lupte, ci să-și exercite carisma de predicator radical asupra unor tineri în căutare de certitudini. Până la urmă, primul grup se distingea prin amatorismul său. Anchetele ulterioare aveau totuși să scoată la iveală elemente îngrijorătoare, în special apariția în filierele irakiene a unor vechi militanți ai jihadului. În aprilie 2005 a fost reținut algerianul Nacer Eddine Mettai, care își pusese deja talentele de falsificator în slujba rețelelor europene ale grupului Takfir wal-Hijra („Excomunicare și Exil") la mijlocul anilor 1990. Or, de pe urma

angajamentului lor anterior acești militanți păstraseră niște contacte internaționale. A fost și cazul lui Safe Bourrada, emir ideologic al grupului *al-Ansar al-Fath* („Partizanii Victoriei"), care, după ce fusese legat de rețeaua GIA și de atentatele din 1995, își folosise cei opt ani petrecuți în închisoare pentru a converti la spoiala lui de revoltă tineri delincvenți de origine franceză. Militanții au fost neutralizați în septembrie 2005. Grupul era bine compartimentat, cu secțiuni consacrate propagandei, finanțării și proiectelor operaționale. Au fost stabilite legături atât cu rebelii irakieni și Grupul Salafist pentru Propovăduire și Luptă (GSPL) din Algeria, cât și cu o structură de antrenament jihadistă cu baza în Liban. Unii dintre membrii săi ar fi plănuit să lovească în Franța ținte simbolice precum metroul parizian, aeroportul Orly sau sediul DST[1]*. Celula marocanului Hamid Bach, cu baza între Limoges și Montpellier, a fost anihilată în iunie 2005, iar Bach, voluntar la martiriul irakian, ar fi renunțat în ultimul moment, acceptând totodată să fabrice o bombă pentru niște „frați" din Europa. La domiciliul său au fost descoperite de altfel elemente (19 recipiente cu apă oxigenată) care au dovedit existența unei pregătiri materiale în stadiu incipient. Totuși, declarațiile sale potrivit cărora voia să ajute la ducerea jihadului în Italia, țară membră a coaliției în Irak, nu prea sunt convingătoare. Dacă voia să construiască un dispozitiv exploziv pe teritoriul Franței, oare scopul nu era mai curând să-l folosească aici? Nici în acest caz nu descoperim un trecut de combatant, ci legături strânse cu indivizi cunoscuți pentru angajamentul lor salafist. Directorul principal al Informațiilor Generale a arătat de altfel într-un interviu din 2005 că serviciile sale supravegheau această comunitate, formată din aproximativ 5.000 de persoane, dintre care o treime erau convertite recent, chiar dacă cel mult o treime dintre ele păreau să fie potențial periculoase. În ceea ce-i privește, polițiștii din DST

descoperiseră încă din 2004, cu ocazia percheziţiilor legate de ancheta asupra Grupului Islamic Combatant Marocan (GICM), o adevărată medresă într-un apartament din oraşul Mureaux.

La sfârşitul lui decembrie 2005, pe internet a fost difuzat un comunicat semnat „Organizaţia al-Qaida în Nordul Europei", până atunci necunoscută. În afară de Franţa, comunicatul ameninţa cele trei ţări europene considerate astăzi ca fiind cele mai expuse.

Italia a consolidat la 22 iulie 2005 o legislaţie antiteroristă care era de mult timp învechită. Bază logistică tradiţională a jihadului internaţional, ţara a devenit o ţintă de prim-plan din cauza ralierii guvernului Berlusconi la poziţiile americane, mai ales în privinţa Irakului. Pe 12 mai 2005 a fost arestat la Roma cetăţeanul bosniac Sabahudin Fijuljanin, care se afla în posesia unui lansator de rachete de tip RPG, destinat unui atentat împotriva Vaticanului.

Germania era o ţintă pentru al-Qaida încă de la anihilarea celulei din Hamburg, care furnizase sprijin pentru operaţiunile de la 11 septembrie şi al cărei principal şef, marocanul Mounir el-Motassadeq, a fost în cele din urmă condamnat la şapte ani de închisoare pe 7 august 2005. Ea poate fi şi obiectivul fidelilor lui Abu Musab al-Zarqawi, dintre care patru au fost condamnaţi la pedepse similare pentru un proiect de atentate împotriva unor interese evreieşti la Berlin şi Düsseldorf.

Danemarca reţine în prezent atenţia în mod deosebit din cauza furiei islamiste provocate de publicarea în presa conservatoare, în septembrie 2005, a unor desene ce-l caricaturizau pe profetul Mahomed.

Turcia rămâne o zonă de organizare şi repliere de primă importanţă pentru operaţiunile care vizează continentul european. Responsabilul pentru atentatele din noiembrie 2003 împotriva ambasadei Marii Britanii şi a băncii britanice HSBC, Louai Sakka, veteran al luptelor din

Afganistan, a fost reținut la 9 august, pe când plănuia atacuri sinucigașe împotriva unor vase de croazieră. Tot la Istanbul se pare că ar fi fost plănuite și atentatele din Casablanca.

B) În Africa

Din 1992 până în 2003, amenințarea jihadistă s-a concentrat în jurul Algeriei, cu prețul unor violențe sângeroase care au făcut peste 150.000 de victime. Atentatele de la Casablanca au arătat în mod brutal că existau riscuri de contaminare la scară regională.

În Algeria, GIA vizase Franța ca prim inamic extern încă din 1993. Un an mai târziu, devenise grupul călăuzitor al jihadului internațional. Excesele sale l-au făcut însă să se fragmenteze în multiple disidențe în 1996. Cea mai structurată dintre ele a devenit GSPL, care, sub conducerea lui Hassan Hattab, s-a reorientat spre jihadul național, renunțând la masacrele împotriva populației civile pentru a-și concentra loviturile asupra forțelor de securitate. Strategia s-a dovedit eficace și GSPL a reușit să unească toate organizațiile de rezistență armată din estul și sudul Algeriei. Datorită prezenței sale în Sahara, marcată de recrearea celei de-a noua regiuni, GSPL a reușit să câștige bani și o nouă credibilitate, organizând în trei rânduri, între februarie 2002 și martie 2003, luări de ostatici cărora le-au căzut victime turiști occidentali. Numai că Hattab, care condamnase prin comunicat încă de la sfârșitul lui 2001 operațiunile de la 11 septembrie, a devenit la rândul său ținta unor contestări interne. Moartea sa a fost anunțată în octombrie 2003, apoi dezmințită.

În orice caz, Hattab a fost înlocuit de Nabil Sahraoui, care nu a reușit totuși să se impună tuturor unităților (*katiba*) organizației înainte de a fi ucis de forțele de securitate în iunie 2004. I-a succedat expertul artificier al organizației, Abdel Malek Droukdal, care nu mai dispune astăzi decât de aproximativ 500 de combatanți. Acestora li s-a propus o nouă amnistie în septembrie 2005, odată cu „carta de reconciliere națională", o nouă versiune a „concordiei civile". Ea i-a dat de altfel ocazia lui Hassan Hattab să repară în mod neașteptat, susținând eforturile de pace. În vest mai supraviețuiesc două grupuri combatante, fiecare cu un efectiv de sub 100 de luptători, Grupul Păzitorilor Propovăduirii Salafiste (GPPS) și Grupul Salafist pentru Propovăduire și Jihad (GSPJ). Dacă jihadul pare mult diminuat în Algeria, violența rămâne în schimb prezentă din cauza urmelor lăsate de un război civil cu realități adesea puțin perceptibile. Periferiile orașelor și axele rutiere sunt supuse acțiunilor prădalnice ale unor noi grupuri criminale; unii dintre membrii acestora se pare că și-au făcut ucenicia în sânul grupurilor islamiste sau al milițiilor paramilitare.

Pentru a compensa slăbirea trupelor sale, Nabil Sahraoui nu avea altă opțiune decât să caute sprijin în afara Algeriei. A preluat strategia internațională a GIA, cu speranța că supunerea și fidelitatea față de al-Qaida vor da naștere în țară unui nou voluntariat, aducându-i totodată un ajutor financiar și material din exterior. Acesta din urmă s-a concretizat în mod limitat, dar real, prin dezvoltarea în Europa a unor mici structuri de sprijin. Ele sunt în general formate din militanți algerieni dezorientați de dispersarea jihadului nebuloasei mujahedine și dornici să reia activitățile concrete în cadrul unui demers global. Efortul a fost amplificat de Abdel Malek Droukdal, care a dezvoltat un nou aparat de propagandă prin crearea unei noi reviste, *Al Fath* (*Biruința*), și prin difuzarea regulată de comunicate pe site-ul internet www.jihad-algeria.com. Pe de altă parte, el

a încercat să creeze legături cu jihadul irakian, favorizând dezvoltarea de rețele de voluntari algerieni. De altfel, încă din octombrie 2004 încercase să-l incite pe Abu Musab al-Zarqawi să răpească cetățeni francezi în Irak. Căci Franța a redevenit ținta privilegiată a ultimilor supraviețuitori ai jihadului algerian. De un an încoace, nivelul amenințării la adresa intereselor franceze în Algeria pare îngrijorător.

În Maroc, semnele de diviziune socială se înmulțesc, în ciuda reformelor politice și economice pe care le-a încercat Mohammed al VI-lea. Ele au provocat ascensiunea puternică a salafismului în mediile integriste și tentația de a trece la luptă armată în cazul unor delincvenți care au revenit la convingeri religioase din rațiuni de oportunitate. După evenimentele de la Casablanca nu a mai fost comis nici un nou atentat, însă au fost reținuți aproape 4.000 de presupuși jihadiști. Aceștia par să fie legați de trei organizații diferite: *Takfir wal-Hijra* („Excomunicare și Exil"), *as-Sirat al-Mustakim* („Calea cea Dreaptă") și *Munhadmat al-Mujahideen fil Maghreb* (Organizația Luptătorilor lui Dumnezeu în Magreb). Pe 5 iulie 2005, cinci militanți marocani veniți pentru a urma un stagiu de pregătire în materie de explozibili au fost arestați în Algeria și extrădați spre țara lor. Pe 15 noiembrie, 17 persoane, printre care și doi foști deținuți la Guantánamo, au fost reținute la Casablanca și Rabat. Se bănuiește că încercaseră să organizeze o rețea locală de recrutări spre Irak, cu sprijinul a doi militanți veniți din Belgia, dar și că plănuiseră să efectueze acțiuni armate pe plan local.

În Tunisia, după atentatul de pe insula Djerba, nu s-a mai întâmplat nimic, dacă excludem o serie de amenințări la adresa ambasadelor occidentale, lansate de o organizație necunoscută, *Jihadi Jund al-Islam* (Armata Jihadului Islamic).

Dacă în Africa de Sud, Tanzania și Kenya situația pare să se fi ameliorat, în schimb, în Africa Centrală, tensiunile par să persiste pe un arc de cerc care unește Sahelul cu Ciadul și Nigeria, țară unde în ultimii 10 ani s-a constatat o dezvoltare spectaculoasă a structurilor salafiste.

Orientul Mijlociu prezintă semne din ce în ce mai puternice de destabilizare, din cauza succesiunii cronologice a trei fracturi: lipsa unei soluționări reale a crizei palestiniene, criza internă saudită și războiul din Irak.

În Palestina, organizațiile combatante, Hamaz și al-Jihad, născute din Intifada, au rămas insensibile la tentațiile internaționaliste. De altfel, după victoria sa în alegerile legislative din 27 ianuarie 2006, organizația Hamas se confruntă cu o provocare strategică și trebuie să-și demonstreze credibilitatea pentru a guverna, cu riscul de a purta răspunderea pentru zdrobirea Autorității Palestiniene de către Israel. Însă numeroși palestinieni sunt prezenți în rândurile organizației *al-Tawhid al-Islam* („Unicitatea Islamului”) din Irak, iar recent, în nordul Libanului, au fost anihilate structuri de pregătire legate de această organizație.

Arabia Saudită pare să fi cunoscut succese importante datorită acțiunii energice a prințului Abdullah. Moscheile și universitățile religioase fac obiectul unui control real, iar imamii radicali nu mai publică în mod fățiș fatwa jihadiste, ca pe vremea celui de-al doilea război din Cecenia. ONG-urile caritative fac la rândul lor obiectul unei supravegheri, iar cea mai diabolică dintre ele, al-Haramain, a fost dizolvată oficial în iunie 2004.

Arabia Saudită

Prezență tradițională a unor elemente care sprijină jihadul internațional:

Ulemale care l-au justificat prin fatwa;

ONG-uri al căror ajutor s-a îndreptat parțial către grupuri jihadiste.

Începând din 2003, autoritățile au reacționat, ceea ce a provocat campanii de atentate:

12 mai 2003: atentate sinucigașe împotriva a trei rezidențe de occidentali la Riad (35 de morți);

5 noiembrie 2003: atentate sinucigașe împotriva unei rezidențe de occidentali la Riad (17 morți);

21 aprilie 2004: atentat sinucigaș asupra unui sediu de poliție la Riad (patru morți);

1 mai 2004: atac împotriva unei companii petroliere în portul Yanbu (șapte morți);

22 iunie 2004: luare de ostatici la Khobar (22 de morți).

Diferite asasinate în 2004, cărora le-au căzut victime, printre alții, un francez, trei americani și un german.

Succese recente ale poliției au permis neutralizarea unor importante persoane cu funcții de conducere:

18 iunie 2004: sauditul Abdel Aziz al-Muqrin (Riad);

4 aprilie 2005: franco-marocanul Karim Mejatti și sauditul Saud al-Otaibi (al Rass);

23 iunie 2005: un comunicat al lui Zarqawi anunță moartea lui Abdullah al-Rashoud (al Qaim), emir ideologic al grupului AS. Acesta figura pe o listă cu persoane căutate (care cuprindea 26 de nume) pe 7 decembrie 2003;

2 iunie 2005: marocanul Younis al-Hayari, care ar fi ajuns în Irak la începutul lui mai, poate din cauza unor rivalități interne (Riad).

18 august 2005: are loc o acțiune combinată la Medina și Riad pentru prevenirea unui atentat împotriva sediului băncii British Bank. Sauditul

Saleh al-Oufi, fost polițist, este neutralizat (Medina).

4 septembrie 2005: doi indivizi sunt neutralizați la Amman; în cartierul al-Hamra este încercuită o vilă în care își găsiseră adăpost 13 suspecți.

Din 2003 încoace au fost reținuți peste 600 de militanți, majoritatea veterani din Afganistan. Apare însă o nouă generație, formată, printre alții, din veterani ai luptelor din Irak.

O nouă listă cu 36 de persoane căutate a fost publicată la 28 iunie 2005.

Irak

Irakul este un nou teritoriu de jihad, însă de jihad defensiv. Reluarea luptei în Irak este astăzi argumentul major al propagandei mujahedine și permite formarea de noi rețele consacrate sprijinului și recrutării.

Insurecția este condusă de sunniți din fosta armată irakiană și de cadre ale Partidului Ba'ath. Aceștia vor să atragă de partea lor întreaga populație sunnită, care conducea țara de pe vremea Imperiului Otoman, dar care a fost marginalizată de administrația americană. Numărul luptătorilor este estimat la 30.000, dintre care 1.500-2.000 sunt străini.

Voluntarii străini sunt mai puțin de 3.000. Sunt comandați de Zarqawi, care și-a declarat supunerea și fidelitatea față de al-Qaida în 2004. Acesta

• a dezvoltat activități de propagandă pentru a-și asigura un leadership ideologic pe plan regional și a obține sprijinul rebeliunii sunnite;

• a organizat o strategie de teroare care a fost imitată de rebeliune:

– atentate sinucigașe (*booby trapped cars*, *explosive jackets*)

– asasinări de personalități și de ulemale sunnite moderate

– luări de ostatici cu decapitare, filmate și difuzate.

Ținte principale, în ordine cronologică:

• 1.300 de americani și 100 de britanici uciși din rândul forțelor coaliției;

• șiiții, prezentați ca aliați ai americanilor și ca musulmani eretici. Țintele vizate în mod deosebit sunt armata și poliția pe cale de constituire, formate în principal din șiiți (2.000 de morți).

• Kurzii, care nu sunt arabi.

În fiecare zi au loc mai multe atentate, al căror bilanț se ridică la 30.000. Prin comunicatul audio din 15 martie 2005, Zarqawi a justificat legitimitatea atentatelor (sunniții uciși devin martiri).

Americanii nu pot câștiga militar conflictul. Ei trebuie să reziste până ce forțele irakiene în formare vor putea asigura securitatea țării. Deocamdată, singurul lor succes este cel de la 26 septembrie 2005: Abdallah Mohammed al-Jouari, locotenent al lui Zarqawi, a fost ucis la Bagdad cu prilejul unei operațiuni americane.

Care sunt riscurile pe termen mediu?

• Un război civil în țară, pentru a evita realizarea unității șiite. Pe 15 septembrie, Zarqawi a declarat un război sfânt împotriva șiiților, exceptând miliția Mahdi, condusă de Muqtada al-Sadr.

• O răspândire a revoltei sunnite în țările din Orientul Mijlociu, sub conducerea unor grupuri legate de AMAZ.

Pe 14 octombrie, la Ramadi (115 kilometri vest de Bagdad), moare unul dintre adjuncții lui Zarqawi, Mahmud Awad Shebah.

Egipt

De la atentatul comis la Luxor pe 17 noiembrie 1997 (68 de morți) și până în 2004, în Egipt nu a mai avut loc nici un atentat.

Atentate de mare amploare:

8 octombrie 2004: trei atentate în Taba (Sinai). Trei atentate sinucigașe împotriva unui hotel (34 de morți).

22 iulie 2005: trei atentate la Sharm El Sheikh (63 de morți, dintre care 22 occidentali):

– atentat sinucigaș la hotelul *Ghazala*;

– atentat în piața de noapte;

– o bombă într-o geantă pe un bulevard de lângă malul mării.

Toate trei au fost revendicate de al-Qaida din Levant și Egipt.

Autoritățile egiptene afirmă că atentatele au fost comise de egipteni care nu au legături cu al-Qaida. Însă responsabilitatea potențială îi revine lui Zarqawi.

Atentate de mică amploare

7 aprilie: un egiptean detonează bomba pe care o avea asupra sa în sukul din Cairo (doi turiști francezi și un american sunt uciși).

9 aprilie: unul dintre suspecții căutați detonează o bombă în momentul în care este reținut (sunt răniți trecători).

7 mai: soția și sora teroristului care a detonat o bombă pe 9 aprilie încearcă să tragă cu un pistol asupra unui autocar cu turiști înainte de a se sinucide.

14 august 2005: atentat cu butelie de gaz-capcană împotriva unui autocar al forței multilaterale a observatorilor ONU lângă tabăra Al-Gorna (în nordul Peninsulei Sinai, în apropiere de Fâșia Gaza).

Iordania

19 august 2005: trei rachete artizanale (katiușka) sunt lansate împotriva a două nave americane în portul Aqaba (este ucis un iordanian).

Atentatul este revendicat de „Brigada Abdullah Azzam pentru Egipt și Levant” (care revendicase și atentatele din Taba și Sharm El Sheikh). Este

anunțat debutul operațiunilor în Iordania.

29 august 2005: trei noi rachete sunt descoperite în nordul Iordaniei.

9 noiembrie 2005: 57 de persoane sunt ucise și 300 rănite în atentate sinucigașe care lovesc aproape simultan miercuri, 9 noiembrie 2005, trei hoteluri din Amman: *Radisson SAS* și *Grand Hyatt* (cinci stele), precum și *Days Inn* (trei stele).

Atentatele sunt revendicate de Zarqawi.

Ancheta iordaniană i-a identificat pe kamikaze ca fiind trei irakieni: Ali Husein Ali al-Shamari (35 de ani), Rawad Jassem Mohammed Abed și Safaa Mohammed Ali (amândoi în vârstă de aproximativ 20 de ani). Irakiana Sajida Atrous al-Rishawi (35 de ani), arestată pe 18 noiembrie, a avut trei frați uciși în Irak. După spusele ei, nu reușise să-și facă centura să detoneze, spre deosebire de soțul său, Ali Husein Ali al-Shamari, care se aruncase în aer la hotelul *Radisson*.

Centurile explozive ale atentatorilor cântăreau între 5 și 10 kilograme și conțineau inclusiv bile de metal. Anchetatorii încearcă acum să afle dacă centurile explozive au fost aduse de membrii comandoului atunci când au intrat în Iordania sau dacă aceștia le-au recuperat după ce au intrat în țară. Conform registrelor de intrare de la graniță și înregistrărilor făcute de camerele de supraveghere, grupul a intrat în Iordania pe la punctul de trecere a frontierei din Karameh, în ziua de 5 noiembrie.

Asia de Sud

Este în continuare zona de organizare și repliere a rețelelor jihadiste, unde sunt ascunși principalii șefi ai al-Qaida.

Pakistan

Președintele Musharraf a reușit să limiteze sprijinul dat mișcărilor jihadiste, dar nu și să-l reducă.

21 noiembrie 2005: trei atentate sinucigașe cu moduri de operare similare lovesc orașele Kabul și Kandahar (10 morți). Atentatorii au lansat mașini în plină viteză asupra unui convoi al unei forțe internaționale. Atentatele au fost revendicate de către talibani. În 2005, în Afganistan au fost uciși 1.500 de oameni. În două luni, în Afganistan au fost comise șapte atentate sinucigașe împotriva forțelor de securitate internaționale și a unor afgani cu funcții de decizie. De asemenea, rebelii au mărit numărul atentatelor cu țintă precisă, în timp ce numărul confruntărilor directe cu forțele de securitate a scăzut.

Pakistanul rămâne adevăratul epicentru al terorismului islamic. Trebuie să recunoaștem că acțiunea președintelui Pervez Musharraf – care rămâne unul dintre oamenii cei mai amenințați de pe planetă – a permis neutralizarea în țara sa a celei mai importante părți din aparatul local al al-Qaida și asanarea forțelor de securitate. Rămân totuși două probleme majore.

Negocierile curajoase cu India au permis în doi ani să se facă progrese în ceea ce privește rezolvarea problemei Cașmirului. În același timp, ele au dat un suflu nou anumitor grupuri clandestine provenite din organizații interzise. Este vorba în special despre *Lashkar-e-Taiba* („Armata Celor Puri”), care se află probabil la originea celor trei atentate comise în ajunul sărbătorii hinduiste Dipavali și al celei musulmane Aid, pe 29 octombrie 2005, în New Delhi (India). Unii combatanți care au trecut de la o gherilă naționalistă la jihadul internațional ar fi încercat, se pare, să ajungă pe frontul irakian trecând prin Iran.

În 2003, la scurt timp după ce anihilaseră la Karachi un grup de tineri militanți indonezieni și malaysieni – care își aleseseră numele de *Al-*

Ghuraba („Străinii”) –, autoritățile pakistaneze anunțaseră că vor exercita un control mai strict asupra medreselor fundamentaliste. La puțin timp după atentatele din Londra, ele au plănuit să expulzeze studenții străini suspectați de legături cu grupurile jihadiste. În realitate, pe termen scurt, problema este insolubilă. Pe lângă cele 135.000 de școli publice, Pakistanul numără 35.000 de medrese care asigură un învățământ gratuit elevilor lor. Peste 10.000 dintre ele sunt de influență deobandită, ca Universitatea Abu Bakr din Karachi.

Atentatele legate de cauza mujahedină au scăzut totuși în intensitate. Deși crimele sectare continuă să aibă loc sporadic, cele două atentate comise împotriva unor restaurante occidentale la Karachi pe 9 septembrie 2005 (opt răniți) și pe 15 noiembrie același an (trei morți) par să fie legate de o problematică internă, cea a autonomiei Belucistanului. În sfârșit, recent au fost obținute succese majore. Pe 2 noiembrie 2005 a fost reținut în Lahore sirianul Mustafa Setmariam, care dispăruse în octombrie 2001 și căruia i se publicase de puțin timp pe internet o confuză lucrare ideologico-religioasă de 1.500 de pagini. Dar, mai cu seamă, pe 2 decembrie același an, în Waziristanul de Nord a fost ucis – probabil de către o dronă americană – egipteanul Hamza Rabia, considerat omul numărul 5 în al-Qaida și șeful operațional al acesteia.

Afganistanul este în continuare o zonă de instabilitate. Această țară constituie o problemă îngrijorătoare pentru Statele Unite, care i-ar consacra un buget anual de un milion de dolari. În cursul intervenției din octombrie 2001 fuseseră uciși 12 soldați americani; în 2005 și-au pierdut viața 83 și au fost doborâte trei elicoptere. La fel ca în Irak, coaliția a câștigat fără greutate războiul, însă nu a reușit să construiască pacea. Atentatele nu mai ocolesc capitala, Kabul, iar ONG-urile străine fac obiectul unor amenințări regulate. Forțele americane, de care este tot mai

mare nevoie pe alte fronturi, sunt pe cale de a fi dezangajate în favoarea forțelor NATO.

Talibanii nu pot să revină la putere, dar n-au dispărut de pe eșichier. Iar un anumit număr dintre ei au putut să-și refacă forțele participând la multiplele traficuri ce rămân baza reală a economiei afgane. Președintele Hamid Karzai este respectat de comunitatea internațională. El reușește cu greu să se impună în fața unor conducători războinici tradiționali care, spre deosebire de el, erau prezenți pe teritoriul afgan în perioada luptei împotriva forțelor sovietice. În afara capitalei, administrația afgană rămâne inexistentă, în timp ce țara este dezorientată la capătul a 40 de ani de lupte.

În **Bangladesh**, pe 17 august 2005, 434 de bombe de mică putere au explodat în locuri publice – în principal, tribunale, birouri de avocați, gări și imobile administrative –, în 64 de orașe diferite. Numărul victimelor a rămas redus (doi morți). Atacurile au fost revendicate de *Jamaat-ul-Mujahideen Bangladesh* (JMB) (Grupul Luptătorilor lui Dumnezeu din Bangladesh), organizație interzisă în februarie 2005 în urma unor atentate care au vizat locuri de cult nemusulmane, ONG-uri și clădiri publice. Pe 23 august același an, doi islamiști au fost uciși în timp ce pregăteau bombe artizanale la Merpehur. Pe 14 noiembrie a fost comisă prima tentativă de atentat sinucigaș în Bangladesh. Ea a vizat tribunalul din Jhalakati. 16 zile mai târziu, două noi operațiuni kamikaze au lovit palatul de justiție din Chittagong și o asociație de avocați din Gazipur (10 morți). Amenințarea rămâne pentru moment internă. JMB și grupurile sale acolite, care cer de ani întregi instaurarea șariei, își concentrează loviturile asupra actorilor juridici.

Cu toate acestea, JMB – care a beneficiat multă vreme de toleranța autorităților din Bangladesh – are legături internaționale. Câteva sute

dintre oamenii săi cu funcții de decizie, printre care și șeful său, Shaykh Abdur Rahman, sunt veterani ai luptelor din Afganistan. De mai mulți ani, ei dispun de medrese radicale, în special în regiunea Cox Bazar, și își pregătesc în materie de terorism militanții (estimați la câteva zeci de mii) în tabere de antrenament situate în regiunile muntoase din jurul orașului Chittagong. Fenomenul este deci preocupant pentru viitor, căci țara reprezintă puntea de legătură geografică dintre Asia de Sud și Asia de Sud-Est. Nu trebuie să uităm că, după câte se pare, câteva sute de mujahedini arabi care fugeau din Tora Bora ar fi reușit să ajungă în orașul Cox Bazar, venind de la Karachi cu vaporul la începutul anului 2002. O parte dintre ei s-ar afla în continuare acolo.

Caucazul este astăzi o nouă zonă de jihad. Cecenia și-a făcut simțită influența și diferite grupuri islamiste sunt hotărâte să ducă jihadul în republicile musulmane vecine.

Conflictul cecen era în primul rând de esență naționalistă, însă tradiționala strategie rusă a vizat elementele moderate, astăzi mult slăbite în favoarea luptătorilor conduși de Șamil Basaev. Pe 26 august 2005, acesta din urmă a fost numit de altfel vicepreședinte al Icikeriei (Cecenia liberă) de Abdul-Halim Sadulaiev, care îi succedase lui Aslan Mashadov, ucis în martie de armata rusă. Autoritățile de la Moscova, încremenite între o politică imperialistă și incapacitatea Rusiei de a construi o armată modernă, poartă o grea responsabilitate pentru dezvoltarea spectaculoasă a islamismului combatant, așa cum au arătat rezolvările nefericite ale luărilor de ostatici de la teatrul din Moscova (18 octombrie 2002 – 185 de morți) și de la centrul școlar din Beslan (1 septembrie 2004 – probabil 500 de morți). Basaev, tactician remarcabil, a știut să-i facă pe combatanții săi să realizeze atentate spectaculoase pentru a-și legitima lupta. Dincolo de cele două explozii de avioane de pasageri care zburau

pe linii interne (25 august 2004) și de o serie de atentate împotriva unor trenuri sau a unor clădiri ale forțelor de securitate, realizate în general prin operațiuni sinucigașe cu participarea de femei kamikaze, actul cel mai mediatic rămâne eliminarea președintelui pro-rus și a statului major rusesc din Cecenia cu prilejul unei parade comemorative desfășurate la Groznîi pe 9 mai 2004 (22 de morți).

Rusia

12 octombrie: 200 de *boevik*-i atacă orașul Nalcik (circa 300.000 de locuitori), capitala Kabardino-Balkariei, la 100 km de Cecenia. Atacatorii își îndreptaseră acțiunile împotriva edificiilor forțelor armate și ale poliției înainte de a lua civili ostatici: 72 au fost uciși și 31 arestați.

Rețeaua aparține grupului Jamaat Islami, condus de Ilia Gorcikanov (ucis în atacul din 12 octombrie) și Anzor Astemirov, ambii apropiați ai lui Șamil Basaev. Jihadul Islamic a revendicat în decembrie 2004 atacul asupra Nalcikului.

Cecenia

Șamil Basaev este numit vice-prim-ministru.

Șamil Basaev fusese vice-prim-ministru al lui Aslan Mashadov înainte ca acesta din urmă să-l destituie din funcție pentru deriva sa teroristă.

Ingușetia

Pe 25 august, la Nazran, două bombe explodează la trecerea mașinii prim-ministrului Ibrahim Malsagov. O gardă de corp este ucisă.

Numeroase acțiuni comise la Nazran de trupele lui Basaev au pornit din Cecenia vecină:

6 aprilie 2004: atentat cu mașină-capcană împotriva autovehiculului în care se afla președintele;

22 iunie 2005: atac al câtorva sute de separatiști împotriva unor clădiri publice (88 de morți);

15 august 2005: explozia unei bombe la trecerea autovehiculului în care se afla șeful poliției, Jabrail Kostoiev;

15 august 2005: explozia unei bombe la trecerea unui vehicul al poliției (doi morți).

Daghestan

20 august: atentat împotriva unei patrule de poliție (trei morți) la Mahacikala.

Australia

Iunie 2005: la Melbourne și Sydney este arestat un grup de australieni, condus de algerianul Abdul Nacer Benbrika, care efectuaseră acțiuni de recunoaștere în cele două orașe.

11 septembrie 2005: înregistrare video difuzată de postul american de televiziune ABC. Adam Gadahn, fost șef MUK în Peshawar, proferează amenințări la adresa Melbourne-ului.

10 noiembrie: arestarea grupului Abu Bakr la Sydney și Melbourne (19 persoane). Rețeaua locală nu avea conexiune exterioară, deși unii membri fuseseră legați în trecut de grupul Willy Brigitte.

Militanții efectuaseră acțiuni de recunoaștere și cumpăraseră produse chimice pentru a fabrica explozibili.

Operațiunea de pe 10 noiembrie este un succes important pentru serviciile australiene, care au reușit să dejoace planurile de atentate la Melbourne și Sydney ale unui grup local condus de un australian de

origine algeriană, Abu Bakr. Grupul său, format din australieni de baștină convertiți și din musulmani naturalizați, a acționat autonom și nu părea să dispună de sprijin extern.

Cu toate acestea, bătălia în toată regula care s-a dat la 11 septembrie, pe o plajă din Sydney, între tineri australieni xenofobi și musulmani de origine libaneză este îngrijorătoare. Primul scop al operațiunilor desfășurate de grupurile jihadiste este acela de a împinge autoritățile „necredincioase" să-i reprime pe musulmani, pentru a provoca radicalizarea acestora din urmă. În acest sens, eșecul proiectelor operaționale ale grupului este compensat de un succes psihologic, datorat apariției unei fracturi în sânul populației.

China

9 decembrie 2005: ambasada Statelor Unite, în urma unor informații primite de la serviciile chineze, a avertizat cu privire la posibile atentate ale unor extremiști islamiști împotriva unor hoteluri de lux.

II) Noile evoluții strategice

A) Problema zonelor de insecuritate regională

Este evocat adesea riscul „zonelor gri”. Într-adevăr, al-Qaida s-a construit în două țări care țin de acest concept: Sudanul și Afganistanul. Amândouă s-au reintegrat astăzi printre națiuni, primul prin plecarea lui Hassan al-Turabi, iar al doilea prin eliminarea talibanilor. Și totuși, au devenit ele din acest motiv entități naționale stabile?

Caracteristicile principale ale unei zone gri sunt: lipsa unui stat puternic cu reguli constituționale, corupția, menținerea de-a lungul timpului a unor conflicte interne, rolul paralel al unei economii criminale, lipsa unui sistem judiciar competent și deriva aparatului de securitate. Ele evocă perfect ceea ce devenise la începutul anilor 1980 Libanul, unde numeroase organizații teroriste putuseră să asigure pregătirea propriilor militanți fără să se expună nici unei pedepse.

Prin alungarea regimului taliban, operațiunile desfășurate în octombrie 2001 în Afganistan au interzis acordarea pe viitor a unui sprijin direct și fățiș nebuloasei mujahedine. Cu toate acestea, mai multe țări, printre care și Arabia Saudită, au întâmpinat dificultăți clare în stoparea acestui sprijin atunci când el avea la origine interese private, legate uneori de membri ai cercurilor conducătoare.

Exista așadar riscul real de a asista la reapariția unor tabere de antrenament, mai discrete și mai puțin performante decât cele din Afganistan, dar care să permită pregătirea specializată a unei noi generații de mujahedini. Vom remarca de la bun început că, pentru ca acest lucru să se întâmple, nu este nevoie de o „zonă gri", ci sunt suficiente existența unor teritorii slab controlate și prezența unor populații islamiste combatante, adică a unor simple „zone de insecuritate". Unele tabere de antrenament au supraviețuit în Yemen și Bangladesh, care țin de zona gri. Însă acestea există și în state ca Filipine (tabere ale grupurilor Abu Sayyaf, Jemaah Islamiyah sau Darul Islam, protejate de elemente radicale ale Frontului Moro de Eliberare Islamică) sau Pakistan (centre ale organizației Lashkar-e-Taiba, care a asigurat pentru al-Qaida pregătirea unor militanți străini după 2002), două țări unde cea mai mare parte a teritoriului rămâne sub controlul autorităților.

Principala problemă este astăzi că aceste zone de insecuritate se completează în mozaicuri regionale, care le conferă militanților jihadiști o fluiditate, o posibilitate de contaminare și o capacitate de a face rău pe care înainte nu le aveau. Aceștia găsesc de altfel noi complicități în funcție de legăturile tribale, de participarea la traficurile criminale sau de preocupările identitare comune.

Vom observa de altfel că, la fel ca în Libanul anilor 1980, în unele dintre aceste zone s-a creat o adevărată economie de război, marcată de dezvoltarea unor piețe criminale la care mujahedinii participă activ – stadiu ultim al prăzii de război (*ghanima*) – pentru a se autofinanța. De altfel, granița dintre *ghanima* și îmbogățirea personală este uneori neclară, indicând ici și colo derivele – sau adevăratele motivații – ale jihadului. Astfel, numeroși șefi talibani au participat la profitabilele traficuri de contrabandă – îndeosebi de opiu – care au jucat un anumit rol în calmul

relativ din țară între 2002 și 2004. Situația este și mai clară dacă ne gândim la practicarea în forță a răpirilor, care înflorește în Irak de la începutul anului 2000. Șase francezi – ultimul dintre ei din punct de vedere cronologic, Bernard Planche, a fost răpit pe 28 decembrie 2005 – au fost astfel răpiți în Irak de grupuri care își revendică ideologia ijihadistă. Deși cele mai mediatizate cazuri de ostatici americani – în special cel al americanului Nick Berg, decapitat probabil chiar de mâna lui Abu Musab al-Zarqawi – sunt în mod clar opera nebuloasei islamiste, majoritatea răpirilor sunt efectuate de simple grupuri criminale. Se evocă cifra de 5.000 de răpiri care au avut drept mobil banii în 2005, în Irak. Într-un anumit număr de cazuri, se pare că, dacă nu se achită rapid o răscumpărare, răufăcătorii de pe plan local nu ezită să-și revândă ostaticii jihadiștilor, atunci când aceștia din urmă consideră că este posibilă o exploatare politică. Problematica nu e recentă și a arătat din 1999 încoace legăturile complexe care existau între răufăcători și wahhabiții ceceni.

Nordul Africii a evoluat începând din Algeria. S-a evocat voința de deschidere, pentru probleme ținând de supraviețuirea GSPL, spre țările vecine. De altfel, fenomenul nu este nou, căci GIA dispunea în 1995 de complicități în Niger și Nigeria pentru aprovizionarea cu arme. Nu putem fi decât preocupați de arestarea în Algeria, în aprilie 2005, a unor islamiști marocani, tunisieni sau libieni care veniseră să primească o pregătire în domeniul explozibililor, destinată pregătirii de atentate în țările lor de origine. Și mai îngrijorător era proiectul emirilor regiunilor a V-a și a IX-a ale GSPL, Saifi Amari (astăzi arestat) și Mokhtar Belmokhtar, de a forma o legiune islamistă cu elemente din Mauritania, Mali și Niger. Deși proiectul nu pare să fi fost dus la bun sfârșit, în jur de 60 de mujahedini au fost reținuți din 2004 încoace în Mauritania, unde punctul de trecere a frontierei de la El Mreiti a fost atacat pe 4 iunie 2005. Există, bineînțeles,

teama de a nu asista la o reluare a răpirilor de turiști occidentali organizate de GSPL în 2003 și 2004. În sfârșit, persistă în fundal pericolul unei radicalizări a militanților islamiști în provinciile din nordul Nigeriei, unde implantarea salafistă se intensifică.

În **Orientul Mijlociu**, Irakul este principalul front al războiului împotriva terorismului, a afirmat cu temei președintele Bush pe 30 noiembrie 2005. Numai că uită să precizeze că are și el partea lui de vină în crearea acestui nou teritoriu de jihad, prin minciunile despre legăturile dintre Bagdad și al-Qaida care, împreună cu armele de distrugere în masă, au justificat operațiunile din martie 2003. Atentatele sângeroase au devenit multicotidiene. Cele mai sângeroase din 2005 au fost comise la Bagdad: în februarie, explozia unei mașini-capcană lângă o clădire a forțelor de securitate a făcut 125 de morți; în iulie, un kamikaze a omorât 192 de persoane sinucigându-se într-o benzinărie lipită de o moschee șiită. Porozitatea frontierelor cu Iranul și Siria permite aprovizionarea logistică regulată a rebeliunii – indiferent dacă este vorba despre arme, bani sau oameni. Ea le oferă, de asemenea, luptătorilor urmăriți de trupele americane posibilitatea de a se replia cu ușurință. Și, în sfârșit, le permite mujahedinilor lui Abu Musab al-Zarqawi să transmită militanților din exterior dispozițiile șefului lor, ba chiar și să efectueze operațiuni menite să lărgească zona jihadistă. Este ceea ce au făcut cei trei kamikaze irakieni (împreună cu soția unuia dintre ei) atunci când au trecut, pe 25 noiembrie, prin punctul de frontieră înainte de a-și comite atentatele, patru zile mai târziu, în hotelurile din Amman. Capacitatea de contaminare jihadistă este clară în Orientul Mijlociu, chiar dacă – cu excepția Irakului – nebuloasa jihadistă dispune probabil de un număr mult mai redus de militanți decât ar dori să se creadă. Atentatele de la Sharm El Sheikh și cele din Aqaba au fost revendicate de aceeași structură, ceea ce-i face pe unii să se teamă de

existența unei hidre cu mai multe capete. Acest lucru poate să semnifice pur și simplu prezența unei rețele de mici dimensiuni, numeric vorbind, dar bine compartimentată și experimentată în materie de tehnici de dezinformare.

În Caucaz, strategia psihopată a unui Basaev și-a găsit imitatori. Acest fenomen a fost facilitat de altfel de brutalitatea reală cu care puterea rusă și aliații ei locali tratează problematica islamului. Nebunia sângeroasă a lui Basaev, fost combatant al Armatei Roșii în Afganistan, își are probabil originea în uciderea familiei sale în 1996 și pierderea de către acesta a unui picior în 2002. Tot așa cum duritatea „văduvelor negre" care au participat la luările de ostatici de la Moscova și Beslan se explică prin voința de a răzbuna pierderea unor apropiați. Popoarele din Caucaz, prin istoria lor și prin climatul în care trăiesc, sunt niște popoare aspre. Represiunea disproporționată care se abate de mai mulți ani asupra populațiilor musulmane nu le poate aduce beneficii decât manipulatorilor salafiști. La fel, violența celor două războaie din Cecenia a împins în rândurile „voluntarilor wahhabiți" o parte a tineretului naționalist. Acest lucru nu poate decât să anunțe noi zile întunecate în istoria Caucazului.

Asia de Sud cunoaște, în ceea ce o privește, trei regiuni de zone de insecuritate, în jurul unui număr egal de epicentre. Mai întâi, zonele tribale, care leagă într-un sector istoric de absență a dreptului extremiștii din Pakistan și Afganistan. În această fortăreață tradițională a rezistenței în fața străinilor – mai precis, după câte se pare, în Waziristanul de Nord – și-au găsit refugiu liderii istorici ai al-Qaida și ai talibanilor, datorită existenței unui cod al onoarei care îmbină regula islamică, atitudinea de suspiciune față de exterior și interesul material înțeles cum se cuvine. Recompensele de 25 de milioane de dolari puse pe capul lui Osama bin Laden și pe cel al lui Ayman al-Zawahiri nu au găsit încă doritori.

Caşmirul a devenit în Pakistan ultimul argument, cronologic vorbind, al organizaţiilor sunnite radicale. El le permite militanţilor jihadişti pakistanezi să păstreze o serie de zone sigure în ţara lor, dar şi să lovească regulat în inima Indiei. În sfârşit, Bangladeshul, care este puntea de legătură geografică dintre Asia de Sud şi Asia de Sud-Est. Prezenţa în Bangladesh a unor militanţi experimentaţi de naţionalitate birmană – dintre care unii sunt veterani din Afganistan – este caracteristică în această privinţă. În Birmania nu mai există o luptă veritabilă a militanţilor musulmani de etnie rohingya. Aceştia iau parte astăzi la traficurile compatrioţilor lor refugiaţi în Chittagong sau în Cox Bazar, locuri marcante ale islamismului radical din Bangladesh.

Consultarea unei hărţi a zonei insulare a Asiei de Sud-Est ne permite să înţelegem cu uşurinţă de ce numeroşi militanţi din Jemaah Islamiyah au izbutit să scape de arestare. Indonezienii Dulmatin şi Umar Patek, amândoi veterani ai primului atentat din Bali şi ai celui de la începutul anului 2006, hăituiţi de armata filipineză în munţii împăduriţi din sudul Filipinelor, au urmat itinerarul obişnuit: Java – Sulawesi – Kalimantan (Indonezia) – Sabah (Malaysia Orientală) – Tawi-Tawi – Jolo – Basilan – Mindanao (Filipine). Această rută nu este nouă, ea fiind folosită de ani de zile de către imigranţii clandestini care sfârşesc foarte adesea prin a servi drept mână de lucru pentru reţelele criminale locale. Arhipelagurile indonezian, malaysian şi filipinez cuprind zeci de mii de insule care pot oferi un adăpost sigur.

B) Între propagandă și dezinformare: comunicarea jihadistă și noul rol al internetului

În Afganistan, talibanii proscriseseră în zadar semnele modernității cum ar fi televizoarele sau calculatoarele; militanții jihadiști au înțeles de multă vreme ce folos puteau trage de pe urma instrumentelor progresului elaborate de societățile necredincioase. Un mare număr dintre ei, pregătiți în universitățile occidentale, au de altfel experiență în noile mode tehnologice, pe care au încercat să le deturneze în beneficiul luptei lor. Internetul nu se putea sustrage acestei derive. Într-adevăr, el oferă un acces facil, o lipsă de cenzură în general, un relativ anonimat, un mediu multimedia care permite combinarea de texte, grafică, fotografii sau sunete și mai ales un cost financiar redus față de capacitatea sa de comunicare pe plan mondial.

Vom remarca din start că atenția multor experți s-a fixat asupra celor două amenințări ale cyberterorismului: internetul este un instrument unde se pot sustrage sau deteriora informații; internetul este o țintă unde te poți strecura pentru a lovi circuitele vitale ale adversarului. Or, deși în ultimii ani web-ul a fost victima a numeroși hackeri, nici unul dintre aceștia nu pare să fi acționat pentru nebuloasa islamistă.

Dimpotrivă, nebuloasa jihadistă s-a putut folosi de internet într-o atmosferă de relativă indiferență pentru a dezvolta un nou instrument de propagandă și de comunicare, disproporționat în raport cu dimensiunea sa reală. Militanții jihadiști încearcă să radicalizeze lumea musulmană amintindu-i de superioritatea ei religioasă asupra lumii necredincioșilor.

Internetul prezintă în acest context o calitate esențială. Instrument de comunicare egalitar prin excelență, el șterge practic asimetria raporturilor de forțe.

Tocmai din acest motiv majoritatea organizațiilor de violență politică și-au creat propriul website. Astăzi se pot număra peste 1.000, mergând de la Forțele Armate Revoluționare Columbiene până la organizația palestiniană Hamas, trecând prin ETA bască și Tigrii Tamili. Dar mai bine de jumătate dintre aceste site-uri sunt legate de islamul radical. Primele modele par să fi fost lansate la Londra de Abu Hamza al-Masri și Yasser al-Sirri pentru a servi drept suport mediatic asociațiilor embrionare ale acestora, The Supporters of Sharia (Susținătorii Legii Islamice), respectiv Islamic Observation Center (Centrul de Observație Islamic). Ele s-au generalizat însă în timpul celui de-al doilea război din Cecenia, datorită voinței rețelelor de sprijin din Europa și din Orientul Mijlociu de a valoriza jihadul *boevik*-ilor wahhabiți.

Website-urile wahhabite au devenit vectorul privilegiat al propagandei jihadiste. Să remarcăm mai întâi că pe internet se suprapun trei categorii de website-uri. Primele se adresează adversarilor, pe care încearcă să-i dezinformeze. Ele nu glorifică în nici un caz jihadul, ci încearcă să întoarcă în favoarea lui argumentația drepturilor omului, dezvoltând două teme: cea a libertății de expresie, care trebuie să permită dogmelor religiei musulmane să se exprime, chiar dacă sunt contrare valorilor democratice sau legilor naționale (aplicarea intracomunitară a șariei, portul vălului, statutul femeii etc.), și cea a respectării drepturilor prizonierilor musulmani. A doua temă, pe baza căreia a făcut carieră site-ul lui Yasser al-Sirri, a cunoscut o dezvoltare marcată odată cu scandalul torturilor din închisoarea Abu Ghraib, cu care au fost treptat asimilate statutul prizonierilor de la Guantánamo și, mai general, problema activității

extrajudiciare a luptei antiteroriste (sisteme de supraveghere, închisori americane secrete din țări străine etc.). Să remarcăm de altfel că explicațiile contradictorii ale unor înalți responsabili americani în privința torturii sau a răpirilor extrajudiciare le-au oferit argumente facile acestor islamiști care au devenit dintr-odată apărători înfocați, dar cu o țintă precisă, ai valorilor dreptului democratic. Site-urile din a doua categorie se adresează întregii lumi musulmane, deturnând mesajul islamului. Ele justifică violența prin două argumente. Pretind că le oferă musulmanilor o istorie și o identitate alternative, reamintind fraternitatea ce caracterizează *umma* (când un musulman suferă, toți musulmanii suferă). Musulmanii trebuie să scuture jugul necredincioșilor care i-au înrobit și nu au până la urmă altă alegere decât aceea a jihadului, care se înscrie pe calea trasată de Dumnezeu Profetului. În sfârșit, cele din a treia categorie sunt destinate doar partizanilor nebuloasei jihadiste – dar sunt preluate cu stângăcie de mass-media occidentale. Ele au permis dezvoltarea unei noi propagande de teroare psihologică, în special prin difuzarea unor filme cu lupte, cu implorări ale ostaticilor sau cu decapitări.

Prin acest aspect, internetul a devenit o nouă oficină de recrutare, care înlocuiește sfera moscheilor și asociațiilor, mai bine controlate de musulmanii înșiși, precum și de autoritățile naționale. Să observăm că, deși își proclamă fidelitatea exclusivă față de adevăratul mesaj al islamului, mesajele lansate preiau vectori și o punere în pagină (filme, montaje foto, cântece, postere etc.) care țin mai degrabă de cultura occidentală și seduc astfel un anumit număr de marginali revoltați, mai obișnuiți cu serialele de televiziune ale Hollywood-ului decât cu frecventarea lăcașurilor de cult musulmane. Amestecul genurilor, deși surprinzător, nu este mai puțin eficient. Site-uri precum *al-Qala'ah* (*Fortăreața*) sau *al-Ekhlas* (*Sinceritatea*) au cunoscut un real succes în

Europa după 2002 și au contribuit prin forumurile lor de discuții la crearea unei noi generații de jihadiști. Să observăm că noua radicalizare a unor femei musulmane se explică și prin difuzarea pe aceste site-uri a unor adevărate reviste pentru femei, precum *Al-Khansaa*. Acest fenomen, foarte minoritar, implică în general soții sau surori influențate, care sunt cantonate în general într-un rol extrem de puțin important la nivelul rețelelor.

În fine, să observăm că site-urile jihadiste au contribuit la legarea luptelor între ele, creând o *umma* jihadistă virtuală. Site-urile sunt conectate între ele, iar simpla lectură a scrierii arabe – uneori și a unor rudimente de engleză – îi permite unui magrebian sau unui francez să ia cunoștință, cu prețul câtorva clicuri, de propaganda grupurilor cecene, saudite sau indoneziene. Acest lucru contribuie de altfel la anonimatul site-urilor, care pot să câștige rapid notorietate, apoi să dispară, chipurile, modificându-și pur și simplu adresa on-line. Fenomenul nu este unul recent. Încă de la al doilea război din Cecenia, el permisese organizarea de noi circuite de finanțare, indicându-li-se pur și simplu simpatizanților adresele unor conturi bancare – schimbate în mod regulat – spre care să trimită donațiile destinate, în numele daniei rituale (*zakat*), wahhabiților ceceni.

De asemenea, internetul a devenit pentru nebuloasa islamistă un instrument privilegiat de comunicare. Librărie mondială virtuală care poate aduce imediat o cunoaștere în general gratuită, el joacă același rol pentru răspândirea ideilor celor mai obscurantiști autori. Scăpând oricărui control real, internetul pune la dispoziția unor conștiințe fragile toate textele-cult ale gândirii salafiste, de la Ibn Taymiyya la ulemaua saudită Bin Baz. Corpusurile doctrinale mai recente se găsesc și ele în vitrină: *Alătură-te caravanei* de Abdullah Azzam și *Călăreții sub flamura*

Profetului de Ayman al-Zawahiri stau alături de texte mai puțin cunoscute în Occident, ca *Principiile neclintite pe cărarea jihadului* al sauditului Yusef al-Ayari sau ultimele cugetări (1.500 de pagini) pe care Abu Musab al-Suri le-a așternut în scris înainte de a fi arestat. Ucenicul jihadist care are nostalgia taberelor din Afganistan poate găsi aici în sfârșit toate manualele de pregătire pe care le-a răsfoit generația precedentă: *The Mujahideen poisons handbook* și *Enciclopedia jihadului* par astăzi clar depășite de noi manuale mai practice, care cer totuși din partea cititorului, pentru a fi cu adevărat asimilabile, o inițiere anterioară. Cu siguranță, nu înveți să utilizezi armele de foc individuale frecventând jocurile electronice, dar un individ înzestrat cu un bagaj de cunoștințe de electronică sau de chimie poate avea în vedere fabricarea de dispozitive explozive simple sau chiar de otrăvuri, dacă dispune de un loc discret și de material pentru a efectua pregătiri și experimente.

Internetul reprezintă totodată o mină de informații utile pentru pregătirea operațiunilor. Chiar dacă te afli la mii de kilometri distanță, poți afla multe lucruri despre dispozitivele inamicului: planul rețelelor sale de transport, măsurile de siguranță puse în aplicare, actualitatea evenimentelor simbolice, subiectele de interes ale mass-media locale etc. Tocmai din acest motiv, recent, s-a stârnit o polemică – puțin cam tardivă – în legătură cu lansarea Google Earth.

Dezvăluirile jurnalistice despre hăituirea la care este supusă al-Qaida i-au informat pe larg pe militanții jihadiști despre pericolele utilizării telefoanelor mobile sau a sistemelor portabile de comunicare prin satelit. Aceștia s-au readaptat folosind SMS-urile, schimbând regulat cartelele SIM sau corespondând în limbaj cifrat, ba chiar și revenind la vechiul sistem care folosea curieri umani. Însă aceste moduri de comunicare discrete împiedică rapiditatea, difuzarea și precizia atunci când sistemul

depășește scara unei țări. De altfel, nebuloasa al-Qaida utilizase internetul cu mult înainte de 2002. „Semestrul de studii începe în trei săptămâni. Am obținut 19 confirmări de înscriere pentru studiile la facultatea de drept, facultatea de dezvoltare urbană, facultatea de arte și facultatea de inginerie.” Ultimul mesaj transmis dintr-un internet café de Mohamed Atta, la jumătatea lui august 2001, apare astăzi în toată claritatea sa, dar oare ar fi putut fi descifrat înainte de evenimentele de la 11 septembrie? Iar Richard Colvin Reid adresase numeroase e-mailuri finanțatorilor lui cu prilejul haoticului său periplu european care precedase îmbarcarea la bordul avionului spre Miami. Începând din 2002, al-Qaida pare să fi reușit totuși restabilirea unor căi de comunicare între o serie dintre conducătorii săi prin utilizarea de procedee criptografice. Rămâne dificil de stabilit dacă unele dintre aceste mesaje au utilizat canalul site-urilor jihadiste – de exemplu, prin intermediul anonimatului unor forumuri de discuții. Însă arestarea pakistanezului Noor Khan la Karachi pe 12 iulie 2004 a arătat că unul dintre obiectivele majore ale acestor comunicări discrete rămânea executarea de acțiuni operaționale. Pe 3 august același an, poliția britanică a reținut un grup de britanici – în majoritate de origine pakistaneză, printre care și un specialist în chimie – care, sub conducerea lui Dhiren Barot, veteran al luptelor din Afganistan, pregătea diferite atentate de mare amploare în regiunea Londrei. Vom observa că la nivelul grupurilor locale au fost puse în aplicare măsuri mult mai simple. Fiecare își scrie în aceeași căsuță mesajele, care sunt păstrate în folderul de ciorne. Și atunci nu mai există nici un risc de interceptare cu ocazia trimiterii mesajului, deoarece aceasta nu este realizată.

În sfârșit, să amintim prin ce anume ține primul sistem de propagandă utilizat de al-Qaida de aplicarea judoului, adică de folosirea în propriul beneficiu a forței prost controlate a adversarului. De ce materiale dispune

Osama bin Laden pentru a-și realiza în mod regulat casetele audio și video? Probabil de o cameră video, două proiectoare și un grup electrogen, totul ascuns într-o peșteră din Waziristan. Produsul cel puțin amator va deveni în câteva săptămâni un succes mondial, grație discreției unui curier uman însărcinat să-l transmită televiziunii Al Jazeera. Încă de la prima lui difuzare, toate televiziunile occidentale vor încerca să obțină drepturile de difuzare a documentului, la un tarif mediu de 20.000 de dolari minutul, pe care se vor grăbi să-l programeze fără precauții deosebite. Apetitul pentru știrile de senzație și respectarea libertății de expresie sunt oare suficiente pentru a justifica faptul că lumea democratică este comentatorul rătăcit al propriei pierzanii?

C) Evoluția tacticilor operaționale

a) Nebuloasa mujahedină nu și-a concretizat amenințarea cu terorismul de masă și pare astăzi limitată la lovituri de mică intensitate. În zadar au prezis apocalipsa unii autori: în patru ani nu a existat nici un nou 11 septembrie. Șase atentate au depășit 100 de morți: Bali 1 (202 morți în octombrie 2002), Moscova (160 de morți în octombrie 2002), Madrid (191 de morți în martie 2004), Beslan (350 de morți anunțați oficial în septembrie 2004), Manila (118 morți) și Bagdad (125 de morți în februarie 2005). Putem remarca totuși că numărul victimelor de la Moscova și Beslan se datorează în mare măsură lipsei de pregătire – dacă nu cumva este vorba despre o alegere strategică – a aparatului antiterorist rus. Nu putem decât să rămânem prudenți; al-Qaida pregătise și alte

proiecte de mare amploare, iar reducerea nivelului atacurilor se explică în primul rând prin sporirea măsurilor de siguranță, destructurarea nebuloasei jihadiste și capacitățile tehnice mai reduse ale noii generații teroriste. Un nou atentat spectaculos rămâne posibil. El nu figurează însă în prima poziție pe scara probabilităților și, mai ales, ar constitui probabil la rândul lui un eveniment excepțional și marginal.

Dacă loviturile sunt astăzi de mici proporții, ele sunt efectuate în general după tiparul operațiunii sinucigașe și în mod simultan. Nu putem decât să reafirmăm că acțiunea sinucigașă constituie în primul rând un indicator al unei capacități operaționale limitate. Militanții jihadiști utilizează mijloace rudimentare, în general amestecuri instabile cum ar fi TATP[2]* și HMTD[3]** sau amestecurile artizanale realizate pe bază de îngrășăminte chimice, de tip nitrat sau fosfat. Capacitatea lor de acțiune este redusă prin sporirea dispozitivelor de protecție și supraveghere. Noii lor recruți au o pregătire mai limitată. În fața acestor noi constrângeri, atentatul sinucigaș oferă două atuuri. El îți permite să lovești, chiar dacă nu ținta aleasă. Și creează un model care electrizează, cel al martirului (*shahid*). Pe termen lung nu trebuie să supraestimăm însă capacitatea de a entuziasma a temei martiriului. Autoritățile religioase regulate ale islamului au reamintit pretutindeni interzicerea sinuciderii și limitele legale ale jihadului. Ambiguitatea discursului legat de lupta palestiniană rămâne un handicap, însă aceasta din urmă nu are nici acum legături cu jihadul internațional și, de la venirea lui Mahmoud Abbas în fruntea Autorității Palestiniene, se manifestă o tendință de reducere a atentatelor. Longevitatea tacticii acțiunii sinucigașe depinde în primul rând de rezultatele ei. În această privință, jihadul irakian constituie într-adevăr un nou câmp de experimentare preocupant. Vom preciza că, deși s-au observat recent exemple de voluntari la sinucidere de sex feminin – o

belgiancă convertită, Muriel Degauque, care a murit la Bagdad pe 9 noiembrie 2005, sau irakiana Sajida Atrous al-Rishawi, care a eșuat a doua zi în atacul împotriva hotelului *Hyatt* din Amman –, este puțin probabil ca fenomenul să cunoască o reală dezvoltare. Femeile, ființe umane de categoria a doua în cadrul modelului social jihadist, nu pot accede la statutul de *mujahid* sau de *shahid*, apanaj al bărbaților. Cazul „văduvelor negre", armă extrem de mediatică a organizației lui Șamil Basaev, nu ține de islam, ci de cutume etnice cecene care îi impun femeii, membră cu drepturi depline într-o societate de războinici, să-i răzbune pe membrii familiei sale.

Vom remarca, dimpotrivă, că mujahedinii au știut să dea dovadă de o reală capacitate de inovație în jurul tacticii atentatului sinucigaș, care a contribuit la întărirea efectului său psihologic, mai ales când acesta a fost asociat cu momente sau locuri simbolice. Cei responsabili pentru atentatele din Madrid, care aleseseră cu o inteligență politică desăvârșită ajunul alegerilor legislative pentru a lovi, au provocat bulversarea opiniei publice, concretizată prin schimbarea neașteptată a majorității parlamentare și modificarea poziției Spaniei în privința Irakului. Ei au amplasat încărcăturile explozive și s-au retras, deoarece voiau să păstreze forțele grupului pentru noi operațiuni. Însă în momentul încercuirii apartamentului din Leganés, pe 27 aprilie 2004, șapte dintre ei au așteptat asaltul forțelor de poliție pentru a se arunca în aer sub ochii presei. Cât despre malaysianul Husin Azahari, principalul artificier al organizației Jemaah Islamiyah, acesta nu a fost oprit din tentativa sa de sinucidere, în momentul reținerii lui, pe 10 noiembrie 2005, în provincia Java de Est (Indonezia), decât de focurile de armă ale unor polițiști care voiau să-l identifice cu certitudine și să-i percheziționeze ascunzătoarea. Cazul lui Azahari este interesant și din alt motiv. Specialist necontestat în atentate

cu mașini-capcană (Bali 1, hotelul *Marriott*, ambasada Australiei), el revenise pentru atentatul Bali 2 la o strategie minimalistă. Documente scrise de mâna lui arată că pregătea operațiuni de asasinare cu arme de foc și decisese ca, pentru a economisi timp și mijloace, recunoașterile de obiective să fie efectuate de viitorii autori de acțiuni sinucigașe. În același timp, rămânea concentrat pe efectul psihologic al operațiunilor. Decizia de a lovi din nou Bali îi permitea să ascundă precaritatea mijloacelor materiale și financiare de care dispunea în spatele mesajului că putea să lovească din nou insula când voia el. Unul dintre obiectivele pe care le avea în vedere în primă fază nu era altul decât o nouă discotecă, cu numele simbolic de *Ground Zero*. În sfârșit, pentru prima dată în Asia de Sud-Est, autorii operațiunii făcuseră o înregistrare video în care își prezentau testamentul, justificându-și actul sinucigaș prin „noblețea cauzei lor și certitudinea că vor dobândi paradisul".

b) Terorismul maritim a rămas un fenomen marginal. În decembrie 2004, aminteam că pentru a face terorism maritim islamic era nevoie în primul rând de marinari musulmani hotărâți să lanseze operațiuni armate. Or, această populație nu este prezentă în mod potențial decât în două zone maritime delicate: partea de vest a Oceanului Indian și Asia de Sud, unde se comit în fiecare an peste 65% dintre actele de piraterie sau de brigandaj constatate.

În Asia de Sud-Est, puțini pirați musulmani par să fie ispitiți de aventura jihadistă, care n-ar putea decât să stânjenească ceea ce ei consideră a fi o activitate de redistribuire economică, transformându-i în niște indivizi aflați permanent în afara legii.

Singurul grup jihadist care dispune de competențe maritime rămâne Abu Sayyaf, creat la începutul anilor 1990 de un veteran al luptelor din Afganistan, Abdurajak Janjalani. Această structură, echipată cu vase

rapide care își au baza în arhipelaguri cu acces dificil (în special Basilan, Jolo și Tawi-Tawi), a deviat rapid spre banditismul pur. Ea este responsabilă pentru răpirea în martie 2000, pe insula Sipadan (Malaysia Orientală), a circa 20 de turiști occidentali, care au fost ținuți câteva luni pe insula Jolo. Grupul, care ar fi plănuit să comită deturnări de feriboturi în largul orașului Davao, era considerat marginalizat la sfârșitul anului 2003. Cu toate acestea, el a revendicat distrugerea cu ajutorul unui dispozitiv exploziv a superferibotului 14, care s-a scufundat după un incendiu, pe 29 februarie 2004, în Golful Manila. Evenimentul nu este lipsit de însemnătate. Atentatul, care fusese prezentat în primă fază de către autoritățile filipineze ca un incendiu accidental, având în vedere contextul particular al alegerilor prezidențiale din Filipine, ocupă poziția a șasea (cel puțin 118 morți) pe lista celor mai sângeroase operațiuni realizate de un grup islamist după 11 septembrie. Se pare de altfel că rezultatul operațiunii i-a surprins până și pe organizatorii ei, care încercau să facă presiune asupra companiilor maritime pentru a reuși un șantaj financiar. Grupul Abu Sayyaf, căruia forțele de securitate i-au încercuit o parte a forțelor de la începutul lui iulie 2005 în pădurile de munte din Mindanao, a încercat să scape din încleștarea acestora comițând noi atentate împotriva porturilor sau vaselor filipineze. Astfel, grupului îi este atribuit un atentat împotriva altui feribot, comis pe 28 august 2005, la plecarea din portul Basilan (un mort și 28 de răniți).

Dimpotrivă, Abu Sayyaf a eșuat în proiectele sale recente de noi luări de ostatici în structurile izolate din nord-estul Malaysiei Orientale. Operațiunile, care aveau drept obiectiv să refacă finanțele grupului și să-i ofere astfel o nouă prezență mediatică, au fost dejucate la timp. Capacitatea maritimă a organizației pare, în orice caz, slăbită de capturarea în martie 2005, în apropiere de Jolo, a unuia dintre ultimele

sale vase rapide capabile să efectueze raiduri la mari distanțe în largul mării și de sporirea măsurilor de supraveghere costieră în zonă.

Forțele navale par apte să prevină amenințarea. În largul mării, sistemele de arme și modurile de a asigura etanșeitatea navelor oferă o protecție suficientă, chiar dacă apropierea reușită a unui vas sinucigaș nu poate fi eliminată, în special în zona de pescuit. În porturi, vasele care fac escală par în general protejate de planurile de apărare elaborate în radă și la chei de către autoritățile maritime de primire. Adevărata problemă rămâne cea a securității marinarilor pe uscat și ține de măsurile de siguranță de bun-simț, care permit ieșirea grupurilor în zone cercetate în prealabil. Vasele civile rămân mai sensibile. Trebuie să punctăm în special trei subiecte care generează preocupări. Condițiile de îmbarcare pe feriboturi, care nu permit întotdeauna să se realizeze controale serioase asupra pasagerilor, a bagajelor sau a vehiculelor acestora. Luarea de ostatici pe vase de transport, de către pasageri sau echipe care operează prin abordaj discret. Fragilitatea deosebită a metanierelor sau a transportoarelor de produse chimice periculoase, dificil de oprit prin mijloacele maritime clasice fără a provoca distrugerea vasului și împrăștierea încărcăturii.

Deși faptele înclină în favoarea unei diminuări globale a amenințării, aceasta rămâne punctual foarte mediatizată. Impactul cert al unei acțiuni reușite de terorism maritim impune ca aceasta să fie considerată ca permanent posibilă. De altfel, acest lucru nu are până la urmă doar consecințe negative și i-a determinat pe anumiți actori maritimi să-și responsabilizeze mai bine comportamentele în materie de securitate sau de protecție împotriva pirateriei, acceptând adaptările necesare ale costurilor de asigurare, întreținerea vaselor sau achiziționarea de materiale electronice adaptate.

c) Amenințarea NRBC rămâne prezentă, dar nu trebuie exagerată. Deși al-Qaida pare să fi avut planuri mari în domeniul nuclear și radiologic, speranțele sale au rămas literă moartă din cauza incapacității de a recruta o echipă de specialiști, a lipsei unei infrastructuri adaptate și a imposibilității de a obține materiale fisionabile. Osama bin Laden a agitat în zadar, într-un interviu acordat canalului CNN în 1996, spectrul unei amenințări nucleare – ambiție care a fost întâmpinată la vremea aceea cu o ridicare din umeri generală –, căci singurul embrion de proiect concret stabilit este legat de revenirea lui José Padilla pe teritoriul american, unde acesta se ocupa de un proiect de „bombă murdară" ce părea de la bun început prea puțin realizabil. Iar comunicatul în care, la începutul anului 2005, Abu Musab al-Suri îndemna nebuloasa islamistă să-și procure „mijloacele necesare pentru posesia de arme de distrugere în masă, adresându-se în special Iranului și Coreei de Nord" pare să țină de o provocare în contextul internațional de atunci. Vom aminti, în sfârșit, amenințarea pe care ar fi adresat-o Șamil Basaev autorităților ruse încă din 1996, cum că va detona o bombă murdară ce ar fi fost fabricată cu ajutorul elementelor unui aparat radiologic furat cu prilejul luării de ostatici de la spitalul din Budionnovsk. Dispozitivul, care ar fi fost îngropat într-un parc din Moscova, nu a explodat niciodată. În domeniul chimic și biologic, amenințările sunt mai neliniștitoare. Un singur proiect serios al nebuloasei al-Qaida pare să fi avut o șansă de a reuși, cel al lui Dhiren Barot, în Marea Britanie, care număra de altfel printre complicii săi un licențiat în chimie.

Cercetările par să fi fost mai pragmatice de partea rețelelor lui Abu Musab al-Zarqawi, care dispuneau de mici laboratoare improvizate la Herat (Afganistan) până în 2001, apoi în tabăra grupului Ansar al-Islam (Irak) până în aprilie 2003. De altfel, unul dintre adjuncții săi, iordanianul

Abu Attiya, se ocupa în Valea Pankisi (Georgia) de pregătirea în domeniul produselor toxice a „filierelor cecene”, din care făceau parte mai mulți dintre membrii grupurilor lui Abdelhafid Hocine și Mohamed Benchellali, anihilate la sfârșitul lui 2001 în Marea Britanie și în Franța. Aceștia pregătiseră singurele două cazuri de proiecte – de mică amploare, dar confirmate – de atacuri toxice. La începutul lui 2004, autoritățile iordaniene au anunțat că descoperiseră 20 de tone de produse chimice destinate realizării unui atentat de mare amploare la Amman. Nu s-a oferit însă nici un detaliu precis despre proiect, a cărui realitate a fost imediat negată de Abu Musab al-Zarqawi. De atunci încoace, mass-media au indicat în mai multe rânduri că acesta ar deține încă stocuri de arme biologice și chimice, pe care ar vrea să le folosească în Irak – sau chiar în Europa –, însă fără să dispună de vectorii necesari pentru utilizarea lor. Ca atare, nu putem decât să rămânem prudenți în privința subiectului. Dificultatea de a păstra, dar mai ales de a răspândi asemenea produse ne permite să estimăm că riscul unei operațiuni masive este redus, dar simplitatea fabricării unor produse toxice de bază face probabile pe termen mediu noi tentative de slabă intensitate. În caz de succes, impactul psihologic ar fi probabil disproporționat în raport cu rezultatele materiale.

D) Dificila adaptare a societăților democratice la amenințarea teroristă pe termen lung

a) Costul terorismului este o grea povară pentru o economie internațională în curs de transformare. Dacă nu a reușit să distrugă stâlpii societății necredincioase, nebuloasa islamistă și-a schimbat în mare măsură țintele în acest domeniu, mai ales privilegiind obiectivele turistice. Alegerea nu este nouă. În Egipt, Gamaat Islamiya și al-Jihad încercaseră deja să vizeze turiștii străini pentru a determina scăderea resurselor țării. La șapte ani după masacrul de la Luxor, aceeași strategie stă la baza atentatelor împotriva complexelor hoteliere din Tana și Sharm El Sheikh. Operațiunile din Amman sau cele implicate de atentatul Bali 2 țin de aceeași logică. Cele două atentate comise la trei ani distanță împotriva insulei Bali oferă o bună ilustrare directă a daunelor economice și sociale. În septembrie 2002, în Bali erau veniți 15.000 de turiști. La cinci zile după atentatele din 12 octombrie, Kuta era părăsită de străini, iar în celelalte părți ale insulei rămăseseră mai puțin de 10.000 de turiști. În ianuarie 2003, aproape 100.000 de balinezi se aflau în șomaj tehnic și se întorceau în satele lor, locuri de refugiu tradiționale, unde recoltele slabe de orez provocau teama de foamete. Atitudinea responsabilă a companiilor hoteliere față de personalul lor, acțiunea șefilor de sate și fatalismul tradițional al populației au permis depășirea crizei. În 2005, 1.500.000 de turiști au revenit în Bali. Atentatele mult mai puțin sângeroase de la 1 octombrie 2005 nu au avut, cu siguranță, aceleași

consecințe imediate și o mare parte dintre turiști au ales atunci să nu părăsească insula, însă numărul de sosiri a scăzut în noiembrie cu 72.000.

Costul economic al terorismului rămâne dificil de exprimat în cifre. El cumulează costurile pagubelor nemijlocite, acoperit în parte de societățile de asigurare și de puterile publice, pe cel legat de schimbările de comportament ale publicului, vizibil pentru companiile aeriene și agențiile de voiaj, dar și – sau mai ales – pe cel al implementării de noi măsuri de siguranță. Probabil că o parte dintre măsurile de adaptare ar fi fost totuși implementate și fără presiunea nemijlocită a atentatelor, datorită evoluției permanente a politicilor comerciale, supuse unor concurențe puternice și tradiționale pe o piață în continuă schimbare.

b) Implementarea de noi sisteme antiteroriste mai adaptate este o necesitate. Ea este însoțită în mod evident de noi constrângeri, dintre care unele reprezintă o povară financiară neîndoielnică pentru actorii economici. Fără a reveni asupra creării unui superminister al securității și asupra sporirii drastice a măsurilor de supraveghere în Statele Unite, vom observa că aproape toate țările occidentale au trecut la reformarea propriilor sisteme de securitate interioară, în special prin adoptarea pe plan legislativ a unor noi măsuri antiteroriste. Într-un mare număr de cazuri, putem considera că ele nu făceau altceva decât să recupereze o rămânere în urmă evidentă în raport cu amenințările. Prin atentatele din iulie 2005, Marea Britanie a plătit probabil într-un mod nefericit cei 10 ani de „Londonistan”, datorați unei tradiții de primire și de respectare a culturilor, foarte etnocentrică în fața amenințărilor care apăreau atunci în Europa și în țările musulmane. Din cauza unui sistem de apel extrem de complex, a fost nevoie de 10 ani pentru ca Rachid Ramda, specialistul în gestionarea finanțelor din spatele atentatelor din 1995, să fie în sfârșit extrădat în Franța. Odată lansate alertele clare, mai mulți responsabili ai

serviciilor de securitate nu au fost de ajuns pentru a adapta în timp util la noile amenințări un model comunitar britanic seducător, dar încremenit și aflat în criză. Legile adoptate de urgență în anul 2000 nu au rezistat în timp. Detenția administrativă a străinilor care prezintă o amenințare pentru siguranța statului nu a fost prorogată. În acest context, nu ne putem mira că guvernul lui Tony Blair, deși a gestionat excelent criza din iulie, a suferit un eșec politic major în legătură cu extinderea duratei arestului preventiv la trei luni. Măsurile antiteroriste trebuie programate în timp și necesită informarea publicului și pregătirea actorilor. Noua tactică polițistă *shoot to kill* viza să facă opinia publică să accepte că tradiția faimosului *bobby* britanic neînarmat nu mai era suficientă. În vreme ce cifrele arătau de 10 ani noua dezvoltare a unei criminalități armate în Marea Britanie, dezbaterea de informare a fost insuficientă, fapt demonstrat în mod dramatic de împușcarea din eroare a unui cetățean brazilian. Franța, care dispune din nefericire de o experiență îndelungată în materie de amenințare teroristă, s-a descurcat până la urmă mai bine. Ea a reușit să dejoace din decembrie 1996 încoace toate proiectele de atentat planificate împotriva teritoriului său, chiar dacă în jur de 30 de cetățeni francezi și-au pierdut viața – în general din ghinion – în atentate comise în străinătate. Cu toate acestea, însăși calitatea sistemului său justifică readaptarea lui regulată pentru a preveni cât mai bine apariția unor „unghiuri moarte”, mereu posibile. Tocmai în acest spirit, la sfârșitul lui decembrie, au fost votate noi dispoziții privind supravegherea video, controlul identității și păstrarea datelor de către furnizorii de acces telefonic și internet. Pe de altă parte, reapariția recentă în comploturi jihadiste a unor militanți eliberați de curând a justificat creșterea pedepselor în materie de „asociere de răufăcători în relație cu o acțiune teroristă”, instrument esențial al modelului preventiv judiciar. Pedeapsa

maximă este mărită de la 10 la 20 de ani pentru participanți și de la 20 la 30 de ani pentru organizatori. Pragmatismul noii legi franceze este de altfel marcat de caracterul provizoriu al unora dintre măsurile sale. Dacă o situație excepțională justifică măsuri excepționale, acestea nu trebuie totuși să creeze un sistem excepțional. Vom remarca, de asemenea, pe planul vieții cotidiene că aceste măsuri se bucură de larga aprobare a opiniei publice. Informațiile furnizate de autorități la implementarea unor „planuri roșii" menite să asigure o reacție la un eventual atentat cu substanțe toxice, precum și apariția sistematică a personalului în ținută NBC[4]* la anihilarea unor grupuri teroriste pot să surprindă într-o primă fază. Însă aceste măsuri liniștesc în cele din urmă o populație civică și responsabilă, indicându-i limita amenințărilor.

c) Problema recurentă a drepturilor omului: nu totul a fost perfect – nici pe departe – în acțiunile efectuate în numele luptei antiteroriste. Dincolo de consensul diplomatic general, jocul a fost bulversat de interesele particulare ale statelor. Sinistrul scandal al centrului de detenție din Abu Ghraib, existența unor închisori secrete sau discursurile ambigue și contradictorii ale unor înalți responsabili americani cu privire la tortură poartă o vină evidentă pentru fisurile care au apărut în interiorul coaliției internaționale. Rămâne însă prea ușor să arăți cu degetul doar Statele Unite. A pune Guantánamo și Abu Ghraib pe același plan e ceva de o simplitate abuzivă: prizonierii din Tora Bora reprezentau un pericol și o sursă de informații majore, asupra cărora americanii nu aveau, din motive practice, decât un control insuficient. Deținuții în uniformă portocalie din lagărul X au fost supuși în general aceluiași regim precum criminalii în detenție provizorie din penitenciarele federale americane. Puteau fi eliberați niște prizonieri de război în timpul unui conflict care depășea cadrul războiului convențional și care nu era nici pe departe încheiat?

Trebuia să li se aplice prevederile convenției de la Geneva atunci când ei înșiși o refuzau? Critica este denaturată când problema este pusă în afara contextului ei. Sistemul implementat a generat cu siguranță nedreptăți, dar mai mulți dintre deținuții eliberați din lipsă de probe judiciare au luat în scurt timp din nou calea jihadului. Ar fi o mare naivitate să vedem în acest fenomen doar resentimentul unor nevinovați. Nu este mai puțin adevărat că, la capătul a patru ani, Guantánamo constituie din ce în ce mai mult un loc unde dreptul juridic nu se aplică.

Reflecția rămâne incomodă într-un Occident împărțit între respectarea propriilor valori morale și necesitățile apărării sale împotriva unor militanți jihadiști care au învățat de mult cum să le întoarcă în folosul lor exclusiv. Când a fost arestat la Londra, pe 29 iulie 2005, în fața camerelor de televiziune, Ramzi Mohammed, unul dintre autorii atentatelor ratate cu opt zile mai înainte, a scos de altfel acest strigăt elocvent în fața polițiștilor ce îndreptau armele spre el pentru a evita orice acțiune sinucigașă: „Am drepturi!”. În orice caz, nu acordase aceleași drepturi trecătorilor din jurul lui atunci când încercase să detoneze încărcătura explozivă pe care o purta. Așadar, dezbaterea de idei nu poate să rămână decât contradictorie și totodată necesară. Asociațiile pentru drepturile omului sau avocații își păstrează neatins rolul în cadrul ei, ca și profesioniștii care au misiunea să asigure zi de zi securitatea concetățenilor lor. Să ne dorim doar ca atât convingerile ideologice, cât și cele profesionale să păstreze măsura în raport cu bunul-simț. Lupta antiteroristă trebuie să fie clară, modalitățile sale implică și secretul și pot, cum se întâmplă pretutindeni, să genereze erori. Sigur că acest lucru este regretabil într-o lume perfectă, însă nu putem acorda mai multă importanță drepturilor criminalilor decât celor ale victimelor. Să reamintim, în fine, inanitatea torturii, pe care unii o justifică prin nevoia

de a obține informații în situație de pericol imediat. Această situație apare, până la urmă, foarte rar, iar utilizarea torturii de către aparatele de stat prezintă două riscuri nemijlocite: pierderea reperelor deontologice pentru aparatele de securitate și dezvoltarea de către adversarii lor a unei noi propagande, generatoare de recrutări. Teroarea nu poate face parte dintre instrumentele contraterorismului.

Fenomenul terorist nu mai este o noutate în lumea modernă și nu putem decât să constatăm capacitatea de a uita a societăților noastre atunci când repunem în perspectivă evenimentele actuale și precedentele „valuri" de terorism, care s-au succedat odată ce au luat sfârșit luptele de decolonizare.

Terorismul revoluționar ce a părut să destabilizeze țările europene era până la urmă copilul monstruos născut din *foco* și rezistența palestiniană, care eșuaseră amândouă în formele lor inițiale. El nu a ajuns la maturitate – de altfel, una sinucigașă – decât în Germania și Italia. Vom remarca de altfel că el a facilitat în Italia emergența manipulatoare a unui alt terorism, de astă dată de extremă dreaptă, care viza prin „strategia tensiunii" să permită instaurarea unei dictaturi obsedate de pericolul comunist. Regimurile militare din Uruguay, Chile și Argentina, dar și cel al coloneilor greci au arătat din plin pericolele unei practicări nedemocratice a luptei antiteroriste.

Terorismul identitar nu rămâne nici el mai prejos. Conflictul irlandez a avut nevoie de mai bine de un secol ca să se stingă și, cu toate că IRA și-a predat în cele din urmă stocurile de arme în 2005, va trebui să mai așteptăm câțiva ani ca să ia sfârșit deriva unora dintre partizanii săi sau dintre membrii milițiilor unioniste care au trecut printr-o alunecare logică de la violența politică la violența pur criminală. Este de altfel posibil ca

ultimii *desperados* din ETA să ajungă într-o situație asemănătoare peste câțiva ani, având în vedere radicalizarea noului curent de simpatie față de aceasta, format în violențele urbane care însoțesc în general în Țara Bascilor finalurile manifestațiilor independentiste. Iar viitorul rămâne promițător pentru acest tip de lupte într-o lume în care ura etnică, adesea stimulată de tensiuni economice și sociale, continuă să stea la baza contestării frontierelor tradiționale.

În sfârșit, într-o lume bipolară, terorismul de stat a ațâțat în mod dramatic focarele de conflict din Orientul Mijlociu și a contribuit la extinderea conflictului israeliano-palestinian, a cărui durată reală depășește 70 de ani, adică cel puțin patru generații. Deși a devenit mai puțin frecvent, el rămâne și acum un instrument posibil pentru strategia indirectă a unor state care resping noua ordine mondială, schițată, dar nu și construită, de Statele Unite. Atentatele recente care au lovit Libanul par să aducă o dramatică ilustrare a acestui fenomen.

Amenințarea teroristă nu este nouă, iar mujahedinii – având în vedere rădăcinile multiple ale luptelor pe care le duc – au reluat de altfel sub flamura islamului unele dintre luptele care țineau ieri de acțiunea antiimperialistă sau separatistă. Așadar, nu este vorba doar de un terorism religios. Și în materie de violență politică, fundamentele se repetă de-a lungul istoriei. Trebuie să constatăm totuși că numai terorismul islamic a dobândit o dimensiune planetară. Unii văd aici un răspuns la globalizarea lumii pe care societățile moderne încearcă să o impună pe planul economiei, al circuitelor financiare și al noilor moduri de comunicare. Nu e mai puțin adevărat că lumea contemporană este foarte diversă în modele sale culturale și că modelul politic al democrației s-a răspândit sub multiple forme.

De asemenea, pare exagerat să vorbim de „jihad global”, expresie seducătoare prin capacitatea sa de evocare, dar care în realitate simplifică prea mult. Nu există nici o hidră islamistă la nivel mondial, ci suprapunerea unui număr de revolte, pe plan internațional, regional și local, ale căror istorii, agende și strategii sunt diferite. Ele trebuie soluționate luând fiecare caz în parte.

Dinamica grupului al-Qaida a putut da naștere unui suflu nou. Însă incapacitatea sa de a construi o structură ierarhizată, simplificarea discursului său religios și lipsa oricărui proiect politic coerent îi interziceau orice speranță de a uni într-o confederație toate mișcările islamice combatante. Nebuloasa mujahedină, tot mai marcată de contexte diferite și de rivalități, se fragmentează. Al-Qaida și structurile sale acolite se dezagregă treptat în timp ce apare o nouă generație de grupuri care nu au cunoscut inițierea federatoare și clandestină a celei de-a doua „matrice afgane” din anii 1990. De altfel, există în continuare legături. Multe dintre aceste grupuri sunt conduse de veterani ai luptelor din Afganistan, iar membrii lor și-au făurit adesea convingerile extremiste pe baza textelor ideologice „dezgropate” sau scrise de generația al-Qaida. De aceea, utilizarea judicioasă a internetului a permis – prin difuzarea de scrieri doctrinale, de manuale de pregătire și de instrumente de propagandă – menținerea unor punți de legătură. Dar, până la urmă, asemenea website-urilor jihadiste, nu există altă *umma* jihadistă decât cea virtuală. Iar cel dintâi adversar al nebuloasei mujahedine rămâne, cu mult înainte lumii necredincioșilor, lumea musulmanilor, pe care ea o consideră coruptă. Hegira militanților radicali nu poate aspira la o nouă cucerire a Medinei, iar avântul noilor „călăreți sub flamura Profetului” a fost oprit în luptele din Afganistan.

Trebuie totuși să lăsăm garda jos? Evident, răspunsul este negativ. Amenințările terorismului de masă (11 septembrie, Bali 1, Madrid, feribotul din Golful Manila) par să se fi redus la cele ale loviturilor de mică intensitate (Londra, Bali 2, New Delhi). Însă acestea din urmă sunt în general multiple și îmbracă forma acțiunii sinucigașe, ceea ce le sporește efectul psihologic. Pe de altă parte, oroarea luării ostatici a copiilor din Beslan sau atentatele cotidiene din Irak ne reamintesc că scăderea calitativă a atentatelor nu se datorează decât împuținării mijloacelor de care dispune adversarul și capacității noastre de a construi un model de securitate în permanentă adaptare, exercițiu dificil pe o perioadă îndelungată.

Să nu ne înșelăm, cele mai importante arme ale adversarului sunt capacitatea sa imaginativă de a lovi prin surprindere și buna sa cunoaștere asupra slăbiciunilor noastre. Lupta rămâne deci îndelungată și necesită rezistență și coeziune. Ea este în primul rând psihologică. Iar durata ei depinde de voința noastră, de transparența modurilor noastre de acțiune și de coerența dintre discursurile și faptele noastre. Această luptă este legată totodată de capacitatea noastră de a integra, pe plan social, economic și cultural, niște populații dominate de sentimentul de excludere sau de revoltă care sunt rezervoarele potențiale ale rețelelor jihadiste.

În concluzie, într-un univers cu numeroase zone gri – atât exterioare, cât și interioare –, dezagregarea treptată a mișcărilor islamiste radicale nu va marca sfârșitul fenomenului terorist, ceea ce nu înseamnă însă că trebuie să supraestimăm capacitatea lui de a produce daune. În materie de securitate, țările occidentale care nu mai cunosc războiul trebuie să fie conștiente de acest lucru pe termen lung.

1* Direction de la Surveillance du Territoire, serviciu de informații al Ministerului de Interne francez (n.tr.).

2* Abreviere de la *Triacetone triperoxide* (n.tr.).

3** Abreviere de la *Hexamethylene triperoxide diamine* (n.tr.).

4* De protecție în caz de atac nuclear, biologic și chimic (n.tr.).

Jihadismul la momentul Daesh

Gérard Chaliand

De mai bine de un sfert de secol[1], fenomenul terorist este aproape exclusiv[2] expresia unor minorități jihadiste a căror radicalizare a fost considerabil încurajată de războiul din Afganistan, imediat după intervenția sovietică (1979-1989). Cauzele sunt multiple, însă rolul Arabiei Saudite în răspândirea unui islam conservator și a unei reislamizări militante, inspirată de wahhabism[3], a fost determinant după prima criză petrolieră (1973-1974) și îndeosebi ca reacție, începând din 1979, la ascensiunea șiismului iranian.

În Afganistan, acest lucru a fost perceptibil încă de la începutul conflictului, în care s-a constituit o alianță între Arabia Saudită, care furniza împreună cu aliații ei din Golf o parte importantă a finanțării, Pakistan, care constituia o zonă de organizare și repliere (adăpost și logistică), și Statele Unite. După retragerea sovietică, schimbarea completă de atitudine a celor care fuseseră încurajați și susținuți de Statele Unite și aliații lor musulmani s-a produs treptat în cursul anilor 1990, pentru a duce în final la atentatele traumatice de la 11 septembrie 2001.

Bilanțul jihadismului, mai mult sau mai puțin inspirat de nebuloasa al-Qaida, în cursul primului deceniu al secolului XXI se dovedea, în ciuda anunțurilor apocaliptice făcute de Osama bin Laden, foarte modest, cel puțin în Occident:

Madrid, 2004: 191 de morți;

Londra, 2005: 55 de morți.

Așa cum prezisese Raymond Aron, impactul psihologic întrece cu mult consecințele propriu-zis fizice. Celelalte atentate care au provocat un mare număr de victime erau comise aproape exclusiv în țări musulmane, cu câteva excepții (Bali, Filipine). Între timp, nebuloasa al-Qaida suferea o hemoragie la nivelul oamenilor cu funcții de conducere. Aproape toți erau uciși sau încarcerați. Ayman al-Zawahiri rămânea practic singurul care supraviețuise[4].

Pe ansamblu, până la spectaculosul atentat de la *Charlie Hebdo*, în Statele Unite se pot număra în jur de 10 morți, iar în Europa cel mult de două ori pe atâția[5]. Din nou, nu putem decât să constatăm în ce măsură jocul terorismului se joacă la nivelul minților și al voințelor și în ce măsură mass-media, mari amatoare de spectaculos și cu mare plăcere vânzătoare de angoasă, participă indirect la propaganda curentelor teroriste.

Rădăcinile Daesh

Noutatea nu stă în repetarea actelor cu caracter terorist care utilizează aproape exclusiv tehnici cunoscute, ci, odată cu intrarea bruscă în scenă a Daesh în 2014, într-o *teritorializare* care face ca terorismul de ieri să treacă la rangul de operațiuni de război. Această mutație s-a produs pe un

teren nou, ca o consecință a ceea ce jurnaliștii au numit „primăvara arabă”, pe dublul teatru de operațiuni din Siria și Irak, începând din 2011.

Mișcările de protest debutează în Tunisia, la scurt timp după o imolare, și se transformă în mișcări de masă – în principal manifestații pașnice –, provocând în mod neașteptat căderea președintelui Ben Ali. Această mișcare urbană, motivată de o respingere a dictaturii și a corupției, se răspândește cu repeziciune. Mai întâi în Egipt, unde Statele Unite nu susțin un regim care se prăbușește la rândul lui (spre marea nemulțumire a Arabiei Saudite) după o serie de manifestații ce au loc în Cairo și în alte orașe egiptene. Aceste proteste cu sloganuri democratice duc la victoria în alegeri a Fraților Musulmani. Asemenea partidelor comuniste de altădată, aceștia din urmă își cultivaseră baza multă vreme, în clandestinitate, și erau prezenți printre cei defavorizați. Folosirea rețelelor sociale putea reuși cu certitudine să coordoneze o revoltă urbană, însă nu putea izbuti să creeze puternica mișcare de masă pe care o suscitase lunga implantare a Fraților Musulmani. Proba urnelor a arătat că aceștia acționaseră în profunzime.

Dimpotrivă, în anul în care Mohamed Morsi a fost președinte, fără alt program decât acela de a centraliza puterea fără a o împărți cu nimeni, mișcarea Fraților Musulmani a demonstrat că era mai bine pregătită pentru clandestinitate decât pentru a conduce țara. În calitate de unică forță organizată a țării și garantă a ordinii, armata a pus mâna pe putere, cu asentimentul dezabuzat al unei populații mânate dintr-o parte într-alta, între promisiuni și represiune. Era vorba, bineînțeles, de aceeași armată și aproape aceiași ofițeri care susținuseră regimul dictatorial al lui Hosni Mubarak. Generalul Sisi, un nou dictator, a primit un ajutor financiar din partea Arabiei Saudite.

Între timp, agitația cuprinsese și Libia, unde regimul lui Muammar Gaddafi a reacționat cu brutalitate, amenințându-i cu cele mai aspre pedepse pe răsculații din Benghazi. Trebuie știut că Libia este compusă din cel puțin două entități principale, fără a mai pune la socoteală regiunea Fezzan: Tripolitania la vest, orientată spre Magreb, și Cirenaica la est, orientată mai degrabă spre Egipt. Consiliul de Securitate al ONU, cu sprijinul Rusiei și al Chinei, a votat în favoarea asigurării securității pentru populația din Benghazi. De fapt, acest mandat, la îndemnul lui Nicolas Sarkozy, susținut de primul-ministru britanic David Cameron și participarea (logistică) a Statelor Unite, a dus la eliminarea fizică a dictatorului. Să reamintim că în 2003, după ce, la îndemnul Marii Britanii, a acceptat să renunțe la programul său nuclear, Muammar Gaddafi era considerat „frecventabil" și că în 2007 era încă primit la Paris de către Nicolas Sarkozy[6]. Dacă Rusia și China ar fi încălcat mandatul ONU, s-ar fi stârnit un adevărat cor de proteste. Patru ani mai târziu, situația este anarhică, jihadiștii proliferează, iar pierderile colaterale (în dauna Franței) în Sahel sunt de notorietate și durabile.

Pe de altă parte, Yemenul – un stat care nu-și controlează decât foarte parțial propriul teritoriu –, unde prezența al-Qaida din Peninsula Arabică (AQPA) era puternică, a intrat într-o criză de durată ce avea să-i fie fatală dictatorului său, Ali Abdullah Saleh. Acesta avea să se retragă, fără ca pacea să se reinstaureze, până la răbufnirea violentă a mișcării houthi (ai cărei membri practică o versiune îndepărtată a șiismului ortodox, numită zaidism), susținută de Iran. Mișcarea a pus stăpânire pe Sana'a, capitala Yemenului, apoi pe Aden, provocând intervenția aeriană a Arabiei Saudite și a aliaților săi sunniți.

Criza din 2011, care a avut un efect de domino, a afectat și Siria, mai întâi printr-o serie de manifestații pașnice. Alegerea politică a regimului a

fost confruntarea. Totul s-a petrecut ca și cum acesta ar fi avantajat extremiștii islamiști ca să pară mai puțin inacceptabil decât adversarii săi. Regimul de la Damasc, aflat la strâmtoare, știe cât poate să-l coste o înfrângere militară ca grup religios minoritar care a exercitat deja, în trecut (Hama, 1982), o represiune foarte brutală.

Rivalitatea fățișă dintre Arabia Saudită și Iran, foarte puternică din momentul în care ayatollahul Khomeini a ajuns la putere (1979), s-a exacerbat pornind de la criza și războiul din Siria. Ea fusese deja alimentată de inabilul război american „de calitate" din 2003, care, de facto, întărise Iranul și distrusese puterea sunnită în Irak.

Statele Unite făceau atunci eforturi să sprijine armata siriană liberă (ASL), care se dovedea slabă în comparație cu diversele formațiuni islamice ce primeau, direct sau indirect, ajutor financiar din partea Arabiei Saudite și a aliaților săi din Golf. Cele mai importante dintre acestea sunt Jabhat al-Nusra, Ahrar al-Sham, Frontul Islamic Revoluționar, Jaysh al-Islam și Statul Islamic din Irak și Levant (SIIL). Turcia lăsa cu dragă inimă să treacă voluntarii pentru jihad: „nu am lăsat să treacă decât turiștii", declara Recep Tayyip Erdoğan, șeful statului turc, care, ulterior, a sprijinit fățiș jihadiștii din Daesh împotriva kurzilor din Siria cu prilejul bătăliei de la Kobani.

În ceea ce le privește, Arabia Saudită, Emiratele din Golf[7], Iordania și Marocul, care fac adeseori front comun, au luat măsuri financiare pentru ca, în 2011, contestarea socială să nu cuprindă și teritoriul lor. Salariile funcționarilor au fost mărite considerabil, ca și sumele alocate altor sectoare. Pacea socială a fost cumpărată, efect indirect al protestelor din numeroase țări arabe. În Bahrein, unde o mare majoritate șiită este oprimată de o minoritate sunnită, mișcarea de protest social a fost înăbușită prin trimiterea de trupe saudite menite să descurajeze orice

confruntare violentă. Observăm absența unor manifestări semnificative în Iordania, unde populația palestiniană reprezintă în jur de 70% din cea a regatului.

Contestările democratice și/sau revoluționare care au afectat lumea arabă – inclusiv Turcia – au dus la căderea a trei regimuri, cele din Tunisia, Egipt și Yemen. Al patrulea, cel al colonelului Gaddafi, s-a prăbușit ca urmare a unor intervenții exterioare[8]. În nici un moment, nici una dintre aceste mișcări nu a invocat jihadismul inspirat de al-Qaida. Faptul merită evidențiat.

Pe ansamblu, singura schimbare de regim conformă cu dorințele exprimate de manifestațiile inițiale este cea din Tunisia, unde Ennahda a obținut totuși peste 40% din voturi în noiembrie 2011. În materie de educație, Tunisia este cea mai avansată dintre țările implicate, având o clasă de mijloc relativ numeroasă și educată. Pe termen lung, handicapul ei este unul economic. După ultimele alegeri, vedem că situația rămâne confuză, fără a valida totuși o ascensiune a religiosului. În plus, în societatea tunisiană, spre deosebire de ceea ce se întâmplă în Libia sau în Yemen, triburile nu joacă un rol esențial.

Tot acest proces are loc în niște societăți unde comunicarea a fost determinantă.

În Siria, după numeroase peripeții, statul alauit, datorită sprijinului din partea Iranului și a Hezbollahului libanez, cooperării regimului de la Bagdad și ajutorului Rusiei, reușește să-și mențină dominația asupra țării, în zonele-cheie, populate și totodată vitale din punct de vedere economic, altfel spus capitala, Damasc, zona de vest și fâșia de coastă, cu excepția Alepului, care rămâne în continuare disputat.

Folosirea de gaze chimice, care constituia o „linie roșie” de netrecut pentru Washington, nu a dus la intervenția americană. Ce-i drept, la

inițiativa Moscovei, regimul sirian a consimțit să-și predea stocul de arme chimice Statelor Unite. Armata siriană liberă bate pasul pe loc, ba chiar dă înapoi, în timp ce Jabhat al-Nusra încearcă să-și exercite propaganda în direcția orașelor importante (Homs, Hama etc.). În ceea ce-l privește, Statul Islamic din Irak, ale cărui baze au fost puse de Abu Musab al-Zarqawi, creatorul „al-Qaida în țara celor două fluvii", împresoară treptat Siria încă de la începutul lui 2012.

Revista germană *Der Spiegel* publica la începutul lui aprilie 2015 un document pe care *Le Monde* îl publica la rândul său pe 27 aprilie, referitor la nașterea mișcării care va deveni ulterior Statul Islamic din Irak și Levant (Daesh). Ar fi vorba despre niște documente datorate lui Haji Bakr, un colonel din armata irakiană format pe timpul lui Saddam Hussein și făcând parte din serviciiile secrete ale aviației (pe numele său adevărat Samir Abd Muhammad al-Khlifawi), care ar fi fost unul dintre organizatorii mișcării înainte ca aceasta să devină Statul Islamic. Respectivele documente arată rolul pe care l-au jucat cadrele din regimul lui Saddam Hussein după prăbușirea puterii acestuia din urmă. La sfârșitul lui 2012, Haji Bakr părăsește Irakul și se stabilește în orașul Tell Rifaat, la nord de Alep. El recrutează mai întâi elemente ce vor deveni cadre însărcinate să stabilească organizarea socială a regiunii și să determine care sunt familiile sau indivizii cu influență. Această operațiune, întreprinsă cu răbdare, vizează să influențeze societatea știind cine și cum o mobilizează. Se încearcă, de asemenea, să se determine datele (ilegale sau condamnabile) ce permit să se exercite presiuni. Pe scurt, este vorba despre o muncă de informare cu bază socio-politică, care seamănă mult cu tehnicile partidelor „marxist-leniniste", căci este adevărat că pentru a organiza trebuie să cunoști și să știi să manipulezi.

Abu Bakr al-Baghdadi, a cărui mișcare recunoscuse în 2011 autoritatea al-Qaida, schimbă în 2013 denumirea de „Statul Islamic din Irak” în „Statul Islamic din Irak și Levant”. Mișcarea progresase rapid în partea cvasi-deșertică a țării, udată de apele Eufratului, pe malul căruia se află cele două centre urbane Raqqa – oraș care devine epicentrul mișcării – și Deir-ez-Zor. Mișcarea are ciocniri violente cu alte organizații combatante din țară, mai ales în ianuarie 2014, în care Haji Bakr își găsește moartea. Abu Bakr al-Baghdadi încercase în zadar să aducă Jabhat al-Nusra sub propria-i autoritate, încercare împotriva căreia se ridicaseră Ayman al-Zawahiri și conducătorul acestei organizații, Abu Muhammad al-Julani. Arbitrul desemnat de Ayman al-Zawahiri să rezolve diferendul, Abu Said al-Hadrami, este asasinat la Alep în februarie 2014 și, în aceeași lună, Abu Bakr al-Baghdadi rupe legătura de fidelitate și supunere față de al-Qaida.

Indiferent ce importanță ar fi putut avea pe plan organizațional Haji Bakr, cel care a beneficiat de pe urma mașinăriei politico-militare a Daesh este conducătorul său, Abu Bakr al-Baghdadi (pe numele său adevărat Ibrahim Ali al-Badri), născut, se pare, în 1971 la Fallujah, în Irak. Al-Baghdadi a făcut studii religioase[9]. După 2003, intră în rezistență, iar anul următor este făcut prizonier. Se radicalizează în închisoare, cum se întâmplă în mod obișnuit, și se pare că este eliberat în același an, după zece luni de detenție. În 2006 este constituit Statul Islamic din Irak (SII), condus mai întâi de un anume Abu Omar. La moartea acestuia, în 2010, al-Baghdadi este desemnat emir al grupului, cu sprijinul lui Haji Bakr. După plecarea trupelor americane (la sfârșitul anului 2011), Statul Islamic găsește adăpost în Siria, unde depinde de al-Qaida, devenind în același timp tot mai autonom. Siria se dovedește a fi o zonă strategică de repliere și organizare pentru grup, care beneficiază de haosul din țară și de

porozitatea frontierei cu Turcia pentru a-și organiza trupele, pentru a-și ameliora logistica și a recruta oameni. În iulie 2012, Statul Islamic reușește în Irak un atac împotriva închisorii din Abu Ghraib și eliberează astfel în jur de 500 de deținuți.

În Siria, Abu Bakr al-Baghdadi se confruntă cu concurența altor formațiuni islamiste, printre care și Jabhat al-Nusra. Cu toate acestea, în 2012, SIIL controlează Raqqa, epicentrul său, și Deir-ez-Zor. Între timp încep negocierile în Irak cu triburile sunnite supuse unor tratamente umilitoare și marginalizate de regimul lui Nouri al-Maliki. Orașul Fallujah, care din 2004 a fost mereu un bastion sunnit și unde se duseseră lupte crâncene împotriva americanilor, este capturat la sfârșitul lui decembrie 2013 și nu va mai fi recucerit de armata regimului lui Nouri al-Maliki, în ciuda apropierii sale de capitală. Acest eveniment a fost mult subestimat.

Strategia de implantare a Daesh

Ofensiva fulgerătoare a Daesh este declanșată în iunie 2014 și culminează cu capturarea celui de-al doilea oraș al țării, Mosul, cu circa un milion de locuitori. Câteva zile mai târziu este proclamat califatul: Abu Bakr al-Baghdadi este califul autoproclamat și cere ca Ayman al-Zawahiri, șeful al-Qaida, să-i recunoască autoritatea; acesta din urmă refuză. Noul „conducător al credincioșilor” devine califul Ibrahim (prenumele său

autentic), care pretinde că se trage din tribul quraișiților, care domnea peste Mecca în secolul al VII-lea. Trupele sale învinge la Sinjar, oraș pe care kurzii se dovedesc incapabili să-l apere. Apoi, îmbinând teroarea cu ofensiva, pătrund la începutul lui august pe teritoriul kurd propriu-zis. Atacul vizează localitățile Makhmur și Gweir, care se află la mai puțin de două ore de capitala Erbil. Luptătorii peshmerga sunt împinși înapoi. Panica pune stăpânire pe capitala kurdă, pe care unii dintre locuitori o părăsesc în grabă. Ajutorul de urgență cerut de kurzi este oferit imediat de aviația americană, care țintuiește pe loc înaintarea Daesh și salvează o situație în care până atunci nu luptaseră, în esență, decât elemente din PYD (*Partiya Yekîtiya Demokrat*, Partidul Uniunii Democratice) sau chiar din PKK.

Începe atunci o perioadă în care lucrurile se întorc în favoarea forțelor coalizate împotriva Daesh. În timp ce armata irakiană se prăbușea, kurzii se folosiseră de retragerea lor ca să ocupe toate teritoriile pe care le revendicau, printre care și Kirkuk. Astăzi, datorită sprijinului aviației americane și susținerii occidentale constând în armament și pregătire, ei apără un front de circa 1.000 de kilometri. La ora actuală, sunt pregătiți de forțele speciale europene, îndeosebi franceze, și dispun de arme antitanc mai bune (lansatoare de rachete), dar în număr încă insuficient. Forțele irakiene, parțial reorganizate de Iran (în contextul în care Nouri-al-Maliki a fost destituit), și milițiile șiite preiau ofensiva și învinge la Tikrit (orașul lui Saddam Hussein), de unde o parte a populației a fugit și nu s-a mai întors. Recucerirea și reocuparea cu trupe șiite a unor regiuni sunnite este o adevărată provocare. Pe ansamblu, bombardamentele au privat Daesh de libertatea sa de acțiune: trupele sale nu se pot deplasa în masă și timp de aproape un an nu au mai avut loc ofensive generale. Atacurile se dau în zilele cu ceață sau prin surprindere, noaptea sau în zori. Daesh, care

practica ofensive cu metode tipice forțelor speciale, nu se prea împacă cu acest război static. Pe de altă parte, bombardamentele asupra puțurilor de petrol aflate în mâinile Daesh au redus mijloacele financiare ale organizației. Terenul nu se prea pretează războiului de gherilă. Lucrurile stau la fel și în Siria, unde cea mai mare parte a teritoriului centralizat de mișcare este un deșert stâncos, cu excepția malurilor Eufratului (Raqq și Deir-ez-Zor). În Irak, Daesh nu se poate baza, teoretic, decât pe 20% din populația sunnită a țării. Or, această susținere nu este unanimă: unele triburi au fost pedepsite pentru că nu se conformau normelor impuse de Daesh. În timp, slăbirea mișcării va implica o eventuală îndepărtare activă a unora dintre aceste triburi sau potențiala lor întoarcere împotriva ei.

Astăzi, pentru Daesh, Siria este împărțită în trei „provincii", iar Irakul în patru, fiecare dintre ele administrată de responsabili numiți. Conducătorul militar este un caucazian, Tarhan Batiraşvili. Șapte ministere alcătuiesc structura de rezistență a statului pe cale de a se naște (securitate, justiție, raporturi cu combatanții străini, comunicare, finanțe, război, relații interprovinciale). Legislativul cuprinde o cartă cu 16 articole. Populației i se impune cel mai strict moralism, ceea ce permite controlarea ei și o face să se teamă de pedeapsă (câteva sute de membri ai tribului Abu Nima au fost executați pentru că au refuzat să aplice regulile impuse). Pe de altă parte, în jur de 100 de combatanți care doreau să părăsească organizația au fost executați în 2015.

Este dificil, deși foarte important, să putem evalua daunele ideologice cauzate de propaganda Daesh, mai ales în rândul tinerilor. Strategia sa diferă în mod evident de cea utilizată de al-Qaida: în vreme ce al-Qaida încearcă să destabilizeze statele, Daesh face eforturi să construiască unul. Însă instalarea durabilă pe plan teritorial nu e lucru ușor. Este nevoie de structuri, a căror construire necesită cadre, iar asta nu se poate limita la

repetarea unor sloganuri religioase. După câte se pare, regiunile aflate sub controlul „Statului Islamic” sunt organizate cu succes (electricitate, servicii) în cadrul unei relative penurii.

Comunicarea este unul dintre punctele forte ale mișcării, care dispune de un studio de producție video, al-Furqan Media Production, ce oferă imagini și un montaj de calitate. Rămâne de aflat dacă eliberarea/ocupația exercitată de Daesh este considerată satisfăcătoare de majoritatea adultă a populației. Într-adevăr, mișcarea numără doar câteva zeci de mii de luptători, dintre care mulți sunt străini (ceceni, libieni, tunisieni, saudiți etc.), ceea ce poate reprezenta un handicap în relațiile sale cu populația. Cum sunt percepuți acești luptători străini, care sunt numeroși în rândul trupelor Daesh? Cum comunică ei cu autohtonii? Ce proporție dintre ei vorbesc o arabă care poate fi înțeleasă în Levant și în Irak? La nivel regional, singurul stat favorabil față de Daesh este Turcia, care speră că această organizație ar fi în măsură să-i zdrobească pe combatanții kurzi din Rojava (Siria).

Pe de altă parte, multe arme au fost recuperate fie de la armata siriană, fie de la cea irakiană. Care este situația munițiilor? Dar a pieselor de schimb? Cum stau lucrurile în ceea ce privește mijloacele financiare? Ce parte din ele se datorează diferitelor genuri de trafic?

Daesh utilizează teroarea cea mai spectaculoasă pentru a impresiona și a se impune pe prima pagină a știrilor. Teatralizarea ororii, deși face un număr limitat de victime, produce un impact profund destabilizator asupra unor populații occidentale obișnuite cu siguranța și ușor de terorizat, ceea ce-i permite în același timp organizației să-și ascundă relativa slăbiciune numerică.

Însă dominarea comunicării nu se transpune automat pe teren într-o controlare a situației. Cu siguranță, ideologia jihadistă și-a sporit forța

prin exploatarea succeselor militare din 2014, dar ceea ce contează în primul rând este impactul produs într-un oraș ca Mosul. A reușit Daesh să seducă? Să mobilizeze? De cealaltă parte, occidentalii și regimul irakian se confruntă cu următorul handicap: vor să recapete controlul asupra orașului Mosul cu ajutorul unor trupe șiite sau kurde, ceea ce este la fel de simplu precum a încerca să eliberezi niște polonezi cu trupe rusești…

Totuși, sunniții reprezintă o minoritate în Irak, ceea ce nu este nici pe departe cazul în Siria. Acolo, indiferent că este vorba despre alauiți sau despre kurzii din Rojava, situația are oare pînă la urmă altă soluție decât aducerea la ordine? Siria sunnită – cu puternica sa componentă armată islamo-jihadistă – se va impune probabil în timp, iar Daesh, format din puțini sirieni, dar din mulți irakieni și străini, va fi marginalizat de organizații siriene rivale ca Jabhat al-Nusra, Ansar al-Sharia, Ahrar al-Sham, Frontul al-Shamiya (ultimele două susținute de Qatar) și Jaish al-Fatah (care, în principiu, unește pentru moment într-o federație toate aceste mișcări).

În ceea ce o privește, Turcia s-a alăturat alianței de circumstanță cu Qatarul și Arabia Saudită pentru a slăbi regimul sirian și a încerca să scape de el. Are însă propria agendă, mai ales în problema kurzilor din Siria, cu privire la rolul pe care l-ar putea juca mâine într-o Sirie înapoiată sunniților. Cât despre Statele Unite, acestea duc o politică complexă, cu o deschidere condiționată către Iran, ajutor și securitate garantate pentru statele din Golf și legături prin intermediul NATO cu Turcia, care se dovedește a fi un partener din ce în ce mai suspicios și independent. E mai ușor să obții victorii militare decât să demonetizezi o ideologie, deși eșecurile repetate vor fi până la urmă cauza majoră a declinului unei viziuni ideologice care are performanțe mai ales la nivel spectacular. Trebuie să fii miop ca să nu vezi că, de vreo 15 ani, Turcia, cu partidul

AKP, datorită progreselor sale economice, a contribuit mai mult la faima unui islam militant decât atentatele comise de al-Qaida și barbaria Daesh.

Jihadismul astăzi

Este adevărat că jihadismul a fost alimentat în același timp de propaganda saudită, ajutat fiind de intervenția sovietică în Afganistan (1979), de sprijinul conjugat al Pakistanului și Statelor Unite, apoi de intervenția dorită de neoconservatori în Irak (2003). Aceasta din urmă a constituit un eșec politic grav. În sfârșit, pentru anumite elemente minoritare, el a apărut ca un proiect mai mobilizator decât panarabismul nasserian, decât monarhiile tradiționale și emiratele care trăiesc de pe urma hidrocarburilor sau decât ba'athiștii socializanți. Care sunt însă rezultatele concrete ale jihadismului la 35 de ani după retragerea sovietică din Afganistan[10]? Desigur, a existat, indirect, o reislamizare vizibilă a societăților, sensibilă în ținuta femeilor, în respectarea mai strictă a Ramadanului etc. Dar din punct de vedere economic sau social nu s-au înregistrat mari progrese, căci cvasi-majoritatea regimurilor măturate de „primăvara arabă" nu au dus nici la un stat islamist, nici la un stat democratic sau care se vrea a fi democratic, mai puțin în Tunisia. Un stat care, pe de altă parte, are probleme economice serioase și resurse limitate.

Pe ansamblu, în perioada 1979-2015, jihadismul a progresat indiscutabil ca ideologie mobilizatoare, în mod direct, deși limitat pe plan

teritorial (Afganistan/Pakistan, Siria/Irak, Somalia, Yemen, Libia, Sahel, Nigeria), dar mai ales prin efectele sale indirecte. Acestea afectează o parte a tineretului marginalizat, fără slujbă și fără mari perspective, oferind o luptă, o fervoare, o aură de aventură, iar pentru combatanți, un sentiment de putere într-un climat de libertate de acțiune în care toate interdicțiile pot fi transgresate.

Cei numiți în Occident „lupi singuratici" reprezintă consecința dificultății de a detecta niște indivizi care nu acționează în cadrul unor grupuri constituite, deși întrețin anumite relații cu jihadismul. Rezultatele lor reale în cursul ultimilor ani se ridică la cel mult 15 victime în America de Nord și la mai puțin de 40 în Europa (500 de milioane de locuitori); impactul lor, retransmis cu generozitate de mass-media occidentale, nu este neglijabil în sânul unor populații înfricoșate care au cunoscut o lungă perioadă de siguranță aproape absolută.

Dimpotrivă, în țările musulmane, victimele sunt relativ numeroase. Indiferent cât teren ar fi câștigat jihadiștii, care, din Libia și din Nigeria, trecând prin Sahel, sunt prezenți în Cornul Africii (Somalia) și Yemen, dar și în Orientul Apropiat, în Afganistan, Pakistan și nordul Caucazului, fragmentarea lor și rivalitățile dintre ei sunt notabile, cum notabilă a devenit în timp și ostilitatea populațiilor în fața aroganței și a brutalității lor.

Jihadismul este și forma extremă a crizei societăților musulmane în fața modernității, a necesității de a demara reforme și o dezvoltare accelerată. Ceea ce Asia a realizat deja, începând cu revoluția Meiji în Japonia, apoi, mai recent, în China, Coreea de Sud, Taiwan, Singapore, Vietnam, India și, într-o anumită măsură, în Malaysia și Indonezia, rămâne o provocare pentru Orientul arab. Această provocare nu poate primi un răspuns din partea jihadismului, lipsit de program economic,

crispat într-o luptă moralizatoare fără ieșire către un trecut mitizat care nu poate avea viitor.

Care este situația diferitelor fronturi jihadiste cu excepția celui din Irak și Siria, astăzi central? Aproape toate cadrele din al-Qaida care au avut un rol inițiator, în afară de Ayman al-Zawahiri, au fost lichidate sau sunt încarcerate. În 2011, însuși Osama bin Laden a fost ucis la Abbottabad, unde trăia protejat de către pakistanezi. În 2015, raidurile aeriene americane l-au lovit pe Nasir al-Wuhayshi, șef al celulei AQPA (al-Qaida din Peninsula Arabică), și pe Mokhtar Belmokhtar, unul dintre cadrele de primă importanță ale AQMI (al-Qaida din Maghrebul Islamic), în Algeria. Al-Qaida centrală, cum este numită acum, acoperă mai mult sau mai puțin direct o parte dintre activitățile jihadiste pregătite sau executate pornind de pe teritoriul pakistanez și rămâne o referință constitutivă pentru unele mișcări care i-au recunoscut autoritatea. Este cazul AQMI[11] în 2007. Se știe cum a luat naștere aceasta: mișcare învinsă, în esență în Algeria (grup islamic armat) în anii 1990, urmată de Grupul Salafist pentru Propovăduire și Luptă (1998). Activă mai ales în Kabylia și în regiunea Aurès, mișcarea – sau ce a mai rămas din ea – își restabilește prestigiul transformându-se în al-Qaida din Maghrebul Islamic (2004) la capătul unui război civil în care și-ar fi pierdut viața cel puțin 100.000 de persoane. Această mișcare a profitat din plin de pagubele colaterale provocate prin lichidarea (ilegală, ținând cont de mandatul Consiliului de Securitate al ONU) regimului colonelului Gaddafi (2011). Între luări de ostatici și diferite tipuri de trafic, a reușit să se autoadministreze în mare măsură.

De patru ani încoace, situația s-a deteriorat puternic în Libia, în timp ce o serie de facțiuni, printre care și unele jihadiste, proliferau, iar Sahelul, mai ales în Niger, era afectat. Operațiunea Serval, urmată de

operațiunea Barkhane (2015), a obținut unele succese într-o zonă subpopulată datorită acțiunii trupelor speciale și colaborării, între altele, cu forțele Ciadului, dar nu a putut eradica o organizație care primește ajutor și combatanți din Libia vecină. În acest conflict, Franța trebuie să combată singură din punct de vedere militar consecințele prăbușirii dictaturii lui Gaddafi.

Mult mai puțin cunoscut, Emiratul Islamic al Caucazului este consecința conflictelor din Cecenia, care au fost scurtate brutal, mai ales cel de-al doilea, de către forțele ruse. O serie de atentate extrem de sângeroase – Beslan (350 de morți, în 2004), Moscova (același an, 90 de morți), Nalcik (Kabardino-Balkaria, în 2005, 130 de morți) –, apoi eliminarea celei mai importante figuri a mișcării, Șamil Basaev (2006), au dus la crearea unui „Emirat Islamic al Caucazului". Mulți dintre luptătorii acestuia au ajuns în Siria și/sau Irak. Bine pregătiți, experimentați, ei servesc deseori la conducerea, organizarea și antrenarea recruților. Este și cazul unor luptători uzbeci, care de multe ori s-au rodat în luptă în Afganistan.

Conducătorul AQMI este algerianul Abdelmalek Droukdel. Acesta încearcă să se folosească de mișcarea combatantă tuareg pentru a instaura în nordul statului Mali un nou emirat islamic, luând drept reper o mișcare ce se bucură de un anumit prestigiu, Ansar Eddine, însă fără succes. Cealaltă figură importantă a AQMI era Mokhtar Belmokhtar, organizator al unui atac asupra sitului gazifer algerian In Amenas (ianuarie 2013). AQMI reunește într-o confederație o serie de mișcări mai mult sau mai puțin autonome, libiene, tunisiene sau marocane, aflate într-o permanentă recompunere. AQMI a recunoscut autoritatea califatului. În afara simbolisticii și a prestigiului pe care îl poate aduce, la fel ca odinioară, pentru AQMI această proclamație, care sunt consecințele ei

practice? Și alte organizații s-au raliat califatului: „Consiliul Consultativ al Tineretului Islamic” în Darnah (Libia), Ansar al-Islamyia în Yemen, Ansar Bait al-Maqdis în Sinai, Boko Haram în Nigeria etc. Boko Haram, creată oficial în 2008, și-a câștigat faima începând din 2010 printr-o serie de atentate în nord-estul țării. (Nord-estul Nigeriei este musulman și a fost în trecut centrul sultanatului Sokoto.) Mișcarea, cu metode deosebit de brutale, a profitat din plin de neglijența și corupția statului nigerian. O coaliție cu legături vagi s-a format pentru a întări reprimarea unei mișcări frontaliere ce cuprinde statele Ciad, Camerun, Benin și Niger. Aceasta a fost formată după progresele înregistrate în cursul celei de-a doua jumătăți a anului 2014 de forțele Haram și a obținut fără doar și poate unele succese în 2015. O parte dintre ostaticele luate de Boko Haram au fost eliberate, însă Boko Haram se poate replia fără mare dificultate în zona locuită de populația hausa, în țările vecine, precum Nigerul, cu toate că și-a pierdut o parte din echipamentul greu. Noul regim al generalului Muhammadu Buhari vrea să abordeze mai serios o situație născută, în mare parte, din neglijența puterii corupte din Lagos față de regiunile defavorizate din nordul țării. Ralierile și obligațiile de supunere și fidelitate ale acestor grupuri au cel mai adesea o încărcătură simbolică. Ele refac reputația celor care se raliază și, bineînțeles, sporesc prestigiul Daesh. Însă multe dintre mișcările care s-au alăturat „califatului” sunt de mică importanță. Este, de exemplu, cazul mișcării Jamaah Ansar al-Tawhid din Indonezia, al grupului Abu Sayyaf, în sudul Insulelor Filipine, sau al organizației Katibat al-Tawhid, în Pakistan.

Cu toate acestea, dacă jihadismul pare să fie prezent în numeroase țări din Asia și din Africa, trebuie să constatăm în același timp fragmentarea și, bineînțeles, rivalitățile sale.

Nebuloasa al-Qaida, privită astăzi destul de disprețuitor de către mass-media, rămâne performantă. Al-Qaida centrală, deși slăbită, rămâne bine instalată în fieful ei originar din Afganistan și Pakistan[12]. Recenta intruziune a Daesh în Afganistan trebuie urmărită îndeaproape. Al-Qaida din Peninsula Arabică este probabil ramura cea mai puternică în Yemen, unde controlează o parte a teritoriului. Această mișcare este alcătuită mai cu seamă din yemeniți și din saudiți refugiați în Yemen după brutalitățile represiunii saudite (2005-2006). AQPA servește drept centru de antrenament și realizează operațiuni eficace. Dimpotrivă, ea nu s-a putut opune cu succes avansării mișcării houthi, care a pus stăpânire pe capitală, Sana'a, și, la scurt timp după aceea, pe Aden. Această ofensivă a unei mișcări șiite a provocat intervenția aeriană a Arabiei Saudite (care avea o conducere politică mult mai ofensivă), sprijinită de o coaliție sunnită foarte hotărâtă să nu permită Iranului și aliaților săi să marcheze puncte. Bombardamentele saudite au fost intensive.

În estul Africii, în Somalia, grupul al-Shabaab este în regres, dar rămâne cu toate acestea activ și lovește mai ales în Mogadiscio și în Kenya, ca răzbunare pentru acțiunea soldaților kenyeni pe teritoriul somalez. În 2006, Statele Unite au comis eroarea politică de a solicita o intervenție etiopiană în Somalia. Ne întrebăm cum de s-a putut dori la Washington înfrângerea unei insurecții islamiste cu ajutorul trupelor unui stat creștin, a cărui rivalitate cu Somalia este tradițională, cele două state aflându-se chiar în război declarat în cursul anilor 1970 și 1980!

Pe continentul african, zona cea mai amenințătoare este cea reprezentată de Libia și vecinii săi sahelieni, în diferite grade. Pe ansamblu, operațiunea Libia, declanșată ca o intervenție umanitară, s-a soldat cu un fiasco, ale cărui daune colaterale sunt plătite în special de Franța. În Tripolitania, puterea este disputată pe plan instituțional între

Tripoli și Tobruk și, în orice, caz, nu controlează situația, în care se amestecă rivalități regionale și tribale, diverse genuri de trafic și rivalități jihadiste. În Cirenaica, AQMI este prezentă în Benghazi, capitala regională, prin intervenția grupului omolog Ansar al-Sharia. Dimpotrivă, așa cum am semnalat deja, „emiratul islamic” din Darnah s-a raliat Daesh. Zona de sud-vest a Libiei reunește voluntarii care luptă sau se pregătesc să lupte în Sahel, mai cu seamă în Mali. O intervenție aeriană pare din ce în ce mai necesară pentru a zdrobi acest spațiu până acum intangibil. Pe de altă parte, în afară de Sahel, ținta mișcării islamiste este Tunisia vecină, vinovată de tendințe democratice (atentatele din Le Bardo și Soussa, menite să descurajeze turismul). Opțiunea democratică va suporta consecințele.

Situația din estul Pakistanului pare mult mai puțin amenințătoare, cu toate că în 2014 s-a proclamat nașterea unei noi organizații, al-Qaida din Oceanul Indian. După cum se știe, cel puțin 15% dintre locuitorii Indiei sunt musulmani, iar o bună parte dintre ei au fost marginalizați social și economic. Ascensiunea la putere a lui Narendra Modi și a partidului indian naționalist BJP concură, poate, la dezvoltarea unor curente islamiste în stare embrionară (după masacrele în rândul musulmanilor comise în Gujarat în 2002).

Asia de Sud-Est, nu demult activă (Indonezia, Filipine), nu pare a trebui să fie remobilizată. Unda de șoc a jihadismului stârnește, pe căi subterane, mai multe ecouri în nordul Caucazului și în Asia Centrală. Este vorba, în definitiv, despre un conflict bazat pe uzură, ca toate conflictele neregulate. Poate ar trebui să reamintim că China, Coreea de Sud, Taiwan, Singapore, Vietnam și cea mai mare parte a Asiei de Sud-Est au acceptat provocarea modernității, care implică creșterea economică și educația.

Orientul arab, o parte tot mai mare a Africii, unde demografia galopantă va spori numărul problemelor, Pakistanul și Bangladeshul vor continua să fie handicapate de jihadism și de conflictele religioase, în timp ce partea dinamică a Asiei modifică treptat statu-quo-ul mondial. Poate că întoarcerea la un trecut mitizat este o utopie stimulativă, însă este lipsită de viitor.

Dimpotrivă, după trei eșecuri – Afganistan, Irak (cel mai grav dintre toate, din cauza sentimentului de omnipotență și a inculturii politice a neoconservatorilor în ceea ce privește terenul), Libia –, singura situație în care utilizarea de trupe la sol pe o *durată limitată* în estul Siriei și în regiunea sunnită din Irak pentru a lovi Daesh ar fi avut sens nu a fost exploatată.

În loc de confruntarea cu o gherilă evazivă, exista în sfârșit ocazia de a întâlni un adversar teritorializat care accepta bătălia.

Ne putem întreba și la ce folosesc *think-tank*-urile sau, poate, decidenții politici…

Iulie 2015

1. Se poate afirma probabil că terorismul islamic începe odată cu asasinarea președintelui Anwar el-Sadat, în octombrie 1981.
2. Dacă excludem Norvegia, unde un extremist de dreapta a ucis 83 de persoane în 2011.
3. Muhammad Ibn Abd al-Wahhab (1703-1792), în descendența gândirii lui Ibn Taymiyya (secolul al XIV-lea), oferă o versiune foarte rigoristă a islamului, adoptată de dinastia saudită. Islamizarea militantă a fost condusă în Pakistan de Zia-ul-Haq între 1978 și 1988, prin intermediul medreselor deobandite.
4. Osama bin Laden a fost ucis de un comando american aeropurtat în 2011, la Abbottabad. Era protejat, fără știrea americanilor, de Inter Intelligence Service (IIS), nucleu conducător al armatei pakistaneze și deținător de facto al puterii de stat.

5. Dintre care, printre cele mai importante: atentatele lui Mohammed Merah (mai 2012) – șapte victime, dintre care trei parașutiști și patru evrei (trei copii) ; Mehdi Nemmouche, la muzeul evreiesc din Bruxelles (mai 2014) – trei victime; frații Kouachi (7 ianuarie 2015) au lovit redacția *Charlie Hebdo*, făcând 12 victime, în timp ce Amedy Coulibaly a ucis patru persoane într-un magazin alimentar cușer. În Marea Britanie se pot număra 56 de victime. În Statele Unite, două atentate: cel comis de un psihiatru militar american de origine palestiniană a ucis 13 persoane, iar frații Țarnaev au provocat moartea a trei persoane în timpul maratonului din Boston (aprilie 2013). Să semnalăm că în Franța, timp de aproximativ 15 ani, nu a mai avut loc nici un atentat după cele din 1995-1996.

6. Renunțând la posibilitatea unei sanctuarizări grație eventualei posesii a armei nucleare, Muammar Gaddafi rămânea vulnerabil. Această lecție va fi învățată de alte state care au capacitatea de a pretinde să se sanctuarizeze.

7. 2,5 miliarde de dolari ar fi fost distribuite în Golf pentru a preveni orice contestare.

8. A fost nevoie de șase luni de bombardamente, care puteau fi doar cu greu prelungite, din cauza lipsei de mijloace, pentru a înfrânge un stat mediocru din punct de vedere militar, slab populat și, pe deasupra, împărțit pe ansamblu în două entități.

9. Informațiile referitoare la Abu Bakr al-Baghdadi și la rolul său le datorez lui Olivier Hanne, cercetător la Aix-Marseille, specialist în Islam și coautor, împreună cu Thomas Flichy de la Neuville, al lucrării *L'Etat islamique, anatomie du nouveau califat*, BG Edition, 2014, ediție actualizată în februarie 2015.

10. Pentru un bilanț al jihadismului, vezi *Le Jihadisme, le comprendre pour mieux le combattre*, Plon, 2015. Contribuțiile esențiale ale lui Philippe Migaux, care face un istoric foarte complet, și analizele lui Farhad Khosro Khavar clarifică multe aspecte, în timp ce David Benichou indică piste originale în materie penală.

11. Această mișcare este concurată, începând din 2012, de al-Mourabitoun, care a reușit în 2013 câteva atentate de anvergură, printre care, în Niger, cel ce a afectat Areva, închisoarea din Niamey și o cazarmă (Agadez), precum și un atentat la Bamako (2015), într-un restaurant frecventat de europeni. Cele două organizații rivale încearcă să lovească Franța, care este deja de câțiva ani unul dintre obiectivele majore.

12. Mișcarea pakistaneză Tehrik-i-Taliban, creată în 2007, este de o eficacitate redutabilă.

Partea a patra

Scrierile terorii

Literatură și terorism

Alfred de Musset, *Lorenzaccio* (1834)

Piesa Lorenzaccio *a fost publicată în 1834 în* Revue des deux mondes *(sub titlul* Un spectacle dans un fauteuil*). Scrisă în contextul politic tumultuos de la 1830, această piesă pune problema tiranicidului. Povestea se petrece în secolul al XVI-lea, într-o Florență coruptă unde domnește tiranul Alessandro de' Medici. Vărul său, Lorenzo, decide să-l asasineze pe duce pentru a reda cetății libertatea. Totuși, această căutare îl poartă pe Lorenzo către autodistrugere, fără ca orașul să fie eliberat. Scena următoare îl opune pe Lorenzo lui Filippo Strozzi. Acesta din urmă întruchipează onestitatea şi virtutea, dar şi lipsa de inițiativă şi paralizia politică. Deși aprobă uciderea lui Alessandro, nu va încerca să facă nimic pentru a-l ajuta pe Lorenzo.* Lorenzaccio *va fi jucată pentru prima dată în 1896, la aproape 30 de ani după moartea lui Musset, cu Sarah Bernhardt în rolul lui Lorenzo.*

Filippo: Ce vrei să spui?

Lorenzo: Ia seama, e un demon mai frumos decât arhanghelul Gabriel. Libertatea, patria, fericirea oamenilor, toate cuvintele astea răsună la apropierea lui precum coardele unei lire; e sunetul solzilor de argint din aripile-i sclipitoare. Lacrimile ochilor săi fac pământul să zămislească, iar în mână ține frunza de finic a martirilor. Vorbele lui împrospătează aerul în jurul buzelor sale; zborul îi este atât de iute încât nimeni nu poate spune unde se duce. Ia seama! O singură dată în viața mea l-am văzut străbătând

cerurile. Eram plecat asupra cărților mele – atingerea mâinii lui mi-a făcut părul să freamăte ca o pană ușoară. Că l-am ascultat sau nu, să nu vorbim despre asta.

Filippo: Te înțeleg doar cu greu, și nu știu de ce mi-e teamă să te înțeleg.

Lorenzo: Nu ai decât asta în minte – să-ți eliberezi fiii? Fii sincer. Nu cumva vreun alt gând mai mare, mai cumplit, te poartă precum un car asurzitor în mijlocul acestor tineri?

Filippo: Ei bine, da, fie ca nedreptatea făcută familiei mele să reprezinte semnalul libertății! Pentru mine și pentru toți, mă voi duce!

Lorenzo: Păzește-te, Filippo, te-ai gândit la fericirea omenirii.

Filippo: Ce vrea să însemne asta? Ești oare pe dinăuntru ca și pe dinafară un abur puturos? Tu, care mi-ai vorbit despre o licoare prețioasă al cărei recipient erai, asta ascunzi tu în tine?

Lorenzo: Sunt într-adevăr prețios pentru dumneata, căci îl voi ucide pe Alessandro.

Filippo: Tu?

Lorenzo: Eu, mâine sau poimâine. Întoarce-te acasă, încearcă să-ți eliberezi copiii – dacă nu poți, lasă-i să sufere o pedeapsă ușoară, știu din sursă sigură că nu există alte pericole pentru ei – și îți spun încă o dată că, în câteva zile, la Florența nu va mai fi nici un Alessandro de' Medici, tot așa cum nu e soare la miezul nopții.

Filippo: Chiar de-ar fi adevărat, de ce aș greși că mă gândesc la Libertate? Nu va veni ea după ce tu vei fi lovit, dacă vei lovi?

Lorenzo: Filippo, Filippo, păzește-te! Ai șaizeci de ani de virtute pe capul tău sur; e o miză prea scumpă ca s-o joci la zaruri.

Filippo: Dacă sub aceste cuvinte sumbre ascunzi ceva ce pot să înțeleg, vorbește; mă superi nespus de mult.

Lorenzo: Așa cum mă vezi, Filippo, am fost cinstit. Am crezut în virtute, în măreția omenească, așa cum un martir crede în Dumnezeul lui. Am vărsat mai multe lacrimi pentru sărmana Italie decât Niobe pentru fiicele ei.

Filippo: Și, Lorenzo?

Lorenzo: Tinerețea mi-a fost curată ca aurul. De-a lungul a douăzeci de ani de tăcere, fulgerul s-a adunat în pieptul meu; și pesemne chiar sunt o scânteie a trăsnetului, fiindcă, într-o noapte când stăteam așezat între ruinele Colosseumului antic, nu știu de ce dintr-odată m-am ridicat; mi-am întins spre cer brațele ude de rouă și am jurat că unul dintre tiranii patriei mele va pieri de mâna mea. Eram un student liniștit, nu mă ocupam pe atunci decât de arte și științe, și mi-e cu neputință să spun cum s-a făcut în mine acest straniu legământ. Poate că asta simți când te îndrăgostești.

Filippo: Totdeauna am avut încredere în tine, și totuși mi se pare că visez.

Lorenzo: Și mie. Eram fericit pe atunci, inima și mâinile îmi erau liniștite; numele meu mă purta spre tron și nu trebuia decât să las soarele să se ridice și să apună ca să văd înflorind în jurul meu toate speranțele omenești. Oamenii nu-mi făcuseră nici bine, nici rău, dar eram bun și, spre veșnica mea nefericire, am vrut să fiu măreț. Trebuie să mărturisesc, dacă Providența m-a împins la hotărârea de a ucide un tiran, oricare ar fi fost acesta, orgoliul m-a împins și el. Ce-aș mai putea să-ți spun? Toți cezarii lumii mă făceau să mă gândesc la Brutus.

Filippo: Orgoliul virtuții este un orgoliu nobil. De ce l-ai nega?

Lorenzo: N-o să știi niciodată, decât dacă ești nebun, de ce natură e gândul care m-a muncit. Ca să înțelegi exaltarea febrilă ce a dat naștere în mine acestui Lorenzo care-ți vorbește, ar trebui ca un scalpel să-mi scoată

la iveală creierul și măruntaiele. O statuie ce ar coborî de pe piedestal ca să se plimbe printre oamenii din piața publică s-ar asemăna, poate, cu ce am fost eu în ziua în care am început să trăiesc cu acest gând: trebuie să fiu un Brutus.

Filippo: Mă uimești din ce în ce mai mult.

Lorenzo: Am vrut întâi să-l ucid pe Clement al VII-lea. N-am putut s-o fac pentru că am fost izgonit din Roma înainte să vină momentul. Am luat lucrul de la capăt cu Alessandro. Voiam să acționez singur, fără ajutorul nimănui. Lucram pentru omenire, dar orgoliul meu rămânea solitar în mijlocul tuturor viselor mele filantropice. Trebuia deci să încep prin viclenie o luptă neobișnuită cu dușmanul meu. Nu voiam să ridic masele la luptă, nici să cuceresc gloria flecară a unui paralitic precum Cicero. Voiam să ajung la el, să mă încleștez cu tirania însuflețită, s-o răpun, să-mi îndrept spada însângerată spre tribună și să las aburii sângelui lui Alessandro să urce până la nasul oratorilor limbuți, ca să le încălzească creierii găunoși.

Filippo: Ce îndârjit ești, prietene, ce îndârjit!

Lorenzo: Sarcina pe care mi-o impuneam cu Alessandro era anevoioasă. Florența era, ca și astăzi, înecată în vin și sânge. Împăratul și papa făcuseră un duce dintr-o calfă de măcelar. Ca să-i fiu pe plac vărului meu, trebuia să ajung la el purtat de lacrimile familiilor; ca să-i devin prieten și să-i câștig încrederea, trebuia să sărut pe buzele-i groase toate resturile orgiilor sale. Eram pur ca un crin, și totuși n-am dat înapoi în fața acestei sarcini. Despre ce am devenit din cauza asta să nu vorbim. Trebuie să înțelegi că am suferit, și există răni pe care nu poți să le descoperi fără să fii pedepsit. Am devenit vicios, laș, sortit rușinii și oprobriului – dar ce contează? Nu despre asta e vorba.

Filippo: Lași capul în jos, ochii ți s-au umezit.

Lorenzo: Nu, nu roșesc; măștile de ipsos n-au roșeață care să fie în slujba rușinii. Am făcut ce am făcut. Vei afla doar că am reușit în ce mi-am propus. Alessandro va veni curând într-un loc anume, de unde nu va mai ieși pe picioare. Am ajuns la capătul trudei mele, și fii sigur, Filippo, că nici bivolul sălbatic, când bivolarul îl doboară în iarbă, nu e împresurat de mai multe plase și lațuri decât am țesut eu în jurul bastardului meu. Inima asta, până la care o oaste întreagă n-ar fi răzbătut într-un an, e acum dezgolită sub mâna mea; nu trebuie decât să-mi las stiletul să se abată ca să pătrundă într-însa. Și totul se va isprăvi. Acum știi ce-i cu mine și despre ce vreau să te avertizez?

Filippo: Ești un Brutus al nostru, dacă spui adevărul.

Lorenzo: M-am crezut un Brutus, bietul meu Filippo; mi-am adus aminte de toiagul de aur îmbrăcat în scoarță. Acum cunosc oamenii și te sfătuiesc să stai departe de ei.

[…]

Lorenzo: Fac un rămășag cu tine. O să-l ucid pe Alessandro; după ce voi lovi, dacă republicanii se comportă cum trebuie, le va fi ușor să instaureze o republică, cea mai frumoasă din câte au înflorit vreodată pe pământ. Să aibă poporul de partea lor și treaba e ca și făcută. – Pun prinsoare cu tine că nici ei, nici poporul nu vor face nimic. Tot ce-ți cer e să nu te amesteci; vorbește, dacă vrei, dar bagă de seamă ce spui, și mai ales ce faci. Lasă-mă să lovesc – tu ai mâinile curate, iar eu n-am nimic de pierdut.

Filippo: Fă-o, și o să vezi.

Lorenzo: Fie – dar ține minte ce-ți spun. Vezi în căsuța aceea o familie strânsă în jurul mesei? Nu s-ar zice că sunt niște oameni? Au un trup, iar în trup, un suflet. Cu toate astea, dacă mi-ar veni cheful să intru la ei în

casă, așa singur cum mă vezi, și să-l înjunghii pe fiul lor cel mare în mijlocul lor, nici un cuțit nu s-ar ridica asupra mea.

Filippo: Mă îngrozești. Cum poate inima să rămână măreață când ai niște mâini ca ale tale?

Lorenzo: Vino, să ne întoarcem la tine la palat și să încercăm să-i eliberăm pe copiii tăi.

Filippo: Dar de ce îl vei ucide pe duce dacă ai asemenea idei?

Lorenzo: Întrebi de ce?

Filippo: Dacă tu crezi că e o crimă fără nici un folos pentru patria ta, de ce o mai săvârșești?

Lorenzo: Mă întrebi asta în față? Uită-te puțin la mine. Am fost frumos, liniștit și virtuos.

Filippo: Ce abis! Ce abis deschizi în fața mea!

Lorenzo: Mă întrebi de ce-l ucid pe Alessandro? Vrei să mă otrăvesc ori să mă arunc în Tibru? Vrei să fiu un spectru și ca lovind acest schelet… (*Își lovește pieptul*) să nu iasă nici un sunet? Dacă sunt propria-mi umbră, vrei să rup singurul fir care îmi mai leagă azi inima de ceva din inima mea de altădată? Te gândești tu că crima asta e tot ce-mi rămâne din virtutea mea? Te gândești oare că de doi ani alunec pe un perete drept de stâncă și că crima asta e singurul fir de iarbă de care am putut să mă agăț cu unghiile? Crezi că nu mai am mândrie fiindcă nu mai am rușine și vrei să las enigma vieții mele să moară în tăcere? Da, cu siguranță, dacă aș putea redeveni virtuos, dacă ucenicia mea într-ale viciului ar putea să dispară, poate l-aș cruța pe acest păstor de boi – dar îmi plac vinul, jocul de noroc și desfrânatele, înțelegi? Dacă cinstești în mine ceva, tu care-mi vorbești, ceea ce cinstești e crima mea, poate tocmai pentru că tu n-ai face-o. Vezi tu, ajunge de cât timp republicanii mă acoperă cu noroi și infamie; ajunge de cât timp urechile îmi țiuie, iar repulsia oamenilor

otrăvește pâinea pe care o mestec. M-am săturat să văd cum mă huiduie mișei fără nume, care mă copleșesc cu injurii ca să fie scutiți să mă ucidă, cum ar trebui. M-am săturat să aud vorbăria omenească zbierând în vânt; lumea trebuie să afle nițel cine sunt eu și cine e ea. Mulțumesc lui Dumnezeu, poate mâine îl ucid pe Alessandro; în două zile, voi fi isprăvit. Cei ce se învârt în jurul meu cu priviri chiorâșe, ca în jurul unei curiozități monstruoase aduse din America, vor putea să-și împace gâtlejul și să-și golească sacul de vorbe. Fie că oamenii mă înțeleg sau nu, fie că acționează sau nu acționează, voi fi spus tot ce am de spus; îi voi face să-și reteze penele, dacă nu-i fac să-și curețe sulițele, iar Omenirea va păstra scrisă cu sânge pe obraz ofensa sabiei mele. Să-mi spună cum vor dori, Brutus sau Erostrat, dar nu vreau să mă uite. Întreaga-mi viață stă în vârful pumnalului meu, și fie că Providența întoarce sau nu capul auzindu-mă cum lovesc, arunc natura umană ca pe un ban, cap sau pajură, pe mormântul lui Alessandro – în două zile, oamenii vor compărea în fața tribunalului voinței mele.

Filippo: Toate astea mă uimesc, și în tot ce mi-ai spus sunt unele lucruri care mă dor și altele care îmi fac plăcere. Însă Pietro și Tomaso se află în temniță, iar în această privință n-aș putea să mă încred în nimeni în afară de mine însumi. În zadar aș vrea să-mi stăpânesc furia; e prea mult zbucium înăuntrul meu. Poate ai dreptate, dar trebuie să trec la fapte; o să-mi adun rudele.

Lorenzo: Cum vrei, dar păzește-te. Nu mă da în vileag, nici măcar față de prietenii tăi, asta e tot ce-ți cer.

Joseph Conrad, *Agentul secret* (1907)

Agentul secret *este considerat primul mare roman de spionaj. Punctul său de plecare este un fapt divers real, atentatul de la Observatorul*

Greenwich din 1894, în cursul căruia un francez, Martial Bourdin, a sărit în aer odată cu bomba sa în fața observatorului. Era marea epocă a atentatelor în care se confruntau teroriștii, deseori apropiați de mișcarea anarhistă, poliția, precum și faimoșii agenți provocatori. Acest joc în trei formează trama dramei psihologice în care eroul romanului, vulnerabilul Verloc, este manipulat de o ambasadă străină. Fragmentul de mai jos dezvăluie în mod admirabil dimensiunea psihologică a fenomenului terorist. Secretarul de ambasadă Vladimir caută o țintă care să poată traumatiza națiunea engleză printr-un atentat pe care Verloc va primi sarcina să-l organizeze.

Și dl Vladimir își dezvoltă ideea semeț, cu dispreț și condescendență, dovedind în același timp o ignoranță în privința obiectivelor reale, a ideilor și metodelor lumii revoluționare care îl umplu pe tăcutul domn Verloc de consternare. Dl Vladimir confunda cauzele și efectele într-un mod care depășea ceea ce putea fi scuzabil; confunda propagandiștii cei mai distinși cu niște aruncători de bombe impulsivi; considera incontestabilă existența unei organizații acolo unde nu avea cum să existe așa ceva; vorbea un moment despre partidul socialist revoluționar ca despre o armată perfect disciplinată, în care cuvântul șefilor era literă de lege, iar în alt moment ca și cum ar fi fost vorba despre cea mai dezordonată ceată de tâlhari încolțiți care și-a pus vreodată tabăra într-o trecătoare. La un moment dat, dl Verloc deschisese gura să protesteze, dar fusese oprit de o mână mare, albă și elegantă care se ridicase. Foarte repede, fusese cuprins de o asemenea consternare, încât nici măcar nu mai putea să protesteze. Asculta, încremenit de groază, într-o poziție care semăna cu o imobilitate produsă de o atenție profundă.

— O serie de atentate, continuă dl Vladimir calm, executate chiar în această țară, nu doar *plănuite* aici – nu ar fi suficient –, i-ar lăsa pe oameni indiferenți. Prietenii dumitale ar putea să dea foc la jumătate de continent fără să influențeze câtuși de puțin opinia publică din această țară în favoarea unei legislații represive universale.

Dl Verloc își drese glasul, dar nu avu destul curaj și nu zise nimic.

— Aceste atentate nu trebuie să fie deosebit de sângeroase, continuă dl Vladimir, ca și cum ar făcut o comunicare științifică, însă trebuie să fie suficient de frapante. Trebuie să fie îndreptate împotriva unor edificii, de exemplu. Care este fetișul momentului, pe care îl recunoaște toată burghezia – aud, dle Verloc?

Dl Verloc desfăcu brațele și începu să ridice ușor din umeri.

— Ești prea leneș ca să gândești, fu comentariul dlui Vladimir la acest gest. Fii atent la ce spun. Fetișul momentului nu are nimic de-a face cu regalitatea, nici cu religia. Deci palatul și biserica trebuie lăsate în pace. Înțelegi ce zic, dle Verloc?

Tulburarea și disprețul dlui Verloc găsiră o portiță de scăpare când acesta încercă să ia un ton sigur pe sine.

— Perfect. Dar ambasadele? O serie de atentate asupra diverselor ambasade, începu el, dar nu putu să înfrunte privirea rece a primului-secretar care îl scruta.

— Poți fi și glumeț, după câte văd, observă acesta din urmă cu nonșalanță. Foarte bine. Asta îți poate înveseli discursurile în congresele socialiste. Dar această încăpere nu e locul potrivit pentru așa ceva. Dat fiind că ți se va cere să nu mai vii cu povești fără cap și fără coadă, ci cu fapte, ai interesul să asimilezi ceea ce mă ostenesc să-ți spun. Fetișul sacrosanct din ziua de azi e știința. De ce nu încerci să faci în așa fel încât prietenii dumitale să se ia de instituția asta trufașă și încăpățânată? Nu

face parte dintre instituțiile care trebuie înlăturate înainte să se instaleze FP?

Dl Verloc nu spuse nimic. Se temea să nu deschidă gura și să-i scape un mârâit.

— Asta trebuie să încercați. Un atentat împotriva unui cap încoronat sau a unui președinte este, într-un fel, senzațional, dar nu în aceeași măsură ca înainte. De acum, a intrat în concepția generală pe care oamenii și-o fac despre existența tuturor șefilor de stat. E aproape convențional – mai ales după ce atâția președinți au fost asasinați. Acum, să luăm un atentat contra, să zicem, unei biserici. Destul de oribil la prima vedere, fără nici o îndoială, dar nu atât de eficace cum ar putea crede un om obișnuit. Oricât ar fi de revoluționar și anarhist la origine, s-ar găsi întotdeauna destui imbecili care să dea acestui atentat caracterul unei manifestări religioase. Iar asta ne-ar îndepărta de semnificația neliniștitoare și distinctivă pe care vrem să o dăm acestui act. Un atentat sângeros împotriva unui restaurant sau a unui teatru ar prezenta același inconvenient, sugerând că un asemenea act este lipsit de pasiune politică sau că e rezultatul exasperării unui om înfometat ori că e vorba de un act de revanșă socială. Toate astea sunt complet depășite; nu mai sunt deloc instructive ca lecție practică despre anarhismul revoluționar. Orice ziar are fraze gata făcute pentru a descrie genul ăsta de eveniment. O să-ți explic acum punctul meu de vedere asupra filosofiei bombei; punctul de vedere pe care dumneata pretinzi că-l slujești de 11 ani. O să încerc să vorbesc fără să-ți depășesc nivelul intelectual. Sensibilitățile oamenilor din clasa pe care o ataci vor scădea repede. Proprietatea li se pare un lucru indestructibil. Nu poți conta pe emoțiile lor, fie ele de milă sau de teamă, pentru multă vreme. Ca să aibă influență asupra opiniei publice, un atentat cu bombă trebuie să treacă dincolo de intențiile de răzbunare sau de

terorism. Trebuie să fie pur distructiv. Trebuie să fie asta și numai asta, fără să poată fi bănuit că ar avea vreun alt scop. Voi, anarhiștii, trebuie să fiți cât se poate de clari în privința hotărârii voastre absolute de a respinge toată creația socială. Dar cum să faci această noțiune incredibil de absurdă să intre în capul clasei de mijloc fără risc de eroare? Asta-i întrebarea. Îndreptându-ți loviturile spre ceva care se află în afara pasiunilor obișnuite ale umanității, iată și răspunsul. Bineînțeles, există arta. O bombă la National Gallery ar face oarecare zgomot. Dar n-ar fi ceva îndeajuns de serios. Arta nu a fost niciodată fetișul acestor oameni. E ca și cum ai sparge câteva ochiuri de geam de la ferestrele din spate ale unei case. Pentru ca proprietarul ei să acorde cu adevărat atenție, trebuie să încerci măcar să-i salți acoperișul. S-ar găsi de bună seamă niște oameni care să înceapă să țipe, dar cine? Niște artiști – niște critici de artă și alții –, persoane fără importanță. Nimeni nu se uită la ce spun ei. Dar mai există și cunoașterea – știința. Orice imbecil care are cât de cât o situație crede în ea. Nu știe de ce, dar se gândește că are importanță. Ăsta e fetișul sacrosanct. Toți nenorociții ăștia de profesori sunt stângiști în sufletul lor. Lasă-i să creadă că marea lor statuie de lemn trebuie să-și ia tălpășița și să lase locul viitorului proletariatului. Un urlet al tuturor acestor idioți de intelectuali va face cu siguranță să avanseze lucrările congresului de la Milano. Vor scrie la ziare. Indignarea lor ar fi mai presus de orice bănuială, căci pe față nu e în joc nici un câștig material, iar asta ar alerta egoismul deplin al clasei asupra căreia trebuie să faci impresie. Ei cred că, într-un mod misterios, știința se află la originea prosperității lor materiale. Chiar cred asta. Iar absurditatea feroce a unei astfel de demonstrații îi va afecta mult mai profund decât mutilarea unei străzi întregi sau a unui teatru pline de oameni de soiul lor. La așa ceva, pot oricând să răspundă: „O, nu e altceva decât ura unei clase”. Dar ce poți spune despre un act de

o ferocitate distructivă atât de absurdă încât e de neînțeles, inexplicabil, aproape de neconceput; de fapt, dement? Nebunia este prin ea însăși într-adevăr terifiantă, pentru că nu o poți stăpâni prin amenințare, prin persuasiune sau prin corupere. În plus, sunt un om civilizat. Niciodată nu mi-ar trece prin gând să-ți ordon să organizezi un masacru pur și simplu, chiar dacă m-aș aștepta să dea rezultate bune. Dar eu nu aștept de la un masacru să dea rezultatele sperate. Crima ne însoțește în permanență. E aproape o instituție. Demonstrația trebuie să fie îndreptată împotriva cunoașterii – știința. Însă nu orice știință e potrivită. Atacul trebuie să aibă absurditatea șocantă a unei blasfemii gratuite. Cum bombele sunt mijlocul vostru de exprimare, ar fi cu adevărat tare dacă cineva ar putea arunca o bombă asupra matematicii pure. Numai că e imposibil. Am încercat să te instruiesc; ți-am expus înalta filosofie a utilității dumitale și ți-am sugerat unele argumente utile. Aplicarea practică a învățăturii mele *te* interesează în mod deosebit. Dar, din momentul în care am început să-ți vorbesc, am acordat o anumită atenție și aspectelor practice ale problemei. Ce crezi despre o tentativă împotriva astronomiei?

De ceva timp, imobilitatea dlui Verloc lângă fotoliu evoca o stare de prostrație vecină cu coma – un soi de insensibilitate pasivă întreruptă de ușoare convulsii, de genul celor pe care le poți observa la un câine care are un coșmar pe covoraș în fața șemineului. Și tocmai cu un mârâit ezitant, ca al unui câine, acesta repetă cuvântul:

— Astronomie.

Jean-Paul Sartre, *Cu mâinile murdare* (1948)

Cu mâinile murdare *pune problema angajamentului politic, a trecerii la fapte, precum și a consecințelor sale, adică aceleași teme pe care le aborda și Musset în* Lorenzaccio. *Numai că aici acțiunea se situează în*

lumea contemporană a anilor 1940, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, având drept fundal revoluția marxistă. Acest text abordează cu abilitate tema confruntărilor ideologice, într-un moment în care se profilează confruntarea Războiului Rece, și legătura lor cu aspectele psihologice ale unei acțiuni politice. Ca în majoritatea textelor literare care se referă la problema terorismului, trama acestei piese este centrată pe un asasinat. Cele două personaje din scena care urmează, Hugo și Hoederer, întruchipează idealismul pur și exaltat, respectiv realismul corupt și gata de orice pentru a-și atinge obiectivele. La puțin timp după acest dialog, Hugo îl va asasina pe Hoederer. Piesa a fost jucată pentru prima oară pe 2 aprilie 1948.

Hugo: Nu există decât un singur țel: acela de a face să triumfe ideile noastre, toate ideile noastre și numai ele.

Hoederer: Ce-i drept, ai idei. O să-ți treacă.

Hugo: Crezi că sunt singurul care are idei? Oare nu pentru niște idei au murit tovarășii care au fost uciși de poliția Regentului? Crezi că nu i-am trăda dacă am face ca Partidul să servească la reabilitarea celor ce i-au asasinat?

Hoederer: Mă doare-n cot de morți. Au murit pentru Partid, iar Partidul poate decide ce vrea. Eu fac o politică de om viu, pentru cei vii.

Hugo: Și crezi că cei vii îți vor accepta combinațiile?

Hoederer: O să-i facem să le înghită ușor-ușor.

Hugo: Mințindu-i?

Hoederer: Mințindu-i uneori.

Hugo: Dumneata… dumneata pari atât de adevărat, atât de solid! Nu e posibil să accepți să-i minți pe tovarășii.

Hoederer: De ce? Suntem în război, și nu se obișnuiește ca soldatul să fie pus la curent oră de oră cu operațiunile.

Hugo: Hoederer, eu… eu știu mai bine decât dumneata ce înseamnă minciuna; în casa tatălui meu, toată lumea mințea, toată lumea mă mințea. Am început să respir doar de când am intrat în Partid. Pentru prima dată am văzut oameni care nu-i mințeau pe ceilalți. Fiecare putea să aibă încredere în toți și toți în fiecare, militantul cel mai umil avea sentimentul că ordinele conducătorilor îi dezvăluiau voința sa profundă, iar dacă se întâmpla ceva grav, știai pentru ce acceptai să mori. Doar n-o să…

Hoederer: Dar despre ce vorbești?

Hugo: Despre Partidul nostru.

Hoederer: Despre Partidul nostru? Dar aici întotdeauna s-a mințit un pic. Ca pretutindeni altundeva. Iar tu, Hugo, ești sigur că nu te-ai mințit niciodată, că nu ai mințit niciodată, că nu minți chiar în momentul ăsta?

Hugo: Nu i-am mințit niciodată pe tovarășii. Eu… La ce folosește să lupți pentru eliberarea oamenilor dacă-i disprețuiești îndeajuns ca să-i duci cu vorba?

Hoederer: Voi minți când va trebui și nu disprețuiesc pe nimeni. Nu eu am inventat minciuna: ea s-a născut într-o societate împărțită în clase și fiecare dintre noi a moștenit-o la naștere. Nu refuzând să mințim vom aboli minciuna, ci folosind toate mijloacele pentru a suprima clasele.

Hugo: Nu toate mijloacele sunt bune.

Hoederer: Toate mijloacele sunt bune când sunt eficace.

Hugo: Și atunci cu ce drept condamni politica Regentului? A declarat război URSS-ului pentru că era mijlocul cel mai eficace de a apăra independența națională.

Hoederer: Îți închipui cumva că o condamn? A făcut ce ar fi făcut în locul lui orice tip din aceeași castă cu el. Noi nu luptăm nici împotriva

unor oameni, nici împotriva unei politici, ci împotriva clasei care produce această politică și acești oameni.

Hugo: Și cel mai bun mijloc pe care l-ați găsit pentru a lupta împotriva ei este să-i propuneți să împartă puterea cu voi?

Hoederer: Perfect. Astăzi e cel mai bun mijloc. (*Pauză.*) Ce mai ții la puritatea ta, măi băiete! Ce te mai temi să nu-ți murdărești mâinile! Ei bine, rămâi pur! Cui o să-i fie de folos și de ce vii printre noi? Puritatea e o idee de fachir și de călugăr. Voi ăștia, intelectualii, anarhiștii burghezi, o folosiți drept pretext ca să nu faceți nimic. Să nu faceți nimic, să rămâneți nemișcați, să strângeți coatele lângă corp, să purtați mănuși. Eu am mâinile murdare. Până la cot. Le-am cufundat în scârnă și în sânge. Și? Îți închipui că se poate guverna în mod inocent?

Hugo: Într-o zi poate se va înțelege că sângele nu mă sperie.

Hoederer: Zău așa: mănuși roșii, e ceva elegant. Tocmai restul te sperie. Restul pute pentru năsucul tău de aristocrat.

Hugo: Și iată că ne-am întors de unde am plecat: eu sunt un aristocrat, un tip căruia nu i-a fost niciodată foame! Din păcate pentru dumneata, nu sunt singurul care gândește așa.

Hoederer: Nu ești singurul? Deci știai câte ceva despre negocierile mele înainte de a veni aici?

Hugo: Nnu… Se vorbise despre asta, nu foarte serios, la Partid, iar majoritatea tipilor nu erau de acord și pot să-ți jur că nu erau niște aristocrați.

Hoederer: Puiule, aici e o neînțelegere: îi știu pe oamenii din Partid care nu sunt de acord cu politica mea și pot să-ți spun că sunt de același soi cu mine, nu cu tine – și o să descoperi asta cât de curând. Au dezaprobat aceste negocieri pur și simplu pentru că le consideră

inoportune; în alte condiții, ar fi primii care le-ar angaja. Tu însă faci din ele o chestiune de principii.

Hugo: Cine a vorbit de principii?

Hoederer: Nu faci din ele o chestiune de principii? Bun. Atunci uite ceva care ar trebui să te convingă: dacă tratăm cu Regentul, el oprește războiul; trupele ilire așteaptă frumușel să vină rușii să le dezarmeze. Dacă întrerupem negocierile, el știe că e pierdut și o să se bată ca un câine turbat; sute de mii de oameni o să-și lase pielea. Ce zici de asta? (*Moment de tăcere*.) Aud? Ce zici de asta? Poți să razi o sută de mii de oameni dintr-un condei?

Hugo (cu greu): Revoluția nu se face cu flori. Dacă trebuie să moară…

Hoederer: Ei bine?

Hugo: Ei bine, atâta pagubă!

Hoederer: Vezi! Vezi bine! Nu iubești oamenii, Hugo. Nu iubești decât principiile.

Hugo: Oamenii? De ce i-aș iubi? Ei mă iubesc pe mine?

Hoederer: Și atunci de ce ai mai venit la noi? Dacă nu iubești oamenii, nu poți lupta pentru ei.

Hugo: Am intrat în Partid deoarece cauza lui e dreaptă și voi ieși atunci când va înceta să mai fie așa. Cât despre oameni, nu mă interesează ceea ce sunt, ci ceea ce vor putea să devină.

Hoederer: Iar eu îi iubesc pentru ceea ce sunt. Cu toate ticăloșiile și viciile lor. Îmi plac glasurile lor, și mâinile lor calde și lipicioase, și pielea lor, cea mai golașă dintre toate pieile, și privirea lor neliniștită, și lupta disperată pe care o duce fiecare la rîndul lui împotriva morții și a angoasei. Pentru mine, un om în plus sau în minus în lume contează. E prețios. Pe tine te cunosc bine, puiule, ești un distrugător. Detești oamenii

pentru că te detești pe tine însuți; puritatea ta se aseamănă cu moartea, iar Revoluția la care visezi nu e a noastră: tu nu vrei să schimbi lumea, ci s-o arunci în aer.

Hugo (*s-a ridicat*): Hoederer!

Hoederer: Nu e vina ta: toți sunteți la fel. Un intelectual nu e un adevărat revoluționar; e bun doar de transformat într-un asasin.

Hugo: Un asasin. Da!

Jessica: Hugo!

Se aruncă între ei. Zgomot de cheie în broască. Ușa se deschide. Intră Georges și Slick.

© Gallimard, 1948.

Albert Camus, *Cei drepți* (1949)

Albert Camus plasează acțiunea acestei piese în Rusia, în 1905. Un grup de teroriști aparținând grupului socialist-revoluționar organizează un atentat cu bombă împotriva marelui duce Serghei. „Toate personajele – afirmă autorul – au existat cu adevărat și s-au comportat așa cum spun eu.” Camus evocă „aceste umbre mărețe, revolta lor îndreptățită, fraternitatea lor dificilă, eforturile nemăsurate pe care le-au făcut ca să se împace cu crima”. Cei drepți *a fost jucată pentru prima dată pe 15 decembrie 1949. Maria Casarès interpreta rolul Dorei Dulebov, iar Serge Reggiani pe cel al lui Ivan Kaliaev. Aceste două personaje apar în scena următoare, în care este vorba despre asasinat și despre trecerea la fapte.*

Kaliaev: Sunt trist. Am nevoie să fiu iubit de voi toți. Am renunțat la tot pentru Organizație. Cum să suport ca frații mei să-și întoarcă fața de la mine? Uneori am impresia că nu mă înțeleg. E din vina mea? Sunt stângaci, știu…

Dora: Ei te iubesc și te înțeleg. Stepan e diferit.

Kaliaev: Nu. Știu ce crede el. Schweitzer a spus-o deja: „Prea ieșit din comun ca fie revoluționar”. Aș vrea să le explic că nu sunt ieșit din comun. Mă consideră puțin smintit, prea spontan. Cu toate astea, eu cred ca și ei în idee. Ca și ei, vreau să mă sacrific. Și eu pot să fiu abil, taciturn, ascuns, eficient. Numai că viața continuă să mi se pară minunată. Iubesc frumusețea, fericirea! De aceea urăsc despotismul. Cum să le explic? Vreau revoluția, bineînțeles! Dar revoluția pentru viață, pentru a da o șansă vieții, înțelegi?

Dora (*cu avânt*): Da… (*Cu glas mai scăzut, după o tăcere*.) Și totuși, noi o să ucidem.

Kaliaev: Cine noi? A, vrei să spui… Nu e același lucru. O, nu, nu e același lucru! Și apoi, noi ucidem ca să construim o lume în care nimeni nu va mai ucide niciodată! Acceptăm să fim criminali pentru ca pământul să se umple în sfârșit de nevinovați.

Dora: Și dacă n-ar fi așa?

Kaliaev: Taci, știi bine că e imposibil. Atunci Stepan ar avea dreptate. Și ar trebui să scuipăm frumusețea în față.

Dora: Sunt mai veche decât tine în Organizație. Știu că nimic nu e simplu. Însă tu ai credința… Toți avem nevoie de credință.

Kaliaev: Credința? Nu. Unul singur o avea.

Dora: Ai puterea sufletească. Și vei da totul la o parte ca să mergi până la capăt. De ce ai cerut să arunci tu prima bombă?

Kaliaev: Poți să vorbești despre acțiunea teroristă fără să iei parte la ea?

Dora: Nu.

Kaliaev: Trebuie să fii în rândul întâi.

Dora (*care pare să reflecteze*): Da. Există rândul întâi și există ultimul moment. Trebuie să ne gândim la asta. Acolo e curajul, exaltarea de care avem nevoie… de care tu ai nevoie.

Kaliaev: De un an, nu mă gândesc la nimic altceva. Pentru momentul ăsta am trăit până acum. Și acum știu că aș vrea să mor la locul faptei, lângă marele duce. Să-mi pierd sângele până la ultima picătură sau să mă mistui în flacăra exploziei și să nu las nimic în urma mea. Înțelegi de ce am cerut să arunc bomba? Să mori pentru idee e singurul mod de a fi la înălțimea ideii. Asta e justificarea.

Dora: Și eu îmi doresc această moarte.

Kaliaev: Da, e o fericire la care putem râvni. Noaptea, mă răsucesc uneori pe mindirul meu de negustor ambulant. Mă chinuie un gând: au făcut din noi niște asasini. Dar mă gândesc în același timp că o să mor, și atunci inima mi se liniștește. Zâmbesc și adorm la loc ca un copil.

Dora: E bine așa, Ianek. Să ucizi și să mori. Dar, după părerea mea, există o fericire și mai mare. (*Pauză. Kaliaev o privește. Ea pleacă ochii*.) Eșafodul.

Kaliaev (*febril*): M-am gândit la asta. Faptul de a muri în momentul atentatului lasă ceva neterminat. Între atentat și eșafod, dimpotrivă, este o întreagă eternitate, poate singura, pentru om.

Dora (*cu o voce presantă, apucându-i mâinile*): Ăsta e gândul care trebuie să te ajute. Plătim mai mult decât datorăm.

Kaliaev: Ce vrei să spui?

Dora: Suntem obligați să ucidem, nu-i așa? Sacrificăm în mod deliberat o viață și numai una?

Kaliaev: Da.

Dora: Dar să te îndrepți spre atentat și apoi spre eșafod înseamnă să-ți dai de două ori viața. Plătim mai mult decât datorăm.

Kaliaev: Da, înseamnă să mori de două ori. Mulțumesc, Dora. Nimeni nu ne poate reproșa nimic. Acum sunt sigur pe mine.

Tăcere. Ce ai, Dora? Nu zici nimic?

Dora: Aș vrea să te mai ajut. Doar că…

Kaliaev: Doar că?

Dora: Nu, sunt nebună.

Kaliaev: N-ai încredere în mine?

Dora: O, nu, scumpul meu, în mine n-am încredere. De când a murit Schweitzer, uneori am idei ciudate. Și apoi, nu eu trebuie să-ți spun ce va fi dificil.

Kaliaev: Îmi place ceea ce e dificil. Dacă mă respecți, vorbește.

Dora (*privindu-l*): Știu. Ești curajos. Tocmai asta mă îngrijorează. Râzi, te entuziasmezi, te îndrepți către sacrificiu, plin de înflăcărare. Dar în câteva ore va trebui să ieși din acest vis și să acționezi. Poate e mai bine să vorbim despre asta înainte… ca să evităm o surpriză, o slăbiciune.

Kaliaev: N-o să am nici o slăbiciune. Spune ce ai în minte.

Dora: Ei bine, atentatul, eșafodul, să mori de două ori, asta e partea cea mai ușoară. Inima ta va face față. Dar rândul întâi… (*Tace, îl privește și pare să ezite*.) În rândul întâi ai să-l vezi pe…

Kaliaev: Pe cine?

Dora: Pe marele duce.

Kaliaev: O secundă, cel mult.

Dora: O secundă în care o să-l privești! O, Ianek, trebuie să știi, trebuie să afli! Un om e un om. Poate că marele duce are ochi plini de compasiune. Ai să-l vezi cum se scarpină la ureche sau cum surâde fericit. Cine știe, poate va avea pe obraz o mică tăietură de la bărbierit. Și dacă se uită la tine în momentul acela…

Kaliaev: Nu pe el îl răpun. Răpun despotismul.

Dora: Bineînțeles, bineînțeles. Despotismul trebuie răpus. Eu voi pregăti bomba și când voi sigila tubul, știi, în momentul cel mai dificil, când nervii se încordează, voi avea totuși o fericire stranie în suflet. Însă eu nu-l cunosc pe marele duce și ar fi mai greu dacă, în acest timp, el ar sta așezat în fața mea. Tu o să-l vezi de aproape. De foarte aproape…

Kaliaev (*cu violență*): Nu-l voi vedea.

Dora: De ce? Vei închide ochii?

Kaliaev: Nu. Dar, cu ajutorul lui Dumnezeu, ura mă va cuprinde la momentul potrivit și mă va orbi.

Cineva sună la ușă. O singură dată. Cei doi încremenesc. Intră Stepan și Voinov. Voci în anticameră. Intră Annenkov.

Annenkov: E portarul. Marele duce va merge la teatru mâine. (*Îi privește*.) Totul trebuie să fie gata, Dora.

Dora (*cu glas înăbușit*): Da. (*Iese încet*.)

Kaliaev (*o privește cum iese și, cu o voce blândă, întorcându-se către Stepan*): Îl voi ucide. Cu bucurie!

© Gallimard, 1950

Feodor Dostoievski, *Demonii* (1871/1872)

Demonii *se inspiră din episodul Neceaev, care a marcat istoria Rusiei și a terorismului în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Axând acțiunea principală a romanului pe mașinațiunile acestui terorist aflat la intersecția dintre mișcările populiste, anarhiste și nihiliste, Dostoievski își încheie socotelile cu diversele curente politice și culturale care, venite din Occident, au corupt în opinia sa nucleul cultural al Rusiei în secolul al XIX-lea. Neceaev își va lua însă revanșa asupra scriitorului exercitând ulterior o influență profundă asupra lui Lenin.*

— Consacrându-mi energia problemei studiului organizării sociale a societăţii viitoare, care va veni s-o înlocuiască pe cea prezentă, am ajuns la concluzia că toţi făuritorii sistemelor sociale, de la cele mai îndepărtate timpuri şi până în anul nostru 187…, erau nişte visători, nişte fantezişti, nişte neghiobi, care se contraziceau pe ei înşişi neînţelegând absolut nimic din ştiinţa naturii şi în ce priveşte acel animal ciudat care este omul. Platon, Rousseau, Fourier nu sunt decât coloane de aluminiu, toate astea sunt bune pentru vrăbii, şi nu pentru societatea umană. Întrucât însă forma socială viitoare este necesară tocmai acum, când noi toţi, în sfârşit, ne pregătim să trecem la acţiune, ca să nu existe nici un fel de ezitare, eu propun propriul meu sistem de organizare a lumii. Iată-l! izbi el cu pumnul în caiet. Am vrut să expun adunării cartea mea pe cât se poate într-o formă prescurtată; dar văd că va fi nevoie să mai adaug şi o mulţime de explicaţii orale, peste cele cuprinse în text, ceea ce înseamnă că întreaga expunere va necesita cel puţin zece şedinţe, după numărul capitolelor din carte. (Se auziră râsete.) Afară de aceasta, anunţ dinainte că sistemul meu nu este încă terminat. (Iar râsete.) M-am încurcat în datele mele proprii şi concluzia la care am ajuns este în directă opoziţie cu ideea iniţială de la care am pornit. Pornind de la o libertate nelimitată, eu închei printr-un despotism nelimitat. Ţin să adaug totuşi că afară de soluţia aceasta a mea, în ce priveşte formula socială, nu poate exista o altă soluţie.

Râsul creştea tot mai puternic, dar râdeau mai mult tinerii şi, ca să zicem aşa, musafirii prea puţin iniţiaţi. Pe chipul doamnei Virghinskaia, al lui Liputin şi al dascălului şchiop se ivi o oarecare expresie de ciudă.

— Dacă dumneata însuţi n-ai reuşit să-ţi închei propriul sistem şi ai ajuns la disperare, ce am putea face noi? observă prudent unul dintre ofiţeri.

— Aveţi dreptate, domnule ofiţer activ, i se adresă răstit Şigaliov, mai ales în ce priveşte folosirea foarte nimerită a termenului „disperare“. Da, am ajuns la disperare şi totuşi tot ce am expus în cartea mea este de neînlocuit şi nu există o altă soluţie; nimeni niciodată nu va născoci altceva. Şi de aceea mă grăbesc, fără a mai pierde timpul, să invit întreaga adunare să-şi exprime părerea după ce va asculta expunerea mea în cele zece şedinţe. Iar dacă membrii nu vor dori să asculte, să ne împrăştiem chiar de la început, bărbaţii ca să-şi vadă de serviciul la stat, femeile pe la bucătării, pentru că, respingând cartea mea, o altă soluţie ei nu vor găsi. Nici o altă soluţie! Iar prin pierderea de timp îşi vor dăuna lor înşişi, întrucât mai târziu se vor întoarce inevitabil la acelaşi lucru.

Se produse o mişcare: „E nebun cumva?“ se auziră glasuri.

— Vasăzică, toată chestiunea constă în disperarea lui Şigaliov, conchise Leamşin, iar problema esenţială în a se şti: este sau nu cazul să fie dumnealui disperat?

— Eventuala stare de disperare a lui Şigaliov este o problemă a sa personală, declară liceanul.

— Propun să se pună la vot în ce măsură disperarea lui Şigaliov priveşte cauza comună şi, totodată, merită sau nu merită să fie ascultat? decise vesel ofiţerul.

— Chestiunea se prezintă puţin altfel, interveni, în sfârşit, şchiopul. În general el vorbea cu un zâmbet întru câtva ironic, încât era de fapt greu să-ţi dai seama dacă vorbeşte serios sau glumeşte. E altceva aici. Domnul Şigaliov este prea devotat sarcinii sale şi totodată este prea modest. Cartea dumisale îmi este cunoscută. Dumnealui propune, ca o soluţie finală a problemei, diviziunea omenirii în două părţi inegale. O a zecea parte capătă libertatea personală şi dreptul neîngrădit asupra celorlalte nouă zecimi ale omenirii. Aceste nouă zecimi trebuie să-şi piardă personalitatea

şi să se transforme într-o turmă şi printr-o supunere nelimitată să atingă, pe calea unei regenerări succesive, o stare de inocenţă primitivă, un fel de rai primitiv, deşi vor trebui totuşi să lucreze. Măsurile propuse de autor pentru deposedarea celor nouă zecimi din omenire de libertatea voinţei şi pentru transformarea lor într-un fel de turmă, pe calea reeducării mai multor generaţii, sunt absolut remarcabile, se bazează pe date naturale şi sunt foarte logice. Am putea să nu fim de acord cu unele concluzii, dar este greu să încapă vreo îndoială în ce priveşte inteligenţa şi cunoştinţele autorului. E regretabil că acea condiţie cu cele zece seri de şedinţe este cu totul incompatibilă cu circumstanţele, altminteri am putea auzi multe lucruri extrem de interesante.

— Vorbeşti serios? i se adresă *m-me* Virghinskaia dascălului şchiop, cuprinsă de oarecare nelinişte. Dacă acest om, neştiind ce să facă cu oamenii, transformă nouă zecimi din ei în sclavi? De mult mi s-a părut suspect individul.

— Vorbeşti adică despre frăţiorul dumitale? întrebă şchiopul.

— Rubedenie? Îţi baţi joc de mine?

— Şi afară de asta, este o ticăloşie să lucrezi pentru nişte aristocraţi şi să te supui lor ca unor zeităţi! explodă furioasă studenta.

— Nu propun ticăloşii, ci raiul, raiul terestru, şi nici un alt rai pe pământ nu poate să existe, încheie autoritar Şigaliov.

— Eu însă în loc de rai, strigă Leamşin, aş lua aceste nouă zecimi din omenire, dacă n-ai ce să faci cu ele, şi le-aş arunca în aer, lăsând numai o mână de oameni culţi, care să înceapă a trăi huzurind după regulile ştiinţei.

— Aşa poate vorbi numai un bufon! izbucni studenta.

— E un bufon, dar folositor, îi şopti *m-me* Virghinskaia.

— Poate că aceasta ar fi cea mai bună soluţie a problemei! i se adresă înflăcărat Şigaliov lui Leamşin. Dumneata, bineînţeles, nici nu-ţi dai seama, vechiul meu demon, ce idee profundă ai reuşit să exprimi. Întrucât însă ideea dumitale este aproape irealizabilă, va trebui să ne mulţumim cu acest rai pământesc, dacă aşa a fost dat să-l denumim.

— Şi totuşi e destul de absurd, lăsă involuntar Verhovenski să-i scape o reflecţie, posibil, cu totul fără voie. De altfel, fără a-şi ridica privirea, el continua cu aceeaşi nepăsare să-şi taie unghiile.

— De ce adică să fie absurd? interveni imediat şchiopul, ca şi cum nu aşteptase din partea lui Verhovenski decât rostirea acestui prim cuvânt, ca să se ia cu el la harţă. De ce adică să fie absurd? Domnul Şigaliov e întru câtva un fanatic al umanismului. Să ne aducem aminte însă că şi Fourier şi Cabet mai ales, şi chiar Proudhon însuşi au o mulţime de soluţii dintre cele mai despotice şi mai fanteziste în această problemă. Domnul Şigaliov oferă o soluţie mult mai lucidă decât ei. Vă asigur că, după ce ai citit cartea, este aproape imposibil să nu fii de acord cu unele lucruri. Poate că tocmai el este acela care, mai puţin decât oricare altul, s-a depărtat de realism, şi raiul lui pământesc este aproape rai adevărat, exact acelaşi pentru pierderea căruia suspină întreaga omenire, dacă acest rai a existat cândva aievea.

— Ştiam eu că voi fi luat în furci, murmură iar Verhovenski.

— Daţi-mi voie, se înfierbântă tot mai mult şchiopul, discuţiile şi consideraţiile în privinţa organizării sociale viitoare sunt aproape o necesitate imperioasă a tuturor oamenilor de gândire contemporană. Herzen toată viaţa lui n-a avut decât grija aceasta. Belinski, după cum ştiu cu precizie, petrecea seri întregi cu prietenii săi, dezbătând şi soluţionând anticipat până şi pe cele mai mici, ca să zicem aşa, amănunte de bucătărie ale viitoarei orânduiri sociale.

— Ba unii înnebunesc chiar, remarcă pe dată maiorul.

— Am putea ajunge totuşi la o concluzie oarecare, decât să stăm aşa şi să tăcem cu aere de dictatori, şuieră Liputin îndrăznind parcă să înceapă, în sfârşit, atacul.

— Nu m-am gândit la Şigaliov când am spus că este absurd, tărăgănă Verhovenski. Vedeţi, domnilor, îşi săltă el un pic privirea, după părerea mea, toate cărţile acestea, Fourier, Cabet, toate aceste „drepturi la muncă“, şi celelalte de la Şigaliov citire, toate acestea sunt un fel de romane, care pot fi scrise cu sutele de mii. O delectare estetică. Înţeleg că aici în acest orăşel vă plictisiţi şi, desigur, vă năpustiţi cu aviditate asupra unor pagini scrise.

— Daţi-mi voie, se agită pe scaunul său şchiopul, deşi suntem nişte provinciali şi, bineînţeles, demni de toată compătimirea, ştim totuşi că pe lumea aceasta deocamdată nu s-a întâmplat nici un fapt extraordinar sub raportul noutăţii şi a cărui ignorare va trebui s-o deplângem. Ni se propune, de pildă, prin tot felul de foi strecurate, de factură străină, să ne strângem rândurile şi să ne organizăm în grupuri cu unicul scop de distrugere generală sub pretextul că, oricât ai lecui lumea aceasta, tot bolnavă va rămâne, dar aşa, retezând radical o sută de milioane de capete şi prin aceasta uşurându-ţi sarcina, poţi mai uşor să sari peste şanţ. Ideea e excelentă, fără îndoială, dar cel puţin tot atât de incompatibilă cu realitatea, ca şi cele „de la Şigaliov citire“, în privinţa cărora aţi emis chiar acum aprecieri atât de dispreţuitoare.

— Mă rog, de altfel nici n-am sosit aici pentru discuţii, lăsă Verhovenski să-i scape un cuvinţel de tulburătoare semnificaţie şi, făcându-se că nu-şi dă seama de această gafă, trase lumânarea mai aproape de el, ca să aibă înaintea lui mai multă lumină.

— E regretabil, e foarte regretabil că n-aţi venit aici pentru discuţii, şi e mai regretabil că în momentul acesta sunteţi atât de preocupat de toaleta dumneavoastră.

— Dar ce vă deranjează la toaleta mea?

— O sută de milioane de capete retezate e tot atât de greu realizabil ca şi transformarea lumii prin propagandă. Chiar mai greu poate, mai ales dacă vrei s-o faci în Rusia, riscă iar Liputin.

— Tocmai în Rusia se pune toată nădejdea, strecură ofiţerul.

— Am auzit-o noi şi pe asta, cum că în Rusia e toată nădejdea, profită de prilej şchiopul. Ştim că asupra patriei noastre minunate a fost aţintit acel index misterios, ca ţara cea mai aptă pentru înfăptuirea sarcinii măreţe. Un lucru însă vreau să vă spun: în cazul rezolvării treptate a problemei prin propagandă, eu personal măcar ceva-ceva voi avea de câştigat, să zicem, chiar şi prin faptul că voi purta nişte discuţii plăcute, iar din partea şefilor poate voi căpăta şi un grad pentru serviciile aduse cauzei sociale; pe când în cazul celeilalte alternative, care urmăreşte o soluţie rapidă prin retezarea a o sută de milioane de capete, la ce recompensă aş putea să mă aştept de fapt? Pentru asemenea propagandă, te pomeneşti că îţi taie limba.

— Dumitale negreşit ţi-o vor tăia, zise Verhovenski.

— Vedeţi aşadar. Întrucât însă, chiar în condiţiile cele mai favorabile, un asemenea măcel nu poate fi terminat decât peste vreo cincizeci de ani, hai să zicem treizeci, că doar nu sunt ei nişte berbeci şi te pomeneşti că nu se lasă chiar aşa de uşor căsăpiţi, n-ar fi cazul atunci, luându-ne catrafusele, să ne strămutăm undeva peste mări şi ţări, pe nişte insule paşnice ca să închidem acolo ochii fără grijă? Credeţi-mă, bătu el semnificativ cu degetul în masă, cu asemenea propagandă nu veţi reuşi nimic altceva decât să provocaţi o emigrare masivă!

Omul încheie cu un aer vizibil triumfător. Era incontestabil una dintre minţile luminate ale guberniei. Liputin zâmbea viclean, Virghinski asculta cam abătut, toţi ceilalţi urmăreau disputa cu atenţie încordată, mai cu seamă doamnele şi ofiţerii. Îşi dădeau seama cu toţii că agentul celor o sută milioane de capete fusese strâns cu uşa şi aşteptau urmarea.

— Am impresia că ceea ce spui dumneata nu e deloc rău, rosti rar şi tărăgănat Verhovenski, cu un aer şi mai impasibil, aproape plictisit. Ideea emigrării este bună. Şi totuşi, dacă, în pofida oricăror dezavantaje pe care le întrevezi, se ridică pentru cauza aceasta comună pe zi ce trece tot mai mulţi oşteni, înseamnă că se va putea şi fără dumneata. Aici, dragul meu, o religie nouă vine s-o înlocuiască pe cea veche, de aceea apar atâţia combatanţi şi de aceea cauza aceasta este o întreprindere de mari proporţii. Dumneata n-ai decât să emigrezi! Şi te-aş sfătui chiar să te duci la Dresda şi nu în nişte insule paşnice. În primul rând, este un oraş care n-a cunoscut niciodată nici un fel de epidemii, şi întrucât eşti un om cult, probabil că ţi-e frică de moarte. În al doilea rând, vei fi destul de aproape de graniţa rusească, încât vei putea mult mai uşor şi repede să-ţi primeşti din scumpa dumitale patrie veniturile; în al treilea rând, are o mulţime de comori de artă, iar dumneata eşti un estetician, fost profesor de teorie literară, mi se pare; şi, în sfârşit, mai conţine într-însul şi un fel de Elveţie în miniatură, proprie inspiraţiilor dumitale poetice, deoarece scrii probabil şi versuri. Într-un cuvânt, e o comoară într-o tabacheră.

Se produse o animaţie generală; mai ales se agitară ofiţerii. Încă un moment şi toată lumea s-ar fi pornit să vorbească dintr-odată. Dar şchiopul se năpusti enervat asupra momelii:

— Să avem iertare, dar noi poate că nici nu vom părăsi cauza comună! Acest lucru trebuie să fie bine înţeles…

— Cum adică, ai intra poate şi într-un grup de cinci, dacă ţi-aş propune? trânti pe neaşteptate Verhovenski şi depuse foarfecele pe masă.

Cu toţii tresăriră parcă. Omul enigmatic se dădea brusc pe faţă într-un mod surprinzător: se referise expres şi fără ezitare la „grupul celor cinci“.

— Oricare dintre noi se simte un om cinstit şi nu se va eschiva de la cauza comună, se izmeni şchiopul, dar…

— Mă rog, mă rog, aici nu mai încape nici un *dar*, îl întrerupse autoritar şi tăios Verhovenski. Vă anunţ, domnilor, că am nevoie de un răspuns categoric. Îmi dau seama, perfect de bine, că, venind aici şi adunându-vă laolaltă, vă datorez nişte explicaţii (altă dezvăluire neaşteptată), dar eu nu pot să dau nici un fel de explicaţii fără să cunosc orientarea dumneavoastră ideologică. Lăsând la o parte orice discuţii, pentru că doar nu vom sta treizeci de ani tot la discuţii, cum am tot pălăvrăgit până acum timp de treizeci de ani, eu vă întreb ce preferaţi: calea lentă, care constă în compunerea romanelor sociale şi într-o rezolvare birocratică a destinelor omenirii cu anticipaţii de o mie de ani numai pe hârtie, în timp ce despotismul va înghiţi mereu bucăţi fripte, care de fapt zboară singure în gurile voastre şi pe care voi le lăsaţi să vă scape, sau o soluţie rapidă, oricare ar fi ea, dar care, în sfârşit, ne va dezlega mâinile şi va permite omenirii să-şi întocmească în voie singură orânduirea socială ce-i convine, dar de data aceasta prin fapte concrete, şi nu pe hârtie? Unii ţipă: „O sută de milioane de capete“! Hai să zicem că ar putea să fie o metaforă, dar de ce să ne temem de asta, dacă în cazul visărilor pe hârtie despotismul va devora într-o sută de ani nu o sută, ci poate cinci sute de milioane de capete? Vă rog să mai notaţi că un bolnav incurabil n-are cum să se vindece, orice i s-ar prescrie pe hârtia reţetelor, ci, dimpotrivă, dacă se întârzie, până într-atât se va descompune, încât şi pe noi ne va molipsi, alterând toate forţele proaspete pe care încă mai

putem conta astăzi, încât în cele din urmă ne vom prăbuşi cu toţii. Sunt absolut de acord că este foarte plăcut să duci discuţii liberale frumoase, iar trecerea la acţiune e cam incomodă… În sfârşit, nu mă pricep la discursuri; am sosit aici pentru a face nişte comunicări şi de aceea rog întreaga onorabilă adunare nu să voteze de fapt, ci să declare deschis şi categoric ce-i surâde mai mult: un mers de broască-ţestoasă prin mocirlă sau cu toată viteza peste mlaştină?

F.M. Dostoievski, *Demonii*, traducere de Nicolae Gane, Editura Polirom, Iaşi, 2012, pp. 461-468

Texte alese de Arnaud Blin

Manifeste, discursuri și teorie (I)

Edward Saxby, *Killing no Murder* (1657)
(Pamflet anonim împotriva lui Cromwell)

Avem îndeosebi datoria să aducem acest monstru în fața justiției, pentru că a făcut din noi unelte ale mârșăviei sale, astfel încât suntem urâți și blestemați întocmai ca și el de către toți oamenii de bine. Ceilalți n-au a-și apăra decât libertatea, dar noi trebuie pe deasupra să ne apărăm și onoarea. Am îndemnat poporul să-l urmeze, suntem chezași pentru dânsul în fața poporului, iar el trebuie să aștepte de la noi să-l pedepsim, neputând s-o facă singur. Pentru ceea ce îndură poporul și va intra în istorie vom fi învinuiți noi: fiindcă numai noi, sub privirea lui Dumnezeu, avem puterea să doborâm acest Balaur pe care l-am creat. Iar dacă nu-l doborâm, întreaga omenire va spune despre noi că i-am încuviințat toate mârșăviile și că suntem răspunzători pentru cele viitoare. Trebuie oare să îndurăm un rege care se poartă ca un tiran, trebuie să-l răbdăm pe acest tiran vădit? Noi, care am ținut piept leului ce ne ataca, trebuie oare să ne dăm bătuți în fața lupului ce ne amenință? Dacă n-ar fi nici un mijloc de a îndrepta această situație, am putea să exclamăm: „*Utinam te potius (Carole) retinuissemus quam hunc habuissemus, non quod ulla sit optanda servitus, sed quod ex dignitate Domini minus turpis est conditio servi*”: am prefera să trebuiască să te suportăm în continuare (Carol) decât

să ne plecăm sub jugul acestui tiran mârșav; nu că ne-am dori să fim puși în fiare, dar calitatea stăpânului îmbunătățește uneori condiția sclavului.

Dacă cercetăm cu temei ceea ce ne cer datoria noastră, făgăduințele și onoarea noastră, ceea ce ne poruncesc siguranța și interesul nostru, ar fi o nesăbuire, atât după rațiune, cât și după virtute, să lăsăm în viață această năpârcă. Întâi de toate, pentru că știe că numai noi îl putem răni și va face tot ce-i stă în putere ca să se apere de noi. Știe cât de fățarnic și de viclean s-a purtat cu noi și mereu se va teme de răzbunarea noastră, pe care știe mai bine ca oricine că a meritat-o.

În sfârșit, ne cunoaște principiile și știe cât sunt de potrivnice puterii samavolnice prin care vrea să cârmuiască și, drept urmare, crede pesemne în mod întemeiat că noi, care ne-am pus deja viețile în primejdie împotrivindu-ne tiraniei, vom continua să o facem, dacă avem prilejul.

Aceste considerații îl vor convinge cu ușurință să se înarmeze împotriva noastră, dacă nu-l împiedicăm și nu ne înarmăm noi împotriva lui. El citește în crezul său: „*Chi diviene patron*” etc.: cine se înstăpânește peste o cetate deprinsă cu libertatea și nu o nimicește, acela e în primejdie să fie nimicit de ea. Iar noi putem citi, de același autor, în care credem, că ar putea să nu scape prilejurile de a-i nimici pe cei ce nu vor avea destulă minte și curaj ca să se apere.

În ce ne privește, nu trebuie să ne așteptăm să se încreadă în cei pe care i-a provocat și de care s-a temut. Dacă nu-l lovim, va încerca să ne doboare. O regulă pe care tiranii o urmează când sunt la putere este să nu se sprijine prea mult pe cei ce i-au ajutat s-o dobândească. Și e în interesul lor să n-o facă, căci cei cărora își datorează izbânda, știindu-și meritele, se arată cam prea îndrăzneți față de el și prea puțin grăbiți să-l slujească. Ei cred că tot ce poate face el pentru dânșii li se cuvine și așteaptă mai mult; iar când speranțele le sunt înșelate (și e cu neputință să le împlinești

vreodată), dezamăgirea îi face să fie nemulțumiți și nemulțumirea îi face să fie primejdioși. Tiranii urmează așadar pilda lui Dyonisos, care, se spune, își folosea prietenii ca pe niște burdufuri: când avea nevoie de ei, îi ținea pe lângă sine, dar când nu mai avea nevoie de ei și îi stăteau în cale, punea să fie atârnați în streang.

Ca să închei această parte destul de lungă: tot omul căruia Dumnezeu i-a dat înțelepciune și curaj să fie încredințat că cinstea sa, siguranța sa, binele său și al țării sale, precum și datoria pe care o are față de generația lui și de omenire îi poruncesc să scape lumea de spurcăciunea asta prin orice mijloace. Să nu lăsăm alte nații să ne privească cu dispreț stând cu mâinile în sân și urechile astupate, lăsându-ne pradă descurajării și deznădejdii fiindcă nu ne-am recăpătat libertatea, și să luptăm mai departe până ce o vom dobândi, fie prin moartea acestui monstru, fie prin moartea noastră. Viteazul Sindercombe a dat dovadă de o măreție sufletească demnă de Roma antică. De-ar fi trăit acolo, numele său ar sta alături de ale lui Brutus și Cato și i-ar fi închinate statui ca și acestora.

Nu mă voi arăta însă atât de aspru cu noi, în pofida lipsei de dărnicie pe care ne-o lasă robia noastră, ca să cred că o asemenea virtute nu e răsplătită prin monumente, înălțate chiar în noi înșine. În fiecare suflet virtuos există statui închinate lui Sindercombe. Când citim elegiile dedicate celor ce au căzut pentru țară, când admirăm acele mari pilde de măreție sufletească ce au sfidat cruzimea tiranilor, când lăudăm neînduplecarea lor și faptul că nici prin corupere, nici prin înfricoșare n-au putut fi făcuți să-și trădeze prietenii, îi ridicăm astfel statui lui Sindercombe și îi dăltuim numele pe monumente unde tot ce poate fi spus despre acest suflet mare și nobil constituie un epitaf îndreptățit. Deși tiranul a pus să fie înăbușit, de teamă ca poporul să nu împiedice uciderea lui ziua în amiaza mare, nu va putea niciodată să înăbușe nici amintirea

sa, nici propria mârșăvie. Otrava nu era decât un tertip jalnic care nu-i impresionează decât pe cei ce nu înțeleg deprinderile tiranilor și nu se pot obișnui, dacă așa ceva e cu putință, cu cruzimea și fățărnicia lui. El poate foarte bine să ia piatra de la mormântul Sindercombe și, dacă dorește să se afle cum a murit, să pună să se trimită acolo perna și plapuma sub care l-au înăbușit Barkstead și călăul său. Dar, ca să închei: să nu-i îngăduim acestui monstru să se creadă la adăpost fiindcă s-a descotorosit de un mare om: el poate fi încredințat că „*longus post illum, sequitur ordo idem petentium decus*".

Sunt o mulțime de persoane, inclusiv printre cei ce-l sprijină, care doresc să se numere printre cei ce vor dezrobi țara. Și ele știu foarte bine prin ce mijloc vor izbuti să o facă. Patul lui, masa lui sunt primejdioase; și va avea nevoie de alte gărzi să-l apere de ai săi. Moartea și nimicirea se țin după el oriunde s-ar duce: îl urmăresc pretutindeni, tovarășe îi sunt de călătorie și se vor abate asupra lui sub chipul unor oameni înarmați. Primejdia se ascunde în bârlogurile lui tăinuite, un foc ce n-a fost stins pe deplin l-ar putea mistui; boala pândește în tabernaculul său. Va trebui să fugă de oțelul sabiei și un arc de fier îl va străpunge fiindcă i-a asuprit pe sărmani și i-a lăsat de izbeliște, fiindcă a luat cu silnicie o casă ce nu este a lui. Trebuie să fim încredințați, întocmai ca și el, că asta se va întâmpla curând: căci izbânda celui rău e vremelnică și bucuria fățarnicului nu ține mult. Chiar dacă Excelența Sa se înalță la cer și capul său atinge norii, mort va fi pe veci, ca și scârnăvia lui. Iar cei ce l-au cunoscut vor spune atunci: unde este?

Karl Heinzen, *Omuciderea*
(*Die Evolution*, Biel, februarie-martie 1849)

I

Trebuie să spunem lucrurilor pe nume. Adevărul trebuie să iasă la iveală, indiferent dacă e cumplit sau plăcut, dacă e îmbrăcat în veșmântul alb al păcii sau în cel roșu al războiului. Să fim sinceri și cinstiți, să dăm vălul deoparte și să spunem limpede care este lecția ce ne este administrată zi de zi prin fapte și amenințări, prin sânge și tortură, prin tunurile și spânzurătorile principilor și luptătorilor pentru libertate, ale croaților și ale democraților: omuciderea este principalul agent al progresului în istorie.

Egoiștii încep să ucidă și sunt imitați în scurt timp de gânditori. Orice ar face, aceste tabere riscă neîncetat să ucidă sau să fie ucise și *ultima ratio* a fiecăreia este dispariția pură și simplă a oponenților săi.

Acestei arte de a-ți face inamicii să dispară i s-au dat o sumedenie de denumiri. Într-o țară, ei sunt executați „legal” de către un călău și asta se numește pedeapsă cu moartea. În altă țară, oamenii așteaptă pitiți în umbră, înarmați cu stilete, și asta se numește asasinat; altundeva, această dispariție este organizată pe scară largă și i se dă numele de război. Examinate în plină lumină, aceste diferite apelațiuni se dovedesc a fi superficiale; căci fie că sunt executat, asasinat sau tăiat în bucăți, rezultatul e același. Sunt trimis pe lumea cealaltă, iar această plecare spre lumea cealaltă era scopul inamicilor mei. Nici o persoană rațională și cu mintea limpede nu poate să accepte această distincție de fațadă care face uneori acceptabile, iar alteori condamnabile diferitele moduri de a te debarasa de adversari. Aceste distincții se bazează pe ficțiuni juridice sau teologice și nu schimbă cu nimic faptele, care, de fiecare dată, se rezumă la a-ți face adversarii să dispară.

Susținem că, în conformitate cu principiile fundamentale ale umanității și justiției, asasinarea voită a unei ființe umane este o crimă

împotriva umanității, că nimeni nu are dreptul, indiferent sub ce pretext, să distrugă viața altuia și că orice persoană care ucide pe cineva sau pune să fie ucis cineva este pur și simplu un ucigaș. Dar împotriva inamicilor noștri, a călăilor și soldaților lor, a legilor privind „înalta trădare" și a inchiziției lor, a tunurilor și puștilor lor moderne, a șrapnelelor și a rachetelor lor de tip Congreve nu vom ajunge la nici un rezultat cu umanitatea noastră și cu idealurile noastre de dreptate; faptul de a ne mulțumi să afirmăm că un inchizitor sau un general este un ucigaș de aceeași speță ca un bandit sau un partizan nu trebuie să ne servească decât la a ne convinge că putem dispune de el în mod absolut „legal".

Să dăm deci dovadă de simț practic, să ne numim ucigașii la fel cum o fac inamicii noștri, să debarasăm acest important instrument istoric de repulsia morală care îi este asociată și să ne întrebăm dacă inamicii noștri pot invoca un privilegiu anume în domeniul omuciderii. Dacă omuciderea este întotdeauna o crimă, atunci e interzisă tuturor; dacă nu este o crimă, e permisă tuturor. Odată depășită ideea că omuciderea este o crimă în sine, nu-ți mai rămâne decât să crezi în justețea luptei tale împotriva inamicului și să-ți asiguri mijloacele de a te debarasa de el. Simpla logică și studierea faptelor istorice ne conduc la această concluzie. Nu dorim să comitem *nici un* asasinat, *nici un* omor, însă dacă inamicii noștru nu sunt de aceeași părere, dacă pot să justifice omuciderea și să meargă până la a-și acorda privilegiul acesteia, necesitatea ne silește să încercăm să li-l smulgem; iar de la această necesitate până la acțiunea lui Robespierre, care a condamnat la eșafod sute de mii de persoane pentru binele umanității, distanța nu e mare.

Vedem ca pe un principiu fundamental, propovăduit de inamicii noștri, faptul că omuciderea, individuală sau în masă, este o necesitate, un instrument inevitabil pentru atingerea unui țel istoric. Să privim acum

această problemă din diferite unghiuri, pentru a determina când anume utilizarea acestui instrument sângeros este justificată și când nu.

Pe când eram școlari, am fost emoționați și înflăcărați de povestea a doi tineri eroi, Harmodios și Aristogiton, care l-au asasinat pe tiranul Hiparh. Cei care ne istoriseau această poveste și ne înfățișau acest asasinat ca pe o faptă glorioasă erau învățătorii regelui, indivizi care emanau moralitatea, loialitatea și teama de Dumnezeu prin toți porii. Nu i-am auzit niciodată să spună că Harmodios și Aristogiton erau niște „asasini odioși", niște „anarhiști", „agitatori" etc. Nici că victima, Hiparh, era un „conducător legitim", o „persoană sacră" etc. Și nici că, în loc să-l asasineze, ar fi trebuit să-l destituie prin „mijloace constituționale". Ce concluzie putem trage de aici?

Toți școlarii din țară recită un poem care aparține totuși mult stimatului Schiller și care, chiar la început, evocă un „asasin" ce „surprinde un tiran", „cu un pumnal ascuns sub capă", apoi face din tiran un prieten al asasinului. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

Mucius Scaevola s-a strecurat în tabăra regelui Porsenna cu intenția de a-l asasina pe dușmanul patriei sale. Din greșeală, l-a ucis însă pe secretarul lui Porsenna. L-a înștiințat atunci pe Porsenna că alți 300 de romani juraseră împreună cu el să-l ucidă. În toate cărțile de istorie și în toate școlile, Scaevola e preamărit ca un erou și nimeni nu e scandalizat de faptul că alți 300 de romani erau gata să-i ia locul. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

Unul dintre principalii adversari ai marelui Cezar – și unul dintre asasinii săi – nu este altul decât Brutus, pe care Cezar îl îndrăgea atât de mult încât pare să-l fi făcut fiul său adoptiv. Nimeni nu s-a indignat în fața faptului că acest republican a dat deoparte orice sentiment și orice recunoștință pentru a deveni un asasin, ba chiar un paricid; dimpotrivă,

regaliștii, moraliștii, republicanii și „anarhiștii” îl consideră și acum unul dintre cei mai mari oameni din istorie și „ultimul dintre romani”. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

În Antichitatea păgână, uciderea unui tiran era justă, onorabilă și de datoria fiecăruia, și nici unul dintre învățătorii regelui sau profesorii din era noastră creștină nu ar contesta acest punct. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

Să luăm și exemple din istoria mai recentă.

Sand l-a asasinat pe trădătorul Kotzebue cu un pumnal în loc să-l anihileze dintr-o trăsătură de condei.

Reacționarii l-au arătat cu degetul, în timp ce liberalii au regretat că și-a riscat viața pentru a ucide un om a cărui persoană și a cărui poziție nu justificau o asemenea măsură. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

Un tânăr german pe nume Statz (sic!) a încercat să-l asasineze pe Napoleon, dar a fost imobilizat și dezarmat. Acest tânăr a fost lăudat pentru tentativa sa și numele său ar fi probabil unul dintre cele mai celebre din Germania dacă și-ar fi atins scopul înfigându-și pumnalul în trupul unuia dintre cei mai puternici oameni din istorie. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

La Frankfurt pe Main, doi deputați, Lichnowski și Auerswald, au fost asasinați. Partidele reacționare și constituționale în ansamblul lor s-au arătat foarte indignate, iar autoritățile centrale au mobilizat jumătate de continent ca să pună mâna pe asasini. La Viena, un alt deputat, Robert Blum, a fost asasinat de adepții fanatici ai lui Windisch-Grätz, iar puterea centrală s-a limitat la câteva anchete preliminare care n-au dus la nici un rezultat. Dacă Robert Blum ar fi fost un prinț german în loc să fie un deputat german, „parlamentul național” ar fi cerut autorităților centrale să declare război Austriei. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

La Frankfurt au fost asasinați prințul Lichnowski și contele Auerswald. La Viena, doar Robert Blum, un om din popor. În primul caz, partidul reacționar s-a indignat și i-a huiduit pe „anarhiști”. Când s-a organizat o chetă pentru urmașii dlui Auerswald, semnele de simpatie pe care le-a dat acest partid bogat s-au rezumat la o sumă foarte modestă. A doua omucidere a pricinuit o asemenea durere în sânul partidului deputatului încât în sute de biserici s-au ținut slujbe funerare, iar familia acestuia s-a îmbogățit rapid. Ce concluzie trebuie să tragem de aici?

Iată câteva concluzii pe care le putem trage în mod indiscutabil din aceste fapte:

Se pare că istoria judecă înainte de toate un asasin după motivațiile sale. Istoria nu pare să condamne omuciderea în sine.

Se pare că reacția morală la omucidere depinde de interesele celor care reacționează; ceea ce anticii vedeau ca o virtute ar fi văzut ca o crimă în epoca noastră civilizată. Nici unul dintre profesorii care traduc cu atâta bună dispoziție isprăvile sângeroase ale grecilor antici nu recomandă transpunerea în fapte a acestor isprăvi.

Comportamentul curajos al ucigașului pare să fie la fel de respectat ca și reușita acțiunii în sine.

Se pare că omuciderea nu este justificată decât atunci când e vorba de o victimă a cărei eliminare înseamnă dispariția unui reprezentant sau a unui susținător al unei puteri pernicioase.

Se pare că doar „hoții de rând” și „asasinii de rând” sfârșesc în ștreang, pe când peștii mari scapă fără probleme.

Se pare că doar tabăra libertății are martiri; partidele reacționare nu au decât instrumente.

Atunci când analizăm omorurile în masă, omuciderile organizate numite război, suntem conduși spre concluzii similare. Odinioară, cei mai

drepți aveau dreptul de partea lor, însă au trebuit să-l lase celor mai puternici. Odinioară, factorul determinant era idealul, înlocuit astăzi de interesul personal. Odinioară, arbitrul era justiția, astăzi arbitrul sunt partidele. Odinioară, ideile erau decisive, astăzi decisivă este utilitatea. Omuciderea organizată – sau războiul – este acceptată ca o necesitate în sine. E o unealtă, la fel ca un cuțit, iar problema care se pune este să se afle dacă e adecvată unui scop sau altuia și dacă va reuși sau nu să-l atingă.

Ceea ce vedem deci în mod practic, odată acceptată ideea de omucidere, este că problema morală nu mai are fundament, că legalitatea pare lipsită de obiect și că numai politica pare să mai fie de actualitate. A fost atins scopul? E singura întrebare pe care voi, cei care cultivați și organizați omuciderea, ne permiteți să ne-o punem silindu-ne să vă acceptăm teoria asupra omuciderii.

E posibil ca omuciderea să nu fie doar o necesitate istorică, ci și fizică. E posibil ca atmosfera sau scoarța terestră să aibă nevoie de o anumită cantitate de sânge omenesc pentru a-și satisface nevoile chimice sau de altă natură. Chiar dacă această nevoie ar exista, nimeni n-ar izbuti să ne convingă că sângele aristocraților e mai puțin potrivit decât cel al democraților. Nu există nici o lege a fizicii care să indice că apărătorii drepturilor omului trebuie să dea partea lor pentru a satisface nevoile de sânge ale naturii. Trebuie să ne întrebăm atunci dacă nu cumva a venit – sau va veni – timpul când vom fi suficient de puternici pentru a pretinde anumite lucruri de la inamicii noștri. Se pare că este în natura tuturor partidelor democratice să prezinte note de plată extrem de piperate pentru lichidarea datoriilor acumulate treptat de celelalte partide. Revoluția Franceză reprezintă o demonstrație a formei pe care o poate lua această lichidare, cu un număr uriaș de morți și, dacă e să dăm crezare semnelor,

prefigurând ceea ce va fi revoluția europeană. Tabăra reacționară nu a avut niciodată obiecții la asasinate și cu atât mai puțin are în ziua de azi. „Am oare mijloacele de a comite aceste omoruri și își vor atinge ele scopul?” Este singura întrebare pe care și-a pus-o vreodată reacțiunea.

Ce răspuns putem da la această întrebare? Ca germani conștiincioși ce ne aflăm, îi întrebăm pe profesorii noștri cu ce am fi mai criminali decât Harmodios, Mucius sau Brutus dacă ne-am debarasa de un Metternich, un Nicolae[1]* un Windisch-Grätz sau un Ferdinand al Neapolelui. Cu alte cuvinte, în cazul în care am fi trimis pe lumea cealaltă mai mulți indivizi răspunzători de uciderea și torturarea câtorva milioane de persoane, dacă profesorii noștri ar vorbi același limbaj precum grecii și romanii, ar trebui să ne spună: întrebați-vă până unde merg curajul vostru și capacitatea voastră de sacrificiu. Însă dacă ne vorbesc în germană, vor chema poliția. Cum să ieșim din această dilemă?

Inamicii noștri ne vor veni în ajutor. Cu violența lor ucigașă, inamicii noștri ne demonstrează că omuciderea este principalul instrument al progresului istoric și că arta cea mai demnă de elogii din secolul nostru este aceea de a-ți asasina aproapele. Ferdinand bombardează Neapolele, Radetzky asasinează lombarzii, Windisch-Grätz pune la cale un atac asupra Vienei, Jelačić le permite croaților săi să se tăvălească în măruntaiele victimelor sale, „Olim cel Mare” își păstrează toți ucigașii în posturi, iar țarul se ține deoparte cu sutele lui de mii de soldăței însetați de sânge. Nici unul dintre acești oameni nu dă înapoi în fața ideii de a distruge orașe întregi, de a devasta țări, de a pune să fie asasinați bărbații cei mai vrednici, de a-i măcelări pe nevinovați, de a silui femeile, de a trage copiii în țeapă, într-un cuvânt, de a reînvia bestialitatea și barbaria din vremurile de demult pentru a salva câteva coroane și a călca în picioare drepturile omului. Iar noi?

Invențiile merg mână în mână cu dezvoltarea în alte domenii. Inamicii noștri, cu mijloacele lor de distrugere în masă, vor stimula aceste invenții care vor rivaliza cu armatele din ziua de azi ca agenți de distrugere. Cel mai mare beneficiar din sânul umanității va fi acela care va descoperi mijlocul de a permite câtorva oameni să anihileze câteva mii. Când aflăm că un tren cu persoane considerate complice la asasinat a deraiat în urma unei explozii de cordită, că sub pietrele de pavaj au fost plasate bombe pentru ca, de cum sosesc, companii întregi de năvălitori barbari să fie spulberate, că, poate, containere pline cu otravă care se dispersează în aer se descarcă asupra unor regimente și le distrug în întregime, că subterane pline cu cordită pot nimici orașe, omorându-le sutele de mii de sclavi ucigași, aceste metode ne arată la ce extreme trebuie să ajungă tabăra libertății din cauză că tabăra barbarilor e atât de numeroasă. Să ai o problemă de conștiință când e vorba de a asasina reacționari demonstrează o lipsă totală de hotărâre. Ei seamănă distrugerea oriunde pot, obligându-ne astfel să le răspundem ca apărători ai dreptății și ai umanității. Kossuth era un om energic, dar nu dădea dovadă de suficientă inventivitate și, mai ales, nu se încredea destul în cordită.

Chiar dacă trebuie să aruncăm în aer jumătate de continent și să facem să curgă râuri de sânge pentru a nimici tabăra barbarilor, nu trebuie să avem nici cel mai mic scrupul. În pieptul celui care nu-și dă bucuros viața știind că va trimite astfel pe lumea cealaltă milioane de barbari nu bate o inimă republicană.

II

În ultimul meu articol am scris că „cel mai mare beneficiar din sânul umanității va fi acela care va descoperi mijlocul de a permite câtorva oameni să anihileze câteva mii”.

Tabăra democratică în ansamblul ei ar trebui să facă ceea ce trebuie pentru a reuși acest lucru. Suntem cu siguranță de acord că omuciderea, sub formele ei active sau pasive, este ceva inevitabil; iar când singura alegere ce ne stă în față este să fim uciși pentru a apăra libertatea sau să ucidem pentru ea, e greu de închipuit că un democrat ar putea să aibă asemenea sentimente umane față de barbari încât să-și pună din proprie inițiativă capul pe butuc. Nu există așadar loc de îndoială în privința drumului de urmat. Nu trebuie să ne preocupăm decât de modul cum putem învinge în lupta pe viață și pe moarte care va începe curând (sau a început deja) cu tabăra barbariei. Până în prezent, tabăra barbariei s-a arătat mult superioară față de noi în utilizarea omuciderii. De secole întregi, omuciderea este principalul lor obiect de studiu. Au antrenat și organizat sute de mii de lachei asasini. Dispun de asemenea instrumente de omucidere și de asemenea mijloace de distrugere încât, fără a fi Arhimede (dar cu condiția ca cererea „*da mihi punctum*” să fi fost îndeplinită), am putea priva astronomia de studierea câtorva planete minunate și a altor stele. Tot ceea ce au putut produce sau inventa natura, știința, arta, ingeniozitatea, zelul, avariția și setea de sânge stă la dispoziția taberei barbarilor pentru a distruge și asasina tabăra umană, care este cea a libertății. Sângele este pentru ei alfa și omega, este scopul și mijlocul lor, desfătarea și viața lor, visul, idealul lor, unicul lor principiu. Așa să fie: sânge pentru sânge, omor pentru omor, distrugere pentru distrugere. Spiritul libertății trebuie să-și descopere adevărata măsură, să-și dovedească forța reală, iar dacă se prăbușește, trebuie să devină distrugător.

S-a spus adesea că pentru tabăra libertății nu contează numărul, că principiul său îi asigură singur triumful, că își va înfrânge în cele din urmă inamicii, oricât ar fi aceștia de puternici, etc. Se citează cazurile grecilor,

elveţienilor, olandezilor. Aceste exemple ne tot sunt repetate de secole întregi pentru a ne oferi consolare şi speranţă. După părerea mea, aceste fărâme de speranţă nu fac decât să ne sporească indecizia şi superstiţia. De bună seamă, e la fel de sigur că progresul va învinge reacţiunea aşa cum primăvara învinge iarna; însă adevărul acestei afirmaţii nu răspunde la nenumăratele întrebări precum: unde? cum? în cât timp? Aceste variabile sunt importante şi chiar cruciale, căci ele pot decide ca, vreme de secole, legile progresului să nu aibă nici un sens, pe când cu câteva focuri de pistol, câteva tunuri şi puţină cordită aceste legi s-ar putea aplica pentru aceleaşi persoane şi aceleaşi secole.

De aceea, credinţa aceasta vagă în forţa morală şi în victoria finală a taberei libertăţii asupra celei a barbariei nu este decât un soporific, un instrument de autodistrugere. Bunul-simţ ne recomandă să nu acceptăm o lege care ne interzice să ne apărăm în faţa anumitor atacuri până ce cuţitul ucigaşilor nu ne ajunge la gât, tot aşa cum ar refuza să accepte o lege care le porunceşte taţilor să se lase ucişi pentru ca fiii lor să înveţe să se apere; tot aşa cum ar refuza să accepte o lege care îţi interzice să tragi mai mult de un foc spre inamic când el trage zece; tot aşa cum ar refuza să accepte o lege care porunceşte să foloseşti furtunuri cu apă pentru a lupta împotriva unui inamic ce apelează la otravă şi la arme de foc. Tot aşa cum ar refuza să accepte o lege ce porunceşte fiecăruia să creadă că este posibilă o reconciliere cu un inamic a cărui natură e refractară la orice acord de pace şi care prin însuşi principiul existenţei sale nu se va ameliora niciodată. Tocmai de aceea, încă o dată, afirm că trebuie să răspundem la sânge cu sânge, la omucidere cu omucidere şi la distrugere cu distrugere.

Cei care invocă superioritatea calitativă a minorităţii progresiste asupra majorităţii reacţionare trebuie să facă eforturi ca să vadă în ce

măsură s-au schimbat condițiile și lupta. O pușcă are mult mai mult curaj decât o mie de luptători pentru libertate, iar șrapnelelor sau mitraliilor nu le pasă dacă decimează un grup de spartani sau de tebani, o unitate de confederați sau de unguri. În trecut, înainte să fie introdus sistemul armatelor permanente, înainte ca forța fizică și curajul să fie înlocuite cu simple instrumente de omucidere, înainte ca niște lași să poată semăna distrugerea la foarte mare distanță, înainte ca echiparea armatelor să coste un popor mai bine de jumătate din veniturile lui, înainte ca posesia de arme și antrenarea pentru folosirea lor să fi ajuns la un asemenea dezechilibru, pe vremea când lupta se putea duce om contra om și privindu-ți adversarul în ochi, un mic grup de oameni motivați de spiritul de libertate și de un curaj născut din disperare putea învinge cu ușurință o forță superioară numeric alcătuită din lachei asasini, care nu acționau decât urmând ordinele unui despot. Astăzi, condițiile s-au schimbat. Nu încape îndoială că forța spirituală ce-i călăuzește pe luptători este și acum importantă și că, la mijloace de distrugere egale, un grup de luptători pentru libertate ar pune pe fugă o trupă echivalentă de mercenari ai unui despot. Însă superioritatea barbarilor în materie de

Organizare

Antrenament

Număr

Mijloace de distrugere

este, așa cum au arătat aproape toate bătăliile recente, atât de mare, încât e pur și simplu ridicol să afirmi că această superioritate poate fi contrabalansată de spiritul luptătorului pentru libertate și de justețea cauzei sale.

Trebuie să devenim mai pragmatici, să fim mai hotărâți, mai energici și mai puțin prudenți. Acest „spirit al libertății” trebuie să se deprindă cu

pumnalele și cu otrava, iar „cauza dreaptă” trebuie să se aplece asupra arcanelor puterii și ale corditei.

Scopul studiului nostru trebuie să fie eliminarea superiorității taberei barbarilor prin inventarea unor noi metode de asasinare, care să permită anularea avantajului numeric al maselor organizate prin intermediul unor instrumente de distrugere care

1. pot fi mânuite de un mic număr de persoane;

2. produc mai multe daune și ucid cel mai mare număr de persoane luate drept țintă.

Tabăra barbarilor posedă fabrici de armament care îi permit să producă tunuri, pulberării care îi permit să producă praf de pușcă și are toată libertatea să-și așeze tunurile în bătaie și să le încarce. Noi nu avem nimic din toate astea. Nu avem bani să cumpărăm tunuri, iar dacă am avea, nu le-am putea arăta la lumina zilei: ar fi de ajuns câțiva polițiști ca să rămânem fără ele. Prima problemă este deci să știm dacă e posibil să se inventeze instrumente care pot să fie fabricate fără a fi văzute, să fie transportate fără a atrage atenția, să fie mânuite fără mari eforturi și, în fine, să fie la fel de eficiente ca tunurile de mare calibru.

Tabăra barbarilor dispune de șrapnele, de rachete de tip Congreve etc. Aceste instrumente nu sunt utile sau practice decât pentru anihilarea unor mase de indivizi. O rachetă lansată în mijlocul unui grup de o sută de persoane poate ucide o sută de persoane; lansată asupra unui singur om, își va rata cu siguranță ținta, iar în cazul extrem de improbabil în care ar lovi-o, nu l-ar ucide decât pe omul respectiv, în ciuda potențialului ei de distrugere. Ca atare, nu ar fi posibil să se creeze un fel de rachetă pe care un om să o poată lansa asupra unui grup de câteva sute de persoane și să le ucidă pe toate? Avem nevoie de instrumente de distrugere care nu le vor fi de nici un folos maselor barbare ce vor încerca să ucidă câțiva indivizi,

dar le vor da în schimb acelor câțiva indivizi puterea terifiantă de a amenința siguranța a mii de barbari. Capacitățile noastre de inventare trebuie să tindă așadar spre concentrarea, homeopatia, ca să spunem așa, prepararea unor substanțe al căror potențial de distrugere a fost dezvăluit de fizică și de chimie și să rezolve problema utilizării acestor substanțe, astfel încât să le minimizeze costul, să le facă ușor de transportat și să reducă eforturile necesare pentru propulsarea lor. Dacă ar fi, de exemplu, posibil să tragi cu o simplă pușcă asupra rândurilor strânse ale unei armate și să provoci efecte la fel de devastatoare ca ale șrapnelului sau mitraliei, o duzină de partizani democrați ar putea pricinui mai multe pagube decât o baterie de artilerie barbară, iar organizarea la scară mare și acumularea de instrumente ale morții, cărora își datorează superioritatea tabăra barbară, ar deveni într-o clipă inutile.

Cum nu sunt chimist și nici sergent artificier sau artilerist, nu pot să știu dacă problemele pe care le pune o invenție de genul acesta sunt sau nu insurmontabile, dar, văzând ceea ce potențialul inventiv al oamenilor a reușit deja să realizeze, cred că nu sunt. Acei revoluționari care, precum italienii, polonezii sau ungurii, nu au probleme cu fondurile ar trebui să nu se uite la cheltuieli pentru a reuși să le surmonteze. Succesul ar trebui să vină fără întârziere.

Dar, alături de aceste noi invenții, avem nevoie disperată și de o hotărâre fermă, acea hotărâre care îți îngăduie să te pregătești să te opui sistemului barbar de violență și omucidere cu toate mijloacele ce ar permite distrugerea lui. În prima parte a războiului din Ungaria, ungurii au început să utilizeze ghiulele cu lanțuri, iar sensibilul Windisch-Grätz a protestat împotriva acestei încălcări inumane a convențiilor de război. Ungurii au declarat că ar renunța cu dragă inimă la ele dacă Herr Windisch-Grätz ar fi gata să le furnizeze câteva baterii de rachete de tip

Congreve. Ce naivitate pentru niște barbari profesioniști, care își dobândesc toată plăcerea și onoarea din asasinatul în masă, să facă apel la umanitate și la convențiile de război atunci când adversarul încearcă să-și compenseze inferioritatea utilizând arme noi, mai eficiente! Pentru Herr Windisch-Grätz, mirmidon al despotismului, nu e contrar „umanității” să incendiezi Viena și să ordoni ca ungurii să fie zdrobiți. Dar, în cazul ungurilor care apără o cauză dreaptă, utilizarea de ghiulele cu lanțuri pentru a încerca să împiedice asasinii croați să le invadeze teritoriul e contrară „convențiilor de război”. Ce-a mai protestat Herr Windisch-Grätz când ungurii au otrăvit carnea înainte să plece din Raab! Ca să fiu sincer, singura mea părere de rău în toată povestea asta vine din faptul că un număr de câteva mii dintre fiarele sălbatice care-și spun croați și salvatori ai despotismului austriac n-au mâncat destulă carne otrăvită ca să crape din pricina ei. După părerea mea, e „mai rușinos” și „mai imoral” să otrăvești câteva mii de șobolani decât câteva mii de croați. Dacă croații și stăpânii lor nu vor să fie otrăviți sau să devină ținte pentru ghiulele cu lanț în Ungaria, există o soluție foarte simplă: să lase poporul maghiar în pace și să nu atenteze la drepturile lui. Însă dacă încalcă aceste drepturi și vin către unguri cu intenții ucigașe, ungurii au autoritatea și datoria să utilizeze orice mijloc necesar pentru a-și atinge scopul, care este distrugerea unui inamic superior ca număr, organizare și instrumente ale morții. Ungurii ar fi mult mai în siguranță dacă ar fi folosit mijloace ceva mai puțin umane și ar fi încălcat mai regulat „convențiile de război”. La fel stau lucrurile și în cazul italienilor. Revoluționarii trebuie să creeze o situație în care barbarii să se teamă pentru viața lor în orice clipă din zi și din noapte. Trebuie să creadă că fiecare înghițitură de apă, fiecare gură de mâncare, fiecare pat, fiecare piatră din pavaj, fiecare drum și fiecare cartier, fiecare gaură din zid, fiecare țiglă, fiecare snop de paie, fiecare

burlan, fiecare bâtă, fiecare ac pot să-i ucidă. Pentru ei, ca și pentru noi, teama să fie crainicul, iar moartea călăul! Omorul le e deviza? Să li se răspundă tot prin omor! De omor au nevoie? Omor să li se dea! Omorul le e argumentul? Să devină respingerea lor!

Tabăra barbarilor europeni nu ne-a lăsat altă alegere decât să ne dedicăm studierii omuciderii și rafinării până la perfecțiune a artei de a ucide. Recent, austriecii au declarat public că tocmai inventaseră niște „baloane ale morții" pe care voiau să le folosească pentru a incendia Veneţia. Nimeni nu s-a opus în numele moralei sau al umanității. Dar societatea aleasă, atât de „umană" și de „morală", va fi cu siguranță cuprinsă de convulsii în fața insistenței unui revoluționar de a proclama că tabăra libertății trebuie să răspundă intențiilor homicide ale taberei barbarilor folosind însăși omuciderea.

Calea spre mai multă umanitate va trebui să treacă prin apogeul barbariei. Inamicii noștri au ridicat acest principiu la rangul de lege a politicii și, în consecință, trebuie să ne conformăm „legii" lor, „avansării lor constituționale", sau să fim îngropați odată cu libertatea noastră.

Mihail Bakunin, *Revoluție, terorism și banditism*
(text publicat la Geneva în 1869)

Banditismul este unul dintre modurile de viață cele mai onorabile din câte există în Rusia. De la statornicirea puterii moscovite, el este reprezentarea protestului disperat al poporului împotriva acestei ordini sociale infame, perfecționată după modelul apusean și întărită și mai mult prin reformele lui Petru cel Mare și cele câteva concesii făcute libertății de Alexandru. Banditul este eroul norodului, apărătorul, izbăvitorul său. Este dușmanul neîmpăcat al statului și al ordinii atât sociale, cât și civile

instaurate de stat. El luptă până la moarte împotriva civilizației aristocratice a cinovnicilor și a clerului aflat de partea cârmuirii.

Dacă nu cercetează natura profundă a banditului, nimeni nu va putea să înțeleagă istoria poporului rus. Dacă nu înțelegem această natură, nu vom putea să înțelegem viața poporului rus: banditului nu-i pasă de suferințele imemoriale ale norodului. S-a predat cu trup și suflet dușmanilor săi, cei care susțin supremația statului.

Căci banditul rus este prin natura lui crud și neîndurător; însă puterea cârmuitoare care a dat naștere acestui soi de bandiți și care îi împinge la fapte nu este mai puțin crudă și neîndurătoare. Cruzimea cârmuirii a dat naștere cruzimii banditului și a făcut-o necesară și aproape naturală. Dar între aceste două cruzimi există o mare diferență: prima are drept scop nimicirea norodului, pe când a doua urmărește să-l dezrobească.

De la întemeierea statelor moscovite, organizarea banditismului rus nu a slăbit. În ea dăinuie amintirea umilirii norodului; ea dovedește singură pasiunea, vitalitatea și forța acestuia. Sfârșitul banditismului în Rusia nu ar putea însemna decât dispariția completă a norodului sau deplina lui eliberare.

În Rusia, banditul este singurul revoluționar veritabil: un revoluționar fără fraze meșteșugite, fără retorică învățată din cărți, un revoluționar necruțător, neobosit, neîmblânzit și realist, un revoluționar social provenit din popor, fără concepte politice sau statut social… În această epocă în care lumea țărănească pare să doarmă un somn de moarte, doborâtă de povara grea a statului, lumea bandiților de drumul mare își continuă lupta disperată și duce bătălii așteptând ca satele rusești să se trezească. Și dacă ar fi ca aceste două revolte, cea a bandiților și cea a țăranilor, să se unească, revoluția populară s-ar înfăptui. Mișcările lui Stenka Razin și Pugaciov nu erau nimic altceva.

În prezent, râul subteran al banditismului curge nestăvilit de la Petersburg la Moscova, de la Moscova la Kazan, de la Kazan la Tobolsk, de la minele din Altai la Irkuțk și Nercinsk. Hoții, răspândiți de la un capăt la altul al Rusiei, în păduri, orașe și sate, și cei închiși în nenumăratele temnițe ale imperiului alcătuiesc o lume strâns unită și de nedespărțit, lumea revoluției ruse. Numai aici există de multă vreme un autentic complot revoluționar. Toți cei ce doresc cu ardoare să comploteze în Rusia și vor ca revoluția populară să se înfăptuiască… își vor croi drum până la această lume… Ceasul revoltei generale se apropie!… Satele nu sunt adormite! Nu, ci sunt cuprinse de revoltă! Din toate colțurile imperiului se fac auzite murmure de nemulțumire, jeluiri și amenințări. În nord, în răsărit, în provinciile baltice, s-au produs deja răscoale populare semnificative. Sub baionetele soldaților, sângele norodului a continuat să curgă, mai tare ca înainte. Răbdarea norodului a ajuns la capăt; să mori de foame nu e mai puțin crunt decât să mori lovit de baionete și de gloanțe. Norodul nu va mai adormi niciodată și numărul revoltelor izolate va crește. Numărul celor ce vor lua calea codrilor va crește și el; lumea bandiților s-a trezit și e iarăși pe picior de război… Se apropie aniversările lui Stenka Razin și Pugaciov, când vom putea să cinstim amintirea apărătorilor norodului… Toți trebuie să pună mâna pe arme pentru aceste prăznuiri…

Care este cu adevărat sarcina noastră?

Trebuie să urmăm calea pe care ne-o arată acum cârmuirea care ne alungă din academiile, universitățile și școlile ei; fraților, să ne cufundăm toți ca unul în sânul norodului, al mișcării populare, al țăranilor și bandiților revoltați, iar dacă tovărășia noastră va rămâne neclintită și adevărată, vom uni revoltele izolate ale țăranilor într-o revoluție bine organizată căreia nimic nu-i va putea sta în față…

Chiar dacă singurele activități pe care le recunoaștem sunt cele ce pricinuiesc distrugeri, ar trebui să cădem de acord asupra faptului că aceste activități ar putea să ia o sumedenie de forme. Otrava, pumnalul, lațul, precum și multe altele! În lupta aceasta, toate mijloacele sunt sfințite de revoluție. Alegerea este așadar deschisă!… Victimele sunt eliminate de indignarea nedisimulată a poporului! Toate mințile ascuțite și cinstite, după veacuri întregi de cădere, să dea dovadă de curaj pentru ca viața să înflorească iar! Lugubre fie ultimele zile ale lipitorii pe corpul politic! Tânguieli de frică și de părere de rău se vor auzi în întreaga societate. Literați imploratori vor vrea să scrie pamflete lirice. Trebuie oare să-i ascultăm?… Nicidecum. Trebuie să rămânem impasibili în fața acestui tumult și să nu ne compromitem cu cei meniți să piară. Vor numi asta terorism!… Îi vor da un nume răsunător! Foarte bine, nu ne interesează. Nu ne pasă de părerea lor. Noi știm că nu există în Europa nici măcar o persoană care să ducă o viață tihnită de burghez și care să ne poată arăta cu degetul în mod cinstit, fără ipocrizie. Să nu așteptăm nimic de la literatura contemporană, făcută toată din delațiune și lingușeală, nici de la literatura comercială, făcută toată din bestialitate și bârfe. Interesele științei aplicate contemporane sunt aceleași cu ale țarului și capitalei, pe care îi slujește în exclusivitate. În exclusivitate, fiindcă până în prezent nu există nici o descoperire care să fi fost folosită pentru binele poporului: toate sunt exploatate, fie de domni de mare noblețe, diletanți sau oameni care știu să facă bani, fie pentru a spori puterea armatei. Nici una dintre aptitudinile inventive ale universitarilor nu e îndreptată către nevoile norodului. Tocmai de aceea interesele acestei științe aplicate nu sunt și ale noastre. Ar trebui să vorbim atunci despre științele sociale? Cine nu cunoaște vreo zece nume de persoane dragi surghiunite în Siberia ori în alte părți pentru că au vrut să restabilească drepturile omului evocându-le

cu sinceritate și convingere? Discursurile lor înflăcărate, pline de credință și iubire, au fost întrerupte prin forță brută…

Generația actuală trebuie la rândul ei să producă o forță brută inexorabilă și să pășească fără oprire pe calea distrugerii. Mințile puternice și necorupte ale tinerilor trebuie să înțeleagă că este mult mai uman să strângi de gât zeci sau chiar sute de indivizi detestabili decât să li te alături pentru a săvârși crime *legale*, torturând și martirizând milioane de țărani. Iată faptele pe care le săvârșesc împreună cinovnicii, studenții, preoții și negustorii noștri, într-un cuvânt, toți cei care au o oarecare situație și îi asupresc pe cei care n-au nimic!

Fie ca toate mințile tinere și sănătoase să se dedice de acum înainte cauzei sfinte a stârpirii răului, a purificării și curățării pământului Rusiei prin foc și sabie, și să se înfrățească cu cei ce vor face la fel de la un capăt la altul al Europei.

Serghei Neceaev, *Catehismul revoluționar* (1869)

Principii de care trebuie să fie călăuzit revoluționarul

1. Revoluționarul este un om condamnat. El nu are interese proprii, nici legături, nici sentimente, nici relații, nici bunuri și nici măcar un nume. În el, totul este absorbit de o preocupare unică și exclusivă, un singur gând, o singură pasiune: revoluția.

2. În adâncul ființei sale, nu doar în vorbă, ci și în faptă, a rupt orice legătură cu ordinea statornicită și cu întreaga lume civilizată, cu legile, proprietățile, convențiile ei sociale și principiile ei etice. Este un dușman neîmpăcat al acestei lumi și continuă să trăiască în ea doar ca să o distrugă mai bine.

3. Revoluționarul detestă doctrinele și a respins științele obișnuite, lăsându-le generațiilor viitoare. Nu cunoaște decât o singură știință, știința distrugerii. În acest scop – și numai în acest scop –, va studia mecanica, fizica, chimia și, poate, medicina. În acest scop, va studia zi și noapte știința vie: poporul, caracteristicile sale, funcționarea sa și tot ce constituie actuala ordine socială la toate nivelurile. Singurul, unicul său obiectiv este distrugerea neîntârziată a acestei ordini infame.

4. El disprețuiește opinia publică. Detestă și urăște etica socială existentă, în toate manifestările și expresiile ei. Pentru el este moral tot ce poate permite triumful revoluției. Este imoral și criminal tot ce îi stă în cale.

5. Revoluționarul este un om devotat, necruțător față de stat și de întreaga societate educată și privilegiată; de la aceasta nu trebuie să aștepte nici o milă. Între el și ea există, fie că este declarat sau nu, un război continuu și fără sfârșit. Revoluționarul trebuie să se pregătească să îndure tortura.

6. Aspru cu sine, trebuie să fie aspru și cu ceilalți. Toate emoțiile tandre sau efeminate legate de complicitate, prietenie, dragoste, recunoștință și chiar onoare trebuie să fie respinse în el de o pasiune rece și înverșunată pentru cauza revoluționară. Pentru el nu există decât o singură desfătare, o singură mângâiere, o răsplată și o mulțumire: succesul revoluției. Zi și noapte, trebuie să aibă doar un singur gând, un singur scop: distrugerea fără cruțare. În urmărirea rece și neobosită a acestui scop, trebuie să fie gata să-și dea viața și să distrugă cu mâinile lui tot ce i-ar putea sta în cale.

7. Natura adevăratului revoluționar nu lasă loc pentru romantism, sentimentalism, extaz sau entuziasm, după cum nu lasă loc nici urii personale sau răzbunării. Pasiunea revoluționară, care trebuie să devină

pentru el modul de gândire obișnuit, trebuie să fie combinată în orice moment cu calculul cel mai rece. În orice clipă și în orice loc, el nu trebuie să fie ceea ce îi dictează înclinațiile lui personale, ci ceea ce îi poruncește interesul general al revoluției.

8. Revoluționarul își respectă prietenii, dar nu-l îndrăgește decât pe acela care s-a arătat în fapte la fel de revoluționar ca și el. Până unde merg această prietenie, acest atașament și alte obligații față de camaradul său depinde numai de cât sunt ele de utile pentru activitatea practică de distrugere revoluționară completă.

9. Necesitatea solidarității între revoluționari este evidentă. Ea este esențială pentru forța activității revoluționare. Camarazii revoluționari care au același grad de înțelegere revoluționară și de pasiune ar trebui pe cât posibil să discute împreună despre lucrurile importante și să ia decizii unanime. Dar chiar și atunci când se pune la punct un plan întocmit în felul acesta, fiecare om trebuie pe cât posibil să nu se bizuie decât pe sine însuși. Îndeplinind o serie de acte de distrugere, fiecare om trebuie să acționeze singur și să nu recurgă la sfaturile și ajutorul camarazilor săi decât dacă e necesar pentru ducerea planului la îndeplinire.

10. Fiecare camarad ar trebui să aibă sub ordinele sale mai mulți revoluționari din categoriile a doua și a treia, altfel spus, camarazi care nu sunt inițiați pe deplin. El trebuie să-i vadă ca pe niște părți ale unui fond comun de capital revoluționar puse la dispoziția sa. Trebuie să-și cheltuiască părțile de capital cu zgârcenie, încercând de fiecare dată să obțină de pe urma lor maximul de beneficiu. Pe sine însuși trebuie să se vadă tot ca pe un capital consacrat triumfului cauzei revoluționare, dar un capital de care nu poate să dispună liber fără consimțământul tuturor camarazilor săi inițiați.

11. În momentul în care un camarad are necazuri, atunci când revoluționarul ia hotărârea să-l ajute sau nu, nu trebuie să țină seama de sentimentele personale, ci de binele cauzei revoluționare. Trebuie așadar să pună în cumpănă, de o parte, utilitatea camaradului, iar de cealaltă, cantitatea de energie revoluționară ce ar trebui cheltuită pentru a-l scoate din necaz și să decidă care dintre ele atârnă mai greu.

12. Primirea unui nou membru, care s-a distins nu prin vorbe, ci prin fapte, nu poate fi făcută decât prin acord unanim.

13. Revoluționarul trăiește în lumea statului, a claselor și a așa-zisei culturi, și nu trăiește în ea decât pentru că crede în distrugerea ei completă și rapidă. Dacă simte milă pentru ceva, indiferent ce, din această lume, nu e revoluționar. Dacă e în stare, trebuie să aibă în vedere anihilarea propriei situații, a unei relații sau a oricărei persoane care face parte din această lume; totul și toți trebuie să-i fie la fel de odioși. Lucrul acesta este dificil dacă are o familie, prieteni și ființe dragi în această lume; nu poate fi revoluționar dacă ei îi pot opri brațul.

14. Deși urmărește o distrugere implacabilă, revoluționarul poate și uneori trebuie să trăiască în sânul unei societăți dându-se drept altceva decât ce este. Revoluționarul trebuie să se infiltreze pretutindeni, în sânul claselor de jos și de mijloc, în casele de comerț, în biserici, în conacele bogaților, în lumea birocrației, a armatei, a literaturii, a secției a 3-a (poliția secretă) și chiar și în Palatul de Iarnă.

15. Această societate respingătoare trebuie împărțită în mai multe categorii. Prima îi cuprinde pe toți cei care trebuie imediat condamnați la moarte. Societatea trebuie să întocmească o listă cu aceste persoane condamnate, în funcție de relativa amenințare pe care o exercită împotriva unei propășiri armonioase a cauzei revoluționare, pentru a permite eliminarea lor.

16. Pentru a stabili aceste liste în funcție de motivele enunțate mai sus, se cuvine să nu ne luăm după actele individuale de trădare săvârșite de persoană și nici măcar după ura pe care o stârnește ea în rândul poporului. Aceste trădări și această ură se pot dovedi totuși de folos, întrucât ațâță la revolta populară. Trebuie să ne bazăm pe serviciul pe care moartea individului l-ar putea aduce cauzei revoluționare. Tocmai de aceea, cei care trebuie anihilați mai întâi sunt indivizii deosebit de periculoși pentru organizația revoluționară, a căror moarte neașteptată și brutală va înspăimânta cârmuirea și, lipsind-o de unii dintre reprezentanții săi cei mai inteligenți și mai energici, îi va slăbi puterea.

17. A doua categorie îi cuprinde pe cei cărora li se acordă un răgaz, doar pentru ca purtarea lor de fiare sălbatice să nu împingă inevitabil poporul la revoltă.

18. Celei de-a treia categorii îi aparține turma personalităților de rang înalt ori a personajelor care nu se disting prin inteligența lor deosebită sau prin energia lor, dar care, datorită poziției pe care o ocupă, sunt prospere și se bucură de relațiile, influența și puterea lor; aceștia trebuie prinși cu mâna în sac și reduși la tăcere, iar când vom descoperi destule dintre micile lor secrete murdare, îi vom face sclavii noștri. Puterea, influența, relațiile, bogăția și energia lor vor constitui tezaurul nostru inepuizabil și un ajutor eficient pentru feluritele noastre acțiuni.

19. A patra categorie cuprinde persoanele cu ambiții politice și liberalii de diferite nuanțe. Putem să conspirăm cu ei, respectându-le programul, și să pretindem că îi urmăm orbește în vreme ce preluăm controlul asupra lor, le dezvăluim toate micile secrete și îi compromitem în așa măsură încât să fie iremediabil implicați și să poată fi folosiți pentru a semăna dezordinea în sânul statului.

20. A cincea categorie este alcătuită din doctrinari, conspiratori, revoluționari, toți cei care se consacră perorațiilor fără rost, în public sau pe hârtie. Aceștia trebuie impulsionați și îndemnați necontenit să scrie declarații violente ce îndeamnă la acțiune, astfel încât, în majoritatea lor, să dispară fără să lase vreo urmă, iar interesele adevăraților revoluționari să aibă întru câtva de câștigat.

21. A șasea categorie importantă este cea a femeilor. Ele trebuie împărțite în trei categorii. Mai întâi, acele femei frivole și fără minte pe care le putem folosi la fel ca pe a treia și a patra categorie de bărbați. Apoi, femeile înflăcărate, talentate și devotate, dar care nu ni s-au alăturat pentru că nu au ajuns încă la o înțelegere adevărată, practică și lipsită de pasiune a revoluției: aceste femei trebuie folosite la fel ca bărbații din categoria a cincea. În sfârșit, femeile care sunt în deplină armonie cu noi, care au fost inițiate până la capăt și ne acceptă programul în integralitatea lui: pe aceste femei trebuie să le privim ca pe cea mai de preț dintre comorile noastre, de al cărei ajutor nu ne putem lipsi.

Nikolai Morozov, *Lupta teroristă*
(text publicat la Geneva în 1880)

Care este soarta evidentă rezervată acestei noi forme de luptă revoluționară pe care am putea să o numim „revoluție teroristă”?

Ca să dăm un răspuns mai mult sau mai puțin pozitiv la această întrebare, se cuvine să examinăm semnificațiile acestei mișcări și condițiile ei.

Lucrurile stăteau după cum urmează: în fruntea țării se afla cârmuirea atotputernică, cu spionii, temnițele, tunurile și milioanele ei de soldați și de funcționari voluntari și slugarnici care știau sau ignorau ce

reprezentau. Împotriva acestei cârmuiri, toate revoltele naționale și toate încercările fățișe de revoluție ale tineretului au dat greș. Este o cârmuire care conducea țara cu mână de fier și putea, la un simplu gest al șefului ei, să nimicească zeci de mii dintre adversarii săi declarați. Împotriva acestei organizații, tineretul rus inteligent a adunat, din disperare, o mână de oameni, un număr neînsemnat, dar cu o energie și un caracter secret incredibil de puternice. Lupta revoluționară, spontană și activă, era concentrată în acest mic grup. Presiunii exercitate de atotputernicul său adversar, el îi opunea un secret de nepătruns.

Acest grup restrâns nu se temea de numeroșii spioni ai inamicului, pentru că se proteja singur prin modul de a duce lupta; revoluționarii nu aveau nevoie să se înconjoare de un mare număr de persoane străine provenite din păturile de jos, iar cei pe care și-i alegeau drept tovarăși în micile lor grupuri erau deja verificați și demni de încredere. Secția a 3-a (a poliției secrete) știe cum un mic număr de membri ai acestor grupuri au căzut în mâinile cârmuirii datorită activității spionilor acesteia.

Grupul revoluționar nu se teme de baionete și de armata cârmuirii, pentru că nu trebuie să înfrunte în lupta sa aceste forțe oarbe și insensibile ce-i lovesc pe cei pe care li se poruncește să-i lovească. Această forță nu este de temut decât împotriva inamicilor declarați. Împotriva inamicilor secreți, este complet inutilă.

Adevăratul pericol ține de nechibzuința unor revoluționari, care poate duce la pierderea de membri ai organizației, chiar dacă această pierdere nu este decât temporară. Elemente provenite dintr-un segment superior al societății, ostile regimului, vor produce noi membri, care vor continua să lucreze în slujba cauzei.

Grupul revoluționar este nepieritor, căci metodele sale de luptă devin o tradiție și prind rădăcini în sânul poporului.

Asasinatul secret devine o armă teribilă în mâinile unui asemenea grup de persoane. „«Voința răuvoitoare», care provine mereu din aceeași tabără, a dovedit încă o dată de ce resurse dispune și nimeni se află la adăpost de atacurile sale.” Așa au descris ziarele rusești un nou atentat asupra țarului. E adevărat că resursele umane sunt nelimitate.

Nimeni n-ar fi putut să creadă înainte de 19 noiembrie că, în ciuda tuturor măsurilor polițienești, ar fi cu putință să dinamitezi căile ferate la întoarcerea trenului țarului de la Livadia. Înainte de 19 noiembrie, nimeni n-ar fi putut să creadă că niște conspiratori ar putea pătrunde în castelul țarului. Însă lupta teroristă are acest avantaj că poate să acționeze pe neașteptate și să găsească metode și mijloace ocolite pe care nimeni nu le poate anticipa.

Lupta teroristă nu are nevoie decât de un mic număr de oameni și de importante mijloace materiale.

Este cu adevărat o nouă formă de luptă.

Ea înlocuiește printr-o serie de asasinate cu țintă precisă, care își ating mereu obiectivul, marile mișcări revoluționare, în care indivizii se ridică unii împotriva altora din cauza neînțelegerilor și o națiune își ucide propriii fii, în timp ce dușmanul poporului îi privește din adăpostul său ferit și se asigură că membrii organizației sunt anihilați. Mișcarea nu-i pedepsește decât pe cei care sunt responsabili de actele malefice. Din acest motiv, revoluția teroristă nu este altceva decât o formă de revoluție.

În același timp, ea este forma cea mai comodă de revoluție.

Utilizând forțe neînsemnate, poate să împiedice toate eforturile tiraniei, care înainte părea de neînvins.

„Nu vă fie frică de țar, nu vă fie frică de conducătorii despotici, căci ei sunt slabi și neputincioși în fața asasinatelor pe cât de neașteptate, pe atât de secrete”: iată mesajul pe care îl transmite ea omenirii.

Acesta este mesajul mișcării care prinde formă la ora actuală în Rusia. Niciodată în istorie nu au fost întrunite condiții atât de prielnice pentru crearea unui partid revoluționar și pentru succesul unor asemenea metode de luptă.

Atunci când în Rusia va apărea o nouă serie de societăți teroriste alături de grupurile de teroriști deja existente și când aceste grupuri se vor întâlni în luptă, ele se vor uni într-o organizație comună. Dacă această organizație își începe activitățile împotriva cârmuirii, cu condiția ca cei doi ani de luptă a teroriștilor din Rusia să fi lăsat vreo impresie asupra tineretului de la noi, să nu ne îndoim că zilele monarhiei și ale forței brute sunt numărate. O cale largă se va deschide pentru activitățile socialiste în Rusia.

Mișcarea teroristă din Rusia se distinge și într-o altă chestiune pe care noi, contemporanii ei, abia dacă am remarcat-o, dar care are semnificații importante. Această chestiune poate schimba și singură situația în istoria luptei revoluționare.

Ura împotriva opresorului național a fost întotdeauna puternică în sânul umanității și de multe ori indivizi altruiști au încercat, cu prețul vieții lor, să-l asasineze pe cel care întruchipa această violență. Însă fiecare dintre aceste încercări le-a adus moartea. Actul de justiție împotriva tiraniei fusese îndeplinit, dar își primise pedeapsa.

În tăcerea de moarte a martorilor deznădăjduiți, butucul însângerat al călăului se ivea, o jertfă omenească era adusă idolului monarhiei, iar zeița națională a răzbunării, care abia ridicase capul, trebuia să-l plece din nou. Satisfacția de moment născută din îndeplinirea acestui act de mare justiție era anulată de moartea unui om generos și dezinteresat. Ideea însăși de a-l asasina pe țar s-a transformat în cele din urmă în ceva teribil și totodată tragic. Ea este în mult mai mare măsură expresia disperării care duce la

sinuciderea altruistă decât a luptei pe viață și pe moarte împotriva asupririi… Acest lucru a arătat poporului ce suferințe morale cumplite și ce agonie insuportabilă și lentă trebuise să îndure asasinul țarului înainte de a-și pune capăt vieții făcând acest gest…

Țarul știa că asemenea nobili eroi nu sunt mulți la număr și, după ce și-a revenit din șoc, și-a continuat domnia violentă.

Lupta teroristă contemporană nu are nimic de-a face cu toate acestea. Justiția își urmează cursul, dar cei care o aplică rămân în viață. Ei dispar fără urmă și pot continua să lupte cu inamicul, să trăiască și să acționeze pentru cauză. Încercarea de restaurare a demnității umane nu e întunecată de sentimente triste.

Lupta a fost una a disperării și a jertfei de sine; iată că acum vine lupta forței împotriva forței, de la egal la egal, lupta eroismului împotriva oprimării, a științei și a educației împotriva baionetelor și a spânzurătorilor.

În prezent, lupta nu mai evocă pentru popor disperarea și sacrificiul. Ea îi vorbește despre puterea dragostei de libertate, care poate să preschimbe un om într-un erou și să-i dea poporului o forță uriașă ca să înfăptuiască isprăvi supraomenești.

Țarii și despoții ce asupresc națiunea nu-și mai pot duce traiul tihnit în palatele lor. Răzbunătorul mascat îi va înștiința printr-o explozie asurzitoare că le-a sunat ceasul, iar despoții, deranjați în toiul desertului, vor simți cum pământul le fuge de sub picioare în sunetul muzicii și în strigătele înspăimântate ale unei mulțimi fără număr…

[…] Lupta teroristă este posibilă, atât în fața forței absolute, cât și în fața forței brutale și constituționale, în Rusia ca și în Germania. Forța brută și despotismul se concentrează de obicei într-un mic grup de persoane, foarte adesea într-o singură persoană (Bismarck, Napoleon), și

ia sfârșit odată cu eșecul sau moartea sa. Acești indivizi ar trebui nimiciți încă de la începutul carierei lor, indiferent dacă sunt aleși de o armată sau printr-un plebiscit. Calea larg deschisă ambițioșilor dornici să-și sporească puterea ar trebui făcută să fie primejdioasă și anevoioasă de către teroriștii ce luptă împotriva cârmuirii. În felul acesta, doritorii se vor împuțina. În Rusia, unde forța brută și despotismul fac parte din tradiția dinastică, folosirea terorii a devenit mult mai complexă și este posibil ca asasinarea mai multor personalități și chiar a țarului să fie necesară. Totuși, teroriștii care, de doi ani, luptă împotriva cârmuirii, susținuți doar de forța propriilor convingeri, au arătat că, fără a lămuri obiectivele luptei lor, ea are șanse serioase să reușească, chiar și în această împărăție a despotismului. Succesul mișcării teroriste este inevitabil dacă viitorul luptei teroriste nu mai depinde de un grup izolat, ci de un ideal, care nu poate fi distrus de indivizi. Atunci, pentru a-i înlocui pe luptătorii ce vor pieri, se vor ivi noi luptători și noi revoluționari, până ce scopul mișcării va fi atins.

Scopul mișcării teroriste din țara noastră nu trebuie să se concentreze doar pe doborârea despotismului rus actual. Mișcarea trebuia să facă lupta să devină populară, istorică și măreață. Trebuie să înrădăcineze în popor metodele de luptă, astfel încât orice nouă ivire a tiraniei să fie combătută de noi grupuri de indivizi proveniți dintre cele mai bune elemente ale societății, iar aceste grupuri să distrugă opresiunea printr-un șir de asasinate politice. „Orice om are datoria să ucidă un tiran și nici o națiune nu-i poate răpi acest drept nici unuia dintre cetățenii ei”, a spus Saint-Just cu prilejul procesului lui Louis Capet[2*]. Cuvintele acestea ar trebui să servească drept slogan pentru violența și luptele viitoare.

Nimic nu ne îngăduie să presupunem că nu vom găsi elementele necesare pentru acest gen de luptă. Abnegația față de ideal, eroismul și

altruismul nu au dispărut din sânul omenirii în cele mai întunecate perioade ale istoriei, atunci când se părea că oprimarea avea să nimicească ultimele sclipiri de viață și de conștiință ale poporului. Lumina a strălucit tainic în inima țării și a țâșnit ici și colo, asemenea revoltei lui Wilhelm Tell, Conjurației Celor Egali conduse de Babeuf sau celei a Decembriștilor[31].

De-a lungul istoriei, lupta în masă și spontană împotriva asupririi a fost însoțită de o altă luptă care, deși inconștientă și mai puțin sistematică, a fost continuă și neîmpăcată. Această a doua mișcare a apărut datorită marelui număr de tentative de asasinat. Cu fiecare secol, această luptă devine tot mai energică și mai activă, iar tentativele de atentat îndreptate împotriva vieții țarului n-au fost niciodată atât de numeroase ca în ultimii treizeci de ani. Iată faptele ascunse legate de lupta subterană care se duce din 1848, fără a pune la socoteală numeroase asasinate și tentative de asasinare a unor oameni de stat în Rusia și în America: tentativă de asasinat împotriva contelui de Modena, împotriva unui prinț prusac și împotriva reginei Victoria, rănirea serioasă a împăratului Franz Joseph pe unul dintre bastioanele Vienei, tentativă împotriva lui Vittorio Emanuele, asasinarea lui Ferdinand al III-lea de Parma, tentativă împotriva reginei Spaniei, rănirea cu baioneta a lui Ferdinand al Neapolelui, asasinarea prin împușcare a reginei Greciei, asasinarea principelui Mihail al Serbiei, tentativă împotriva lui Umberto, două tentative împotriva regelui Alfonso în timpul scurtei sale domnii, patru împotriva lui Wilhelm al Prusiei, dintre care două l-au rănit grav, șase tentative împotriva lui Napoleon al III-lea în toate felurile posibile și alte șase împotriva lui Alexandru al II-lea, dintre care una a fost descoperită în ultimul moment.

Toate aceste acțiuni, executate încontinuu și fără răgaz într-o perioadă în care lupta teroristă nu fusese încă transformată în sistem, demonstrează

că supoziția potrivit căreia aceste acțiuni ar putea înceta în viitor, atunci când teroarea va avea niște baze retorice, este lipsită de fundament.

Un alt motiv face ca această supoziție să fie puțin probabilă: știm că orice luptă istorică, orice mișcare istorică, are tendința de a căuta punctele slabe. Toate vlăstarele mișcărilor care își schimbă practica se frâng când se izbesc de obstacolele ce li se ridică în cale. Lupta teroristă, care lovește punctul cel mai slab al sistemului în vigoare, va fi în mod evident acceptată de toți. Va veni o zi când tentativele necoordonate de acum se vor îmbina într-un mare curent căruia nu va putea să-i țină piept nici un despotism sau forță brută. Sarcina teroriștilor ruși actuali este să fixeze teoretic și să sistematizeze practic această formă de luptă revoluționară, care este menită să dureze. Asasinatul politic nu va mai fi atunci decât o expresie a acestui curent abundent și puternic.

Știm cât este de importantă influența ideilor despre om. În îndepărtata Antichitate, aceste idei au dus la apariția creștinismului și, prin foc și cruce, au anunțat cvasi-libertatea în lume. În perioada întunecată și calmă a Evului Mediu, ele au fost răspunzătoare pentru cruciade și au atras ani întregi o mulțime de oameni în câmpiile secetoase și sterpe ale Palestinei. În ultimii o sută de ani, au reunit mișcările revoluționare și socialiste, iar câmpiile Europei și Americii au fost scăldate de sângele noilor luptători pentru libertate și umanitate.

Atunci când o mână de indivizi se vor ivi pentru a reprezenta lupta întregii națiuni și vor triumfa asupra milioanelor sale de dușmani, ideea luptei teroriste nu va pieri, cu condiția să se înfățișeze cu claritate poporului și să-i demonstreze acestuia importanța ei practică. Fiecare act de violență va da naștere unor noi răzbunători, fiecare tiran își va crea singur propriii Soloviov[4]* și Nobiling[5]*. Astfel, însăși existența despotismului și a monarhiei va deveni imposibilă.

În plus, pentru revoluționarii-teroriști va fi destul de ușor, după ce vor învinge, să-și redirecționeze eforturile către pregătirea unei revoluții sociale pentru întreaga națiune. Ideile revoluționarilor vor fi atunci ancorate în memoria maselor și la fiecare manifestare de violență (din partea cârmuirii) vor apărea noi grupuri teroriste. Nimeni nu va ști unde au dispărut aceste grupuri, nici de unde veneau.

Teroriștii ruși au două sarcini importante:

Trebuie să clarifice teoretic conceptele luptei teroriste, care este înțeleasă în mod diferit de diferite popoare. Odată cu propovăduirea socialismului, este esențial să se propovăduiască lupta viitoare în sânul acelor clase ale populației în care propaganda este totuși posibilă în ciuda unor condiții defavorabile. Acest lucru se poate realiza deoarece clasele respective, atât prin obicei, cât și prin tradiție, sunt apropiate de partidul revoluționar. Doar atunci lupta va fi alimentată de un nou aflux al acestei populații, iar forțele acestea sunt necesare pentru o luptă îndelungată și hotărâtă.

Partidul terorist ar trebui să arate utilitatea practică a mijloacelor pe care le întrebuințează. Partidul ar trebui să provoace în cele din urmă dezorganizarea, demoralizarea și prăbușirea cârmuirii ca să o pedepsească pentru actele ei de violență împotriva libertății. Acest lucru nu se va înfăptui decât printr-un sistem de pedepsire eficace, pus la punct de către teroriști. Acest sistem trebuie să scadă puterea cârmuirii și să o facă incapabilă să ia vreo măsură de restrângere a libertăților de gândire sau să împiedice realizarea unor acțiuni ce au drept scop binele național.

Îndeplinind aceste două sarcini, partidul terorist își va transforma mijlocul de luptă într-un mijloc tradițional și va elimina posibilitatea unei reveniri a despotismului.

Viitorul va arăta dacă teroriștii contemporani se vor achita de sarcina lor. Suntem totuși convinși că mișcarea teroristă va depăși piedicile ce se ridică în calea ei; triumful cauzei va arăta tuturor opozanților săi că mișcarea teroristă a știut să evalueze realitatea de astăzi, care plasează această formă de luptă în prim-plan.

G. Tarnovski, *Terorism și rutină* (Geneva, 1880)

Revoluția teroristă este o manifestare acută a anormalității relațiilor sociale în Rusia. Ea este „corelația directă" a acesteia. Cu alte cuvinte, această anormalitate este cauza terorismului.

În ceea ce privește semnificația și importanța sa, chiar și autorul nostru (Dragomanov) își menține părerea; el nu-i recunoaște semnificația socială, negându-i totodată sensul politic.

Vă dați seama, dle Dragomanov, că în acest domeniu a venit vremea să nu mai acordăm atâta importanță titlurilor din manualele școlare și să nu mai considerăm că viața publică e împărțită în categorii, separând de o parte tipurile politice și de cealaltă viața socială?

Întrebați ce semnificație poate să aibă moartea câtorva capete încoronate în suprimarea sclaviei sociale? Nu știm dacă întrebarea dumneavoastră n-a rezultat cumva din jocul dumneavoastră obișnuit cu cuvintele sau dacă o cântăriți corect, dar din punctul de vedere al progresului social ea este lipsită de obiect. Atunci când e în joc eliberarea socială completă a omenirii, libertatea politică, așa cum am definit-o, și republica sunt niște pași esențiali, fără de care nu se poate realiza nimic. Este singurul punct de vedere metafizic asupra chestiunii; existența unor vampiri încoronați, a unor regi și țari nu e un lucru lipsit de însemnătate.

Atunci când se vorbește despre legitimă apărare și despre apărare publică (terorism), aceasta din urmă e numită „secretă”, cu speranța de a o murdări astfel. Kovalski s-a apărat cu arma în mână de răufăcători și hoți; cum lesne ne putem da seama, nu e posibil să ai două opinii în privința asta. Totuși, unii au ajuns de aici la generalizări și speră să-i lovească și pe ceilalți participanți, nu numai pe Kovalski. Aceste persoane au hotărât să dea o lovitură însuși sistemului crimei în care Rusia e vârâtă până-n gât. Și-au făcut deci public punctul de vedere. „Asta”, spuneți dumneavoastră, „e murdar”.

După dumneavoastră, necesara apărare a unui individ izolat este demnă de elogii. Dar afirmați deopotrivă că opinia publică îi interzice națiunii dreptul la propria apărare.

Iată ce avem a vă spune de astă dată, dle Dragomanov.

Teroriștii, acești apărători ai poporului, au dreptul să ignore opinia publică ce „interzice întotdeauna” apărarea poporului. Este opinia celor precum Alexandru al II-lea, Totleben, Tolstoi, a unor persoane ale căror interese sunt ostile poporului. Că „opinia” lor este împotriva teroriștilor e cât se poate de firesc. Iar faptul că dumneavoastră nu sunteți în stare să renunțați la vederile acestei „societăți” și că decideți să-i priviți prin lentilele lor morale pe teroriști este foarte, foarte trist.

În legătură cu atacurile asupra aspectelor morale ale terorismului, dați-ne voie să spunem câteva cuvinte. Să presupunem că dumneavoastră, dle Dragomanov, ați trăi în „negura trecutului”. Să ne îndreptăm atenția spre revolta patriotică și să o luăm pe cea condusă de Mucius Scaevola. Nu e oare o ispravă frumoasă, eroică, atât de îndepărtată de disputele morale încât e dată ca exemplu în cărțile școlare?

Însă noi suntem, din păcate, legați de un prezent mai prozaic. Sub ochii noștri, o șleahtă de bădărani care nu produc nimic exploatează

sărmana și înfometata Rusie, dând frâu liber nebuniei lor ucigașe pe un pământ năclăit de sângele celor mai buni dintre oameni. În fruntea ei, țarul, fără inimă și fără minte, care și-a făcut o datorie din a-i înăbuși pe toți cei ce dau semne de viață. Apărarea vieții publice a trecut în mâinile unor indivizi care au decis să scape cu orice preț Rusia de tiranul ei. Cum răspundeți la asta? „E imoral”, spune articolul dumneavoastră. Un caz este așadar demn de elogiat, iar celălalt, perfect identic, este respingător? Nu e „respingător” decât pentru că nu e „acceptat”, nu e imoral decât pentru că se produce sub propriii dumneavoastră ochi, în condiții în care sunteți obișnuit cu principiul restrictiv al statu-quo-ului.

Nu, dle Dragomanov: dacă scopul principal al operei dumneavoastră este de a apăra o „nevinovăție” a acestei orânduiri, atunci n-ar trebui să vă aventurați în sferele politicii și ale eliberării naționale. Iată alte scopuri, bazate pe un alt principiu. Pentru binele patriei, trebuie să sacrificăm acest mod de viață străin și să încetăm să ne mai privim cu dezgust propriul mod de trai. Aici, cel care se încumetă să aprecieze niște fapte istorice precum o revoluție, fie ea o revoluție a maselor sau una teroristă, trebuie să fie în stare să renunțe la morala convențională și să se ridice până la legile naturale ale justiției și moralei. Și din acest punct de vedere de înaltă justiție, orice revoluție, ca mijloc de a elibera poporul, este morală, obligatoriu morală, deoarece îi dă poporului posibilitatea să trăiască în conformitate cu un mod de viață moral.

Morala este cu neputință de conceput fără libertate. Sub presiunea despotismului înfloresc supunerea, ipocrizia și venalitatea. În despotism nu există și nu poate să existe morală, de vreme ce nu există alegere personală și nici posibilitate de autodeterminare. Acest tip de dezvoltare socială și de bunăstare națională provine dintr-o revoluție reușită. Și tocmai din punct de vedere social morala sporește libertatea societății,

dezvoltarea ei și beneficiul ei material. Tot ce se opune acestor principii este imoral și condamnat la distrugere, de către orice persoană care gândește. Și asta nu e totul.

Fiecare membru al unei societăți trebuie, în numele aceleiași morale, să facă astfel încât suferințele îndurate de popor într-o revoluție să fie reduse la minim și să nu fie zadarnice, ceea ce înseamnă că revoluția ar trebui să-și atingă obiectivul în sensul cel mai larg cu putință. Mai mult, ea ar trebui să elimine însăși posibilitatea repetării în viitor a acelor acte care au fost cauza suferințelor poporului. Din acest punct de vedere, se cuvine să nu uităm că în istorie nu s-au făcut și nu se fac pași spre libertate decât în fața exceselor tiraniei și în continuarea mișcării. Drept urmare, poporul nu poate reuși să se apere de abuzurile despotismului decât în cadrul acestei mișcări. Acestea sunt bazele care permit aprecierea moralității revoluției. Iar dacă facem comparație între, de exemplu, revoluția populară (subiect pe care îl dezvoltați mai departe) ca mijloc de a ajunge la libertatea politică și revoluția teroristă, cu sistemul ei de asasinate politice, nu e greu să ne convingem în privința formei celei mai potrivite.

În cursul unei revoluții populare, cea mai bună forță a națiunii, ostașii ei, piere, în vreme ce aceiași dăunători urmăresc liniștiți desfășurarea bătăliei și, în ultimul moment, o iau la sănătoasa precum Ludovic-Filip ori rămân pe loc și devin blânzi ca niște mielușei, dar așteaptă prima ocazie favorabilă ca să se preschimbe în lupi și să-și reia cu și mai multă îndârjire activitățile. Uneori, realitatea ajunge chiar la esența tragicomicului: sângele nevinovaților înroșește apele râurilor și rezultatele sunt tot mai slabe pe măsură ce sângele continuă să curgă, iar oamenii obosesc.

Revoluția teroristă nu are nici o legătură cu toate acestea. Chiar dacă trebuie să sufere câțiva nevinovați, precum soldații la explozia de la Palatul de Iarnă, moartea lor nu e decât un simplu *casus belli*. Terorismul își îndreaptă loviturile către adevărații autori ai răului. Atunci când suferințele poporului vor fi luat sfârșit, semnificația revoltei se va cristaliza: ea va deveni mai ușor de înțeles pentru opinia publică și va învăța poporul să urască despotismul. Cârmuirea însăși ne ajută: după cum îi este obiceiul, își intensifică atrocitățile zadarnice, care îi aduc deservicii, dar care sunt instrumentul pe care acești sălbatici incontrolabili și descreierați îl folosesc în asemenea împrejurări.

Ca tot ce e nou și fără precedent, revoluția teroristă perturbă societatea la început, însă cea mai mare parte a societății îi înțelege utilitatea. Această confuzie inițială se preschimbă în huiduieli și în furie îndreptată împotriva despotului, iar în cele din urmă stârnește simpatie pentru revoluție. Rezultatul ei este aproape sigur; el nu mai depinde decât de spiritul și energia celor care o practică…

Johann Most, *Sfaturi către terorişti* (1884)

I. Atacul este cea mai bună formă de apărare (în *Freiheit*, 13 septembrie 1884).

De vreme ce credem că acțiunea de propagandă este utilă, trebuie să fim pregătiți să acceptăm toate consecințele pe care ea le implică.

Toată lumea știe acum, din experiență, că dacă gloanțele sau explozia lovesc cu precizie, dacă atentatul este perfect executat, efectele sale de propagandă vor fi cu atât mai mari.

Condițiile necesare pentru a avea succes sunt pregătirea metodică, confuzia inamicului vizat și eliminarea tuturor obstacolelor ce se ridică

între cel însărcinat cu ducerea la îndeplinire a actului și inamic.

Costul cerut de acest tip de măsuri este, în general, destul de mare. Ne putem întreba chiar dacă nu cumva condiția pentru ca o asemenea acțiune să aibă succes depinde de capacitatea mijloacelor financiare de a depăși dificultățile. În zilele noastre, banii deschid multe uși pe care nu le-ai putea sparge cu ranga. Zornăitul convingător al monedelor îi orbește pe oameni și le ia mințile. Puterea contului în bancă e mai tare decât toate ucazurile.

Un om lipsit de bani nu poate pătrunde ușor în „înalta societate" fără să fie „suspect", pus sub supraveghere și ori arestat fără prea multe formalități, ori cel puțin împiedicat să-și ducă la bun sfârșit planurile revoluționare. Dimpotrivă, arătându-se elegant și „distins", același om poate circula nestingherit și fără să fie luat la ochi în aceste cercuri unde trebuie să efectueze câteva recunoașteri și poate că va izbuti să dea lovitura decisivă sau să pună în funcțiune vreo mașină infernală ascunsă dinainte într-un loc bine ferit.

De aceea, dacă unii camarazi sunt inspirați de asemenea idei, dacă iau decizia să-și riște viața pentru a îndeplini un act revoluționar și dacă, dându-și seama că în realitate contribuțiile lucrătorilor nu sunt decât o picătură într-un ocean, confiscă bunurile ce le permit să-și îndeplinească acțiunea, faptele lor sunt, după părerea noastră, absolut corecte și câtuși de puțin anormale.

Suntem de fapt ferm convinși că este cu neputință să organizezi vreo operațiune fără ca fondurile necesare să fi fost confiscate în prealabil de la inamic.

Tocmai de aceea orice persoană care, deși aprobă o operațiune împotriva unui reprezentant al acestei „ghilde a hoților" moderne, dezaprobă modul cum sunt strânse fondurile pentru realizarea ei se face

vinovată de cea mai grosolană lipsă de coerență. Nici unul dintre cei care consideră că acțiunea este justă nu poate fi ofensat de modul în care sunt dobândite fondurile pentru ducerea ei la îndeplinire, căci atunci n-ar fi decât un om care își prețuiește viața, dar își blesteamă obârșia. Să nu mai plecăm urechea la idioțenii precum „indignarea morală" în fața „furtului" și a „hoției"; în gura socialiștilor, acest soi de vorbărie este cea mai stupidă păsărească din câte există. De ani și ani, poporului i se ia totul, cu excepția unui minim vital. Cel care vrea să acționeze în interesul proletariatului și împotriva inamicilor săi trebuie să se amestece cu hoții și escrocii privilegiați ca să le ia tot ce poate lua sau ce a fost creat de către oamenii muncii și să folosească acele lucruri cum se cuvine. În acest caz, nu vorbim așadar de furt sau de hoție, ci exact de contrariul lor.

În consecință, cei care condamnă finanțarea operațiunilor prin mijloacele ocolite pe care le-am indicat mai sus condamnă și actele revoluționare individuale; cei cărora le repugnă asemenea acte sunt lipsiți de seriozitate, se păcălesc singuri intitulându-se revoluționari, îi demoralizează pe pionierii cei mai activi și mai hotărâți ai proletariatului, se prostituează cu mișcarea oamenilor muncii și nu sunt de fapt, atunci când îi privim în plină lumină, nimic mai mult decât niște câini de pază.

În plus, orice acțiune „ilegală", fie că este o acțiune pregătitoare sau una mai direct revoluționară, poate cu ușurință să aibă consecințe neprevăzute, fiindcă prin însăși natura ei survine în momentele cele mai critice.

Din argumentația noastră rezultă că aceste consecințe secundare (hazardul) nu pot fi separate de acțiunea propriu-zisă și judecate conform unor criterii proprii.

De exemplu, dacă un revoluționar, atunci când se pregătește să înfăptuiască un act de răzbunare similar sau să confiște niște bunuri

pentru a înfăptui un astfel de act (bani, arme, otravă, explozibili etc.), se pomenește în fața unui individ care se opune, iar asta îl pune pe revoluționar în mare pericol, atunci el nu are doar dreptul, strict din punctul de vedere al legitimei apărări și al instinctului de supraviețuire, să nimicească pe oricine îl poate trăda intervenind, ci și datoria, pentru binele cauzei pe care o susține, să înlăture acest obstacol neașteptat din calea sa.

II. Când va fi poporul „pregătit" pentru libertate? (în *Freiheit*, 15 noiembrie 1884)

„Încă nu, nici pe departe!" Așa au răspuns câinii de pază în întreaga lume de multă vreme. Astăzi, lucrurile nu stau nici mai bine, nici mai rău din acest punct de vedere, căci unii indivizi, deși împărtășesc sentimentul acesta, se comportă ca și cum ar acționa astfel încât omenirea să ajungă la cea mai mare fericire.

Este lesne de înțeles că cutare sau cutare prinț moștenitor poate să declare că poporul nu e „pregătit" pentru libertate; la urma urmei, dacă ar spune contrariul, nu ar face decât să arate tuturor că e inutil și prin asta și-ar semna propria condamnare la moarte.

Tot așa, în afară de cazul în care își neagă dreptul la existență, nici un aristocrat, birocrat, avocat sau potentat de la guvernare – și nici măcar „legea" – nu poate să admită că poporul ar putea fi „pregătit". Cunoaștem, de bună seamă, proverbul potrivit căruia lumea e condusă doar cu o doză minimă de înțelepciune; dar oricât de stupizi ar fi acești trântori ai statului, au destulă judecată ca să-și dea seama că un popor făcut pentru libertate va înceta în curând să se mai plece sub jugul lor.

Toți predicatorii clericali și literatorii a căror existență nu ține decât de statutul lor de paznici ai poporului și care se străduiesc să zăpăcească

mintea omului cu balivernele lor despre Biblie sau Talmud, cu ziarele lor ipocrite și teatrul lor jalnic, cu romanele lor sofistice și obscene, cu falisificările lor în privința istoriei și filosofiile lor de proastă calitate, pe scurt, cu nimicurile lor de orice formă ar fi, vor găsi întotdeauna ceva de spus despre „imaturitatea" poporului.

Ștabii și alți filistini pântecoși care, în vreme ce prostia li se citește pe față, se cred, în poziția lor de exploatatori paraziți și de hoți protejați de către stat, la fel de fericiți în această stare de nelibertate ca niște porci în cocina lor, își freacă în mod firesc mâinile și își arată aprobarea plină de satisfacție atunci când purtătorii lor de cuvânt, declamând din înaltul stranelor, tribunelor și podiumurilor, încearcă să dovedească poporului că nu e pregătit pentru libertate și că trebuie prin urmare să fie jefuit, exploatat și lăsat și fără pielea de pe el.

Omul de pe stradă are ceva de maimuță sau de papagal. Ceea ce explică de ce sute de mii dintre ei repetă până la moarte ce au proclamat acești profesioniști în împuierea capului. Suntem prea proști ca să fim liberi! Vai, cât suntem de proști, cu adevărat proști!

Lucrul acesta este întru totul de înțeles. Ceea ce rămâne însă de neînțeles este că unii care se fac avocații proletariatului colportează această știre falsă și răsuflată cum că poporul ar fi „nepregătit" și că, drept urmare, nu i s-ar putea da acces la libertate.

Să fie vorba de ignoranță sau de o crimă premeditată?

Să-i lăsăm pe acești oameni să se exprime liber: ei arată în mod clar și distinct, atât în discursurile, cât și în scrierile lor, că:

– înseși condițiile societății moderne vor duce la distrugerea acesteia;

– una dintre cele mai teribile consecințe ale sistemului actual este deteriorarea tot mai puternică a situației unui mare număr de indivizi, epuizarea lor fizică și demoralizarea lor spirituală;

– stării de sclavie actuale trebuie să-i urmeze o stare de libertate.

Cu alte cuvinte, ei ne spun următoarele: în primul caz, că societatea actuală merge direct către dezastru, iar în al doilea, că poporul este în mod inexorabil și din ce în ce mai mizer (deci din ce în ce mai puțin pregătit pentru libertate) pe măsură ce situația persistă.

Atunci, când asemenea filosofi, cu asemenea aserțiuni, exclamă pe tonuri mișcătoare că poporul nu e „copt" pentru libertate, ei nu pot decât să admită, conform propriei doctrine, că această „pregătire" va fi din ce în ce mai slabă.

Înseamnă oare că acești indivizi sunt incapabili să-și urmeze firul gândirii până la capăt, de la faptul dovedit până la concluzia sa? Dacă așa ar sta lucrurile, n-ar fi decât niște cretini și, în cel mai bun caz, nu ar fi suficient de „copți" pentru a servi drept învățători ai poporului. Dar poate că știu cu certitudine ce este imperfect în logica lor și intenționează, pentru a înșela poporul, să o sprijine în cârje? Dacă așa ar sta lucrurile, n-ar fi decât niște câini de pază criminali.

„Stați puțin!", strigă cineva care vrea să ia apărarea acestor persoane. „Noi am găsit un mijloc de a contracara efectele degradante ale capitalismului și de a pregăti poporul pentru libertate. Noi *luminăm*."

Și ce-i cu asta? Dar cine v-a spus că la viteza cu care se mișcă lucrurile veți avea destul timp să vă răspândiți așa-zisa lumină în mod sistematic? Nici voi înșivă nu credeți în asemenea minuni.

Atunci, ce vreți?

Noi provocăm; noi răspândim focul revoluției și îndemnăm poporul la revoltă în toate felurile posibile. Poporul a fost întotdeauna „pregătit" pentru libertate; i-a lipsit doar curajul de a o revendica.

Suntem convinși că necesitatea este și rămâne factorul precumpănitor al luptei pentru libertate și că sute de mii de bărbați și femei își vor face

într-o zi apariția pe scenă și vor lupta pentru libertate fără să fi auzit chemarea noastră la arme; și nici nu cerem altceva decât să construim, antrenându-i pe cei care sunt în stare să se ridice, ecluze ce vor fi în măsură să îndrepte torentul de lavă al revoluției sociale spre canalele potrivite.

Cum s-a întâmplat la fiecare cataclism social anterior, „pregătirea" poporului va ieși la iveală în toată măreția ei când va fi momentul, nici mai devreme, nici mai târziu.

Și atunci, ca întotdeauna, se va dovedi că nu acești teoreticieni și acești „iluminați" șovăielnici vor oferi societății instabile niște temelii trainice, ci forțele miraculoase care se vor ridica, parcă ieșite din pământ, în momentul suprem când e nevoie de ele. Simplii copii ai naturii se vor ridica dintr-odată pentru a porni pe căi pe care nu și le-ar fi putut imagina nici un filosof din lume, chiar de-ar fi trăit o sută de ani. Pregătirea pentru libertate este atunci sprijinită în modul cel mai uimitor cu putință.

Afirmarea de către orice socialist a faptului că poporul nu e „pregătit" pentru libertate nu este așadar decât o monstruoasă idioțenie.

Oricine nu se numără printre exploatatori se plânge că ceilalți sunt mai privilegiați decât el. Oriunde în lume, este evident că poporul nu e mulțumit de soarta sa. Și dacă încă nu știe cu ce să înlocuiască sistemul actual, va descoperi în momentul în care se va putea întreprinde ceva în acest sens. Cu alte cuvinte, *acum*.

III. Acțiunea ca propagandă (în *Freiheit*, 25 iulie 1885)

Am zis de o sută și mai bine de ori că, atunci când revoluționarii moderni trec la acțiune, aceste acțiuni contează la fel de mult ca răsunetul pe care îl pot avea. Prin urmare, nu propovăduim numai acțiunea propriu-zisă, ci și acțiunea ca instrument de propagandă.

Este un lucru extrem de simplu, ceea ce nu ne împiedică să întâlnim iar și iar, chiar și în apropiere de centrul partidului nostru, indivizi care nu pot sau nu vor să-l înțeleagă. Am avut o ilustrare perfectă a fenomenului cu prilejul recentului caz Lieske…

Întrebarea noastră e următoarea: care este scopul amenințărilor anarhiste, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, dacă ele nu sunt urmate de efecte?

Poate că această clică a „legii și ordinii" și acești câini de pază still Rumpff trebuie eliminați într-un cotlon întunecos, pentru ca nimeni să nu știe ce s-a întâmplat cu ei și de ce?

Ar putea fi un mod de a acționa, însă nu cel al acțiunii ca propagandă.

Forța strigătului de răzbunare al anarhiștilor este aceea de a fi proclamat suficient de tare și de clar pentru ca toți să poată auzi următoarele: individul acesta sau acela trebuie să moară din cutare sau cutare motiv; iar când apare prima ocazie de a duce amenințarea la îndeplinire, canalia cu pricina trebuie să fie trimisă cu adevărat pe lumea cealaltă.

Este ceea ce li s-a întâmplat lui Aleksandr Romanov, lui Mesențov, lui Sudeikin, lui Bloch și lui Hlubeck, lui Rumpff și celorlalți. Odată îndeplinită o asemenea acțiune, se cuvine ca lumea să afle despre ea *de la revoluționari*, pentru ca fiecare să-i cunoască motivul.

Impresia dezastruoasă pe care o poate produce așa ceva este dovedită de modul în care reacționarii au încercat necontenit să denatureze acțiunile revoluționarilor sau să le prezinte într-o lumină diferită. Acest lucru a fost deseori posibil în Rusia, mai ales din cauza felului cum este controlată presa în această țară.

Pentru a obține cel mai deplin succes cu putință, imediat după atentat, mai cu seamă în orașul unde s-a produs acesta, ar trebui lipite afișe pentru

a explica motivele acțiunii, astfel încât să se obțină cel mai mare beneficiu posibil de pe urma ei.

Atunci când nu s-a făcut acest lucru, motivul a fost foarte adesea că era preferabil să nu fie implicat numărul de participanți necesar sau că nu existau bani. Drept urmare, era rolul firesc al presei anarhiste să glorifice și să explice aceste acțiuni cu prima ocazie. Adoptarea unei atitudini de indiferență față de acest tip de acțiune s-ar fi asemănat din partea sa cu o trădare absolut idioată.

Freiheit a dus întotdeauna această politică. Doar un soi de invidie searbădă și insipidă îi împinge pe demagogii care ne iau în zeflemea strigându-ne „Haide, dați-i înainte!” să ne condamne pretutindeni comportamentul în materie ca fiind criminal.

Această șleahtă mizerabilă știe foarte bine că nici o acțiune întreprinsă de anarhiști nu poate avea răsunet dacă organele cărora le revine această răspundere nu o reflectă în mod adecvat și nu o aduc la cunoștința poporului.

Și tocmai asta, mai presus de toate, îi înfurie pe reacționari.

IV. Problema armamentului (în *Freiheit*, 27 martie 1886)

Dacă sugerăm achiziționarea de puști, putem fi siguri că ultraradicalii ne vor aplica eticheta de „boșorog”, deoarece revolverele sunt „mai ușor de mânuit”. Dacă am sugera contrariul, nu încape îndoială că cealaltă tabără ar închina un imn de slavă puștii.

Dacă suntem înclinați să respectăm meritele ambelor arme și să ne arătăm echitabili, putem pune pariu o sută contra unu că va apărea cineva care să afirme că armele de foc sunt depășite și să ne laude meritele dinamitei.

Acest explozibil va fi atunci acceptat de către toți și va fi recomandat cu entuziasm din toate părțile, ca urmare a faptului că revolverele, puștile și dinamita sunt mai bune decât dinamita singură. Ce proteste stârnește asta! Dinamita e și ea depășită, ne spune un zvon misterios, care ne vorbește despre alte lucruri; iar aceste noi invenții miraculoase se prăbușesc rând pe rând, până când auzim în cele din urmă despre puști de tras după colț.

Suntem de părere că ar trebui să se ducă și să povestească genul ăsta de nimicuri pușcașilor marini și poate că ne-am îngădui să zâmbim în fața acestor copilării dacă problema n-ar atrage atât de mult atenția.

Consecința nemijlocită a acestor ciondăneli și controverse este că unii care ar putea altminteri să se înarmeze nu se înarmează deloc. Ele distrug totodată credința în anumite tipuri de arme și frustrează astfel energiile multor camarazi de arme, ducând în final la cea mai dezastruoasă confuzie.

Toată bâiguiala fără rost consacrată acestei chestiuni ar trebui combătută viguros de îndată ce se face auzită și pretutindeni. În loc să îndurăm niște discuții atât de idioate încât i-ar face să se prăpădească de râs pe dușmanii proletariatului, ar trebui mai degrabă să facem propagandă pentru toate tipurile de arme. Să lăsăm și în acest domeniu preferințele și talentele fiecăruia să se exprime liber!

În loc să proclamăm cu înfumurare că unul sau altul care nu-și procură cutare sau cutare armă nu e decât un imbecil, ar trebui pur și simplu să ne bucurăm că membrii proletariatului se înarmează.

Nu sunt oare aroganți acei indivizi ce se țin de nas în fața oamenilor muncii „care fac pe soldățelul perfect și pe trăgătorul de elită”, de vreme ce știm că lucrurile nu stau deloc așa, că aceste vorbe nu sunt decât o împletitură de minciuni și că nu trebuie să ne facă să credem că

practicarea și întreținerea unui sentiment de fraternitate de arme sunt ridicole sau triviale…

Auzim adesea că, atunci când se va apropia ceasul bătăliei, poporul va pune mâna pe armele de care are nevoie. Cu siguranță – sau, mai degrabă, poate! Pe de altă parte, poate că rechiziționarea armelor nu se va face chiar atât de ușor. În orice caz, și asta e aproape sigur, cincizeci sau o sută de indivizi bine înarmați și bine antrenați vor pune stăpânire pe un arsenal și se vor asigura că armele ajung în mâinile cui trebuie mai ușor decât o mulțime, indiferent cât de mare, de persoane care s-au adunat la întâmplare și trebuie să lupte cu mâinile goale.

În plus, posesia de arme nu înseamnă decât o treabă pe jumătate făcută; mai trebuie și să știi să le folosești. E ușor să tragi, dar mult mai greu să și nimerești ceva.

Până acum s-a acordat prea puțin credit acestui fapt și numeroși revoluționari au plătit cu viața fiindcă au deschis focul asupra unui reprezentant al „legii și ordinii” fără să se fi antrenat în prealabil la tir.

Căci, indiferent dacă e vorba de o pușcă sau un revolver, e nevoie de un anumit timp ca să simți o armă. Fiecare armă are propriile caracteristici, care trebuie studiate și respectate. Folosind prima armă de foc care îi cade în mână, nici cel mai antrenat trăgător de elită nu va fi capabil să aibă succese la fel de mari ca acelea obținute cu arma sa obișnuită, căreia îi cunoaște toate tainele.

Situația e aceeași în cazul explozibililor moderni, ca dinamita etc.

Numeroase incidente (mai cu seamă în Anglia) au arătat cât de ridicoli pot deveni oamenii atunci când nu știu să se folosească în mod eficace de aceste substanțe. Practica, încă o dată, trebuie să vină după studiu.

E posibil ca în acest moment revoluționarii activi să nu reprezinte decât o infimă minoritate dacă sunt comparați cu ansamblul populației,

dar asta nu înseamnă totuși că în prezent e inutil să li se ofere arme și un antrenament adecvat, pe baza simplului principiu că azi nu sunt în stare să se gândească nici măcar să declare război acestei lumi ostile. Dimpotriva, hotărârea lor neclintită trebuie să compenseze prin calitate ceea ce lipsește la nivel de cantitate.

Armata proletariatului trebuie să fie formată din trăgători de elită; fiecare om ar trebui să fie suficient de experimentat încât să poată lovi ținta la orice distanță bate arma sa și să transforme fiecare foc într-un succes deplin.

În vreme ce majoritatea indivizilor se vor năpusti asupra paraziților din rândul burgheziei, trăgătorul de elită revoluționar trebuie să adopte o poziție de așteptare ca să poată doborî un ofițer inamic sau orice alt adversar important cu fiecare foc pe care îl trage.

Texte alese de Arnaud Blin

1* Ţarul Nicolae I al Rusiei (vezi și mai jos) (n.tr.).

2* Ludovic al XVI-lea (n.tr.).

3. Conspirație din 1825 împotriva lui Nicolae I.

4* Vezi studiul „Terorismul rus” din lucrarea de față (n.tr.).

5* Karl Eduard Nobiling, doctor în filosofie și anarhist german, a încercat să-l asasineze la 2 iunie 1878 pe împăratul Wilhelm I (n.tr.).

Manifeste, discursuri și teorie (II)

Bhagwati Charan, *Filosofia bombei*[1]

Evenimentele recente, îndeosebi rezoluția Congresului cu privire la tentativa de atentat din 23 decembrie 1929, precum și scrierile lui Gandhi ce au apărut ulterior în ziarul *Young India* arată că Congresul național indian, în acord cu Gandhi, a lansat o cruciadă împotriva revoluționarilor. Un mare număr de critici la adresa lor emană din presă și din platformă. Ce păcat că toți au fost, în mod deliberat sau din ignoranță, prost reprezentați și greșit înțeleși! Revoluționarii nu fug nici de critici, nici de atenția pe care opinia publică o acordă acțiunilor lor. Ei le iau mai curând ca pe o șansă de a face să fie înțelese – de către cei care vor cu adevărat – principiile de bază ale mișcării revoluționare și înaltele și nobilele idei care sunt sursa ei vie de inspirație și de forță. Să sperăm că acest articol va ajuta opinia publică să-i cunoască pe revoluționari așa cum sunt și va împiedica să fie luați drept ceea ce unele persoane interesate și ignorante ar vrea ca ei să fie.

Să evocăm fără întârziere problema violenței și a nonviolenței. Noi credem că însăși utilizarea acestor termeni constituie o gravă nedreptate pentru ambele partide, căci ei nu exprimă corect idealurile fiecăruia. Violența este forța fizică în slujba nedreptății, și nu asta vor revoluționarii. Pe de altă parte, ceea ce se consideră în general a fi nonviolență este în realitate teoria forței sufletului aplicată la obținerea de drepturi personale și naționale îndurând suferințe și sperând că îți vei face adversarul să se

ralieze punctului tău de vedere. Atunci când crede că anumite lucruri sunt drepte, un revoluționar le cere, le revendică, se luptă pentru ele și dorește din tot sufletul să le obțină, îndură pentru ele cele mai mari suferințe, este gata să facă sacrificiul suprem ca să ajungă la ele și pune în această străduanie toată forța fizică de care e în stare. Puteți folosi orice cuvinte vreți pentru a califica această metodă, dar n-o puteți califica drept violentă, fiindcă ar fi un ultraj la adresa definiției din dicționare a acestui cuvânt. *Satyagraha* este insistența pentru adevăr. De ce n-am dori acceptarea acestui adevăr decât prin forța sufletească? De ce nu i-am adăuga forța fizică? În vreme ce revoluționarii vor să dobândească independența tuturor forțelor lor, atât fizică, cât și morală, cei care pledează pentru rezistența pasivă ar vrea să eliminăm forța fizică. Problema nu este deci de a afla dacă sunteți violenți sau nonviolenți, ci dacă aveți forță mentală și fizică sau numai forță mentală.

Revoluționarii cred că eliberarea țării lor va implica revoluția. Revoluția la care speră și la care lucrează fără contenire nu numai că va lua forma unui conflict armat între popor și, de cealaltă parte, guvernarea străină și cei care o sprijină, ci va și atrage după sine apariția unei noi ordini sociale. Revoluția va anunța sfârșitul capitalismului, al distincțiilor de clasă și al privilegiilor. Ea va produce o națiune liberă. Va da naștere unui nou stat, unei noi societăți. Dar, mai cu seamă, va instaura dictatura proletariatului și va alunga pentru totdeauna paraziții sociali din sediile puterii politice.

Revoluționarii văd deja profilându-se revoluția în nerăbdarea tineretului și în dorința lui de a se debarasa de jugul mental și de superstițiile religioase care îl oprimă. Pe măsură ce tineretul va fi impregnat de psihologia revoluției, va înțelege tot mai bine jugul național și în adâncul lui va crește o sete nestinsă de libertate, până când, într-un

elan legitim, tineretul cuprins de furie va începe să-i ucidă pe asupritori. Așa s-a născut terorismul în această țară. Este o fază necesară și inevitabilă a revoluției. Terorismul nu e totuna cu revoluția, dar revoluția e incompletă fără terorism. Teza aceasta poate fi sprijinită prin analiza oricărei revoluții din istorie. Terorismul strecoară frica în inima asupritorilor și aduce o speranță de revanșă maselor oprimate. El dă curaj și încredere celor șovăitori și abolește blestemul rasei supuse în ochii lumii, căci este dovada cea mai convingătoare a setei de libertate a unei națiuni. Aici, în India, la fel ca în alte țări anterior, terorismul se va transforma în revoluție, iar revoluția în independență, socială, politică și economică…

Gandhi a făcut apel la indivizii raționali să-și retragă sprijinul acordat revoluționarilor și să le condamne acțiunile pentru ca patrioții noștri rătăciți, neavând substanță care să le întrețină violența, să-și dea seama de inutilitatea ei și de marele rău pe care l-au pricinuit de fiecare dată acțiunile violente. Cât e de ușor și de comod pentru un om să vorbească de indivizi rătăciți, să spună despre ei că sunt iraționali și să ceară să nu mai fie susținuți, ci condamnați, pentru ca, izolați, să fie siliți să-și suspende activitățile, când omul acela se bucură de încrederea unei părți influente a opiniei publice! Ce păcat că Gandhi nu înțelege și nu vrea să înțeleagă psihologia revoluționară, în ciuda îndelungatei lui experiențe în viața publică! Este un lucru prețios și drag tuturor. Dacă un om devine revoluționar, el umblă cu viața în mână, gata să și-o jertfească în orice clipă, și nu de plăcere. Nu-și jertfește viața fiindcă cineva din public e bine dispus și îi strigă „bravo”. Și-o jertfește călăuzit de conștiința și de rațiunea lui. Un revoluționar crede mai presus de toate în rațiune. Nu se pleacă decât în fața ei. Nici o insultă sau condamnare, chiar de-ar veni de la cel mai bun dintre cei mai buni, nu-l poate abate de la țelul său. Să crezi

că un revoluționar ar putea să renunțe la idealul lui dacă opinia publică și-ar întoarce fața de la el și ar înceta să-l mai aprobe e curată nebunie. Numeroși revoluționari au urcat deja treptele eșafodului și și-au dat viața pentru cauză fără să se sinchisească de ploaia de blesteme pe care agitatorii constituționali o făceau să se abată asupra lor. Dacă vreți să-i vedeți pe revoluționari încetându-și activitățile, reflectați împreună cu ei cinstit. E singurul, unicul mod de a proceda. În rest, să nu lăsăm îndoiala să se strecoare în sufletul nimănui: un revoluționar este ultima persoană din lume care să se supună umilințelor.

Folosim acest prilej ca să facem apel la concetățenii noștri, la tineri, muncitori și țărani, precum și la intelectualitatea revoluționară, să facă un pas înainte și să ni se alăture sub flamura libertății. Să instaurăm o nouă ordine socială, în care exploatarea economică și politică va fi imposibilă. În numele acelor bărbați și femei curajoși care acceptă de bunăvoie să moară pentru ca urmașii lor să aibă o viață mai bună, care au trudit fără contenire și au pierit pentru popor, pentru cei desfometați (sic!) și milioanele de exploatați din India.

Cerem fiecărui patriot să ia foarte în serios această luptă. Să nu lăsăm pe nimeni să se joace cu libertatea națiunii, care este însăși viața ei, făcând experimente psihologice precum nonviolența și alte noutăți. Sclavia noastră este rușinea noastră. Când vom fi oare suficient de curajoși și de înțelepți pentru a fi în stare să ne eliberăm singuri din această sclavie? Ce valoare au marea noastră moștenire, civilizația și cultura noastră, dacă nu ne respectăm îndeajuns, încât trebuie să ne plecăm… la poruncile unor străini și să aducem omagiu regelui și drapelului lor?

Nu există crimă pe care Marea Britanie să n-o fi săvârșit în India. O proastă administrație deliberată ne-a adus în sapă de lemn și ne-a golit de

sânge. Ca rasă și ca popor, suntem dezonorați și insultați. Trebuie să avem parte de răzbunare, răzbunarea dreaptă a poporului împotriva tiranului. Nu vom arăta și nu cerem îndurare. Ne vom duce războiul până la capăt, până la victorie sau la moarte. Trăiască revoluția!

Lupta pentru libertate dusă de IRA provizorie
(text anonim, 1972)

Ca să fim sinceri, plasarea selectivă de bombe în Belfast, Derry și alte orașe din Ulsterul ocupat este utilă strategiei IRA. Este vorba despre acte de război legitime, țintele alese fiind cazărmi ale poliției sau ale armatei, avanposturi, birouri de vamă, clădiri oficiale și administrative, posturi de transformare și stâlpi electrici, unele cinematografe, hoteluri, cluburi, săli de bal și baruri care oferă un anumit confort și relaxare forțelor britanice; sunt de asemenea vizate țintele economice, cum ar fi uzinele, firmele, magazinele (uneori deghizate în cooperative) deținute în totalitate sau în parte de financiari britanici ori de companii britanice și care, într-un fel sau altul, contribuie la confortul trupelor de invazie ale Maiestății Sale, precum și, în anumite cazuri, reședințele unor persoane cunoscute pentru faptul că adăpostesc sau se află în legătură cu spioni ori agenți provocatori, ca membrii SAS[2]*, MRF[3]* și SIB[4]*. Din multe puncte de vedere, această campanie amintește de aceea dusă de Rezistența franceză în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

În toate cazurile, echipele IRA care plasează bombe trimit avertismente, deși aceste avertismente sunt uneori ascunse sau întârziate intenționat de armata britanică, pentru a putea face cât mai multă publicitate pe spinarea celor răniți sau uciși în războiul său de propagandă împotriva IRA. Gherila nu a încălcat în nici un caz această „regulă a

avertismentului", ceea ce contrastează cu metodele „fără avertisment" utilizate de bandele unioniste și de agenții provocatori britanici.

Abercorn Restaurant, *McGurk's Bar*, *Benny's Bar* și, mai recent, *McGlades Bar* sunt exemple înspăimântătoare ale acestui ultim tip de atentate cu explozibil instantanee. Ele prezintă în mod firesc mai puține riscuri pentru artificieri în ceea ce privește siguranța personală și reduc probabilitatea de a fi prinși. Pe lângă că dă avertismente, IRA își revendică responsabilitatea tuturor acțiunilor sale militare, chiar dacă acest lucru are efecte defavorabile pentru popularitatea Mișcării Republicane; *EBNI* și *Donnegal Street* constituie exemple clasice în acest sens. Treptat, presa a învățat să recunoască veracitatea declarațiilor Biroului de Publicitate al republicanilor irlandezi, în vremele ce broșurile de propagandă ale armatei britanice, diferitele sale versiuni pentru aceleași incidente și disimulările sale flagrante de dovezi i-au știrbit serios credibilitatea.

Efectele campaniei de atentate cu explozibil duse de IRA pot fi măsurate în diferite feluri. În primul rând, ea a șubrezit temeliile moralului inamicului, izolând și blocând un mare număr de soldați și de vehicule blindate în centrele aglomerațiilor, slăbind astfel presiunea enormă exercitată asupra zonelor naționaliste. Prin pierderile financiare directe (pagube structurale, bunuri și utilaj), prin dezorganizarea producției industriale și, poate mai rău, prin îndepărtarea investițiilor de capital străine, bombele IRA au lovit Marea Britanie acolo unde o doare cel mai tare: la buzunar.

Anglia a considerat întotdeauna că nefericiții săi soldați sunt, ca să spunem așa, sacrificabili și înlocuibili până la un anumit punct, dar a fost întotdeauna atentă la cheltuielile publice. Orice pace obținută prin acordarea libertății coloniilor ce s-au răsculat împotriva Londrei a fost

încheiată doar ca urmare a unui calcul: costul ocupației. Din 1969 încoace, factura luptelor, care se ridică la cel puțin 500 de milioane de lire, nu a trecut neobservată în Marea Britanie, unde sondajele recente au arătat că peste 54% dintre oamenii obișnuiți doreau o retragere imediată a trupelor.

Aproape 1.500 de soldați au părăsit deja Irlanda de Nord pentru totdeauna. În multe cazuri, cauzele de deces trecute pe certificatele trimise familiilor soldaților uciși în luptă au fost travestite în accidente de circulație, într-o zadarnică și odioasă tentativă de a truca cifrele și de a nu prezenta o rată prea ridicată a pierderilor. Brusc, Irlanda de Nord a devenit Vietnamul Angliei. Știind că voința de a învinge a unui popor care s-a ridicat la luptă nu poate fi înfrântă de forța brută și nici măcar de un raport de forțe zdrobitor, cei mai luminați dintre oamenii politici britanici au înțeles și sunt de acord cu faimosul dicton al lui Wolfe Tone: „Întrerupeți legătura!”.

Marea Britanie a suferit și alte pierderi decât stricăciunile provocate de bombe și pierderea oamenilor din serviciul ei. Prestigiul și credibilitatea ei în fața opiniei publice mondiale și în lumea finanțelor au fost puternic zdruncinate; duplicitatea ei și simțul ei selectiv al dreptății au fost date în vileag în fața tuturor; dorința ei puerilă de „a se agăța de ultimele rămășițe ale imperiului” a marcat-o ca pe o națiune recidivistă, vulnerabilă psihologic, instabilă și imatură din punct de vedere mental. Aceste considerații nu au trecut neobservate în sânul națiunilor din Piața Comună, mai ales în Franța domnului Pompidou. Problema irlandeză a Angliei a apărut din vina acesteia și este percepută în prezent ca o pată de noua capitală: Bruxelles. Încetul cu încetul, Londra își pierde din importanță.

Ulster: contraterorismul[5]

Acceptăm ca presa din întreaga lume să fie sătulă de zgomotul și imaginea Ulsterului, sătulă de orgia noastră de distrugere, sătulă de ranchiunile și brutalitățile noastre. Atunci, spuneți dumneavoastră, de ce ar trebui să fim noi interesați de delirurile de autojustificare ale unei bande de protestanți extremiști? O bandă de indivizi intrați în rolul „mitocanilor" într-o doagă, al „ticăloșilor" din întreaga poveste, al habotnicilor înguști la minte din Ulster, care sunt cauza tuturor problemelor actuale?

S-au scris mormane de hârțoage despre noi în ultimii patru ani, rolul nostru în ceea ce se întâmplă este prezentat de presă în mod deformat, iar toate comentariile cu privire la noi se sprijină pe următoarele presupuneri:

Că suntem mărginiți. Că suntem fanatici. Că suntem totuna cu IRA. Că îi urâm pe toți catolicii. Că suntem fasciști represivi și „de extremă dreaptă". Că nu se poate discuta cu noi.

Având în vedere tot ce s-a scris despre scoțienii-irlandezi din Irlanda de Nord, ai putea crede că cineva ar fi reușit să înțeleagă ce adevăr se ascunde în spatele tuturor acestor lucruri. Adevărata cauză a acestui măcel, adevărata cauză a acestei uri. Noi credem că voi, cei din presă, n-ați făcut nimic de genul ăsta și că e timpul să faceți; fiindcă credem că ne datorați cel puțin o posibilitate de a ne exprima. Măcar o dată.

De foarte multă vreme guvernul nostru, competent, deși partizan, e prins sub focul unei mișcări pentru drepturi civice ale cărei plângeri, să recunoaștem, erau departe de a fi toate nejustificate. În rolul Sfintei Bernadette s-a înfățișat atunci o femeiușcă cu talente oratorice incontestabile și care fusese săracă în trecut. Ce-o mai îndrăgea presa pe doamna asta mărunțică, arătând-o cum țopăia cu voioșie prin grădină pe

măsură ce victoriile ei asupra unioniștilor represivi și nedrepți ajungeau pe prima pagină.

Voi, cei din presă, ați făcut din tipa asta o eroină și aveți o mare parte din răspundere în desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Bufoneriile represive, stângace și deplasate ale liderilor noștri v-au întărit ideea că ea și asociații ei aveau dreptate, iar noi ne înșelam. Forțele B-Specials[6]*, reacțiile forțelor noastre de poliție și așa-zisa ambuscadă de la Burntollet v-au radicalizat, ceea ce ne-a făcut să ne radicalizăm la rândul nostru, și zarurile erau aruncate.

Este regretabil că nu vă citiți propriile cărți de istorie, căci realitatea e consemnată acolo, repetată iar și iar, asemenea unei înregistrări. Noi suntem o rasă hibridă, ne tragem din oameni care au colonizat Scoția venind din Irlanda în secolul al V-lea și am colonizat Irlanda venind din Scoția în secolul al XVII-lea. Existența noastră în Scoția era departe de a fi tihnită, dar trăiam acolo ca în rai în comparație cu viața pe care o ducem în Irlanda. De patru secole încoace, n-am cunoscut decât revolte, omoruri, distrugere și represiune. În repetate rânduri am sărit în ajutorul coroanei britanice, pentru ca în următorii douăzeci de ani să fim trădați sistematic de un nou guvern britanic. Ceea ce se întâmplă azi ne aduce aminte de evenimentele care s-au petrecut în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea.

Nu suntem foarte înzestrați pentru propagandă, nici pentru a ne lăuda virtuțile sau a ne admite greșelile. Nu facem decât să ne menținem punctul de vedere, să plecăm capul și să ne rugăm pentru toți cei care vor mai muri în următorii cincizeci de ani.

Treptat, ne-am dat totuși seama că de astă dată intervin alți factori în acest conflict de veacuri dintre scoțienii-irlandezi și irlandezii-irlandezi sau, dacă preferați, dintre protestanți și catolici.

Politicienii britanici s-au deprins să ne lase baltă, lucru pe care noi îl numim trădare. Catolicii încearcă pe de altă parte să ne covârșească, suntem prinși între două focuri. Englezi de categoria a doua, semi-irlandezi, am putea suporta asta și chiar mai multe, dar cum am putea spera să învingem mișcarea revoluționară mondială care aprovizionează cu arme IRA și o antrenează, fără să mai vorbim de sfaturile pe care le primește aceasta în materie de publicitate, promovare și expertiză?

Noi nu dispunem de fonduri provenite de la irlandezi tulburați sentimental care trăiesc în America și folosesc banii capitaliștilor ca să planteze aici semințele comunismului. Nu avem sprijinul tacit al guvernului Irlandei de Sud și nu suntem nici susținuți de poporul britanic, fiind considerați neinteresanți.

Suntem trădați, calomniați, iar familiile noastre trăiesc într-o teamă permanentă și în mizerie. Așa-zișii noștri aliați ne consideră stânjenitori și suntem încolțiți, riscând să dispărem într-un fel sau altul. E timpul să fim atenți, căci locuitorii Ulsterului care ajung în această poziție se bat fără să arate nici o milă, până la moarte – a lor sau a inamicilor.

Am vrea să vă amintim câteva fapte importante: la ruși, care ne condamnă, milioane de persoane trăiesc în lagăre de muncă, iar guvernul lor este cel mai mare ucigaș de mase de la Adolf Hitler încoace. Edward Kennedy, cel care se scălda noaptea pe Martha's Vineyard[7], este, moralmente vorbind, mai puțin în măsură să-și critice iepurașul de companie decât noi. Conducătorul Libiei e un fanatic periculos. Dacă guvernul unionist al Irlandei de Nord era corupt, el e alb ca neaua pe lângă cel al lui John Mary Linch[8]. Dacă presei îi plac scandalurile, să cerceteze averile personale ale miniștrilor republicii din cabinetul Lynch. Averi făcute pe bază de intuiții divine despre autorizații viitoare. Dacă

protestanții din sudul Irlandei sunt atât de satisfăcuți, de ce vedem că numărul lor scade și că nimeni nu se plânge de asta?

Dacă guvernul Irlandei de Sud e interesat de noi, trebuie mai degrabă să ne câștige inimile decât să ne considere învinșii ostili ai unui război de uzură terorist pe care îl poartă în mod tacit. Ordinele politicienilor îi împiedică să acționeze. Opinia publică britanică spune: „Trimiteți soldații acasă". Noi spunem: „Trimiteți politicienii și ofițerii acasă și lăsați-ne soldații și armele – sau de ce să nu trimiteți soldații acasă și să ne lăsați nouă armele ca să vă trimitem IRA în lăzi și în cutioare de conserve, ca acelea de *baked beans*?".

Politicienii care decid din Anglia în privința vieților noastre nu ne înțeleg. Împiedică armata să ne apere cum se cuvine și ne împiedică și pe noi să ne apărăm. Nu ne plac oamenii ăștia cu fețe puhave, cu ochi sticloși și accent ciudat…

Nu suntem nici pe departe perfecți. Nu ne privim tot timpul în ochi, dar a venit vremea ca scoțienii-irlandezi din Ulster să-și regândească acțiunile viitoare. Baia de sânge ar putea să devină rapid o realitate, iar voi, care ne-ați învinovățit de ea, ați putea-o face să se abată pe nedrept asupra unor persoane nevinovate care n-au știut să dovedească suficient bun-simț pentru a evita să dea puterea unor indivizi ce au fost crescuți ca să ne distrugă modul de viață.

Ați făcut dintr-o târâtură adulterină o sfântă revoluționară, ați numit moderat un preot fanatic și răspopit cu voce mieroasă și ați oferit unei organizații teroriste toată publicitatea necesară. Nu un lider *irlandez* a zis că ar trebui să murim cu toții sub bombe, ci unul dintre acei englezi smintiți, ascuns sub un nume fals și fără nici un fel de origine irlandeză. Noi, scoțieni-irlandezi, ne batem ca să supraviețuim. Credem că am

îndurat mari nedreptăți și mai credem că ar trebui să urmăriți evenimentele din lunile următoare cu mare *atenție*.

Menahem Begin, *Revolta*

La începutul revoltei, am împărțit Irgun într-un anumit număr de secțiuni, pe lângă diviziunile administrative și geografice obișnuite:

AR – Armata Revoluției;

US – Unitățile de Șoc;

FA – Forțele de Asalt;

FPR – Forța de Propagandă Revoluționară.

Voiam deci patru secțiuni. Însă realitatea e mai puternică decât toate deciziile unui grup de luptă. AR nu exista decât în teorie. Ea trebuia să servească drept rezervă, cuprinzând toți soldații care nu se găseau în celelalte trei secțiuni. Dar asta n-a funcționat niciodată. Nou-veniții nu făceau decât să treacă prin AR și, după ce erau instruiți sumar, erau transferați uneia dintre celelalte secțiuni. AR nu poseda nici soldați, nici ofițeri proprii. Ea n-a avut parte de momentul ei de glorie decât atunci când s-a ridicat împotriva invadatorilor arabi, când fiecare membru din Irgun a fost înrolat într-o unitate a armatei regulate: grupă, pluton, companie, batalion.

Unitățile de Șoc n-au fost niciodată puse pe picioare cu adevărat. Nu era decât o nouă denumire pentru o unitate care exista înainte de revoltă. Pe atunci era numită – de către aceia care știau de existența ei – „Secțiunea roșie” sau „Brigada neagră”. Ideea care stătea la baza ei era foarte interesantă. Îi aparținea lui Yaacob Meridor. Acesta considera că lupta pentru eliberare necesita oameni special antrenați pentru a lupta în zonele arabe, atât în Eretz Israel, cât și în țările arabe. Drept urmare,

oamenii selectați erau curajoși și oacheși. Făceau pregătirea militară și cursurile în arabă. Compoziția „Secțiunii roșii” trebuia deci să rămână secretă, chiar și pentru ceilalți membri din Irgun. Erau „clandestinii clandestinilor”, dar treaba n-a mers. Ideea era îndrăzneață, însă aplicarea ei a cauzat multe dificultăți, dintre care unele nu erau deloc amuzante. Dintr-odată, cei mai buni oameni, printre care și ofițeri, plecau din Irgun. Membrii loiali, care fuseseră alături de Irgun de-a lungul problemelor cu care se confruntase, își puneau întrebări și nu reușeau să înțeleagă: „Cum, el, un dezertor?”. Iar cel care dezerta nu se mulțumea cu atât. Nu-i era de ajuns că spunea în gura mare că nu mai avea nimic de-a face cu Irgun, dar mai și blestema și ocăra organizația. Acest comportament straniu al unor persoane altădată devotate și al unor ofițeri importanți dădea o lovitură serioasă moralului luptătorilor. Era imposibil să explici sau măcar să întrezărești adevărul. Și totuși, acești falși dezertori nu au fost urmați de dezertori în adevăratul sens al cuvântului. Băieții noștri erau calmați de principiul pe care-l păstram în inimile noastre. Cutare și cutare plecaseră? Unul sau altul dezertase? Ce importanță avea? Voi, soldații, hotărâserăți să vă îndepliniți misiunea istorică fără să vă pese de ce putea spune cineva despre misiunea voastră, fie că era vorba de adversarii sau prietenii voștri de ieri, de camarazii sau ofițerii voștri. Ca soldați ai libertății, comandamentul vostru suprem era cauza însăși.

Povestea cu „Secțiunea roșie”, deși a început într-o atmosferă de amărăciune, s-a terminat cu bucurie și veselie. Când a izbucnit revolta, toți dezertorii au reapărut în unitățile lor. Era o nouă surpriză, fericită de astă dată. Până mai ieri, cutare ocăra Irgun în fel și chip, iar acum era ofițer în prima linie? Probabil că unora nu le-a venit să-și creadă ochilor. S-au refăcut prietenii. Moralul era din nou ridicat.

În „Secțiunea roșie” erau luptători excelenți și aproape toți semănau cu niște arabi. Unii evrei așkenazi nu sunt mai puțin oacheși (iar uneori sunt chiar mai smoliți) decât cel mai pur sefard. Singurii doi membri ai unității pe care i-am cunoscut personal veneau din Lodz, din Polonia. Este adevărat că mulți dintre luptătorii Unității de Șoc veneau din Est. Iată originea acestei povești, foarte invocată de presa britanică, a „Brigăzii negre” din Irgun, chipurile alcătuită exclusiv din yemeniți. Legenda aceasta a fost puternic întreținută de anumiți politicieni evrei. Vrând să ne denigreze, acești domni șușoteau sau strigau cât îi ținea gura că întregul Irgun era alcătuit exclusiv din yemeniți. Inamicii noștri răspândeau povești despre „yemeniții negri”, pe de o parte, și despre „drojdia Europei de Est”, pe de alta, ca să ne defăimeze. Ce păcat că oponenții noștri politici evrei au preluat această propagandă rasistă atât de apreciată de antisemiții din perioada interbelică! Naziștii obișnuiau să zică: „Poate că nu toți evreii sunt comuniști, dar toți comuniștii sunt evrei”. Unii sioniști zic despre noi: „Nu toți yemeniții sunt membri Irgun, dar toți membrii Irgun sunt yemeniți”.

Afirmația este inexactă. În Unitățile de Șoc, ca în toate celelalte secțiuni din Irgun, membrii provin din toate comunitățile și din toate clasele. Avem oameni din Tunis și din Harbin, din Polonia și din Persia, din Franța și din Yemen, din Belgia și din Irak, din Cehoslovacia și din Siria; avem oameni originari din Statele Unite și din Buhara, din Anglia, din Scoția, Argentina și Africa de Sud, iar mai cu seamă din Eretz Israel. Suntem un *melting pot* al națiunii evreiești în miniatură. Nu întrebăm niciodată pe nimeni ce origini are: nu cerem decât loialitate și competențe. Camarazii noștri din comunitățile orientale se simt la ei acasă în Irgun. Nimeni nu arată vreun aer de superioritate față de ei; au putut fi ajutați astfel să scape de un eventual complex de inferioritate. Erau frații noștri

de arme și asta era de ajuns. Puteau ajunge la cele mai înalte răspunderi și au ajuns. Shlomo Levi, primul șef de stat major al revoltei, era sefard. Fratele lui, „Uzi”, atunci când s-a întors din închisoarea unde a stat în Eritreea, a devenit comandantul regiunii Tel Aviv și a comandat mii de oameni până la moartea sa eroică în bătălia decisivă de la Jaffa. Shimshon, comandant de regiune în Haifa înainte să fie predat autorităților militare britanice, venea din Persia. În Ierusalim exista un anume Gedeon, care a condus operațiunea istorică împotriva cartierului general al armatei de ocupație, și a făcut-o cu mult curaj și fermitate. Era sefard. Doi dintre oamenii care au urcat treptele eșafodului, Alkoshi și Kashani, erau tot sefarzi. Inamicii și oponenții noștri încearcă să folosească această „pată” pentru a ne slăbi, dar noi ne mândrim cu ea. Indivizi care au fost umiliți și înjosiți au devenit luptători mândri în rândurile noastre, bărbați și femei liberi și egali, crainici ai libertății și ai onoarei. Statistici? Nu am făcut niciodată astfel de socoteli. Dar cred că nu sunt departe de adevăr dacă spun că în diferitele secțiuni din Irgun erau între 25% și 35% sefarzi. În Unitățile de Șoc, datorită accentului pus pe culoarea mai întunecată a pielii, proporția poate că era mai mare; poate undeva între 40% și 50%.

Membrii Unităților de Șoc au efectuat primele operațiuni din cadrul revoltei, însă existența lor separată nu se justifica în mod practic. Pe măsura continuării luptei, Unitățile de Șoc au fost unite cu Unitățile de Asalt și au devenit celebrele Forțe de Asalt ale Irgun, care au dat cele mai dure lovituri opresorului și au avut principalul merit pentru dezagregarea acestuia în Eretz Israel. Din cele patru secțiuni pe care le organizaserăm mai rămâneau doar două: Forțele de Asalt și Forța de Propagandă Revoluționară. Între ele exista un conflict permanent: fiecare membru al

FPR voia să fie transferat la FA și nici un membru al FA nu voia să plece la FPR.

Nu era singurul conflict din sânul mișcării clandestine. O mișcare de luptă clandestină este un adevărat stat în miniatură: un stat ce se află în război. Ea are armata, poliția și tribunalele sale. Dispune de puterile executive ale unui stat. Și, mai cu seamă, are drept de viață și de moarte nu asupra unor indivizi, ci asupra unor generații întregi.

În ministerele și diferitele cabinete ale unui guvern, ca și în secțiunile și diviziunile unei mișcări clandestine, apar atât cooperarea, cât și disputele, datorate naturii umane înseși. Comandanții de regiuni nu apreciau „autonomia" acordată Unităților de Șoc, apoi Forțelor de Asalt. „Noi", spuneau comandanții de regiuni, „facem toată treaba în zonele aflate sub comanda noastră. Știm ce arme avem (sau ne lipsesc). Ne cunoaștem oamenii. De ce n-am putea fi însărcinați cu pregătirea bătăliilor și chiar cu bătăliile propriu-zise?". Argumentul părea logic. Însă replica venită din partea comandantului Forțelor de Asalt nu era mai puțin logică: „Bătăliile", spunea acesta, „au trebuit adesea pregătite în mare viteză. Comandantul de regiune este capul unei familii numeroase. E preocupat de o sumedenie de probleme organizatorice. Nu putem fi siguri că vom fi eficienți decât având contacte directe cu ofițerii operaționali de pe plan local".

Nu era ușor să decizi între cei doi, cu atât mai mult cu cât fiecare tabără căuta doar să găsească cele mai bune mijloace de a continua lupta. În scurt timp, aveam sentimentul că eram judecătorul care, după ce le-a spus celor doi împricinați că fiecare are dreptate, îi răspunde soției când îl întreabă cum e cu putință așa ceva: „Și tu ai dreptate, iubire!".

Această dispută cu privire la autonomia acordată Forțelor de Asalt se derula în același moment cu o dispută despre o altă autonomie, care n-a

fost acordată: serviciile noastre secrete au cerut necontenit mai multă autonomie. Această secțiune a făcut o treabă grozavă în timpul luptei. În timp ce Forțele de Asalt loveau inamicul cu fier și plumb, serviciile secrete luptau împotriva lui cu creierul. Victoria noastră asupra forțelor guvernamentale depindea în mare parte de serviciile noastre secrete, de descoperirile lor, de informațiile lor și de centura de securitate pe care o construiseră, cu trudă și cu mult bun-simț, în jurul luptătorilor clandestini. Membrii lor, conduși de Michael, reprezentant și apoi succesor al lui Yoel, doreau să obțină rezultate mai bune și credeau că le puteau obține dacă li se dădea ceva mai multă libertate de acțiune. Dădeau în mod regulat ca exemplu numeroase țări în care serviciile secrete și contraspionajul se află sub responsabilitatea directă a guvernului.

Datorită înțelegerii și toleranței de care au dat dovadă toți camarazii noștri, am reușit să depășim aceste dezacorduri interne care proveneau din împărțirea sarcinilor între un număr mare de persoane și din dorința lor de a le îndeplini. Nu este exagerat să spunem că în clandestinitate ne-am familiarizat cu toții într-o anumită măsură cu funcționarea statului, cu luminile și zonele sale de umbră, cu virtuțile și defectele sale. Am depășit problemele interdepartamentale, însă n-am izbutit niciodată să punem capăt sfintei discordii dintre Forțele de Asalt și Forța de Propagandă Revoluționară.

Yehoshafat Harkabi, *Doctrina mișcării Fatah* (decembrie 1968)

Nu întâmplător cea de-a treia broșură a mișcării Fatah, intitulată *Revoluția și violența, cale spre victorie*, este o sinteză selectivă a cărții lui Frantz Fanon *Les damnés de la terre*. Influența lui Fanon se manifestă și în alte texte ale mișcării Fatah, mai ales în legătură cu impactul psihologic al Israelului asupra arabilor și cu transformarea pe care lupta lor armată o

produce asupra palestinienilor. „Violență”, „luptă violentă”, „răzbunare” sunt expresii curente în literatura mișcării Fatah. Cititorul acestor texte este proiectat într-o lume plină de o ură rece și este îndemnat la o răzbunare de neoprit.

Violența este descrisă ca necesară pentru eliminarea colonialismului, căci contradicția dintre colonialiști și colonizați e atât de puternică încât coexistența este imposibilă. Una dintre cele două tabere trebuie să dispară. (Descrierea conflictului israeliano-arab ca un conflict fără sfârșit și, în același timp, ca o luptă pe viață și pe moarte este frecventă în publicațiile arabe.) Un asemenea conflict este un „război de anihilare a unuia dintre rivali, fie moartea entității naționale, fie cea a colonialismului… cei colonizați vor fi eliberați de violență prin violență”. „Revoluția palestiniană” este un eveniment cataclismic, astfel încât nu poate fi realizată decât prin violență.

Violența eliberează poporul de defectele și angoasele lui. Ea îi inoculează totodată curaj și un dispreț față de moarte. Violența are un efect terapeutic, curățâ societatea de bolile ei. „Violența va curăța indivizii de venin, îi va elibera pe cei colonizați de complexul lor de inferioritate și le va reda curajul compatrioților noștri.” Într-un memoriu adresat jurnaliștilor arabi, mișcarea Fatah a declarat: „Declanșarea revoluției noastre în teritoriile ocupate (adică în Israel, pentru că textul a fost redactat înainte de Războiul de Șase Zile) este un leac pentru toate bolile poporului nostru”.

Apelul la violență ca factor de purificare pune totodată în lumină anumite defecte care trebuie corectate, precum și o dorință de a „exorciza” numeroasele greșeli. Apelul la violență poate, de asemenea, să aibă funcția de a oferi o satisfacție cathartică, substituindu-se adevăratei acțiuni.

Violența, arată mișcarea Fatah, va avea o influență unificatoare asupra poporului și îl va transforma într-o națiune. Ea îi va face pe indivizi să iasă din micimea egoului lor și să fie pătrunși de emoția legată de realizarea unor opere colective; carnagiul va produce o experiență care îi va lega între ei. Astfel, teritorialitatea (fragmentarea în diferite state arabe) impusă de imperialism și de conducătorii arabi, susținută în interiorul societăților de obișnuință, va lua sfârșit.

Pe lângă țelurile sale politice, lupta va avea ca efect secundar un impact puternic asupra celor care iau parte la ea. Este o luptă „creativă" (*Nidalia Khallaqa*). Violență, revoluție, activism, „bătălie a răzbunării", „luptă armată", toate se unesc într-o viziune apocaliptică a unei agresiuni îndreptățite și eroice, căutând răzbunarea asupra Israelului…

Pasajele din literatura mișcării Fatah care examinează fazele luptei sunt greu de citit. Terminologia mișcării Fatah și formulările sale pot părea ezoterice și ininteligibile. Dar ceea ce poate să pară și mai plicticos pentru cititorul nedeprins cu acest vocabular este caracterul prea general și abstract al discuției. Aceasta este făcută dintr-un amestec de terminologie influențată de literatura marxistă, care încearcă să interpreteze evenimentele în mod rațional, și de accente mitologice exprimate în figuri de stil precum „aprinderea" sau „explozia" unei revoluții și îl lasă pe cititor perplex în ceea ce privește mijloacele necesare pentru declanșarea ei.

Etapele revoluționare simbolizează expansiunea cercurilor celor implicați în revoluție sau în război. Etapa numărul 1 este formarea avangardei revoluționare. Ea este realizată de „mișcarea adunării revoluționare a voințelor conștiente de revanșă". „Membrul avangardei revoluționare se distinge prin intuiția sa revoluționară." Sarcina lui este să „descopere valul care se ridică din adâncul societății, pentru binele lui și

în folosul acțiunii și al mișcării, apoi să înțeleagă ce obstacole îi împiedică mișcarea în acord cu logica istorică". Astfel, „avangarda revoluționară este alcătuită din oamenii care interacționează pozitiv cu realitatea (situației sale) și se înalță prin conștiința ei până ce se eliberează de sub puterea realului, pentru a ajunge la depășirea acestei realități prin alta, radical diferită în valorile și caracteristicile ei. Ca să luăm un exemplu concret, realitatea poporului palestinian este fragmentată, desfigurată, coruptă și dă semne de stagnare. Totuși, în ciuda acestei stagnări și a acestei imobilități, sensul istoriei impune existența unui curent de vitalitate în sânul poporului palestinian, atâta vreme cât omul palestinian ține la răzbunarea asupra acestei realități. În timp ce dorința aceasta de răzbunare crește, curentul de vitalitate se coagulează într-o avangardă revoluționară".

A doua etapă este formarea Organizației revoluționare. În sânul ei, avangarda revoluționară obține o mobilizare psihologică a maselor palestiniene stimulându-le dorința de revanșă „până ce dorința constructivă revoluționară îi cuprinde pe toți arabii palestinieni". Ea este numită așadar etapa cuprinderii revoluționare (*Al-Shumul al-Thauri*). Îndoctrinarea maselor nu va preceda etapa luptei armate, ci va fi desăvârșită de ea. „Cei care îndeamnă la construirea unei conștiințe naționale înainte de începerea luptei armate se înșală… În mod ineluctabil, lupta armată și conștiința maselor vor progresa mână în mână, vor face masele să-și simtă personalitatea activă și vor reda încrederea." Avangarda va electriza masele prin exemplul și jertfele ei cu prilejul acțiunilor de gherilă.

Publicațiile mișcării Fatah afirmă că masele arabe sunt depozitarele unei forțe uriașe. Ele sunt „vulcani adormiți" și reprezintă instrumentul

cel mai important al luptei. Această capacitate explozivă trebuie activată, sarcină ce îi este atribuită avangardei.

Succesul revoluției depinde de cooperarea dintre avangardă și mase. „Revoluția, prin compoziția sa, are o conducere și o bază; ea necesită instaurarea unei interacțiuni conștiente între bază, adică mase, și conducere, în scopul de a asigura succesul revoluției și continuarea ei."

Cea de-a treia etapă este formarea Frontului arab de susținere. În toate țările arabe trebuie asigurat sprijinul popular pentru „revoluția palestiniană", în scopul de a prezerva zone de organizare și repliere în țările arabe și ca mijloc de presiune asupra conducerilor acestor țări, astfel încât ele să nu-și diminueze ajutorul acordat revoluției palestiniene pentru a-și urmări interesele personale. Frontul arab de susținere se exprimă astfel la două niveluri, popular și guvernamental. Sprijinul popular este utilizat ca mijloc de presiune asupra conducerilor statelor arabe. În aceleași publicații, dezvoltarea globală a revoluției este împărțită în două etape majore: prima, Organizarea și Mobilizarea, numită în alte texte Faza de maturare revoluționară, cuprinde etapele menționate mai sus. A doua etapă este numită Explozia revoluționară (*Marhalatal-Tafjir al-Thauri*). Etapa de Explozie revoluționară este descrisă într-un limbaj colorat: „Masele pline de ură și însetate de răzbunare se năpustesc pe calea revoluției într-un mod presant și vehement, ca niște forțe torențiale ce ard totul în calea lor". În această etapă, „furtuna răzbunării" va lovi fără reținere. Totuși, avangarda trebuie să asigure disciplina maselor, pentru a împiedica violența să scape de sub control. „Voința de revoluție se va supune creierului ei bine organizat."

Dacă prima etapă este pregătitoare, a doua este în schimb cea mai interesantă. Din păcate, modul cum o descrie mișcarea Fatah este destul de rudimentar. Nici măcar problema momentului când se declanșează nu e

clară. Mișcarea Fatah precizează: „Operațiunile noastre pe teritoriul ocupat nu vor putea ajunge în etapa revoluției dorite decât atunci când toate grupurile palestiniene vor fi polarizate în jurul revoluției”. Ea are ambiția de a deveni principalul lider al tuturor palestinienilor, dovedind că celelalte mișcări, care nu s-au agregat în jurul avangardei revoluționare propriu-zise, sunt artificiale și „contrafăcute”. Astfel, etapa revoluției nu va fi străbătută decât atunci când mișcarea Fatah va fi mobilizat *toți* palestinenii.

Platforma Frontului Popular de Eliberare a Palestinei (FPEP)

1. Războiul convențional este cel al burgheziei. Războiul revoluționar este cel al poporului.

Burghezia arabă a pus pe picioare armate care nu sunt pregătite nici să-și sacrifice propriile interese, nici să-și rișteprivilegiile. Militarismul arab a devenit un aparat pentru oprimarea mișcărilor revoluționare socialiste în sânul statelor arabe, proclamându-și totodată opoziția față de imperialism. Sub acoperirea problemei naționale, burghezia și-a folosit armatele pentru a-și întări puterea birocratică asupra maselor și pentru a-i împiedica pe muncitori și țărani să dobândească putere politică. Până în prezent, ea a cerut ajutorul muncitorilor și țăranilor fără să-i organizeze și fără să dezvolte o ideologie proletară. Burghezia națională ajunge de obicei la putere prin lovituri de stat și fără să se sprijine pe mase; din momentul în care deține puterea, își consolidează poziția birocratică. Grație aplicării sistematice a terorii, ea poate să vorbească de revoluție interzicând în același timp toate mișcările revoluționare și arestându-i pe toți cei care militează pentru o acțiune revoluționară.

Burghezia arabă a utilizat problema Palestinei pentru a împiedica masele arabe să-și vadă propriul interes și problemele interne. Burghezia a concentrat întotdeauna speranțele de victorie în afara granițelor, în Palestina, astfel încât să-și apere interesele de clasă și pozițiile birocratice.

Războiul de Șase Zile din 1967 a demonstrat futilitatea teoriei burgheze a războiului convențional. Pentru Israel, cea mai bună strategie este să lovească repede. Inamicul nu își permite să-și mobilizeze armatele pe termen lung, pentru că și-ar agrava astfel criza economică. El dispune de un sprijin total din partea imperialismului american și trebuie din acest motiv să ducă războaie scurte. De aceea, pentru poporul nostru sărac, cea mai bună dintre strategiile pe termen lung este un război popular. Poporul nostru trebuie să-și depășească slăbiciunile și să le exploateze pe cele ale inamicului mobilizându-i pe palestinieni și celelalte popoare arabe. Slăbirea imperialismului și a sionismului în lumea arabă cere ca împotriva lor să fie dus un război revoluționar.

2. Gherila ca formă de presiune pentru o „soluționare pe cale pașnică”.

Lupta din Palestina este o parte a mișcării de eliberare arabe și de eliberare a lumii. Burghezia arabă și imperialismul mondial încearcă să impună o soluție pașnică la problema palestiniană, dar această sugestie nu face decât să promoveze interesele imperialismului și ale sionismului, pune sub semnul întrebării eficacitatea războiului popular ca instrument de eliberare și are drept obiect păstrarea relațiilor dintre burghezia arabă și piața imperialistă mondială.

Burghezia arabă se teme să nu fie izolată de această piață și să-și piardă rolul de mediator al capitalismului mondial. Tocmai de aceea țările arabe producătoare de petrol au renunțat la boicotul împotriva

Occidentului (instituit după Războiul de Șase Zile), iar McNamara, patronul Băncii Mondiale, era gata să le acorde credit.

Atunci când burghezia arabă militează pentru o soluție pașnică, ea militează de fapt pentru profitul pe care îl poate obține de pe urma rolului său de mediator între piața imperialistă și piața sa internă. Burghezia arabă nu se opune totuși activității gherilei și uneori chiar îi dă ajutor, însă numai pentru că această prezență a gherilei este un mijloc de a face presiune în favoarea unei soluții pașnice. Atâta timp cât gherila nu este clar asociată unei clase și unei politici bine definite, ea nu poate rezista aplicării acestei soluții pașnice; însă conflictul dintre gherile și cei care militează pentru o soluționare pe cale pașnică este inevitabil. Tocmai de aceea gherila trebuie să aibă grijă să-și transforme acțiunile într-un război popular cu obiective definite.

3. Nu există război revoluționar fără teorie revoluționară.

Principala slăbiciune a unei mișcări de gherilă este lipsa unei ideologii, care ar putea să lumineze orizontul combatanților palestinieni și să incarneze etapele unui program politic militant. Fără ideologie revoluționară, lupta națională rămâne închisă în nevoile sale materiale și practice. Burghezia arabă este pregătită pentru o satisfacere limitată a nevoilor luptei naționale, atâta vreme cât aceasta respectă limitele fixate de către burghezie. Un exemplu perfect în acest sens este ajutorul material pe care Arabia Saudită îl oferă mișcării Fatah, în timp ce mișcarea Fatah afirmă că nu se va amesteca în treburile interne ale țărilor arabe.

De vreme ce majoritatea mișcărilor de gherilă nu au nici o armă ideologică, burghezia arabă le poate decide soarta. De aceea, lupta poporului palestinian trebuie să fie susținută de muncitori și țărani, care vor lupta împotriva oricărei forme de dominație imperialistă, sionistă sau burgheză arabă.

4. Războiul de eliberare este un război de clasă ghidat de o ideologie revoluționară.

Nu trebuie să ignorăm problemele luptei noastre, afirmând că ea este o luptă națională, și nu o luptă de clasă. Lupta națională este reflectarea luptei de clasă. Lupta națională este o luptă teritorială, iar cei care o duc sunt țăranii alungați de pe pământurile lor. Burghezia este întotdeauna gata să conducă acest gen de lupte, sperând să preia astfel controlul asupra pieței interne. Dacă burghezia reușește să-și impună dominația asupra mișcării naționale, ceea ce îi consolidează poziția, acest lucru poate determina mișcarea, sub pretextul unei soluționări pașnice, să pactizeze cu sionismul și imperialismul.

De aceea, faptul că lupta de eliberare este prin esența ei o luptă de clasă arată necesitatea ca țăranii și muncitorii să joace un rol primordial în mișcarea de eliberare națională. Dacă elitele burgheze preiau acest rol, revoluția națională va cădea victimă intereselor de clasă ale conducătorilor ei. Este o greșeală să începem prin a spune că lupta împotriva sionismului necesită o unitate națională, căci asta arată că nu înțelegem structură de clasă reală a sionismului.

Lupta împotriva Israelului este înainte de toate o luptă de clasă. Clasa oprimată este așadar singura capabilă să înfrunte sionismul.

5. Principalul teren al luptei noastre revoluționare este Palestina.

Bătălia decisivă este cea din Palestina. Lupta populară armată în Palestina poate fi dusă singură, cu arme simple, cu scopul de a ruina economia și mașina de război a inamicului sionist. Vivacitatea luptei populare în Palestina depinde în mult mai mare măsură de agitarea și organizarea maselor decât de acțiunile frontaliere din Valea Iordanului, cu toate că aceste acțiuni sunt importante pentru lupta palestiniană.

Atunci când organizațiile de gherilă și-au început acțiunile în zonele ocupate, ele au trebuit să facă față unei represiuni militare brutale din partea forțelor armate ale sionismului. Neavând ideologie revoluționară și nici program, aceste organizații au cedat în fața cererilor legate de propria protecție și s-au repliat în Transiordania. Activitățile lor au devenit acțiuni frontaliere. Prezența unor organizații de gherilă în Iordania permite burgheziei iordaniene și agenților săi secreți să zdrobească aceste organizații atunci când ele nu mai servesc promovării unei soluții pașnice.

6. Revoluție în cele două Iordanii

Nu trebuie să neglijăm lupta în Transiordania, căci acest teritoriu este mult mai legat de palestinieni decât toate celelalte țări arabe. Problema revoluției în Palestina este legată dialectic de problema revoluției în Iordania. O suită de comploturi puse la cale de monarhia iordaniană, de imperialism și de sionism a demonstrat acest lucru.

Lupta în Transiordania trebuie să urmeze calea cea bună, aceea a luptei de clasă. Lupta palestiniană nu trebuie să fie utilizată ca un mijloc pentru susținerea monarhiei iordaniene sub masca unității naționale, iar principala urgență în Iordania este crearea unui partid marxist-leninist; acesta trebuie să dispună de un program clar care să permită organizarea maselor și să le permită să ducă lupta națională și de clasă. Armonizarea între cele două regiuni a luptei trebuie obținută prin coordonarea organelor a căror sarcină este să asigure rezerve în Palestina și să mobilizeze țăranii și soldații în teritoriile frontaliere.

Doar în acest fel Amman va putea să devină un Hanoi arab: o bază pentru revoluționarii care luptă în Palestina.

Abraham Guillen, *Gherila urbană și Tupamaros*[9]

Teoretician de valoare, care a fost printre altele „consilier” pentru Tupamaros în Uruguay, Abraham Guillen a criticat strategia mișcării cu mult înainte de prăbușirea acesteia.

Trebuie să le recunoaștem luptătorilor de gherilă uruguayeni meritul de a fi fost primii care au operat în jungla de beton a unei metropole capitaliste, care au rezistat în prima fază a unui război revoluționar datorită unor tactici și unei organizări eficace și care au ținut în șah poliția și armata un timp extrem de îndelungat… Prin înfrângerile și prin victoriile sale, Mișcarea de Eliberare Națională (Tupamaros) a contribuit la furnizarea unui model de gherilă urbană – cu marile orașe pe post de epicentru al unei lupte între capitalism și socialism – care și-a pus deja pecetea asupra istoriei contemporane. Învățăturile pe care le putem desprinde din acțiunea combatanților Tupamaros pot fi rezumate în câteva puncte.

1. *Front fix sau front mobil?* Atunci când, ca urmare a unei aversiuni față de revoluție sau din cauză că acțiunile lor nu răspund direct revendicărilor populare, luptătorii de gherilă urbani nu beneficiază de un sprijin larg, ei trebuie să-și asigure propria infrastructură clandestină prin închirierea de case sau apartamente. Cantonându-se astfel într-un loc fix, Tupamaros și-au pierdut simultan mobilitatea și securitatea, care sunt cele două condiții necesare ale strategiei de gherilă. Pentru a evita încercuirea și distrugerea ce rezultă din percheziționile sistematice, luptătorii de gherilă trebuie să renunțe la bazele urbane fixe și să decidă să trăiască separat, luptând totodată împreună.

2. *Mobilitate și securitate*. Dacă luptătorii de gherilă urbani închiriază case pentru comandourile lor, riscă să lase o urmă pe care poliția o va lua cu siguranță, aceasta controlând în fiecare lună toate înregistrările de

închirieri. În cazul în care majoritatea spațiilor pe care le folosesc ar fi împrumutate, vor trebui în general să evite construirea de subterane sau de refugii care le-ar accentua dependența locală. Pentru a-și păstra mobilitatea și o marjă de siguranță importantă, trebuie să se împrăștie în sânul populației care le este favorabilă. Niște luptători de gherilă care luptă împreună, apoi se dispersează într-un oraș mare sunt greu de descoperit de către poliție. Când se fac razii într-o zonă sau într-un cartier, luptătorii fără bază fixă se pot deplasa spre un cartier învecinat. O asemenea mobilitate devine imposibilă atunci când ei se bazează prea mult pe casele închiriate sau pe adăposturile ce le sunt oferite de către simpatizanți la domiciliul lor – altă mare eroare strategică pe care au comis-o Tupamaros.

3. *Ariergardă importantă sau modestă?* Luptătorii de gherilă urbani care dezvoltă o vastă infrastructură într-un număr mare de case închiriate comit o eroare nu doar din punct de vedere militar, ci și economic și logistic. Într-adevăr, o ariergardă importantă necesită un buget lunar relativ ridicat, iar considerațiile economice și financiare tind în acest caz să eclipseze chestiunile politice. Ca urmare a insuficienței spațiilor, luptătorii de gherilă sunt predispuși să-i numească în posturi de comandă pe cei care acceptă să-și pună locuința la dispoziție… Atunci când posedarea unei case mari, a unei mari ferme sau exploatări agricole înlesnește promovarea la rangul de cadru, luptătorii de gherilă se expun tendințelor burgheze. Atunci când pentru a se adăposti nu se mai bazează pe combatanți, ci pe proprietari, gherila urbană ajunge să fie treaba unei minorități înarmate care nu va izbuti niciodată să mobilizeze astfel majoritatea populației.

4. *Infrastructură logistică.* Deși un front mobil este preferabil unui front fix, există circumstanțe în care acesta din urmă este inevitabil. Așa

se întâmplă în ceea ce privește montarea, reglarea și modificarea armelor. Aceste fronturi fixe, puțin numeroase și dispersate, trebuie să rămână ascunse chiar și pentru luptătorii de gherilă; ele nu trebuie să fie cunoscute decât de cele câteva persoane care lucrează acolo, de preferință una pentru fiecare front, pentru ca forțele de represiune să nu le descopere. Din motive de securitate, este recomandat să nu se fabrice arme, ci ca diferitele piese să fie realizate separat în diverse întreprinderi legale, pentru a fi montate apoi în atelierele clandestine.

Este periculos să folosești un front fix ca adăpost și ca depozit de alimente, medicamente și arme. Dacă luptătorii de gherilă sunt chemați să acționeze la intervale regulate, ei trebuie să trăiască la fel ca toată lumea și să se reunească numai la momentul și în locul indicate. Casele care servesc drept adăposturi pentru combatanți sau drept refugii tind să-i imobilizeze pe luptătorii de gherilă și să-i expună riscurilor de încercuire și nimicire. Combatanții Tupamaros, care își cantonaseră multe dintre comandouri în tabere fixe, s-au expus în 1972 la arestări în masă; și-au pierdut o mare parte din arme și din materialul legat de ele și au fost nevoiți să-și ascundă echipamentul militar în zona rurală.

Pentru a exercita un control sever asupra simpatizanților lor și a-i face să respecte o disciplină militară strictă, Tupamaros trebuiau să-i adăpostească laolaltă. Îi utilizau însă rareori în operațiunile militare, indiferent dacă acestea aveau loc separat sau simultan, ceea ce era semnul unei lipse de pregătire strategică. Dacă luptătorii de gherilă urbani nu pot să dispară și să reapară încontinuu în sânul populației unui mare oraș înseamnă că le lipsesc condițiile politice necesare pentru a face o revoluție, pentru a crea o stare de criză socială prin distrugerea ordinii publice. În ciuda eficacității de care au dat dovadă în prima fază a unui război revoluționar în care principiul este să ataci și să te faci nevăzut,

Tupamaros nu au reușit să dezvolte o strategie a escaladării utilizând unități mai mari la intervale de timp mai scurte în scopul de a paraliza regimul în vigoare.

5. *Eroi, martiri și răzbunători*. Într-un război revoluționar, orice acțiune de gherilă care trebuie explicată poporului este inutilă din punct de vedere politic: ea trebuie să fie semnificativă și convingătoare în sine. Să ucizi un simplu soldat ca represalii pentru asasinarea unui luptător de gherilă înseamnă să te cobori la același nivel politic cu o armată reacționară. Este preferabil, și încă de departe, să faci din acesta din urmă un martir și să-ți atragi astfel simpatia maselor în loc să pierzi sau să neutralizezi sprijinul popular prin măceluri absurde, fără un scop politic evident. Ca să câștigi un război popular, trebuie să acționezi în conformitate cu interesele, sentimentele și voința poporului. O victorie militară nu folosește la nimic dacă nu are o semnificație politică convingătoare.

Într-o țară în care burghezia a abolit pedeapsa cu moartea este periculos să-i condamni la moarte chiar și pe inamicii cei mai detestați de către popor. Unii opresori, trădători și informatori s-au condamnat singuri înainte să o facă luptătorii de gherilă; ar fi nediplomatic să le expui public crimele în scopul de a crea un climat de teroare, de insecuritate și de indiferență în ceea ce privește drepturile fundamentale ale omului. O armată populară care recurge la violență inutilă, care nu este un simbol al dreptății, echității, libertății și securității nu poate dobândi sprijinul poporului în lupta împotriva unei tiranii dezumanizate.

„Închisorile poporului” create de Tupamaros au făcut mai mult rău decât bine cauzei eliberării naționale. Luarea de ostatici în scopul de a-i da la schimb contra unor prizonieri politici are un succes popular imediat; însă a informa lumea despre existența unor „închisori ale poporului”

înseamnă să pui inutil accentul pe un sistem de represiune paralel. Nu poți sluji nici un obiectiv util printr-un limbaj politic atât de alienant […].

6. […] În încercarea lor de a crea un stat în stat utilizând coloane de luptători de gherilă foarte disciplinate, tabere secrete, „închisori ale poporului", arsenale clandestine și o importantă infrastructură logistică, Tupamaros au devenit niște profesioniști prea militarizați și izolați de masele urbane. Organizația lor seamănă mai mult cu o putere paralelă care contestă puterea legală, cu un stat în miniatură, decât cu o mișcare de masă.

7. *Strategie, tactică și politică*. Dacă tacticile adoptate sunt eficace, dar politica și strategia care le corespund sunt eronate, luptătorii de gherilă nu pot învinge. Dacă un șir de victorii tactice ar incita la urmărirea unui obiectiv strategic imposibil de atins, atunci o mare victorie tactică ar putea conduce la o înfrângere strategică și mai mare.

Răpirea consulului brazilian Días Gomide și cea a agentului CIA Dan Mitrione sunt exemple de succese tactice obținute de Tupamaros. Dar, în momentul în care au cerut în schimb eliberarea a circa o sută de luptători de gherilă, ei s-au trezit în fața unui guvern uruguayan încăpățânat, hotărât să nu-și piardă complet prestigiul. Iată un exemplu de tactică reușită care a fost pusă în slujba unui obiectiv strategic imposibil de atins. Văzându-se constrânși să-l execute pe Mitrione deoarece guvernul nu voia să le accepte condițiile, Tupamaros nu au reușit să-și îndeplinească obiectivul politic; pe deasupra, noua etichetă de „asasini" – vehiculată de presa ostilă – le-a afectat imaginea politică.

Tupamaros ar fi făcut mai bine să consemneze declarațiile lui Mitrione și să le transmită presei. Populația ar fi urmărit episoadele mărturisirii lui cu mai mult interes decât interminabilele seriale de televiziune. Ar fi trebuit să se realizeze un dosar complet care să confirme

legăturile pe care Mitrione a mărturisit că le avea cu CIA și acesta să fie trimis senatorului Fulbright la Washington. Odată ce incidentul ar fi fost dezvăluit Congresului, operațiunea împotriva CIA le-ar fi adus combatanților Tupamaros sprijinul întregii lumi. Odată ce prestigiul guvernului uruguayan ar fi fost știrbit de această publicitate, presei din țară i s-ar fi putut cere să publice un manifest în care Tupamaros să explice obiectivele pe care le aveau în afacerea Mitrione. Apoi ar fi trebuit comutată condamnarea la moarte a lui Mitrione, din respect pentru cei opt copii ai săi, dar cu condiția ca el să părăsească țara. O astfel de atitudine în fața refuzului guvernului de a negocia cu luptătorii de gherilă le-ar fi adus combatanților Tupamaros simpatia multora. Războiul revoluționar este, chiar în mai mare măsură decât războiul convențional, o formă de politică dusă cu mijloace violente.

În afacerea Días Gomide, Tupamaros au pierdut o ocazie de a pune guvernul brazilian în încurcătură din punct de vedere politic. Ei n-ar fi trebuit niciodată să lase situația să ajungă până acolo încât soția sa, încercând să strângă fondurile necesare pentru plata răscumpărării, să apară ca un simbol al iubirii și fidelității în fața întregii lumi. Fiecare bănuț strâns de ea era un vot împotriva combatanților Tupamaros și, indirect, împotriva luptătorilor de gherilă brazilieni. În schimbul lui Días Gomide, care era un om de o importanță considerabilă pentru regimul militar, Tupamaros ar fi trebuit să ceară publicarea în presa braziliană a unui manifest ce ar fi putut să menționeze următoarele puncte: denunțarea „brigăzilor morții” ca instrument neoficial al dictaturii braziliene; cererea de a se organiza alegeri directe, libere și secrete; intrarea în legalitate a tuturor partidelor politice dizolvate de regimul militar; restituirea drepturilor politice foștilor lideri și exilați brazilieni, inclusiv Quadros,

Kubitschek, Brizola, Goulart, și chiar reacționarilor precum Lacerda; denunțarea cenzurării presei; cererea ca preoții să fie eliberați.

Printr-o asemenea replică politică, războiul revoluționar ar fi putut fi exportat în Brazilia. Acțiunile de gherilă nu trebuie circumscrise cu strictețe atunci când pot avea repercusiuni regionale și internaționale.

Texte alese de Arnaud Blin

1. Manifest al HSRA (Hindustan Socialist Republican Association), difuzat ilegal în diferite zone ale Indiei în ianuarie 1930.

2* Special Air Service (n.tr.).

3* Military Reaction Force (n.tr.)

4* Special Investigation Branch, serviciu de investigații al Royal Navy Police, Royal Military Police și Royal Air Force Police, activ în Marea Britanie și Irlanda de Nord (n.tr.).

5. Declarație a Grupului extremist protestant, *Sunday World*, 9 iunie 1973.

6* Forțe auxiliare de poliție nord-irlandeze, formate aproape exclusiv din protestanți. Au fost dizolvate în 1970 (n.tr.).

7. Edward Kennedy avusese un accident de mașină pe insula Martha's Vineyard. Mașina lui căzuse de pe un pod, pasagera sa murise înecată, iar el omisese să anunțe poliția. Ca mulți americani de origine irlandeză, Edward Kennedy era destul de apropiat de IRA (n.tr.fr.).

8. Prim-ministru irlandez (n.tr.fr.).

9. Fragment din *Estrategia de la guerilla urbana*, Montevideo, 1971.

Islamiștii

Hassan al-Banna, *Despre doctrina Fraților Musulmani*
(anii 1940)

Noi credem că doctrinele și învățăturile islamului sunt universale și conduc treburile oamenilor în lumea aceasta și în lumea ce va să vină. Cei care cred că aceste doctrine și învățături nu se aplică decât chestiunilor spirituale și cultului religios se înșală, căci islamul este în același timp… religia și statul, spiritul și munca, Cartea și sabia…

Frații (Musulmani) consideră, mai presus de toate, că temeliile și izvoarele islamului vin din cartea lui Allah (Coranul) (fie binecuvântat și lăudat) și din Sunna Profetului (pacea și binecuvântarea lui Allah fie asupra lui); dacă națiunea se încrede în ele, nu se va abate de la calea sa.

Frații Musulmani cred în egală măsură că islamul, ca religie universală, conduce toate treburile omenești, se aplică tuturor neamurilor și tuturor popoarelor, oricând și oriunde…

Tocmai de aceea islamul a putut întotdeauna să tragă folos de pe urma tuturor sistemelor și regimurilor care nu-i contrazic legile și principiile fundamentale.

Mulți vor întreba: Frații Musulmani au intenția să folosească forța pentru a-și atinge scopurile? Frații Musulmani se gândesc la o revoluție generală împotriva ordinii sociale și politice în Egipt?…

Le răspund acestora că Frații Musulmani nu vor folosi forța decât în ultimă instanță și după ce credința și unitatea vor fi statornicite. (Însă)

dacă vor folosi forța, o vor face în mod onorabil și cinstit și vor da avertismente…

Alții vor zice: programul Fraților Musulmani prevede preluarea guvernării? Frații Musulmani nu vor putere pentru ei înșiși; dacă reușesc să găsească o persoană capabilă să ducă această povară și să îndeplinească sarcinile guvernării în acord cu un program bazat pe islam și pe Coran, ei îi vor fi ostași, ajutoare și susținători. Dar dacă nu găsesc un asemenea om, atunci luarea puterii se înscrie în programul lor și vor face tot ce este posibil ca să doboare o conducere care nu ar îndeplini poruncile lui Allah…

Arabii sunt nucleul păzitorilor islamului… unitatea arabilor este o condiție esențială pentru redobândirea gloriei islamului, restaurarea statului musulman și consolidarea lui. Tocmai de aceea este de datoria fiecărui musulman să susțină unitatea arabă și să contribuie la renașterea ei…

E adevărat că islamul este o credință religioasă, un cult, dar el este deopotrivă patriotic și naționalist… Ca atare, islamul nu recunoaște granițe geografice, nici distincții de naționalitate sau de rasă, ci îi consideră pe musulmani membrii uneia și aceleiași nații, iar patria islamului unul și același teritoriu, oricare ar fi întinderea lui și oricât ar fi de îndepărtate țările ce-l alcătuiesc… Ar trebui așadar să fie evident că Frații Musulmani trebuie să-și respecte propriul naționalism, naționalismul egiptean, care constituie cel dintâi fundament al renașterii la care speră. Sprijinirea naționalismului arab vine pe locul următor și constituie cea de-a doua verigă a mișcării de renaștere; pentru a încheia, ei vor să înființeze o ligă islamică, care ar constitui cea mai bună structură pentru o viitoare patrie musulmană extinsă. Să mai precizăm și că Frații

doresc binele întregii omeniri și cheamă la unitatea ei, care este obiectul și țelul islamului.

Ayatollahul Ruhollah Khomeini,
Islamul nu este o religie a pacifiștilor (1942)

Jihadul musulman este o luptă împotriva idolatriei, comportamentelor sexuale deviante, jafului, represiunii și cruzimii. Războiul declanșat de cuceritorii (nemusulmani) are, dimpotrivă, drept scop să promoveze desfrâul și plăcerea animalică. Acestora nu le pasă că țări întregi sunt șterse de pe hartă și numeroase familii rămân fără adăpost. Însă cei care studiază jihadul știu că islamul vrea să cucerească întreaga lume. Toate țările care au fost cucerite de islam sau care vor fi cucerite de el în viitor vor dobândi mântuirea veșnică. Căci ele vor trăi sub [Legea lui Dumnezeu]…

Cei care nu știu nimic despre islam pretind că islamul dezaprobă războiul. Cei care spun asta n-au minte. Islamul zice: ucideți-i pe necredincioși așa cum și ei v-ar ucide pe toți. Asta înseamnă cumva că musulmanii trebuie să se așeze și să aștepte să fie nimiciți de necredincioși? Islamul zice: ucideți-i (pe nemusulmani), treceți-i prin tăișul sabiei și împrăștiați-le oștile. Asta înseamnă cumva că trebuie să dăm înapoi și să așteptăm ca nemusulmanii să ne domine? Islamul zice: ucideți-i spre a-l sluji pe Allah pe cei care ar vrea să vă ucidă! Asta înseamnă cumva că trebuie să ne predăm dușmanului? Islamul zice: binele nu există decât datorită sabiei și în umbra sabiei! Oamenii nu trebuie să se arate ascultători decât în fața sabiei! Sabia este cheia paradisului, care nu e deschis decât războinicilor sfinți!

Există sute de alți psalmi din Coran și *hadith*-uri (cuvintele Profetului) care îi îndeamnă pe musulmani să venereze războiul și să lupte. Asta înseamnă cumva că islamul este o religie care îi împiedică pe oameni să poarte război? Scuip pe săracii cu duhul care îndrăznesc să afirme așa ceva.

Sayyid Qutb, *Netezirea drumului* (1955)

Cei care spun că jihadul este folosit în principal pentru a apăra „patria islamului" diminuează măreția modului de viață islamic…

De bună seamă, apărarea „patriei islamului" este o apărare a credințelor islamice, a modului de viață islamic și a comunității islamice. Însă apărarea nu este scopul ultim al mișcării islamice a jihadului; ea este doar un mijloc de a instaura autoritatea divină în interiorul său pentru ca patria să devină cartierul general al mișcării islamului, care trebuie apoi să fie propagată pe suprafața globului și să ajungă la toată omenirea, de vreme ce această religie se adresează întregii omeniri, iar câmpul său de acțiune este tot globul pământesc…

Există numeroase obstacole în calea instaurării domniei lui Allah pe pământ, cum ar fi puterea statelor, sistemele sociale și tradițiile și, în general, modul de viață al oamenilor. Islamul nu utilizează forța decât pentru a doborî aceste obstacole, ca să nu rămână nici un zid în picioare între islam și fiecare ființă umană și ca să se poată adresa inimii și minții lor detașându-le de aceste obstacole materiale, iar ele să devină libere să-l accepte sau să-l respingă…

Astăzi suntem înconjurați de *Jahiliyya*. Natura sa este identică cu a celei din prima perioadă a islamului și ea este poate ceva mai adânc înrădăcinată. Tot mediul în care trăim, credințele și ideile indivizilor,

obiceiurile și arta, regulile și legile sunt *Jahiliyya*, până acolo încât considerăm cultura islamică, originile islamului, filosofia islamului și chiar gândirea islamului niște construcții ale acestei *Jahiliyya*! De aceea, adevăratele valori islamice nu pătrund niciodată în inimile noastre, mințile nu ne sunt niciodată luminate de conceptele islamice și printre noi nu apare nici un grup de indivizi care să se ridice la valoarea primelor generații de musulmani…

Pentru islam, scopul jihadului este să asigure deplina libertate pentru fiecare om din lume, eliberându-l de aservirea față de ceilalți oameni ca să-l poată sluji pe Allah, care este unic și nu are asociați. Tocmai asta i-a motivat pe primii musulmani să se lupte pentru Allah. Dacă ar fi fost întrebați: „Pentru ce vă bateți?", n-ar fi răspuns: „Țara mea e în primejdie, mă bat ca s-o apăr" sau „Perșii și romanii ne-au atacat" sau „Vrem să ne extindem teritoriul și să obținem mai multe bogății". Ci ar fi răspuns așa cum au răspuns fiecare în parte Rabi ibn Amir, Huzaifa ibn Muhsin și Mughira ibn Sh'uba la întrebarea generalului pers Rustum cu trei zile înainte de bătălia de la Qadissiyya (care a pus capăt imperiului perșilor sassanizi): „Pentru ce ați venit?". Răspunsurile au fost identice: „Allah ne trimite să-i eliberăm pe cei care doresc din robia oamenilor, pentru ca ei să-l slujească numai pe Allah, ca să-i aducem de la mărginirea acestei lumi către marile întinderi ale lumii de dincolo și de la tirania religiilor către dreptatea islamului. Allah a trimis un vestitor în acest scop, ca să le învețe pe făpturile sale astfel. Celui ce primește modul său de viață îi dăm pace și-i înapoiem țara și ne luptăm alături de cei ce se revoltă până la martiriu sau la victorie".

Islamul trebuie în mod firesc să se apere în fața agresorilor săi. Existența însăși a islamului ca declarație universală a suveranității lui Allah și a eliberării omului de servituțile sale față de oricine în afară de

Allah, atașamentul său față de organizarea unei mișcări cu noi conducători în locul actualei *Jahili* și eforturile sale pentru crearea unei comunități distincte și permanente bazate pe autoritatea divină și pe supunerea față de singurul dumnezeu, Allah, sunt tot atâtea motive pentru ca actuala *Jahili* să se ridice împotriva lui ca să se salveze distrugând islamul. Reiese deci în mod clar: comunitatea musulmană nou organizată va trebui să-și organizeze apărarea. Nu are nici o importanță dacă această situație ni se pare sau nu pe placul islamului: ea ne este impusă. E firesc ca două sisteme să nu poată coexista vreme îndelungată. Islamul nu are altă alegere decât să se apere contra agresiunii.

Rămâne însă un alt fapt important. Prin natura lui profundă, islamul îl eliberează pe om de supunerea față de altcineva decât Allah, oriunde s-ar afla. El nu poate fi îngrădit de bariere geografice sau rasiale, căci asta ar însemna ca omenirea să fie lăsată pradă Răului, Haosului și supusă altor stăpâni decât Allah.

Anumitor inamici ai islamului li se poate părea practic să nu atace islamul atâta timp cât acesta nu le amenință granițele geografice, nu deranjează ordinea stabilită și nu-și răspândește mesajul de libertate universală pe teritoriul lor. Însă islamul nu poate accepta această stare de fapt decât cu condiția ca ei să achite *jizya* (impozitul pe care îl plătesc doar nemusulmanii), ceea ce va garanta că își vor deschide porțile în fața islamului și nu vor pune piedici propagării sale în sânul puterii…

Există o mare diferență între acest concept cu privire la islam și viziunea unui islam închis între frontierele sale geografice și rasiale și acționând doar în caz de agresiune. În acest ultim caz, tot dinamismul său specific este pierdut.

Bizhan Jazani, *Lupta armată în Iran* (1973)

Principala formă de amatorism în sânul mișcării armate.

1. Să ignori condițiile obiective necesare pentru dezvoltarea mișcării revoluționare; să examinezi rolul avangardei în afara contextului său; să răspândești ideea că sacrificiul spectaculos al unor membri ai acestei avangarde va aduce imediat (sau foarte rapid) susținerea maselor, ba chiar va încuraja participarea lor activă la luptă, înseamnă amatorism. Aceste concepții asupra luptei armate trebuie înlocuite de o înțelegere marxistă a dinamicii societății și a mișcării revoluționare în general. Astăzi trăim o perioadă în care toți factorii s-au aliat împotriva revoluției. Să crezi că toți acești factori ar putea fi schimbați de un singur factor – rolul avangardei (o avangardă în forma sa cea mai rudimentară, în cazul de față) – constituie o abordare neștiințifică a societății și a mișcării. A persista în aceste teorii înseamnă să negi rolul maselor în sânul mișcării. A le nega maselor rolul în cadrul mișcării, deși vinovații tăgăduiesc cu vehemență că ar face acest lucru, este principala formă de amatorism.

2. Să nu acorzi decât o atenție redusă teoriei revoluționare, să nu te concentrezi decât asupra aspectelor practice, a acțiunii limitate și a problemelor tactice, ignorând totodată chestiunile strategice, sunt forme de amatorism. Dacă refuzăm să recunoaștem că un luptător de gherilă este un individ care îndeplinește o misiune cu caracter militar, înarmat în principal cu teoria revoluționară; dacă nu acordăm decât puțină atenție sau nici o atenție studiilor politice, dacă încercăm să exploatăm în pripă surescitarea generată de o acțiune revoluționară și dorim să transformăm imediat într-un executant perfect pe oricine se alătură mișcării; dacă ne imaginăm că teoria revoluționară nu se referă decât la chestiuni tactice și din literatura de senzație, nu facem decât să ne dăm în vileag tendințele de amatorism, ceea ce se reflectă în mișcarea revoluționară în ansamblul său.

3. O insistență absolută pe o anumită formă de tactici armate pentru gherila urbană, rămânând dogmatici în privința acestor tactici și subestimând valoarea altor tactici alături de cele armate, nu este decât o formă de amatorism. Faptul de a acorda prea multă atenție tacticilor senzaționale și de a nu acorda atenție tacticilor care sporesc sprijinul fizic al maselor pentru mișcare poate să înstrăineze masele de mișcare și să antreneze înfrângerea acesteia.

Prea multă atenție acordată rolului fedainului, care, împreună cu referirile constante la „martiri", ascunde lipsa de sprijin din partea maselor, și credința că sacrificiul este suficient pentru a da naștere revoluției sunt aspecte ale amatorismului.

4. O ignorare a forțelor potențiale, văzând lupta doar în interiorul limitelor impuse de forțele existente, utilizând tactici care nu pot decât să le satisfacă, refuzând adevăratele forțe revoluționare pentru că ele întârzie începutul luptei, toate acestea sunt fenomene deviaționiste. Organizațiile marxist-leniniste cedează rapid tentației de a da deoparte particularismele ideologice pentru a pune mâna pe forțele oferite de anumite secțiuni ale micii burghezii. Aceste acte pot efectiv să izoleze organizația de proletariat. Ceea ce înseamnă că organizațiile trebuie să acționeze cu forțe limitate și să ignore forțele potențiale grație cărora revoluția poate să triumfe. Iată încă o formă de amatorism.

5. Expresii ale oboselii în luptă, manifestări de nerăbdare atunci când lupta trenează, plângeri adresate maselor care se pot transforma în pesimism în privința lor, toate acestea sunt forme de amatorism. Folosirea unor tactici de răzbunare pentru a face uitată lipsa unei mișcări de masă și cererile repetate către fiecare dintre membri, cărora li se solicită să facă tot mai multe sacrificii pentru a acoperi acest gol, nu reprezintă decât consecința firească a aceluiași lucru. A te limita să examinezi problemele

tactice pentru a găsi în ele cauzele înfrângerii, a explica defectele fundamentale ale mișcării uitându-te doar la o parte din imaginea de ansamblu și a te învinui pentru neajunsurile mișcării înseamnă tot amatorism.

6. A subestima inamicul, a ne mulțumi cu figurile noastre radioase în urma câtorva victorii, a exagera puterea unora și a o ignora pe a celorlalți care țin piept clicilor de la conducere și imperialismului este o formă și mai dezvoltată de amatorism care ne împiedică să ne continuăm efortul pentru a căuta noi tactici, a le corecta pe cele vechi și a ne recunoaște defectele.

7. Tendințele de amatorism pot să apară și în multe alte aspecte ale muncii noastre. De exemplu, în felul cum înțelegem și evaluăm potențialul real al unor diferiți indivizi, precum și pregătirea lor politică și ideologică, în disciplina noastră morală și în conduita noastră personală și colectivă.

Tendințele deviaționiste mic-burgheze, care se manifestă sub forma unor atitudini stângiste și pseudorevoluționare, riscă să ne despartă de indivizii onești care se alătură mișcării. Ele pot să ne ducă la ipocrizie și la falsă modestie și să ne împiedice să ne efectuăm pregătirea ideologică fundamentală.

Iată principalele forme ale tendințelor de amatorism în grupurile și organizațiile legate de mișcarea armată. Organizațiile cele mai puțin experimentate sunt cele mai expuse la pericolele acestor tendințe. Unele forme de stângism atrag un mare număr de marxiști neexperimentați, și este adevărat că „stângismul” constituie o „boală a copilăriei” pentru mișcarea clasei muncitoare. Camarazii care prescriu rețeta fatală a stângismului pentru a vindeca așa-zise „tendințe de dreapta”, ceea ce nu

constituie decât o încurajare pentru aceste derive, sunt cei mai primejdioși dintre amatori.

O luptă hotărâtă împotriva determinismului, indiferent care ar fi poziția acestuia, capacitatea de a recunoaște tendințele deviaționiste și purtarea unui război oportun împotriva lor, precum și o apărare sobră a politicii și a ideologiei revoluționare sunt principalele sarcini ale grupurilor și elementelor legate de clasa muncitoare. A nu le îndeplini echivalează cu a lăsa ca soarta mișcării să fie pecetluită de evenimente viitoare imprevizibile…

Lupta armată este menită să ia amploare, în ciuda suișurilor și coborâșurilor inevitabile, care sunt firești pentru fiecare mișcare. Organizațiile urbane de gherilă se vor extinde, iar lupta armată va lua dimensiuni mai importante și o formă mai eficace. Cu toate acestea, următoarele obstacole pot împiedica această formă de luptă să devină o mișcare de masă:

a. Tacticile de gherilă urbană sunt extraordinar de complicate. Într-o astfel de luptă, fiecare combatant va trebui să fie un luptător de comando antrenat. Fiecare combatant trebuie să dobândească o cunoaștere completă a metodelor de luptă împotriva poliției – metode care devin din ce în ce mai complexe –, combinată cu o foarte mare mobilitate. Muncitorii și proletariatul urban cărora le lipsește antrenamentul nu sunt capabili să utilizeze asemenea tactici. Utilizarea acestor tactici este, de asemenea, plină de pericole pentru un intelectual obișnuit.

Într-o gherilă urbană, nu este posibil să accepți voluntari din rândul muncitorilor și să speri că o mână de camarazi cu experiență îi vor putea comanda. Un comandant pus într-o asemenea situație are posibilități limitate de a-și ghida oamenii, care cer ordine la orice oră din zi indiferent ce sarcini ar avea. Într-o astfel de luptă, fiecare om joacă un rol decisiv,

protejându-se pe sine și pe frații săi de arme. Marea masă a indivizilor se transformă dintr-odată în armată de masă. Faptele menționate mai sus reduc așadar participarea lor eficace la o gherilă urbană.

b. Chiar și cele mai mari orașe ale țării au o capacitate limitată de a permite activități de gherilă. În Teheran, care este un oraș extraordinar de întins, o forță de gherilă nu poate primi mai mult de câteva sute de combatanți, între două și trei mii, dacă includem și unitățile auxiliare. Dacă observăm modul cum acționează o gherilă urbană, ne vom da seama că aceste cifre reprezintă o forță imensă și corespund numărului maxim de trupe pentru un oraș. Oportunitățile oferite de un oraș pentru acțiuni militare și ascunzători sunt de așa natură încât acțiunile a două grupuri pot să se încalece sau să provoace alte probleme celorlalte grupuri, lipsindu-le de spațiu de manevră în fața operațiunilor de tip *search and destroy* ale inamicului; continuarea activităților de gherilă riscă așadar să devină incertă. În această situație, extinderea activităților acționează în favoarea noastră. Cei care își imaginează că locuitorii orașelor se vor alătura organizațiilor de gherilă urbană cu miile sau chiar cu zecile de mii nu-și fac, din păcate, o idee foarte corectă despre mase și nici nu înțeleg caracteristicile luptelor noastre. Tocmai pe acești oameni îi auzi uneori murmurând despre existența unor zone libere în regiunile urbane. Unitățile de gherilă urbană și rezervele lor (adică simpatizanții) sunt constituite din elemente conștiente și progresiste. Masele, în pofida dimensiunilor și a calității lor imense, sunt incapabile să ia parte la o luptă urbană armată.

c. Intelectualii sunt mai bine pregătiți decât muncitorii și decât ceilalți proletari să ia parte la această luptă. Tocmai de aceea principalele forțe ale gherilelor urbane sunt alcătuite din intelectuali revoluționari. Această

alcătuire, cu o creștere a reprezentării muncitorilor, va fi păstrată în etapele următoare ale luptei.

Alături de aceste limite și defecte, lupta armată oferă următoarele posibilități în zonele rurale și muntoase.

La țară, elemente rurale obișnuite pot să ia parte la luptă și, după ce vor fi antrenate de cadre experimentate, să participe la acțiuni directe. Nu există nici un obstacol în calea intrării maselor rurale în unități de luptă, iar dacă trimitem unități de gherilă urbană în zonele rurale, o facem pentru că populațiile rurale nu sunt pregătite din punct de vedere militar. Fermierii, dar și țăranii, precum și alte elemente urbane pot să se angajeze în lupta armată rurală și să-și dezvolte potențialitățile într-o astfel de luptă.

Limitele luptei armate în orașe și expansiunea ei în exterior nu contrazic rolul primordial al zonelor urbane în cursul primei etape. În această etapă, orașele au multe avantaje față de zonele rurale. Aceste avantaje au fost inventariate și demonstrate de către mișcare cu rezultate considerabile. Limitele luptei urbane și posibilitatea ca în zonele rurale să existe oportunități superioare sunt analizate în relație cu transformarea luptei armate în mișcare de masă…

De aceea, realitățile situației actuale se prezintă în două moduri esențiale.

Primul este că, în paralel cu expansiunea luptei armate, masele urbane vor deveni mai active, implicându-se în mișcările economice și politice, a căror continuare va depinde de expansiunea luptei armate. Al doilea este că lupta armată va deveni o mișcare de masă în zonele rurale. Odată cu expansiunea și dezvoltarea luptei armate în zonele rurale, masele se vor alătura luptei. De aceea, în viitor (încă de la sfârșitul primei faze și pe tot parcursul celei de-a doua) ar trebui să asistăm la amplificarea protestelor

economice și politice ale populațiilor urbane. Expansiunea lor rezultă din creșterea contradicțiilor sociale și din efectul stimulativ pe care îl va avea lupta armată asupra acestor contradicții…

Ayatollahul Ruhollah Khomeini,
Discurs la școala teologică Feyziyeh
(24 august 1979)

Islamul a crescut în sânge. Marile religii ale profeților anteriori și religia capitală a islamului, în timp ce flutură cu o mână cărțile sfinte pentru a călăuzi poporul, cu cealaltă flutură armele. Avraam… ținea într-o mână cărțile profeților, iar în cealaltă o secure ca să-i zdrobească pe necredincioși. Moise, interlocutorul lui Dumnezeu…, ținea într-o mână Pentateuhul și în cealaltă o lance, care i-a făcut pe Faraoni să muște țărâna rușinii, o lance care-i înghițea pe trădători, ca un balaur.

Marele profet al islamului ținea într-o mână Coranul și în cealaltă o sabie; o sabie ca să-i zdrobească pe trădători, iar Coranul ca să călăuzească poporul. Cei ce puteau fi călăuziți erau călăuziți de Coran, care îi conducea, dar asupra celor ce nu puteau fi călăuziți și unelteau se abătea sabia.

Am fost darnici cu sângele nostru și am avut numeroși martiri. Islamul a dat sânge și martiri.

Nu ne e teamă să dăm martiri… Orice am da pentru islam nu e îndeajuns. Viețile noastre nu prețuiesc nimic. Lăsați-i pe cei care ar vrea să ne vadă bolnavi să creadă că tinerii noștri se tem de moarte sau de martiriu. Martiriul e o moștenire pe care o avem de la profeți. Cei care se tem de moarte sunt cei care cred că după moarte urmează neantul. Noi, care considerăm că viața de după moarte e mult mai presus decât viața

aceasta, de ce ne-am putea teme? Numai trădătorilor le e teamă. Cei ce-l slujesc pe Dumnezeu n-au teamă. Armata noastră, jandarmeria noastră, gărzile noastre n-au teamă. Gărzile care au fost ucise… au ajuns la viața veșnică…

Acești oameni care vor libertate, care vor ca tinerii noștri să fie liberi, scriu cu înflăcărare despre libertatea tinerilor noștri. Ce libertate doresc ei?…

Ei vor să fie deschise cazinouri, să fie deschise baruri, să fie deschise locurile de dezmăț, să fie liberi cei care se droghează cu heroină, să fie liberi fumătorii de opiu. Ei vor ca mările [referire la plajele mixte] să fie deschise pentru toți tinerii.

Tinerii noștri sunt liberi să facă ce vor. Să se dedea tuturor formelor de prostituție pe care le doresc. Tocmai asta vrea Occidentul. Scopul lor e să ne vlăguiască tineretul, care s-ar putea ridica împotriva lor. Noi vrem ca tineretul nostru să lase barurile și să vină pe câmpurile de bătălie.

Vrem să-i scoatem pe tinerii noștri din aceste [săli de cinema] care au fost create pentru a-i corupe și să-i luăm de mână ca să-i punem în locuri unde pot sluji națiunea. Libertatea pe care o doresc oamenii aceștia este libertatea dictată de cei puternici, iar scriitorii noștri fie nu știu asta, fie sunt niște trădători…

Declarație a lui bin Laden (1996, extrase)

Astăzi a început jihadul în numele lui Dumnezeu pentru izgonirea inamicului [trupele americane staționate în Arabia Saudită] ce ocupă pământul celor două Locuri Sfinte. Din cauza dezechilibrului dintre forțele noastre armate și cele ale inamicului, trebuie să adoptăm mijlocul cel mai adecvat, adică recurgerea la unități ușoare și rapide care

acționează în cel mai mare secret. Am un mesaj foarte important de transmis tinerilor islamului în această perioadă dificilă. Tinerii – Dumnezeu să-i apere! – au ridicat stindardul jihadului împotriva alianței americano-israeliene care ocupă Locurile Sfinte ale islamului. Ei sunt cei mai buni descendenți ai celor mai mari dintre strămoșii noștri. Tinerii noștri cred în paradisul de după moarte. Ei știu că dacă luptă împotriva voastră, a Statelor Unite, răsplata lor va fi de două ori mai mare decât dacă ar lupta împotriva altui inamic decât popoarele Cărții [evreii și creștinii]. Singurul lor scop este să să meargă în paradis ucigându-vă. Un necredincios, un dușman al lui Dumnezeu cum sunteți voi, nu poate să ajungă în același infern ca omul pios care îl execută. Atunci când sunt amenințați spunându-li-se: „Tiranii au să vă ucidă", ei răspund: „Moartea mea e o biruință. Eu nu l-am trădat pe rege, însă el ne-a trădat credința lăsând să intre în țara sfântă cel mai abject soi de oameni". De mai bine de zece ani, tinerii noștri duc arme pe umeri în Afganistan și îi jură lui Dumnezeu că vor continua cât vor trăi să ridice armele împotriva voastră până ce – cu voia lui Dumnezeu – veți fi izgoniți, învinși și umiliți. Acești tineri sunt altfel decât soldații voștri. Problema voastră va fi să vă convingeți trupele să lupte, în timp ce problema noastră va fi să-i ținem pe tinerii noștri și să-i facem să aștepte până le vine rândul să se arunce în luptă și să-și îndeplinească misiunea. Acești tineri sunt vrednici de laudă. Tinerii noștri știu că numai jihadul și exploziile vor putea șterge umilința îndurată de musulmani de când le-au fost ocupate Locurile Sfinte. Ei știu că cine nu e ucis va muri oricum și că moartea cea mai onorabilă este să fii ucis în luptă pe calea lui Dumnezeu.

Șeicul Muhammad Sayyid Tantawi[1],
Atentatele sinucigașe constituie legitimă apărare (8 aprilie 1997)

[Tantawi tocmai a afirmat că faptul că palestinienii sunt siliți să efectueze atentate sinucigașe demonstrează gravitatea nedreptății care li se face.] Ce poate să facă un om când nedreptatea crește și când nu găsește pe nimeni să-l apere de ea? E constrâns atunci la legitima apărare a sufletului său, a onoarei sale și a pământului său… [Nu am] altă alegere decât să-i implor pe frații noștri din Palestina să se apere, să-și apere drepturile, pământul și onoarea. Le spun: „Apărați-le cu toate mijloacele pe care islamul și o etică nobilă le consideră legitime, fără să agresați și fără să faceți rău nimănui".

[Legile divine dezaprobă uciderea copiilor, a bătrânilor și a cetățenilor pașnici, însă cei care comit atacuri sinucigașe] sunt într-o situație de legitimă apărare în fața celor care nu arată milă pentru bătrâni, copii și femei… Cei care califică aceste acte drept *haram* (contrare șariei) ar trebui să se întrebe ce anume le motivează.

De ce ar trebui niște tineri să se sacrifice? Dar ce altceva să aștepți de la palestinieni atunci când primul-ministru israelian repetă necontenit că Ierusalimul este capitala eternă a Israelului, ceea ce nici un raționament și nici o religie nu pot să accepte? Nedreptatea alimentează exploziile și o persoană căreia i s-a făcut un rău poate să se sacrifice. Persoanele onorabile preferă să moară decât să trăiască în umilință…

Le spun israelienilor: sunteți răspunzători pentru ceea ce se întâmplă. Atunci când pământurile sunt furate și nedreptatea crește, furia se răspândește și exploziile se produc pentru a o înfrunta. Văd rabini evrei care îndeamnă la nedreptate. Trebuie oare să tac? Le spun palestinienilor: apărați-vă prin toate mijloacele. Le spun rabinilor evrei: ziceți adevărul și cereți guvernului vostru să fie mai drept și să se abțină de la orice rasism și orice bigoterie. Religiile au fost revelate de Dumnezeu pentru fericirea

umanității. Ele propovăduiesc pacea, dreptul la securitate și păstrarea drepturilor celor care merită să le păstreze. Ele urăsc nedreptatea, terorismul și distrugerea de vieți.

Frontul Islamic Mondial, *Declarație: jihadul împotriva evreilor și cruciaților*

(23 februarie 1998)

(Acest document a fost semnat de: Osama bin Laden; Ayman al-Zawahiri, conducătorul jihadului în Egipt; Abu Yasser Rifa'i Ahmed Taha, din grupul islamic egiptean; șeicul Mir Hamzah, secretar al Jamia-al-Ulema-il-Pakistan; și Fazlul Rahman, conducătorul jihadului din Bangladesh.)

Peninsula Arabică (Arabia Saudită), de când Dumnezeu a făcut-o plată, i-a creat deșertul și l-a înconjurat cu mări, nu a fost niciodată luată cu asalt de forțe precum armatele cruciate, care se răspândesc pe cuprinsul ei ca lăcustele, înghițindu-i bogățiile și distrugându-i plantațiile. Acest lucru se întâmplă într-o epocă în care unele națiuni îi atacă pe musulmani ca niște indivizi ce se bat pe un blid de mâncare. Având în vedere această situație gravă și lipsa de sprijin, suntem obligați să discutăm despre aceste evenimente și trebuie să ne punem de acord pentru a rezolva problema.

Nimeni nu contestă astăzi aceste fapte cunoscute de toată lumea. Le enumerăm totuși, ca să le reamintim tuturor:

În primul rând, Statele Unite ocupă de mai bine de șapte ani pământul islamului în locul său cel mai sfânt, Peninsula Arabică, jefuindu-i bogățiile, dictându-le suveranilor săi cum să se comporte, umilindu-i poporul, terorizându-i vecinii și transformând bazele din peninsulă în vârf de lance pentru a lupta împotriva popoarelor musulmane din vecinătate.

Deși unele persoane au contestat existența acestei ocupații, toți locuitorii peninsulei sunt astăzi conștienți de ea. Dovada o constituie necontenitele agresiuni americane împotriva poporului irakian pornind de la aceste baze din peninsulă, agresiuni înfăptuite împotriva voinței suveranilor săi, care nu pot să le împiedice.

În al doilea rând, în ciuda imenselor daune pricinuite poporului irakian de alianța dintre cruciați și sioniști, precum și a marelui număr de morți, care trece de un milion… americanii își continuă cu toate acestea embargoul, impus după războiul lor sălbatic, care cauzează divizare și pustiire. Ei se află aici ca să anihileze ce mai rămâne din acest popor și să-i umilească pe vecinii săi musulmani.

În al treilea rând, dacă adevăratele scopuri americane din spatele acestor războaie sunt economice și religioase, un alt scop este acela de a ajuta minusculul stat evreu și de a abate atenția de la ocuparea Ierusalimului și de la uciderea musulmanilor care are loc acolo. Dovada o constituie nerăbdarea lor de a transforma Irakul, Arabia Saudită, Egiptul și Sudanul în state-marionetă și, prin dezorganizarea și slăbirea lor, de a asigura supraviețuirea Israelului și continuarea brutalei ocupații a peninsulei de către cruciați.

Toate aceste crime și păcate comise de americani sunt o declarație de război deschisă făcută lui Dumnezeu, trimisului său și musulmanilor. Ulemalele au considerat întotdeauna, de-a lungul istoriei islamului, că jihadul este o îndatorire individuală atunci când dușmanul nimicește țările musulmane. Așa au arătat imamul Ben Qamada în al-Mughni, imamul Al-Kisa'i în al-Bada'i, Al-Qurtubi în interpretarea sa și șeicul grupului al-Islam în cărțile sale, unde scrie: „Lupta pentru respingerea dușmanului are drept scop apărarea sfinteniei și a religiei și este o îndatorire așa cum o

definesc ulemalele. Nimic nu este mai sfânt decât credința și respingerea unui dușman care atacă religia și viața”.

Pe această bază și în acord cu voia lui Dumnezeu, dăm următoarea *fatwa* pentru toți musulmanii:

Uciderea americanilor și a celor care le sunt aliați, civili și militari, este o îndatorire individuală pentru fiecare musulman, care o poate înfăptui în toate țările unde este posibil, pentru a elibera moscheea Al-Aqsa și sfânta moschee din Mecca de sub dominația lor și pentru a le sili armatele să părăsească pământul sfânt al islamului, învinse și incapabile să amenințe vreun musulman. Acest lucru este în acord cu voia lui Dumnezeu cel atotputernic: „Lovește-i pe toți păgânii așa cum și ei te lovesc toți” și „lovește-i până ce zarva și asuprirea încetează și se înstăpânesc dreptatea și credința în Dumnezeu”.

Asta se adaugă la cuvintele lui Dumnezeu cel atotputernic: „De ce nu te-ai lupta pentru cauza lui Dumnezeu și pentru cei care, slabi fiind, sunt chinuiți și asupriți? Pentru femeile și copiii care strigă «Doamne, scoate-ne din acest oraș, oamenii aceștia sunt niște asupritori; și ridică-Te în ajutorul nostru, Tu, cel milostiv!»”.

Noi, cu ajutorul lui Dumnezeu, chemăm pe toți musulmanii care cred în Dumnezeu și vor să fie răsplătiți pentru că au ascultat porunca lui Dumnezeu să-i ucidă pe americani și să le jefuiască avutul, oriunde și oricând.

Șeicul Hamoud al-Aqla, *Fatwa cu privire la talibani*

(29 noiembrie 2000)

(În octombrie 2001, Consiliul Superior pentru Cercetare din Arabia Saudită a respins această fatwa*, arătând că șeicul Aqla nu avea nici un drept să o pronunțe.)*

Regimul talibanilor din Afganistan este singurul din lume unde legile și legislațiile omenești sunt inexistente. Dimpotrivă, legislația sa se sprijină pe șaria lui Allah și a Profetului său, în curțile de justiție, în ministere, în cercurile guvernamentale și în alte administrații…

Printre dovezile care demonstrează că guvernarea talibanilor este o guvernare ce aplică șaria se numără ostilitatea față de ea a unor țări necredincioase, dușmane ale islamului și musulmanilor, care îi impun un embargou economic, o izolează și își întăresc dominația asupra ei pentru simplul motiv că aderă la credințele islamului.

Lovituri militare vor atinge în curând Afganistanul la fel ca în 1998, când americanii au tras rachete de croazieră. În același timp, aceleași națiuni necredincioase continuă să acorde sprijin financiar, militar și tehnic Alianței Nordului. Acest lucru demonstrează clar aplicarea șariei de către guvernarea talibanilor și legitimitatea luptei lor împotriva Alianței Nordului. Refuzul națiunilor necredincioase de a recunoaște regimul talibanilor ca o națiune și un guvern demonstrează definitiv că guvernarea talibană aplică șaria întocmai…

Dintre celelalte mari calități care demonstrează validitatea guvernării musulmane a talibanilor, să citățm:

1. Eforturile sale de a-i sprijini pe mujahedini și de a-i apăra împotriva inamicilor. Acest lucru este atestat în cadrul acestei guvernări.

2. Nu utilizează nici o formă de media interzisă de șaria.

3. Este inflexibilă, sinceră, onestă în eforturile sale de a aplica șaria, codul penal islamic care interzice actele de nesupunere față de Allah și de Profetul său, implementând pedepse adaptate acestor încălcări și islamizând educația și mass-media.

4. Este singura țară din lume care se luptă să stabilească drepturile femeilor în conformitate cu șaria, și nu cum fac laicii care încurajează femeile să-și etaleze frumusețea, să-și scoată *hijab*-ul (vălul), să se amestece cu bărbații, să conducă automobile singure și multe alte asemenea lucruri.

5. Este singura țară din lume care posedă un minister autonom numit Ministerul pentru Încurajarea Binelui și Interzicerea Răului.

Abdel Aziz al-Rantisi[2], *Glorie luptătorilor kamikaze*

Națiunea musulmană a obținut în aceste vremuri victorii care îi stupefiază pe inamicii noștri. Victorii care nu s-au concretizat încă pe planul armelor, dar care constituie totuși preludiul indispensabil al triumfului militar. Unii pot să se mire: „Cum poți vorbi de victorie când toată Palestina se află sub jugul ocupanților, când islamul e lovit în Afganistan, învins în Irak, amenințat și împresurat din toate părțile de primejdie?”. Pentru a răspunde, este util să subliniem că ceea ce i-a permis Occidentului să recruteze agenți de același sânge cu noi este invazia intelectuală. Înfrânți pe terenul gândirii, ei au dezvoltat un sentiment de inferioritate în raport cu civilizația occidentală și cu manifestările puterii sale și, în cele din urmă, au trecut de partea inamicilor noștri. Înfrângerile suferite în trecut de inamic la finalul cruciadelor îi arătaseră că nu se putea obține un triumf definitiv asupra lumii musulmane decât printr-o invadare a gândirii ei. În locul cuceririi pe teren, inamicii noștri au preferat așadar ocuparea intelectului musulmanilor și, în forul nostru interior, ne-am simțit inferiori și rușinați. Dușmanii islamului, care mobilizaseră armate întregi de misionari și de orientaliști, le înzestraseră cu milioane de dolari și le echipaseră cu tot ce

poate fi mai bun în materie de tehnologie, au fost stupefiați când au văzut că națiunea noastră își regăsește originile, datorită mujahedinilor kamikaze care se aruncă în aer pentru a-l sluji pe Dumnezeu. Tocmai această victorie asupra victimelor invaziei intelectuale, atât de grăbite să-l mulțumească pe inamic dezaprobându-i pe kamikaze și criticând acțiunea lor [atentatele sinucigașe], tocmai această victorie constituie adevăratul triumf care ne va conduce fără nici o îndoială spre biruință în bătălia militară decisivă.

Ayman al-Zawahiri, *Importanța Afganistanului pentru revoluția islamică*

(ianuarie 2002)

1. O mișcare de jihad trebuie să posede o zonă care să funcționeze ca un incubator, unde germenii săi să se poată dezvolta și unde ea să poată dobândi o experiență practică în materie de luptă, de politică și de organizare… Abu Ubaidah al-Banshiri [un membru al-Qaida] obișnuia să spună: „E ca și cum vieții mele i s-ar fi adăugat 100 de ani în Afganistan”.

2. Tinerii musulmani din Afganistan poartă război pentru a elibera un teritoriu musulman cu sloganuri pur islamice, un aspect cu adevărat vital, fiindcă multe dintre bătăliile de eliberare ale musulmanilor au fost purtate cu sloganuri care amestecau naționalismul cu islamul, iar uneori au amestecat islamul chiar cu sloganuri stângiste și comuniste. Acest lucru a provocat o schismă în gândirea tinerilor musulmani, între teoriile lor islamice despre jihad care se sprijineau pe o loialitate absolută față de religia lui Dumnezeu și aplicarea lor în practică.

Cazul Palestinei oferă unul dintre cele mai bune exemple pentru aceste sloganuri și credințe amestecate, care au împins la o înfrățire cu

diavolul [regimurile arabe] pentru a reuși eliberarea Palestinei. S-au înfrățit cu diavolul și au pierdut Palestina.

Un alt fapt de primă importanță este că aceste bătălii au fost duse sub drapele nemusulmane sau mixte, făcând aproape imposibil de distins granița dintre prieteni și neprieteni. Tinerii musulmani au început să se întrebe cine era inamicul. Era acesta inamicul străin care ocupă teritoriul musulman sau inamicul intern care interzice instaurarea șariei islamice, îi oprimă pe musulmani și răspândește imoralitatea pe motive legate de progres, naționalism și eliberare? Această situație a adus patria pe marginea prăpastiei și a îndemnat-o să se predea inamicului, la fel ca restul țărilor arabe, puse sub egida noii ordini mondiale…

În Afganistan, lucrurile erau cât se poate clare: o națiune musulmană care duce jihadul sub flamura islamului împotriva unui inamic străin, un agresor necredincios susținut de un regim corupt și apostat. În acest război, trecerea de la teorie la practică era foarte clară. Această claritate s-a dovedit benefică, permițând să se demonstreze ambiguitatea multor persoane care afirmau că lucrau pentru islam, dar se sustrăgeau jihadului sub pretextul că nu exista o arenă în care distincția dintre musulmani și inamicii lor să fie evidentă.

3. Această enclavă afgană oferă în plus, mai ales după plecarea rușilor, exemplul practic al unui jihad împotriva conducătorilor renegați care se aliaseră cu inamicii străini ai islamului. Najibullah este un exemplu bine cunoscut. Acesta se ruga, postea și lua parte la pelerinaje. În același timp, alunga guvernarea islamică și se alia cu inamicii islamului, permițându-le să intre în țara sa și să-i oprime brutal pe musulmani și mujahedini.

4. Bătăliile care s-au dat în Afganistan în cadrul jihadului au fost purtate – și acesta este încă un punct semnificativ – de oameni foarte tineri. Uniunea Sovietică, superputere care avea pe atunci cea mai

importantă armată terestră din lume, a fost distrusă, iar restul trupelor sale au trebuit să fugă din Afganistan sub ochii tinerilor musulmani și din cauza acțiunilor acestora.

Acest jihad constituia un antrenament de foarte mare importanță pentru a-i pregăti pe mujahedini să ducă bătălia atât de așteptată împotriva superputerii care își exercită în prezent dominația asupra lumii, Statele Unite.

Tinerilor mujahedini arabi, pakistanezi, turci și din Asia Centrală și de Est li s-a oferit totodată o excelentă ocazie de a se cunoaște între ei pe terenul jihadului afgan; ei au devenit frați de arme împotriva inamicilor islamului.

În felul acesta, tinerii mujahedini și mișcările jihadiste au învățat să se cunoască în profunzime, au făcut schimb de cunoștințe și au înțeles problemele fraților lor.

Pe vremea când Statele Unite sprijineau Pakistanul și facțiunile mujahedine cu bani și materiale, relațiile dintre tinerii arabi mujahedini și Statele Unite erau complet diferite.

Prezența acestor tineri arabi în Afganistan și creșterea numărului lor reprezintă un eșec al politicii americane și o nouă dovadă a stupidității politice a americanilor. Finanțarea activităților mujahedinilor în Afganistan provenea din ajutorul oferit de o serie de organizații populare. Acest ajutor era substanțial.

Prin intermediul acestui sprijin neoficial, mujahedinii arabi au înființat centre de antrenament și centre de chemare la credință. Ei au format unități care au antrenat și echipat mii de mujahedini, cărora le-au asigurat bani, locuințe, mijloace de a călători și o organizare.

Texte alese de Philippe Migaux

1. Rector al universității islamice Al-Azhar.
2. Purtător de cuvânt al mișcării Hamas.

Bibliografie

Adams, James, *The Financing of Terror*, Simon & Schuster, New York, 1986.

Alexander, Yonas și Latter, Richard (ed.), *Terrorism and the Media*, Brassey's, McLean, VA, 1990.

Aryanian, Mark Armen și Ayanian, John Z., „Armenian Political Violence on American Network News: An Analysis of Content", *Armenian Review*, vol. 40, nr. 1-157 (primăvara 1987).

Aust, Stefan, *The Baader-Meinhof Group: The Inside Story of a Phenomenon*, Bodley Head, Londra, 1987.

Barkun, Michael, „Millenarian Aspects of «White Supremacist» Movements", *Terrorism and Political Violence*, vol. 1, nr. 4, octombrie 1989.

Barkun, Michael (ed.), *Millenialism and Terror*, Londra, 1996.

Bauer, Yehuda, *From Diplomacy to Resistance: A History of Jewish Palestine 1939-1945*, Atheneum, New York, 1973.

Beckman, Robert L., „Rapporteur's Summary", în Paul Leventhal și Yonah Alexander (ed.), *Nuclear Terrorism: Defining the Threat*, Pergamon-Brassey's, Washington, DC, 1986.

Begin, Menahem, *The Revolt: Story of the Irgun*, Steimatzky, Ierusalim, 1977.

Bell, J. Bowyer, *A Time of Terror: How Democratic Societies Respond to Revolutionary Violence*, Basic Books, New York, 1978.

Bell, J. Bowyer, *The Secret Army: The IRA*, 1916-1979, Poolbeg, Dublin, 1989.

Binder, P. și Lepick, O., *Les armes biologiques*, PUF, Paris, 2001.

Bishop, Patrick și Mallie, Eamonn, *The Provisional IRA*, Heinemann, Londra, 1987; pb Corgi, 1989.

Burgat, François, *L'islamisme en face*, La Découverte, Paris, 1995.

Burgat, François, *L'islamisme au Maghreb*, Payot, Paris, 1995.

Carr, Caleb, „Terrorism as Warfare: The Lessons of Military History", *World Policy Journal*, vol. 13, nr. 4, iarna 1996-1997.

Carré, Olivier și Michaux, Gérard, *Les Frères Musulmans*, Gallimard, Paris, 1983.

Carré, Olivier și Dumont, Paul (coord.), *Radicalismes islamiques*, L Harmattan, Paris, 1986.

Chaliand, Gérard, *Terrorismes et Guérillas*, Flammarion, Paris, 1984.

Chaliand, Gérard, *L'arme du terrorisme*, Audibert, Paris, 2002.

Chaliand, Gérard, *Stratégies du terrorisme*, Desclée de Brouwer, Paris, 1999.

Chalk, Peter, *West European Terrorism and Counter-Terrorism, The Evolving Dynamic*, Macmillan, Londra, 1996.

Clutterbuck, Richard, *Terrorism and Guerrila Warfare*, Londra, 1990.

Clutterbuck, Richard, *Living with Terrorism*, Faber and Faber, Londra, 1975.

Clutterbuck, Richard, *Terrorism in an Unstable World*, Routledge, Londra, 1994.

Conquest, Robert, *The Great Terror*, Penguin, Harmondsworth, 1971.

Corbett, Robert, *Guerilla Warfare from 1939 to the Present Day*, Orbis, Londra, 1986.

Corsun, Andrew, *Research Papers on Terrorism – Armenian Terrorism: 1975-1980*, Office of Security Threat Analysis Group, US Department of State, Washington, DC, 1982.

Crenshaw, Martha, *Revolutionary Terrorism*, Hoover Institution, Stanford, 1978.

Crenshaw, Martha, *Terrorism in Context*, Pennsylvania State University, 1995.

Crenshaw Martha, *Terrorism and International Cooperation*, Occasional Paper Series, nr. 11, Institute for East-West Security Studies, New York, 1989.

Daguzan, J.F., Chaliand, G. și Prenat, R., *Le terrorisme non-conventionnel*, FED-CREST, Paris, 1999.

Davis, Uri, Mack, Andrew și Yuval-Davis, Ira, „Introduction", în Uri Davis, Andrew Mack și Ira Yuval-Davis (ed.), *Israel and the Palestinians*, Ithaca Press, Londra, 1975.

Dobson, Christopher și Payne, Ronald, *The Carlos Complex: A Study in Terror*, Coronet/Hodder & Stoughton, Londra, 1978.

Downes-LeGuin, Theo și Hoffman, Bruce, The *Impact of Terrorism on Public Opinion*, 1988 to 1989, MR-225-FF/RC, RAND Corporation, Santa Monica, CA, 1993.

Drake, Richard, *The Aldo Moro Murder Case*, Harvard University Press, Cambridge, MA, și Londra, 1995.

Ehrenfeld, Rachel, *Narco-terrorism*, Basic Books, New York, 1990.

Etienne, Bruno, *L'islamisme radical*, Hachette, Paris, 1987.

Fadl Allah, Ayatollah Muhammed Hussein, „Islam and Violence in Political Reality", Middle *East Insight*, vol. 4, nr. 4-5 (1986).

Fetscher, I. și Rohrmoser, G., *Analysen zum Terrorismus*, vol. 1, *Ideologien und Strategien*, Westdeutscher Verlag, Bonn, 1981.

Foley, Charles (ed.), *The Memoirs of General Grivas*, Longmans, Londra, 1964.

Foley, Charles și Scobie, W.I., *The Struggle for Cyprus*, Hoover Institution Press, Stanford, CA, 1975.

Grivas, General, *Guerilla Warfare and Eoka's Struggle*, Longmans, Londra, 1964.

Guillen, Abraham, *Philosophy of the Urban Guerilla*, William Morrow, New York, 1973.

Gunaratna, Rohan, *Al Qaida*, Editions Autrement, Paris, 2002.

Gunaratna, Rohan, *War and Peace in Sri Lanka*, Institute of Fundamental Studies, Colombo, 1987.

Halliday, Fred, *Islam and the Myth of Confrontation*, Tauris, Londra, 1996.

Heisbourg, François și FRS, *L'hyperterrorisme*, Odile Jacob, Paris, 2001.

Heller, Joseph, *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror*, 1940-1949, Frank Cass, Londra, 1995.

Hoffman, Bruce, *La mécanique terroriste*, Calmann-Lévy, Paris, 1999.

Hoffman, Bruce, „Low-intensity Conflict: Terrorism and Guerilla Warfare in the Coming Decades", în Lawrence Howard (ed.), *Terrorism: Roots, Impact, Responses*, Praeger, New York, 1992.

Horne, Alistair, *A Savage War of Peace: Algeria 1954-1962*, Penguin, 1977.

Ivianski, Zeev, „Sources of Inspiration for Revolutionary Terrorism: The Bakunin-Nechayev Alliance", *Conflict Quarterly*, vol. 8, nr. 3, vara 1988.

Jaber, Hala, *Hezbollah: Born with a Vengeance*, Columbia University Press, New York, 1997.

„Jail Term of Jewish Terrorist Reduced", *Jerusalem Post* (ediția internațională), 12 octombrie 1985.

Jamieson, Alison, *The Heart Attacked: Terrorism and Conflict in the Italian State*, Marion Boyars, Londra, New York, 1989.

Janke, Peter, *Guerilla and Terrorist Organisations: A World Directory and Bibliography*, Macmillan, New York, 1983.

Jenkins, Brian Michael, „International Terrorism: A New Mode of Conflict", în David Carlton și Carlo Schaerf (ed.), *International Terrorism and World Security*, Croom Helm, Londra, 1975.

Jenkins, Brian Michael, *International Terrorism: The Other World War*, R-3302-AF, RAND Corporation, Santa Monica, CA, noiembrie 1985.

Joll, James, *The Anarchists*, Little, Brown, Boston, Toronto, 1964.

Kahane, Rabbi Meir, *They Must Go*, Grosset & Dunlap, New York, 1981.

Kaplan, David E. și Marshall, Andrew, *The Cult at the End of the World: The Incredible Story of Aum*, Hutchinson, Londra, 1996.

Kellen, Conrad, *On Terrorists and Terrorism*, N-1942-RC, RAND Corporation, Santa Monica CA, decembrie 1982.

Kepel, Gilles, *Jihad*, Gallimard, Paris, 2003.

Kepel, Gilles, *Le prophète et le pharaon*, Ed. du Seuil, Paris, 1993.

Kitson, Frank, *Low-intensity Operations*, Faber, Londra, 1971.

Kuper, Leo, *Genocide*, Yale University Press, 1981.

Lakos, Amos, *International Terrorism: A Bibliography*, Westview Press, Boulder, CO, 1986.

Laqueur, Walter, *Terrorism*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1977.

Laqueur, Walter și Alexander, Yonah (ed.), *The Terrorism Reader*, Meridian, New York, 1987.

Lewis, Bernard, *The Assassins: A Radical Sect in Islam*, Al Saqi Books, Londra, 1985.

Marighella, Carlos, *Manuel du guérillero urbain*, trad. fr. disponibilă pe site-ul www.terrorisme.net.

Marret, Jean-Luc, *Les techniques du terrorisme*, PUF, Paris, 1997.

Mikolus, Edward F., *Transnational Terrorism : A Chronology of Events*, 1968-1979, Greenwood Press, Westport, CT, 1980.

Moss, Robert, *Urban Guerillas*, International Institute for Strategic Studies, Londra, 1971.

Netanyahu, Benjamin (ed.), *Terrorism: How the West Can Win*, Avon, New York, 1986.

O'Neill, Bard E., *Insurgency and Terrorism: Inside Modern Revolutionary Warfare*, Pergamon Press, New York, 1990.

Parry, Albert, *Terrorism: From Robespierre to Arafat*, Vanguard, New York, 1976.

Peci, Patrizio, *Io, l'infame*, Arnoldo Mondadori, Milano, 1983.

Ranstorp, Magnus, *Hizb'Allah in Lebanon: The Politics of the Western Hostage Crisis*, Macmillan, Basingstoke, Londra, 1997.

Rapoport, David (ed.), *Inside Terrorist Organizations*, Columbia University Press, New York, 1988.

Rapoport, David C., „Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions", *American Political Science Review*, vol. 78, nr. 3, septembrie 1984.

Rashid, Ahmed (împreună cu E. Malléa), *L'ombre des Talibans*, Editions Autrement, Paris, 2001.

Rashid, Ahmet, *Taliban. Afghanistans Gotteskrieger und der Dschihad*, Droemersche Verlagsanstalt, München, 2001.

Raufer, Xavier și Bauer, Alain, *La guerre ne fait que commencer*, Jean-Claude Lattès, Paris, 2002.

Roy, Olivier, *L'échec de l'islam politique*, Seuil, Paris, 1992.

Roy, Olivier, *L'islamisme mondialisé*, Ed. du Seuil, Paris, 2002.

Roy, Olivier, *Les illusions du 11 Septembre*, Ed. du Seuil, Paris, 2002.

Roy, Olivier, *Généalogie de l'islamisme*, Hachette/Pluriel, Paris, 2002.

Schmid, Alex, Jongman, Albert *et al*., *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*, Amsterdam, 1988.

Sommier, Isabelle, *Le terrorisme*, Flammarion, Paris, 2000.

Spinzak, Ehud, „Fundamentalism, Terrorism, and Democracy. The Case of the Gush Emunim Underground", Wilson Center Occasional Paper nr. 4, Smithsonian Institute, Washington, DC, 1986.

Spinzak, Ehud, *The Ascendance of Israel's Radical Right*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1991.

Stern, J., *The Ultimate Terrorist*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1999.

Tahiri, Amir, *Holy Terror: The Inside Story of Islamic Terrorism*, Sphere, Londra, 1987.

Talbott, John, *The War without a Name: France in Algeria, 1954-1962*, Faber, Londra, Boston, 1980.

Taylor, Peter, *Provos: The IRA and Sinn Fein*, Bloomsbury, 1997.

Tucker, Jonathan B., „Bioterrorism: Threats and Responses", în Joshua Lederberg (ed.), *Biological Weapons: Limiting the Threat*, BCSIA Studies in International Security, MIT Press, Cambridge, MA, Londra, 1999.

Wieviorka, Michel, *Société et terrorisme*, Fayard, Paris, 1988.

Wilkinson, Paul și Jenkins, Brian (ed.), *Aviation Terrorism and Security*, Londra, 1998.

Wilkinson, Paul, *Terrorism and the Liberal State*, Palgrave Macmillan, Londra, 1994.

Wilkinson, Paul, *Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response*, Frank Cass Publishers, Londra, 2000.

Bibliografie stabilită de Gérard Chaliand

Index *

A

Abbas (unchiul Profetului) 247
Abbas, Mahmoud, alias Abu Mazen 353, 431
Abbas, Muhammad Yussef, șeic, alias Abu Qassim 294
Abbasizi, dinastie 60, 247
Abbottabad 442 n. 1, 451
Abdallah, prinț al Arabiei Saudite 296, 415
Abdallah, rege al Iordaniei 258
Abdel Rahman, Mehat 272
Abdelmalek Droukel 452
Abdel-Rahman, Omar, șeic 16, 268-272, 274, 299-300, 356, 383
Abderrahman 291
Abduh, Muhammad 254-255
Abercorn Restaurant 511
Abhazia 318
Abraham 536
Abu al-Abbas 247
Abu Ali Gaith 335
Abu Anes 301
Abu Anta 285
Abu Aris 295
Abu Bakr 59, 246-247
Abu Bakr al-Baghdadi 445-447
Abu Doha 305
Abu el-Maali 283, 287
Abu Fida 286
Abu Ghaith, Sulaiman 311
Abu Ghraib 446
Abu Hamza 282
Abu Hanifa 244
Abu Ismail, Salah 274

Abu Iyad 48
Abu Jamil 285
Abu Jibril 323
Abu Jihad 332
Abu Khabab 327
Abu Khaled 400
Abu Musab, alias Nasar Mustafa Setmarian 282
Abu Musab al-Zarqawi 318, 327, 413-414, 424-425, 434, 445
Abu Nidal 225, 329
Abu Nima, trib 448
Abu Omar 446
Abu Qatada 269, 282, 285-286, 301
Abu Sayyaf 274-275, 323
Abu Tamin 274
Abu Zubeida, Zin Abedin 301, 305, 313
Abwehr 258
Acciarito, Pietro 110
Aceh 322
Achille Lauro 206 n. 1, 328, 381
Action Directe (Acțiunea Directă), organizație 42, 211, 219, 222
Acton, lord 104
ad-Din, Rashid 68-70
Addis Abeba 271
Aden 91, 200, 207, 329-330, 384, 453
Adunarea Legislativă 96
Afamia 68
afgan 205-206, 237, 273, 275-276, 298, 303, 311, 319, 335, 419
Afganistan 21, 63, 66, 178, 194, 205-207, 213, 230, 237, 239, 271-275, 279-280, 282-287, 290, 292, 294-295, 297-298, 300-302, 304-305, 307-309, 311-312, 314, 316-319, 321, 323, 325, 327, 330, 332, 336, 355-356, 358, 372, 379, 383-385, 387, 389, 392-393, 396, 398-403, 406, 408-411, 413, 416, 419-420, 423, 425-426, 428, 432, 434, 439, 441, 449-452, 454, 537, 540-543
afgano-iraniană, granița 335
afgano-pakistaneză, zona/granița 269, 277, 282-283, 286-287, 294, 301, 311, 319, 322, 323
Africa 21, 46, 213, 309, 313, 391, 394-395, 397, 413-415, 452, 454
Africa de Est 207, 405
Africa de Sud 49, 219, 320, 415, 516
Africa Neagră 21, 260, 296, 320-321

Africa Subsaharianã 21, 213
Afrika Korps 258
Ahrar al-Sham 444, 449
Aidid, general 300
Airbus, al companiei Air France 280, 356-357
AIS (Armata Islamicã a Salvării) 282, 289
Ajutorul Islamic Mondial 294
Akselrod 136
Al Ansar (*Partizanii Profetului*), revistă 243, 284, 286
al Doilea Război Mondial 20, 25, 32, 35-36, 46, 91, 168, 171, 175, 192-201, 233, 262, 322, 346, 376, 381, 464, 511
al-Fawwaz, Khalid 301
al Qaida 18, 21-22, 66, 168, 178, 188, 205, 237, 262, 266, 272, 277, 287, 292-325, 327, 329-330, 333, 335-338, 355-359, 367-368, 385, 387, 389, 391-410, 413-414, 417-420, 423-425, 429-430, 433-434, 439, 441-450, 452, 542
al Qaida din Oceanul Indian 453
AQMI (al-Qaida din Maghrebul Islamic) 451-453
AQPA (al-Qaida din Peninsula Arabicã) 443, 451-453
al-Afgani, Jamal al-Din 254-255
Alamut, fortăreaţă 62-63, 65, 67-72, 250
al-Ansar al-Islam (Partizanii Islamului), grup 318, 336, 400, 434
al-Aqla, Hamoud, şeic 540
Al-Aqsa, moschee 257-258, 540
Alarm, revistă 374
al-Assad, Hafez 213, 270, 334, 351
Álava 235
Al-Azhar, universitate 254-255, 265, 269-270, 274
Albania 175-176, 179, 196
al-Banna, Hassan 238, 255-257, 264, 266, 355, 529
al-Banshiri, Abu Ubaidah 542
al-Barkaoui, emir 269
al-Deek, Khalil 301
Aleksandrov, Todor 134, 175-176
Aleksandrovici, Serghei 148, 157
Aleksandrovici, Vladimir 148
Aleksandrovsk 137
Alep 67-69, 82, 445-446
Aléria 235

Alessandro de' Medici 457-458
Alexandru al II-lea (Rusia) 126, 128, 135-139, 146, 164, 167, 496, 498
Alexandru al III-lea (Rusia) 139-143
Alexandru cel Mare 81
Alexandru I Karađorđević (Iugoslavia) 486, 512
Alexandru I Obrenovici (Serbia) 177-178
Alfa Romeo 220
al-Faysal, Turki, prinț 395
Alfieri, Vittorio 78
al-Fikri, Youssef 305
Alfonso al XII-lea 112, 496
Alfonso al XIII-lea 112
al-Gaddafi, Muammar 24, 230, 285, 371, 381-382, 387, 443-444, 451
Alger 200, 278-281, 284-285, 288, 290, 357
  cazarma din El Guemmar 279
  comisariatul de la El Biar 357
  Direcția Generală a Securității Naționale (DGSN) 281
Alger, vestul 279
Algeria 19, 26, 36, 42, 49, 92, 171, 195-196, 200-201, 206-208, 210, 213, 237, 268-239, 277-278, 280-285, 288-290, 308, 312, 314, 321, 366, 412-415, 424, 451
algerianist 288
algerieni 231, 254, 269, 273-274, 276, 278, 282-283, 287-288, 295
al-Hakim, calif al Egiptului 249
al-Haramain, fundație/ONG 318, 415
al-Harethi, Ali Sinan, alias Qaed Sinan al-Harethi, alias Abou Ali 404
al-Hassan, Khaled 38
al-Hudaybi, Hassan 265
al-Husseini, Hagi Amin 257-258
Ali (văr și ginere al lui Mahomed) 59, 246, 252, 259, 261
Ali Abdullah Saleh 443
Ali Saleh, Fouad 335
Alianța Nordului 298, 303, 305, 356, 541
al-Islambouli, Khalid 269
al-Islambouli, Tawfik 269
Al-Jamaah (*Grupul*), revistă 287
Al-Jazeera (post de televiziune) 311, 430
al-Jihad, grup egiptean 266-267, 270-271, 277, 282, 285-286, 293, 299-301, 310
Al-Jihad, revistă 274, 292, 294-295

Al-Kisa'i, imam 540
Allal, Mohamed, alias Moh Leveilley 279
al-Maqdissi, Muhammad 275
al-Mulk, Nizam 61, 63-64, 67
al-Osbat al-Ansar (Lupta Tovarășilor Profetului), organizație 332
al-Qassam, Izz ad-Din 257, 332
al-Quran (Cartea Sfântă), asociație 324
Al-Quran 244
Al-Qurtubi 540
al-Rantisi, Abdel Aziz 541
al-Shafi 244
al-Suri, Abu Musab 286, 428, 433
Altai 487
al-Turabi, Hassan 296, 320, 335, 356, 423
Al-Watan Al-Arabi, ziar 311
al-Zarkawi, Abu Musab 318, 327, 413-414, 424-425, 434, 445
al-Zawahiri, Ayman 207, 266, 269, 271, 275, 294, 298-299, 301, 310, 328, 335, 356, 362, 392, 403, 406, 425, 428, 539, 542
Amal, miliție 334
Amar, șeic 317
Ambasada Egiptului 262
ambasador american 215
America de Nord 47, 216, 228, 305, 391, 398-400, 405, 450
America Latină 21, 107, 210-211, 213, 215, 394-396, 398
American Airlines 305-306, 313
Amin Dada, Idi Oumee 213
Amman 301, 397, 416, 418, 425, 431, 434-435, 524
Amritsar (Pendjab) 236
Amrozi 323
anabaptiști 15
anarhiști 74, 106-122
Anatolia 179-180, 226
Andaluzia 112, 274, 277
Andreev, Leonid 149
Angiolillo, Michele 110
anglo-francezi 164
Ansar al-Islamyia 452
Ansar al-Mujahideen (Partizanii Soldaților lui Dumnezeu), grup 394, 397

Ansar al-Sharia 449, 453
Ansar Bait al-Maqdis, organizație 452
Ansar Eddine 452
Antiohia 249
antisemiți 516
Appianus 77
Aptekarski, insulă 154
Aptekman 136
arabi 164, 197, 199, 236, 261
Arabia Saudită 21, 27, 205, 207-209, 225, 243, 253, 255, 271-274, 277-278, 294-296, 298, 300, 302, 308, 322, 333, 339, 357, 359, 384, 388-389, 395, 398, 402, 411, 415, 423, 441-444, 449, 453, 522, 537, 539-540
Arafat, Yasser 19, 44, 224-225, 333, 353, 371
Árbenz 223
Arendt, Hannah 99, 190
Argentina 120, 122, 215, 227, 438, 516
Argunov 157
Arhimede 482
Aristogiton 478
Aristotel 75-77
armata americană 387-388
Armata de Eliberare Națională (AEN) (Columbia) 46, 212
Armata de Gherilă a Săracilor (Guatemala) 46
armata indiană 236
Armata Islamică a Salvării (AIS) 282, 289
Armata Islamică de Eliberare a Locurilor Sfinte (AIELS) 301, 313
Armata Islamică din Aden-Abyan 296, 312, 329-330, 396-397
armata israeliană 261, 350-353, 364
Armata lui Mahomed (*Saif Muhammad*) 301
Armata Palestinei 333
Armata Roșie (URSS) 189-190, 272, 295, 425
Armata Roșie Japoneză 211, 223, 228, 231
Armenia 49, 179, 227, 247
Aron, Raymond 18, 390, 441
Arslan, Alp 61
Artarit, Jean 93, 102
ASAEA (Armata Secretă Armeană pentru Eliberarea Armeniei) 40-41, 227-228
Asahara, Shoko 236

asasini sau hașișini 14, 19-20, 56-76, 84, 90, 94
Ashmawi, Salah 256
Asia 7, 46, 192, 294, 305, 312, 324, 330, 354, 391, 393-398, 404-406, 450, 452, 454
Asia Centrală 20, 71, 83, 266, 316-318, 356, 453, 543
Asia de Est 214, 396, 543
Asia de Sud-Est 40, 214, 241, 263, 321-324, 330, 394, 396, 398-402, 420, 426, 432, 453-454
Asia Mică 71, 247
ASL (Armata Siriană Liberă) 444
Asociația Internațională a Muncitorilor (AIM) 108-109
Asociația pentru Renașterea Corsicii 235
As-Sa'ika 225
Assam 297
Assirat al-Moustaquim 400
Assiut 270
Astrahan 153, 189
Asturii 247
aşkenazi 516
Așoka 16
Atef, Mohammed 207, 271, 275, 299-300
Atena 210, 229
atentatori sinucigași salafiști 251
Atlanta 233, 316
Atta, Mohamed 305-306, 357, 429
Audran, René 222
Auerswald, conte 479-480
Augsburg 86
Aum Shinrikyo (sectă) 213, 236
Aurès 290, 451
Australasia 395, 398-400, 405
Australia 226, 237, 302, 311, 354, 391, 394, 399-400, 422, 431
Austria 90, 110, 112, 161, 163-164, 166, 480
Aveyron 117
Avrich, Paul 151
Ayacucho 45
Ayman al Zawahiri 442, 446-447, 451
Ayyash, Yahya 352
Azerbaidjan 49
azeri 316

Azev, Evno 142, 145-148, 150-158, 165
Aziz Bei 180
Azmi, Cemal 180
azteci 15
Azzam, Abdallah 266, 273-274, 277, 292-295, 298, 428
Azzam, Mahmud Said Salah, alias Abu Adil 295

B

Baader, Andreas 221-222
Baader-Meinhof, bandă. *Vezi* Fracțiunea Armata Roșie
Ba'ath 450
ba'athiști 386
Babbar Khalsa International (India) 399
Badache, Mohamed Chaouki, alias Abu Qassim 304
Bagdad 60-61, 70, 82, 207-208, 247, 252, 336, 411, 417, 424, 430-431, 445
Bahattin Șakir 180
Bahrein 260, 444
Baiazid 82
Baker Street 282
Bakri, Omar 266
Baku 150, 316
Bakunin, Mihail 108-109, 112, 114, 124, 129-131, 166, 374-375, 486
Balcani 90, 161, 164, 175-176, 178, 249
Baleare, insule 247
Bali 241, 310, 315, 323, 396-397, 400, 402, 405-406, 426, 430-432, 435, 439, 442
  consulatul Statelor Unite 313, 323, 395
  discoteca *Sari* 323
Balmașev, Stepan 145
Baltică, mare 153
banca din Herson 137
banca J.P. Morgan 376
Banda Neagră, societate secretă 117-118
Bangkok 395, 401-402
Bangladesh 299, 394, 398, 420, 423, 426, 454
Banu Quraiza, trib 246
Baraev, Movsar 318
Barannikov 134
Barcelona 112-113, 119

Barghouti, Marwan 352
Barisan Revolusi Nasional Malayu Pattani (BRN) 401
Barkstead, John 477
Barrère de Vieuzac, Bertrand 102
Barrès, Maurice 121
Barthou, Louis 177
Basaev 212
Basaev, Șamil 316-318
basci 21, 42, 44, 211
Bashir, Abu Bakar 322, 324
Basra 68
Batiraşvili, Tarhan 448
Batna 279
Battenberg, Ena de 112
Bavaria 84
Baybars (sultan mameluc) 71-72
Baz, Bin, șeic 274
bătălia din Golful Leyte 347, 366
Beaumont, François de 84
Beccaris, Bava, general 111
Beghal, Jamel 305, 307
Begin, Menahem 19, 198, 515
Beirut 206, 227, 230, 334-335, 351, 381
Bekaa, câmpie 334
Belfast 510
Belghomri, Djamel 283
Belgia 122, 211, 227, 284, 305, 411, 415, 516
Belhadj, Ali 278-279
Belkacem, Ait Ali 284
Bell, Graham 107
Belmokhtar, Mokhtar 290-291, 424, 451-452
Belo Horizonte 215
Belostok 150-151
Ben Ali, președinte tunisian 442
Ben Anas, Malik 244
Ben Badis 254
Ben Hanbal, Ahmed 251
Ben Khemais Essid, Sami 305

Ben Qamada 540
Ben Said, Boualem 284
Benevento, provincie 110
Benevskaia, teroristă 153
Bengal 286
Benghazi 443, 453
Benhajar, Ali 285
Benin 452
Benny's Bar 511
Benoît (magistrat) 119
Benvenuto 134
Berkeley, universitate 377
Berkman, Alexander 374-376
Berkman, Sasha 114-115
Berlin 157, 163, 175, 180, 258, 382, 413
    strada Hardenberg 180
Bernadotte, Folke, conte 198
Bernard, Paul 119
Bersatu, grup 401
Beznacealie („Respingerea oricărei autorități") 150-151
Biblia 502
Billings, Warren 376
bin al-Shibh, Ramzi 313, 394
bin Attash, Tawfiq 357, 400
bin Laden, Muhammad 295
bin Laden, Osama 66, 178, 194, 207, 238, 269, 274-275, 277, 286, 292-303, 305, 307-310, 315-317, 321-322, 335-336, 345, 355-356, 362, 379, 383-384, 392, 398-400, 403, 405-406, 425, 430, 433, 441-442, 451, 537, 539
Birmania 322-323
Birmania sau Myanmar 274, 297, 324, 401, 426
Biroul pentru Protecția Constituției Republicii Federale Germania 24
Biserica Catolică 249, 260
Bismarck, Otto von, prinț 166, 494
Bizanț 61, 247, 249
Black and Tan („negru și bej"), unități specializate în lupta contrainsurecțională 171-172
Black Panthers 218, 376-377
Blanco, Carrero, amiral 235
Bloch 504

Blum, Robert 479-480
Bogdanovici (guvernator de Ufa, ucis 1903) 145-146, 154, 158
Bogdanovici (viceguvernator de Tambov, ucis 1905) 154
Bogoliepov 144
Bogoliubov 133-134
Bogrov, Dmitri 159, 165
Boko Haram 452
Bolivia 47, 214
Bologna 38, 220
bolșevici 43, 90, 123, 155, 180, 182-186, 189
Bonnot, Joseph 168
Borba, grup 150
Bordeaux 98
Bordj Omar Driss 279
Borișanski 148
Bosnia 163-164, 207, 213, 237, 277, 283, 286-287, 295, 301, 305, 308, 311-312, 318, 339, 358
bosniaci 316
Bosnia-Herțegovina 163, 178, 297
Boston 180, 305, 442
Boston Tea Party 371
Bouamra, Ahmed 268-269
Boudiaf, Mohamed 282
Bouhali, Mohamed 278
Bouillon Duval, restaurant 120
Boumédiène, Houari 288
Bourdin, Martial 461
Bouteflika, președinte 289
Brazila 213, 215, 528
brazilieni 217
Brecci, Gaetano 110-111
Bresci (anarhist transalpin) 164
Brescia 220
Brest-Litovsk 189
Breșkovskaia, Ekaterina Breșko 144
Brigada neagră 516
Brigăzile Martirilor al-Aqsa 352, 364
Brigăzile Roșii (*Brigate Rosse*) 21, 42, 47, 211, 219-222, 228, 231, 233, 240
Briliant, Dora 146-147, 149

Brissot, Jacques Pierre 96
Brutus (Roma antică) 77, 458-460, 476, 479, 481
Bruxelles 283, 304, 442, 512
Bu Tahir Arrani 64
Buchanan, George 77-78
Budionnovsk 316, 434
Buhara 71, 274, 516
Buhari, Muhammadu 452
Buinaksk 317
Bulgaria 50, 150, 163-164, 175-177, 179, 226-227
Bulot (substitut al Republicii) 119
Bunnua, Boudjemah 295
Burke, Edmund 93
Bursa 247
Burțev, Vladimir 143, 157
Burundi 213
Bush, George H. 383, 386
Bush, George W. 21, 29, 76, 208, 300, 324, 378, 380-381, 386

C

Cabral, Amilcar 226
Cafïero, Carlo 109
Cagol, Margherita 220
Caillois, Roger 98
Cairo 60-61, 210, 255, 272, 291, 321, 418, 442
Caldwell, C.E. 173
calif fatimid 68
califat de Bagdad 70
California 377
Calvados 98
Cambodgia 90, 187, 192, 214, 324
Camera Deputaților 120
Cameron, David 443
Camerun 452
Camp David 198, 267
Camp Delta 399
Campos, Arsenio Martínez 113
Camus, Albert 139, 146, 160, 467

Canada 287, 302, 311, 393-394
Canalul Ecaterina 139
Canovas del Castillo 164
Cánovas, Antonio 110
Cape Town 320
Capitoliu 384
Capolago 110
Capul Verde 226
Carlos 229, 231, 297
Carlos (Don) (1788-1855) 112
Carlos (rege al Portugaliei, asasinat în 1908) 165, 184
Carmaux 121
Carnegie, Andrew 375
Carnot, Sadi 110, 122, 164
Carol I al Angliei 475
Casa Albă 306, 375, 377, 379, 384-387
Casa Martirilor (*Beit al-Shuhada*) 294
Casablanca 314-315, 325, 333, 397, 400, 402, 405, 411, 413, 415
Caserio 110, 164
Caşmir 44, 164, 207, 213, 237, 262, 277, 297, 299, 312-313, 319, 339, 395-396, 398, 401, 419, 425
Catalonia 111-112, 235
Cato 476
Caucaz 150, 179, 247, 316, 318, 391, 393-394, 396-398, 401, 421, 425, 450-451, 453
cazaci 190
Caze, Christophe 287
Călinescu (prim-ministru român) 181
Cărarea Luminoasă (Perú) 26, 45
Ceaikovski, Nikolai 131
Cecenia 207, 212-213, 237, 277, 297, 304, 308, 311-312, 316-318, 339, 358-359, 362, 394, 397-398, 401-402, 415, 421-422, 425, 427-428, 451
Cehoslovacia 49, 198, 516
Cei Fideli Legământului (FL – *al-Baqoun ala'l Ahd*) 285
Ceka 180, 185-186, 189
celula singaporiană 330
Celule Comuniste (Belgia) 219
Cemal (membru al triumviratului june-turc) 180
Cernigov 150

Cernîșevski 127
Cernov, Viktor 143-144, 152, 157-158
Ceveni, munți 84
Ceylon 354, 364
Cezar, Iulius 479
Chadli, președinte 279
Chalabi, Mohamed 283
Chaliand, Gérard 241
Chamran, Mustapha 365
Charan, Bhagwati 508
Charlie Hebdo 442
Chasse-sur-Rhône 284
Chaves, Louis 118
Châtillon-sur-Saône 85
Cheik Boulanouar, Claude 321
Chicago 114, 316, 374
Chile 99, 213
China 16, 90, 98, 187, 193-194, 214, 347, 370, 383, 422, 443, 450, 454
Chișinău 146, 150
Cholet 101
Churchill, Winston 172, 195
CIA 96, 223, 228, 300, 391, 403-406, 527
Ciad 274, 321, 415, 451-452
Cicero 77, 459
Cighirin 132
Ciornîi Peredel („Reîmpărțirea neagră”) 124, 136, 140
Ciornoe Znamia („Drapelul negru”) 150
Cipru 91, 164, 199-200, 247, 249
Cirenaica 443, 453
Cisiordania 15, 199, 209-210, 224
City of Poros, vas 329
Ciuhin, amiral 154
Clancy, Tom 380
Clinton, William Jefferson (Bill) 300, 383, 386
CNN 300, 433
Coasta Barbariei 371-372
Collins, Michael 91, 171-173
Columbia 46, 70, 211

Comandoul Justițiarilor Genocidului Armean (CJGA) 41
Comitetul de Cercetări al orașului Paris 96
Comitetul de Siguranță Generală 96-97, 102
Comitetul de Sprijin pentru Prizonierii Politici Arabi (CSPPA) 335
Comitetul pentru Cercetări al Adunării Naționale 96
Comitetul pentru Reformă 301
Comitetul Salvării Publice 96, 101-104
Comitetul Secret de Acțiune Revoluționară (CSAR, zis „Cagula") 181
comorieni 301
Compania Minelor 121
Comuna din Paris 116, 131, 159
comunitatea europeană 44
Conciliul Ecumenic de la Konstanz 77
Condé 84
Condorcet, Marie Jean Antoine, marchiz de 100
Conferința Populară Arabă și Islamică (CPAI) 296
Congo 21, 213
Connolly, James 170-171
Conrad, Joseph 105, 461
Consiliul Consultativ al Tineretului Islamic 452
Consiliul de Securitate al ONU 443
Constantinopol 176, 179-180
Contrareforma 83
Convenția 94, 96-97, 100-103
Cooper, D.B. 232
Coran 16, 60, 238, 244, 248, 252, 256, 259, 265, 275, 306, 529-530, 536
Coreea de Nord 187, 381
Coreea de Sud 450, 454
Coreea, Războiul din 194, 201
Cornul Africii 296, 308, 320, 393-394, 396, 398, 401, 410, 450
Corsica 21, 163, 232, 235-236, 247
Coventry 14
Crenshaw, Martha 44
creștini 246-247
Creta 247
Creusot 117
Crimeea 126, 137, 150
croați 44, 86, 175, 178, 477, 481, 485-486

Croația 163-164, 178-179, 300
Cromwell, Olivier 78, 475-477
Cruciada I (1095) 15
cruciade 73
cruciați 58-59, 67-71, 207, 249-251, 257, 260, 284, 297, 370, 403-404, 539
„Cu revolverul în mână”, grup 116
Cuba 47, 381
Curcio, Renato 220-221
cutremurul de pământ din Chios 140
Czolgosz, Léon 115

D

Daesh 441-454
Daghestan 212, 422
Dahran 300, 357
Dailam, regiune 62
Dakar 291, 321
Dallas 373
Dalmația 163
Damasc 67-68, 82, 228, 247, 250, 252, 351, 444-445
Danton 101-102, 104
Dar es Salaam 301, 313, 320, 357, 368
Darazi (calif al Egiptului) 249
Dariya 253
Darnah 452-453
Darul Islam (Unitatea Islamului) 322, 423
Darwin, Charles 167
Dauphinois 97
Dayton 287
DCN 315
Dealul Vrăbiilor 126
Decazeville 117
decembriști 140
Decius, Publius 343
Defense Intelligence Agency (DIA) 13-14
Degaev, Serghei 142
Deir-ez-Zor 446-447
Delcev, Goțe 175

Della Chiesa, general 221
Deloncle, Eugène 181
Democrația Creștină (Italia) 219
Departamentul de Stat al Statelor Unite 27, 34
Derbyshire 394
Deriabinsk, închisoare 155
Derry 510
Derunta, tabără 327
Descamps, Henri Louis 119
Detroit 316
DEV-YOL (Turcia) 228
Dien Bien Phu 349
Dimitrievici, Constantin 164
Dio Cassius 77
Djerba, insulă 313, 315, 333, 403, 415
Djibouti 301
Dobroliubov 127
Donnegal Street 511
Dostoievski, F.M. 105, 130, 469
Dostum, Rachid 356
Dozier, J.L. 221
Dragomanov 497-499
Drancy 195
Drenteln 135
Dresda 14, 19, 473
„Drujina Sfântă” 140, 145
Dubai 305
Dubasov, amiral 153, 155
Dublin 171
Dubrovin, Aleksandr 159
Duca (prim-ministru român) 181
Dudaev, Djohar 316
Dulebov, Egor 145-146, 467
Dumont, Lionel 287, 410
Dumouriez 101
Duplessis Mornay, alias Junius Brutus 77
Durnovo (ministru de Interne rus) 142, 152-154
Dvinsk :150

Dzerjinski 186

E

EBNI 511
Eduard al VII-lea (Anglia) 72, 157
Egipt 60-61, 66, 68-69, 71, 199, 208-209, 247, 249-250, 254-255, 262, 267-268, 271, 295, 300-301, 333, 417-418, 435, 442-444, 529, 539
Eire 91, 170-172, 233
Ekaterinoslav 150
El Al 210, 224, 228
El Homr 279
Elburz 62
Eleazar (conducător evreu) 56
„Eliberarea muncii" (grup marxist) 142
Elisabeta de Wittelsbach, cunoscută ca Sissi (Austria) 110, 164
Elisabeta, Marea Ducesă (Rusia) 149
ELN (Armata de Eliberare Națională) (Columbia) 70
el-Sadat, Anwar 229, 267, 269-271, 355, 441
Elveția 16, 156, 183, 226-227, 474
Emiratul Islamic al Caucazului 451
Ennahda 444
Ensslin, Gudrun 211, 221-222
Entebbe 229-230
Enver (membru al unui triumvirat june-turc) 180
EOKA (Organizația Națională a Luptătorilor Ciprioți) 41, 199-200
Erbil 447
Erdoğan, Recep Tayyip 444
Eritreea 274, 297, 320, 517
ETA (*Euskadi ta Askatasuna*, „Pământ și Libertate") 44, 211, 228, 235, 240, 427, 438
Etiopia 312
etnia patani 323
Eufrat 446-447
Europa 58, 67, 71, 73, 77, 80, 83-85, 90-91, 100-101, 106, 122, 130, 134, 140, 161, 163-164, 176, 184, 192, 195, 218-219, 228, 249, 269, 276, 278-291, 301-305, 312-317, 372-373, 375, 380, 382, 385, 391, 394-396, 398-400, 405, 409-414, 427-428, 434-435, 442, 450, 488-489, 496
Europa de Sud 170
Europa Occidentală 43-44, 46-47, 83, 151, 196, 216, 219, 226, 230-231, 233, 394, 405
Europa Orientală 49, 249, 257, 516

evrei 17, 49, 53, 140, 150, 176, 195, 197-199, 207, 209-210, 224, 243, 246, 248-249, 256-257, 320, 332, 341, 356, 378, 403-404, 516, 537, 539
Evul Mediu 16, 77, 83, 344-346, 496

F

FA 515, 517
Fadlallah, șeic 261, 335
Fahd, rege 296
Failaka (Kuweit) 397
„Falanga semnatarilor cu sânge” 357
Falangele Libaneze 227, 334
Fallujah 446
Fanelli, Giuseppe 112
Fanon, Frantz 518
Faraj, Abd al-Salam 267
Farber, Nisan 150-151
FARC (Forțele Armate Revoluționare) (Columbia) 70, 211-212
farisei 54
Farnese, Alessandro (Țările de Jos) 83
Farouk, rege 256, 264
Farras, Alexandre 112
Fars, regiune 63
fascism 74
fascist 55
Fatah (Organizația pentru Eliberarea Palestinei) 38, 48, 209, 223-225, 228, 230, 328, 332, 335, 352, 518-522
Fatani 297
Fatima 59
Fatimizi 61, 250
Faure, Sébastien 108
FBI 217, 300, 406
Federația Americană a Muncii 114
Federația Internațională a Tineretului Sikh (India) 399
Feltrinelli, editor 220
FEN (Frontul de Eliberare Națională) 26, 36-37, 41, 46, 92, 200-201, 278-280
Ferdinand al III-lea de Parma 496
Ferdinand al Neapolelui 481, 496
Fernandez, Joe 323

Ferreira, Camara 215
Ferrer, Francisco 168
Ferry, Jules 118
Feyziyeh 536
Fezzan 443
Fiat 216
Fiat-Siemens 220
Fichte, Johann Gottlieb 341
FIDA (Frontul Islamic al Jihadului Armat) 284-286
fida-i 65
Figner, Vera 137, 141, 157
Filipine 199, 212, 223, 274, 277, 297, 304, 308, 321-324, 329, 394, 400-401, 423, 426, 432, 442, 452-453
Finlanda 152, 155, 183
Finsbury Park 282
FIS (Frontul Islamic al Salvării) 278-279, 281-282, 288-289
FIT (Frontul Islamic Tunisian) 283
Flavius Josephus 53-54, 56
Florența 109, 457-459
Foley, Lawrence 397
Fontainebleau 177
Forța de Propagandă Revoluționară 515, 517-518
Forțele Armate de Eliberare (FAL) (Argentina) 215
Forțele Armate Revoluționare din Columbia (FARC) 70, 211
Forțele de Asalt 515, 517-518
forțele speciale ruse 272, 318
Fouquier-Tinville 102
Fourier, Charles 125
FPDEP (Frontul Popular Democratic pentru Eliberarea Palestinei) 225
FPEP (Frontul Popular de Eliberare a Palestinei) 210, 223, 225, 228-229, 332, 521
FPR 515, 517
Fracțiunea Armata Roșie 21, 33, 42, 219, 221, 228
Fracțiunile Armate Revoluționare Libaneze 231
Frankfurt sau Frankfurt pe Main 304, 479-480
Franklin, Benjamin 390
Franța 16, 41-42, 46, 73, 76, 78, 84-85, 90, 92, 97-98, 100, 102-103, 107, 112, 116-118, 122, 161, 166, 168, 170-171, 177, 181, 186, 194-195, 198, 200-201, 206, 211, 219, 222, 226-227, 229,

231-232, 261, 280-284, 286-288, 304, 311, 314-315, 318, 327, 334, 346, 358, 362, 370, 382, 387, 409-414, 434-436, 442-443, 451, 453, 512, 516
Franz Ferdinand de Habsburg (arhiduce de Austria) 163
Franz Joseph I (împărat al Austriei) 163, 496
frații afgani 276
Frații Musulmani (FM – *Al-Ikhwan al-Muslimun*) 255-258, 262, 264-267, 271, 274, 278, 316, 331, 355, 442-443, 529-530
Freiheit (*Libertate*), revistă 166-167, 374, 505
Frick, Henry Clay 114-115, 375
Frontul al-Shamiya 449
Frontul Arab din Palestina (de obedienţă irakiană) 225
Frontul de Eliberare a Québec-ului (FLQ) 211
Frontul Islamic al Luptătorilor Islamului 333
Frontul Islamic al Salvării (*al-Jabhah al-Islamiyah lil-Inqadh*). *Vezi* FIS
Frontul Islamic Mondial de Luptă împotriva Evreilor și Creștinilor (FIMLEC) 299
Frontul Islamic Revoluționar 444
Frontul Moro de Eliberare Islamică (*Moro Islamic Liberation Front*, MILF) 321, 329, 423
Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei. *Vezi* FPEP
Frontul Rohinga 323
Fujimori, Alberto 213
Furet, François 96

G

Gabriel, arhanghel 243, 457
gali 343
Gallo, Charles 118
Gamaat Islamiya (GI) 268-272, 299-300, 305, 310, 435
Gambetta, Léon 118
Gandhi, Indira 229, 236
Gandhi, Mohandas 175
Gandhi, Rajiv 229
Gapon, preot 148
Garfield, James 164
Gaulle, Charles de 92, 201
Gaza 199, 209, 224, 331-332, 418
GCT (Grupul Combatant Tunisian, *Jamaa al-Muqatila al-Tunisia)* 305, 394
Geneva 110, 135, 142, 147, 150-151, 178-180, 437, 486, 492
Genova 220

George, Lloyd 172
Georgevici 120
Georgia 180, 312, 316-318, 398, 434
Germania 84-85, 122, 166, 178, 180, 195, 211, 231, 237, 283, 287, 289, 305, 311, 413, 438, 479, 494
Germania de Est (RDG) 50
Germania de Vest (RFG) 33, 211, 215, 221, 223, 229-230
Germania hitleristă 91
Ghassemlou, R. 212, 226
Ghelaev, Ruslan, emir 318
Ghelfman, Ghesia 139
Gherasimov, general 142, 150, 153-154, 156-157
Gherșuni, Grigori 144, 159
Ghidul anarhist 117
Ghinsburg, Sofia 141
GI. *Vezi Gamaat Islamiya*
GIA (Grupul Islamic Armat, *al-Jamaah al-Islamiya al-Musallaha*) 206, 231, 279-291, 304, 356-357, 412-414, 424
Giap, general 349
Gibraltar 313, 330
GICL 285-286, 301
Giffard, Henri 168
GIGN (Grupul de Intervenție al Jandarmeriei Naționale) 231, 357
Gilchrist, Thomas 107
Ginghis Han 20, 71, 80-82
Gironda 101-102
GMIP (*Gerakan Mujahideen Islam Pattani*) 401
GNT 312
Godefroy de Bouillon 249
Golan 351
Goldenberg 135
Goldman, Emma 114-115, 374-376
Goldstein, Baruch 236
Golf 260, 273, 296, 312, 315, 318, 336, 383, 386-387, 441, 444, 449
Gomel 150
Goncearov 127
Gorbaciov, Mihail 206
Goț, Mihail 144-145

Gousmi, Cherif, alias Abu Abdallah Ahmed 280, 282, 287
Gramme, Zénobe 107
greci 46, 60, 199-200, 480-481, 483
Grecia 175-176, 196, 199-200, 227, 496
Greenwich 461
Grignard, Alain 266
Grimmelshausen 85
Grinevieţki 139
Grivas, colonel 199
Groznîi 308, 358, 421
Grupul Dreptăţii Internaţionale 300
Grupul Islamic Combatant Libian 285-286, 301
„Grupul Islamic pentru Schimbare şi Partizanii lui Dumnezeu” 300
Grupul Păzitorilor Propovăduirii Salafiste (*Jamma al-Houmat al-Daawa al-Sala fiya*) 290, 414
Grupul Războiului Sfânt din Eritreea (*Jamaat al-Jihad Eritrea*) 320
Grupul Salafist pentru Propovăduire şi Luptă (GSPL) 290, 321, 394, 399, 412, 414, 451
Guantánamo 233, 312, 376, 389, 411, 415, 427, 437
Guatemala 46, 213, 215, 223
Gueniffey, Patrice 94
Guevara, Ernesto, zis Che 47, 215-216, 219
Guineea 213, 226
Guipúzcoa 235
Gujarat 453
Gulag 185, 190-191
Gunaratna, Rohan 277, 293, 391
Gush Emunim („Blocul Credinţei”) 15, 236
Gustave-Adolphe 83, 85
Guy de Lusignan 69
Guzmán, Abimael, zis „Preşedintele” Gonzalo 212
Gweir 447

H

Habash, George 224-225
Habsburgi 84
Haga 109, 112, 231
Haifa 198, 517
Haji Bakr 445-446
Halabja 214

Halim, Sait 180
Halsey, amiral 366
Halturin, Stepan 137
Hama 213, 270, 444-445
Hamas (*Harakat al-Muqawama al-Islamiya*, Mișcarea de Rezistență Islamică) 18, 205, 239-240, 251, 266, 326, 329, 331-334, 351-352, 364, 399, 415, 427, 541
Hambali, alias Riduan Isamuddin 322-324
Hamza (unchiul lui Mahomed) 261
Handschar (divizie SS) 258
Hanif, Assif Mohamed 395
Hanoi 395, 524
Harbin 516
Harkabi, Yehoshafat 518
Harkat-ul-Jihad al-Islami 396
Harkat-ul-Mujahideen 396
Harkov 135, 145
Harmodios 478, 481
Hasan al II-lea 62, 64-68, 262
Hasaviourt 316
Hassner, Pierre 370
hașemiți 210, 224-225, 253, 257
hașișini. *Vezi* asasini
Hata, Ikuhito 365
Hattab, Hassan 286-287-288, 290-291, 413-414
Havana 215
Hawatmeh, Nayef 225
Haywood, William 376
Hearst, Patty 377
Hearst, Randolph 377
Heathrow, aeroport 315
Hébert, Jacques 101, 103
Hébron 236, 257, 332
Hegel, Friedrich 100
Hegking, baron 134
Heinzen, Karl 162, 477
Hekmatyar, Gulbuddin 205, 275, 280, 294, 298, 335, 400
Heliopolis 269
Henric al IV-lea 58, 78

Henry, Emile 120-121
Herat, tabăra din 327
Herodot 76
Herțegovina 134
Herzen, Aleksandr 126-127, 129, 472
Hezbi Islami 205, 400
Hezbollah 205-206, 213, 239, 260-261, 273, 331-332, 334-335, 351, 353, 362, 365, 367, 399-400, 445
Hindawi 332
Hindu Mahasabha 174
Hindustan Socialist Republican Association 174
hinduși 236
Hiparh (tiran) 478-479
Hiroshima 14, 19, 25, 32, 194, 366
hispano-americani 393
Hitler, Adolf 381, 514
Hizb ut-Tahir (Partidul Eliberării Islamice, PEI) 266, 316
Hizb-i-Islami-i-Afghani (HIA – Partidul Islamului din Afganistan) 275, 280
Hlubeck 504
Ho Și Min 194
Hobbes, Thomas 78
Home 36
Home Rule Act 170
Homestead 375
Homs 67, 445
Horezm 71
Horsley, Albert. *Vezi* Orchard, Harry 375
houthi, mișcare 443
Hristos 15, 249
Hrușciov, Nikita 223
Hubac, Olivier 346
Hugo, Victor 116
Hulagu Han 71, 251
Huntington, Samuel 385
Husayn (fiul lui Ali) 246, 261, 331
Hussein (regele Iordaniei) 48, 225
Hussein, Saddam 76, 206, 214, 381-383, 385-388, 445, 447

I

iacobini 183
Iakuțk 142
Ibn Abd al-Wahhab, Muhammad 253
Ibn Amir, Rabi 531
Ibn Hanbal 252-253
Ibn Khattab 316-318
Ibn Muhsin, Huzaifa 531
Ibn Sabbah, Hasan 61, 250-251
Ibn Saud, Abdulaziz 255
Ibn Sh'uba, Mughira 531
Ibn Taymiyya 251-253, 255, 257, 264-265, 267, 428
Ibn Wahhab 253, 257
Ibrahim (calif). *Vezi* Abu Bakr al-Baghdadi
Ibrahim Ali al-Badri. *Vezi* Abu Bakr al-Baghdadi
Idaho 375, 378
Ierusalim 69, 197, 210, 239, 246, 249-250, 256-258, 352, 517, 538-539
Ignatiev (conte) 141
Imatra 152, 155
Imbaba 271
Imperiul Otoman 16-17
Imperiul Rus 140
Imperiul Selgiucid 64-65, 71
In Amenas 452
In Menguel 279
In Salah 279
Inchiziția 15
India 16-17, 91, 161, 170, 173-174, 234, 273, 320, 394, 399, 401, 419, 426, 450, 453, 509-510
Indiile britanice 258
Indochina 19, 199, 340, 347
Indonezia 40, 199, 214, 223, 263, 273, 312, 320, 322-324, 394, 397, 400-401, 403, 405, 426, 431, 450, 452-453
Ingușetia 316
Instanța Executivă a FIS în Străinătate (IEFS) 289
Institutul Cultural Islamic (ICI) din Milano 283
Interlaken 154
International Security Assistance Force (ISAF) 319
„Internaționala neagră" (*International Working People's Association*) 374

internet 303, 311, 327, 404, 406, 413, 419, 426-430
intervenția americană 392, 400
Intifada 49, 239, 266, 275, 331-333, 351, 366, 415
Ioan Botezătorul, sfânt 250
Ioan-Paul al II-lea 229, 300
Iordan 210, 224
Iordania 45, 48-49, 199, 210, 224-225, 258, 274, 294, 301, 314, 332, 397, 418, 444, 523-524
Iqbal, Muhammad 254
IRA (Irish Republican Army) 34, 44-45, 47, 91, 170, 172-173, 177, 199, 211, 228-230, 233-235, 438, 510-512, 514
Irak 21, 59-60, 66, 69, 76, 79, 206-209, 212, 225, 240, 257, 260-261, 297, 309, 314, 318, 333, 336, 339, 350-351, 355, 358-359, 366, 381, 385, 387-389, 392, 400, 402-403, 406, 408-409, 411-416, 418, 420, 424-425, 431, 434, 439, 442, 444-451, 454, 516, 539, 541
Iran 15, 18, 21, 58, 60-61, 63, 65, 71, 98, 208, 211, 223, 239-240, 247, 250-251, 258, 260-261, 263, 273, 278, 294, 298, 302, 312, 321, 332, 334-335, 349-351, 355, 362, 366, 379, 381, 394, 400-401, 419, 425, 434, 443-445, 447, 449, 453, 532
Irgun Zvai Leumi (Organizația Militară Națională) 91, 515-517
Irish Citizen Army 170
Irish Republican Brotherhood (IRB) 170
Irkuțk 487
Irlanda 45, 91, 166, 170-173, 175, 233, 513-514
Irod cel Mare 53
Isabela a II-a 112
Isfahan 65, 82
Iskra 182
islam șiit 260
Islamabad 271, 294, 300
Ismail 60
Israel 15, 18, 20, 38, 45, 49, 198-199, 209-210, 224, 229-231, 250, 270, 274, 295, 309, 320, 332-334, 339, 342, 351, 385, 395, 402, 415, 518-519, 522-523, 538-539
Israeli, Raphael 339
israeliano-palestinian 15, 209, 336, 388, 438
Istanbul 247, 315, 333, 410, 413
Ișutin 128, 130, 345-346
Ișutin 182
Italia 109-110, 134, 164, 176-178, 181, 219, 232, 283, 301, 305, 311, 411-413, 438, 458
Ittihad-i-Islami (Uniunea islamului), grup 275, 285
Iuda din Galileea 54

Iudeea 15
Iugoslavia 46, 79, 176, 179, 196, 226-227
Ivanov (student rus) 130
Izvestia 185-186
Izz ad-Din al-Qassam

J

Jabhat al-Nusra 444-446, 449
Jabotinsky, Vladimir 197-198
Jafar, imam 60
Jaffa 517
Jaime, Joseph 284
Jaish al-Fatah 449
Jaish-e-Mohammed (Asia de Sud) 394, 396, 401
Jakarta 323-324, 399
Jalal al-Din 71
Jalalabad 275
Jalozai 297
Jamaa Salafiya (grup salafist) 367, 471
Jamaah Ansar al-Tawhid 452
Jamaat al-Muslimin (Comunitatea Musulmanilor). *Vezi* TWH
Jamaat-i-Islami-i-Afghani (JIA – Grupul Islamic din Afganistan) 275
Jamia-al-Ulema-il-Pakistan 539
Japonia 161, 211, 236, 347, 364, 366, 406, 450
Jaurès, Jean 93
Java 323
Jaysh al-Islam 444
Jazani, Bizhan 532
Jeddah 274
Jefferson, Thomas 372, 375
Jelačić, Josip 481
Jeliabov, Andrei 136-139, 143
Jemaah Islamiyah (JI – Grup islamic) 241, 315, 322-324, 330, 394, 396-398, 401-402, 423, 426, 431
Jenkins, Brian Michael 405
Jenny 139
Jerez 112
jihad algerian 278-291

„Jihadul Islamic” (Liban) 239, 332, 352, 364, 421
John of Salisbury 77
Johnson, Lyndon 376
Jolo, insulă 330, 426, 432-433
Jongman, Albert 24-25
Joseph-François (fratele lui Robespierre) 104
Jules Lhérot, chelner 119
Justițiarii Genocidului Armean 227

K

Kabul 206, 272, 276, 278, 298, 302, 319, 335, 356, 419-420
Kabylia 286, 290-291, 451
Kach 236
Kaciura, Toma 145
Kaczynski, Ted, alias *The Unabomber* 233, 377
Kagan, Robert 385
Kahane, Meir 236
Kali 17
Kaliaev 30-31, 146-147, 149, 158, 160, 467-469
Kamel, Fateh 287
Kamel, Mustafa, alias Abu Hamza 282
Kamennîi 138
kamikaze 338
Kamo 156
Kandahar 206, 419
Kano 320
Kansi, Mir Aimal 300
Kant, Immanuel 79, 100
Kaplan, Fanny 186
Kara (râu) 138, 142
Karachi 297, 302, 313, 315, 397, 403, 419, 421, 429
Karakozov, Dmitri 128, 130, 345
Karameh 209
Karbala 246, 259, 261, 331
Karlsruhe 222
Karpov, colonel 159
Karpovici, Piotr 144, 154, 156
Karzai, Hamid 319, 395, 406, 420

Kastari, Mas Selamat 402
katiba 280
Katibat al-Tawhid 452
Katsina 320
Kazan 128, 487
Kazan, piața 133
Kebir, Rabah 289
Kemal, Mustafa 180, 247
Kennedy, Edward 514
Kennedy, John 21, 58, 373, 376, 383
Kennedy, Paul 385
Kennedy, Robert 21
Kenya 91, 301, 320, 333, 357, 384, 394, 401, 415, 453
Kepel, Gilles 263
Kertali, Mustafa 285
KGB 185, 191
Khad 206
Khalden 332
Khaled, Leila 228
Khalid Sheikh Mohammed 313, 323, 357, 400
Khalifa, Mohammed Jamal 321
Khalistan („Țara celor Puri") 236
kharidjiți 59, 246
Khartoum 27, 296-297
Khayam, Omar 61
Khelkhal, Khaled 284
Khmerii Roșii 90
Khobar 207, 300, 416
Khomeini, Ruhollah, ayatollah 260, 444, 530, 536
Khoskrokhavar 251
Khuzestan 63
Kibalcici, Serghei 137, 139
Kiepels, general 148
Kiev 131-132, 134-135, 143, 145, 148, 150, 155, 159, 165
Kikambala Paradise, hotel 397
King, Martin Luther 377
Kirkuk 447
Kissinger, Henry 387

kisti 317
Klements, Dimitri 131, 135
KMM. *Vezi Kampulan Mujahideen Malaysia* 323, 330
Knoop, colonel 135
Kobani 444
Koblenz 94
Kogan, Avraam 150
Kohistan 63
Kolokol (*Clopotul*) 126
Konovnițov, conte 153
Kornilov, surori 131
Kosovo 175-176, 308
Kossuth, Lajos 482
Kotzebue, August von 479
Kovalski 134, 498
Krajli 177
Krasnaia Gazeta (Petrograd) 186
Krasnoiarsk 150
Kravcinski, Serghei, alias Stepniak 9, 134
Kreslavl 150
Kronstadt 138, 189
Kropotkin, Piotr 109, 114, 116, 133, 135, 157
Ku Klux Klan 21, 373, 378
Kuala Lumpur 323, 395
Kudriavțev 155
Kulikovski 149
kurzi 44, 214, 226, 417, 444, 447-449
kurzii din Irak 212
Kuweit 295, 299-300, 357, 394, 397, 401, 406
Kvaternik, Eugen 177-178
Kviatkovski 135, 137

L

La Chaux-de-Fonds 116
La Mano negra (Spania) 112
Laguski 144
Lahcene Mokhtari, alias Abu El Maali 283
Langley 300

Languedoc 97
Laos 324
Laqueur, Walter 27, 169
Lashkar-e-Jhangvi 396, 401
Lashkar-e-Taiba 396, 401
Lavrov, Piotr 131, 133
Layada, Abdelhak, alias Abu Adlane 279
Léauthier, Léon-Jules 119
Lega, Paolo 110
„Legiunea Sfântă" sau „Drujina Sfântă" 140
Lenin 19, 79, 90, 141, 161, 182-192
leninist-maoist 92
Leonidas (regele Spartei, mort la Termopile) 360
Leontieva, Tatiana 154
Letino 110
Levant 258
Levi, Shlomo 517
Leyte 347, 366
Liban 45, 49, 205-206, 213, 223, 225-228, 231, 239, 258, 260-261, 274, 297, 332, 334, 349-351, 353, 400, 412, 415, 423, 438
Liberia 213
Libia 18, 24, 176, 179, 208, 212, 223, 225, 229-230, 240, 247, 271, 381-382, 443, 445, 450-454, 514
Lichnowski, Felix, prinț 480
Liddell Hart, Basil, sir 34
Lieske, caz 504
Liga Islamică Mondială 273-274
Liga Islamică pentru Propovăduire și Jihad (LIPJ – *al-Ittihad al-Islami li Daawa wal Jihad*) 285
Liga Luptătorilor lui Dumnezeu (*Rabitat-ul-Mujahideen*) 323, 401
Liga Socialistă Agrară 144
Likud 333
Lille 284, 287
L'Illustration 118
Limbourg, petrolier 330, 357, 396-397
Lincoln, Abraham 21, 58, 164, 373
Lindh, John Walker 316
Lipețk 136
Livadia 493

Liverpool 172
Livius, Marcus 343
Locke, John 78
locuitori ai Bostonului 371
Lodarski 152
Lodz 516
Lombardia 177, 481
Londonderry 234
Londra 108-109, 112, 116, 126, 143, 157, 172-173, 183, 234, 266, 284, 286, 296, 301, 311, 409-410, 419, 427, 429, 437, 439, 441, 511-512
Lopatin 157
Lopuhin 145, 157
Lorena 85, 107
Loris-Melikov 137-138, 141
Los Angeles 302, 305-306, 376
Los Angeles Times (The) 376
Loubet, Émile 112
Lounici, Djamel 283
LTTE (Liberation Tigers of Tamil Eelam). *Vezi* Tigrii Tamili 212, 329, 353-354, 362-363, 366, 427
Lubni 150
Lucheni, Luigi 110, 164
Ludovic al XIV-lea 85
Ludovic al XVI-lea 79, 101, 495
Ludovic, sfânt 70
Ludovic-Filip 499
Lufthansa 222, 232
Lujanovski 154
lumea arabă 72, 75, 77
Luxor 272
Lynch, John Mary 514
Lyon 98, 284

M

M-19 (Columbia) 46
Maaroufi, Tarek 305
Mac Namara (doi frați, John și James) 376
Mac Veigh, Timothy 233, 379
Macedonia 175-176

Machiavelli, Niccolò 81, 104
Macias Nguema, Francisco 213
Madani, Abbassi 278-279
Madras 354
Madrid 112, 235, 409, 411, 430-431, 439, 441
Magdeburg 85
Magreb 262, 273, 313-314, 394, 415, 443
Mahler, Horst 211
Mahomed 243-248, 250, 252-253, 265, 268, 276, 296, 301, 306, 310, 325, 329, 345, 355, 413
mai 1968 219, 222
MAK (*Maktab al-Khidamat*, Biroul de servicii) 273-274, 277, 295, 422
Makhmur 447
Malaia Sadovaia, stradă 138
Malatesta, Enrico 109-110
Malaysia 199, 302, 312, 322-324, 354, 400-401, 403, 450
Mali 291, 424, 452-453
Mallarmé, Stéphane 106
Malvine, insule 216
mameluci 71, 253
Manhattan 338-339
Manila 300, 321, 395, 430, 432, 439
Manzikert 61
Mao Zedong 16, 187
Marat, Jean-Paul 101
Marcos, Ferdinand 223
Marea Britanie 22, 34, 44, 91, 167, 171, 174, 176, 197-200, 216-217, 230-231, 233-234, 266, 282, 287, 295, 301, 305, 311, 314-315, 318, 327, 354, 362, 370, 382, 394, 409-410, 413, 434-436, 442-443, 510-512
Marea Neagră 154
Marea Roșie 339
Marea Teroare (1793-1794) 104, 190-191
Marele Război 163
Maria-Antoaneta 79, 101, 103
Maria-Cristina de Habsbourg-Lorraine 112
Mariana, Juan de 77-78
Marighella, Carlos 27, 37, 47, 214-215, 217
Marignane 280
marinari de la baza din Kronstadt 138

Maroc 247, 282-283, 313-314, 400, 414, 444
Marrakech 282-283, 287, 304
Marriott, hotel 324, 431
Marsilia 118, 177, 231, 357
Marx, Karl 99-100, 109, 130, 139
marxism-leninism 187, 260
marxist 100
Mashrek 240
Massada 331, 342, 347
Massoud, comandant 206, 275, 298, 305, 308, 356
Matveiev 134
Maududi, Abul A'la 258-259, 262, 264-265, 355
Mau-Mau 41, 91, 199
Mauritania 291, 321, 424
Mawdud 68
Mazar-i-Sharif 302
„Mâna neagră" (*Ţrna ruka*) 163-164
McGlades Bar 511
McGurk's Bar 511
McKinley, William 21, 115, 164, 375
Mecca 243-246, 273, 295, 447, 540
meccani 244
Mechat, Adel 287
Meddeb, Abdelwahab 252
Médéa 290
Medina 248, 252-254, 268, 295-296, 416, 439
Mediterana 371-372
Meiji (revoluţia) 450
Meinhof, Ulrike 221-222
Mekhloufi, Said 280
Melouk, Farid 304
menşevici 159, 182, 189
Meridor, Yaacob 515
Merkulov 139
Merlino, Francesco 110
Mesenţov 504
Metternich 481
Meunier, Théodule 119

Mezenţov, general 134
Miami 313, 333, 429
Michel, Louise 116-117
Michelet, Jules 118
Mien, general 152, 154
Mihail al Serbiei, prinţ 496
Mihailov, Adrian 134-136, 143
Mihailov, Aleksandr 133, 137-139
Mihailov, Ivan 176
Mihailovski 139
Milano 220, 283, 305, 463
milenarişti 72
Mindanao 212, 321-322, 426, 432
Mir Hamzah, şeic 539
Mirski, Leonid 135
„Mişcarea 2 Iunie" (Bewegung Zwei Juni, B2J) 211, 219, 221
Mişcarea de Rezistenţă Islamică (*Harakat al-Muqawama al-Islamiya*). *Vezi* Hamas
Mişcarea de Tineret a Molucelor de Sud Libere 40
Mişcarea Imigranţilor (*Al-Muhajiroun*) 266
Mişcarea Islamică Armată (MIA – *al-Harakat al-Islamiya al-Musallaha*) 278
Mişcarea Islamică de Eliberare (MIE – *al-Harakat al-Islamiya lil Tahrir*) 268-269
Mişcarea Islamică pentru Propovăduire şi Jihad (MIPJ – *al-Harakat al-Islamiya li Daawa wal Jihad*) 285
Mişcarea Mujahedinilor Indonezieni (MMI) 322
Mişcarea Partizanilor Profetului (*Harakat ul-Ansar*) 299
Mişcarea pentru un Stat Islamic (MSI – *al-Harakat Inn al-Dawla Islamiya*) 280
Mişcarea Războiului Sacru (*Harakat ul-Jihad*) (Bangladesh) 299
Mişcarea Tineretului Islamist Marocan (MTIM) 283
Mitrione, Dan 217, 527
Mlodeţki 138
Modena, conte de 495
Mogadiscio 222, 232, 300, 453
moguli 17
Mohamed, Ali 335
Moise 536
Moiseienko, Boris 149
Mokhtar Belmokhtar 290-291, 424, 451-452
Molly Maguires 374

Moluce 40, 212, 322-323
Mombassa 320, 333, 357, 397
Moncasi, Juan Oliva 112
mongoli 16, 70-71, 80-83, 252
Montana 378
Montbrison 119
Montceau-les-Mines 116-117
Montesquieu 104
Montevideo 216
Montferrat, marchiz de 69-70
Montjuic 113
Monza 110
Mooney, Thomas 376
Moro, Aldo 220-221, 229
Morozov, Nikolai 136, 492
Morral, Mateo 112
Morsi, Mohamed 443
Moscova 126, 128, 130-133, 135, 137, 141-142, 148, 152-155, 176, 185, 188, 191, 212, 317-318, 358-359, 397, 405, 421, 425, 430, 434, 445, 451, 487
Moser, Alfons 195
Mossad 332
Mossadegh, Mohamed Hedayat, zis 223, 260
Mossul 447, 449
Most, Johann 114, 166-168, 374-375, 500
Motoviliha 189
Moubarak, Hosni 271, 443
Mountbatten, lord 229, 234
Moyne, lord 197
MRF 511
Muawiya 59, 246-247
Mughniyey, Imad 335
mujahedini yemeniți 329
MUKUB (*Maktab al-Khidamat al-Mujahideen al-Arab*, „Biroul de Servicii al Luptătorilor lui Dumnezeu Arabi”) 274
Mulhouse 222
Mumbai 320
München 38, 48, 225, 229
Münster 86, 344

Muraviov 128
Murrah Building 378
Musa (fiul lui Jafar) 60
Musharraf, Pervez 319-320, 339, 395, 406, 419
Musset, Alfred de 457, 464
Mussolini 177
mustailiți 61
musulmani 236
musulmani indonezieni 322
Muwafaq Foundation 294

N

Naccache, Anis 261
Nagasaki 14, 19, 25, 32, 194
Nagorno-Karabah 227, 316
Naguib, general 264
Nairobi 301, 313, 320, 357, 368
Najibullah 543
Nantes 98
Napoleon I 479, 494
Napoleon al III-lea 164, 496
Napoleon Bonaparte 372
Napoli 220, 283
Narathiwat 401
Narodnaia Volia („Voința poporului”) 123, 136-141, 143, 145-146, 164, 169
Nasir al-Wuhayshi 451
Nasrallah, șeic 362
Nasser, Gamal Abdel 209, 264
Natanson, Marc 131, 133
Natanson, Olga 133
NATO (Organizația Tratatului Atlanticului de Nord) 219, 221, 227, 420, 449
Navarra 235
Nawar, Nizar 313
Nazaret 341
Nazarov 153
Nazim, doctor 180
naziști 55, 190, 192, 196, 346, 516
Neceaev, Serghei 89, 105, 124, 128-131, 145, 160, 345, 469-470, 489

Neerwinden 101
Nejd, de unde este originar Muhammad Ibn Abd al-Wahhab (1703-1792) 253
neonaziști 378
neoplatonicieni 60
Nepal 212
Neploiev, general 154
Nercinsk 487
New Delhi 320, 419, 439
New Jersey 306
New York 14, 178, 225, 228, 299, 305, 335, 374, 376, 383-384
Newark 306
Nicaragua 381
Nicolae I 125, 127, 129, 481, 495
Nicolae al II-lea 126, 140, 143, 156-157
Niger 291, 424, 451-452
Nigeria 415, 424, 450, 452
nihiliști 74
Nijni-Novgorod 150, 153
Nikitenko, Boris 154-156
Nikolai, Marele Duce 155
Nimitz, amiral 366
Nixon, Richard 219, 377
nizariți 61
Nobel, Alfred 166, 340
Nobiling 496
Noua Caledonie 116
Noua Zeelandă 399
Nouri al-Maliki 446-447
Novosibirsk 188
NRBC (terorism nuclear, radiologic, bacteriologic sau chimic) 326-328, 433
Nucleele Revoluționare Armate 38

O

OAS 200-201
Obolenski, prinț 145
Oboleșiov, Aleksei 133
Observatorul Islamic de Informare (*Islamic Observation Center*) 305
Öcalan, zis Apo 212

Occident 66, 72, 74-75, 80, 125, 169, 174, 209-210
ocupație israeliană 219
Odessa 131, 134-135, 137, 150-151
OEP (Organizația pentru Eliberarea Palestinei) 44, 48-49, 209-210, 224, 239-240, 273, 293, 332
Ogaden 297
Ogariov 126-127
Ohka 347-348
Ohrana 142, 145-148, 150, 153, 155, 157-159
Okinawa 366
Oklahoma 21, 233, 376, 378-379, 394
Oklați 138
OLAA 231
Olanda 16, 40, 78, 101, 231, 410
Olim cel Mare 481
Omaha, plajă 366
Omar, calif 246-247
Omar, mollah 230, 298-299, 400, 406
Omeiazi 59, 247, 250, 259
Onishi, amiral 347, 362
ONU (Organizaţia Naţiunilor Unite) 198-200, 221, 225-226, 300, 312, 334, 336, 387-388, 418, 443, 451
OPEC (Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol) 44, 229
Orchard, Harry (cunoscut și sub numele de Albert Horsley) 375
Ordine nero (Ordinul negru) 38
Ordinul Cavalerilor Muncii 114
Organizația de Luptă (Rusia) 144-151, 154-156, 158
Organizația din Moscova 133
Organizația Dreptății Revoluționare 334
Organizația Internațională de Ajutorare Islamică (*International Islamic Relief Organisation* – IIRO) 317
Organizația Luptei Armate Arabe (OLAA) 231
Organizația Revoluționară Internă Macedoneană (ORIM) 175
Organizația Rezistenței Afgane 275
Organizația Unită de Eliberare Pattani (PULO) 401
Orient-Express 177
Orientul Apropiat 197, 212-213, 349, 351, 450
Orientul Mijlociu 20, 53, 72, 83, 164, 205, 209, 212, 240, 250, 262, 270, 273-274, 294, 296-297, 302, 307, 314, 318, 321, 341, 388, 391, 393-399, 401-402, 404-406, 415, 417, 424-425, 427,

438
ORIM (Macedonia) 70
Osetia 316
Osnabrück 86
Ossinski, Valeri 134-135
Othman, calif 244, 246
otomani 90, 126, 176, 179-180, 210, 247, 249, 253
Ouargla 279
Our Lady Mediatrix 329

P

Paddy, bar 323
Padilla, José 316, 327, 433
Padova 221
PAGAD 320
Pakistan 21, 164, 205, 207, 209, 237, 258-259, 262, 266, 268-273, 283, 294-297, 300-302, 308, 312-313, 319, 321-323, 329, 356-357, 389, 393-394, 396, 398-401, 403, 406, 410, 419-421, 423, 425, 441, 449-450, 452-454, 543
Paktar 275
Paktia 206
Palestina 37, 53, 197-199, 210, 225, 247, 256-257, 274, 297, 332, 339, 349, 362, 415, 496, 521-524, 538, 541-542
Pallás, Paulino 113
Pan Am 27, 228
Pando 216
Panjshir 206
Pankisi 317-318, 398, 434
„Pantera din Batignolles”, grup 116
Pappenheim 85
Papua Noua Guinee 212
Paraguay 215
Paris 97, 112, 116-121
ambasada americană (proiect de atentat) 305, 410-411
Avenue de l’Opéra 121
biserica Madeleine 120
bulevardul Saint-Germain 117-118
Bursa 118
cafeneaua *Terminus* din gara Saint-Lazare 121

cazarma Lobau 119
Drugstore Publicis Saint-Germain 231
Esplanada Invalizilor 117
magazinul din Galeriile Lafayette 335
magazinul *Le Printemps* 118
magazinul *Tati* de pe strada Rennes 335
mahalaua Saint-Jacques 120
moscheea din strada Myrha 281, 284
Palatul Bourbon 120-121
stația de metrou Barbès 195-196
stația RER Port-Royal 287, 304
stația RER Saint-Michel 284
strada Bons-Enfants 121
strada Clichy 119
strada Marbeuf 231
strada Saint-Martin 120
Parsons, Albert 374
Partidul Căii Islamice (*Hizb ul-Tahir*) 316
Partidul Constituțional-Democrat (Rusia) 150
Partidul Democratic al Kurdistanului Iranian (PDKI) 212
Partidul Marelui Vietnam (*Dai Viet*) 26
Partidul Muncii 26
Partidul Muncitorilor din Kurdistan (PKK) (Turcia) 212, 399, 447
Partidul Național Vietnamez (*Quoc Dan Dang*) 26
Partidul Personalităților (*Can Lao Nhan Vi*) 26
Partidul Social-Democrat (Rusia, secolul al XIX-lea) 124, 140, 142, 149-150, 158, 183
Partidul Social-Revoluționar (Rusia, secolul al XIX-lea) 30, 123-124, 130, 133-135, 141-160
Partizanii Islamului (al-Ansar al-Islam) 318
Passanante, Giovanni 110
paștuni 275, 298, 319
Pauwels, Amédée 120
Pavel, Marele Duce 149
Pavelici, Ante 91, 177-179
Pavlov (teoretician rasist) 155
Pearl, Daniel 313
Pearse, Patrick 171
Peninsula Arabică 357
Pennsylvania 306, 374-375, 384

Pentagon 13-14, 22, 207-208, 306, 364, 384, 387-388, 404
Péron, Juan 216
Pérou 26, 45, 213
Perovskaia, Sofia 124, 131, 133, 137, 139, 143
Perpignan 283
Persia 59, 61-62, 65-68, 71, 141, 247, 260, 516-517
Persic, golf 59, 339
Peshawar 274-275, 277, 293-294, 297, 302, 304, 422
peshmerga 447
Pestel 125
Petrașevski 125
Petropavlovskaia, fortăreața 127, 130
Petrov 159
Petru I cel Mare (Rusia) 486
Philadelphia 374
Philippe de Montfort 72
Phnom Penh 395
Piemont 164
Pierre l'Ermite 249
Pinochet 99, 213
PIRA 228, 240
Pisarev, Dmitri 129
Pittsburgh 374-375
PKK (Partidul Muncitorilor din Kurdistan) 447
Planet Hollywood, restaurant 320
Platon 76
Plehanov 136, 142
Plehve, Viaceslav 141-142, 144-148, 157-158
Plutarh 77
Pobedonoșțev 141, 144
Poitiers 247
Pokotilov 146
Pol Pot 187
Polonia 140, 170, 196, 516
Poltava 143
Pompidou, Georges 512
Popov 136
populația hausa 452

populiști ruși 20
Porsenna (rege etrusc) 479
portoricani 373
Portugalia 164, 184, 193, 195, 199
Pouget, Emile 122
Powell, Colin 385-387
Prabhakaran, Velupillai 354, 362
Presnia 152
primul război carlist 112
Primul Război Mondial 90-91, 159, 161, 165, 168, 170-173, 176, 179, 348
procesul Celor Treizeci 122
Profetul 355
Proletariatul Muncitoresc 140
Proudhon, Pierre-Joseph 108-109, 114, 116, 129, 160, 472
Provence 84
Pskov 156
Pugaciov 132, 487
Pușkin 126
putere selgiucidă 62-63
Putin, Vladimir 358
PYD (Partidul Uniunii Democratice, *Partiya Yekîtiya Demokrat*) 447

Q

Qa'ini, Husayn 59, 63
Qadissiyya 531
Qassem, Talaat Fouad 300
Qatar 449
Qom 260, 302
quraișiți 447
Qutb, Sayyid 264-267, 362

R

Raab 485
Rabardy 120
Rabbani, Muhammad 275
Rabin, Yitzhak 15, 229, 236
Racikovski, Piotr 142, 145-146, 152-153, 158
Radetzky von Radetz, Joseph, conte 481

Radwan (senior selgiucid) 67
Raeh, Wae Ka 401
RAF 221-222, 229
Rafke, Tawfik 324
Rahman, Fazloul 539
Rajab, Abdel Rahman 299
Rajiv Gandhi 229
Ramadan, Tarik 266
Ramda, Rachid 284, 435
Rand Corporation 226, 228
Raqqa 446
Raspail, François 116
Rasputin, Grigori 159
Rataiev 148, 153
Rathenau, Walter 91, 180
Ravachol (Koenigstein, François-Claudius, zis) 110, 118-119, 121
Razin, Stenka 132, 487
Războiul de Secesiune 372-373, 378
Războiul de Șase Zile 209, 219, 224, 229, 519, 522
Războiul de Treizeci de Ani 21, 58, 78, 80, 84-86, 372
Războiul Rece 464
Reagan, Ronald 373, 379-382, 386
Reclus, Elisée 109, 116
Reforma 58, 60, 83
regiune pariziană 283-284
Reid, Richard Calvin 307, 313, 333, 410, 429
Reinstein 135
Renașterea 344-346
Ressam, Ahmed 302, 305
Reval 157
Revival Society of Islamic Heritage (RSIH – Societatea pentru Renașterea Moștenirii Islamice) 295
Revoltații, grup 120
Revoluția Americană din 1776 93
Revoluția Franceză 17, 26, 59, 78-80, 86, 89, 93-95, 97, 99, 105, 125, 129, 159, 162, 176, 183-184, 189, 481
revoluția iraniană 94, 162, 205
revoluția marxistă 464
Revoluția Rusă 43, 79, 93, 123-125, 131, 142, 162, 182-184, 487

Rezistența (Franța) 46, 511
Rhodesia 219
Riad 253, 300, 359, 397, 400, 405, 416
Rice, Condolezza 386
Richard Inimă-de-Leu 250
Richelieu 85-86
Rida, Rashid 255
Rimini 109
Rio de Janeiro 215
Rîs, Salomon 155
Rîsakov 139
Robespierre, Maximilien de 9, 13, 55, 90, 93-94, 96-97, 99-105, 189, 478
Rochetaillé, baron de 119
Rodinson, Maxime 55, 57
Roe *versus* Wade (sau Roe-Wade) 379
Rojava 448-449
Roma 24, 27, 53, 55, 110, 180, 220-221, 228, 249, 283, 381, 410, 413, 459, 476
romani 81
Romanov, Aleksandr 504
Romanov, Nikolai 151
România 163, 181
Roosevelt, Franklin 390
Roosevelt, Theodore 372, 375
Rosario 216
Rostov pe Don 150
Roubaix 287, 410
Rousseau, Jean-Jacques 78-79, 99, 470
RSSS (*Rashitriya Swayam Sewak Sangh*) 174
Rukn al-Din 251
Rumpff 504
Rumsfeld, Donald 387
Rurik, crucișător 157
Rusia 21, 80, 90, 105, 123, 125-130, 133-134, 138-140, 142, 144, 148-152, 155, 157-164, 166, 173, 175-176, 184, 189, 198, 237, 273, 316, 339, 383, 397, 401-402, 421, 443, 445, 467, 469-470, 473, 481, 486-487, 489, 493-495, 497-499, 505
Ruskoie Slovo (*Cuvântul rus*) 129
Rustum (general pers) 531
rușii vechi despre *raskol* 133

Rutenberg, Piotr 148, 152
Rwanda 17, 79, 213
Ryad 188

S

Saad 335
Saad Bin Laden 400
Sabattai Zevi 15
Sabra și Shatila 227, 334
Sacco, Nicola 373
Saddam Hussein 447
Sadek, Abu Abdallah 285
Sahel 290, 415, 443, 450-451, 453
Sahraoui, Abdelbaki 281, 284
Saif al-Adel 400
Saïki, Omar 287
Saint-Denis 120
Saint-Just 101-103, 495
Saint-Lo 366
Saipan 347
Saladin 69-71, 250-251
salafism 337, 451
Salama, Sayd 301
Salim 301
Salisbury 77
Salman, Abul Bara 320
Salvador, Santiago 113
Samara 144, 150
Samaria 15
Samarkand 71
Samir Abd Muhammad al-Khlifawi. *Vezi* Haji Bakr
samniți 343
Samson 342
San Francisco 306, 376
Sana'a 443, 453
Sand, Karl 479
Sankt-Petersburg 130-131, 133-135, 137, 140-142, 145-146, 148-151, 153-154, 156, 159, 163, 179
São Paolo 215

Sarajevo 163, 177
sarazini 247
Sardinia 247
Sarkozy, Nicolas 443
Sartre, Jean-Paul 464
SAS 511
saud, trib 253
Sava 63
Savarkar, Vinayak 174
Savinkov, Boris 146-149, 151-158
Saxby, Edward 78, 475
Sayyaf, Rasul 275
Sazonov, Egor 146-147
Scaevola, Mucius 479, 498
Schiller 479
Schmid, Alex 24-25
Schweitzer, Maks 149
Schweitzer, Maksimilian 148, 152
scoțieni 233, 513, 515
Scrisoare din provincie 127
SDN. *Vezi* Societatea Națiunilor
secta ismailită 60-61, 65-66
„secții de protecție" (*ohranîie otdeleniia*) 141
Secțiunea roșie 515-516
sefarad 333, 516-517
selgiucizi 61-68, 71, 76, 247, 249-251
Semenovski 152, 154
Semiluna Roșie 274
Semionovski, piața 139
Sendic, Raúl 217
Senegal 301
separatiști basci din Spania 42
Septembrie Negru 48, 352
Serbia 120, 163-164, 175-177, 409, 496
Serghei, Mare Duce 30
Serno-Sovoliovici, Mihail 127
Serval (operațiune) 451
Seurat, Michel 334

Sevastopol 154-155
Sfântul Bartolomeu 84
Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană 84
Sfântul Ioan din Acra 249
Shaaban, Anwar 283
Shahdiz, cetate 65
Shamir, Yitzak 198
Shaqaqi, Fathi 352
Shariati, Ali 251, 259-262, 297
Sharif, Omar Khan 394
Sharon, Ariel 227, 352
Sherman, general 373
Shi'atu'Ali 59
Shimshon 517
Shrinagar 395
Shukeiri, Ahmed 209
Shukri, Mustafa 268
Shultz, George 380
SIB 511
Siberia 138, 142-144, 156, 488
Sicilia 247
Sidi Bel-Abbès 280
sikh 44, 236
Silberberg, Léon 154-156
Simeoni, Edmond 236
Sinai 417-418, 452
Sindercombe, Miles 476-477
Singapore 322, 324, 330, 395, 399, 402, 450, 454
Sinjar 447
sionist 523
Sipai Sahaba 401
Sipiaghin 145
Siria 53, 58, 60, 66-68, 71, 208, 225, 240, 247, 250-251, 312, 314, 332, 351, 425, 442, 444-451, 454, 516
Sisi (general) 443
Slavonia 163
Soboul, Albert 93
social-democrație 123

Societatea Națiunilor (SN) 178, 226
„societatea toporului” (Moscova) 130
Sokolov, supranumit Medved (Ursul) 152, 154-155
Soloviov, Aleksandr 135-136, 496
Soloviov, Vladimir 139
Somalia 222, 232, 271, 274, 297, 300, 320, 394, 450, 453
Somerset 306
Sorel, Georges 111
Sourdis, marchiz de 85
sovietic 123, 143, 166, 169, 176, 181-182, 184-186, 188, 190, 192, 194, 205-206, 238, 240, 266, 268-269, 271-277, 285, 292, 294, 298, 308, 316, 321, 355-356, 380-381, 387, 400, 406, 420, 441, 449-450
Sovremennik (*Contemporanul*) 126
Spania 42, 44, 101, 111-113, 119, 247, 399, 409, 431, 496
Special Operation Executive 195
Spies, August 374
Spiridonova, Maria 189
Sri Lanka 354, 399
Stalin, Iosif 90, 95, 105, 125, 182-192, 381
Staps, Friedrich 699
statele arabe 198, 209
Statele Unite ale Americii 15-16, 18, 21-24, 27, 43, 66, 74, 76, 113-116, 140, 151, 155, 161, 164, 166-167, 171-173, 178, 194-195, 198, 205-208, 211, 213, 218, 223, 226-227, 230, 232-233, 236-237, 263, 270-272, 292, 295-297, 299-310, 312, 315-316, 318, 320, 323, 333-334, 336, 347, 355-356, 358-359, 370-393, 395-396, 399, 402-406, 409, 411, 420, 422, 435, 437-438, 441-445, 449, 453, 516, 537, 539, 543
statul brazilian 215
statul evreu 342
statul german 221-222
statul italian 220, 231
statul rus 137
statul spaniol 235
Statul Islamic 444-446, 448. *Vezi și* Daesh
Steinberg, Isaac 187
Stepniak. *Vezi* Kravcinski, Serghei
Stern, grup 91, 197-198
Stolîpin, Piotr 154-155, 158-159, 165
Strasbourg 304

strategia occidentală 72
Students for a Democratic Society 377
studenți marocani 287
Sudan 229, 296-297, 307-309, 356, 384, 423, 539
Sudeikin, Grigore 142, 504
Suedia 83-85
Suez, canalul 209, 256
Suharto 214, 223, 263
Sukarnoputri 323
Sulawesi 323
sultanatul Sokoto 452
Sumatra 212
Sun Tzu 34
sunniți 259-263, 278, 355, 416-417, 443, 449
Supporters of Sharia (Susținătorii Legii Islamice) 286, 427
Surabaya 395
Sveaborg 153
Swissair 228
Sykes-Picot, acorduri 257
Symbionese Liberation Army (SLA) 211, 218, 377

Ș

șahul Iranului 211, 223, 260
Șaliapin 149
școala stoică 60
șiiți 59-62, 205, 214, 246, 251, 259-262, 319, 331, 334-336, 355, 367, 417, 444, 447, 449
Șiraz 82
Șliselburg 145, 149

T

taboriți 15
Tadjikistan 297
Taha, Rifa'i Ahmed, alias Abu Yasser 539
Taha, Rifai 272
Taiwan 395, 450, 454
takfiri 279
Talat (membru al triumviratului june-turc) 180

talibani 21, 207, 259, 286-287, 297-299, 303, 308, 319, 321, 325, 335, 356, 392, 399-400, 403, 406, 419-420, 423-426, 540-541
Talmud 502
Tambov 154, 190
Tamerlan sau Timur Lenk 17, 20, 81-82, 85
Tamil Nadu (India de Sud) 353-354, 364
tamili 353-355, 367
Tancred (prinț al Antiohiei) 68
Tantawi, șeic Muhammad Sayyid 538
Tanzania 21, 301, 384, 415
Tanzim 353
Tarnovski, G. 497
Tașkent 274
Tatarov 149, 152-153
Taylor, Charles 213
Tânăra Rusie 127
Teheran 62, 273, 302, 351, 379, 535
Tel Aviv 198, 223, 228, 333, 517
Tell Rifaat 445
Ternon, Yves 345
Teroare. *Vezi* Marea Teroare (1793-1794)
Teterka 138
TGV Marsilia-Paris 231
Thailanda 322-324, 354, 397, 401
Thatcher, Margaret 234
Thévenot, soți 280
thugs 17
Tibhirine 237, 285
tiermondism 219
Tiflis 150, 156
Tigri Tamili (sau LTTE, *Liberation Tigers of Tamil Eelam*) 212, 329, 353-355, 362-363, 366, 427
Tihomirov, Lev 139, 142-143
Tilak, Bal Ganjadhar 173
Tilly, Johann T'Serclaes, conte de 85
Timorul Oriental 323, 399
Tirana 301
Tito, Iosip Broz, zis 178-179
Titus 53

Titus Livius 343
Tkaciov, Piotr 129-131
Tobolsk 487
Tobruk 453
Tocqueville, Alexis de 104
Todd, Emmanuel 385
Tokyo 14, 165, 213, 237, 300, 328, 366
Tolstoi, Dmitri, conte (ministru al Învățământului) 141-142
Tolstoi, Lev, conte (scriitor) 139
Toma de Aquino, sfânt 77
Tone, Wolfe 512
Torino 221
Totleben 135, 498
Touchent, Ali, alias Tarek 284
Trabzon 180
Transiordania 199, 209-210, 224, 523-524
Trauberg, Albert 154, 156
Trepov 133-134, 146, 158
Tribunalul Revoluționar 96, 101-102
Trincomalee 329
Tripoli 453
Tripoli, conte de 72
Tripoli (Liban) 231
Tripoli (Libia) 230, 371
Tripolitania 176, 443, 453
Troţki 55, 189-190, 376
Truman, Harry 82, 373
trupe otomane 249
Tsabit 280
Tsahal 261
Tucker, Benjamin R. 114
Tuktamiș 82
Tula 189
Tunisia 42, 247, 403, 415, 442, 444-445, 450, 453
Tupamaros 21, 169, 215-220, 524-527
turci selgiucizi 66, 76
Turcia 41, 161, 164, 176, 199, 208, 212-213, 218, 226-227, 247, 312, 315, 399, 403, 413, 444, 446, 448-449

Turgheniev 129, 132, 345
turiști spanioli 283
Turreau, general 103
tutsi 213
TWA 228
TWH (*Takfir wal-Hijra*, „Excomunicare şi Exil") sau Comunitatea Musulmanilor (*Jamaat al-Mouslimin*) 268-269, 355, 394, 399, 412, 415
Tyr 97

Ţ

ţar 493-494
Ţara Sfântă 249
Ţările de Jos 16, 40, 83, 231
ţigani 17

U

Ucraina 134, 150, 189
Ufa 145
Uganda 213, 320
Uhud 261
uiguri 393
Ulianov, Vladimir Ilici. *Vezi* Lenin
Ulster 44-45, 47, 171-172, 228, 233-235, 510, 512-515
Ulster Defense Association 234
Ulster Volunteer Force 234
Umberto I al Italiei 110, 164, 375, 496
Unabomber. Vezi Kaczynski, Ted
Ungaria 164, 177-178, 485-486
unioniști 235
„Unitatea specială de atac prin impact corporal" (*Taiatari tokubetsu Kogekitai*, prescurtat *Tokkotai*) 347
Uniunea Indiană 236
Uniunea Islamică (*al-Itihaad al-Islamiya*) (Somalia) 300, 397
Uniunea Muncitorească 132
Uniunea Patriotică a Kurdistanului 212
Uniunea Poporului Rus 140, 159
Uniunea Sovietică 41, 46, 49-50, 98, 184, 187, 191-194, 207, 223-224, 273, 316, 356, 376, 379-380, 383, 386, 390, 543

Uniunea Țărănească (Rusia) 144
Urban al II-lea 249
URSS 21, 49, 190, 195, 198, 224, 370, 465
Uruguay 215-218, 438, 524
US Air Force 357
US Navy 348
USS Cole 207, 329-330, 357, 384, 404
USS Mount Vernon 330
Ustașa (Croația) 70, 91, 177-179
Uzbekistan 180, 308
Uzi 517

V

Vaillant, Auguste 120-121
Valera, Eamon de 171-172
Vallat, David 284
Vandeea 96-97, 100-102, 183
Vanzetti, Bartolomeo 373
Varșovia 128, 135, 141, 147, 151-152
Varus 53
Veneția 486
Venezuela 215
Venturi, Franco 127
Véry 119
Veseris, malul râului 343
Vespasian 53
veterani afgani 279
Viatka 150
vicepreședintele Statelor Unite 24
Victoria, regină 496
Viena 24, 27, 177, 229, 381, 479-481, 485-486, 496
Viet Cong 26, 36, 46
Viet Minh 28, 36, 46, 348-350, 361, 363, 397
Vietnam 36, 194-195, 205-206, 210, 219, 324, 340, 362, 376, 379, 381, 387, 450, 454, 512
Villefranche 150
Vilno 150
Vitebsk 150
Vittorio Emanuele 496

Vizcaya 235
Vlada 177
VM 345-346, 350-352, 355, 360-361, 364-369
Vocea Caucazului (pagină web) 318
Voinarovski, Boris 153
Volgodonsk 317
Volodarski 185
Voltaire 337
Von der Launitz, general 154-155
Voronej 136, 142-143
Voulgrenant, general 118
Vperiod (*Înainte*) 131, 133

W

wahhabism 255, 259, 275, 322, 441
wahhabiți 253, 424-425, 427-428
Wallenstein, Albrecht von 84
Walzer 30-31
Washington 13-14, 21, 178, 223, 306, 339, 371-372, 379-382, 384-389, 445, 453, 527
Watergate 379
Watrin 117
Wazemmes, piața din 410
Weathermen 211, 218, 377
Wehbe, Malek, șeic 365
Wehrmacht 258
Werth, Nicolas 184
Western Federation of Miners 375
Westfalia 78, 86, 101, 104
Wilhelm I al Prusiei 496
Wilson, Thomas W. 376
Windisch-Grätz, Alfred, prinț 479, 481, 485
Witte, Serghei, conte 149, 152, 159
Wohlstetter, Albert 194
Wolfowitz, Paul 387-388
World Trade Center 16, 207, 233, 241, 299, 305, 307, 310, 327, 335, 356, 358, 383-384

X

Xin Jiang 393

Y

Yassin, Ahmed, șeic 326, 331-332
Yemen 60, 200, 222, 271, 274, 296, 303-304, 315, 357, 394, 397, 401, 404, 406, 423, 443-445, 450, 452-453, 516
Yokohama 383
Youssef, Ramzi 299-300, 321

Z

zaidism 443
Zaoui, Ahmed 283
Zarqa 225
Zasulici, Vera 124, 133-134, 136, 144
zbor Paris-Miami 333
zeloți sau *sicarii* 20, 53-75, 90, 331, 341
Zemlia i Volia („Pământ și Libertate”) 127, 132-136
Zenica 283
Zia-ul-Haq (sau Al Haq), Mohamed 262, 441
Zinedine, Mohamed 283
Zinoviev 185
Zitouni, Jamel, alias Abu Abderrahman Amin 282, 284-285, 290
Zlatoustov 145
Zola, Emile 106
zoroastrism 63
Zouabri, Antar, alias Abu Talha 285
Zubatov 142, 148
Zundelevici 133
Zürich 131-132, 141
Zyad, Abdelilah 283

* Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia digitală în format PDF.